

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

VI. kötet

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה

ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME

BUDAPEST, 2008

Szerkesztette
Köves Slomó rabbi
és
Oberlander Báruch rabbi

© Chabad Lubavics Alapítvány, 2008

Az **L. A. Pincus Fund** (Izrael) és
Budapest Főváros VII. kerület Erzsébetváros Önkormányzata
támogatásával

Supported by the **L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora**, Israel

Kiadja: CVT-aLapok Bt.
Felelős kiadó: dr. Klár András

יוצא לאור על-ידי האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה
A Zsidó Tudományok Szabadegyeteme kiadványa
The Open University of Judaic Studies in Hungary
1052 Budapest, Károly krt. 18-20.
Telefon/fax: (36 1) 268-0183
E-mail: info@zsido.com
Internet: www.zsido.com

ISBN 963 7533 32 X

Tartalom

Előszó	7
Bemutakozás.....	9
A szerzők biográfiája.....	
Bevezetés	
<i>Noson Gurary</i> rabbi: Hit és tudás	17
Maimonidész: A zsidó vallás tizenhárom hitelve	33
Maimonidész: A Tóra alapjainak szabályai:	
Az alapok alapja	43
Maimonidész: A megtérés szabályai:	
Az eretnekek és a hittagadók	47
Zsidó imakönyv: Maimonidész tizenhárom hitelvének kivonata	50
Slomó ibn Gvirol: Költemény: <i>Ádon olám</i> – A világ ura	51
Zsidó imakönyv: Költemény: <i>Jigdál</i> – Nagy az élő Isten	52
Jozsef Albo rabbi: A hittételek könyve:	
A boldogsághoz vezető három hittétel	53
Don Jichák Abárbánel rabbi: <i>Ros ámáná</i> : A hit feje:	
Szemben a Maimonidészi hittételekkel	63
1. Isten abszolút léte	
Az első hitelv a Bibliában.....	71
Jehudá Hálévi rabbi: <i>Kuzári</i> : A kazár király értekezései	
Istent az általunk tapasztaltak alapján nevezzük	74
Maimonidész: A tévelygők útmutatója:	
25 alapelv Isten létének bizonyításához.....	76
2. Isten egysége	
A második hitelv a Bibliában	87
Ráv Szöádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:	
A Teremtő egysége	91
Jehudá Hálévi rabbi: <i>Kuzári</i> : A kazár király értekezései	
Isten nevei és a neki tulajdonított jelzők	96
Maimonidész: A tévelygők útmutatója:	
Isten tulajdonságainak rejtélye.....	100
3. Isten testi létezésének kizárása	
A harmadik hitelv a Bibliában.....	121
Maimonidész: A tévelygők útmutatója:	
Képmás és alak	123
4. Isten feltétel nélküli léte	
A negyedik hitelv a Bibliában	127
Ráv Szöádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:	
A teremtő egysége	128
Jehudá Hálévi rabbi: <i>Kuzári</i> : A kazár király értekezései	
A történelem időszámítása.....	134
Maimonidész: A tévelygők útmutatója:	
Teremtés a semmiből, vagy eredendő lét?.....	138
Menáchem Mendel Schneerson rabbi: A világ kora.....	145

5. A közvetítő nélküli kapcsolat Istennel	
Az ötödik hitelv a Bibliában	153
<i>Jehudá Hálévi rabbi: Kuzári: A kazár király értekezései</i>	
A jámbor ember	159
<i>Maimonidész: A tévelygők útmutatója:</i>	
Isten tisztelete és az isteni gondviselés	162
<i>Jichák ben Séset rabbi: Ima Istenhez vagy a szférákhoz?</i>	170
6. A prófécia létezése	
A hatodik hitelv a Bibliában	175
<i>Ráv Szöádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:</i>	
A teremtő erő és a természet	185
<i>Jehudá Hálévi rabbi: Kuzári: A kazár király értekezései</i>	
A nemzedékek láncolata	187
<i>Maimonidész: A Tóra alapjainak szabályai:</i>	
A prófécia	192
<i>Maimonidész: A tévelygők útmutatója:</i>	
A prófécia	194
<i>Náchmanidész: Valódi vagy álombeli angyalok?</i>	214
<i>Gersonidész: Isten háborúi</i>	
Különbség az álom, a jövendölés és a prófécia között	218
<i>Chászdáj Crescas rabbi: Isten fényének könyve</i>	
A prófécia definíciója	222
7. Mózes próféciájának felsőbbrendűsége	
A hetedik hitelv a Bibliában	227
<i>Maimonidész: A Tóra alapjainak szabályai:</i>	
Mózes minden próféta atyja	232
<i>Maimonidész: A tévelygők útmutatója:</i>	
Mózes próféciája és a zsidó nép látomása Szinájnál	236
8. A Tóra isteni eredetű	
A nyolcadik hitelv a Bibliában	243
<i>Ráv Szöádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:</i>	
A hagyomány szükségyszerűsége	245
<i>Jehudá Hálévi rabbi: Kuzári: A kazár király értekezései</i>	
A Tóra isteni eredetű	247
<i>Maimonidész: Kommentár a Misnához: Bevezető</i>	
A szóbeli hagyomány eredete	252
<i>Joszéf Albo rabbi: A hittételek könyve:</i>	
A Tóra rendelkezésünkre álló változata hiteles	255
9. A Tóra örökérvényű	
A kilencedik hitelv a Bibliában	261
<i>Ráv Szöádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:</i>	
A Tóra örök mivolta	262
<i>Maimonidész: A Tóra alapjainak szabályai:</i>	
A Tóra üzenete örök	264
10. Isten figyelemmel kíséri az emberek tetteit	
A tizedik hitelv a Bibliában	269
<i>Maimonidész: A Tóra alapjainak szabályai:</i>	
Az Örökkévaló és az Ő tudása	271
<i>Maimonidész: A tévelygők útmutatója:</i>	

A részletekbe menő isteni gondviselés	273
<i>Joszéf Albo rabbi: Háikárim: A hittételek könyve:</i>	
Az isteni mindentudás és a szabad akarat kérése	281
11. Jutalom és büntetés	
A tizenegyedik hitelv a Bibliában	287
<i>Ráv Szőádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:</i>	
Az isteni parancsok és a szabad akarat	289
<i>Jehudá Hálévi rabbi: Kuzári: A kazár király értekezései</i>	
A determináció és a szabadakarat paradoxonja	294
Maimonidész: A megtérés szabályai:	
Érdemek és bűnök mérlege	298
Maimonidész: A tévelygők útmutatója:	
A „rossz” értelmezése	303
<i>Menáchem Mendel Schneerson rabbi: Isten szolgálata hátsó szándék nélkül</i>	
1. fejezet: A jutalom és büntetés	319
2. fejezet: A micva jutalma maga a micva	324
3. fejezet: A legalantibb világ rendeltetett arra, hogyan a legmagasabb rendű legyen	329
4. fejezet: Az Isten legyen úr a világban: Az akarat feladása szabad választás	334
5. fejezet: Istent szeretni kell	338
6. fejezet: Isten szeretete a Tóra, Isten félelme a parancsolatok	341
7. fejezet: Miért olyan fontos a judaizmusban a jutalom és büntetés elve?	346
8. fejezet: Az önmegtagadás harca az önmegvalósítással	354
9. fejezet: Dualitás Isten természetében: Férfi- és női princípium az istenségben	360
12. A Messiás eljövetele	
A tizenkettedik hitelv a Bibliában	373
A Talmudi oldal	377
Talmud: <i>Kötubot</i> 13. fejezet: <i>Háole mibável löErec Jiszráél:</i>	
Szabad-e babilóniából a szentföldre vándorolni?	380
Talmud: <i>Táanit</i> 2. fejezet: <i>Melech misztápér böchol jom:</i>	
A hajnövesztés és a messiás	387
<i>Ráv Szőádjá Gáon: Hittételek és elvek könyve:</i>	
A tagadhatatlan megváltás	397
Maimonidész: A Bírak könyve:	
A messiás szabályai	403
<i>Joszéf Albo rabbi: A hittételek könyve:</i>	
Eljött-e már a Messiás?	408
<i>Menáchem Mendel Schneerson rabbi:</i>	
Fény az alagút végén	413
A Messiás számára	418
<i>Aryeh Kaplan rabbi: A zsidó hit alapjai</i>	
A messiást megelőző korszak	421
A messiási korszak	432
Milyen lesz a zsidó Messiás?	440

13. A halottak feltámadása

A tizenharmadik hitelv a Bibliában	449
<i>Ráv Szöádjá Gáon</i> : Hittételek és elvek könyve:	
A halottak feltámadása	450
<i>Náchmanidész</i> : A jutalom kapuja:	
Az „Eljövendő Világ”: vita Maimonidésszel	461
<i>Chászdáj Crescas rabbi</i> : Isten fényének könyve	
A lélek örök fennmaradása	466
<i>Menáchem Mendel Schneerson rabbi</i> : Milyen lesz a feltámadás kora?.....	479
Jegyzetek.....	484
A nyomtatott héber ábécé (Álef-bét)	488
Órarend	489

Előszó

Ez a könyv a hatodik kötet a *Zsidó Tudományok* tankönyv sorozatából. Ebben a terjedelmes anyagban a zsidó vallás tizenhárom hitélvét dolgoztuk fel úgy, hogy a témával kapcsolatos forrásokat gyűjtöttük össze a Bibliai forrásoktól, a Talmudon át, Maimonidész és más zsidó filozófusok írásaiig. Az első öt kötet nagy sikere után, megérett az igény a hatodik kötet megjelenésére. A hatodik kötet ugyancsak egy központi téma köré épül, de abban tér el az előzőktől, hogy egy filozófiai téma áll a középpontban. Méghozzá olyan, ami a zsidóság leglényegét öleli fel. Ehhez a témához több kötetes forrásgyűjteményt lehetne kiadni, így – a könyv különösen nagy terjedelmének dacára – az itt közölt anyag csak a leglényegesebb forrásokat tartalmazza.

Sorozatunk egyedülálló a magyar-nyelvű szakirodalomban, hiszen a zsidó tudományoknak olyan klasszikus művei jelennek meg itt egy csokorban, amelyek másutt nehezen vagy egyáltalán nem elérhetők. Továbbá az itt közétett anyag, és a Szabadegyetem tanrendje abban is egyedülálló, hogy az egyik oldalról nagyon mély és közvetlen bepillantást nyújt a zsidó tudományokba, ugyanakkor olyan emberek számára is érthető, akiknek semmiféle előismeretük sincsen.

Az ebben a kötetben megjelenő anyagok egy része új fordítás héber, jiddis vagy arámi eredetiből készült, alkalmanként korábbi magyar vagy angol fordítások felhasználásával. Jelentős mértékben felhasználtunk már létező magyar fordításokat is. Ezek közül érdemes megemlíteni Maimonidész: *A tévelygők útmutatója*, I-III. kötet, dr. Klein Mór fordítását (Pápa, 1878, 1887, 1890), amelyet itt egy az egyben közlünk az eredeti fordításból. A magyar szöveg régies, illetve sok helyen pontatlan. Réményeink szerint idővel megérik egy új *Tévelygők útmutatója* fordítás is.

Célkitűzésünk, hogy ebben a szemeszterben tanulmányozzuk az itt összegyűjtött anyag túlnyomó részét.

Az alapos, esetleges félreértéseket, tévhiteket tisztázó ismeretek elsajátítása érdekében, a magas szintű stúdiumok mellett olyan, beszélgetéseket is tervezünk, melyeken mindenki felteheti a témával kapcsolatos kérdéseit. El szeretnénk kerülni az olyan órákat, melyeken a társaság nagy része egyáltalán nem, vagy csak alig-alig érti, hogyan kapcsolódnak egymáshoz az egymást követő gondolatok, ezért minden felmerülő kérdést jobb helyben tisztázni, mint órákkal, vagy napokkal később. Természetesen az órák, és a szemeszter után is van mód kérdések feltevésére, vagy akár nem tárgyalt témák megbeszélésére is.

Az előző évek felnőttoktatási programjaiból, és a Szabadegyetem első ötöbbszáz hallgatótól szerzett tapasztalatokból merítve megpróbáljuk a lehető leghatékonyabban, legsikeresebben kihasználni ezt a két hetet. Ehhez a Ti segítségeteket is várjuk! Magatok számára is érdekesebbé, hatékonyabbá tudjátok tenni ezt a szemesztert, ha folyamatosan elmondjátok véleményeteket a beszélgetésekről, a tanult anyagról, annak nehézségéről stb., akár még az ebédről is.

A tankönyv végén található a szemeszter naptára, az egyes előadások időpontja mellett jelzi azok témáját is. Arra kérünk benneteket, hogy saját magatok teszteléseként az átvett anyag valamelyik kiválasztott témájáról írjatok egy háromoldalas összefoglaló esszét, amit majd személyes beszélgetés keretében adtok át nekünk a szemeszter végén.

Hatékony, jó tanulást kívánunk!

Köves Slomó

מפרסמים עושי מצוה

Köszönet

Ezúton is köszönetet szeretnénk mondani mindazoknak, akik lehetővé tették, hogy a *Zsidó Tudományok Szabadegyeteme* megvalósulhasson:

Dr. Klár András

Dr. Olti Ferenc

Oláh Ferenc

Róth György

Külön köszönet jár, **Gergely Istvánnak**, **Nagy Gabinak** és **Várhidi Évánnak**. Állhatatos munkájuk nélkül nem jöhetett volna létre ez a tankönyv.

Köves Slomó

Bemutakozás

Hurwitz Sholom rabbi: Dél-Afrikában született 1973-ben. A North View High School elvégzése után tanulmányait az izraeli Ohr Hatmimim és Ohr Yaakov jesivákban folytatta. 1998-ban kiemelkedő eredményű rabbi vizsgát tett New Yorkban *Gávriel Cinnernél*, nemzedékünk egyik legnagyobb törvényhozó rabbijánál. 2001 óta a Pesti Jesiva tanulmányi igazgatója. Feleségével **Dvorá Leával** és öt gyermekével Budapesten él.

Köves Slomó rabbi: Budapesten született 1979-ben. A budapesti Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola elvégzése után érettségét 1996-ban az Egyesült Államok-beli, Yeshiva High School gimnáziumban (Pittsburgh, Pennsylvania) szerzett. Rabinikus tanulmányait a 2001-ben fejezte be, majd 2002-ben letette a *szofér* (hivatásos Tóramásoló) és a *mohél* (hagyományos körülmetélő) vizsgákat is. Rabbivá avatása 2003. januárjában volt Budapesten. 2004-ben lett vezető rabbija az *EMIH – Egységes Magyarországi Izraelita Hitközségnek*. 2007-ben a Debreceni Tudomány Egyetem Történelemtudományi kara doktorrá avatta. Feleségével, **Dvorá Leával**, és két gyermekével Budapesten él.

Oberlander Báruch rabbi: New Yorkban született 1965-ben, a második világháborút Magyarországon túlélő szülők gyermekeként. Izraeli és amerikai jesivák elvégzése után a Central Yeshiva Tomchei Tmimim Lubavitz-ban avatták rabbivá 1988-ban. A lubavicsi rebbe küldöttként 1989 óta él feleségével **Batshevával** Magyarországon. A Vasvári Pál utcai templom rabbija; az *Egység*, és a *Gut Sábesz* főszerkesztője; az ELTE jogi karának 1990 óta előadója. 2005 óta, a több mint 10 térségbeli országot magában tömörítő *KERT – Közép-kelet Európai Rabbik Tanácsának* elnöke. Nős, hat gyermek apja.

A szerzők biográfiája

Don Jichák Ábárbánel, bibliakommentár, filozófus és politikus 1437-ben született Lisszabonban 1437-ben. 1508-ban hunyt el. Padovában van eltemetve, de pontos sírhelye ismeretlen. Több királynál is ellátta a pénzügyminiszteri feladatokat, köztük Ferdinándnál is, aki 1492-ben kiűzte Spanyolországból a zsidókat. Abarbanel az első menekülők között volt. Velencében talált menedéket.

Filozófiai művei között talán a legismertebb a *Ros heámáná*, a *Hit feje* című filozófiai mű, amely Maimonidesz 13 hittételével foglalkozik. A hagyományos zsidó világban kétségkívül a Tórához írt kommentárja a legismertebb, amely nagyon eredeti módon dolgozza fel az egyes bibliai témákat. Ebben a művében a nyelvtani értelmezések mellett részletezi a szentföldi zsidók életviteli szokásait és történelmét.

Joszel Albo rabbi (1380-1444) az egyik legfontosabb középkori zsidó filozófus, az *Ikárim*, *Hitelvek* szerzője, *Kráskás* rabbi tanítványa. Albo művének elsődleges célja a zsidó hittételek közérthetőségének elérése volt, amellyel a korabeli asszimilációt igyekezett megakadályozni. Hittételei kemény támadások érték, elsősorban abból kifolyólag, hogy kihagyta belőlük a Messiásba vetett hitet.

Más korabeli zsidó filozófusokhoz hasonlóan ő is támogatója volt a racionális gondolkodásnak és kutatásnak, szemben Maimonidesz konzervatív ellenzőivel, akik elneveztek minden fajta filozófiai okfejtést Istennel kapcsolatban. Érdekes nézetet vallott a vegeteránizmusról, melyről úgy vélekedett, hogy a Nóénak megengedett hús fogyasztás egy „kényszer engedmény” volt, de nem volt ideális.

Ávráhám ben Dávid hálévi rabbi (1110-1180), neve rövidítéséről az „első Ráávád”-ként ismert történész és filozófus a spanyol Toledóban született. Több jelentős műve közül közismert a „*Kabbala*” című könyve, melyben felvázolja a hagyomány és a nemzedékek láncolatát Mózesről korának napjaiig. Mindenféle tudományban jártas volt. A spanyol király kényszeríteni akarta a kitérésre, amit ő megtagadott és ezért büntetésből kivégezték. Ráávád többnyire elfogadta Arisztotelész tanításait, kivéve a világ „eredendő létezésének tételét”.

Gersonidesz (1288-1344), Lévi ben Gerson rabbi (neve kezdőbetűinek rövidítéséről *RáLbáG*-ként ismert) híres bibliakommentár volt. Megélhetését mérnöki és orvosi hivatásából szerezte. A francia tudós a Bibliához írt kommentárján túl egy filozófiai művet is összeállított *Milchámot Hásem*, *Isten háborúi* címmel. Bibliához írt kommentárjában az egyes szavak jelentését és nyelvtani összetételét taglalja, illetve különös hangsúlyt tesz minden bibliai történetnek megmutatni a tanulságát.

Filozófiai nézeteit tekintve alapjában véve követi a maimonideszi gondolatvilágot, habár időnként keményen vitába száll azzal.

Filozófiai munkásságán túl sokat foglalkozott csillagászáttal és matematikával is. Csillagászati felfedezései tették különösen híressé, még hozzá elsősorban találmánya egy új típusú távcső felfedezése.

Mind a mai napig a korai középkor rejtélye az a Kazár Birodalom, amely – az egyik oldalán az iszlámmal, a másikon pedig a keresztény Európával körülvéve – próbálta túlélni önmagát. Sok történész szerint a kazárok egy része – különlegesen a nemesség – egyenesen a zsidó vallást választotta. Arthur Koestler a *Tizenharmadik törzs* című könyvében odáig elmegy, hogy azt állítja, a mai magyar zsidóság nagy része a kazár betértek leszármazottja.

Már nem sokkal a Kazár Birodalom széthullása után, a XI. században, megindította e történet a híres zsidó gondolkodó és költő **Jehudá Hálévi rabbi** (c. 1075–1141) tollát, aki egy elképzelt filozófiai beszélgetést írt le a Kazár király és az akkori vallások gondolkodói között. Ebben a beszélgetésben nagy szerepet kap egy rabbi.

A könyv szerzője rabbi Jehudá Hálévi Spanyolországban, Toledóban született egy előkelő és művelt család sarjaként. Költő és filozófus volt, de megélhetését orvoslásból és üzletelésből szerezte. Ma a középkor legnagyobb zsidó költőjeként ismert. Több mint 750 vers áll rendelkezésünkre. 1140-ben a Szentföldre indult, de csak Egyiptomig jutott, ahol egy évvel később el is hunyt.

Aryeh Kaplan (1934-1983) nemzedékünk egyik legkiemelkedőbb vallásfilozófiai alkotója. Kaplan, aki csak felnőtt korában vált vallásossá széleskörű fizikai ismeretekkel is rendelkezett. Az amerikai szerző több tucat könyve és tanfüzete jelent meg angol nyelven. Saját művein túl jelentős volt fordítói munkássága is. Kiadta például a zsidó Bibliát új angol fordításban és neki köszönhető a kabbala egyik alap könyvének a Széfer jecirának is az angol megjelenése. Zsidó filozófiával és misztikával foglalkozó művei igen közkedveltek. Magyar nyelven is megjelent több munkája.

Kráskás Chászdái rabbi (1340-1410) spanyol bölcse, mint közössége vezetője sok meghurcoltatásban és zsidógyűlöletben részesült. 1373 körül, több mint egy fél évet ült börtönben hamis vádak miatt.

Leghíresebb műve az Or Hássem, Isten fénye, amit a Micva gyertyájának is szoktak nevezni, elsősorban a Maimonidesz Tévelygők útmutatóját támadja. Legfőbb vádja Maimonidesszel szemben az arisztotelészi tételek elfogadása volt. Kráskás volt az első, például, aki támadta Arisztotelész általánosan elfogadott elméletét, mely összekapcsolja az anyag és az idő létezését. Kráskás szerint a zsidóságnak hat hitelve van.

Kráskás műve – feltehetően nehéz nyelvezete miatt – kevésbé vált közismertté, de tanítványa Jozsef Albo, az Ikárim szerzője jobban kifejtette mestere tanításait.

A híres Maimonidész fiatalabb kortársa volt rabbi Mose ben Náchmán (1194–1270). **Náchmanidész** (vagy neve kezdőbetűinek rövidítéséről ismert RáMbáN) több ismert műve van, ilyen például a Tórához és a Talmudhoz írt különleges értékű kommentárjai.

A Spanyolországban született bölcse egyszerre volt orvos, filozófus, bibliakommentár, kabbalista és költő. A Tórához, Talmudhoz írt munkái a mai napig közismertek, mint a hagyományos zsidóság egyik legmeghatározóbb kifejeződései.

Filozófiai nézeteit három alaptételre helyezi: Teremtés a semmiből, Isten ismerete és az isteni gondviselés.

Közismertté vált a Barcelonában lefolytatott hitvitájáról is, ahonnan győztesként került ki. Személyének olyan hatása volt az előkelőségekre, hogy a király és miniszterek jártak zsinagógájába előadásait hallgatni.

Az alábbiakban egy kevésbé ismert könyvéből, a *Sáár Hágmulb*ól idézünk, ahol a Maimonidész, az Eljövendő Világról leírt képét támadja.

A lubavicsi rebbe, **Menachem Mendel Schneerson rabbi** (1902–1994) negyvennégy éven át volt a lubavicsi chászid mozgalom vezetője – Rebbéje –, látszólagos elmentmondásokkal teli ember volt. Vezetése egész ideje alatt jóformán ki se tette a lábát arról a környékről, ahol lakott, befolyása mégis világszerte érződött. A világ legelső hittudósai között tartották számon, ugyanakkor azonban ragyogó matematikusként és természettudósként is ismerték.

Ukrajna déli részén fekvő Nyikolajev városkában született. Kora gyermekkorától kitűnt rendkívül éles elméjével, és egy idő után az iskolát otthagya, magánúton folytatta tanulmányait. 1923-ban megismerkedett Yosef Yitzhak Schneersohn rabbiával, az akkori lubavicsi rebbével, aki bevonta őt belső körébe, különböző feladatokkal bízta meg. Öt évvel később Varsóban feleségül vette a Rebbe második legidősebb lányát, Chaya Mushkát (1901–1988.)

Az ifjú pár nem sokkal később Berlinbe költözött, ahol Menachem Mendel rabbi beiratkozott a Berlieni Egyetem matematika szakára. A nácik hatalomra kerülése miatt a fiatal rabbi és felesége 1933-ban elhagyta Berlint, és Párizsba ment, ahol a rabbi az ESTP-ben (Ecole Spéciale des Travaux Publics) és a Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Elsősorban azonban az imában és a vallási tanulmányokban mélyedt el. 1950-ben elhunyt Yosef Yitzhak Schneersohn rabbi. Noha Menachem Mendel rabbi volt a nyilvánvaló örököse, eleinte vonakodott vállalni a vezetői tisztséget. Egy évvel később hivatalosan is fölvette a „Rebbe” címet. Elmagyarázta a mozgalom tagjainak, hogy ő ugyan igyekezni fog odaadón végezni vezetői munkáját, de végső soron mindenki maga felelős a saját cselekedeteiért, és azért, hogy mennyire tartja be vallási kötelezettségeit.

A Rebbe, felismerve a kor nemzedékének sajátos szükségleteit és az elkövetkezendő évtizedek társadalmának megbolydulását, oktatási intézményeket, szociális programokat és olyan központokat alapított, melyek humanitárius segítyt kínálnak minden embernek, tekintet nélkül vallásukra, vagy származásukra. Létrehozta a lubavicsi küldöttek (sluchim) testületét, amelynek tagjait világszerte szétküldte, hogy építsenek chábád lubavicsi központokat, és szolgálják a helyi zsidó közösségek spirituális és világi szükségleteit. Ma már hat kontinens harmincöt országában több mint ezernégyszáz Chábád Lubavics intézmény működik

Slomo ben Gvirol (1022-1068) spanyol zsidó költő, nyelvész és filozófus már korai gyermekkorában elárult. Tanulmányai mellett már fiatal korába különösen vonzó-

dott a költészethez. Vallásos költeményein túl, alkotott verseket a természetről, a szélről, az évszakokról stb.

Halálának körülményeit rejtély övezi. A legenda szerint egy török ember ölte meg irigységből, majd saját kertjében temette el. A dolog kitudódott és az illetőt kivégezték.

Ráv Szöádja Gáon ben Jozsef Fiumi (nevének rövidítéséről ismert RáSzázG, 882–942), az arab világ egyik legnagyobb zsidó bölcse volt Babilóniában. Rövid nevén: Szöádja Gáon. Szerzteágazó tudományos tevékenységet folytatott különösen a héber nyelv és a filozófia területén.

Zsidó tárgyú művei is szerzteágazóak, és sok esetben stílusukat tekintve is úttörők. Ő volt az első, aki kommentárt írt a Bibliához, a Misnához és a Talmudhoz. Elsők között volt, aki imakönyvet írt és állított össze. A kabbala és a háláchá területén is úttörők voltak munkái. *Emunot vödéot*, Hittételek és elvek című könyve minden korabeli filozófiai kérdést taglal. Nincs tehát a zsidóságnak szinte semmilyen területe, ahol ne lenne kiemelkedő alkotása. Mindemellett intenzív harcot vívott volt a korában nagyon dinamikusan terjeszkedő karaiták ellen is.

Mindezek mellett verseket és vallásos költeményeket is alkotott. Személyéhez sok érdekes történelmi esemény is fűződik. Kora egyik érdekes eseménye az volt, amikor az akkori Palesztina-Babilónia központú zsidó világ 921-ben, egy drámai vita után nem a palesztinai Áron ben Méir Gáon, hanem Szöádja Gáon és határozatát fogadta el. Szöádja munkássága nagyon jelentős volt az arab világba asszimilálódott zsidók között, akik a jólét hatására elhagyták őseik hitét és az iszlám, a görög és a római filozófusok útjait követték. Szöádja ezekért a zsidókért való harcában írta az *Emunot vödéot* című, arabju-deo nyelvű könyvét.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

Bevezetés

Noson Gurary rabbi

Hit és tudás

A hit jelentősége és szerepe a zsidó hitvallásban

A hit

A zsidó hit tizenhárom alapvető hitelve – a legtöbb nyomtatott imakönyvben¹ – annak kinyilvánításával kezdődik: „Teljes hittel hiszek abban, hogy...”. Mi tesz egy hitelvet alapvetővé a zsidó hit szempontjából? Miért éppen ez a tizenhárom hitelv számít alapvetőnek a mi hitünkben? Hogy ezekre a kérdésekre választ nyerhessünk, előbb meg kell értenünk, mi is a hit, hogyan lehet hitre szert tenni, és milyen hatása van a mindennapi életünkre.

Hit és tapasztalás

A chászid tanítások² úgy magyarázzák, hogy a hívő ember hite abból a tényből veszi eredetét, hogy a léleknek az istenségről előzetes tapasztalata van, még mielőtt alászállna ebbe a fizikai világba. Isten a lelket fizikai testbe küldi, melyben a lélek nem látja és nem tapasztalja ugyanúgy az isteni kinyilatkoztatást.³ De minthogy a léleknek már van közvetlen tapasztalata az Istenről, ennek a tapasztalatnak megmarad egy kitörölhetetlen nyoma – az Istenbe vetett hit belső érzete. Eszerint ez mindeniben veleszületett jelenség, mert minden léleknek közvetlen tapasztalata van az Istenről.⁴

A világon semmi sem képes megváltoztatni a gondolkodásunkat vagy megingatni a hitünket olyasmi felől, amit magunk tapasztaltunk, mégpedig közvetlenül. Tehát az efféle hit nemcsak hogy nem vakhit, aminek előszeretettel nevezik olyanok, akik vitatni vagy nevetségessé szeretnék tenni hitünket, hanem éppen hogy a léleknek egy megdöntöhetetlen tapasztalata. Így hát a zsidó hit alapja személyes, igaz és mennyei látás.

De még egy ennél mélyebb igazság is rejlik ebben az ideában. A léleknek ezt az istenségről való tapasztalatát, mely előbbi, mint hogy alászállt volna a világba, a lélek az Istentől nyeri, nem pedig saját erőfeszítései jutalmául.⁵ Ez a látszólag jelentéktelen megállapítás valójában nagy jelentőséggel bír. Mi mind korlátokkal bíró teremtmények vagyunk. A lélek is korlátozott, még a legmagasabb rendű és legkifinomultabb lélek is az.⁶ Az az Istenről való ismeret és megértés, amit a lélek saját erőfeszítései nyomán szerez-

¹ A tizenhárom alapvető hitelv, melyet Maimonidész mint a zsidó vallás fundamentumát tárgyal, először a Misnához írott kommentárjában jelent meg. Hamarosan kivonatolták utóbb számos imakönyvkiadáshoz mellékeltek függelékként.

² *Likuté szichot*, XX., 58. l.; X., 206. l.; XV., 247. l.; lásd még *Tánjá*, 37. fej.

³ *Tánjá*, 3. fej.

⁴ *Uo.*, 18. fej.

⁵ *Uo.*, 19. fej.

⁶ *Likuté szichot*, XX. köt., 56. l.; 295–296. l.

het meg, szükségképpen korlátozott és véges. De minthogy ez a kinyilatkoztatás magától az Istentől ered (azaz hogy ő maga jelenti ki saját magát a léleknek, nem pedig a lélek nyer kijelentést az Istentől saját erőfeszítései nyomán), az ilyen kijelentés korlátlan, nincs benne semmi végesség, minthogy az Istenben sincs semmi korlát vagy határ.⁷

Eszerint tehát látjuk, hogy a zsidó hit nem egyszerűen az Istentől való kinyilatkoztatásra épül, hanem egy az Istentől való korlátlan kinyilatkoztatásra. Ennek mélyes jelentősége van, mert azt jelenti, hogy minden zsidó lélek, mely e világba jön, előzetes megvilágosodásban részesült az isteni kinyilatkoztatás által.

És mikor a lélek elkezd megízlelni ezt a veleszületett isteni kinyilatkoztatást, nincs előtte határ vagy szint, ameddig terjedhetne, mert ott van lelkében egy olyan kinyilatkoztatás, melynek nincsenek korlátai!

Ebből következik, hogy bármi, ami korlátként tűnik fel a lélek előtt, pusztán illúzió, és valójában nem létezik végesség a lélekben.

Egy másik tanítás, amit ebből levezethetünk: a hit nem pusztán az, aminek a megszerzésében a zsidó hívő munkálkodása aktív szerepet játszik, hanem az istenhit része magának a lélek leglényegibb természetének is. Az Istenbe vetett aktív hit tehát voltaképpen másodlagos a zsidó hitben. Az első és legfontosabb aspektus, hogy a hit része lényegünknek.

Most már megérthetjük, hogy valójában lehetetlen nem hinni Istenben. A hit ugyanis nem szükségképpen alapszik azon, amit hall vagy tanítottak neki az Istentől, ahogyan ahhoz sincs közvetlen köze, hogy vajon megtartja-e a *micvák*at. A zsidó hit lényege az Istentől való eredeti tapasztalat – s ezt a tapasztalatot minden lélek magától az Istentől nyeri.

Ez tehát a lélek legfontosabb jellemzője: Isten maga nyilatkoztatta ki magát neki. Ha tehát valakiben kevésnek bizonyul a hit, ha nem hisz az Istenben, vagy ha nem mutatkozik benne érdeklődés és szimpátia a zsidó hit részletei iránt, annak csak a hit másodlagos aspektusához van köze: az Istenbe vetett aktív hithez. De mindazáltal az első és legfontosabb hitaspektust tekintve, ami minden lélek veleszületett tulajdonsága és legfontosabb jellemzője, minden zsidóban közös az Istentől való tapasztalás, és azonos emlékeket hordoz erről a tapasztalásról.⁸

A chászid tanítások szerint az Istenbe vetett hitnek van másféle magyarázata is. Az első lubavicsi rebbéje, az Alter rebbe, a ljádi rabbi Snéur Zálmán, a *Tánjá* szerzője úgy véli, hogy a lélek lényegi jellemzője nem pusztán az, hogy nem *akar* elkülönülni az Istentől, hanem hogy nem is *tud* elkülönülni tőle.⁹ E néhány tömör szóval az Alter rebbe meghatározza a lélek lényegét, mely az Istenhez való kötődésében ragadható meg. Ez a kötődés olyan mély, hogy a léleknek lehetetlen valaha is leválasztania magát az Istentől, mert egy az Istennel.

Most már visszatérhetünk értekezésünk főtémájához, az alap hitelvekhez, melyeket az imakönyvekben a „Hiszem teljes hittel...” kezdetű mondatokkal deklarálunk. A fentiek értelmében ez a deklaráció nem pusztán vallási formulák áhítatos ismételtetése. A hatása az azt kimondó lélekre valóságos, mert az Istenbe vetett hit része a lélek veleszü-

⁷ *Tánjá*, 18. fejelet.

⁸ *Uo.*, 19. fejelet. Kifejtve a *Likuté szichotban*, XXII., 249. 1.

⁹ Kifejtve a *Likuté szichotban*, XX., 6. 1., 50. 1.

letett jellemzőinek, minthogy a léleknek van előzetesen kinyilatkoztatott tapasztalása az Istenről, még mielőtt alászállna a világba. Továbbá, és ez a legfőbb ok: a zsidó lélek leglényege az Istenhez való kötődés.¹⁰

A *micvák* szerepe

Mi tehát a 613 isteni parancsolat (azaz a *micvák*) szerepe? A *micvák* teljesítésével aktívan kapcsolódunk az istenséghez (ez az istenhit második vagy másodlagos aspektusa). A *micvá* héber szó gyöke „kötődést”, „kötést” jelent. A bűn viszont elkülönülés, elidegenedés az Istentől, ami a lélek számára egy lehetetlen állapot. A lélek semmi mást nem akar, csak közelebb kerüli az Istenhez, és nem kíván semmi módon elválni tőle, amint korábban említettük az Alter rebbére hivatkozva.

Az, hogy valaki meg akar-e tenni valamit, vagy nem akarja megtenni, nem feltétlenül a legbelső lényegének megnyilvánulása; nem szükségképpen árulkodik a legbelső lényegről. Ami például a lélek kívánságát illeti, hogy az Istenhez akar kötődni, az Alter rebbe megfogalmazásában, ez a kívánság nem a lélek valamiféle „döntése” vagy „akarata”, hanem a lélek lényegi tulajdonsága.¹¹

Az ember élni akar. Nincs számunkra kedvesebb az életünknel. De senki sem állíthatja, hogy az életben maradásunk egy döntés eredménye. Ugyanígy áll a helyzet a lélek Istenhez való kötődése esetén. Ez nem döntés, amit a lélek hoz. Nincs más választása, mert ez a jellemzője a lényegéhez tartozik.

E tulajdonságának az a tény az oka, hogy a lélek az istenség lényegéből származik.¹² És mert része az istenségnek, egy az Istennel. A lélek ismeri az Istent, mert belőle származik. Ez a tudás veleszületett a lélekkel. A chászid tanítások szerint ez a hit alapvető meghatározása.

A hit természetének iménti, elsődleges meghatározásából – hogy tudniillik az Istenben való hit a lélek Istentől kapott kinyilatkoztatásának eredménye – az következne, hogy a lélek egyfelől és az Istentől kapott kinyilatkoztatás másfelől két különböző létező. A köztük lévő viszony eszerint egyfajta „én és te” kapcsolat lenne. De a hit másodlagos meghatározásából meg az következik, hogy az nem pusztán eredménye, független produktuma az isteni kinyilatkoztatásnak, hanem a léleknek magának veleszületett, lényegi alkotóeleme. Ezért van hát meg minden zsidó lélekben ez a kötődés, mert a lélek lényegéhez tartozik az Istennel való egysége. A judaizmus tanítása szerint, ha valaki azt mondja: „Nem érzem magamban”, „Bennem nincs meg ez a hit”, „Nekem nincs hitem” – egyszerűen tévedésben van, mert valójában minden lélek alap természeténél fogva kötődik az Istenhez.

A hitnek ez a definíciója nagyon különbözik attól, amit nem zsidó vallások és vallási filozófiák tanítanak. A judaizmus szempontjából a hit a létezésünk alapja, egy korlátlan, határtalan kinyilatkoztatás eredménye és a lélek belső kötődése az Istenhez, tekintet nélkül arra, mennyiben vagyunk ennek tudatában. Mindazáltal az Istenbe vetett hitnek van egy másik meghatározása is, mely szerint a hit az Istennel való kapcsolat tudatos eredménye, a megismerés, megértés aktív munkája. Ez vezeti az embert a gya-

¹⁰ *Tánjá*, 18. fejt.; *Likuté szichot*, XX., 6. l.

¹¹ *Tánjá*, 19. fejt.

¹² *Jób* 31:2. Kifejtve lásd *Tánjá*, 2. fejt.

korlati hitre, tehát megértés és aktív részvétel nélkül nem mondhatjuk, hogy hite van valakinek ebben az utóbbi értelemben.

Hit és önfeláldozás

Az eddigiek előrebocsátásával már megérthetjük, mi az igazi jelentése az önfeláldozásnak, ami ugyancsak lényegi jellemzője az emberi léleknek.¹³ Látjuk magunk körül a világban az önfeláldozás sokféle formáját. Emberek áldozzák életüket a hazájukért, egy ideálért, valami eszméért vagy egy másik emberért. Olyanok is vannak, akik annyira kevésre becsülik az életüket, hogy értéktelen célokért is feláldozzák. De a zsidó tanítások szerint az önfeláldozás valódi formája olyan, hogy úgy adjuk életünket Istenért, hogy nem a nyereségre tekintünk, nem is egy ideálra, nem a jutalomra, hanem egyszerűen nem létezhetünk tovább az Istenhez való kötődés nélkül. Minden más megoldás elmentmondana a létezésünk alapvető természetének. Ez a fajta önfeladás tehát különbözik attól, amikor valaki az életét adja a hazájáért, bármilyen önzetlen és magasztos legyen is a motivációja, mert ez az utóbbi voltaképpen pusztán „csereüzlet”. Az ember az életét adja a hazája javára. Ugyanígy áll a helyzet az ideálért vagy politikai hatalomért hozott áldozatokkal. Az élet ez esetekben is valamiért cserébe áldoztatik fel, még ha az a valami eszme vagy ideál is. Az áldozat gyümölcse, haszna ott munkál tehát mint motiváció, legyen bár a legnemesebb fajta motiváció. Ezért hát bár egyesek feláldozzák magukat egyértelműen, mi nem ezt értjük önfeláldozás alatt.

Az önfeláldozás igazi értelemben az olyan önfeladás, mely nem nyereségre tekint, hanem egyszerűen csak a tiszta *emuná* – azaz az istenhit eredménye. A lélek nem képes elszakadni az Istentől. És minthogy egy vele, az önfeláldozás aktusát nem valami külön ok vagy körülmény szüli (bár le kell szögeznünk, hogy létezik olyan helyzet, melyben parancs kötelez az életünk feladására¹⁴).

Most már megérthetjük, amit a chászid tanítások mondanak az emberben az önnön istenhitével kapcsolatos kételyekről. Természetesen sokféle megközelítés létezik e spirituális probléma megoldását tekintve. A chászid tanítások egészen különleges módon állnak hozzá ehhez a témához, azt vallják, hogy az embernek egyszerűen meg kell értenie, hogy magában a lélekben nincsenek kételyek. A lélek teljességgel bizonyos az Isten létezésében, mert megtapasztalta azt, és mert egy az Istennel. Ha kételyek támadnak valakiben, azok nem az isteni lélekreszből származnak.

Honnan jönnek tehát az efféle kételyek? A chászid tanítások szerint az emberben kétféle lélek lakik: az isteni lélekresz és az állati vagy testi lélekresz.¹⁵ A testi lélekresz természete folytán szüntelenül hadakozik az isteni lélekresszel, igyekszik azt lebírni, és az ember motivációinak elsődleges – sőt akár kizárólagos – forrásává válni.¹⁶ Minden az Istennel kapcsolatos kétely ebből az állati lélekreszből származik. Ha valakiben kételyek támadnak, az a legvilágosabb jele annak, hogy itt az ideje megerősíteni az isteni lélekreszt az állati lélekkel vívott harcában. Amint megerősíti az isteni lelket, azt fogja érezni, amit az isteni lélek érez, azaz az Istenbe vetett hitet. Tehát nincs miért aggódalmaskodni a kételyek miatt, minthogy azoknak semmi közük az isteni lélekreszhez. Az

¹³ *Tánjá*, 18. fej.

¹⁴ Maimonidész, *Misné Torá*, **Jöszodé Hátorá**, 5:1.

¹⁵ *Tánjá*, 1. fej., Chájim Vital rabbit idézve (*Sáaré ködusá*, 1:1.); *Éc Chájim* 50:2.

¹⁶ Erről a harcról lásd: *Tánjá* 11. fej.

ilyesmi pusztán csak annak a jele, hogy a testi lélekrész pillanatnyilag felülkerekedett az isteni lelken, tehát meg kell zabolázni. Ha egyetlen lélekrészből állna az emberi lélek, volna miért aggódnunk, mert akkor ugyanabban a lélekben támadna időnként a hitetlenség és a kétely, amelyikben az istenhit lakozik. Azt jelentené ez, hogy a lélek gyenge, és bajban van. De minthogy két lélekrész alkotja az emberi lelket, és az isteni lélekrész mindig tudatában van az Istennek, és mindig erős a hitében (minthogy tapasztalata van róla és ilyen a természete), egyetlen zsidónak sem kell aggodalmaskodnia a hite hiánya miatt. A hit ott van, legfeljebb átmenetileg rejtőzködik.

Ha így áll a dolog, miért látunk olyan embert, aki hisz Istenben, vallja is, hogy hisz, és mégis olyasmiket tesz, amik ellene vannak a hitének? Ez olyan probléma, amivel mindannyian szembesülünk. Az ilyen ellentmondásokkal együtt élünk. Egyfelől szilárdan hiszünk, hogy van Isten. Másfelől olyasmiket teszünk, amik ellentmondanak ennek a hitnek. Ezzel a következetlenséggel a Talmud sokat foglalkozik. A Talmudban¹⁷ a tolvaj példáját találhatjuk erre, aki a ház kincseskamrája előtt áll, éppen készül betörni oda, de előbb elmond egy imát, melyben Istentől kér áldást küldetése sikerére. Tudja, hogy az Isten megtiltotta neki a tolvajlást. De mégis hozzá imádkozik, nehogy tetten érijék, és hogy segítse meg őt. Lehet-e ennél nagyobb ellentmondás valamiben?

Ezt a paradoxont úgy oldhatjuk fel, ha megértjük, milyen titokzatos természetű is valójában az Istenbe vetett hitünk. Minthogy a hitünk a leglényegünkből származik, képes rejtve, titokban maradni, és bizony van olyan, akiben ez a természetfeletti hit nem kerül át a mindennapi életébe. Az ember egyik legfontosabb feladata ezen a világon, hogy hitét a felszínes, teoretikus szintről a gyakorlat szintjére emelje le, és a mindennapi életre alkalmazza.

A természetfeletti hitnek – azaz a lélek Istenhez való kötődésének – a mindennapi életünkben nagyon gyakorlatiasan (bár természetesen belül) kell megnyilvánulnia. A rebbének, azaz a hászid dinasztia tiszteletre méltó fejének ez az egyik feladata. Hagyományaink arra tanítanak¹⁸, hogy minden újabb generációban támad olyan zsidó spirituális vezető, akiben a mózesi lélek megnyilvánul, az a lélek, amely az egész zsidó népet táplálta hittel. Ez a rebbe feladata: lefordítja a minden zsidó lélekben veleszületett hitet praktikus fogalmakra, a saját generációja hasznára.

A cél természetesen nem az, hogy a rebbe tegye meg, amit nekünk magunknak kell megtennünk. Sőt éppen ellenkezőleg, a chászid tanítások megkövetelik az embertől, hogy megtegye a maga erőfeszítéseit a hite mindennapi alkalmazására, hogy elmélkedjen az Isten nagysága fölött, és hogy megértse, amit az emberi értelem képes megérteni. Az erőfeszítés eredményeként, amit a veleszületett hit megértésére fordít, e hit át fogja hatni a mindennapjait. Ez azért van így, mert az értelem híd a természetfeletti világ és létezés fizikai síkja között. Mindazáltal a rebbe feladata, hogy megtanítsa azokat a módszereket, melyek révén ez a hit megnyilvánulhat a gyakorlatban.

Tehát a „Hiszem teljes hittel” deklaráció nem pusztán a velünk született istenhit kinyilvánítása, sokkal inkább a hit aktív művelését deklarálja, hogy az áthassa a mindennapi életünket. De ehhez használnunk kell intellektuális és emocionális képességeinket is.

¹⁷ *Brácho*t 63a., az *Éjn Jákov*ban található verzió szerint.

¹⁸ *Tikuné Zohár*, *Tikun* 69. Idézi és magyarázza: *Tánjá*, 42. és 44. fejelet.

Hit és értelem

Ismerős jelenség az embernek, hogy ha olyasmit tapasztal az életében, amit nem ért vagy nem tud megmagyarázni, az rejtélyes marad önmaga előtt is. De ha egy tapasztalat leírható és megmagyarázható, megragadhatóvá lesz az ember előtt, és bárki más előtt is. Ez az egyik oka annak, amiért olyan nagyon fontos Isten létezésén és nagyságán elmélkedni. Ezáltal képes az ember hidat építeni a hit és a tudatosság között tátongó szakadék fölött, és így lehet formáló hatása a mindennapokra. Ez megválaszolja azt a kérdést is: „Ha erős hite van valakinek, kételyek nélkül, szükséges-e az ilyennek is tanulnia és elmélyítenie a megértését?” A válasz hangos „igen”, mert ha teljes szívvel hisz is valaki, a tanulás és az elmélkedés nélkülözhetetlen a hit és a valóság összekapcsolására, a fizikai világ és a lélek spirituális, titokzatos természete közti távolság feloldására.¹⁹

Amint azt már megérthetjük, a zsidó ember hitét józanság kell szabályozza. Eltekintve attól, hogy az intellektust használnunk kell a hit praktikus tudássá való átformálására, ha valakinek úgynevezett „vakhite” van csak, mert parlagon hagyja az intellektusát, az ilyen kihagyja az Isten szolgálatából az Ő egyik legnagyobb ajándékát az ember számára, az értelmet. Az ember hite és cselekedetei részt vállalnak az Isten szolgálatából, de az értelme, és annak következményeként az érzelmei, elkülönülve maradnak az Istentől, minthogy az utóbbiak az intellektus gyümölcsei.²⁰

Ha az Isten értelemmel és érzelmekkel felruházva teremtett bennünket, az bizony azért van, mert az az akarata, hogy ezek az ő isteni voltának edényei legyenek. Az ő kívánsága az, hogy ezeket az Ő szolgálatára használjuk. Ennek pedig az egyetlen lehetséges módja, ha igyekezünk megtudni a lehető legtöbbet Istenről, amint csak emberileg elképzelhető. Csak akkor mondhatjuk valakiről, hogy az értelmét az Isten szolgálatába állította, ha abban teljes meggyőződés alakul ki az Isten nagyságáról. És ha annyira meggyőződik értelmében az Isten nagysága felől, hogy az átformálja az érzelmeit és végül a cselekedeteit is, csak akkor mondhatjuk, hogy a lelke és teste minden részével az Istent szolgálja.

A hit mint parancsolat

Két korábbi magyarázatunk nyomán, melyeket az istenhitről kifejtettünk – az egyik szerint a hit a lélek istentapasztalatának eredménye, a másik szerint a hit a lélek veleszületett tulajdonságai közé tartozik –, az a kérdés merül fel, vajon hogyan számíthat a hit a *micvák* közé? Ha az istenhit a lényünk alapvető tulajdonsága, akkor miért kell parancsolatban felszólítani az embert olyasmire, ami a lényegének a része? Azután mit jelenthet az istenhit *micvája*? Röviden a válasz az, hogy ha Isten létezése olyasmi, amiről a magunk számára meg tudunk bizonyosodni, akkor meg kell bizonyosodnunk róla.

Maimonidész az ő nagy törvényt magyarázatát, a *Misné Torát* azzal a kijelentéssel nyitja, hogy képesek vagyunk megbizonyosodni az Isten léte felől. Azt is mondja, hogy az Isten létezéséről való tudás minden más alapvető hitelnél is alapvetőbb, és minden tudás tartóoszlopa.²¹ Továbbá azt is, hogy logikai úton bizonyítható. Ez azt jelenti, hogy ha valaki hisz Istenben, de nem tudja magának bebizonyítani, hogy Isten létezik, akkor

¹⁹ Lásd hosszabban: *Derech Micvotchá, Emunát Elokut*, 1. fej.

²⁰ *Tánjá*, 3., 12., 17. fej.

²¹ *Misné Torá, Jöszodé Hátorá* 1:1.

az elmulasztotta megtartani a Tóra alapvető *micváját*, de legalábbis ezen *micva* egyik létfontosságú aspektusát. Ebből láthatjuk, hogy a judaizmus nem tart attól, ha valaki keres, elmélkedik, és ennek eredményeként talán rossz következtetésre jut. Ezért a Tóra maga szólít fel bennünket, sőt megparancsolja, hogy értsük meg és bizonyítsuk Isten létezését logikai úton.

Természetesen ezzel ellentétes kérdést is fel lehet tenni: „Ha be tudom bizonyítani, hogy Isten létezik, akkor ugyan mi szükség van a bele vetett hitre is? Milyen értéke van a hitnek, ha van bizonyosság?” Ez a kérdés valójában két kérdésből áll. Először is: ha velünk született hittel látunk napvilágot, miért kell megparancsolni is az embernek, hogy higgyen? Másodszer: miért kell hinnünk, ha be tudjuk és be is kell bizonyítanunk Isten létezését logikai úton? Hasonlóképpen azt is meg lehet kérdezni: „Hogyan lehet egyáltalán parancsba adni, hogy higgyünk? Olyasmi volna a hit, ami parancsra születik?” Ahhoz, hogy egy ilyen parancsolatot elfogadjon az ember, előbb el kell fogadnia azt, Aki a parancsot adja, hogy követni fogja a parancsolatait. Másképpen a parancsolatban magában se hisz az ember, és nem fogadja el.²²

Hogy ezt megérthessük, előbb tisztáznunk kell a lélekben velünk született hit természetét (mely részben annak a tapasztalásnak az eredménye, ami a lélekben megelőzi az alászállást e világba, részben pedig a lélek Istennel való veleszületett egységének eredménye). Milyen az igazi természete ennek a hitnek? Az Istent nem lehet leírni, meghatározni. Az, hogy Teremtőként vagy korlátlanként vagy mindenhatóként vagy bármilyen más néven és tulajdonság alapján hivatkozunk rá, nem jelenti azt, hogy e tulajdonságok bármelyike kielégítően leírná Őt. Minden tulajdonsága és megnevezése, bár igazak, csak a mi korlátozott nézőpontunk szüleménye, mert mi így fogjuk fel a dolgot.

Már az is szűk meghatározás, ha azt mondjuk, hogy Ő minden nevénel több. Az is szűk meghatározás, ha azt mondjuk, hogy semmi máshoz nem hasonlítható, mert ilyenkor is a saját fogalmaink és megértésünk mércéje szerint kategorizáljuk az ő létezését. Az igazság az, hogy nincsenek szavaink és fogalmaink az ő megragadására. Az Isten létezése kimondhatatlan, formák és nevek nélküli, és az erről való ismeret az, ami a lélekben korábbi, mint az alászállása e világba, a fizikai testbe. Ez a hit egyedül az Isten közvetlen megtapasztalásán alapszik, az Istenén, akinek nincs formája vagy neve. Ebben az értelemben ez a hit messze túllép az intellektuson, mert az Isten valóságáról valló tapasztalaton alapszik, az ő lényegének megtapasztalásán, nem pedig azon, ami az elme számára kinyilatkoztatott.

De mi a következő lépés? Mit kell kezdenie a zsidó embernek a veleszületett hitével? Maimonidész szerint a legalapvetőbb hitelv, a minden tudás alapja az Isten nagyságáról való elmélkedés, amennyire csak emberileg lehetséges.²³ Isten léte, hogy Ő a Teremtő, és hogy minden más létező tőle függ, bizonyítható, és ezért bizonyítani is kell. Ez

²² Ezt az érvet Nahmanidész ismerteti Maimonidész *Széfer Hámicvá* című művéhez írott kommentárjában, *Báál Háláchoť Gödolótra* hivatkozva; Don Jichák Abarbanel a *Ros Amáná* 4. fejezetében (másokkal együtt) az ellen érvel, hogy a hit parancsát a Tóra 613 *micvája* közé számítsuk. Lásd még *Derech Micvotchá, Emunát Elokut*, 1. fejj. A téma bővebben tárgyalva megtalálható a lubavicsi rebbe *Chidusim ubiurim bSász* című művében, III. köt., 44. szakasz, 4., 5. és 8. fejj.

²³ *Misné Torá, Jöszodé Hátorá* 1:1, amint a לידע (tudni) szó használatából – להאמין (hinni) helyett – is látható. Lásd hosszabban: *Derech Micvotchá*, uo., 2. fejj.

egy parancsolat, amit minden zsidónak meg kell tartania. Ez egy *micva*, mely minden zsidót kötelez, hogy erőfeszítéseket tegyen mindannak a megértésére, amire képes.

És mi a helyzet azokkal a dimenziókkal, melyek a logikánál magasabb rendűek, és nem a logika szabályai szerint működnek? Mi a teendő ezekkel a dimenziókkal? Bizony, vonatkozik *micva* olyan dolgok elhívására, melyek meghaladják a megértésünket. De a hittel kapcsolatos *micva* betöltése egy folyamat, mely úgy kezdődik, hogy megpróbálunk megérteni az értelmünkkel annyit, amennyit csak lehetséges. Azután jön annak az elhívése, hogy az Isten messze több annál, amit az emberi elme megragadni képes.

A kérdés – „Ha valaki képes bizonyítani az Isten létezését, miért kell még elhinnie is?” – a következőképpen válaszolható meg: annak a hitnek, amiről itt beszélünk, semmi köze az Isten létéről való ismerethez, amiről bizonyosság szerezhető. A hit arra vonatkozik, hogy Isten létezése meghaladja azt, ami intellektuálisan bebizonyítható és belátható. Az ebben az értelemben vett hit valójában nem az Isten létezésébe vetett hit, hanem az Ő létezésének természetével kapcsolatos hit. Az, hogy létezik, bizonyítható logikai úton. De az Isten létezésének valódi természete csak hittel ragadható meg, mert meghaladja a megértést.

A másik kérdést – „Hogyan lehet parancsba adni a hitet? Vagy hisz az ember, vagy nem?” – hasonlóképpen lehet megválaszolni: a *micva* két lépést foglal magába – először az erőfeszítést, mellyel a lehető legtöbbet igyekszünk megérteni, másodsor az arról való hitünket, hogy az Isten meghaladja a mi megértésünket. Ez nyilvánvalóan nem olyasmi, ami az emberrel vele születnék. Ezen dolgozni kell, intellektuális erőfeszítést követel mintegy a hit bevezetésekként. E szerint hát a kérdés – „Ha a parancsolat betöltése előfeltételezi a hitet a parancs adójában, hogyan lehet a hitet magát megparancsolni?” – ugyancsak választ nyert, minthogy nem az Isten létezésében való hitről van itt szó. A *micva* mindig olyasmi, amit meg kell *tennünk*. Ez a fajta hit, ami itt megkívántatik, az értelem előzetes megfeszítése nyomán születik, ezért számít a *micvák* közé.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy az a hit, ami a zsidóban veleszületett, messze magasabb rendű, mint az a hit, ami a megértést követi. Az előbbinek nincsenek szintjei, minden lélekben azonos mértékű – határtalan, minthogy az Istentől a lélekbe adott ki nyilatkoztatásból ered, míg az a hit, amihez a megértés nyomán jutunk, soha sem lehet korlátlan, minthogy részben emberi erőfeszítés és logika működésének gyümölcse, még ha meghaladja is a megértést és a logikát. Ugyanakkor az a hit, ami a megértéssel nyerhető, bizonyos értelemben előbbre való a velünk született hitnél, mert az előbbi az ember saját erőfeszítésének gyümölcse.

Annak a hitnek, ami a megértés és a logika gyümölcse, vannak különféle szintjei. Az ember minden nap képes növekedni a hitében. Ha ma többet ért, mint tegnap, akkor növekedett. Amit tegnap hitt, ma bizonyosága van róla önmaga előtt. Így válik a hit tudássá. És – *per definitionem* – a ma hite magasabban áll a tegnapiánál.

Az ilyen hit tekintetében nincs két egyforma ember. Még Mózes is, aki pedig közvetlen látomásban látta az Istent, és az egész Tórát tőle vette, korlátozott tudású volt. Tehát a hite szükségképpen meghaladta a megértését.²⁴ Tehát a hitre vonatkozó *micva* tekintetében sincs két egyforma zsidó. Ebből megérthetjük, hogy miért kell annak is, aki a hitét követi, nem pedig az értelmét, tanulnia és bebizonyítania a Teremtő létét. Azt is megérthetjük, miért kell hinnie annak is, akinek tudomása van az Isten létezéséről. Ha

²⁴ Lásd 4Mózes 12:7; Vájikrá rábá 9:9.

valakinek az Istennel való kapcsolata kimerül a hitében, az nem szolgálja Őt az értelmével. És fordítva, ha valaki csak a tudása és a megértése szerint szolgálja az Istent, szükségképpen arra van korlátozva, amennyit megért, márpedig az mindenképpen nagyon kevés. Ez az értelme annak a szállóigének²⁵, mely szerint a tudás legmagasabb rendű formája az, ha az ember tudja, hogy nem értheti meg az Istent.

Felmerülhet itt még az a – talán egy kicsit primitív – kérdés is: „Miért kell nekem a megértés egyáltalán, arra, hogy végül megtudjam, nem vagyok képes mindent megérteni? Inkább elfogadom előre, hogy nem vagyok képes mindent megérteni. Inkább legyen vakhitem.” A válasz az, hogy ha valaki megérti, hogy az Isten nem ismerhető meg teljesen, akkor az értelmében is elfogadta, hogy az Isten meghaladja a logika világát. És bár az ember szükségképpen nem tudja pontosan meghatározni, hogy mi az, amit nem képes megérteni, az értelmével felfoghatja a tényt, hogy vannak dolgok, amiket nem képes megérteni. Ez a tanulás haszna. Minthogy a tudás természete olyan, hogy befogadjuk, és a részünké válik, az arról való tudomás, hogy van, ami túl van a logikán, a lényünk realitásának részévé lesz. Így azt a hitet, ami a megértést követi, a tudásunk részévé tessük.

Az értelem és Isten akarata

A Tóra *micvái* három kategóriába oszthatók: ítéletek (*mispátim*), tanúbizonyosságok (*édot*) és előírások (*chukim*).²⁶ Az első kategória, az ítéletek logikusak. Ha nem kaptuk volna meg a Tórát, ezeket magunk is kiötlhettük volna a saját eszünkéből. Az olyan parancsolatok tartoznak ide, mint a „Ne ölj”, „Ne lopj”, vagy a szülők tiszteletére vonatkozó. A tanúbizonyosságok önmagukért beszélnek. Nem találtuk volna fel őket a magunk eszéből, de ha egyszer vannak, önmaguk értékét bizonyítják. Lehet, hogy a szombat megtartására az emberi elme soha nem jutott volna el magától, de ha egyszer megtapasztalja, a jótéteményei könnyen megérthetőek. A tanúbizonyosságok egyszersmind az Istenről „tanúskodnak” is. A szombat erre is jó példa, mert annak tanúja, hogy az Isten megteremtette a földet, és azután megnyugodott az ő teremő munkájától. A *tfilin* (imaszj) viselése egy másik példa, arról tanúskodik, hogy az Isten az Ő nevével jelölt meg bennünket. A harmadik kategória, az előírásoké olyan törvényeket tartalmaz, melyek meghaladják a logikát, sőt gyakran ellent is mondanak neki. Eminens példa erre a lenből és gyapjúból vegyes szállal szőtt ruhák viselésének tilalma. A *kasrut* előírásai is ide tartoznak. Semmi érthető oka nincs annak, hogy a halak közül miért a pikkelyesek és uszonyosak ehetőek éppen, míg aminek nincs pikkelye vagy uszonya, az tilos. Az emberi elme képtelen nyomára jönni e *micvák* értelmének.

Fel lehet tenni a kérdést: „Miért kell a *micvák*at három kategóriára osztani?” A *micva* Isten akarata. Minden *micva* az Isten parancsolata, azaz az Ő akaratának kifejeződése. Tehát miért kellene bármelyiknek is logikusnak lennie? Ha az Istent nem kötik a logika törvényei, miért kellene akár csak egy *micvának* is logikusnak lennie?

Első pillantásra helyesnek látszik, hogy a *micvák* mind értelem feletti legyenek. Minthogy az Isten akaratában gyökereznek, egyáltalán nem szükségszerű, hogy az embernek meg kellene értenie őket – mégpedig nem csak abban az értelemben, hogy a ma-

²⁵ *Bechinát Olám* 13:45.

²⁶ Lásd az *5Mózes* 6:20. kommentárjait; a peszách *Hágádá* kommentárjait a bölcs fiú kérdésével kapcsolatban. Kifejtve: *Likuté szichot*, I., 282–283. l.; III., 896. l. skk; IV., *Chukát*.

gyarázatuk olyan mély, hogy nem érjük el, hanem hogy egyáltalán nem is kötődnek semmiféle értelemhez.²⁷

Ha ez így lenne, vajon hogyan értjük meg a „racionális” *micvák* mögötti értelmet? Ha az Istentől veszük eredetüket, aki túl van az értelman, hogyan nyerhet bármelyik *micva* racionális magyarázatot? Márpedig a Tóra maga is gyakran ad magyarázatot a *micvák* mellé. De még ha ad is magyarázatot a Tóra a *micvához*, az nem tekinthető a *micva* okának. Minden *micva*, a leglogikusabb is, olyan forrásból ered, ami messze túl van minden értelman és logikán. Minden *micva*, a racionális és az irracionális, az Isten korlátlan akaratában gyökerezik, és meghaladja az emberi értelmet, mégpedig olyan mértékben, ahová az ember elméje már nem juthat el. Az a tény, hogy egyes *micvák* érthetőek, pusztán annyit jelent, hogy van felfogható értelmük is. De nem a *micva* magyarázata és értelme az, amely alapot kell, hogy adjon az adott *micva* megtartásához.²⁸ A *micva* alapja, hogy Isten akaratával azonos. Például vegyük azt, hogy a Tóra megparancsolja a *sábbát* megtartását, mert az Isten a világot hat napon át teremtette, és a hetedikén megpihent.²⁹ Tehát, közli velünk a Tóra, a *sábbái* nyugalommal arra emlékeztünk, hogy az Isten a Teremtő. De egyáltalában nem ez az oka magának a *sábbái* nyugalomnak. A parancsolat lényege messze túl van ezen. Amikor egy törvény belép a logika világába, azon a szinten is kielégítően működik.

Miért mozognak hát egyes *micvák* az értelem világán belül? Ha valóban minden *micva* meghaladja az értelmet, miért kell kísérletet tennünk arra, hogy értelemmel, intellektuális dimenzióban is megragadjuk őket? Sokkal egyszerűbb lenne pusztán azért tartanunk a *micvákat*, mert ez az Isten akarata.

A judaizmus elveti a teljességgel értelem nélkül működő hit koncepcióját, mert azt tartja jónak, ha Isten akaratának betöltésében az intellektusunk és az érzelmeink is részt vesznek. Ha a *micvákat* egyedül a hit okán tartanánk meg, az intellektus így reagálna: „Nem tudok ezzel mit kezdeni. Számomra ennek nincs értelme.” Az érzelmeink azt mondanák: „Nem tudom átérezni ezt. Számomra ennek nincs értelme.” És bár a *micvák* leglényege felfoghatatlan, a Tóra egyes *micvákat* le kíván hozni a logika szintjére, hogy az ember az intellektusát és az érzelmeit is használhassa a betöltésükben. Az Isten megismerésére vonatkozó parancsolat nélkül az istenhitben az intellektusnak és az érzelmeknek semmi szerepük nem volna. De amint korábban mondtuk, hogy a hitnek is le kellett szállnia a logika szintjére, hogy az ember istenszolgálatában a logika is részt vegyen, a parancsolatoknak ugyanúgy le kellett ereszkedniük a logika szintjére, hogy magukhoz vonják a logikát.

Van egy további előnye annak, hogy a parancsolatok logikai dimenzióval is bírnak. A logika megközelíthető, és belsőleg hat az emberre. A hit ezzel szemben természetfeletti és titokzatos, kevésbé közvetlenül alakítja a személyiséget. A logika világában mozogva a parancsolatok lehetővé teszik, hogy az ember közvetlenül megtapasztalja őket, még ha túl vannak is a logikán. Az ember így hamar talál kapcsolatot a személyisége és élethelyzete (vagy bármely más alkalmazni kívánt szempont vagy tényező) és a parancsolatok közt. Ugyanígy, ahogy igyekeznie kell az embernek, hogy titkokkal teli hitét a mindennapok részévé alakítsa, a parancsolatokkal hasonlóképpen: racionális aspektusa-

²⁷ Lásd *Likuté szichot*, IV., 1056. 1.

²⁸ *Uo.*

²⁹ *2Mózes* 20:8–11.

ik könnyebbé teszik a velük való azonosulást, és a mindennapi helyzetekhez való alkalmazásukat.

A parancsolatokkal való efféle személyes azonosulás képzele segít megérteni a 2Mózes egyik versét,³⁰ melyben az Isten szól Mózeshez, és azt mondja: „És megjelenem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, mint Mindenható Isten, de az igazi nevemen [azaz a kimondhatatlan négybetűs néven, amit a *tetragrammaton* jelöl] nem ismertettem meg magamat velük.” A Teremtés könyve azon verseinek gondos vizsgálata során, melyekben az Isten megjelenik Ábrahámnak, Izsáknak vagy Jákobnak, kiderül, hogy bizony közölte velük ezt a nevet.³¹ Mégis itt ellentmondás. A chászid tanítások szerint ugyanis két szintje van a kimondhatatlan négybetűs névnek. Az alsó szint is meghaladja az emberi értelmet, de a megértésre való törekvéssel birtokába lehet kerülni, ahogyan elmagyaráztuk korábban. Ez jelentetett ki az ősatyáknak, akik elérték az emberi megértés határait, és azokon is túlléptek az Istenbe vetett hitük által, akit az intellektus nem képes teljesen megragadni.³²

A négybetűs név magasabb rendű változata mindazáltal nem jelentetett ki Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak. Ez a névnek az a formája, ami a lélek veleszületett, tiszta hitében megvan, amint korábban mondtuk. Ez a fajta hit az az istenhit, ami az Ő lényege felé irányul. Ezt nem jelentette ki a világnak, a pátriárkáknak sem, mielőtt a Tórát adta volna a zsidó népnek a Sínai-hegyen. Az isteni kinyilatkoztatás a Sínai-hegyen (és azután másutt is) a négybetűs névnek ezt a magasabb rendű formáját tartalmazta: Istent, amilyen Ő valójában, végtelen messzeségben az Őt megérteni igyekvő ember korlátaitól. Ilyen szintű kinyilatkoztatás először Mózesnek jutott osztályrészül az Istentől, azután a Sínai-hegyen az egész zsidó népnek.³³

Hit és bizalom

Az eddigiiek mind a hit elvont fogalmával foglalkoztak, amit a héber az *emuná* (hit) szóval jelöl. Van azonban egy magasabb szintje az *emunának*, a *bitáchon*, azaz a bizalom. Előfordulhat, hogy valaki hisz Istenben, de nem bíz benne. De az nem lehetséges, hogy bizzon valaki az Istenben aktív hit nélkül.

Mi a különbség hit és bizalom között? Amint fentebb említettük, az istenhit a megértés nyomán gyarapodik, és a belátás nyomán, hogy az Isten túl van a megértés határain. A cselekvés dimenziójában ez azt jelenti, hogy az ember hiszi, hogy minden az Istentől van, és elfogadja az osztályrészét, legyen az jó vagy kevésbé jó, mert az Istentől jött. Az Istentől való, tehát jónak kell lennie, még ha nem tűnik is annak.³⁴

A bizalom viszont olyan meggyőződést jelöl, amely szerint Isten csak nyilvánvaló jóval illeti az embert (azaz olyasmivel, ami a befogadó szemében is jónak látszik).³⁵ Tehát a bizalom abból a hitből származik, hogy az Isten lényegéhez tartozik a kedvesség és az irgalom, és ebben az értelemben nagyobb, mint a hit, mert akinek hite van bizalom

³⁰ 6:3.

³¹ Lásd 1Mózes 12:1., 12:7., 26:2., 28:13. és így tovább.

³² Kifejtve: *Likuté Torá, Bámidbár* 16b.; *Chukát* 57c.

³³ 2Mózes 6:2.; 19:20.

³⁴ *Tánjá*, 26. fej.

³⁵ Lásd hosszabban a lubavicsi rebbe *Sááré Emuná* című művében, 27–35. fej.

nélkül, az egyszerűen lemondással fogad mindent, ami (szerinte) az Istentől jön. A bizalommal teli (*bitáchon*) ember viszont biztos abban, hogy akármilyen is az, jónak kell lennie, mégpedig nyilvánvalóan. Ez tehát a jó legmagasabb formája, mert nem csak a Teremtő szemében jó, hanem a teremtmény szemében is!

Hadd világítsuk meg jobban a különbséget hit és bizalom között. Aki hisz az Istenben (azaz van benne *emuná*), hiszi, hogy amit csak az Isten tesz, az jó, még ha – Isten mentsen – netán valami fájdalmas vagy rossz dolog történik is. Hisz benne, hogy valami rejtett jó kell legyen abban is, és végső soron a javára van, akár hogy kiigazítsa, akár hogy megtisztítsa, vagy más csak a Teremtő előtt ismert célt szolgál. Ha valaki hisz benne, hogy a fájdalom és kényelmetlenség a javunkat szolgálhatja, hogy a kiigazításunkra vagy megtisztításunkra van, az azt kérdezheti: „Mi lesz a jó szándékú feddés, ha az Isten jót ad nekem, olyat, ami annak is látszik a szememben? Hogyan lehetnék biztos benne, hogy ugyanolyan jobbító hatása lesz, mint a szenvedésnek?”

Éppen itt lép be a bizalom a képbe. Mi bízunk az Istenben, hogy ő a lényege szerint jóságos, és megtalálja a módját, hogy finoman javítsa ki tévedéseinket, és igazítsa ki bennünket. Bízunk benne, hogy ami jobbító hatása tudna lenni a fájdalomnak és a kellemetlenségeknek, az elérhető azok helyett kedvességgel is.

Tehát a bizalom az Istenre magára alapoz, aki nincs kötve semmi precedens vagy szabály által, mely szerint az embert kellemetlenségek útján kellene kiigazítani. Amennyiben aszerint vetjük a bizodalunkat Istenbe, amilyen Ő valójában, azaz a megértésünket meghaladóan, akkor teljes békességgel és bizalommal lehetünk afelől, hogy akármilyen történjék is, annak jónak kell lennie a mi felfogásunk és megértésünk szintjén is. Az Isten megadja nekünk, amit kívánunk, miközben beteljesíti a mi javunkat szolgáló terveit.

Bizalom és pozitív gondolkodás

A chászid tanítások hangot adnak annak az érdekes elképzelésnek, hogy a bizalom maga, azaz az Istenbe vetett tiszta bizalom, képes a remélt jó dolgokat valóságba hozni. Az ilyen teljes bizalom Istenben képes a rejtett jó dolgokat, melyek fájdalom és kellemetlenségek árán nyerhetőek ki, az indirekt jóból (ami ugyan végső soron a javunkra van, de nem tűnik jónak) nyilvánvaló jót formálni. Ez a tanítás a Báál Sém Tovtól való. Azon a versen³⁶ alapszik, amely azt mondja: „Aki az Istenben bíz, kegyelem veszi azt körül”, a Báál Sém Tov szerint ha valakinek teljes a bizalma Istenben, maga ez a bizalom az oka annak, hogy kegyelem veszi körül az ilyet.³⁷ Ez az értelme a chászid közmondásnak: „Gondolj jót – és jóvá lesz.”³⁸ A pozitív gondolkodás erejének régi előzménye ez a judaizmusban.

Tehát ha valaki eltökéli magában, és hű marad az elhatározásához, hogy pozitív gondolatokat gondol csak, ezzel meg tudja csapolni azt az erőt, ami valóban pozitív

³⁶ *Zsoltárok* 32:10.

³⁷ Lásd *Tánjá*, *Igeret hákódes*, a 11. fejelet vége; *Cemách Cedek*, *Biurei HáZohár* 194. 1.

³⁸ Lásd Jozsef Jichák Schneerson rabbitól, a 6. lubavicsi rebbitől az *Igrot kodeset*, II. kötet, 537. 1., VII. kötet, 197. 1. – a Cemách Cedekre hivatkozva.

végkifejletet teremt majd. Ha a helyzet olyan, hogy a remény hasztalannak tűnik, de az ember képes a teljes bizalmát Istenbe vetni, az meghozza a sikeres végkimenetelt.³⁹

Számos történet szól olyan egyszerű emberekről, akik teljes bizalmukat az Istenbe vetették, és képesek voltak olyan tettekre, melyek messze túl vannak az ember határain. A bizalom ereje, minthogy ez a bizalom magába az Istenbe vetett bizalom, valóban korlátlan. Báál Sém Tov szerint az ember valójában ott tartózkodik, ahol az akarata lakik.⁴⁰ Továbbá, ha valakit el akarunk helyezni a világban, nem a lakcímét vagy telefonszámát kell megérdeklődni. Azt kell megtudni, mi az, amit belül igazán akar, mert ez árulja el valójában, hogy hová tartozik.

Tehát ha valaki őszintén és teljesen pozitív dolgokba veti a bizalmát és akaratát, akkor ilyenek között lakozik. Az isteni kegyelem lényegének szintjén él az ilyen, és ezt a kinyilatkoztatást semmiféle ellenséges körülmény vagy helyzet sem képes korlátozni.

Sokkal nehezebb *bitáchonra* szert tenni, mint *emunára*. Az *emuná* elvont hit. A *bitáchon* az aktualizált, megelevenített hit. Akiben *bitáchon* van, az nyugodt; lelkében és értelmében békesség van, mely az Istenbe vetett bizalmának eredménye, és ez minden aggodalmaskodást kiszorít az életéből.

A hit (*emuná*) témájának taglalásakor a Talmudból hoztuk a tolvaj példáját, aki éppen kirabolni készül a házat, de előbb Istenhez imádkozik segítségért. Mint mondtuk, aligha lehet nagyobb elletmondást elképzelni, mint ami itt feszül: az Istentől kérni segítséget egy bűn, a tolvajlás elkövetéséhez. De ez az ellentmondás igencsak mindennapos. Az ember, aki megvallja az Istenbe vetett hitét, és valóban hisz is, de e hitével együtt is újra meg újra átlépi az Isten akaratát. Ez a probléma azonban csak a hittel együtt fordulhat elő, a bizalommal nem. A bizalom mint aktualizált hit, belső részévé válik az embernek, és áthatja az egész személyiséget. A hit az első lépés, a bizalom a második.

Hit és élet

Az istenhit, ami minden zsidó lélekben ragyog, az elképzelhető legnagyobb ajándék. Olyan hatalmas örökséghez hasonlítható, amit az ember anélkül vehet birtokba, hogy valamiképpen kiérdemelte volna. Vele születünk, ajándékként kaptuk a mennyből. Ezért veszi Chávákuk próféta a Tóra mind a 613 parancsolatát, hogy egyetlen parancsolatba foglalja össze – ez pedig az *emuná*, amint ebben a versben látjuk: „az igaz ember pedig az ő hite által él [héberül: *jichje*].”⁴¹ A *jichje* (élni fog) jelentéséről azt találhatjuk, hogy jelentheti azt is: „életre kelt”, azaz „életet ad”. Ha valaki azzal az örömmel él, hogy megvan benne ez a hit, ez önmagában olyan alapot és erőt jelent, ami minden akadályt lebír az életében. Az, hogy elmerült ebben a hitben, lehetővé teszi, hogy minden akadályon átlépjen. Ez még több mint az olyan örökség, amit azért vehet át az ember, mert ő a törvényes örökös; az ilyen aktív részvétellel, saját erőfeszítéssel lehet megnyerni és az ember belső részévé tenni. Így egyesítheti az ember önnön létezését az Isten létezésével.

Nagy chászid rebbék magyarázzák ezt a *Chávákuk*-verset a következőképpen: a *jichje* (élni fog) szerintük műveltető ige, tehát azt jelenti, hogy az ilyen ember nem csak

³⁹ Lásd például Náchum Is Gamzu történetét a Talmudban (*Táánit* 21a.).

⁴⁰ Kifejtve: *Likuté szichot*, VIII., 348. 1.

⁴¹ *Chávákuk* 2:4.

hogy él a hite által, hanem másoknak is képes életet adni a hite által.⁴² E szerint tehát a szentéletű *cádik* a hitét (*emuná*) a lehető legteljesebb értelemben éli meg. Nem csak neki magának jelent életet a hite, hanem azoknak is, akik hozzá kötődnek, azokat is inspirálja, megeleveníti.

Egyes chászidok szerint a *cádik*hoz való kötődés önmagában is elégséges az ember lelki javára. A *cádik* elvégzi a szükséges lelki munkát, és minden megadatik annak, aki rá támaszkodik. A Chábád chászidizmus szerint azonban ugyan fontos kapcsolatban lenni egy *cádikkal*, de minden embernek a saját lelki erejét kell használnia, szívében forgatni és megérteni az igazságból annyit, amennyi csak emberileg lehetséges. Csak így nyerheti meg a saját *emunáját*. Úgy érvelnek, hogy bár a *cádik* valóban különlegesen igaz, szentéletű embert jelöl, a szó valójában minden zsidó emberre vonatkozatható, ahogy ez a vers mondja:⁴³ „És néped mind igazakból (*cádikim*) áll.” Eszerint tehát minden zsidó ember képes tanulás és mélyre ható elmélkedés útján élni és örömben élni a hit által, amit örökölt, és amit belső részévé igyekszik tenni, hogy nyilvánvalóvá legyen. Ha így tesz, megtapasztalhatja az Isten benne, a szívében és a lelkében lakozó jelenlétét.

Az intellektus segítségére van a hitnek

Fentebb azt taglaltuk, hogy a hit és a ráció egymás ellenségeinek tűnnek, de az igazság az, hogy a ráció segítségére lehet az istenhitünknek. A hit meghaladja az intellektust, és messze meghaladja a megértés határait. De mégis meg tudja támogatni a hitet az intellektus, segíteni tud az ember belső részévé tenni am azt, ahelyett, hogy tökéletesen elvont és ezoterikus maradna. Ez a téma további magyarázatot igényel a teljes megértéshez.

Először is meg kell világítanunk az intellektus egyedülálló természetét. Általánosságban mondhatjuk, hogy az intellektus működése az érzelmekhez képest objektívebb. Az érzelem szubjektív, a hangja valahogy úgy határozható meg: „Mi haszna van ennek vagy annak a számomra?” Ha jobban érzem magam tőle, akkor szeretem. Ha nem egyezik meg velem, akkor nem szeretem. Az intellektus a dolgokat az igazságuk szerint igyekszik megérteni, függetlenül attól, milyen hatással vannak ránk. Ez az objektivitás nagy ajándék az Istentől az embernek. Ahhoz, hogy ezt az intellektuális objektivitást a magáénak tudhassa, az embernek meg kell haladnia önmagát. Az intellektus egy ablakhoz hasonlítható, mely beengedi a nap fényét a házba, függetlenül attól, mi lakik odabent. Ha az ablak tiszta, a fény áthatol rajta, bejut a ház belsejébe. Mélyebb értelemben az intellektuális objektivitás alázatot és önmagunkról való elfeledkezést igényel. Az alázat és az önmagunkról való megfeledkezés alatt nem azt értjük, hogy az ember egy időre félreteszi az egóját vagy csak háttérbe szorítja. Az alázat igazi meghatározása szerint az önmagunk érdekei keresésének hiánya. Az alázat nem az önkifejezés egy formája, hanem önátlépés, túllépés az énen. Az a képesség, mellyel az ember el tudja engedni a saját érdekeit, önmagában is isteni ajándék.

Az értelemben számos erő munkálkodik. A bölcsesség ereje (*chochmá* héberül), a megértés ereje (*biná*) és a tudás ereje (*dáát*). A tudás a megértést követi, mely maga pedig a mély és hosszasan elmélkedés gyümölcse. De ugyanakkor meg is haladja a megér-

⁴² A karlini rabbi Slómóra hivatkozva.

⁴³ *Jesájá* 60:21.

tést. A tudás ebben az értelemben nem pusztán megértés, hanem olyan megértés, ami eléggé belsővé vált ahhoz, hogy intuitív tudatosságként élhessük meg.

Ha egy gondolatban igazán mélyen elidőzik az ember, teljesen el tud merülni benne, és addig-addig foglalkozni vele, amíg igazán a lényé részévé válik. Ha valaki az Isten nagyságáról elmélkedik teljes koncentrációval és teljesen elmerülve benne, használva a *dáát* erejét, végezetül intuitív tudást nyer belőle, ami meghaladja a normál megértés határait, és eléri a lélek leglényegét, ami az *emuná*, amint fentebb kifejtettük. A hite ekkor már nem transzcendens, körülölelő erő, hanem nagyon nagy részben belső tényezővé vált. Így tehát azzal, ha a hit kérdéseiben elmélkedve időzünk, elmélyítjük a megértésünket, míg végül belső tudássá válik, és így egyszerre élvezhetjük az intellektus és a hit előnyeit. Hit és tudás elvegyül és eggyé válik velünk, egyre közelebb és még közelebb férközve a lélek legbelső aspektusaihoz. A *dáát* révén érhetjük el a tiszta *emunát*, a lélek igazi lényegét.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Kommentár a *Misnához: Szánhedrin* 10. fejezet

A zsidó vallás tizenhárom hitelve

...Úgy látom jónak, ha e helyen megemlítem – mert ez itt a legalkalmasabb hely erre – hogy a mi Tóránk gyökerei, azaz a legalapvetőbb hitelvei szám szerint tizenhárman vannak.

I. rész: Az Örökkévaló

1. Isten abszolút léte

Az első ilyen hitelv a teremtő létezése, áldassék Ő; azaz hogy Ő valóságos létező, mégpedig a létezés minden aspektusából tökéletes létező. Ő az oka minden más létező létének. Őbenne van az életük, a folyamatos létük, tőle származik, belőle árad ki az, ami létben tartja őket. Ha egyáltalában fel lehetne tételezni az ő nemlétét, úgy minden létező megszűnnék⁴⁴ létezni azon nyomban, és nem volna többé olyan létező, ami függetlenül képes fennmaradni. De ha feltesszük, hogy minden más létező léte megszűnnék, csak az Ővé nem, az az ő létét nem befolyásolná, el se venne belőle, mert az ő létezése nem függ senki mástól, csak saját magától. Minden más rajta kívül létező értelmes lény – az angyalok, a szférák és minden, ami alattuk van – tőle veszi létét. Erre az első alapvető hitelvre utal az a szentírási kijelentés: „Én vagyok az Úr, a te Istened”.⁴⁵

2. Isten egysége

A második hitelv az Isten egysége⁴⁶, azaz hogy Ő, aki az oka mindennek, egyetlen Isten, de nem úgy, ahogyan [a létezők] egy neme vagy fajtája azonos magával, és nem úgy, ahogyan az egyedi létezők, melyek összetettek, és sok részre oszthatóak; és nem úgy, ahogyan a fizikai test, mely szám szerint egy, de végtelen sok részre szabdalható. Ő, áldassék neve, egyedüli Isten, és az ő egyedülisége olyan, hogy ahhoz fogható egyedüliség nincs más. Ez a második alapvető hitelv fejeződik ki abban a szentírási versben: „Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!”⁴⁷

⁴⁴ Lásd Maimonidész, *Misné Torá, Jeszodéj HáTorá* 1:3.

⁴⁵ *2Mózes* 20:2

⁴⁶ Lásd Maimonidész, *Misné Torá, Jeszodéj HáTorá* 1:7.

⁴⁷ *5Mózes* 6:4.

3. Isten testi létezésének kizárása

A **harmadik hitelv** tagadja Isten létezésének testi természetét,⁴⁸ azaz vallja, hogy az ő egysége nem testi természetű, nem fizikai erő. A testek fizikai megnyilvánulásai, mint amilyen a mozgás és a megnyugvás, nem alkalmazhatóak rá, se általában, se alkalmanként. Ezért tagadták bölcseink, béke legyen velük, az Istennel kapcsolatban az egyesülést (összetettséget) és a szétválást (elkülönülést); mert mint mondták: „A magasságban nincs ülés vagy állás és nincs megosztás (héberül: *oref*), és nincs egyesülés (héberül: *ipuj*)”,⁴⁹ azaz nincs elkülönülés (ezt jelenti az *oref*),⁵⁰ és nincs összekapcsolódás (ezt jelenti az *ipuj*), amint a bibliai versben: „És vállait a filiszteusok vállaihoz vetik (*veáfu*)”,⁵¹ azaz vállait azok vállaihoz nyomják, hogy összekapcsolódjanak velük. És a próféta azt mondja „Kihez hasonlítanátok az Istent?”⁵², és „Kihez hasonlíthatnátok engem, kivel mérhetnétek össze? – mondja a Szent.”⁵³ Ha (fizikai) teste volna, olyan lenne, mint más testek. Mikor a Szentírásban úgy jelenik meg, mintha fizikai jellemzői volnának, azaz mikor jár, áll, ül, szól és más effélék – ezek mind átvitt értelemben, hasonlatként értendők. Ezért mondják a bölcsek: „A Tóra az emberek nyelvén szól.”⁵⁴ Mások⁵⁵ már hosszasan fejtegették ezt a témát. Erre, a harmadik hitelapelve utal a szentírási vers: „mert nem láttatok semmi alakot”,⁵⁶ azaz hogy nem úgy fogtátok fel Őt, mintha testi alakja volna, mert mint mondtuk, Ő nem testi létező, és nem fizikai erő.

4. Isten feltétel nélküli léte

A **negyedik hitelv** az Isten létezésének elsődlegessége⁵⁷, azaz hogy az ő egyedüli léte, melyről már szoltunk, az abszolút első létező. Minden más, ami létezik rajta kívül, hozzá képest csak másodlagos lehet. Sok bizonyosság van erre a szent iratokban. Erre, a negyedik alapelvre utal az a szentírási vers: „Az örök Isten a te lakóhelyed.”⁵⁸ Alapvető hitelve a mózesi Törvénynek, hogy a világot újonnan teremtette Isten, ő formálta és teremtette meg a tökéletes nemlétből. Amint megfigyelheted, többször is kifejtettem a világ létezésének elsődlegességét, ahogyan a filozófusok tanítják, azért, hogy bemutaszam, milyen végtelen az Ő létezésének a csodája, amint ezt elmagyaráztam és megvilágítottam a *Tévelygők útmutatójában*⁵⁹. És tudd meg, hogy az a felfogás, mely szerint a

⁴⁸ Lásd *Misné Torá, Jeszodéj HáTorá* 1:8. Lásd még: *Tévelygők útmutatója* 1:26 és 2:25.

⁴⁹ *Chágigá* 15a.

⁵⁰ Az *oref* arab jelentése „megosztani”. A héberben ugyanebben a jelentésben szerepel a „szegd nyakát” mondatban (*2Mózes* 13:13), azaz hogy válaszd el a fejet a nyaktól. Hasonlóképpen: „Isten lerombolja oltárait” (*Hoséa* 10:2), azaz darabjaira szedi szét őket, kő kövön nem marad.

⁵¹ *Jesájá* 11:14.

⁵² *Jesájá* 40:18.

⁵³ *Jesájá* 40:25.

⁵⁴ *Brácho* 32b., *Szánhedrin* 90b.

⁵⁵ A „mások” közé Száádja gáon is beleértendő, aki szól erről a Tórához írott kommentárja elején, és a *Hittételek és elvek* című könyvében (2. szakasz).

⁵⁶ *5Mózes* 4:15.

⁵⁷ Örökkévalósága; szó szerint: elsőként létezése.

⁵⁸ *5Mózes* 33:27.

⁵⁹ 2:15–17., 2:25.

világ egy teljesen új létezés, nagyon fontos alapelve Mózes Tórájának. Az Örökkévaló ugyanis a teljes nem-létből hozta létre. Ez az oka annak is, hogy sokat foglalkozom az „eredendő világ létének” fogalmával, melyet a filozófusok vallanak, mivel az a célom, hogy teljesen világossá váljon az Örökkévaló létének csodája, ahogy azt már alaposan tisztáztam a *Tévelygők útmutatójában*⁶⁰.

5. A közvetítő nélküli kapcsolat Istennel

Az ötödik hitelv, hogy Ő, áldassék, méltó az imádatra és a magasztalásra, és hogy az Ő nagysága és az iránta való engedelmesség ismertté legyen [mindenütt]. Ilyen [tisztetet] nem jár semminek, ami a létezésben nála alacsonyabb, mint az angyalok, a csillagok, a bolygók és az elemek, vagy bármi, ami belőlük áll, mert ezek mind valamilyen természettel bírnak, és az határozza meg a cselekedeteiket. Ezeknek nincs hatalmuk, nincs szabad akaratuk, hanem csakis az Örökkévaló akarata. Közvetítőként sem szabad igénybe venni őket, hogy rajtuk keresztül kerüljünk közelebb Hozzá. A gondolatainkat egyenesen Hozzá kell irányoznunk, és minden mást félre kell tennünk [az útból]. Ez, az ötödik hitelv a bálványimádás elleni intés [is],⁶¹ s a Tóra nagyobb része ezzel az intéssel foglalkozik.⁶²

II. rész: a prófécia

6. A prófécia létezése

A hatodik hitelv a prófécia elve, azaz hogy tudnunk kell: az emberi fajon belül vannak egészen kiváló tulajdonságokkal bíró, a tökéletességben messzire jutott egyedek, akiknek a lelke képessé lett arra, hogy a tudás egy formáját befogadja. Az ilyen emberi értelem olyankor összekapcsolódik az aktív értelemmel⁶³, és abból árad felé⁶⁴ a [z istenségtől származó,] magasabb rendű közlés.⁶⁵ Ezek a próféták, ez a prófécia, és a prófécia

⁶⁰ II. Rész 15-17., 25. fejelet.

⁶¹ A bálványimádás tilalma elkülönül a parancsolat pozitív részétől, mely az Ő nagyságának áldozat és ima általi hirdetésére vonatkozik; lásd erről Maimonidész, *Misné Torá, Töfilin*, 1:1.

⁶² Lásd: *2Mózes* 20:3.

⁶³ Maimonidész itt az angyalra utal, aki arra rendeltetett, hogy felügyelje az emberi értelmet, és segítsen annak potenciális értelemről aktuális, azaz aktív értelemmé válnia. Ez az angyal *Isim* néven is említetik; lásd Maimonidész, *Tévelygők útmutatója*, 2:2 és 2:36; és *Misné Torá, Jöszodé HáTorá* 4:6 és 7:1.

⁶⁴ Azaz a próféta felé.

⁶⁵ Maimonidész alaposabban foglalkozik e témával a *Tévelygők útmutatójában*, 2:12. Minden, ami a világban történik, a Teremtő Isten kiadásai által van befolyásolva. Ez töltetik ki a prófétákra is, ezért képesek prófétálni. „Azt mondják, hogy az univerzum a Teremtő kiadásai révén újul meg, és hogy Ő az oka minden olyan dolog kiadásának, amely magában hordja megújulását. Hasonlóképpen, azt is mondják, hogy Ő árasztja ki a bölcsességét a prófétákba.” Maimonidész ennek az elképzelésnek tanúságául a próféták könyveiből idézi a *Jeremiás* 17:13-at.

értelme.⁶⁶ Ennek a hitelvnek a részletes magyarázata rendkívül hosszú lenne, és nekünk most nem célunk, hogy mind a (tizenhárom) alapelvhez bizonyságokat soroljunk, vagy hogy részletesen kifejtjük, hogyan kell érteni őket, mert bizony minden tudományt felölelnének. Én csak azért említem ezeket, hogy tudomással bírjatok róluk. A próféták próféciáiról tanúskodó szentírási helyek száma igen nagy.

7. Mózes próféciájának felsőbbrendűsége

A hetedik hitelv Mózes, a mi tanítónk, próféataságáról szól – azaz hogy hinnünk kell, hogy ő minden próféták atyja, azoké is, akik előtte voltak, és azoké is, akik utána lettek. Mindegyikük felett áll ő rangban. Ő Isten választotta minden ember közül, aki többre jutott az Isten megismerésében, mint amire bárki, aki eddig élt, vagy ezután fog élni. Olyan magasra jutott az emberség szintje fölé, hogy elérhette az égi létezők szintjét, és az angyalok szintjére került. Nem volt olyan lepel, amin át ne tudott volna látni. Fizikai akadály nem tarthatta vissza, semmi fogyatkozás, akár kicsi, akár nagy, benne nem volt. A képzelőereje⁶⁷ és a testi érzékei el voltak választva tőle az érzékeléskor, a testi kívánságok pedig le voltak csendesítve benne. Így lehetett színtiszta értelem, és csakis értelem. Így kell értenünk azt, ami róla írva van, hogy tudniillik angyalok közvetítése nélkül beszélt az Istenhez.

Szeretném ezt a csodálatos témát egy kicsit jobban körüljárni itt, hogy a szentírási helyek rejtett értelmét magyarázhasam, és hogy megvilágítsam a „szájról-szájra”⁶⁸ kifejezés (és az egész vers) jelentését az Írásokban, no és az erről szóló egyéb verseket. De tudom, hogy ez a téma nagyon összetett, nagyobb terjedelmet igényel, kifejtésekkel és magyarázatokkal. Elsőnek ismertetnem kellene az angyalok létmódját és különféle rangjaikat a Teremtőhöz (való közelség szerint). Hasonlóképpen el kellene magyarázni a lélek létmódját és minden hatalmát⁶⁹. A tárgyalás körét azután ki kellene majd terjeszteni, hogy szólhassunk azokról a formákról, melyeket a próféták a Teremtőnek és az angyaloknak tulajdonítanak. Egyedül erre a témára, még ha csak a legminimálisabb minimumra hagyatkoznék is, nem volna elég száz lap. Ezért hát későbbre hagyom, a maga helyére, akár az „Értekezések könyve” lesz az, melyre ígéretet tettem, hogy megírom,⁷⁰ vagy a próféciáról szóló könyv, melybe már belekezdtem,⁷¹ vagy az a könyv, amit az alapvető hitelvek magyarázatára fogok majd összeállítani.

Most visszatérek hát a hetedik alapvető hitelv témájához, mely kijelenti, hogy a Mózesről, a mi tanítónktól kapott prófécia különbözik minden más próféta próféciájától, és pedig négy tekintetben:

⁶⁶ A *Tévelygők útmutatójában* (2:22–48) Maimonidész három előfeltételt állapít meg a próféatasághoz: a legmagasabb értelmi szintet, erkölcsi feddhetetlenséget és egy veleszületett képzelőerőt; lásd erről bevezetőjét a Misna-kommentárjához.

⁶⁷ Lásd Maimonidész, *Nyolc fejezet* – az emberi képzelőerő kimerítő tárgyalását.

⁶⁸ *4Mózes* 12:8.

⁶⁹ A lélek hatalma részletesen tárgyalva van a Maimonidész-féle *Nyolc fejezetben*.

⁷⁰ Ez a beígért mű nem készült el. Maimonidész fia, Ábrahám erre utal a szavaival: „és féltek Mózes közelébe lépni” (a *2Mózes* 34:30 kicsit módosított szövege).

⁷¹ Jozsef Kápách szerint ez a könyv a *Tévelygők útmutatója* része lett.

Az első különbség az, hogy minden próféta, legyen bárki, csak közvetítő útján szólhatott az Istennel; de Mózesnek nem kellett közvetítő, ahogyan írva van: „Vele szájról-szájra beszélek”⁷²

A második különbség, hogy minden más próféta csak álomban kap látást, amint az számos helyen ki van jelentve (a Szentírásban): „éjjeli álomlátásban”,⁷³ „és látott álomot”,⁷⁴ „álomban”, „éjjeli látásban”⁷⁵ és sok más efféle kifejezéssel; vagy (úgy szállja meg a prófétát az ihlet, hogy) napközben mély álom száll rá, s az állapota olyan, mint akinek (átmenetileg) minden érzéke fel van függesztve, és az elméje olyan üres, mint a tiszta fehér papírlap, ahogyan álomban szokott. Ezt az állapotot nevezi [az Írás] „látomásnak” és „jelenésnek”, és erről mondja az Írás: „Az Isten látomásaiban.”⁷⁶ De Mózeshez az Ige napközben jött, míg a két kerub között állt, ahogyan az Isten megígérte neki: „És ott fogok találkozni veled, és onnan fogom elmondani néked.”⁷⁷ És azt is mondta: „Ha lesz köztetek próféta, én, az Örökkévaló látomásban megjelenek előtte, álomban beszélek vele. Nem ilyen az én szolgám Mózes.”

A harmadik különbség, hogy amikor a próféta kap látást, még ha jelenés vagy angyal útján is, teste elgyengül, elerőtlenedik, erőt vesz rajta egy mindent lebíró félelem, mint ha halni készülne, ahogyan ezt az Írások Dánielről mondják. Amikor Gábiel szólt hozzá a jelenésben, Dániel ezt írja: „De engem is elhagyott az erőm, arcom eltorzult, és nem tudtam erőmet összeszedni.”⁷⁸ És még: „Ájultan roskadtam arcommal a földre.”⁷⁹ Továbbá: „a látomás alatt...elfogott a fájdalom.”⁸⁰ De Mózesrel nem így állt a dolog. Az Ige jött hozzá, és ő nem gyengült el, ezt jelenti, mikor a Szentírásban olvassuk: „És szólott az Örökkévaló Mózeshez színről színre, amint ember szól az ő társához.”⁸¹ Ezt úgy kell értenünk, hogy hasonlóan ahhoz, amint az emberben nincsen félelem, ha egy barátja szól hozzá, úgy Mózes, békesség legyen vele, nem félt az Isten igéjétől, akkor sem, ha „színről színre” hallotta. Ez az [isteni] értelemhez fűződő szoros kapcsolatával magyarázható, amint korábban említettük már.

A negyedik különbség az, hogy a látás a prófétákhoz nem a saját kívánságuk szerint közelít, hanem csak az Isten akaratára. Előfordulhat, hogy a próféta éveken át hiába várja, hogy látás közelítsen hozzá. Máskor előfordul, hogy a prófétát felkérlik, szolgáljon a népnek próféciával, de napokat, sőt hónapokat kell várnia, mielőtt a prófécia hozzá jönne, vagy nem is jön egyáltalán. Láthatunk olyan prófétákat is, akik előkészítik magukat lelkük felüdítésével, gondolataik megtisztításával, ahogyan Elisa tette, amikor azt

⁷² 4Mózes 12:8.

⁷³ 1Mózes 20:3; 1Királyok 3:5.

⁷⁴ 1Mózes 28:12.

⁷⁵ Jób 33:15.

⁷⁶ Jechezkél 8:3.

⁷⁷ 2Mózes 25:22.

⁷⁸ Dániel 10:8.

⁷⁹ Uo. 9.

⁸⁰ Uo. 10:16.

⁸¹ 2Mózes 33:11. A „színről színre” kitétel hosszabb tárgyalása megtalálható a *Tévelygő útmutatójában* (1:37), Maimonidész ott így magyarázza: „az isteni hang hallása angyali közvetítő közreműködése nélkül”. Lásd még *Misné Torá, Jöszodé HáTorá* 7:6.

mondta: „De most hozzatok ide egy lantost”,⁸² és azután jött hozzá a látomás. De nem szükségszerű, hogy a próféta látást kapjon csak azért, mert felkészült a fogadására. Mózes viszont, a mi tanítónk, képes volt szólni [isteni szót], amikor csak kívánta: „Várjatok, míg meghallom, mit parancsol rólatok az Úr.”⁸³ Azt is mondja az Írás: „Mondd meg a testvérednek, Áronnak, hogy ne menjen be akármikor (a szentélybe)”,⁸⁴ amit bölcseink így értelmeznek: Áron ne jöjjön (bármikor), de Mózes jöhet (amikor csak kíván).⁸⁵

8. A Tóra isteni eredetű

A nyolcadik hitelv, hogy a Tóra a mennyből származik, azaz hogy tudjuk, hogy az egész Tóra, amit ma a kezünkben tartunk, az a Tóra, ami Mózes által adatott, tehát mindenestül isteni eredetű. Ez azt jelenti, hogy Istentől kapta, olyan módon, amit a hasonlatlanul „beszédnek” nevezünk. Hogy valójában miképpen zajlott ez a kommunikáció, azt csak Mózes tudja, nyugodjék békében, akihez jött, és aki írnoként, mint akinek valaki éppen tollba mond, mindent leírt, a körülményeket, az eseményeket és a parancsolatokat is. Ezért neveztetik ő „törvényadónak”.⁸⁶ És nincs különbség aközött: „Hám fia: Kus, Micraim, Put és Kánaán”,⁸⁷ és aközött: „feleségének a neve Mehétabel, aki Mézábáb leányának, Matrédnak a leánya volt”⁸⁸ vagy a között: „Én vagyok az Úr”,⁸⁹ vagy aközött: „Halljad, Izrael, az Úr az Isten, egy Úr”.⁹⁰ Mert ezek mind isteni eredetűek, mind az Isten törvényéhez tartoznak, ami tökéletes, tiszta, szent és igaz. Azért történt, hogy bölcseink szemében⁹¹ Manasszéé nagyobb eretnek és hitetlen lett mint más eretnekek,⁹² mert ő azt gondolta, hogy a Tórában van tiszta búza és ocsú, és hogy a krónikák és történetek semmi értékkel nem bírnak, és ezeket Mózes a elképzelése szerint illesztette bele. Ez a pontos jelentése a „Tóra nem a mennyből származik”⁹³ mondatnak, mely a mi bölcseink szerint⁹⁴ azokra utal, akik ragaszkodnak hozzá, hogy ugyan az egész Tóra az Istentől való, de valamely konkrét verse nem közvetlenül az Isten szava volt Mózeshez. Az ilyen emberről van megírva: „Mert megvetted az Úrnak beszédét.”⁹⁵ Legyen a mi Istenünk dicsősége sokkalta feljebb annál, amit az eretnekek mondanak. Mert bizony a Tóra minden egyes betűjében bölcsesség és csodák vannak azoknak, akiknek az Isten megértést adott. A bölcsességének a mélye kimeríthetetlen: „Terjedelme hosszabb a

⁸² 2Királyok 3:15.

⁸³ 4Mózes 9:8.

⁸⁴ 3Mózes 16:2.

⁸⁵ Szifri a 3Mózes 16:2-höz.

⁸⁶ 4Mózes 21:18 és 5Mózes 33:21.

⁸⁷ 1Mózes 10:6.

⁸⁸ Uo. 36:39.

⁸⁹ 2Mózes 20:2 és 5Mózes 5:6.

⁹⁰ 5Mózes 6:4.

⁹¹ Szánhedrin 99b.

⁹² Manasszé, Izrael bűnös királya kivakartatta az Isten nevét a Tórában, és bálványok nevét íratta be a helyébe.

⁹³ Lásd a Misnában, e fejezet elején.

⁹⁴ Szánhedrin 99a.

⁹⁵ 4Mózes 15:31.

földnél, és szélesebb a tengernél.”⁹⁶ Az embernek Dávid lábnyomain kell járnia, a Jákob Istene felkentjének nyomdokain, aki így imádkozott: „Nyisd föl szememet, hogy megláthassam, milyen csodálatos a te törvényed.”⁹⁷ Hasonlóképpen, a Tóra hagyományos⁹⁸ értelmezései is isteni eredetűek. Amit ma is teszünk – hogy ügyelünk a szukká, a luláv, a sófár, a ruhaszegélyek és imaszíjak dolgára –, abban ugyanúgy járunk el, ahogyan Isten szólt Mózeshez, és ahogy ő továbbadta nekünk. És ő ezt a küldetését hűséggel töltötte be.⁹⁹ A nyolcadik alapvető hitelvre utaló szentírási vers a következő: „(Akkor ezt mondta Mózes:) Ebből tudjátok meg, hogy az Úr küldött engem (ezeknek a dolgoknak a véghezvitelére), és hogy nem magamtól cselekszem.”¹⁰⁰

9. A Tóra örökérvényű

A **kilencedik hitelv** (a Tóra) elévüléséről szól, azaz hogy arról, hogy a mózesi Törvény nem évül el, és nem lesz helyette másik Törvény az Istentől. Senki se adjon hozzá, és ne vegyen el belőle, se az írott, se a szóbeli törvényből,¹⁰¹ ahogyan írva van: „*Semmit se tégy hozzá, se el ne végy belőle.*”¹⁰² Már elmondtuk, amit el kellett mondani erről az alapelvről, ennek az értekezésnek a kezdetén.¹⁰³

III. rész: Ember és Isten kapcsolata, a jutalom és büntetés fogalma

10. Isten figyelemmel kíséri az emberek tetteit

A **tizedik hitelv**, hogy a Magasságos Isten ismeri az emberek cselekedeteit, és nem feledkezik meg róluk. Nem úgy van, ahogy ezek mondják: „Elhagyta az Úr ezt az országot”,¹⁰⁴ hanem ahogy ez mondja: „Nagyszerűek a terveid, hatalmasak a tetteid; szemedet rajta tartod az emberek minden útján.”¹⁰⁵ És meg van írva az is: „És az Örökkévaló látta, hogy nagy az ember gonoszsága a földön.”¹⁰⁶ És ez is: „Mivel sok a panasz Szodoma és Gomora ellen.”¹⁰⁷ Ezek a versek adják tanúságát ennek az alapvető hitelvnek.

II. Jutalom és büntetés

A **tizenegyedik hitelv**, hogy a Magasságos Isten megjutalmazza azt, aki megtartja a Tóra parancsolatait, és megbünteti azt, aki az ő rendelkezéseit áthágja. A legnagyobb

⁹⁶ *Jób* 11:9.

⁹⁷ *Zsoltárok* 119:18.

⁹⁸ Azaz a nemzedékek során át öröklődő szóbeli hagyomány.

⁹⁹ „*Órá az egész házam van bízva*”, *4Mózes* 12:7.

¹⁰⁰ *4Mózes* 16:28.

¹⁰¹ Lásd Maimonidész, *Misné Torá, Meláchim* 11:6.

¹⁰² *5Mózes* 13:1.

¹⁰³ Azaz a Misna-kommentár elején, lásd egyébként a *Tévelygő útmutatója* (2:39).

¹⁰⁴ *Jechezkél* 8:12.

¹⁰⁵ *Jeremiás* 32:19.

¹⁰⁶ *1Mózes* 6:5.

¹⁰⁷ *Uo.* 18:20.

jutalom az eljövendő világ (*olám hábá*), a legnagyobb büntetés az égi halálbüntetés. Eleget beszéltünk már e tárgyról. Az erre az alapelve utaló szentírási hely: „És most, ha megbocsátod bűnüket...! Ha pedig nem, törölj ki engem a te könyvedből, amelyet írtál.”¹⁰⁸ És az Isten válaszolt: „Aki vétett ellenem, azt törölöm ki könyvemből.”¹⁰⁹ Ez a bizonyossága annak, hogy az Isten tudja azt is, ki szolgálja őt, s azt is, ki a törvényszegő, s az előbbi megjutalmazza, az utóbbit megbünteti.

12. A Messiás eljövetele

A **tizenkettedik hitelv** a Messiás napjaira vonatkozik, azaz arra, hogy hisszük és elfogadjuk igazságként a tényt, hogy ő eljön, és ne mondjuk, hogy késik: „*Ha késik is, várd türelemmel.*”¹¹⁰ Az eljövetelének nincs előre közölt pontos ideje¹¹¹, nem is lehet úgy értelmezni a Szentírást, hogy azokból az ő eljövetelének ideje kiolvasható legyen. A bölcsek mondják:¹¹² „Áldott¹¹³ legyen azok lelke,¹¹⁴ akik a végidőket számlálgatják.”¹¹⁵ Hinnünk kell benne, tisztelnünk és szeretnünk kell őt, és imádkozni az eljövetelért, aszerint, amilyen fontosságot tulajdonítanak az ő személyének a próféták Mózesztől Máláchiig. Aki kétségeket táplál magában felőle, vagy kicsinyli az ő szerepét, a Tórát magát tagadja meg, mert az világosan megígéri az ő eljövetelét a Bálámról szóló szakaszban,¹¹⁶ és abban a szakaszban, ami így kezdődik: „Itt álltok a mai napon ti mindnyájan az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt.”¹¹⁷

Ebbe az alapelve értendő (az a következtetés is), hogy nem lesz más királya Izraelnek, csak a Dávidtól és a Salamon magvából származók.¹¹⁸ Aki vitatja ennek a dinasztiának a trónigényét és jogosultságát, az az Istent tagadja meg, és az ő prófétáinak szavát.

¹⁰⁸ 2Mózes 32:32.

¹⁰⁹ Uo. 32:33.

¹¹⁰ Chávákuk 2:3.

¹¹¹ A középkor folyamán számos zsidó kalkuláció készült a Messiás eljövetelének idejéről. Az egyik ilyen számítás egy lelkes jemeni zsidó hívő készítette (1172), ez készítette Maimonidészt híres *Levél Jemenbe* műve megírására, melyben azt mondja: „Hiba a messiási korszak idejét számolgatni, ahogyan a lelkes jemenink teszi, aki úgy véli, sikerrel is járt benne; mert nem lehet pontosan meghatározni, okkal rejtették el, mint mély titkot, a próféták.”

¹¹² Szánhedrin 97b.

¹¹³ A bölcsek szóhasználatában az „átkozott” kifejezést felcserélik képletesen az „áldott”-ra.

¹¹⁴ A Talmudban itt szó szerint „csontok” szerepel.

¹¹⁵ Azaz messiási korszak idejét.

¹¹⁶ 4Mózes 23-24. A *Levél Jemenbe* című munkájában Maimonidész a Messiás eljövetelének pontos dátumát a 4Mózes 23:23-ból vezeti le. Ez igen különös következtetés tőle ahhoz képest, hogy itt és a levelében (lásd a 111. jegyzetben) is eltanácsol mindenkit a Messiás eljövetele közelebbi dátumának számolgatásától.

¹¹⁷ 5Mózes 29:9–30:20.

¹¹⁸ Lásd Maimonidész, *Misné Torá, Meláchim*, 11:1.

13. A halottak feltámadása

A tizenharmadik hitelv a holtak feltámadása, melyről már szoltunk volt.

Lényeges, de nem könnyű a hitelvek észben tartása

Ha tehát ezeket az hitelveket elfogadja valaki, és igaz szívvel hiszi őket, az belép az Izrael közösségébe, nekünk pedig szeretnünk kell őt, könyörülettel kell lennünk iránta, és megtennünk mindent, amit az Isten parancsolt, hogy megtegyünk egymásért; a szeretet és a felebarátiság cselekedeteit. Akkor is így van, ha minden lehetséges bűnt elkövet, ha enged teste kívánságainak, és ha úrrá lesz rajta alacsonyrendű természete. Elnyeri büntetését a bűne súlya szerint, de az eljövendő világban része van akkor is, ha az Izrael vétkesei közé tartozik.

De ha valaki kételkedik valamelyik alapvető hitelvben, az kizárta magát a(z Izrael) közösségéből, és megtagadja a (judaizmus) feltétlen igazságát. Az ilyennek a neve „eretnek” és „apikorosz”, és a „sarjak megrontója”,¹¹⁹ és nekünk kötelességünk eltörölni az ilyet, és véget vetni ennek.¹²⁰ Erről mondja az Írás: „Ne gyűlöljem-e gyűlölőidet, Uram?”¹²¹

Nagyon hosszúra nyúltak a megjegyzéseim, és eltértem könyvem tárgyától. De azért tettem, mert nagyon hasznosnak láttam, áldásosnak a hit megalapozására nézve. Mert összegyűjtöttem nektek sok hasznos tudnivalót, ami elszórva található, sok nagy könyvben. Kívánom, lássátok hasznát. Gondoljátok végig újra és újra ezeket, sokszor, és forgassátok magatokban. És ha az elmétekben az a tévképzet támadna, hogy ti már ezt értitek egyetlen olvasás után, vagy akár tíz olvasás után, az Isten tudja, mennyire csúnyán be vagytok csapva. Ne olvassátok sietve, mert nem úgy írtam, ami éppen eszembe jutott, hanem gondos elemzés, megfontolás után, és miután megvizsgáltam a helyes és helytelen nézeteket, és miután tisztáztam, melyiknek kell hinnünk, és érvekkel, bizonyságokkal alátámasztottam minden egyes pontot. Kérem az Istent, hogy vezessen engem az igazság ösvényén.

¹¹⁹ A mondat a híres midrásból való, mely így kezdődik: „Négyen mentek be a Kertbe [az az a paradicsomba], név szerint Ben Azáj, Ben Zoma, Aher és rabbi Akivá...” *Áchár* szó szerinti jelentése: „a másik”, ez a megjelölés használatos Elisa ben Avujára, miután hitehagyó lett; lásd erről *Chágigá* 14b.

¹²⁰ Lásd Maimonidész, *Misné Torá, Mámrim* 3:1; ott különbséget tesz aközött, aki hitehagyóvá lett, és aközött, akit hitehagyásban neveltek fel.

¹²¹ *Zsoltárok* 139:21.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Hámádá: A tudás könyve

A Tóra alapjainak szabályai

1. fejezet

Az alapok alapja

Isten léte

1. §. Minden alapok alapja és a bölcsesség tartóoszlopa a tudat, hogy létezik egy Elsődleges Lény, és ő hoz létre mindent. Az ég s a föld minden lényei, és amik a kettő között vannak, egyedül az Ő lényének igazságából jöttek létre.

2. §. Ha pedig azt képzelnénk, hogy Ő nem létezik, akkor semmilyen más lény sem létezhetne.

3. §. Ha azt képzelnénk, hogy Rajta kívül nem létezik más dolog, Ő Egymaga továbbra is létezne, és a többi dolog nemlétezése nem tenné nemlétezővé az Ő létét, mert minden más dolognak szüksége van Rá, Neki viszont – áldott legyen ő! – nincs szüksége egyikre sem. Következésképp az Ő igazsága nem hasonlít egyetlen más lény igazságára sem.

4. §. Erre utal a próféta mondása¹²²: „De az Örökkévaló igaz Isten” – azaz egyedül Ő igaz, és egyetlen más dolog sem rendelkezik olyan igazsággal, amely az Övéhez lenne fogható. Ezt érti a Tóra, mikor azt mondja¹²³: „Örökkévaló az Isten nincs más kivüle”, azaz Rajta kívül nem létezik Hozzá fogható igaz létezés.

5. §. Ő a világ Istene, és az egész föld Ura. Végtelen és határtalan erejével Ő uralja az egész szférát. Ez az erő megszakítás nélkül létezik, mert a szféra szüntelenül forog, és nem foroghatna, ha valaki nem forgatná. [Ő forgatja], áldott Ő, aki kéz és minden [egyéb] testi dimenzió nélkül forgatja.

6. §. Ennek a fogalomnak az ismerete tevőleges parancsolat, ahogy írva van¹²⁴: „Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened...”.

Isten egyetlen

Bárki, aki feltételezi, hogy létezik más isten, áthág egy tiltó parancsolatot¹²⁵: „Ne legyenek neked más isteneid szíнем előtt”, és egy alapvető [hit]elvet tagad, mert ez az a nagy [hit]elv, amelytől minden függ.

¹²² *Jeremiás* 10:10.

¹²³ *5Mózes* 4:35.

¹²⁴ *2Mózes* 20:2.

7. §. Isten egyetlen. Nem kettő vagy több, hanem egyetlen. Olyan módon egyetlen, amely [felülmúlja] a világ összes egységét, azaz Ő nem abban az általános értelemben egységes, hogy több különböző dolgot foglal magába, és nem is úgy, ahogy a test különböző részekre és dimenziókra oszlik. Ő teljesen egységes, és nincsen Hozzá fogható egységesség ezen a világon.

Ha több isten létezne, azoknak lenne testük és formájuk, mivel, mint dolgok, csak testtel és formával kapcsolatos tulajdonságaikat tekintve különbözhetnének egymástól.

Ha a Teremtőnek lenne teste és formája, lenne határa és korlátja, mert a korlátok nélküli test lehetetlenség. Minden dolog, amely korlátozott és meghatározott, csak korlátozott és meghatározott erővel rendelkezik. Mivel a mi Istenünk, áldott legyen a Neve, mint azt a szféra szüntelen forgása jelzi, korlátlan erővel rendelkezik, ebből látható, hogy az Ő ereje nem testi erő. Mivel Ő nem test, a testnek azok a jellemzői, amelyek annak felosztásával és megkülönböztetésével kapcsolatosak, az Ő esetében irrelevánsak. Következésképp lehetetlenség, hogy Ő bármi más legyen, mint egy.

Ennek a fogalomnak az ismeretével, egy tevőleges parancsot teljesítünk: „[Halljad Izrael], az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!¹²⁶„

Istennek nincs földi formája

8. §. És íme, minden félreértést kizáróan benne van a Tórában¹²⁷ és a próféták [könyveiben], hogy a Szent egy, – áldott legyen! – nem korlátozódik se testre, se anyagi formára: „Az Örökkévaló az Isten az égben fönt és a földön alant”, és egy test nem létezhet [egyidejűleg] két helyen.

Azt is mondja a Tóra¹²⁸: „Mert nem láttatok semmi alakot”, továbbá ezt¹²⁹: „Kivel hasonlítotok össze engem, hogy vele hasonló lennék.” Ha Ő egy test[re korlátozódna], hasonlítana más testekre.

9. §. Ha így van, akkor mi a jelentése azoknak a Tóra által használt kifejezésnek, hogy „lábai alatt”¹³⁰, „Isten ujjával írva”¹³¹, „az Örökkévaló keze”¹³², „Isten szemében”¹³³, „hallotta az Örökkévaló”¹³⁴, és hasonlóknak?

Mindezeket [a kifejezéseket] arra használták, hogy [segítsék] az emberi gondolatmenetet, amely csak testi képekben képes gondolkodni, mivel a Tóra az ember nyelvén szól. Ezek csak leíró fogalmak, mint az kitetszik¹³⁵: „Ittasítom nyilaimat vértől, és kar-

¹²⁵ 2Mózes 20:3.

¹²⁶ 5Mózes 6:4.

¹²⁷ 5Mózes 4:39.

¹²⁸ 5Mózes 4:15.

¹²⁹ Jesájá 40:25.

¹³⁰ 2Mózes 24:10.

¹³¹ 2Mózes 31:18.

¹³² 2Mózes 9:3.

¹³³ 1Mózes 38:7.

¹³⁴ 4Mózes 11:1.

¹³⁵ 5Mózes 32:41.

dom húst eszik”. Van Neki kardja? Szüksége van Neki kardra az öléshez? Nem: ez [csak] metafora. [Hasonlóképpen] minden [ilyen kifejezés csak] metafora.

Íme egy bizonyíték erre a fogalomra: Egy próféta azt állítja¹³⁶, hogy látta a Szentet, áldott legyen: „ruhája, mint a fehér hó”, egy másik pedig „piros ruhában Bocrából”¹³⁷. Tanítónk, Mózes maga a [Vörös] tengernél látta hadba szálló, hatalmas férfiúként, Szináj hegyén pedig egy gyülekezet vezetőjeként [táleszbe] burkolózva.

Ez azt mutatja, hogy az Örökkévalónak nincs se képe, se formája. Mindezek csupán a profetikus látomások kifejeződései és víziói, és ennek a fogalomnak az igazságát nem értheti meg és nem foghatja fel emberi gondolat. Ezt mondja a vers¹³⁸: „Istent kiküldetni eléred-e, avagy a Mindenhatónak végéig elérsz-e?”

10. §. [Ha ez így van, akkor] mit akart megérteni tanítónk, Mózes, amikor azt kérte¹³⁹: „Kérlek, engedd látnom dicsőségedet”?

Azt kérte, hogy hadd ismerje meg olyan mértékben a Szent Egyetlen – áldott legyen! – létezésének igazságát, hogy azt elméjébe magába vehesse, ugyanúgy, ahogy az ember egy másik illető [vonásait], arcát látja, és képe a szívébe vésődik. Az ilyen személy [identitása] az ember elméjében elválk más személyek identitásától. Hasonlóképpen tanítónk, Mózes [is] azt kérte, hogy hadd lehessen a Szent Egyetlen – áldott legyen! – létezése elválasztva elméjében más dolgok létezésétől, még hozzá oly mértékben, hogy a maga valójában ismerje meg az Ő létezésének igazságát.

Az Örökkévaló – áldott legyen! – erre azt felelte neki, hogy egy test és lélek ember nem képes felfogni ezt a dolgot a maga egészében. Mindazonáltal Ő – áldott legyen! – fölfedett előtte olyan dolgokat, amelyeket előtte más ember nem ismert még – és utána sem fog soha –, miáltal Mózes megértett [annyit] az Ő létezésének igazságából, hogy elméjében más dolgoktól megkülönböztethesse, [valahogy úgy] ahogy az ember a testformájáról és az öltözködéséről hátulról is megismeri bizonyos társait.

Erre utal a vers is¹⁴⁰: „Láthatod hátamat, de színem nem látható.”

11. §. Miután tisztázódott, hogy az Örökkévalónak nincs teste és formája, az is világos, hogy a test funkciói sem alkalmazhatók Rá: sem a kapcsolódás, sem az elválás, sem a hely, sem a mérce, sem a fölemelkedés, sem a lebecsátkozás, sem a jobb, sem a bal, sem az elől, sem a hátul, sem az állás, sem az ülés.

Nem található az időben, olyan értelemben, hogy kezdete, vége vagy kora lenne. Nem változik, mert nincs semmi, ami a változását kiválthatná.

A halál fogalma Őrá nem vonatkoztatható, sem az anyagi léttel kapcsolatban értelmezett életé. Nem alkalmazható rá az ostobaság [fogalma], sem az emberi értelemben vett bölcsességé.

Sem az alvás, sem az ébrenlét, sem a harag, sem a nevetés, sem az öröm, sem a bánat, sem a hallgatás, sem az emberi értelemben vett beszéd [nem alkalmas az Ő leírására]

¹³⁶ *Dániel* 7:9.

¹³⁷ *Jesája* 63:1.

¹³⁸ *Jób* 11:7.

¹³⁹ *2Mózes* 33:18.

¹⁴⁰ *2Mózes* 33:23.

ra]. Bölcsseink mondták: „Odafönt nincs sem ülés, sem állás, sem elválás, sem kapcsolódás.”

12. §. Mivel ez így van, minden ilyen és hasonló [leírás], amely a Tóra és a Próféták szavaiban előfordul, csupán metafora, képletes kifejezés. [Például] „Az égben trónoló nevet”¹⁴¹, „Bosszantottak hiábavalóságaikkal”¹⁴², „Örvendett az Örökkévaló”¹⁴³. Az ilyenekkel kapcsolatban Bölcsseink azt mondták: „A Tóra az ember nyelvén beszél.”

Ezt [támasztja alá a szónoki kérdés]:¹⁴⁴ „Vajon engem bosszantanak-e?” Hasonlóképpen ez is¹⁴⁵: „Mert én, az Örökkévaló nem változtam meg.” Ha időnként haragba jönne, máskor meg örvendezne, akkor változna. Ezzel szemben ezek a dolgok csak a sötét és alacsony testek viszonyai között érvényesek, akik agyagházakban laknak, melyek alapja por. Ezzel ellentétben Ő – áldott legyen – mindezek fölött van, mindezek fölé emelkedett.

¹⁴¹ *Zsoltárok* 2:4.

¹⁴² *5Mózes* 32:21.

¹⁴³ *5Mózes* 28:63.

¹⁴⁴ *Jeremiás* 7:19.

¹⁴⁵ *Máláchi* 3:6.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Mádá: Az tudás könyve

A megtérés szabályai

Az eretnekek és a hittagadók

3. fejezet

6. §. Alant felsoroltaknak nincs túlviláguk, sőt bűnük súlyossága miatt örök időkre kiirtással, elpusztítással ítéltetnek meg: A szabadgondolkodók, az epikureusok, a Tórát, a halottak feltámadását és a Megváltót tagadók, a kitértek, a másokat bűnre csábítók a közösség útjáról letérők, a Jojakim példájára bűneikkel kérkedők, a besúgók, akik önmaguk iránt egyéni érdekből félelmet ébresztenek a közösségben, az ártatlanok vérontói, a rágalmazók és akik zsidó mivoltukat eltitkolják.

7. §. Szabadgondolkodó az, aki az alanti elveket vallja: 1. Tagadja az Istent, 2. aki szerint nincs a világnak irányítója, gondviselője, vagy ha ezt ugyan elismeri: két vagy több tényezőben látja a világ irányítóját. 3. aki testi képzeteket tulajdonít Istennek. 4. aki szerint nem Isten a Mindenség kezdete és teremtője, 5. aki a csillagokat, vagy az égiteket imádja, vagy azok közbenjárását kéri a Világ Urához. Aki ezen öt elv bármelyikét vallja, szabadgondolkodónak számít.

8. §. Hármat mondhatunk epikureusnak: Aki tagadja a próféta isteni eredetét, aki azt vallja, hogy a tudás és az értelem nem isteni eredetű, aki tagadja Mózes próféta szerepének igaz voltát, mivel úgy vélekedik, hogy Isten nem tudója az emberi cselekedeteknek – ezek mindegyike epikureus.

Hármat nevezhetünk Tóratagadónak: Aki azt mondja, hogy a Tóra nem isteni eredetű; még ha csak egy bibliai versre, vagy szóra is azt mondja, hogy Mózes eszelte ezt ki, akkor is Tóratagadónak számít. Aki tagadja a hagyományos bibliai magyarázatokat, vagy a szóbeli tan hirdetőit; aki azt vallja, hogy a Tóra felmentést ad bármelyik parancsolat alól a másik kedvéért, vagy pedig azt mondja: Igaz, hogy a Tóra isteni eredetű, de az idők folyamán érvényét veszítette. Mindezek Tóratagadónak minősülnek.

9. §. A hitehagyásnak két fokozata van: Egy könnyebb és egy súlyosabb.

A könnyebb az, ha valaki egy bizonyos bűnt következetes szándékossággal csinál és az annyira megszokott és mindennapos nála; hogy mindenki előtt köztudott; habár a legkönnyebbnek tűnő parancsolatról is van szó. Például: aki mindig csak *Sáátnez* ruhát visel (gyapjú és lenből készült) vagy aki körben vágja le hajtincseit és ezeket olymódon eszközli, mintha ezek a parancsolatok sohasem léteznének számára. Ez az egy bűnnel kapcsolatos hitehagyás, amit csak abban az esetben nevezhetünk annak, ha kifejezetten Isten ellen cselekszik.

Az egész Tórával kapcsolatos hitehagyásnak számít az, aki vallásüldözések idején bálványimádóvá lesz. Közéjük áll, mert zsidó volta miatt nem akarja vállalni a szenvedéseket, az üldözéseket és emiatt a hatalmon lévőkhez csatlakozik. Az ilyen embert az egész Tórával szembeni hitehagyónak nevezhetjük.

10. §. A másokat bűnre való csábítóknál nem teszünk különbséget súlyosabb vagy kisebb bűnesetek között. Akár súlyos bűnre csábít, úgy mint egykor Jerobeam¹⁴⁶, Cádok és Baetheus, vagy pedig könnyebb micvák megszegésére késztet. Akár kényszerítő formában cselekszi, úgy mint Menasse Izrael királya¹⁴⁷, aki embereket ölt, hogy bálványimádatra kényszerítsen, akár csak megtévesztéssel tántorít el a jó követésétől.

11. §. Aki különválik a közösségtől, ha nem is azért, hogy bűnt kövessen, csak távoltartja magát a közösségtől, és nem a körükben végzi Isten parancsolatait. Nem vesz részt fájaldalmukban, nem osztozik bűjtjeikben, a maga útján halad, mintha nem is hozzánk tartozna – ez elegendő ok arra, hogy a túlvilági élet javaiban ne részesülhessen.

Aki kérkedve követi el bűneit, úgy mint Jójákim, legyen az könnyebb, vagy súlyosabb. Az ilyen embert a Tóra becsmérőjének, félremagyarázójának nevezzük, mert szíven nélkül, gögös megvetéssel tagadja meg és fordul el Tőle.

12. §. Kétféle áruló van: Aki pogányok kezére adja társát, hogy megöljék, vagy megverjék és aki a társa értékeit szolgáltatta át pogányok kezére. (A törvényt nem tisztelő erőszakos emberek is pogánynak számítanak.) A besúgók nem részesülnek a túlvilági boldogságban.

13. §. Aki erőszakos eszközökkel viseli a közösség feletti tisztét, az egyéni érdekből ébreszt félelmet a közösségben, mert a saját tekintélyének emelése céljából erőszakoskodik, hogy mindenki rettegjen tőle. Valamikor a bálványimádó királyok cselekedtek így.

14. §. Az itt felsorolt huszonnégy bűnöző bémelyike, tartozzon bár Izrael közösségéhez, nem részesülhet a túlvilági boldogságban. De a felsoroltakon kívül vannak még könnyebb bűnök, melyekről azt mondják bölcseink, hogy aki azokat megteszi túlvilágát elveszti. Akik külön nevet adnak társuknak, akik gúnynevükön szólítják őket, vagy nyilvánosan megszégyenítik, akik felebarátjuk megszégyenítésével dicsekednek és azzal akarnának föléjük emelkedni, akik a talmudi bölcseket sértegetik, mestereiket ócsárolják, akik az ünnepeket és vallási szokásokat könnyedén veszik, végül akik a szent áldozatokat becsmérlik.

Mindezektől csak akkor vonják meg a túlvilági életet, ha nem térnek meg, de ha még a haláluk előtt megtérnek, akkor ők is a túlvilági élet részesei. Nincs olyan dolog, ami a megtérésnek útját állhatná. Még ha egész életén keresztül Istent tagadja, és végül megtér, akkor is boldog lehet, amint meg is írták¹⁴⁸: „Béke, béke a távolinak és közelinek, szól az Úr, de én meggyógyítom!”

Gonosz hitehagyó vagy ezekhez hasonló, ha szívből megtér, akár szóval, akár csak belső érzéssel – szívesen fogadják. „Térjete meg elpártolt gyermekek!”¹⁴⁹ – Ha el is

¹⁴⁶ 2Királyok 17:21.

¹⁴⁷ Uo. 21:16.

¹⁴⁸ Jesájá 57:19.

¹⁴⁹ Jeremiás 3:22.

pártolt, – mert nem élő szóval tesz bűnvallomást és nem is nyilvánosan; – Isten mégis szívesen fogadja.

Zsidó imakönyv:

Maimonidész tizenhárom hitelvének kivonata (szerzője ismeretlen)

1. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott legyen a Neve, Ő teremtette és Ő vezérli az összes teremtményeket, és egyedül Ő alkotott meg, Ő alkot ma is, és mindig Ő fog megalkotni minden alkotást.

2. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott a Neve, egyetlen, és semmi-képp sem létezhet oly egység, mint az Övé. Ő egyedül az Istenünk, aki volt, van és lesz.

3. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott a Neve, nem test, nem lehet Őt leírni fizikai fogalmakkal, és semmihez sem lehet hasonlítani.

4. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott a Neve, Ő az első, és Ő az utolsó.

5. Teljes hittel hiszek abban, hogy egyedül csak a Teremtőhöz, áldott a Neve, illik imádkozni, s nem illik imádkozni máshoz.

6. Teljes hittel hiszek abban, hogy a próféták minden szava igaz.

7. Teljes hittel hiszek abban, hogy Mózes tanítónk, nyugodjék békében, prófétasága igaz volt, hogy ő volt a feje mind az előtte élő és az utána következő prófétáknak.

8. Teljes hittel hiszek abban, hogy az egész tan, ahogy ma a kezünkben van, az adott át Mózes tanítónknak, nyugodjék békében.

9. Teljes hittel hiszek abban, hogy azt a tant nem váltja fel más, és nem jön más tan a Teremtőtől, áldott a Neve.

10. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott a Neve, tud az ember minden cselekedetéről és gondolatáról, amint írva van:¹⁵⁰ „Ő, aki mindnyájunk szívét teremtette, érti minden cselekedetünket.”

11. Teljes hittel hiszek abban, hogy a Teremtő, áldott a Neve, jóval jutalmazza azokat, akik betartják parancsolatait, és megbünteti, aki áthágja azokat.

12. Teljes hittel hiszek a Messiás eljövételében, s ha késlekedik is, mindennap várom eljövését.

13. Teljes hittel hiszek abban, hogy eljön a halottak feltámadása, mikor azt jónak látja a Teremtő, áldott a Neve, magasztos legyen az emlékezete örökre és örökkön-örökké.

¹⁵⁰ *Zsoltárok* 33:15.

Slomo ibn Gvirol:

Költemény: *Ádon olám* – A világ ura

A Világ Urát, aki uralkodott, mielőtt bármi létezőt megteremtett volna, már akkor Uralkodónak hívták, mikor kedve szerint létrejött minden.

S mikor mindennek vége lesz, akkor is egyedül uralkodik majd a Félelmetes.

Ő volt, Ő van és Ő lesz teljes díszében.

Ő az egyetlen, és nincs más hozzá hasonlítható vagy társítható.

Kezdet és vég nélkül Övé a hatalom és a tisztség.

Ő az én Istenem, él az én Megváltóm, mentsvárom a baj idején.

Ő az én csodás megmenekülésem, osztályrészem bármikor, ha hozzá fordulok.

Alváskor és ébredéskor kezébe teszem le lelkemet, s lelkemmel együtt testemet.

Velem van az Örökkévaló, nem félek.

*Zsidó imakönyv:***Költemény: *Jigdál* – Nagy az élő Isten
(szerzője ismeretlen)**

Nagy az élő Isten, dicséret jár neki.

Létezik, de létezése nincs határidőhöz kötve.

Egyetlen, de nincs oly egyediség, mint az Övé.

Felfoghatatlan és egysége is határtalan.

Nincs fizikai formája, nem is test Ő, nincs mihez hasonlítani szentségét.

Ősibb minden teremtménynél, első, de elsőségének nincs kezdete.

Ő az Ura a világnak, minden teremtménynek, melyek az Ő nagyságát és uralmát bizonyítják.

Kiemelkedő egyéniségeket választott, akiket megajándékozott a prófétálás képességével.

Nem támadt Izraelben több olyan próféta, mint Mózes, aki az Ő színeit láthatta.

Igaz Tórát adott népének Isten e próféta, házának bizalmasa által.

Isten sohasem változtatja meg törvényét, nem cseréli fel másikkal.

Látja és ismeri titkos gondolatainkat, előre látja a dolgok kimenetelét.

A jó embert tettei szerint jutalmazza, a gonosznak gonoszsága szerint rosszal fizet.

Az idők végén elküldi Messiásunkat, hogy megváltsa azokat, akik segítségére várnak.

Nagy irgalmában feltámasztja akkor Isten a halottakat.

Áldott legyen dicső Neve örökkön-örökké!

Joszf Albo rabbi:

Háikárim: A hittételek könyve

A boldogsághoz vezető három hittétel

1. könyv 2. fejezet

A nem szándékos hittagadás

Minden izraelitának kötelessége, hogy amit a Tórában találunk, azt mind abszolút igazságnak fogadja el, és aki tagad bármit, ami a Tórában kijelentve található, tudván, hogy az a Tóra tanítása, az hitetlen; ahogy a rabbik mondják a *Chélek* fejezetben:¹⁵¹ aki azt mondja, hogy ugyan az egész Tóra az Istentől származik, de egy bizonyos vers nem, mert azt történetesen Mózes mondta saját kútfejéből, annak az a vétek tulajdonítható, mely a Szentírásban így van kifejezve: „Mert megvetette az Örökkévaló szavát...”¹⁵², és azok közé számíttatik, akik tagadják a Tóra isteni ihletettségét. De aki megtartja a mózesi törvényt, és hiszi annak alapelveit, és mikor közelebbről megvizsgál valamely témát az értelmével, és a szövegeket boncolgatja, félrevezetik a spekulációi, és valamelyik alapelvet másképpen értelmezi, mint ahogy annak elsődleges jelentése szól; vagy tagad valamely alapelvet azért, mert azt gondolja, hogy nem józan tanítás az, nem olyasmi, amire a Tóra kötelezne bennünket, hogy elhiggyük; vagy tévedésből tagadná, hogy valamely tanítás alapvető hitelvnek minősül, de azért hisz benne, mint a Tóra bármely más tanításában, melyek nem számítanak alapvető hitelvnek; vagy olyasmit tanít a Tóra valamelyik csodájával kapcsolatban, amiről hiszi, hogy nem mond ellent azoknak a tanításoknak, melyekre nézve a Tóra tekintélye kötelez bennünket, hogy elhiggyük – nos, az ilyen ember nem hitetlen. Az Izrael bölcsei és istenfélő igazai közé tartozik, bár téves nézeteket vall. Tévedése a bűne, mely engesztelést kíván.

Vita a létezésről a teremtés előtt

Efféle nézeteket találhatunk ám az Izrael régi bölcseinél is. Így például azt a kijelentést, hogy a teremtés előtt is létezett valamiféle időbeliség.¹⁵³ Ennek a vélekedésnek a hirdetője voltaképpen azt akarja mondani, hogy a Tóra nem jelenti ki kötelező erővel, hogy az idő maga is a teremtett dolgok közé tartozna. Hasonlóképpen, a nagy rabbi Eliézer, fejtegetésének harmadik fejezetében¹⁵⁴ azon igyekszik, hogy meghatározza az anyagot, melyből az ég és föld teremtett. És bár szavait szó szerint kell értenünk, azaz mintha azt mondaná, hogy a világ nem a semmiből teremtett, hanem valamiből, éspe-dig valamiféle primitív anyagból, semmi okunk rá, hogy ezt vádként hozzuk fel ellene.

¹⁵¹ A *Szánhedrin* traktátus 11. fejezete, 99a.

¹⁵² 4Mózes 15:31.

¹⁵³ *Brésit rábá* 3.

¹⁵⁴ *Pirké derábi Eliezer*.

Mert ő úgy hiszi, hogy a Tóra nem jelenti ki kötelező erővel a semmiből (*ex nihilo*) való teremtés tanát. Dehogy is állt neki szándékában tagadni bármit, ami a Tórában van, Isten mentsen attól!

Maimonidész is – a *Tévelygők útmutatója* szerzője – azt írja műve második részének huszonötödik fejezetében, hogy az ő hite az *ex nihilo* teremtésben nem a szentírási szövegek tekintélyén alapszik elsősorban – a szövegeket különféle képpen lehet értelmezni –, hanem azon a tényen, hogy a tanítás igaz, és ezért szükséges úgy értenünk a szövegeket, hogy harmóniában legyenek az igaz tanítással. Azt akarja ezzel mondani, hogy ha valami egyenesen ellentmond a szent szövegeknek, abban egyáltalán nem kell hinnünk, kivéve, ha magukban a szövegekben van valami – látszólag – abszurd mondandó, amit nem szülhetett józan értelem. Mert a Tóra sem kötelez bennünket arra, hogy abszurd dolgokat higgyünk el, melyek ellentmondanak az elsőrendű tanításoknak, vagy olyan fantáziadús fejtegetéseket, melyeket józan értelem nem eszelhetett ki. De ami elfogadható az értelem számára, azt kötelesek vagyunk elhinni, legyen bár a természet ellen való, mint amilyen a holtak feltámadása például, vagy a csodák a Tórában. Az abszurd eszméket azonban, melyeket nem szülhetett józan elme, nem kell elhinnünk akkor sem, ha látszólag maga a Tóra mondja ki őket. Tehát például azt a mondatot: „Messétek azért le szívetek burkolatát”,¹⁵⁵ világos, hogy nem vehetjük szó szerint, hanem az igazságnak megfelelően kell magyarázni.

Isten „testi tulajdonságai”

Ezt a módszert követi Onkelosz, a prozelita is, Jonátán ben Uzziél, és Izrael más bölcsei is. Úgy magyarázzák a Tóra és a próféták azon szakaszait is, melyekben az istenségnek mintegy testi vonások vannak tulajdonítva, hogy az igazsággal összhangban legyen. Ezek esetében elutasítják a szó szerinti jelentést, mert abszurdumhoz vezetne. Az ezzel kapcsolatos alapelvük az: „a Tóra az ember nyelvén szól” és „azért, hogy az ember fülét megnyugtassa”.

Ez a módszer voltaképpen hajszállra azonos azzal, amit napjaink tudós elméi alkalmaznak, amikor Bilám szamarának szózatát másként értelmezik, mint a Talmud rabbijai tették.¹⁵⁶ Szerintük a Tóra nem kívánja tőlünk, hogy e csoda felől másképpen higgyünk, mint ahogy ők gondolják. Azt mondjuk tehát, hogy akiben nincs elegendő spekulatív tehetség arra, hogy a szentírási szövegek igazi értelméig elhatoljon, s ezért szó szerint érti azt, [amit nem úgy kellene,] és abszurd eszméket vall, mert azt gondolja, hogy az a Tóra álláspontja, nos, az ilyet nem szabad kirekeszteni ezért azok közösségéből, akik hiszik a Tórát, Isten mentsen! Nem is szabad az ilyenről tiszteletlenül beszélni, és azzal vádolni, hogy megrontotta a Tóra tanítását, s a hitetlenek és hitehagyók közé sorolni.

Rabbi Ábrahám ben Dávid még ennél is tovább megy. Azt mondja, hogy még ha valaki tévesen értelmezi is a Tóra valamelyik alapelvét gondolkodásbéli tévesztés folytán, az olyat sem szabad eretneknek nevezni. Megtaláljuk ezt a nézetét a Maimonidész tanításaihoz¹⁵⁷ írott kritikai okfejtésében. Az utóbbinak ahhoz a nézetéhez, miszerint aki az Isten testi létezését vallja, eretnek, rabbi Ábrahám ben Dávid a következőket mondja:

¹⁵⁵ 5Mózes 10:16.

¹⁵⁶ Vö. például Gersonidész véleményével, aki szerint álomlátás volt az egész.

¹⁵⁷ *Hichot Tösuvá*, 3:7.

„Igaz, hogy az Isten nem testi létező, de azért ha valaki abban hisz, hogy Ő testi létező, mert szó szerint vesz bizonyos bibliai és midrási megfogalmazásokat, az olyat sem szabad eretneknek nevezni.”

Úgy tűnik, ez a korrekt álláspont ilyen ügyekben a Talmud rabbijai szerint is. Mert rabbi Elisa ben Abujáról szólva idézik a szentírási szakaszt: „Térjete meg, elpártolt fiaim!”¹⁵⁸, majd kommentárképpen hozzátesszik: „kivéve Elisát, az Áhert, aki ismervén a Teremtőjét, szánt szándékkal lázadt fel ellene.”¹⁵⁹ Ezzel tehát világosan jelzik, hogy csak az sorolható a gonoszok közé, kiknek a megbánása is el van utasítva már, aki ismeri az igazságot, és tudatosan tagadja meg. De akinek nem az a szándéka, hogy lázadjon, sem pedig az, hogy elszakadjon az igazságtól, sem az, hogy tagadja, ami a Tórában van, vagy megvesse a hagyományt, hanem egyetlen szándéka az, hogy a szövegeket saját meggyőződése szerint értelmezze, bár az értelmezései tévedések, nem eretnek az ilyen, és nem hitetlen.

Ezek szerint tehát az, aki hiszi, hogy a feltámadottak nem élnek majd örökké a feltámadott testben és lélekkel, hanem visszatérnek végül a porba, ahogy Maimonidész véli levelében, amit *A holtak feltámadásáról* írt, nos, az ilyen nem tekinthető úgy, mint-ha tagadná a feltámadás tantételét, bár Nahmanidész szerint így hinni nem az igazi hit. Hasonlóképpen, ha valaki úgy hiszi, hogy az eljövendő világban az igazi jutalomban a testnek és a léleknek együtt lesz része, és hogy a lélek nem részesül külön jutalomban a testétől elválasztva – márpedig ez a véleménye Nahmanidésznek és a kabbala egyéb bölcsseinek –, nos, az ilyen nem tagadja a jutalmazás és büntetés tantételét, bár Maimonidész szerint nem helyesen hisz.

Azért írtam le ezeket, mert láttam már nem egy jöttment akárki fiát, aki bölcsnek gondolta magát, hatalmasra tátotta a száját, és hosszadalmas, butácska fejtegetésekbe bocsátkozott a nagyok véleménye ellenében. Világos, hogy minden értelmes embernek joga kutatni a vallás alapvető hitelveinek igazságát és a bibliai szövegeket úgy értelmezni az igazságnak megfelelően, ahogy előtte jónak tűnik. És higgye bár azt, hogy egyes tanítások, melyeket a régiek alapvető hitelvnek ítélték, mint amilyen a Messiás várásáról vagy a teremtésről szóló tanítás, hogy azok nem alapvető hitelvek, csak egyszerűen igaz tantételek, melyeket a Tórában hívőknek hinniük kell éppen úgy, ahogy azt is, hogy a föld megnyitotta az ő száját Korách lázadásakor, vagy hogy tűz szállt le az égből és más efféle csodákat és a Tórában említett ígéreteket, melyek igazak, bár nem tartoznak az alapvető hitelvek közé – nos, az ilyen nem tagadója a Tórának vagy az alapvető hitelveknek. Mert ha az volna, az következne abból, hogy annyi az alapvető hitelvek száma, ahány a csodáké meg az ígéreteké a Tórában, márpedig ilyen sajátságos elképzeléssel még eddig senki sem állott elő...

1. könyv, 4. fejezet

A három hittétel

Úgy tűnik nekem, hogy az isteni törvénynek három igazán alapvető és egyetemes hitelve van: az Isten létezése, a jutalmazásban és büntetésben megnyilvánuló gondviselés és az isteni kinyilatkoztatás. Ez a három felöleli az isteni törvény minden más alapelvét, amilyen az Ádám törvénye, a Noé törvénye, az Ábrahám törvénye, a Mózes tör-

¹⁵⁸ Jeremiás 3:22.

¹⁵⁹ Chágigá 15a.

vénye és bármi más isteni rendelkezés, ha van még ilyen, akár egyazon időben hangzott el, akár később. Voltaképpen mindegyikük levezethető a három valamelyikéből, ahogyan az ágak kiágaznak a törzsből. Az Isten létezésének tételéből például következik az Isten örökkévaló volta, a létezésének folytonossága és így tovább. A kinyilatkoztatásban benne foglaltatik az Isten ismerete, próféciai és így tovább. A gondviselésből következik az evilági jutalmazás és büntetés tana, a jövő világban pedig a spirituális jutalmazás és büntetésé.

E három alapvető hitelvből származik minden speciális tantétel, mely a különféle isteni rendelkezésekkel foglalkozik, az igaz és a téves tételek is, például: az Isten létezéséből vezethető le az Ő fizikai test nélkül való létezése, mely a Mózes törvényének egyik tanítása, és hasonlóképpen vezethető le az Ő egy volta. A kinyilatkoztatásból következik Mózes küldetése és prófétasága. A jutalmazás és büntetés tanából következik a Messiás eljövételének hite, mely a Mózes törvényének egy külön tétele Maimonidész vélekedése szerint. De a mi véleményünk szerint a Messiás eljövételébe vetett hit nem tartozik az alapvető hitelvek közé. És ha így van, nem alkotóeleme a Mózes törvényének sem, mert a keresztények is alapvető hitelveknek tekintik, és szerintük éppenséggel a Mózes törvényének eltörlése következik belőle. Tehát ez a hitelv az ő alapvető hitelvük, mert az ő törvényük elképzelhetetlen nélküle. Ezek és más hasonló tantételek, melyeket egyik-másik vallás a magáénak vall, mind a fent említett három legalapvetőbb hitelvből származnak. Azt a kérdést, hogy vajon létezhet-e egynél több isteni törvény egyszerre vagy más-más időben, az Isten segédelmével később fogom tárgyalni.

Az újévi liturgia három áldása és a három hittétel

Annak, hogy e három legalapvetőbb hitelvre alapozva lehet az ember boldog, az is a bizonyága, hogy a Nagy Szánhedrin bölcsei három áldást illesztettek az újévi liturgiához, melyeknek neve: „királyságok áldása”, „emlékezetek áldása” és „a sófárok”. Ez a három áldás a három legalapvetőbb hitelvvél áll kapcsolatban, s arra hivatott, hogy felhívja a figyelmünket: ha megfelelően hiszünk e három alapvető tételben és a belőlük következő tanításokban, kedvező ítéletre számíthatunk az isteni ítéletmondás idején.

A „királyságok áldása” néven ismert áldás az Isten létezésének tanára felel. Ez nyilvánvaló az áldás szavaiból: „Ezért hát sóvárogva várjuk, Urunk, Istenünk, hogy hamar megláthassuk a Te dicsőséged erejét, mikor minden bálvány a földről kivágitik, mikor az egész föld a Mindenható királyságának részévé lesz..., mikor a föld lakói mind belátják majd, hogy Teelőtted minden térdnek meg kell hajolnia, és Terád kell esküdni minden nyelvnek... és mikor minden ember magára veszi majd a Te királyságod igáját.”

Az „emlékezetek áldása” néven ismert áldás a jutalmazásról és büntetésről való gondviseléssel foglalkozik, amint azt a szövege mutatja: „Te emlékezetedben tartod a világ minden ügyét, szemed előtt van annak minden teremtménye a kezdetek óta; előtted minden rejtett dolog nyilvánvaló...”

A „sófárok áldása” néven ismert áldás a harmadik legalapvetőbb hitelv, a kinyilatkoztatásról szóló jegyében született. Ezért kezdődik így: „Te fedted fel magad a Te dicsőséged felhőjében szent embereidnek, és szóltál velük. Az egekből hallattad velük a Te hangodat...” Ez az áldás azért viseli a „sófárok áldása” nevet, mert a törvényadás idején olyan hangos trombitaszó hallatszott, amilyen soha azelőtt a világon. Villámlások és mennydörgések, melyek a Sínai-hegyet körülvették akkor, voltak már azelőtt, és lettek azután is, de trombita hangját látható trombita nélkül nem tapasztalták azelőtt, és

nem is fogják a megváltás idejéig. Akkor majd az igaz törvény ismert lesz az egész világ előtt. Erre az időre utalnak a próféta szavai: „Az Úristen kürtöt fuvall...”¹⁶⁰ – legalábbis egyes tekintélyek véleménye szerint.

Találkoztam már olyan vélekedéssel is, mely szerint a „sófárok áldása” Izsák feláldozására is utal. De ez nem korrekt álláspont, mert ha így volna, azt várnánk, hogy az Izsák feláldozása meg legyen említve az áldásban, ahogyan például az „emlékezetek áldásában” meg van említve. E vélekedés eredetét a rabbik egy kijelentésében kell keresnünk,¹⁶¹ mely szerint újévkor az Izsákot az áldozatban helyettesítő kos emlékezetére kell a kosszarvakat megfűjni. De ez még nem igazolja a fenti vélekedést, amit ugyanis a rabbik a kosszarvból készült kütről mondanak, csak azt jelenti, hogy a kos emlékezetére van a kürt kosszarvból, nem pedig azt, hogy a kürtök megfűjására vonatkozó parancsolatnak is ez lenne az értelme, még kevésbé, hogy a „sófárok áldása” erre az eseményre utalna.

A három hittétel és a boldogság

Jesájá próféta úgy szól ezekről a legalapvetőbb hitelvekről, mint amelyek a boldogságunk oka, egyetlen mondatba foglalva: „Mert az Úr a mi bíránk, az Úr a mi törvényadónk, az Úr a mi királyunk, Ő tart meg minket.”¹⁶² „Az Úr a mi bíránk” – ez a gondviselés tanára utal, ugyanazt fejezi ki, mint ez a szakasz: „Közel van, aki engem megigazít, ki perel énvelem? Álljunk együtt elő...”¹⁶³ azaz hogy kedvező ítéletre számíthatunk. „Az Úr a mi törvényadónk” (*mechokék*) – a kinyilatkoztatás tantételére utal, mely a második legalapvetőbb hitelv. A *mechokék* a törvényadót jelenti, amint azt láthatjuk Mózes 5. könyvében:¹⁶⁴ „mert ott van elrejtve a törvényhozó öröksége”, és ez Mózesre utal, aki által a törvény adatott. Hasonló a jelentése a próféta ezen szavainak is: „Hallgassatok rám, kik tudjátok az igazságot, te nép, kinek szívében van törvényem! Ne féljete az emberek gyalázatától...”¹⁶⁵ azaz hogy az ítélet annyiban nem kedvező ugyan a számunkra, hogy Ő a bíránk, és egy bíró nem ítélné a más által lefektetett törvény ellenében, de mégis kedvező ránk nézve, mert Ő a törvényhozó is, aki a törvényt írta. „Az Úr a mi királyunk” – ez a harmadik alapelvekre utal, az Isten létezéséről szóló tanításra, mert ő az univerzum királya, és azon belül is az „Izrael királya és Megmentője” nevet viseli. Az a gondolat rejlik emögött, hogy bár Ő mint törvényadó nem hágja át saját törvényét, de minthogy királyunk is, meg kell mentenie minket, mert a királynak adatott hatalom, hogy a törvény ellenében tegyen, és hogy megtegye, amit csak akar, hogy a népét megmenthesse. Ezért zárul a fent idézett mondat azzal: „Ő tart meg minket.” A jelentése ennek az, hogy bár az egész világgal szemben előnyt élvez az, aki vallja e há-

¹⁶⁰ *Zchárjá* 9:14.

¹⁶¹ *Ros Hásáná* 16a.

¹⁶² *Jesájá* 33:22.

¹⁶³ *Jesájá* 50:8.

¹⁶⁴ *5Mózes* 33:21.

¹⁶⁵ *Jesájá* 51:7.

rom legalapvetőbb hitelv igazságát, melyeken az ember igazi boldogsága alapszik, mégis úgy méltó, hogy az Isten tartson meg minket minden más fölött.

A három hitétel Maimonidesz tizenhárom hitelve között

Nem lehetetlen, hogy Maimonidész is egyetértett volna velünk a legalapvetőbb hitelvek e hármasságában, ahogy fentebb kifejtettük, az ő listájában ugyanis benne van ez a három, amiről szóltunk, és mellettük még más tantételek is, melyek az előbbiekből következnek, és ezeket így együtt nevezi ő alapvető hitelveknek. Tehát először leszögezi az Isten létezésének tételét, mely alapvető doktrína, ez az első nála. Azután előszámlálja az ebből következő másik négy tételt, tehát az egység, a testetlen létezés, az örökkévalóság és a kizárólagos istentisztelet tételét. Azután listázza a kinyilatkoztatással kapcsolatos alapelveket, mely egy másik fundamentális tétel, együtt a belőle következő három másik tannal, azaz a próféciák, Mózes elsőbbsége és a törvény változhatatlansága tanával. Ezek után következik az isteni mindentudás és a jutalmazásról-büntetésről való gondviselés, mely a harmadik alapvető doktrína, és vele együtt másik három belőle következő tantétel, a spirituális jutalomé, a Messiás eljövetelére és a feltámadására.

E szerint a magyarázat szerint rögtön világossá válik, miért nem iktatta be a listájába a teremtés tanát, mert az ugye nem a három, általunk említett legalapvetőbb tételből következik. Nem iktatta be a szabad akarat tanát sem, mert bár alapvető fontosságú az isteni törvény szempontjából, lényegét tekintve mégsem isteni intézmény, amint könyvünkben később majd kitűnik. A kérdés mindazáltal kérdés marad, hogy miért nem vette fel az Isten létezésének tárgyalásába az életéről és hatalmáról és más tulajdonságairól szóló tanításokat, ha felvette az örökkévalóságról és egyébekről szólókat. Hasonló kritikával illethetnénk a legalapvetőbb hitelvekből következő egyéb tanítások előszámlálását is nála. Ahogy haladunk majd [könyvünkben], ezek világosabbakká lesznek. Most vissza kell térnünk az alapvető hitelvek tárgyalásához, melyek véleményünk szerint összesen három fundamentális tételen alapszanak. Mindazáltal először a hagyomány törvényeinek elveit kell taglalnunk, és csak azután fogunk az Isten segítségével majd az isteni törvény alapelveinek tárgyalásába.

1. könyv, 23. fejezet

A három hitelvből következő hat tétel

Hat olyan dogma van, amiben mindenki, aki a Mózes törvényét vallja, hinni köteles. Ezek összeköttetésben állnak a három legalapvetőbb hitelvvél, melyeket korábban ismertettünk, de nem azokból vannak levezetve.

Teremtés a semmiből

1. A világ teremtése a semmiből. A tantétel természetéből nyilvánvaló, hogy ez úgy általában az isteni törvény, és különösen a mózesi törvény szempontjából fontos tétel, de nem alapvető hitelv, és nem is levezethető azokból, minthogy elképzelhetjük úgy az isteni törvényt általában és a mózesi törvényt különösen, hogy nem szerepel benne az *ex nihilo* (a semmiből) való teremtés ideája, amint ennek a könyvnek a tizenkettedik fejezetében már elmagyaráztuk. De úgy tűnhet, hogy ez az elképzelés az Isten létezéséről szóló tételből ágazik ki, mely az első számú legalapvetőbb hitelv. Korábban már kijelentettük, hogy az Istenben semmiféle fogatkozás nincs. Ha tehát nem volna képes a

semmiből teremteni, az egy fogyatkozás volna a természetében. Nem mondhatjuk az *ex nihilo* teremtésre, hogy az *ipso facto* (magából a tényből következő) lehetetlenség, azaz hogy a teremtésnek muszáj valamiből teremtésnek lennie. Mert az elme számára felfogható [a semmiből teremtés], tehát hinni is lehet benne, és a Mindenható hatalmában benne foglaltatik. Még azok is, akik a világ örökkévaló voltában hisznek, elismerik, hogy az Isten, bár [szerintük] Ő részek nélkül való, egyszerű értelem, az oka minden másnak. Tehát az anyag létezésének oka is az Isten, de egy „elkülönült értelem” által, melynek szintén Ő maga az oka. Na de hogyan lehet az oka egy „elkülönült értelem” az anyagnak, ha a semmiből való teremtés nem lehetséges? Ennél nagyobb *ex nihilo* teremtést el se tudunk képzelni [mint amilyen az anyag teremtése]. Ha valaki azt mondja, hogy azért ragaszkodik a világ örökkévaló létezésének gondolatához, mert nem tudja elképzelni, hogy az Isten az egyik időpillanatban inkább teremtett volna mint a másikban, a válaszuk erre az, hogy ez a nehézség csak egy olyan cselekvő esetében áll fenn, aki szükség nyomására cselekszik, de nem olyan cselekvő esetében, aki akarata szerint cselekszik, mert az akarat természete éppen az, hogy egyik időpillanatban cselekszik, és egy másikban nem, ahogy Maimonidész kifejti a *Tévelygők útmutatójában* (II. könyv, 18. fejezet). Mármost, minthogy az Isten a legjobb cselekvő minden cselekvők között, nyilván tetszése szerint cselekszik, és nem a szükség nyomására, ahogy el fogjuk magyarázni majd [e mű] második könyv[é]ben, ebből az következik, hogy a világot bizony valamely konkrét időpillanatban teremtette, mert ez szükségszerűen következik az akarat természetéből.

Mózes próféciája

2. A második dogma Mózesnek mint prófétának az elsőbbsége minden más azóta élt vagy ezután eljövendő prófétákhoz képest. Bár ez a tantétel nem elsőrendű fontosságú az isteni törvény szempontjából úgy általában, sem a mózesi törvényben különösen, a Tóra mégis kimondja: „És nem támadt próféta többé Izraelben olyan, mint Mózes”¹⁶⁶ (és ez azt jelenti, hogy nem volt ilyen, és nem is lesz ilyen, jelezve, milyen fontos a törvény, ami általa adatott, ahogy [e mű] harmadik könyv[é]ben ki fogjuk majd fejteni), és mindenki, aki vallja a Mózes törvényét, köteles hinni ebben is, mint amely tétel a kijelentés alapelvéből ágazik el, belőle származik.

A mózesi törvény örökérvényű

3. A harmadik dogma kimondja, hogy Mózes törvénye nem vonatik vissza és nem változik meg, és nem váltja fel más próféta által adatott semmi törvény. Ez a tétel, bár szintén nem lényegi tan az isteni törvény szempontjából úgy általában, sem pedig Mózes törvénye szempontjából különösen, mint fentebb kifejtettük, azért mégis mintha elágazása lenne az üzenetközvetítő hitelességéről szóló tanításnak, és ezért köteles mindenki, aki Mózes törvényét vallja, hinni benne, ahogy el fogjuk majd magyarázni [e mű] harmadik könyv[é]ben.

Egyetlen jó cselekedet értéke

¹⁶⁶ 5Mózes 34:10.

4. A negyedik dogma azt mondja ki, hogy az ember tökéletessé lehet azáltal is, ha pusztán egyetlen parancsolatot beteljesít a Mózes törvényéből. Ha nem így volna, az következne belőle, hogy a mózesi törvény akadályozza az embert abban, hogy elérje a tökéletességet, amiről a rabbik azt mondják, hogy az „az eljövendő világon való élet”. Mert az emberiség a Nóénak adatott törvény szerint is elérte már az eljövendő életnek valamilyen szintjét, ahogy a rabbik mondják: „Mert az istenfélő pogányoknak bizony részük van az eljövendő világban.” Ez azt jelenti, hogy aki a Noénak adatott parancsolatokat megtartja, része van az eljövendő világban. Na mármint, ha mindenki, aki a Mózes törvényét vallja, köteles betölteni az abban foglalt összes parancsolatot, mielőtt az eljövendő életből részesedhetne, akkor a Mózes törvénye éppen arra volna, hogy visszatartsa az embert a tökéletesség elérésétől, nem pedig arra, hogy segítse. De ez nem lehetett a Törvény célja, ahogy a rabbik tanítják: „Az Isten kívánsága az volt, hogy kedvezzen az Izraellel, ezért adta a sok törvényt és a parancsolatokat.”¹⁶⁷ Tehát úgy tűnik, ez a tantétel fontos a Mózes törvénye szempontjából, amint majd kifejtjük e munkánk harmadik könyvének huszonkilencedik fejezetében.

A feltámadás

5. Az ötödik dogma a holtak feltámadásával kapcsolatos. Némelyek a mi rabbijaink közül azt vallják, hogy csak azoké lesz ez a jutalom, akik tökéletesek. E vélekedés szerint, minthogy nincs olyan jutalom, ami az egész emberiségnek volna megígérve, és minthogy nem az egész emberiség tökéletes, aki nem hisz e tantételben, az olyan, mint ha az igazak érdekében történt valamelyik nagy csodában nem hinne, mely pedig a logikus lehetőségek határain belül van. Tehát ez a tantétel az első számú legalapvetőbb hitelv alá tartozna. De ha a feltámadás minden emberé, ahogy más tekintélyek vélik, akkor az, aki nem hisz benne, olyan, mint az, aki a jutalmazás és büntetés valamely részében nem hisz, mely pedig meg van ígérve az egész emberiségnek, vagy egy egész nemzetnek. Ebben az esetben ez a tétel a harmas számú legalapvetőbb hitelv alá tartozna. De maga a tétel nem alapvető hitelv, sem nem származik azokból az isteni törvényre tekintettel úgy általában, sem pedig a mózesi törvényre különösen, mert el lehet képzelni mindkettőt nélküle. Amíg hisz valaki a jutalmazásban és büntetésben úgy általában, akár testi legyen az, tehát evilági, akár spirituális, azaz az eljövendő világban, addig nem számít valamely alapvető hitelv tagadójának, ha a feltámadásban nem hisz. Ugyanakkor ez a tantétel elfogadottnak minősül a mi népünk körében, és aki vallja a Mózes törvényét, annak hinnie kell benne, amint el fogom majd magyarázni a negyedik könyvben.

A Messiás eljövetele

6. A Messiás eljövetelének dogmája ugyanolyan természetű tantétel, mint az előző. A harmas számú legalapvetőbb hitelv alá tartozik, azaz a jutalmazás-büntetés elve alá, és elfogadott tantételnek számít, amit a Mózes törvényének minden vallója köteles hinni, ahogy el fogom majd magyarázni a negyedik könyvben. De nem alapvető hitelve a mózesi törvénynek, sem nem származik azokból, mert elképzelhető minden elvével, tételével és az azokból származó tanokkal együtt nélküle is.

¹⁶⁷

Mákot 23b.

Nem soroltuk e dogmák közé az olyan hitelveket, melyek valamelyik külön parancsolathoz kapcsolódnak, például a bűnbánattal, az imával foglalkozó hitelveket, vagy azt a tételt, mely szerint az Isten hallja azok imáját, akik hozzá könyörögnek, vagy hogy befogadja azokat, akik bűnbánattal fordulnak hozzá, és más efféléket, melyek konkrét parancsolatokon nyugszanak, mert egyik parancsolat se számítson inkább dogmának, mint egy másik. Nem iktattam be az olyanokat sem, mint hogy a *Söchiná* az Izraelben lakozott, vagy hogy tűz szállt alá az égből az égőáldozati oltárra, és hogy a papok az Istentől kaptak választ az *Urim* és a *Tumim* segítségével, minthogy ezek a bibliai csodákkal kapcsolatos általános hitünk része, és nincs okunk egyenként megnevezni egyiket inkább mint a másikat, mint például a Vörös-tenger kettéválasztását, a föld szájának megnyitását, hogy elnyelje Koráchot és családját, és hogy a Seolba élve hullottak alá, és azt a még ennél is csodálatosabb történetet, hogy miután aláhullottak, a föld szája összecukódott fölöttük, ahogy olvassuk: „és befödte őket a föld”,¹⁶⁸ ami a földrengések esetén támadt hasadékokkal nem így van, mert azok nyitva is maradnak ezek mind része a Tórával és a benne foglalt csodákkal kapcsolatos hitünknek. Azért éppen ezt a hat hiteltvet soroltuk fel, ami fentebb szerepel, mert ezek a mi népünk körében olyan tantételként vannak elfogadva, melyek szükségesek a Tóra alapvető hitelveinek és a belőlük származó alapvető hitelveknek a megtartásához. A Tóra megtartása függ tőlük, bár nem számítanak lényegi, alapvető hitelvek, minthogy a Törvény nélkülük is léteznék, ahogy fentebb elmagyaráztuk. Aki ezeket tagadja, eretnek, bár nem a Tórát tagadja, és az ilyenek nincs része az eljövendő világban.

1. könyv, 26. fejezet

Hogyan származik minden a három alapvető hitelvből?

Az e könyvben ismertetett fejtegetéseink eredményeként arra jutottunk, hogy az isteni törvény legalapvetőbb hitelveinek száma három: 1. az Isten létezése, 2. a kinyilatkoztatás és 3. a jutalmazás és büntetés tétele. Ezek nélkül nem képzelhető el az isteni törvény.

E háromnak van alárendelve három másik alapelv, mely belőlük származtatható, hozzájuk kapcsolódik, mint a fajok a nemhez, tehát ha valamelyik származékos alapelvet eltávolítjuk, azzal a legalapvetőbbek nem sérülnek, de ha eltávolítjuk valamelyiket a legalapvetőbbek közül, vele együtt vész el a belőle származtatott többi alapelv is, ahogy kifejtettük.

Az Isten létezéséből következő származékos alapelvek, melyeket a józanság és Mózes törvénye alapján megállapíthatunk, ezek: az Isten egy volta, testetlen létezése, az időtől való függetlensége és minden fogyatkozástól való mentessége. A kinyilatkoztatásból következő származékos alapelvek a próféta és az üzenetközvetítő hitelességét kimondó elvek. A jutalmazás és büntetés alá tartozik az Isten ismerete, a jutalmazásról és büntetésről való gondviselés e világban és az eljövendőben, spirituálisan és fizikailag.

A Mózes törvényében nincs szükség ezeknél az ismertetett legalapvetőbb és származékos hitelveknél egyéb elvek lefektetésére. Már kifejtettük, hogy az Isten kizárólagos imádata parancsolat, és hogy a parancsolat nem hitelv, sem alapvető, sem származékos. A Tóra visszavonhatatlansága és Mózes elsősége a próféták között az üzenet köz-

¹⁶⁸

4Mózes 16:33.

vetítőjének hitelét kimondó alapelvől származik, ahogy el fogjuk magyarázni e mű harmadik könyvében. A Messiás eljövetele és a holtak feltámadása a jutalmazás és büntetés elvében voltaképpen benne foglaltatik, ahogyan azt Mózes törvénye minden vallójának hinnie kell.

A lényeg és a származékok

Ez volt a véleménye tanítómnak, Chászdáj Crescasnak is, hogy ezek és a teremtésről szóló tanok is igaz tanítások, melyekben mindenkinek, aki a Mózes törvényét vallja, hinnie kell, de nem hitelvei ennek a törvénynek, sem alapvetőek (elsődlegesek), sem származékosak (másodlagosak vagy speciálisak). Az egyik speciális elve a Mózes törvényének, hogy egyetlen parancsolat betöltése elég az embernek ahhoz, hogy tökéletességre tegyen szert, és valami részre az eljövendő életben, ahogy elmagyaráztuk ennek a könyvnek a huszonharmadik fejezetében.

Más törvények, melyeket szintén isteninek neveznek, más származékos elveket valának az alapvetőekre építve, melyek közül egyet is ha eltávolítunk, az egész törvény sem állhat meg. A keresztények például az Isten létezése alá rendelve vallják a szentháromságot és az Isten valamiféle testi létezését. De világos, hogy ezek így ellentmondanak más származékos elveknek, melyek a közös alapvető hitelvből, az Isten létezéséből következnek. A jutalmazás és büntetés alapelve alá rendelve vallják ők a Messiás eljövetelét és a holtak feltámadását. Ezek nélkül az ő hitük nem állhatna meg. Hasonlóképpen, a mohamedánok a gondviselés alapelve alá rendelve vallják a sors és a végzet elvét, amit az arab *kádá* és *al-kádr* névvel illet. De nyilvánvaló, hogy ha ezek igazak volnának, nem volna helye többé a szabad akaratnak, sem a jutalmazásnak és büntetésnek. A szabad akarat, szabad választás elvét azért nem iktattuk be a legalapvetőbb hitelvek közé, mert az isteni törvénynek ez nem „isten” alapelve mint olyan, hanem minden törvénynek nélkülözhetetlen része, legyen akár isteni, akár emberi.

E szerint tehát az összes alapvető hitelv, a legalapvetőbbek és származékosak száma összesen tizenegy: 1. az Isten létezése, 2. az Isten egy volta, 3. testetlen létezése, 4. az időtől való függetlensége, 5. minden fogyatkozástól való mentessége, 6. a prófétaság elve, 7. az üzenetközvetítő hitelességének elve, 8. a kinyilatkoztatás, 9. az Isten ismerete, 10. a gondviselés, 11. a jutalmazás és büntetés elve. Ha az Isten ismeretét és a gondviselést egynek tekintjük, ahogy Maimonidész teszi, akkor az alapelvek száma tíz. És ha a szabad akaratot az isteni törvény alapelvei közé iktatjuk, mert szükségképpen feltételezi utóbbi az előbbi, bár az előbbi lényegét tekintve nem isteni, az alapelvek száma megint vagy tizenkettő vagy tizenegy. Az isteni tervet nem iktattuk úgy általában az isteni törvény alapelvei közé, mert bár minden törvény feltételez ilyesmit, akár isteni, akár emberi, mint ahogy a szabad akaratot is, az isteni törvény közelebbi célja a jutalom, ami meg van ígérve, és az már szerepel külön is az alapvető hitelvek közt.

Don Jichák Abárbánel rabbi:

Ros ámáná: A hit feje

Szemben a Maimonidészi hittételekkel

23. fejezet

Csak világi tudományokban szükséges priori alapelveket meghatározni

Magam részéről azt hiszem igaz vélekedésnek ezügyben, biztosnak és megalapozottnak, hogy e férfiak – Maimonidész és követői – „kibékíthetők velünk”.¹⁶⁹ Ők voltaképpen csak azért állapítanak meg „alapelveket” az isteni Tórában, mert a népek tudósainak nyomát követik, ahogy láthatjuk azok könyveiben. Mert azt tapasztalták, hogy minden tudománynak, ahogy látjuk, vannak alapelvei, axiómái – akár *a priori* [azaz előzetes], akár *a posteriori* [azaz utólagos, következtetésen alapuló] feltevések –, melyek nem kérdőjelezhetőek meg, melyek ellen nincs vita. Azt is láthatták, hogy bármely tudomány mestere, ha valóban igényt tart a tudomány mestere címre, kell hogy ki tudja fejteni, el tudja magyarázni ezeket az alapelveket, axiómákat. Az ilyen alapelvek, axiómának elfogadott tételek minden egyes tudományban vagy egy másik tudomány fogalmi rendszeréből vannak véve, tehát általánosabbak és korábbiak magánál az illető tudománynál, vagy metafizikai hittételből vannak levezetve, márpedig a metafizika minden tudományt megelőz, mindegyiknek előtte jár, és neki magának az alapelvei maguktól értetődőek, [azaz nem szorulnak bizonyításra].

Tehát ha valakiben kételyek támadnak valamely tudomány egyik-másik tételével kapcsolatban, vagy ellentmond azoknak, az ügyet meg lehet vizsgálni és tisztázni ezek alapján az alapvető elvek alapján, minthogy ezekre mintegy gyökérzetre épül az egész tudomány. Nem illő, ha a tanítvány, aki tanulja a tudományt, nem ért egyet az alapelvekkel, sem az, ha vitatja őket, minthogy általánosan elfogadott tételeket tartalmaznak, melyek valamelyik másik tudomány fogalmai alapján vannak tisztázva, melyek általánosabbak az illető tudományterületnél, vagy egyenesen maguktól értetődőek. Így veszi a fizika az összes alapelvét a metafizikából, a zene tudománya pedig a matematikából.

Mindenben egyaránt kell hinni

Bölcseink, minthogy a népek között elvegyülve élnek, tanulmányozzák a könyveiket, megtanulják tudományukat, eltanulják tetteiket és utánozzák útjaikat, és így közelítenek az isteni Tórához is. Ez nyilvánvaló abból, ahogy beszélnek róla: „Hogyan tanulmányozzák a népek a tudományaikat?”¹⁷⁰ Úgy, hogy lefektetik az alapelveket és a gyö-

¹⁶⁹ 1Mózes 34:21.

¹⁷⁰ 5Mózes 12:30.

kérzetet, melyből az egész tudomány kinő. Ezt teszem én is, megállapítom az isteni Tóra alapelveit és gyökereit.”

De az én szememben „ez a konklúzió nem következik a föltevésből”,¹⁷¹ minthogy a népek tudományaiban és könyveiben, ahogy kutatják az igazságot, és ahogy fejtegetik a nézeteiket, egyszerűen szükséges volt lefektetni és kidolgozni az alapelveket, hogy a későbbi fejtegetéseikbe ne kelljen újra meg újra bevonni és lefektetni ezeket, és hogy a tudományok tanulói elfogadják bizonyítás és levezetés nélkül is. Ezeket az alapelveket mindig egy másik, általánosabb tudomány fogalmai szerint magyarázzák, vagy maguktól értetődőek, mint a legegyszerűbb dolgok. Az Isten viszont ismeri a Tóra útjait, és úgy adta az Ő népének, hogy hit által fogadják el, aszerint, ahogy Ő látta jónak a tökéletesítésükre. Ezért aztán nem volt szükség arra, hogy egyes hittételeket alapvetőbbnek mondjon a többinél, vagy hogy inkább rendelje elfogadnivalónak az egyiket, mint a másikat; nem is határozta meg az Ő törvényében a parancsolatok egymáshoz képest való fontosságát, minthogy mindegyiket ugyanaz a Pásztor adta. Nincs is más Tóra vagy más isteni tudomány, ami korábbi vagy általánosabb volna a mi Tóránknál, hogy nekünk a Tóra alapelveit abból kellene levezetnünk, vagy az alapján magyaráznunk és hitelesítenünk.

Tehát, mondtam magamnak, én „ezt veszem szívemre”,¹⁷² hogy az isteni Tóra, minden benne kifejtett hittétellel együtt, teljesen igaz. Minden parancsolata a mennyekből származik. Az érvényessége és alátámasztása minden hittételének és parancsolatának, akár kicsi, akár nagy, azonos. Az egyik érvényessége olyan, mint a másiké. Tehát én azt hiszem, nem jó alapelveket lefektetnünk az isteni Tóra számára, sem alaptételeket a hittételek között. Azért nem, mert kötelesek vagyunk hinni mindent, ami a Tórában le van írva. Nincs jogunk kételkedni még a legkisebb dologban sem, ami abban írva van, hogy az igazságát valamiféle alapelvekkel támasszuk alá. Mert aki tagadja vagy kételkedik valamelyik tórai hitelvben vagy történetben, legyen kicsi vagy nagy, az szakadár és eretnek. Mert az egész Tóra igaz, nincs benne olyan tétel vagy történet, ami igazabb volna a másiknál.

Ezért van mondva a *Perek Chélekben*:

Rabbijaink azt tanítják, hogy ez a szakasz: "Mert megvetette az Úrnak beszédét"¹⁷³, azokra vonatkozik, akik úgy tartják, hogy a Tóra nem a mennyből való. ...Egy másik értelmezés szerint a "Mert megvetette az Úrnak beszédét" úgy értendő, hogy még aki elismeri is, hogy az egész Tóra a mennyből való, de egy konkrét szakasz nem, mert azt szerinte nem az Isten jelentette ki, hanem Mózes maga, nos, az ilyen is azok közé tartozik, akik "megvetették az Úrnak beszédét". És ha elismeri is, hogy az egész Tóra a mennyből való, kivéve egyetlen szakaszt... vagy egy törvényt, mely a Tóra szövegén alapszik, az is azok közé tartozik, akik "megvetették az Úrnak beszédét".

A bölcsek világossá tették tehát, hogy az isteni Tórában nincs olyasmi, amit az ember tagadhatna, és más olyan szakaszok, amiket köteles hinni, mint amilyenek az axió-

¹⁷¹ *Pszáchim* 15a.

¹⁷² *Jeremiás siralmi* 3:21.

¹⁷³ *4Mózes* 15:31.

mák egy tudományban, vagy az alapelvek, hanem minden igaz izraelitának hinnie kell a Tóra minden részletét, a kicsit és a nagyot is. Nincs különbség a között, ha valaki az egész Tórát tagadja, és azt mondja, hogy nem a mennyből való, vagy ha egy részét tagadja, akár egy versét, vagy egy származékos törvényt, ami a Tóra szövegén alapszik. Ezért mondják a rabbik:

Menáse király, Chizkijá fia megvizsgálta a Szentírás történeteit, hogy bebizonyítsa, nem érnek semmit. Ezért mondta gúnyolódva, hogy Mózesnek nem volt jobb mondandója, mint ilyeneket írni: "Lótán nővére pedig Timná volt."¹⁷⁴

Ezért mondják róla, hogy ő eretnek és apikorosz.

Maimonidész azt írja az Ő Misna-kommentárjában, az alapelvek között a nyolcadikban, mely szerint a Tóra a mennyből való:

És nincs különbség aközött: "Hám fia: KUs, Micraim, PUt és Kánaán",¹⁷⁵ és... aközött: "Én vagyok az Úr",¹⁷⁶ vagy aközött: "Halljad, Izrael, az Úr az Isten, egy Úr".¹⁷⁷ Mert ezek mind isteni eredetűek, mind az Isten törvényéhez tartoznak, ami tökéletes, tiszta, szent és igaz.¹⁷⁸

Tehát [Maimonidész] voltaképpen maga mondta ki a saját szájával, hogy a hittételek dolgában az igazság szempontjából nem jó az isteni Tórában megállapítanunk alapvető hitelveket, melyeket minden hívő köteles vallani, és más hittételeket, melyekben kételkedni is szabad, mert ezeket mind együtt kell elfogadni és hinni, minthogy ez az isteni igazság, és az ember nem kételkedhet egyikben sem, és egyik ellen sem vethet semmit.

Minden parancsolat egyaránt fontos

Ha a hittételekkel így állunk, hogy nem jó dolog köztük alapvetőeket elkülöníteni, akkor így állunk a parancsolatokkal is. Nem szabad egyiket sem a többihez képest alapvetőbbnek tekinteni, mintha fontosabb volna a többinél. Mert nagyon is lényeges és általános érvényű parancsolatokat is találunk, melyek az Isten–ember kapcsolat szempontjából és az ember és felebarátja kapcsolata szempontjából fontosak, például az a parancsolat, hogy emlékezzünk meg a Sínai-hegynél való gyülekezés napjáról,¹⁷⁹ hogy emlékezzünk meg az Egyiptomból való kijövetelről,¹⁸⁰ hogy tegyük „a jót és az igazat”,¹⁸¹

¹⁷⁴ 1Mózes 36:22.

¹⁷⁵ 1Mózes 10:6.

¹⁷⁶ 2Mózes 20:2 és 5Mózes 5:6.

¹⁷⁷ 5Mózes 6:4.

¹⁷⁸ Misné Torá, Szánhedrin 10.

¹⁷⁹ 5Mózes 4:9.

¹⁸⁰ 5Mózes 16:3.

¹⁸¹ 5Mózes 6:18.

hogy „szerezsd felebarátodat mint tenmagadat”.¹⁸² Ezek a szerzők meg sem említenek ezek közül egyet sem az alapelveik között. Mi alapján is vizsgálhatnánk a parancsolatokat, hogyan válogathatnánk közöttük? Nem mondják-e a Misnában: „Legyél óvatos a kicsiny parancsolatokkal, mint a nagyokkal, mert nem tudod, milyen jutalma van az egyiknek és a másiknak.” Hogyan tehetnénk hát különbséget a parancsolatok között, azt állítva, hogy egyikük a gyökér szintjén áll, a másikuk meg az ágak szintjén?

Maimonidész védelmében elmondhatjuk, hogy nem volt szándékában a Tóra parancsolatai közül alapvetőeket és nem alapvetőeket elkülöníteni, mert mint már megjegyeztem, az alapvető hitelvei közé nem sorolt egyetlen parancsolatot sem. A hittételek tekintetében is azt mondhatjuk, hogy az alapvetőeket nem azért válogatta külön, mintha ezekben hinnünk kéne, de másokban meg nem. A célja az volt, hogy egyenes úton vezesse azokat, akik nem tanulmányozzák mélyebben a Tórát, és nem tanulták ki eléggé, nem figyeltek oda tanítóikra. Minthogy nem tanulhatják meg és nem foghatják fel az összes hitelt és tant, ami az isteni Tórában benne foglaltatik, Maimonidész kiválasztotta a tizenhárom legáltalánosabb hittételt, hogy röviden megtanítsa őket bizonyos dolgokra, köztük azokra a tudnivalókra, melyekről fentebb, az ötös számú szakaszban szoltam, mégpedig úgy, hogy mindenki, a tudatlan is tökéletesedhessen azáltal, ha befogadja ezeket. Ebből a nézőpontból nevezte ő ezeket alapvető hitelvnek, a tanítvány gondolkodásához szabva, míg az igazság szempontjából nem egészen így áll a dolog.

Ezt a vélekedésünket megerősíti, amit Maimonidész ír a jelen értekezésünk elején idézett tizenhárom alapvető hitelvnek ismertetése után. Ezért nem említi ezeket az alapelveket könyvében, a *Tévelygők útmutatójában*, mert abban mélyebben vizsgálja a Tóra hitét, hanem inkább a Misna-kommentárjában fejtegeti az alapelveket, mely művét fiatalabb korában írta. Az alapelveket a tömegek számára szűrte le, a Misna tanulmányozásában kezdőknek, de nem azoknak, akik az igazság ismeretének már a mélyére hatoltak, nekik írta a *Tévelygők útmutatóját*. Ha ez volt az ő indítéka, akkor céljait helyeslendőnek tarthatjuk, és tettét üdvösnek.

Maimonidész követőinek hibája

Mindazáltal rabbi Chászdaáj és az *Ikkárim* szerzője, és „követik őket azok, akiknek tetszik beszédük”,¹⁸³ betű szerint veszik ezeket, és ezekből a hitelvekből alapelveket és gyökérzetet fabrikálnak, mint a tudományok az axiómaikkal, amint fentebb mondtam.

Ez, az én szememben legalábbis, komoly hiba, súlyos tévedés. Mert még ha meg is engedjük, hogy vannak nagy különbségek a hitelvek között, és némelyikük magasabb rendű a többinél, mert a témája fontosabb, mert némelyikük a Teremtő lényegével foglalkozik, mások az elkülönült értelmekkel, megint mások a szférákkal, a többi meg egyéb témákkal, de még akkor sem kell azt gondolnunk, hogy emiatt közülük az egyik alapvetőnek számít és nélkülözhetetlennek, a másik meg se egyiknek, se másiknak, mert bizony mindegyik egyformán igaz hittétel. Az igazság szempontjából mindegyik alapvető fontosságú, és ezekre mindre együtt épül az isteni Tóra. Ez olyannyira így van, hogy ha valaki tagadja és ellentmond bármelyiknek, akár a legkisebbnek is, az olyan, mintha azt mondaná, hogy az egész Tóra nem a mennyből származik. Márpedig ha ez így van,

¹⁸² 3Mózes 19:18.

¹⁸³ Zsoltárok 49:14.

és a Tóra nem állhat meg, ha akár az egyik történetet, tant vagy hittételt tagadja valaki, abból az következik szükségképpen, hogy minden történet, hitelv és tan és parancsolat a Tórában – kivétel nélkül! – alapvető és nélkülözhetetlen; és nem úgy van az, hogy némelyiküket ilyennek kell hinnünk, a többit meg nem.

Ennek a vélekedésünknek az igazságát többek között az is tanúsítja, hogy [először is,] ha volna a Tórában alapvető hitelv, akkor az nyilván benne lenne a tízparancsolatban is, amit Isten adott az Ő népének a Sínai-hegyen, hogy mindenki hallhassa, és hogy minden zsidó ahhoz igazodhasson, és elfogadhassa magára és utódaira nézve kötelezőnek.¹⁸⁴ A Maimonidész által listázott tizenhárom alapelv közül összesen csak egy – illetve Maimonidész szerint kettő – foglaltatik benne a tízparancsolatban.

[Másodszor,] ha volna a Tórában alapvető hitelv és nem alapvető, akkor az meg volna említve a Tóra elején, mint az axiómák és alapelvek egy tudomány lefektetésekor. A Teremtés könyvéhez írott kommentáromban megjegyeztem, hogy a világ teremtéséről szóló beszámoló úgy is értelmezhető, mint a Tóra alapelve és gyökere, minthogy a világ teremtésének tana a Tóra legelején található. De minthogy – láthattuk – semmiféle alapelvről nem szól sem a Tóra kezdete, sem a Sínai-hegyen történekről szóló beszámoló, sem pedig a tízparancsolat, világos, hogy nincs is efféle a Tórában.

[Harmadszor,] ha volna a Tórában alapvető hitelv és nem alapvető, megfelelőbbnek tűnnék, hogy az előbbieket tagadása súlyosabb bűnnek számítson, mint az utóbbiak tagadása. De minthogy nem így van, és a parancsolatok legcsekélyebbjét, a legrövidebb verset tagadók büntetése azonos azokéval, akik az „Én vagyok az Úr, a te Istened”¹⁸⁵ kinyilatkoztatását tagadják, vagy az egyistenhit parancsolatát, ebből kiviláglik, hogy nincs a Tórában alapvető és nem alapvető hitelv.

Ezért mondják a *Perek Chélek*ben azokról, akik tagadják, hogy a Tóra a mennyből való:

*A Modiimből való rabbi Eliezer azt tanította: "Aki szentelt ételt bemocskol, megveti az ünnepet, megrontja a mi atyánk, Ábrahám szövetségét, a Tórát nem a háláchá szerint magyarázza... még ha a Tóra és jó cselekedetei mellett tanúskodnak is, nincs része az ilyennek az eljövendő világban."*¹⁸⁶

Ezért említ az előbbiekkal együtt a Talmud más dolgokat is itt, például felebarátunk nyilvános megszégyenítését, vagy ha gyalázatos csúfnévvel illetjük egymást, vagy ha valaki felebarátja szégyenével dicsekszik. Ezek felsorolásának az oka nem az, amit Maimonidész közöl a Misna-kommentárjában, hogy tudniillik abban, aki ilyesmit tesz, csak fogyatékos lélek lehet, nincs benne tökéletesség, és ezért nem méltó az eljövendő világra. Mert hát miféle fogyatékoság van ezekben, ami rosszabb lenne, mint a más [bűnökben] található?

A felsorolás oka ez: minden parancsolat a Tórában, minden közlés, minden tan, ami benne közölve van, isteni. Aki a legkisebbet is tagadja közülük, minthogy kiszakított valamit a Tórából, és tagadja azt, nem méltó az eljövendő világra.

¹⁸⁴ *Eszter* 9:27.

¹⁸⁵ *2Mózes* 20:2.

¹⁸⁶ *Szánhedrin* 99a.

[Negyedszer,] ha volna alapvető meg nem alapvető hitelv a Tórában, vajon miért nem beszélnek erről a bölcsek? Úgy tünne helyesnek, hogy megemlítsék ezeket, és kifejtsék valahol, ehelyett úgy tárgyalják a Tóra parancsolatait és az atyák erkölcsi tanításait, ahogy. És minthogy ők helyesen vezettek minket előre [az úton], és nem érezték szükségét annak, hogy alapvető hitelvekről említést tegyenek, melyeket az embernek kötelessége hinni, hogy éljen általuk, eléggé világos, hogy az ő bölcsességükben a bölcsek nem látták jónak, hogy alapelveket és nélkülözhetetlen hittételeket állapítsanak meg az isteni Tórában. [Mégpedig azért nem], mert minden része igaz és isteni, és nincs benne olyan hittétel, mely alapvetőbb lenne a többinél.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

1. Isten abszolút léte

Az első hitelv a Bibliában

Az első parancsolat: Isten uralmának elismerése

2Mózes 20:1-2., 5Mózes 5:6.

1. És Isten elmondta mindezeket az igéket, mondván: **2.** Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, aki kivezettelek Egyiptom országából, a rabszolgák házából.

Az Égi Szekér Ezékiel látomásában

Jechezkél 1.

1. Volt a harmincadik évben, a negyedik hónapban, a hónap ötödikén – én pedig a számkivetettség között voltam a Kebár folyó mellett – megnyíltak az egek és isteni látomásokat láttam. **2.** A hónap ötödikén – Jójákhín király számkivetésének ötödik éve volt – **3.** lett az Örökkévaló igéje Jechezkélhez, Búzi fiához, a paphoz, Kaszdím országában, a Kebár folyó mellett, és volt ott rajta az Örökkévaló keze. **4.** Láttam, íme szélvihar jött északról, nagy felhő egyre cikázó tűzzel és fény körülötte; közepéből pedig mintegy csillogó ércz színe, a tűz közepéből. **5.** És közepéből négy állatnak alakja; és ez az ábrázatjuk: emberalakjuk volt nekik **6.** és négy arca mindegyiknek, és négy szárnya mindegyiküknek; **7.** lábaik pedig egyenes lábak, és lábaik talpa olyan, mint borjú lábának a talpa és tündökölnek, mint a simított réznek színe. **8.** És emberi kezek szárnyaik alatt négy oldalukon; és arcaik és szárnyaik mindnégyüknek – **9.** szárnyaik egymáshoz voltak fűzve – nem fordultak meg mentükben, mindegyik arczának irányában mentek. **10.** Arczuk alakja pedig: ember-arcz és oroslán-arcz jobbfelől mindnégyüknek és ökör-arcz balfelől mindnégyüknek, és sas-arcz mindnégyüknek. **11.** Ilyenek arcaik, szárnyaik pedig különváltak felülről, mindegyiknek kettő, a másikkal fűzve, meg kettő, mely befödte testeiket. **12.** Mindegyik arczának irányában mentek; a hova indítja, a szellem, hogy menjenek, oda mennek, nem fordulnak meg mentükben. **13.** És az állatok alakja: látszatuk olyan, mint égő tűznek parazsa, olyan mint fáklyák látszata; az mozgott az állatok közt és a tűznek fénye volt és a tűzből villám eredt. **14.** És az állatok ide-oda futkostak, olyan mint a villám látszata. **15.** És néztem az állatokat, és íme egy-egy kerék a földön az állatok mellett a négy arcz szerint. **16.** A kerekék látszata és a művük: olyanok, mint a tarsis színe, és egy alakjuk mindnégyüknek, látszatuk és művük olyan, mintha kerék volna a kereken belül. **17.** Négy oldaluk szerint mennek mentükben, nem fordulnak meg mentükben. **18.** És talpaik – azoknak fenségük van és félelmetességük – talpaik szemekkel telvék köröskörül mind a négyüknek. **19.** És midőn mennek az állatok, mellettük mennek a kerekék, és midőn emelkednek az állatok a földről, emelkednek a kerekék. **20.** A hová indítja a szellem, hogy menjenek, oda mennek, oda indítja a szellem, hogy menjenek; a kerekék pedig emelkedtek velük együtt, mert az állatok szelleme van a kerekékben. **21.** Mikor azok mennek, mennek, és mikor azok állnak, állnak, és mikor azok emelkednek a földről, velük együtt emelkednek a kerekék, mert az állatok szelleme van a kerekékben. **22.** És boltozat alakja volt az állatok fejei felett, olyan, mint a félelmetes jégnek színe, kiterjedve fejeik felett felülről. **23.** És a boltozat alatt szárnyaik egyenesen voltak egymáshoz érve, mindegyiknek kettő, mely befödte őket, mindegyiknek kettő, mely befödte őket, a testeiket. **24.** És hallottam szárnyaik hangját, mint nagy vizek hangját, mint a Mindenható hangját, mentükben, tombolás hangját, mint

tábor hangját; megálltukban lecsüggesztették szárnyaikat. **25.** És hang hallatszott a fejkön levő boltozaton fölül – megálltukban lecsüggesztették szárnyaikat. **26.** És a fejkön levő boltozaton fölül olyan, mint zafirkőnek a látszata trónnak alakja, és a trón alakján egy alak, mint embernek a látszata rajta felülről. **27.** Láttam pedig mintegy csillogó ércnek színét; mint tűznek látszatát, melynek kerete van köröskörül, derekának látszatán fölül; derekának látszatán alul pedig láttam mintegy tűznek a látszatát, és fény volt körülötte: **28.** mint a szivárvány látszata, mely a felhőben szokott lenni esőnek napján, olyan volt a fénynek látszata köröskörül. Az az Örökkévaló dicsősége alakjának látszata, Láttam és arcomra borultam és hallottam beszélőnek a hangját.

Az Égi Szekér Ézsaiás látomásában

Jesájá 6:1-4.

1. Uzijáhu király halála évében láttam az Urat, ülve magas és emelkedett trónon, szegélyei pedig betöltik a templomot. **2.** Szeráfok állnak felette, hat-hat szárnya mind-egyiknek, kettővel befödi arcát, kettővel befödi lábait és kettővel repül. **3.** És szólt egyik a másiknak és mondta: Szent, szent, szent az Örökkévaló, a seregek ura, tele az egész föld az ő dicsőségével. **4.** És meginogtak a küszöbök gerendái a szólónak hangjától, a ház pedig megtelt füsttel.

Isten a teremtésben

Jesájá 40:25-26.

25. Kivel hasonlítotok össze engem, hogy vele egyenlő volnék, mondja a szent. **26.** Emeljétek fel a magasba szemeiteket és lássátok, ki teremtette ezeket? Ő, ki, szám szerint vezeti ki seregüket, mindnyájukat néven szólítja, a nagy hatalmú és szilárd erejű előtt egy sem hiányzik.

Isten nevei

1Mózes 1:1.

Kezdetben teremtette Isten (**אלהים**) az eget és a földet.

Uo. 2:4.

Ez a keletkezése az égnek és a földnek, amidőn teremtettek, amely napon alkotta az Örökkévaló Isten (**יהוה אלהים**) a földet és az eget.

Uo. 14:22.

És mondta Ávrom Szodoma királyának: Fölemeltem kezemet az Örökkévalóhoz (**יהוה**), a fölséges Istenhez (**אל עליון**), aki teremtője égnek és földnek...

Uo. 15:2.

És mondta Ávrom: Uram (**אדני**), Isten (**יהוה**) [pontozás szerinti kiejtése: **אלהים**]! mit adsz én nekem? hisz én járok magtalanul és házam birtokosa a damaszkusi Eliezer.

Uo. 17:1.

Midón Ávrom kilencvenkilenc éves volt, megjelent az Örökkévaló (יהוה) Ávromnak és mondta neki: Én vagyok Isten (אל), a Mindenható (שדי), járt előttem és légy tökéletes.

2Mózes 20:5.

Ne borulj le előttük és ne szolgálj azokat; mert én az Örökkévaló (יהוה), a te Istened (אלהיך), buzgó Isten (אל קנא) vagyok, ki megbüntetem az atyák vétkeit a gyermekekben, harmad- és negyedízigen, akik engem gyűlölnék...

Uo. 34:6.

És elvonult az Örökkévaló (יהוה) előtte és kiáltotta: Az Örökkévaló (יהוה), az Örökkévaló (יהוה), irgalmas (רחום) és könyörületes [Isten] (וחנון), hosszantűró (ארך אפים), bő kegyelmű (ורב חסד) és igazságú (ואמת)!

1Sámuel 1:3.

Évről-évre ama férfiú fölment a városából, hogy leboruljon és áldozzon az Örökkévalónak (ליהוה), a Seregek urának (צבאות) Sílóban; ott volt Éli két fia, Chofni és Pínechász, mint papjai az Örökkévalónak.

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

Istent az általunk tapasztaltak alapján nevezzük

1. értékezés

10. *A Kazár ezt mondta:* igen, mintha szükségesnek látnám megkérdezni a zsidókat, mivel ők Izrael fiainak maradéka. Úgy látom, ők a bizonyítéka annak, hogy Istennek törvénye van a földön. Hivatott ezután egy zsidó bölcsöt, hogy megkérdezze hitéről.

11. *Ez így beszélt:* én Ábrahám, Izsák és Izrael Istenében hiszek, aki csodás jelek segítségével kivezette Izrael fiait Egyiptomból, aki a sivatagban táplálta őket és nekik adta Kánaán földjét, miután csodásan átvezette őket a tengeren és a Jordánon. Elküldte Mózeset törvényeivel, majd ezrével további prófétáit, akik megerősítették törvényeit, mégpedig ígéretével együtt azoknak, akik betartották azokat, fenyegetéseivel együtt azoknak, akik ellenkeztek vele. Hisszük azt, ami a Tórában található, de ennek tárgyalása hosszú.

12. *A Kazár azt mondta:* Nem véletlenül nem akarta eredetileg a zsidókat megkérdezni, mert ismerem siralmas állapotukat és hiányos ítélő erejüket. Szegénységük nem hagyott meg semmit sem dicsőségükből. De miért nem mondtad, te zsidó, hogy hiszel a világ teremtőjében, elrendezőjében és fönntartójában, abban, aki téged teremtett és táplált és akit hasonló dolgokkal lehet jellemezni. Ez minden vallás követői számára bizonyíték, ezért követi az igazságot és bölcsességet, hogy hasonlóvá váljék a Teremtőhöz bölcsességében és igazságosságában.

13. *A rabbi ezt mondta:* amiről beszélsz, az a spekuláción alapuló autoritativ vallás. Ehhez vezet el a vizsgálódás, de sok kétséges dolgot tartalmaz. Kérdezd róla a filozófusokat, de nem fogsz egyetlen olyan cselekedetet sem találni, amelynek az ügyében meg egyeznének. Ugyanis az ilyen típusu vallás spekulációkon alapszik. Egyes állításokat bizonyítani tudnak, másokról meg tudnak győzni, ismét másokról nem tudnak meggyőzni, megint mások bizonyítása még kétséges bizonyítással is lehetetlen.

14. *A Kazár ezt mondta:* úgy látom, zsidó, beszéded most jobb, mint az elején. Szeretném, ha folytatnád.

15. *A rabbi ezt mondta:* beszédem eleje a bizonyítás. Az maga a csoda, bizonyítás és érvelés nélkül is.

16. *A Kazár ezt mondta:* hogy van ez?

17. *A rabbi ezt válaszolta:* engedj meg nekem néhány bevezető megjegyzést. Úgy látom ugyanis, hogy lebecsülsz és kevésre tartod szavaimat.

18. *A Kazár így válaszolt:* add elő bevezető megjegyzéseidet, hadd halljam őket.

19. *A rabbi ezt mondta:* ha valaki azt mondja neked, hogy India uralkodója kiváló ember, őt magát tisztelned, nevét magasztalnod kell és le kell írnod tetteit annak alapján, amilyen igazságosságot, jellembeli nemességet és tisztességet találsz országa lakosainál, akkor vállalnád ezt?

20. *A Kazár ezt válaszolta:* hogy vonhatnám le ezt a következtetést? Hiszen benem lenne a kétség, nem India lakosainak természetéből fakad-e igazságosságuk, talán nincs is királyuk, vagy csakugyan királyuktól származik igazságosságuk, vagy mindkét forrásból egyszerre.

21. *A rabbi így folytatta:* ha azonban küldöttje eljön hozzád indiai ajándékokkal, amelyekről tudod, hogy csakis az indiai királyi palotában találhatóak, és hozna magával egy arról tanúskodó levelet, hogy minden tőle származik, és mindezt olyan gyógyszerek egészítenék ki, amelyek kigyógyítanak téged betegségedből és megőrzik egészségedet, de ugyanakkor mérgek ellenségeid és az ellened hadba szállók számára, így velük készületlenül szembeszállhatsz és számolatlanul pusztíthatod őket, ebben az esetben vállalnád a neki való engedelmeskedést?

22. *A Kazár ezt válaszolta:* Igen! Sőt még a régi kételyem is megszűnne afelől, hogy vajon az indiaiaknak van-e királyuk vagy sincs, és azon a véleményen lennék, hogy királysága és tevékenysége velem kapcsolatba került.

23. *A rabbi azt kérdezte:* És ha valaki ezek után azt kérdezné tőled, hogy milyen jelzőkkel lenne helyes illetni ezt a királyt. Akkor mit válaszolnál neki?

24. *A Kazár azt válaszolta:* Először olyan jelzőkkel amelyekkel közvetlenül megismertem, majd pedig azokkal amelyekkel kapcsolatban eredetileg kétségeim voltak, de most hogy meggyőződtem az utóbbiakban már ezekben is inkább hiszek.

25. *A rabbi így folytatta:* Ehhez hasonlóan válaszoltam én is neked, amikor eredetileg kérdeztél: Pontosan így kezdte beszédét Mózes is a fáraóval, amikor ezt mondta: "A zsidók istene küldött engem hozzád", azaz Ábrahám, Izsák és Jákob istene. Ők híresek voltak a népek előtt, hisz köztudott volt, hogy velük lépett kapcsolatban az istenség, figyelte lépteiket, gondjukat viselte és csodákat tett érdekükben; mégsem mondta neki [Mózes] azt, hogy 'az ég és a föld ura' vagy 'az én teremtőm és a te teremtőd küldött engem'. Hasonlóképp kezdte az Isten is beszédét az izraeliták gyülekezetéhez: "Én vagyok az Örökkévaló, aki kivezetett Egyiptom földjéről." Nem azt mondta, hogy 'én vagyok a világ teremője és a ti teremőitök'. Ugyanígy kezdtem beszédemet veled, kazárok ura, amikor hitemről kérdeztél. Azzal válaszoltam, ami a kötelességem nekem és minden izraelitának: ami evidensen igaz számunkra, majd pedig avval, ami a hagyomány és olyan, mint az evidens igazság.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

25 alapelv Isten létének bizonyításához

II. rész – Bevezetés

Az előzetek, melyek Isten létének és az erre vonatkozó bizonyítékok megerősítésére szükségesek, melyek szerint ő sem test, sem erő a testben, és hogy ő egy (magasztalva legyen az ő neve!) – számra nézve huszonöt. Ezek valamennyien minden kétséget kizáró bizonyítékoknak képezik a tárgyait. Már Aristoteles és az őt követő peripatéticusok rajta voltak, hogy mindegyiküket bizonyítékok útján állapítsák meg. – Közülük egyre nézve egyelőre egyet értünk velük, amennyiben annak segélyével be lesz bizonyítva az, ami célba van véve, amint ezt majd fejtegetni fogom. Ezen előzet a világ örök időktől való léte.

Első előzet: Egy végtelen méretűnek a léte nem áll.

Második előzet: A végtelen számú méretűeknek a léte, még pedig akként, hogy egy s ugyanazon időben léteznének – nem áll.

Harmadik előzet: Az okok és okozatok végtelen számának léte nem áll, még akkor sem, ha azok méret, nélküliek: így például a feltevés, hogy ezen intelligentiának oka legyen egy másik, ennek egy harmadik, e harmadiknak egy negyedik, s így tovább vég nélkül – sem áll.

Negyedik előzet: A változás négy féle szempont alá esik: 1. az állag szempontja alá, és ezen az állagban végbemenő változás az eredés és az enyészet. 2. A mennyiség szempontja alá, s ekkor lesz a növekedés és apadás, 3. a milyenség szempontja alá, s ez az átváltozás. 4. a tér szempontja alá, s ez az átvitel mozgása, s ezen a térben végbe menő változásra alkalmazandó különösen a mozgás szó.

Ötödik előzet: Minden mozgás változás és átmenet a lehetőségből a valóságba.

Hatodik előzet: A mozgások majd lényegesek majd járulékosok majd a szükségből eredők majd részlegesek, mely utóbbi esetben az a járulékos (mozgások) egy neme. Lényegesek, mint mikor valamely test egyik helyről a másokra átmegy; járulékosok pedig, mint mikor például a fekete színről, mely valamely testen van, az mondatik, hogy egy helyről a másokra vitetett át. Szükségből eredők, mint mikor a kő mozog fölfelé, szorítva erre más valami által; részlegesek, mint mikor a szög mozog a hajón, mert mikor a hajó mozog, azt mondjuk, hogy rajta a szög is mozog. Ugyan az áll minden összetettről, melyről, ha egészben véve mozog, azt mondjuk, hogy a része is mozog.

Hetedik előzet: Minden mi változékony, részekre oszolható is, minélfogva minden, mi mozgékony, részekre is oszolható, azaz, hogy szükségképpen test. És mind az, mi részekre nem oszolható, nem mozgékony, minélfogva egyáltalán véve lehetetlen, hogy test legyen.

Nyolcadik előzet: Mind az, mi történetesen mozgásba jön, szükségképpen nyugalomba is fog áttérni, nem lévén mozgása lényegéből folyó, s ez okból lehetetlen, hogy ama történetesen létre jövő mozgás állandó legyen.

Kilencedik előzet: Minden test, amely egy (másik) testét mozgatja, nyilván azt csak annyiban mozgatja, amennyiben maga is mozgásban van a mozgatás ideje alatt.

Tizedik előzet: Mind az, amiről állítatják, hogy a testben van, kétféle szempont alá esik, vagy fennáll a test által, mint a járulékok, vagy pedig a test fennállása van hozzá kötve, mint a természeti forma, mind két esetben erő az a testben.

Tizenegyedik előzet: Bizonyos tárgyak melyek a test által fenn állanak, széteszlanak a test feloszlásával, következésképpen feloszthatókká lesznek, járulék értelemben mint péld. a színek és általában az egész testben elterjedő erők. Azonban bizonyos tárgyak, melyek lényegét alkotják, semmiféle tekintetben nem oszlanak fel, mint péld. a lélek és az intelligencia.

Tizenkettedik előzet: Minden erő, melyre mint a testben elterjedtre akadunk, véges, lévén a test (maga is) véges.

Tizenharmadik előzet: Lehetetlen, hogy a változás nemei közül bármelyik is szakadatlan legyen, ha csak nem az átvitel mozgása, s ebben a körben való mozgás.

Tizennegyedik előzet: Az átvitel mozgása valamennyi mozgás megelőzője és az enyészet átváltozás által előztetnek meg, az átváltozást pedig megelőzi a változást eszközönközeledése a változást szenvedőhöz, és nincs növekvésnek és fogyatkozásnak helye, ha azokat nem előzte meg az eredés és enyészet.

Tizenötödik előzet: Az idő járulék, mely a mozgásra vonatkozik s vele összefügg, úgy hogy egyikük sem létezhetik a másik nélkül; a mozgás nem mehet végbe, ha csak nem az időben, idő pedig nem képzelhető, hanem csakis a mozgással. Következésképpen minden, minél mozgás nem létezik, nem esik az idő alá.

Tizenhatodik előzet: Mind az, ami nem test, nem esik a szám fogalma alá, hanem erő a testben, amikor ugyanis az erők egyedül a maguk anyagai vagy hordozói számlálásakor számításba jönnek, amiért is ezen különlettű tárgyak, amelyek sem nem test, sem erő a testben a számfogalma alá nem esnek, kivéve akkor, mikor az okok és okozatok.

Tizenhetedik előzet: Mind annak, ami mozog, szükségképpen mozgatója van. Vagy olyan, ami kívülről létezik, mint a kő, melyet a kéz mozgásba hoz, vagy pedig a mozgató benne van, mint az élők teste, mely össze van téve egy mozgatóból, és abból, ami mozgatott. S azért amidőn (a test) meghal, és mozgató nélkül – a mi a lélek – van, megmarad az, ami mozgatott, azaz a test, annak, ami volt, csak hogy ama mozgás megszűnt. Miután pedig a mozgató, mely a mozgatottban foglaltatik, el van rejtve és nem látható az értekek által, azt tartották az élőlényekről, hogy mozognak mozgató nélkül, és minden mozgatott, mely magában foglalja a mozgatót, önmaga által mozgatottnak neveztetik, ami annyit mond, mint hogy az erő, amely mozgatja lényegileg azt, ami általa mozgatottatik, annak egészében találattatik.

Tizennyolcadik előzet: Mind annál, ami a lehetőségből a valóságba megy át. Azt, ami ezt eszközlő, más valami és amazon kívül van szükségképpen, mert ha az azt eszközlő amabban volna, s ott nem léteznék akadály, nem léteznék egy bizonyos időszakban a lehetőségben, hanem a valóságban volna mindég; ha pedig az azt eszközlő benne

volna, és akadály léteznék, de elhárítatik, kétségkívül ugyan az, ami az akadályt elhárítaná, a lehetőséget valósággá tenné. Jól értsd meg ezt.

Tizenkilencedik előzet: Mind az, aminek léte okkal bír annak lényegére való tekintettel, lehetséges léte van, mert ha annak okai meg vannak, létezni fog, ha pedig nem voltak meg, vagy megszűntek lenni vagy változott a létezését okvetlenné tevő viszonyuk, nem fog létezni,

Husadik előzet: Mind a, ami tekintettel annak lényegére, szükségképpen léttel bír, annak léte egyáltalában és semmi szín alatt okhoz nincs kötve.

Huszonegyedik előzet: Mind az, ami két tárgyból össze van téve, annak létoka bizonyára amaz összetétel. Aszerint, amint az szükségképpen van. Ennélfogva nem bír magában véve, szükségképpen léttel, mert az ő léte a részeinek létéből és összetételükből áll.

Huszonkettedik előzet: Minden test össze van téve szükségképpen két tárgyból és hozzáférhető járulékoknak, a két tárgy pedig, melyek azt alkotják, az anyag és a formája, míg a járulékok, melyek azt érintik, a mennyiség, a kiterjedés és a helyzet.

Huszonharmadik előzet: Mind arról, ami a lehetőségben van, még pedig akkor akként, hogy magában bírja a lehetőség egy nemét, áll az, hogy egy bizonyos időben, a valóságban nem létezik

Huszonnegyedik előzet: Mind az, ami a lehetőségben van, szükségképpen anyaggal bír, mert a lehetőség az anyagban van mindég.

Huszonötödik előzet: Az összetett egyedi állag princípiumai az anyag és a forma, s nem lehet el egy cselekvő nélkül, az az mozgató nélkül, mely az alanyt mozgatja, míg a forma elfogadására alkalmassá teszi s ez a legközelebbi mozgató, mely valamely egyed anyagát alkalmassá teszi. Ebből kifolyólag szükséges a mozgás, a mozgató és a mozgató fölötti elmélkedés. Már e tekintetben meg lett magyarázva mind az, ami magyarázatot követel, és Aristoteles szavainak veleje: „Az anyag önmagát nem mozgatja”. S ez ama fontos előzet, amely az első mozgató léte utáni kutatásra vezet.

S ezen huszonöt előzet közül, melyeket előre bocsátottam, vannak olyanok, melyek kevés gondolkodás után is világosakká lesznek (előttünk) és (ezek) bizonyító előzetek és eredeti felfogások vagy közelebb hozattak a tárgyalásuknál követett sorrend által. Vannak továbbá olyanok, melyek bizonyítékokra és számos előzetekre szorulnak, csak-hogy már valamennyien tárgyalva lettek bizonyítékok útján, mikhez kétség nem fér, némelyek az Akroasis könyvében s magyarázataiban, mások pedig a Metaphyzica könyvében s magyarázatában. Már tudtadra adtam, hogy e munka célja nem az, hogy benne a phylosophusok könyveit átírjam, vagy hogy az előzetek közül a távolabb esőket magyarázzam, hanem csak a közel fekvő előzeteket, melyekre tárgyunkra való tekintetből szükség van, fogom felhozni.

Az előzetekhez, melyek eddig felhozattak, hozzá fűzök egyet, melyből szükségképp következik az örökkévalóság, melyről Aristoteles azt hiszi, hogy az igaz s mindenél inkább hitelt érdemlő. Mi azt neki engedmény alakjában meghagyjuk, míg kitűnik az, amit kitüntetni szándékunk.

Ez az előzet a huszonhatodik, és ez azt mondja, hogy az idő és a mozgás örökkévalók, folytonosak és a valóságban léteznek. És ezen előzetből következik szükségképpen szerinte, hogy létezik egy test, mely egy örökkétartó és a valóságban létező mozgással

mozgattatik és ez az ötödik test. S ezért mondja ő, hogy az ég nem lészen és nem vész el, mert a mozgás, szerinte, nem lészen és nem vész el. Mert hát ő azt állítja, hogy minden mozgást megelőző szükségképpen mozgás, már akár a maga neméből való, vagy egy (más) nem a maga neméből való és ami az első lényekről tartatik, hogy helyi mozgásokat nem előzi meg semminemű más mozgás, az nem alapszik igazságon, mert a nyugalomra következő mozgásának az oka érintkezésbe hozza bizonyos körülményekkel, melyek ama helyi mozgást előidéznek és ezek vagy a vérmérséklet változása, mely okvetlen vágyat ébreszt az élvezet fölkeresésére, vagy az avval ellenkezőnek kerülésére, vagy pedig képzelet, vagy ötlet, mely benne támad, úgy hogy egyik a három közül okozza a mozgást és azoknak mindegyike más mozgások által lesz előidézve. Hasonló értelemben mondja, hogy mind az, ami keletkezik a keletkezésre való lehetőséggel bír, mely az időben való keletkezését megelőzi. És ennek nyomán következtetéseket von előzetének igazolására.

Ezen előzet szerint a véges mozgó a végtelen térben végtelenszer mozog, abban a térben mindég visszatérően, ez pedig csak a körforgásban lehetséges, amint ez ezen előzetek tizenharmadikában be fog bizonyulni. Ebből következik, hogy a végtelen csak az egymás utániban létezhetik, nem pedig az egy időben való létben. És ez azon előzet, melyet Aristoteles mindég fenntartani igyekszik, és nekem úgy tetszik, hogy az erre vonatkozó okadatalásait nem állítja oda, mint döntő bizonyítékokat, hanem ez, szerinte, a leghelyesebb és ez járja meg leginkább. Hanem hát követői és műveinek magyarázói azt állítják, hogy amaz szükségből és nem lehetőségből való s hogy az egész teljében lett volna kiténtetve bizonyítékok útján. Ellenben a Motccallemin mindegyike fenntartani törekszik abbéli állítását, hogy az lehetetlen, azt mondván, hogy nem képzelhető, hogyan keletkeznek végtelen dolgok az egymásutánban és szavaik veleje az, hogy ez eredeti ismeret. Ami az én nézetemet illeti, azt tartom, hogy amaz előzet lehetséges, nem pedig szükségképpen, mint Aristoteles szavainak magyarázói állítják, sem pedig lehetetlen, mint azt a Moterallemin állítják. Nem szándékozom ez idő szerint kitárni Arist. okadatalásait, sem azt, hogy kétségeimet ellene kiténtessem, sem végre véleményemet nyilvánítani a világ teremtésére vonatkozólag, de igen is szándékom az e helyütt az, hogy felhozzam az előzeteket, melyekre szükségünk van kiténtött három célunkra való tekintettel. És miután ez előzeteket előre bocsátván, azokat egyelőre megengedtem, hozzá fogok annak magyarázatához, mi ebből következik.

2. rész 1. fejezet

A huszonötödik előzetből következik, hogy létezik egy mozgató, aki mozgásba hozta az anyagát annak, mi keletkezik és elenyészik, hogy a formát magára vegye. S ha kutatjuk mi hozta mozgásba ama közel mozgatót, szükségképpen kell, hogy ennek számára találjanak más mozgatót, vagy saját neméből valót, vagy más nemből valót. Mert a mozgás négyféle (értelemben) szempont alatt találtatik, melyek alatt egyáltalában alkalmaztatik a mozgás szó, amint ezt a negyedik előzetben főlemlítettük. Hanem hát ez a végtelenig nem megy, amint a harmadik előzetben erről szó volt. Így találjuk aztán, hogy minden mozgás az ötödik test mozgásához ér s legott megállapodik. S ebből a mozgásból ágazik szét és láncolatban tér ismét vissza az egész alantas világban minden, ami mozgat és előkészít (a formának elfogadására). Az égi sphaera pedig az átviteli mozgásával bír, mely megelőzője minden mozgásnak, amint azt a tizennegyedik előzetben fölhoztuk. Hasonlóképpen minden átviteli mozgás végre elér a sphaera mozgásáig, úgy hogy azt lehet mondani, hogy péld. ezt a követ, mely mozgásban van, a bot hozta

mozgásba, a botot pedig a kéz, a kezét hozták mozgásba az inak, inakat az izmok, az izmokat az idegek, az idegeket pedig a természeti melegség. A természeti meleget végre mozgásba hozta a forma, mely benne van. És ez kétségkívül az első mozgató. Ezt a mozgatót, hogy mi készítette mozgásra, vegyük péld. egy eltökélés s ez az, mely a követ, ellöktetvén a bot által, beleviszi ez üregbe, hogy azt betömje, hogy a szél, mely onnan fúj, hozzá ne jusson. Ami pedig azt a szelet mozgatja és annak fúvását előidézni, az a sphaera mozgása s így találod, hogy keletkezés és enyészet minden oka elvégre elér a sphaera mozgásához. S midőn utoljára ezen szintűgy mozgatott sphaerához eljutottunk, következésképpen ennek szintén lesz mozgatója, amint ez a tizenhetedik előzetben fel lett említve. És nem lehet másképpen, mint hogy a mozgatója vagy benne vagy pedig kívül legyen egy a kettő közül okvetlen áll. Ha kívül van, szükségképp vagy test, vagy nem test, ez utóbbi esetben nem mondják róla, hogy kívül létezik, hanem azt mondják, hogy el van különítve tőle, mert arról, mi nem test, csak szóbővítés alapján mondják, hogy a testen kívül van. Ha pedig a mozgatója, értem a sphaera mozgatója, benne van, lehetetlen, hogy az más legyen, mint egy az egész testében elterjedt és vele egyidejűleg oszlékony erő, mint péld. a tűz melege, vagy pedig benne egy erő, mely oszthatatlan, mint a lélek és az elme, amint az a tizedik előzetben előfordult. E szerint tehát a sphaera mozgatója okvetlen egy a négy közül, vagy kívül, vagy tőle elkülönítve létező test, vagy pedig egy benne elterjedt, vagy végre oszthatatlan erő. Már most, az elsőt illetőleg, t. i. hogy a sphaera mozgatója más test, mely kívül létezik, ez nem áll, amint meg fogom fejteni. Mert, test lévén, mozgattatik, ha mozgat, amint erről szó volt a kilencedik előzetben és miután e hatodik test szintén mozgattatik, ha mozgat, következésképpen kell, hogy mozgassa őt egy hetedik, ez pedig szintén mozgattatik. Szükségképp tehát kell, hogy létezzenek testek vég nélküli számban, minek következtében mozgattatik a sphaera, ez pedig nem áll, mint ez mondva volt a második előzetben. A harmadik esetre nézve pedig, t. i. hogy a sphaera mozgatója egy benne elterjedt erő, ez szintén nem áll, amint ezt fejtegetni fogom. Mert a sphaera test, ez pedig szükségképpen eljut egy végig, amint említve volt az első előzetben, s ekkor ereje véges lesz, amint szó volt erről a tizenkettedik előzetben, és fel fog oszlani, amidőn amaz oszlik, amint az említve volt a tizenegyedik előzetben, és nem fog vég nélkül mozgathatni, amint ezt feltettük a huszonhatodik előzetben. Ami végre a negyedik esetet illeti, t. i. hogy a sphaera mozgatója benne levő erő, mely fel nem oszlik, mint péld. az ember lelke az emberben, arra nézve szintén nem áll, hogy ez a mozgató egymagában legyen oka a folytonos mozgásnak, legyen az bár fel nem oszolható. S ez világos, mert ha ez volna az első mozgatója, akkor ez a mozgató a véletlen által mozgattatnék, amint ez említve volt a hatodik előzetben. Itt pedig hozzá toldok egy magyarázatot. Amidőn péld. az embert, lelke, amely az ő formája, mozgatja, hogy a házból az emeletre menjen fel, teste lényegileg fog mozgattatni, első lényegileg mozgatója pedig a lélek, csak hogy ez már véletlenül mozgásba hozott, mert midőn a test elhelyezkedik a házból az emeletre, elhelyezkedik a lélek, mely a házban volt szintén és ott tartózkodik az emeletben. Azonban, midőn a lélek mozogni megszűnik, megszűnik az is mozogni, mely amaz által mozgattatott, t. i. a test, s midőn a test nyugalomba tért át, megszűnik a léleknek járulék módján nyert mozgása. Ami pedig járulék módján lett mozgatva, nyugalomba tér okvetlen, amint az említve volt a nyolcadik előzetben, s midőn nyugalomba tért, nyugalomba tér át az is, ami általa mozgatva lett. Következésképpen kell, hogy amannak az első mozgatónak más oka legyen okvetlen, eltekintve az egésztől, mely össze van téve mozgatóból és mozgattottból. Ha már most jelen van az az ok, amely a mozgás princípiuma: akkor megmozgatja amaz az egészben levő első mozgató az általa megmozgatottat, és ha nincs jelen, nyugalomban lesz. S ez oknál fogva nem mozognak az állatok testei folytonosan, jóllehet mindegyik-

ben közülük egy oszthatatlan első mozgató van: mert mozgatójuk nem mozgat folytonosan lényege által, hanem ami mozgásra indítja, azok oly tárgyak, melyek kívül vannak, vagy a vágy az ínyére való után, vagy annak kerülése, mi vele ellenkezik, vagy képzelet, vagy eszmélet, oly lényeknél, melyek eszmélettel bírnak így aztán mozgat, s midőn mozgat, mozgat járulék útján, és lehetetlen, hogy nyugalomba ne térjen át, amint említettük. S ha a sphaera mozgatója benne ily módon léteznék, lehetetlen volna, hogy örök mozgással bírjon. Ha tehát ez a mozgás folytonos és örökké tartó volna, amint nézetellenesünk állítja – s ez lehetséges, amint a tizenharmadik előzetben mondva volt – okvetlen következnek e nézet szerint, hogy a sphaera mozgásának első oka a második eset értelmében vétessék, t. i. hogy a sphaerától külön létezik, amint a beosztás úgy hozza magával. Világos tehát, hogy a sphaera első mozgatója, hogyha mozgása örök és folytonos, egyáltalában nem lehet test sem erő a testben, úgy, hogy ez az ő mozgatójának nincs mozgása, sem lényeges, sem járulékos, mi okból nem fér hozzá sem osztás, sem változás, amint meg lett fejtve a hetedik és ötödik előzetben. Ez pedig Isten, dicséretessék az Ő neve! értem, hogy ő az első ok, mely a sphaerát mozgatja. Valótlan az, hogy ő kettő vagy több volna, mert a külön létű tárgyaknál, mivelhogy azok nem testek, helytelen a szám alkalmazása, hacsak oly értelemben (nem vesszük), hogy az egyik a másiknak oka és okozata, amint az a tizenhatodik előzetben mondva volt. Világos továbbá, hogy az idő alá szintén nem esik, miután a mozgás nem fér össze valójával, amint az a tizenötödik előzetben említve volt. Ezen elmékedés nyomán kitűnt bizonyíték alapján, miszerint valótlan, hogy a sphaera magától mozogjon örök mozgással, mert mozgásának első oka nem test, sem erő a testben, továbbá, hogy az egy változtathatatlan, s léte az idővel nincsen összekötve. Íme ez a három három kérdés, melyeket az előkelő bölcsésszel, bizonyíték alapján megfejtettek.

Egy második elmékedésük. Aristoteles mindennek előtt azt mondotta ki elvül, hogy ha találkozik két tárgyból összetett tárgy, és ha ezen két tárgy közül az egyik magában létezik ezen összetett tárgyon kívül, a másiknak is okvetlen kellene ezen összetett tárgyon kívül léteznie, mert ha létezésük úgy hozná magával, hogy csak együttesen létezhetnének, amint az a természeti anyag és formáról áll, akkor egyáltalában nem létezhetnének közülük az egyik a másik nélkül. Eszerint tehát az egyiknek külön létezése bizonyíték volna, az együttes létet hiányozhatásának, s a másiknak is okvetlen külön kellene léteznie. Ha például a mézecet létezik, és ugyan csak külön létezik a méz, önként következik, hogy az ecet is külön létezik. Ezen előzet alapján mondja, hogy: mi találunk sok tárgyat összetéve mozgatóból és mozgattóból, értem, hogy másokat mozgatnak, és másoktól mozgattatnak, midőn mozgatnak; ez világos mindarra nézve, mely közvetített mozgással bír. Azonban találunk mozgattott tárgyat is, mely egyáltalában nem mozgat és ez az utolsó mozgattott miből önként következik, hogy létezik mozgató is, mely egyáltalában nem mozgattatik, s ez az első mozgató és mert nem lehetséges benne a mozgás, sem nem felosztható, sem test és nem esik az idő alá, amint ez az előbbeni bizonyítás folyamán nyilván valóvá lett.

Egy harmadik elmékedés e tárgyban, Aristoteles szavaiból véve, jóllehet hogy ezt más célból alkalmazta. Íme ez az elmékedés folyama: kétségkívül, hogy vannak tárgyak, melyek léteznek, és ezek létezők, melyek az érzékek által észlelhetők. Lehetetlen, hogy e tárgyban három eset ne álljon fenn, és ez a felosztás szükségképpen: t. i. vagy a létezők közül valamennyien nem keletkeznek, és el nem enyésznek, vagy pedig valamennyien keletkeznek és elenyésznek, vagy részben keletkeznek és elenyésznek, részben pedig nem keletkeznek és el nem enyésznek. Már pedig az első eset határozottan nem áll, mert mi látunk sok létezőt, melyek keletkeznek és elenyésznek. A második

eset szintén nem áll, megmagyarázom (az okát): ha minden létező a keletkezés és enyészetnek volna alá vetve, lehetséges volna mindegyiknél közülük az elenyészés, már pedig ami lehetséges a nemre nézve, szükségképpen lehetetlen, hogy ne létezzék, amint tudod. Világos tehát, hogy elenyésznek valamennyien – már t. i. a létezők – szükségképpen. S miután mind elenyésztek, nem áll, hogy valami létezzék, nem maradván fenn mi sem, ami valamit létesítene, s ebből az következik, hogy egyáltalában nem létezik semmi. De hát mi látunk létező tárgyakat, és magunk is létezők. Ebből tehát az következik, hogy ha vannak tárgyak, mik keletkeztek és elenyésznek, – amint mi látjuk – van egy létező is, ami nem keletkezik és enyészik. Ebben a létezőben pedig, mely nem keletkezik, és nem enyészik, nincs lehetőség, hogy elenyésszék, sőt ellenkezőleg szükségből és nem (csupán) lehetőségből való léttel bír. Azt is mondták, hogy a szükségből való léttel bíró lény azzá vagy az önmagához való vagy pedig az okához való viszony tekintetében lehet csak; úgy hogy léte és nem léte lehetséges tekintettel az önmagához való viszonyra, és szükségből való az okához való viszonyát tekintve, s ekkor az oka lesz az, mely szükségből való léttel bír, amint az a tizenkilencedik (előzetben) említve volt. Íme tehát világos, hogy okvetlen kell léteznie egy, az önmagához való viszony tekintetéből szükségből való léttel bíró lénynek, és hogy, ha ő nem volna, nem léteznék egyáltalában semmi, sem az enyészetnek alá vetett, sem létező olyan, mi nem az ha ugyanis létezik olyas valami – amint Aristoteles állítja – t. i. az enyészetnek nem alávetett létező, lévén az okozata egy a szükségből való léttel bíró oknak. Ez egy oly bizonyíték, melyhez nem fér sem kétség, sem tagadás, sem ellenmondás, ha csak valaki nem tudatlan a bizonyítás módszerében. Ez után azt mondjuk: hogy minden ami, tekintettel az önmagához való viszonyára, szükségből való léttel bír, annak okvetlen nem kellene létokkal bírnia, amint a huszadik előzetben ki lett emelve. És nem volna ő benne egyáltalában semmi nemű tárgy többség, amint a huszonegyedik előzetben meg lett fejtve, amiből aztán következik, hogy nem test, és nem erő a testben, amint említve volt a huszonkettedik előzetben. Ez elmélkedés folytán tehát be van bizonyítva, hogy van egy lény, amely okvetlen szükségből való léttel bír, tekintettel az önmagához való viszonyra, s ez ugyanaz, minek létoka nincs, melyben nincs összetét, s amely ennél fogva sem test, sem erő a testben, az pedig az Isten (magasztaltassék neve!). Ugyancsak könnyűszerrel bebizonyítható, hogy a lényben magában rejlő szükségből való létet kettőnek tulajdonítani oktalán: mert a szükségből való létezés neme oly valami volna akkor, ami a kettő mindegyikének lényéhez hozzájött, s akkor közülük egyik sem bírna lényében rejtő szükségben való léttel, hanem abból az elmélkedésből az következne, hogy amaz a szükségből való létezésnek oly nemét alkotja mely ennek is, annak is sajátja. Többféle úton-módon lehet bebizonyítani, hogy a szükségből való létezőnél egyáltalán nincsen helye a kétféleségnek, sem hasonlóság, sem ellentétesség tekintetében. De mind ennek megokolása a teljes egyszerűség s a tökéletesség netovábbjában található, amely nem tűr maga mellett mit sem, mi neméből való volna, s nem is bír bármily néven nevezendő okkal. Tehát vele szemközt társulásról szó nem lehet.

Negyedik elmélkedés szintén philosophiai. Tudva lévő dolog, hogy mi folytonosan észre veszünk tárgyakat, melyek a lehetőségben léteznek, s aztán átmennek a valóságba. De mind annak, ami a lehetőségből a valóságba megy át van kívül lévő valamije, ami azt előidézzi, amint az a tizennyolcadik előzetben említve volt. Világos pedig, hogy az azt előidéző maga is csak a lehetőségben volt előidéző s csak úgy lett aztán a valóságban előidéző. Az oka pedig, hogy akkoriban miért volt a lehetőségben, vagy egy önön magából folyó akadály, vagy pedig egy az előtt hiányzott viszony közte és aközt, aminek az átmenetelét előidézte, úgy hogy, ama viszony létesülésével, a valóságba át-

menetelt előidézte is. Már pedig e kettő közül mindegyik okvetlen igényel egy előidézőt, vagy akadályelhárítót. Ugyanily joggal állítható ez a második előidézőről vagy akadályelhárítóról. De ez így nem mehet a végtelenségig, s lehetetlen el nem jutni egy a lehetőségből a valóságba átmenetelt előidézőhöz, mely örökké ugyanazon helyzetben létezik, s melyben egyáltalában nincsen, azaz, hogy az ő lényében nincsen semmi a lehetőségben, mert ha az ő lényében volna lehetőségesség, akkor meg is szűnhetne létezni, amint a huszonharmadik előzetben ki volt fejtve. Téves a nézet, hogy ez anyaggal bírna, de ellenkezőleg, különlétű az, amint a huszonnegyedik előzetben említve volt. A különlétű lény pedig, amiben egyáltalában lehetőségesség nincs, hanem amely lénye szerint létezik, azaz Isten. Így hát világos, hogy nem lévén test, egy ő, amint a tizenhatodik előzetben említve volt.

Mindezek bizonyító módszerek az egy Isten létének s annak megállapítására, hogy nem test, s nem erő a testben, annak megengedése mellett, hogy a világ örök időktől való.

Van aztán még egy bizonyító módszer a testiség kizárására s az egység megállapítására. S ez: ha két isten léteznék, okvetlen kellene nekik valamivel bírniok, miben közősek, s ez az a valami, mely által mindegyik a kettő közül érdemes, hogy Isten legyen, – aztán okvetlen még valamivel, mely a különbözetet alkotja, mi által ketten vannak. Vagy ha kettőjük mindegyikében van valami, ami a másikban nincs: akkor a kettő közül mindegyik össze van téve két tárgyból, s akkor a kettő közül egyik sem első ok, és nem bír lényéből folyó szükségbl való léttel, hanem a kettő közül mindegyiknek lesznek okai, a mint a tizenkilencedik előzetben meg volt magyarázva. Vagy végre, ha a különbözetet alkotó valami a kettőnek egyikében találtatik, akkor az, amiben a két tárgy van nem bír lényéből folyó szükségbl való léttel.

Más módszer az egységet illetőleg. Kitűnt bizonyíték útján, hogy mind az, ami létezik, olyan, mint egy egyed, melynek részei egymással össze vannak kötve, s hogy az égi sphaera erői elterjednek ezen alatt lévő anyagban, és azt alkalmassá teszik. Valótlan eszerint, amint kitűnt, mintha az egyik isten e létező részeinek egyikével különválva működnek, s egy másik isten ismét egy másik résszel, mert az egyik össze van kötve a másikkal. Az ily felosztás mellett nem marad egyéb hátra, minthogy ez egy időben, amaz megint egy másik időben cselekedjék, vagy hogy mindketten együttesen cselekedjenek folytonosan, úgy hogy nem megy végbe semmiféle cselekvés, hanem csak is mindkettőjük hozzájárulásával. Hogy pedig, ez egy időben, a másik, meg más időben működjék, az több tekintetből téves nézet. Mert, ha az időben, midőn az egyik közülük működik, lehetséges, hogy a másik is működjék, mi féle ok kényszeríti, hogy az egyik működjék, a másik meg vesztegeljen? ha pedig abban az időben, midőn az egyik működik, lehetetlen a másikra nézve, hogy működjék: akkor ott egy másik okának kellene lennie, mely az egyiknek a lehetőséget, a másiknak meg az akadályt eszközli, hogy működhessék, miután az időben magában nincs meg a különbség, a működés hordozója pedig egy, melynek részei egymással össze vannak kötve, amint azt kifejtettük. Aztán meg mind a kettő közül mindegyik az idő alá esik, miután a működése az idővel kapcsolatos. Aztán a kettő közül mindegyik a lehetőségből a valóságba megy át működésének ideje alatt, úgy hogy a kettő közül mindegyiknek szükség volna valamire, mi a lehetőségből a valóságba átmenetelt előidézi. Továbbá a kettő mindegyikének lényében lehetőségesség volna. – Hogy pedig mindketten együttesen végezzék folytonosan mindazt, ami a világegyetemben végbe megy, úgy hogy az egyik nem működik a másik nélkül; ez szintén téves nézet, amint azt elmondom. Nevezetesen, valahányszor valamely cselekvés nem mehet végbe, hacsak nem egy egész által, ennek egyik része sem működik saját

lényéből kifolyólag; úgy szintén nem lehet egy sem ama cselekvés első oka, mert hát az első ok az egész egyesülése. Már pedig kitűnt az bizonyíték útján, hogy a szükségből való léttel bírónak okvetlen olyannak kell lenni, minek oka nincs. Továbbá az egésznek egyesülése – cselekvés, amely más okra szorul, s ez az, ami az egészet egyesíti. Ha már most amaz egésznek egyesítője, mely nélkül cselekvés nem megy végbe, egy, akkor ez kétségkívül Isten. S ha amaz egész egyesítője, maga is egy másik egész, ugyan az következnek a másik egészre nézve, ami az első egészre. Lehetetlen tehát el nem jutni az egyetlenhez, mely ez egységes létező létének az oka, eltekintve létének módjától, legyen az a nem lét után történt teremtés, vagy pedig szükségképpen. Világos eszerint, e módszer alapján is, hogy a mindenség egységes volta rávezet bennünket arra, hogy annak létrehozója egy.

Más módszer a testiség távoltartására. Minden test össze van téve, amint fel volt említve a huszonkettedik előzetben. Minden összetettnek pedig okvetlen létrehozójának kell lenni, mely oka az anyagában levő formája létének. Nagyon világos továbbá, hogy minden test fogékony az oszlás iránt s térítményekkel bír, következésképpen járulékok birtokosa; kétségkívül tehát a test egységes nem lehet, tekintve részint oszolhatóságát, részint összetételét, értsd hogy az kettő a szó szoros értelmében, mert minden test valójában annyiban egy bizonyos test, amennyiben testi voltához hozzájön még valami más is. Ennélfogva az kétfélből áll szükségképpen. De ki lett már tüntetve bizonyíték útján, hogy a szükségképpen léttel bíró lényben összetétel egyáltalán nincs. E bizonyítékok előrebocsátása után kifejtteni kezdjük saját módszerünket, amint azt kilátásba helyeztük.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

2. Isten egysége

A második hitelv a Bibliában

A második parancsolat: Isten egysége és szellemisége

2Mózes 20:3-6.

3. Ne legyenek neked más isteneid az én színem előtt. **4.** Ne csinálj magadnak faragott képet, sem bármely alakját annak, mi az égben van, fenn és ami a földön van, alant és ami a vízben van, a föld alatt. **5.** Ne borulj le előttük és ne szolgálj azokat; mert én az Örökkévaló, a te Istened, buzgó Isten vagyok, ki megbüntetem az atyák vétkeit a gyermekekben, harmad- és negyedíziglen, akik engem gyűlölnek; **6.** de szeretetet gyakorlok ezeríziglen azokkal, akik engem szeretnek és megőrzik parancsolataimat.

A Smá: Isten egysége és Izrael megingathatatlan hűsége iránta

5Mózes 6:4-9.

4. Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenuk, az Örökkévaló egy! **5.** Szeresd tehát az Örökkévalót, a te Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és egész erőddel. **6.** És legyenek ezek az igék, melyeket ma parancsolok neked, a szívedben. **7.** Véd be azokat gyermekeidnek és beszélj róluk, mikor ülsz házádban, mikor jársz az úton, mikor lefekszel és mikor fölkelés. **8.** Kösd azokat jelül kezre és legyenek homlokkötőül szemeid között. **9.** És írd azokat házaid ajtófeleire és kapuidra.

Kísértés a bálványimádásra

5Mózes 13:7-12.

7. Ha el akar csábítani testvéred, anyád fia, vagy fiad, vagy leányod, vagy kebleden levő feleséged, vagy felebarátod, ki olyan, mint a tenelked, titokban, mondván: Menjünk és szolgáljunk más isteneket, melyeket nem ismertél sem te, sem őseid; **8.** ama népek istenei közül, melyek körülöttetek vannak, közel hozzád, vagy távol tőled, a föld egyik szélétől a másik széléig **9.** ne engedj neki és ne hallgass rá és ne könyörüljön szemed rajta, ne kíméljed és ne leplezgesd őt, **10.** hanem öld meg őt; a te kezéd legyen rajta először, hogy megöld és az egész nép keze azután. **11.** Kövezd meg kövekkel, hogy meghaljon, mert el akart téged tántorítani az Örökkévalótól, a te Istenedtől, aki kivetett téged Egyiptom országából, a rabszolgák házából. **12.** Egész Izrael pedig hallja és féljen, hogy ne tegyenek többé ilyen gonosz dolgot közepedben.

A bálványimádással megfertőzött város

5Mózes 13:13-19.

13. Ha hallod városaid egyikében, melyet az Örökkévaló, a te Istened neked ad, hogy ott lakjál, mondván: **14.** Kijöttek alávaló emberek közepedből és eltántorították városuk lakóit, mondván: Menjünk és szolgáljunk más isteneket, melyeket ti nem ismeretek; **15.** akkor keress, vizsgálj és kérdezz jól és íme igaz, bizonyos a dolog, megtörtént ez az utálat közepetted, **16.** verd le ama város lakóit a kard élével, kiirtva azt és mindent, ami benne van, meg barmát, a kard élével. **17.** Egész zsákmányát pedig gyűjtsd össze

piacára; égesd el tűzben, a várost meg egész zsákmányát teljesen az Örökkévalónak, a te Istenednek és maradjon örök rom, ne építsétek többé föl. **18.** És ne tapadjon kezedhez semmi az átokból, hogy megtérjen az Örökkévaló fölgerjedt haragjától és kegyelmet adjon neked és megsokasítson téged, amint megesküdtél őseidnek, **19.** hogyha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, hogy megőrizd mind az ő parancsolatait, melyeket én ma neked parancsolok, hogy azt tedd, ami helyes az Örökkévaló, a te Istened szemében.

Az aranyborjú és a nép bálványimádása

2Mózes 32.

1. Midőn látta a nép, hogy Mózes késlekedik lejönni a hegyről, összegyülekezett a nép Áron körül és mondták neki: Kelj fel, készíts nekünk Istent, aki járjon előttünk, mert ez a férfiú, Mózes, aki felhozott bennünket Egyiptom országából – nem tudjuk, mi történt vele. **2.** És mondta nekik Áron: Szedjétek le az arany függőket, melyek nejeitek, fiaitok és leányaitok füleiben vannak és hozzátok el hozzám. **3.** És leszedte magáról az egész nép az arany függőket, melyek füleikben voltak és elhozták Áronhoz. **4.** Ő elvette kezükből és alakította azt a vésővel és csinált belőle öntött borjút; és ők mondták: Ez a te Istened Izrael, aki felhozott téged Egyiptom országából. **5.** Midőn Áron látta, oltárt épített előtte; és kikiáltotta Áron, mondván: Ünnepe lesz az Örökkévalónak holnap. **6.** És korán felkeltek másnap és hoztak égőáldozatokat és odavittek békeáldozatokat; és leült a nép enni és inni, azután fölkerelkedtek mulatozni.

7. És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Eredj, menj le, mert elromlott a te néped, melyet felhoztál Egyiptom országából. **8.** Letértek hamar az útról, melyet parancsoltam nekik, csináltak maguknak öntött borjút, leborultak előtte és áldoztak neki, mondván: Ez a te Istened Izrael, aki felhozott téged Egyiptom országából. **9.** És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Láttam ezt a népet és íme kemény nyakú nép az. **10.** Azért most hagyj engem, hogy felgerjedjen haragom ellenük és elpusztítsam őket és tegyelek téged nagy néppé! **11.** De Mózes könyörgött az Örökkévaló, az ő Istene színe előtt és mondta: Miért; oh Örökkévaló gerjedjen fel haragod néped ellen, melyet kihoztál Egyiptom országából nagy erővel és hatalmas kézzel? **12.** Miért szóljanak az Egyiptomiak, mondván: Vesztükre hozta ki őket, hogy megölje őket a hegyek között és elpusztítsa őket a föld színéről; térj meg haragod felgerjedéséből és gondold meg a népednek szánt veszedelmet. **13.** Emlékezzél meg Ábrahámról, Izsákról és Izraelről, a te szolgálóidról, akiknek megesküdtél magadra és szóltál hozzájuk: Megsokasítom magzatotokat, mint az ég csillagait és ezt az egész országot, amelyről szóltam, odaadom magzatotoknak, hogy bírják örökre. **14.** És az Örökkévaló meggondolta a veszedelmet, amelyről szólt, hogy cselekszi az ő népével.

15. És megfordult és lement Mózes a hegyről és a bizonyág két táblája a kezében; táblák, beírva mindkét oldalukon, innen és onnan beírva, **16.** És a táblák, Isten műve azok és az írás; Isten írása az, bevésve a táblákba. **17.** És Józua hallotta a nép hangját, amint rivalgott és mondta Mózesnek: Háború hangja van a táborban! **18.** De ő mondta: Nem a győzelemkiáltás hangja ez és nem a vereségkiáltás hangja az; karének hangját hallom én. **19.** És volt, midőn közeledett a táborhoz és látta a borjút és a táncot, akkor felgerjedt Mózes haragja, ledobta kezeiből a táblákat és összetörte azokat a hegy alján. **20.** És vette a borjút, amelyet csináltak, elégette a tűzben és megörölte, míg nem finom lett; elszórta a víz színére és megitta Izrael fiait. **21.** És mondta Mózes Áronnak: Mit

tett neked ez a nép, hogy hoztál rá ilyen nagy vétket? **22.** És mondta Áron: Ne gerjedjen fel uram haragja; te ismered a népet, hogy rosszra hajlik az. **23.** Ők mondták nekem: készíts nekünk Istent, aki járjon előttünk, mert ez a férfiú, Mózes, aki kivezetett bennünket Egyiptom országából – nem tudjuk mi történt vele. **24.** Én pedig mondtam nekik: Kinek van aranya? Szedjétek le magatokról – és odaadták nekem; én meg beledobtam a tűzbe és kijött ez a borjú. **25.** És Mózes látta a népet, hogy elvadult, mert elvadította Áron, gyalázatukra elleneiknél. **26.** És megállt Mózes a tábor kapujában és mondta: Aki az Örökkévalóé, ide hozzám! És odagyülekeztek hozzá Lévi minden fiai. **27.** És mondta nekik: Így szól az Örökkévaló, Izrael Istene: Kössétek fel kiki kardját a csípőjére és menjetek oda és vissza, kapuról kapura a táborban és öljétek meg, kiki az ő testvérét, kiki az ő felebarátját, kiki az ő rokonát. **28.** És Lévi fiai cselekedtek Mózes szava szerint; és elesett a népből az nap mintegy háromezer ember. **29.** És mondta Mózes: Töltsétek meg kezeiteket ma az Örökkévalónak, mert kiki az ő fia és testvére ellen lesz, hogy hozzátok magatokra ma áldást.

30. Volt pedig másnap, mondta Mózes a népnek: Ti nagy vétket követtetek el; azért most felmegyek az Örökkévalóhoz, talán engesztelést szerezhettek vétketekért. **31.** Mózes tehát visszatért az Örökkévalóhoz és mondta: Oh kérlek, ez a nép nagy vétket követett el, készítettek maguknak arany istent. **32.** Azért most, ha megbocsátod vétküket – ha pedig nem, törölj ki engem, kérlek, könyvedből, amelyet írtál. **33.** És az Örökkévaló mondta Mózesnek: Aki ellenem vétkezett, azt fogom kitörölni könyvemből. **34.** És most menj, vezesd a népet, ahova mondtam neked, íme angyalom jár előtted; és amely napon büntetek, megbüntetem őket vétkükért. **35.** Ha az Örökkévaló sújtotta a népet, mivel-hogy készítették a borjút, melyet készített Áron.

Báal-Peór bűne

4Mózes 25:1-5.

1. Mikor Izrael Sittimben lakott, elkezdett a nép paráználkodni Móáb leányaival. **2.** És ezek meghívták a népet, az ő isteneik áldozataihoz, és a nép evett és leborult az ő isteneik előtt. **3.** Izrael csatlakozott Baál-Peórhoz és föllobbant az Örökkévaló haragja Izrael ellen. **4.** És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Vedd a nép minden főnökeit és akasztasd föl őket az Örökkévaló színe előtt fényes nappal, hogy elforduljon az Örökkévaló föllobbant haragja Izraeltől. **5.** És mondta Mózes Izrael bírának: Öljétek meg mindegyik a maga embereit, akik csatlakoztak Baál-Peórhoz...

Ne csald meg Istened!

5Mózes 18:9-13.

9. Ha te bemész az országba, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, ne tanulj cselekedni ama népek utálatai szerint. **10.** Ne találtassék benned, aki keresztülviszi fiát vagy leányát a tűzön, varázsló, időjós, kígyóigéző és kuruzsló; **11.** se bűvölő, se szellemidéző és jóvendőmondó és aki kérdez a halottaktól. **12.** Mert az Örökkévaló utálata mindaz, aki ezt teszi és emez utálatok miatt úzi el az Örökkévaló, a te Istened azokat te előled. **13.** Tökéletes légy az Örökkévalóval, a te Isteneddel.

A bálványokat el kell pusztítani

2Mózes 34:11-17.

11. Őrizd meg, amit én neked parancsolok ma. Íme, elűzöm előled az Emórit, a Kánaánit, a Chittit, a Perizzit, a Chivvit és Jevúszit. **12.** Őrizkedjél, nehogy szövetséget köss az ország lakójával, amely ellen te méész, hogy ne legyen tör gyanánt közepetted. **13.** Hanem oltáraikat rontsátok le, oszlopaikat törjétek össze és ligeteit irtsátok ki. **14.** De le ne borulj idegen isten előtt, mert az Örökkévaló – buzgó az ő neve, buzgó Isten ő. **15.** Nehogy szövetséget köss az ország lakójával; mert ők paráználkodnak isteneik után, áldoznak isteneiknek és meghív téged valaki és te eszel az ő áldozatából, **16.** és elveszel az ő leányai közül fiaid számára és paráználkodnak leányaik isteneik után és elcsábítják fiaidat isteneik után. **17.** Öntött isteneket ne csinálj magadnak.

Bírák 2:1-4.

1. Fölment az Örökkévalónak angyala Gilgálból Bókhimba. És mondta: Fölhoztalak titeket Egyiptomból és elvittelek az országba, melyről megesküdtem őseiteknek és úgy mondtam, nem bontom meg szövetségemet veletek soha; **2.** ti pedig ne kössetek szövetséget ez ország lakóival, oltáraikat romboljátok le. De nem hallgattatok szavamra: mit is cselekedtetek! **3.** Meg is mondtam: nem űzöm ki őket előletek, hogy legyenek nektek tövisek gyanánt, isteneik pedig lesznek nektek tör gyanánt. **4.** És volt, a mint elmondta az Örökkévalónak angyala e szavakat mind az Izraél fiaihoz, a nép fölemelte hangját, és sírtak.

Menáse király bálványai

2Királyok 21:1-11.

1. Tizenkét éves volt Menáse, mikor király lett és ötven évig uralkodott Jeruzsálemben. Anyjának neve pedig Chefci-bá. **2.** És tette azt, ami rossz az Örökkévaló szemében, azon népek utálatai szerint, melyeket elűzött az Örökkévaló Izraél fiai elől. **3.** Újra építette a magaslatokat, melyeket megsemmisített atyja Chizkijáhú, felállított oltárokat a Báálnak és készített asérát, amint tette Acháb, Izraél királya; leborult az ég egész serege előtt és szolgálta azt. **4.** És épített oltárokat az Örökkévaló házában, melyről azt mondta az Örökkévaló: Jeruzsálembé helyezem a nevemet; **5.** épített ugyanis oltárokat az ég egész seregének az Örökkévaló házában mindkét udvarában. **6.** Átvezette fiát a tűzön, jövendölést és jósolgatást űzött és tartott szellemidézőt és halottjóst; sokat tett olyat, a mi rossz az Örökkévaló szemében bosszantásra. **7.** Elhelyezte az aséra képét, melyet készített azon házban, melyről szólt az Örökkévaló Dávidhoz és fiához Salamonhoz: ebbe a házba és Jeruzsálembé, melyet kiválasztottam mind az Izraél törzsei közül, helyezem el örökre a nevemet; **8.** és nem mozdítom ki többé Izraél lábát azon földről, melyet adtam őseiknek, csak úgy, ha vigyáznak, hogy cselekedjenek mind aszerint, amit parancsoltam nekik és az egész tan szerint, melyet parancsolt nekik szolgám Mózes: **9.** De nem hallgattak rá; eltévlyítette őket Menasse, hogy még rosszabbat cselekedtek ama nemzeteknél, melyeket kipusztított az Örökkévaló Izraél fiai elől. **10.** És beszélt az Örökkévaló szolgálói, a próféták által, mondván: **11.** Mivelhogy cselekedte Menasse, Jehúda királya ez utálatokat, rosszabbat tett mindannál, amit cselekedett az emóri, ki előtte volt és vétkezésre indította Jehúdát is az ő undokságaival.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A Teremtő egysége

2. értékezés

Az ember léte véges

...S [már] mondtam, hogy az ember egyik Ismeret[i szinttől] a másikig emelkedik, míg végül egy olyan ismerethez jut el, mely után nincs más ismeret, s ez három okra vezethető vissza. Az első az, hogy az ember teste határos és véges, s ebből szükségszerűen következik, hogy az összes képessége véges, a megismerés képessége pedig ezen képességeinek egyike. Ahhoz hasonlatos ez [a kijelentés], mint amikor az egekről mutattam ki, hogy létezésük időtartama szükségszerűen véges. A második [ok] az, hogy a tudás csak azért elérhető az ember számára, mert véges. Amennyiben a tudást végtelennek tartanánk, lehetetlen lenne átfogni, s ha ez lehetetlen lenne, akkor senki nem juthatna tudáshoz. A harmadik [ok] az, hogy az az alap, amelyből [78] valamennyi ismeret származik – vagyis az érzékelés –, kétségtelenül véges, s lehetetlen, hogy az, ami belőle származik, végtelen legyen, s ekképp az ág különbözzék törzsétől. S amint [már] mondtam, az ember [a megismerés folyamata során] egyik állapotból a másikba emelkedik, mivel valamennyi ismeretnek alapja van, amelyből ered. A tudatlanságnak viszont nincsen alapja, amelyből eredne; a tudatlanság a tudás hiánya csupán, amint ezt a sötétséggel kapcsolatban elmagyaráztuk, hogy a világosságnak hiánya, és nem ellentéte. S amint fõntebb azt bizonyítottuk be, hogy amennyiben a sötétség a világosság ellentéte lenne, úgy a sötét levegő nem válhatna világossággá, akképpen mondhatjuk itt azt, hogy amennyiben a tudatlanság olyan alapelv lenne, mint az ismeretek, úgy lehetetlen lenne, hogy a tudatlanból tudós váljon. Sõt [ez esetben] a tudás és a tudatlanság egy részecskében gyűlne össze, és kölcsönösen kizárnák egymást. Ebből kiindulva mondtam azt, hogy az ember a tudás tekintetében egyik állapotból a másikba emelkedik, mivel [a tudás] egy alaptól kiindulva szétágazik. A tudatlanság tekintetében viszont lehetetlen, hogy egyik állapotból a másikba emelkedjen, mivel a tudatlanságban nincsenek bejárható fokozatok, hanem [a tudatlanság] az ismeretek fokozatos elhagyása, majd [teljes] megszűnése. Azt is állítottam, hogy a végső fokozat megfoghatatlanabb és elvontabb az összes többinél, amint ezt a hó esetében is látjuk, [amely] a levegőből hullik, s a kőhöz hasonlatosnak [szilárdnak] látjuk, majd alaposabban vizsgálva megtudjuk, hogy vízből van, majd gondolkodásunkat kissé megerõltetve azt is megtudjuk, hogy ez a víz nem emelkedhetett fel másképp, csak kigõzõlgés és a pára felszállása által, ekképp meggyõzõdtünk arról, hogy eredetileg gõz volt. Majd ennél mélyebb vizsgálódás után azt mondhatjuk, hogy mindenképp léteznie kellett [valamilyen] oknak, amelye gõz felemelkedését elõidézte. Ezzel egyértelművé vált, hogy a számunkra végsõnek mutató okok finomabb [természetű] a páránál, [79] s a pára finomabb a víznél, amely finomabb [természetű] a hónál. S ez az elvont ok az, amelynek elérésére az ember törekszik. [Már] említettem, hogy az, aki azt kívánja, hogy végsõ ismerete az eredetihez legyen hasonló [természetű],

az megszegi [a megismerés folyamatának] azon szabályait és [sor]rendjét, amelyeket [fentebb] ismertettem. Sőt úgy vélem, [aki így gondolkodik, az] tudását tönkreteszi, s kitűzött céljától eltávolodik; olyan ő, mint az, aki azt erősítgeti, hogy az ok, amely a párat a földről felemeli, ahhoz a hóhoz hasonlatos, amelyet kezdetben vizsgált. Ekképpen már elvétette kitűzött célját, hiszen amennyiben csak hóra lenne szüksége, a hó kéres nélkül is rendelkezésére állna. S ha nem határozza is meg pontosan célját, hogy az hó vagy víz legyen-e, hanem csak azt mondja: "Látni akarom, különben nem fogadom el", ezáltal azt fejezi ki, hogy a keresett dolog hó vagy víz vagy pára, csak [mindezt] az eredetitől eltérő kifejezésekkel közölte, hiszen ez esetben csak ezek a dolgok láthatóak. S amennyiben a pára okát keresi, s azt valótlannak tartja, mivel nem látható, és azt mondja, hogy nincs oka, ezzel a [már elért] fogalmat is tönkretette hamis célkitűzése vagy helytelen szemlélete miatt.

Most, e magyarázatok kimerítő tárgyalása után szeretném kifejezni, milyen ok készített arra, hogy e magyarázatokat itt mutassam be, s azt mondom: Midőn a Teremtő ismeretének fejezetéhez jutottam, láttam egy olyan csoportot, akik [a Teremtő létét] azért tagadják, mert még nem látták. Mások [a Teremtő létezését] rejtett volta, mibenléte megfoghatatlansága, s mindent felülmúló elvontsága [miatt nem ismerik el], mások úgy vélik, hogy a Teremtő ismerete után még más ismeret is létezik. Ismét mások a Teremtőt testtel rendelkező lénynek képzelik, s olyanok is vannak, akik nem vallják nyíltan [a Teremtő anyagi létezését], [80] ám kapcsolatba hozzák a mennyiséggel, a minőséggel, a hellyel, az idővel, vagy más efféle kategóriákkal. Ez az igény [a kategóriákkal való leírhatóság] azonban csak a testtel rendelkező létezővel szemben támasztható, mivel ezek a tulajdonságok a testek jellemzői. A fenti kitérőt tehát azért tettem, hogy az általuk terjesztett tévhiteket eloszlassam, s az emberi lelkeket terhüktől megszabadítsam, s azért is, hogy igazolj am, hogy a Teremtő fogalmának mibenléte végtelenül elvont, ez a valódi jellege, s amennyiben értelmünkkel úgy találjuk, hogy minden ismeretnél megfoghatatlanabb, ez [a Teremtő] valóságos természete.

Azok nézetét pedig, akik azt vallják: "Nem fogadunk el hitelesnek mást, csak amit a szemünk lát", s ekképpen az értelmi ismereteket tagadják, már kellőképpen cáfoltuk a "világ örökkévalóságát vallók", a "szofisták" és a "szkeptikusok" irányzatairól szóló részben, s amennyiben [az olvasónak] szüksége van e [cáfolatok] felelevenítésére, tanulmányozza át újra azt, amit fentebb róluk mondtam. Azok pedig, akik [a Teremtő létét] elvont és rejtett volta miatt utasítják vissza, az első célkitűzésük megvalósítása után a másodikat elhanyagolták. Hiszen tudod, hogy a világ teremtett voltáról szóló fejezetben már elmagyaráztam, hogy olyan témáról van szó, amely mély értelmű, elvont, megfoghatatlan és rejtett [természetű], amelyhez hasonlót sosem láttunk, s azt is említettem, hogy róla mondja a Szentírás:¹⁸⁷ "Távol van, ami van, és nagyon mélyen: ki tudná megtalálni?". S [az előző részekben] láthattad, mások miként kísérelték meg ezt a fogalmat a porhoz, a hajszálakhoz, s az oszthatatlan részecskékhez hasonlítani, s hogy miként jutottunk a "semmiből való teremtés" felismeréséhez. S ha ebben a fokozatban az ismeret állapota ilyen, akkor szükségszerű, hogy a [megismerés] utána következő fokozatában az ismeret tárgyát képező létező – azaz a Teremtő, magasztaltassék és dicsértessék – természete a megfoghatatlannál is megfoghatatlanabb, a legrejtettebbnél is rejtettebb, a legelvontabbnál is elvontabb, a legmélyebbnél is mélyebb [értelmű], a legerősebbnél is erősebb és a legfenségesebbnél is fenségesebb, olyannyira, hogy állapotá-

¹⁸⁷ *Prédikátor 7:24.*

nak milyenségét teljességgel lehetetlen felderíteni. **[81]** Erről mondja a Szentírás:¹⁸⁸ "Ki tudod-e találni, mi az Isten titka? A Mindenható tökéletességéig eljuthatsz-e? Magasabb az az égnél. Mit tehetsz? Mélyebb a holtak hazájánál. Mit tudhatsz róla? Terjedelme hosszabb a földnél/és szélesebb a tengernél".

Azok pedig, akik azt szeretnék, hogy [Istent] testtel rendelkező létezőként mutassuk be nekik, eszméljenek fel ostobaságukból, hisz a test[i] mivolt] vajon nem megismerési folyamatunk első lépése-e, amelynek tulajdonságait vizsgáltuk és kutattuk, míg csak el nem jutottunk a Teremtő felismeréséhez? Hogyan léphetnek például visszafelé az ábécé [betűinek sorrendjében], és kísérlik meg [a Teremtőt] testtel rendelkező létezőnek tartani? S a test, amelynek teremtőjét kerestük, vajon ismert, meghatározott személy-e, hogy az őt teremtő egy más, rajta kívül álló személy lehetne? [Nem,] hiszen mi minden látható és értelemmel felfogható test teremtőjét kerestük, s minden létezőt, amely gondolkodásunkban előfordul, ez a Teremtő hozott létre, s Ő [minden teremtett létezőn] felül áll. Azoknak [a nézetét] pedig, akik [a Teremtő] után más létezőt akartak keresni, már visszautasítottuk, [egyrészt] azon az alapon, hogy az ismeretekkel rendelkező ember tudása képességei véges volta miatt szükségszerűen véges, [másrészt] azért, mert ha az ismert dolgok száma végtelen lenne, akkor az [emberi] lelkek képtelenek lennének a felfogásukra, s [végül] azért, mert a tudományok összessége egyetlen alapra épül...

Isten egysége

A mi Urunk, magasztaltassék és dicsértessék, prófétái kijelentései révén tudatta velünk, hogy egyedülvaló, élő, mindenható, mindentudó, s semmi nincs, ami rá vagy cselekedeteire hasonlítana. [A próféták ezt] számunkra csodás jelekkel és csoda tettekkel tették nyilvánvalóvá, **[83]** s mi ezt azonnal elfogadtuk, addig is, míg vizsgálódás által meg nem győződünk róla. [Isten] egyedülvaló voltáról a következő [bibliai rész szól]:¹⁸⁹ "Halld Izrael az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!", ezenkívül:¹⁹⁰ "Lássátok be, hogy csak Én vagyok, nincsen Isten rajtam kívül!" Azt, hogy [Isten] élő, a Szentírás következő állítása igazolja:¹⁹¹ "Mert van-e olyan ember, aki hallotta az élő Isten szavát a tűzből beszélni?", valamint:¹⁹² "Az Úr az igaz Isten, élő Isten, örökkévaló király!" [Isten] mindenhatóságáról így ír a [Szentírás]:¹⁹³ "Tudom, hogy mindent megtehetsz, és nincs olyan szándékom, amelyet meg ne valósíthatnál", valamint:¹⁹⁴ "Tied, Uram a nagyság, a hatalom és a fenség, a ragyogás és a méltóság". Arról pedig, hogy [Isten] mindentudó és bölcs, így szól [a Szentírás]:¹⁹⁵ "bölcs szívű és hatalmas erejű", valamint:¹⁹⁶ "értelme kifürkészhetetlen". S arról, hogy semmi nem hasonlítható Hozzá,

¹⁸⁸ *Jób* 11:7-9.

¹⁸⁹ *5Mózes* 6:4.

¹⁹⁰ *Uo.* 32:12.

¹⁹¹ *Uo.* 5:26.

¹⁹² *Jeremiás* 10:10.

¹⁹³ *Jób* 42:2.

¹⁹⁴ *IKrónikák* 29:11.

¹⁹⁵ *Jób* 9:4.

¹⁹⁶ *Jesája* 40:28.

sem cselekedeteihez, ezt mondja [a Szentírás]:¹⁹⁷ "Nincs hozzád hasonló, Uram, az istenek között, műveidhez fogható nincsen".

Miután a prófétai könyveknek e hat kijelentését meghallgattuk, érvekkel próbáltuk alátámasztani, s helyénvalónak találtuk őket. Ezáltal sikerült kivédenünk minden olyan támadást, mellyel ellenfeleink [a fenti tételek] bármelyikét illethetnék. Ellenvetéseket pedig csak két okból, s nem több ok folytán kívánhatnának tenni: az egyik [ok] az, hogy [Isten] teremtményei analógiájára képzelik, a másik ok pedig az, ha minden olyan kifejezést, amellyel [Isten] jellemezzük, s azokat a kifejezéseket is, melyekkel azt a szent könyvek illetik, anyagi valóságukban, nem elvonatkoztatva értelmeznénk. S hogy a [fenti] ismeretet jobban megértsük, mindezt [a következőkben] bővebben is kifejtjük a Könyörületes ereje és hatalma segítségével.

[84] Először is azt mondom: a fentiekén kívül találtam olyan bizonyítékot, amely [Isten] egyedülvalóságát igazolja, s így hangzik: mivel a testek alkotója nem [a teremtmények] neméhez tartozik, s mivel a testek számosak, ezért [Isten] szükségszerűen egyetlen. Hisz amennyiben [Isten] több mint egy lenne, úgy számos lenne, s a testekre érvényes törvények vonatkoznának rá.

Ezenkívül: mivel az értelem csakis az alapvető [ismeretek] által juthat el a Teremtő fogalmához, s az egy[etlen] az, ami nélkülözhetetlen, [így] ami egynél több, az nélkülözhető és szükségtelen.

Ezenkívül: mivel az egyetlen Teremtő létezését az első bizonyíték, azaz a világ teremtett voltának bizonyítéka [is] igazolja, s amennyiben ennél többről lenne szó, úgy az első bizonyítékon kívül egy második, ezt alátámasztó bizonyítékra is szükség lenne, olyan bizonyíték pedig nincs, amely ne a világ teremtett voltát venné alapul...

Isten mindenható

Ezután azt mondom: elméleti vizsgálódás útján bizonyítékokat találtam arra, hogy [Isten] élő, mindenható és mindentudó. Ezt annak alapján tarthatjuk nyilvánvalónak, hogy Ő teremtette a dolgokat. Hiszen értelmünk belátása szerint teremteni csak az képes, aki mindenható, hatalommal pedig csak élő rendelkezhet. A jól kivitelezett alkotás pedig csak attól származhat, aki mielőtt megteremti, már tudja, hogyan jön létre az alkotás.

E [fenti] három tulajdonságot értelmünk gondolkodás nélkül a Teremtőnkhez kapcsolta, azaz alkotása által vált nyilvánvalóvá róla, hogy élő, mindenható és mindentudó, amint ezt már fentebb elmagyaráztam. Az is lehetetlen, hogy az értelem e három tulajdonság valamelyikét a másik [kettő] előtt fedezze fel, csak egy időben érkezhet el mindháromhoz. Hiszen az értelem számára lehetetlen az, hogy élettelen [személy] alkosson, vagy az, hogy cselekvésképtelen [személy] alkosson, vagy az, hogy jól végrehajtott, tökéletes cselekedet származzon olyantól, aki ne tudná [előre], hogyan cselekedjen. Mivel ha nem tudná [előre], hogyan cselekedjen, cselekedete sem jól végrehajtott, sem bölcsességgel elvégzett nem lenne.

[89] Ám annak ellenére, hogy e három fogalom értelmünk számára együttesen jelentkezik, [mégis] lehetetlen, hogy nyelvünk egy szóban fejezze ki őket, mivel nincs a nyelvben olyan kifejezés, amely e három fogalmat [egyszerre] magában foglalná. Kö-

¹⁹⁷ Zsoltárok 86:8.

vetkezésképpen három kifejezéssel kell őket illetnünk, azzal az [imént] kifejtett megköttéssel, hogy az értelem egyszerre ismeri fel őket. Hisz ésszel elképzelhetetlen az, hogy az Örökkévaló, áldassék és magasztaltassék, különálló tulajdonságokat tartalmazna; ezen tulajdonságok mindegyikét Teremtő volta foglalja magába. Csupán a mi értelmezésünk az, ami arra késztet bennünket, hogy e fogalmat három kifejezéssel érzékeltessük, mivel a jelenleg használt beszédben nem találunk [egyetlen] olyan kifejezést, amely [mindhárom tulajdonságot] magában foglalná. S annak sem lenne értelme, hogy [e fogalom jelölésére] új kifejezést alkossunk, hiszen ez a kifejezés [az emberek] számára ismeretlen lenne, magyarázatot igényelne, s egyetlen szó helyett több kifejezést lennének kénytelenek alkalmazni.

S amennyiben valaki azzal a gyanúval élne, hogy ezek a tulajdonságok" szükségszerűen különbözőek, vagyis az egyik nem olyan, mint a másik, akkor számára a helyes vizsgálódás módszerével igazolom, hogy feltételezése helytelen. Hiszen a különbözőség és a változékonyság csak a testekhez és a járulékos tulajdonságokhoz köthető, ám a testek és a járulékos tulajdonságok teremtője minden változás és változékonyság felett áll.

Ám nem nyugszom addig, míg ezt neki kimerítően el nem magyarázom, s így azt mondom: Amiképpen az, hogy azt Teremtőnek nevezzük, semmit nem tesz hozzá tartalmát tekintve, mindössze annyit jelent, hogy íme, van [valami], amit Ó alkotott. Eképpen az is, hogy azt "Élő"-nek, "Mindenható"-nak és "Mindentudó"-nak nevezzük, szintén semmit nem tesz hozzá, hisz ezen kifejezések a "Teremtő" szó körülírásai, sőt kizárólag e tulajdonságok által lehet teremtő, [tehát így is] mindössze annyit jelent, hogy íme, van [valami], amit Ó alkotott.

Fenti vizsgálódásom után, s annak bizonyítását követően ismét a szent könyvekhez fordultam, s bennük [Isten] fogalmakra oszthatatlanságát találtam, például:¹⁹⁸ "nincs más rajta kívül", [90] valamint:¹⁹⁹ "s milyen halk szót hallunk tőle!", vagy:²⁰⁰ "az Úr lesz az egyetlen Isten, és neve az egyetlen név".

¹⁹⁸ 5Mózes 4:35.

¹⁹⁹ Jób 26:14.

²⁰⁰ Zchárjá 14:9.

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

Isten nevei és a neki tulajdonított jelzők

2. értékezés

Az isteni tulajdonságok a mi nézőpontunk szüleményei

1. ...Amikor a király tanulmányozta a Tórát és a próféták könyveit, megtette azt a rabbit tanárává és mindenféle, a zsidóságra vonatkozó kérdésekkel ostromolta. Először is megkérdezte az Istenre vonatkozó nevekről és tulajdonságokról, továbbá arról, hogy némelyük mintha fizikalitást tulajdonítana Istennek, jóllehet az értelem ez ellen tiltakozik, és maga a Törvény is világos szavakkal elutasítja ezt.

2. A rabbi mondta: Isten összes neve, kivéve a négy betűből állót, olyan melléknév és tulajdonság, amelyet teremtményei attribútumaiból tulajdonítanak neki, határozatai és döntései alapján. Irgalmasnak nevezzük, ha segít valakinek abban az állapotában, amikor az emberek sajnálatot éreznek iránta rossz állapotja miatt. Istennek tulajdonítjuk az irgalmat és a sajnálatot, holott az valójában a lélek gyöngesége és a természet erőtlensége, márpedig ő lényegében nem ilyen. Ő inkább igazságos bíró, aki az egyiket szegénységre, a másikat gazdagságra ítéli, és eközben az ő lényege nem változik. Nem sajnálja az egyiket és nem haragszik a másikra. Ugyanezt tapasztaljuk a földi bírák közt is. Eljűk tárják az ügyeket, ők pedig a törvény szerint ítélnék, boldoggá téve egyeseket, elszomorítva másokat.

Isten jelzőinek három csoportja

Számunkra [tevékenysége] hatására egyszer "könyörületes és irgalmas Isten"-nek nevezzük,²⁰¹ máskor "féltékeny és bosszúálló Isten"-nek.²⁰² Ő eközben nem változtatja egyik tulajdonságát másikra. Általában véve tulajdonságait – kivéve a négy betűből álló nevét – három csoportra lehet osztani: vagy tevékenységet, vagy viszonyt, vagy valamilyen negatívumot jelölnek.

A tevékenységét jelölők az őtőle természetes közvetítő okokon keresztül származó befolyásokból vétetnek, például: szegénnyé tevő, gazdaggá tevő, lealázó, fölemelő, irgalmas, könyörületes, féltékeny és bosszúálló, erős és mindenható, és így tovább.

²⁰¹ 2Mózes 34:6.

²⁰² Náchum 1:2.

Ami a viszonyt jelölőket illeti, azok, például: áldott és dicsőített, dicsőített és szent, magas és dicső,²⁰³ mind az emberek iránta megnyilvánuló magasztalásából származnak. Ezek, ha mégoly nagy is a számuk, nem szüntetik meg egységét.

Ami pedig a negatívumokat illeti (például: élő, egy, első, utolsó)²⁰⁴, ezekkel azért jellemzik, hogy megvonják tőle a velük ellentétes tulajdonságokat, nem pedig azért, hogy ezeket tulajdonítsák neki, mégpedig úgy, ahogyan mi érjük azokat.

Mi ugyanis az életet csak érzékeléssel és mozgással tudjuk elképzelni, ő azonban ezek fölött áll. Azzal jellemezzük, hogy élő, de azért, hogy tagadjuk élettelen és halott voltát. Ennek oka az az elképzelés, hogy ami nem élő, az holt. Ez azonban az értelem szerint nem következik. Így például az időtől megvonják az életet, ez azonban nem azért van így, mert az halott lenne, hanem azért, mert nem tartozik hozzá az élet vagy halál befogadása. Ugyanígy nem következik szavaidból, miszerint a kő nem rendelkezik tudással, hogy tudatlannak mondanád. Amiként a kő kevesebb annál, hogy befogadja a tudást vagy a tudatlanságot, ugyanígy az isteni lényeg fenségesebb annál, semhogy befogadja az életet vagy a halált. Ugyanígy nem fogadja be sem a fényt, sem a sötétséget. Ha valaki megkérdezné, fényes-e vagy sötét ez a létező, akkor metaforikusan azt mondanánk: fényes – félve attól az elképzeléstől, amely szerint ami nem fényes, az sötét. Valójában azt kell mondanunk, hogy csakis a testek fogadják be a fényt és a sötétséget, az isteni lény pedig nem test. Nem is jellemezhető sem a fényvel, sem a sötétséggel, legföljebb hasonlat keretében, vagy egy [tökéletlenséget jelentő] priváció tagadása érdekében.

Az életet és a halált is csak a természetes testek fogadják be. Az isteni lény mentes tőlük és fölöttük áll. Ha azt mondjuk élet, akkor ezen nem valami olyasmit értünk, mint a mi életünk. Ezt szándékunkban áll tisztázni, mivel e szón sohasem azt az életet értettük, hanem a mienket. Ez azt jelenti, nem tudjuk tisztán, mi az, mivel az élő Isten (*Él cháj; Elohim chájim*)²⁰⁵ viszonyt jelent, szemben a pogányok tiszteletének tárgyaival, mert azok a halott istenek (*elohim métim*),²⁰⁶ ugyanis nem származik tőlük cselekedet.

Ugyanígy értendő az egy, célunk vele a sokaság tagadása, nem pedig a mi fogalmaink szerinti egység állítása. Az egy ugyanis számunkra azt jelenti, aminek a részei összefüggnek és hasonlítanak. Így egynek mondjuk a csontot, az ideget, a vizet, a levegőt, továbbá az időről beszélve is a kontinuos testhez való hasonlítás révén mondhatjuk, hogy 'egy nap', 'egy év'. Az isteni lény fölötté áll a kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak. Azért mondjuk egynek, hogy tagadjuk sokaságát.

Hasonló értelemben nevezzük elsőnek. Azt akarjuk evvel tagadni, hogy későbbi időben keletkezett, mármint hogy senki ne próbálja a kezdetét meghatározni. Ugyanígy utolsó. Nem a véget akarjuk vele hangsúlyozni, hanem a pusztulás fogalmát akarjuk tagadni vele kapcsolatban. Mindezek a tulajdonságok nem a lényeghez tartoznak és az nem is lesz ezektől sok. A négy betűs névvel összefüggő tulajdonságok mind a természetes közvetítő okok nélküli teremtésre vonatkoznak, mint a formaadó, teremtő, aki egyedül nagy csodákat tesz,²⁰⁷ azaz pusztán akaratával és szándékával, más ok közbejöt-

203

204

205

206

207

te nélkül. Talán épp ezt akarta mondani a szavaival: „megjelentem Ábrahámnak, stb. mint mindenható Isten,” azaz a hatalom és a győzelem jegyében. Ugyancsak ő mondta: senkinek sem engedte meg nyomorgatni őket és miattuk királyokat büntetett meg.²⁰⁸ Nem vitt végbe előttük csodákat, mint ahogyan ezt Mózesrel megtette. Ő mondta: az én nevem Örökkévaló, de nem tudattam velük. Az én nevem Örökkévaló fordulatra céloz evvel, mivel a *böÉl Sádáj*ból a b [prepozíció] oda is vonatkozik.

Amit Mózesrel és Izraellel tett, az nem hagyott a lelkekben kételyt afelől, hogy a világ teremtője szándékosan és elsődlegesen hozta létre mindezeket a dolgokat, mint például az egyiptomi csapásokat, a tenger szétválasztását, a manná, a felhőoszlopot és másokat. Mindezt nem azért, mert ők magasabban állnának Ábrahámnál, Izsáknál és Jákobnál, hanem azért, mert ők egy lelkében kételkedő tömeget képeztek, szemben a legmélyebben hívó és tiszta lelkű atyákkal, akiknek a hite még akkor sem ingott volna meg, ha életükben csak rossz érte volna őket. Nem volt szükségük ilyen [csodákra]. "Bölcs szívűnek" nevezzük őt²⁰⁹ értelme miatt. Ő volt maga az értelem, nem pedig az értelem az ő jelzője. Az erős²¹⁰ a tevékenységet jelölő jelzők közé tartozik.

A legfizikálisabb jelzők

3. A Kazár mondta: És mit teszel azokkal a jelzőkkel, amelyek ezeknél sokkal inkább testiek, mint például a látó, halló, beszélő, táblákat író, aki leszáll a Sínai-hegyre, örül annak, amit csinál vagy szívében bánkódik?²¹¹

4. Mondta a rabbi: Hát nem hasonlítottam őt az igazságos bíróhoz, akinek jellemében nincs hiba, aki népén segít és boldoggá teszi, akiről ezért azt mondják, hogy [népét] szereti és örömét leli benne? Másokról úgy ítél, hogy lerombolja házukat, törölnék el nyomaikat, és a föntiekkel ellentétben ezek úgy jellemzik, hogy gyűlöli őket és haragszik rájuk. Nem marad rejtve előtte, amit tesznek vagy beszélnek, ezért ő látó és halló. A levegő és a többi test az ő parancsára és akaratának megfelelően alakul és formálódik, amint az ég és a föld is így jött létre. Nevezik még beszélőnek és írónak is. A finom, szellemi testből, amit *szent szellemnek* neveznek, formálódhatnak az intelligibilis formák. Ezeket nevezik Isten dicsőségének. Metaforikusan mondják róla, hogy örök, és hogy leszállt a Sínai-hegyre.²¹² Ezt majd hosszabban elmagyarázzuk, ha a tudományokról beszélünk.

Az akarat

5. A Kazár mondta: Tegyük föl, hogy ezzel valóban választ adtál az összes tulajdonságra, mégpedig abban a tekintetben, hogy azok nem vonják maguk után a sokaságot. Hogyan tudsz azonban válaszolni az akarat tulajdonságával, amit te neki [Istennek] tulajdonítasz, a filozófusok azonban tagadják.

208

209

210

211

212

6. *A rabbi válaszolta:* Ezt sem lesz nehéz megválaszolnunk, ha csak a filozófus nem emel más vádat ellenünk. Azt mondjuk ugyanis neki: "Filozófus! Véleményed szerint milyen dolog mozgatja örökké az eget körbe, együtt azzal a mindenséget hordozó külső szférával, amelynek nincs helye és mozgásának nincs elhajlása, együtt a földgolyóval, amely szilárdan áll a középpontban elhajlás és támaszték nélkül? [Milyen dolog] hozta létre a mindenség kialakult rendjét mennyiség és minőség valamint a formák szerint? Nem tudod ezt a dolgot tagadni, hiszen ezek nem teremthetik sem önmagukat, sem egymást. Az a dolog alakította úgy a levegőt, hogy meg lehetett benne hallani a tízparancsolatot, és az hozta létre a kőtáblákba bevésített vonalat. Ezt nevezheted akarotnak, igének, vagy aminek akarod."

Isten dicsfénye

7. *A Kazár mondta:* Világos lett a tulajdonságok titka és megértettem az Örökkévaló dicsősége, az Örökkévaló angyalai és a *Söchiná* (dicsfény) kifejezéseket.

8. *A rabbi mondta:* Ezek a nevek a prófétáknál látható dolgokat jelölnék, mint például a 'felhőoszlop', 'emésztő tűz', 'felhő', 'köd', 'tűz', 'fény', ahogyan fényről beszélnek reggelente és esténként még a felhős napokon is, s hogy a fény az a naptól kijövő sugár, bár ilyenkor rejtve marad. Azt mondják, hogy a fény és a sugarak a nap lényegéhez tartoznak, de ez nincs így. A velük való találkozásakor a testek szenvedik el a hatást és ők nyerik fényüket.

A 'dicsőség' az isteni fénysugárhoz hasonlóan hat [Isten] népére az Ő földjén.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

Isten tulajdonságainak rejtélye

1. rész 51. fejezet

Van a lényben sok oly dolog, nyilvánvalók s közismeretesek, melyek részben eredeti ismeretek és az érzékek tárgyai, részint pedig azokhoz közel állók, úgy hogy az ember, még ha úgy is hagyatnék, mint amilyen, nem szorulna bizonyítékra ezekre nézve. Ilyenek péld. a mozgás léte, a hatalom (*tehetés*) léte az emberben, a levés s az enyészés nyilvánvalósága s az érzékek által észlelhető tárgyak természete, mint a tűz melege, a víz hidegsége s több ilyféle tárgyak. Hanem miután akár tévedésből, akár szándékból idegenszerű nézetek keletkeztek, s a létező természete elleni ellenkezésben ama nézeteket követték, tagadták az érzéket, s elhíttetni akarták oly valaminek a létét, mi nem létezik: a tudomány emberei szükségesnek látták ama nyilvánvaló dolgokat (mint létezőket) constatálni, az azoknak (létezőknek) tartott dolgok létének semmis voltát pedig kitüntetni. Így találjuk, hogy Aristoteles állítja a mozgást, mert azt tagadták s bizonyítékokat hoz fel a fel nem osztható rész létezése ellen, mert akadtak olyanok, kik állították, hogy az létezik.

E kategoriába való a lényeges tulajdonítmányoknak Istentől leendő eltávolítása, mert hát az egy eredeti (első) ismeret, hogy a tulajdonítmány más valami, mint a jelzett tárgy lényege s hogy az valami, mi a lényeghez hozzájárult, következésképen ez járulék. S ha ama tulajdonítmány) a jelzett tárgynak lényege volna: akkor a tulajdonítmány ismétlés volna a mondatban, mintha péld. azt mondaná valaki: az ember- ember, vagy pedig a név magyarázata, mintha péld. valaki azt mondaná: "az ember eszes élő lény" mert az eszes élő lény – az ember lényege és valója, s nem létezik egy harmadik fogalom az "élő"-n és "eszes"-en kívül, melyek az embert teszik, ki jelezve van az "élet" és az "ész" által, hanem e tulajdonítmány pusztán a név magyarázatát, semmi egyebet, jelenti, mintha azt mondaná valaki: "azon tárgy, melynek neve ember ugyanaz, mely össze van téve "élet"-ből és "ész"-ből."

Világos tehát, hogy a tulajdonítmány szükségképp a kettő közül egy, vagy t. i. a jelzett tárgy lényege, s akkor a név magyarázata, mely esetben mi ezt Isten tekintetében, ezen szempontból ugyan nem, de másból igen is elutasíthatjuk, amint erről szó lesz vagy pedig a tulajdonítmány más valami mint a jelzett tárgy, de oly valami, mi hozzá járult, miből az fog következni, hogy a tulajdonítmány járulék azon lényegre nézve, Azonban a járulék nevezetének Isten tulajdonítmányaiból való kizárásával még nem záratik ki annak fogalma. Mert mind az, mi hozzájárul a lényeghez, azt érinti, de valóját nem egészíti ki. Ez a járulék jelentése?

Ehhez járul még az is, hogy önként következik, miszerint itt többféle örök tárgyaknak van helye, mihelyt többfélék a tulajdonítmányok, s hogy egységről csak egy egyszerű lényegben való hit feltétele mellett lehet szó, melyben sem összetételnek sem a tár-

gyak sokaságának nincs helye, hanem ellenkezőleg, a tárgy egy s mely oldalról tekintsed is, s minő nézőpontból ítéled is meg, mindig egynek találod, mely semmi szín alatt és semmiféle esetben nem oszlik kétféle tárgyra (fogalomra, eszmére) s melyben nem foglaltatik többféleség, sem az elmén kívül, sem az elmén belül, amint erre nézve majd jön a bizonyíték e munkában.

Különben akadtak már a gondolkodás emberei közül egynémelyek, kik azt állították, hogy Isten tulajdonítmányai nem lényege s nem is oly valami, mi lényegéből folyik, hanem az, mit mások állítottak. „A kategóriák, azaz az általános fogalmak – sem nem létezők, sem nem nemlétezők” vagy mint mások kifejezik magukat: „az egyszerű állag (parány) nincs e térben s mégis elfoglal egy (bizonyos) körülhatárolt helyzetet vagy: „az embernek nincs cselekvése, hanem igen is van neki részessége”. Az ily dolgokat ki lehet mondani csak, s azok a szavakban léteznek ugyan, de nem az elmékben s annál kevésbé van nekik létük az elmén kívül. Hanem hát, mint tudod, s tudják azt mindazok, kik magukat nem ámítják, szó-szaporítás által megőriztetnek, mint ama mondások, melyeket szerzőjük szó-szaporítással, s csalfa képletek segélyével megőrizni s azokat lármacsapással, ráfogások s más efféle dialecticából és álbölcseletből összetákolt számos érvelési módokkal, mint igazságokat előtüntetni törekszik. Hanem mikor aztán kimondotta azoknak szerzője, s ily eszközökkel megerősítette (támogatta) azokat, hogy bensejében elhigye nem talál egyebet, mint zavart és rövideszűséget, mert hiszen ő oda törekedett, hogy létet adjon oly valaminek, mi nem létezik; s hogy közvetítőt teremtsen két ellentétes tárgy között, melyekre nézve közvetítő egyáltalában nem létezhetik, avagy lehet e közvetítő a létező s nem létező közt, vagy lehel e közvetítő két tárgy azonossága és nem – azonossága között? Az ilyenre aztán rászorultak, mert amint mondtuk, azon képleteket megőrizték s a létező testekről mindig az a képzet dívott, hogy azok egyike az állagoknak melyek mindegyikének szükségképen tulajdonítmányai vannak, s hogy nem létezett soha testi állag, mely létében elvontan tulajdonítmányokkal nem bírt volna. E képzet következtében azt vélték aztán, hogy Isten össze van téve sokféle (részekre osztott) tárgyból, ugyanis: lényegéből s oly tárgyakból, melyek lényegéhez hozzájöttek. Egynémelyek, követvén e képzetet, tulajdonítmányokkal bíró testnek gondolták, mások, felülemelkedvén ez alacsony (felfogás) fokon a testet eltávolították (Istentől), a tulajdonítmányokat pedig meghagyták. S minderre az vezetett, hogy a kinyilatkoztatás könyvei elbeszéléseinek szószerinti értelmét hajhászták, amint ezt az e tárgyról szóló fejezetekben magyarázni fogom.

1. rész 52. fejezet

Öt szabály a jelzőkkel kapcsolatban

Minden igenleges jelzővel ellátott névnel, melyről az állítatik, hogy olyan vagy amolyan, az a jelző okvetlenül a következő öt osztály egyikébe való.

Az első osztály az, amidőn valamely tárgynak saját definitiója szolgál jelzőjéül; így például, midőn az ember, mint ilyen, a „gondolkodó élő” jelzővel jeleztetik. Az ilyen jelző a tárgy mivoltára és valójára utal, és mi már értekeztünk róla, hogy az a tárgy magyarázata, s semmi egyéb. S az e nembeli jelző távol tartandó Istentől – mindenkinek nézete szerint, – mert Istennek nincsenek őt megelőzőt okai, melyek netalán létét okozták volna, s melyek által definiálandó volna. S ez okból általánosan el van ismerve valamennyi gondolkodó által, kik szabatosan fejezik ki magukat, hogy Isten nem definiálható.

A második osztály az, melyben a tárgy definitiójának egy részével van jelezve, péld. mikor az ember, mint „élő” vagy „gondolkodó” jeleztetik. S ez a bennfoglalás fogalma. Mert, ha azt mondjuk: minden ember (elmés) gondolkozó, ennek értelme az, hogy mindenki, kiben emberség van, találta egyszermind elme is. S a tulajdonítmányok e neme távol tartandó Istentől, minden ember nézete szerint. Mert ha a miség egy részével bírna, akkor az ő mivolta összetett valami volna. S a jelzők e nemének Istenre való alkalmazhatása épp oly téveszme, mint az előtte valóé.

A harmadik osztály az, midőn valamely tárgy jelzőül bír valamit, mi valóján és lényegén kívül vall, úgy hogy ez nem képezi egy részét annak, mi által lényege megalkotatik, s kiegészül, következésképen az csak egyik tulajdonságát teszi. Hanem hát a tulajdonság, mint felsőbb nem a járulékok egyike. Ha már most Isten az e nembeli tulajdonítmányok egyikével bírna, akkor ő (magasztaltassék!) az ily járulékok alanya volna; s ez elég arra nézve, hogy távolságot jelezen valójától és lényegétől, már t. i. azon állítás: hogy Ő minőséggel bír. Csodálatos, hogy a tulajdonítmányok szószólói távol tartják Istentől az összehasonlítást és a minőséget; mert amidőn azt mondják, hogy minőséggel nem jelezhető, ez annyit mond, hogy minőséggel nem bír, mégis minden tulajdonítmány mellyel egy lényeg illetetik, még pedig igenlő és lényeges értelemben, vagy a lényegét állapítja meg, – s ez esetben ez maga (a lényeg) – vagy pedig ama lényeg egyik tulajdonsága.

A minőség nemei – amint tudod – négyfélék, tulajdonítmány dolgában például szolgálók nemei mindenikéből, melyekből ki fog tűnni a lehetetlenség, hogy az e nembeli tulajdonítmányok Istent illethetnék.

Az első példa midőn az embert elméleti vagy erkölcsi tehetségei – vagy hajlamai, melyekkel mint lélekkel bíró lény fel van ruházva, jelzik; mint péld. mikor azt mondják: ez vagy amaz ács vagy büntől óvakodó vagy beteg; s nincs különbség az ács vagy bölcs vagy orvos nevezet közt valamennyien lelki hajlamra mutatnak, épp úgy nincs különbség a büntől óvakodó és könyörületes nevezet közt, levén minden mesterség tudomány – s az edzett erkölcsi tulajdonság lelki hajlam. Mindez tudva levő dolog mindenkinél, aki csak némileg is foglalkozott a logika művészetével.

A második példa, midőn valamely tárgyat a benne rejlő természeti erővel vagy gyöngeséggel jelzik; péld. mikor azt mondják: a lágú vagy a kemény. Nincs különbség (a közt) akár azt mondják: a lágú és kemény, akár azt mondják erős és gyöngé, mind ez természeti arravalóságot, (ügyességet) jelent.

Harmadik példa midőn az embert szenvedőleges tulajdonsággal vagy szenvedély által jelzik, péld. mikor azt mondják: ez vagy amaz haragos vagy indulatos, vagy félénk, vagy lágyszívű, anélkül különben, hogy ez állandó erkölcsi tulajdonságot jelentene. E nemhez tartozik valamely tárgynak a szín, íz, szag, meleg, hideg, szárazság és nedveség általi jelzése.

Negyedik példa midőn valamely tárgyat avval jelzik, ami annak a mennyiség, mint olyannak, szempontjából sajátos (tulajdonsága), péld. mikor azt mondja valaki: a hosszú, a rövid, a görbe, az egyenes s ehhez hasonló.

S ha tekintettel vagy mind ezen s hasonló tulajdonítmányokra: illetleneknek találod azokat Istenre nézve; mert mennyiséggel nem bír, hogy érintethetnék oly tulajdonság által, mely a mennyiséggel, amennyiben az mennyiség, jár s hatásoknak sincs kitéve, hogy a meghatottság tulajdonságával bírna; továbbá nincsenek neki arra valóságai (hajlamai), hogy tehetséggel vagy ehhez hasonlóval bírna. Épp oly kevésé van Istennek

lelke, hogy hajlammal bírna, vagy képességei volnának, mint a szerénység, a szemérem s ehhez hasonló, vagy ami a lélekkel bíró lény, mint ilyennek, sajátsága, mint az egészség, a betegség. Ebből tehát világos, hogy mind az, ami a minőség felső kategóriájába esik, nem található Istenben.

Íme a tulajdonítmányok e három osztályára nézve – t. i. mi a miségre, vagy a miség egy részére vagy egy oly tulajdonságra mutat, mely a miségben foglaltatik – kitűnt, hogy lehetetlen azokat Istenre alkalmazni, mert mindannyian összetételre utalnak, mint azt bizonyítékok segítségével magyarázni fogjuk.

A tulajdonítmányok *negyedik* osztálya: midőn a tárgy egy másikhoz való viszonya által jeleztetik, így péld. midőn viszonyba hozatik egy bizonyos időhöz, helyhez, vagy egy másik egyedhez, péld. mikor Zeid jelzőjével felhozatik, hogy ő egy valakinek az atyja vagy társa, vagy hogy egy bizonyos helyen lakik, vagy hogy bizonyos időben volt. S a tulajdonítmányok ezek neme nem von maga után okvetlenül többséget, se nem változást a jelzett (tárgy) lényegében, mert ezen Zeid, kire célzás történik egyszersmind Amr társa, Becr atyja, Khalid ura, (egy második) Zeid barátja s az ilyen ház lakója, ugyanaz, ki amaz esztendőben született. A viszony eme nemei sem nem lényege, sem nem –mint a tulajdonságok – valami a lényegben. Első látszatra tehát úgy tetszik mintha helyes volna, ha Isten a tulajdonítmányok ezen nemével jeleztetnék, azonban mélyebbre haló bírálat és kutatás nyomán kitűnik, ennek lehetetlensége. Hiszen, hogy nem létezik viszony Isten és idő s hely között, az világos, mert az idő járulék, mely összefügg a mozgással, ha tekintettel volna ennél az előbb és utóbb fogalmára, úgy hogy ez megszámlálható, amint ez az e tárgyról szóló külön helyeken meg lett fejtve. Már pedig a mozgás a testek sajátságai közé tartozik; a teremtő pedig nem test, következésképpen nincs viszony közte és az idő között, valamint nincs közte és a tér közt. Hanem helyén van a kutatás és búvárkodás, ha vajon van-e ő közte s az általa teremtett állományok valamelyike közt bármily valódi viszony, mellyel jelezhető volna. Azonban, hogy nem lehet viszony Ő közte s teremtményei bármelyike közt első tekintetre világos, mert két egymással viszonyban álló tárgy sajátságai közé tartozik az egyenlő kölcsönösség, Isten pedig okvetlenül szükséges léttel bír míg az, ami körül van, csak lehetőségből való léttel bír, amint azt magyarázni fogjuk – minél fogva nem létezik viszony. Hanem, hogy mégis létezhetik közöttük némi viszony, ezt lehetségesnek vélték; de nem úgy van, mert lehetetlen viszonyt képzelni az elme és szín közt, habár nézetünk szerint – mindkettőt egy lét foglal egybe. Hogy képzelhetni tehát viszonyt két tárgy között, melyeknek egyike sem bír egyáltalában semmit közösen avval, mi kívül van? Mert a lét – szerintünk – csak teljesen átvitt értelemben alkalmaztatik Istenre és a kívül levőre, minél fogva valójában nincsen semmi nemű viszony Ő közte s teremtményei valamelyike közt, mert hát viszony mindig csak két oly tárgy közt található, melyek okvetlenül egy közel faj alá tartoznak, azonban ha csupán egy nem alá tartoznak, nincs viszony köztük, s azért nem mondatik, hogy „ez a veres erősebb, mint ama zöld, vagy gyöngébb emennél, vagy egyenlő vele,” dacára annak, hogy egy nem, – t. i. a szín alá tartoznak mindketten. Hogy pedig, ha két tárgy két felsőbb nem (kategória) alá tartozik, ezek között egyáltalában semmiféle viszony nincs: ez világos még a legkezdetlegesebb észjárás mellett is, még ha egy nemre emelkednek fel is. Így péld. nincs viszony száz rőf s a bors melegsége (heve) közt, mert az egyik a mennyiség, a másik a minőség kategóriája alá tartozik, s nincs viszony, a bölcsesség és az édesség, vagy a szerénység és keserűség közt jöllehet, hogy mind ezek a minőség felsőbb neme alá tartoznak. Hogyan lehetne tehát viszony Isten és teremtményeinek egyike közt azon összehasonlíthatatlan nagy különbség mellett, mely létük valójára nézve létezik! S ha köztük viszony volna, szükségképp következne ebből, hogy

(Isten) a viszony járulékával bírna, s jóllehet hogy ez nem az Ő lényegében való járulék, de mégis csak némileg járulék. Íme tehát valóban nincs menekvés azon esetre, hogy Istent tulajdonítmányokkal jelzik, s legyen az bár viszony is, csak hogy ezek a tulajdonítmányok közt még a legalkalmasabbak, melyeket Istennek tulajdonítandó jelzők gyanánt elfogadni lehet, mert nem von maga után sokaságot a teremtőre nézve, valamint nem von maga után változást Isten lényegére nézve a vele viszonyba hozott tárgyak változása következtében.

Az igenlő tulajdonítmányok ötödik osztálya az, ahol a tárgy cselekvése által jeleztetik. Cselekvése alatt nem a művészeti képességet, mely benne található, értem, amint péld. mondják, ács kovács, mert ez a minőség kategóriájába való, mint azt már említettük. Hanem cselekvése alatt azon cselekvést értem, melyet valaki végbe visz, amint péld. mondják: Zeid az, aki ez ajtót faragta, vagy e kőfalat építette, vagy e szövetet szötte. S a tulajdonítmányok ezen neme távol áll annak lényegétől, melynek tulajdonítatnak. S ezért megengedhető, hogy Isten velük jeleztessék, azon megszorítással, hogy ezen különféle cselekvések okvetlen nem kell, hogy különféle a cselekvő lényegében rejlő tárgyak által vitessenek végbe mint azt fejtegetni fogjuk, hanem Isten különféle cselekvései mindnyájan lényege által mennek végbe, nem pedig oly valaminek segélyével, mely a lényeghez hozzájött, amint azt magyaráztuk.

Az e fejezetben mondottakat összefoglalva – Isten egy, tekintve minden oldalról, nincs benne többféleség, sem valami, mi lényegéhez hozzájött volna, s a különféle értelmű számos tulajdonítmányok, melyek a könyvekben előfordulnak, s Istenre utalnak, cselekvései különféleségének, de nem a lényegében rejlő többféleség szempontjából alkalmaztatnak. Egy része azoknak tökéletességére utalnak, már t. i. arra a mit mi, tökéletességnek tartunk, amint ezt magyaráztuk. Hogy pedig lehetséges-e, hogy az egy és egyszerű állomány (lényeg), mely nem tartalmaz többséget, különféle cselekvéseket végbe vigyen? Ez majd példák nyomán ki fog derülni.

1. rész 53. fejezet

Lényegi részei Istennek a neki tulajdonított tulajdonságok?

Ami a tulajdonítmányok híveit arra indította, hogy azt higgyék, miszerint a Teremtő tulajdonítmányokkal bír, közel áll ahhoz, ami a testiség híveit rábírta, hogy ebben higgyenek. Ez pedig nem egyéb, minthogy a testiség hívét nem vezette erre mélyre ható elmélkedés, hanem a szentírási helyek szó szerinti értelmét követte.

Ugyanez áll a tulajdonítmányokról is. Midőn úgy találták, hogy a próféták könyvei s a Tóra könyvei Istent tulajdonítmányokkal jelzik, azokat szó szerint vették, s azt hitték, hogy Ő tulajdonítmányokkal bír. S evvel mintha túlemelték volna Őt a testiségen, de nem emelték túl a testiség körülményein, már t. i. a járulékokon, mik alatt a lelki hajlamok értendők, melyek mindannyian milyenségek. S minden tulajdonítmányra nézve, melyről azt hiszi a tulajdonítmányok híve, hogy az lényeges Istenre nézve, úgy fogod találni, hogy az tulajdonságot jelent, habár azt világosan ki nem fejezik is (az írók), hasonlóan alkalmazták azt, mint ama tulajdonítmányokat, melyekkel minden élő lélekkel bíró testet szoktak jelezni. S mind erre lett mondva: "a Tóra emberi nyelven szól".

Mindezeknek (a tulajdonítmányoknak) az a célja, hogy a tökéletességgel jeleztesék (Isten) még pedig nem azon tárggyal, mely tökéletességet jelez a teremtmények közöttük lélekkel bíró lényeknél. Sokan közülük különféle cselekvéseiből származó tulajdonítmányok, azonban a cselekvések különfélesége mellett nem változnak a cselekvőben

rejlő tárgyak (eszmék). Példával szolgállok neked erre nézve azon tárgyak köréből, melyek köztünk található, hogy t. i. a cselekvő egy, s mégis különféle cselekvések származnak belőle, még pedig azon esetben is, ha amaz nem bírta akarattal s annál inkább, ha akarattal cselekszik. Így péld.; a tűz bizonyos tárgyakat olvaszt, másokat ismét megmereszt, főz, eléget, megfehérít, megfeketít, s ha valaki tulajdonítmányképpen mondaná a tűzről, hogy az fehéritő, főző, égető, megmeresztő, olvasztó, igazat mondana. Hanem hát, aki a tűz természetét nem ismerné, azt gondolná, hogy ez hát különféle tárgyat tartalmaz, valamit, amivel feketít, egy más valamit, amivel fehérit egy harmadik valamit, amivel főz, egy negyediket, mellyel éget, egy hatodik valamit, amivel mereszt. Pedig mind ezen cselekvések egymással ellentétesek, s az egyiknek a cselekvése sem oly természetű, mint a másiké. Ellenben az, aki a tűz természetét ismeri, tudja, hogy egy cselekvő minőség az, mely mind e cselekvéseket létre hozza, t. i. a melegség. S ha ez áll arról, ami természetéből cselekszik: mennyivel inkább áll ez arról, aki akarattal cselekszik, s mennyivel inkább Istenre való tekintettel, aki sokkal magasztosabb, sem hogy Őt jelezni lehetne. S mert Ő róla nekünk oly felfogásunk van, hogy különféle tárgyakkal (eszmékkel) viszonyban áll – mert szerintünk a tudás fogalma más valami, mint a hatalom fogalma, valamint a hatalomé más, mint az akaraté – hogyan következtethetjük mi ebből, hogy ő benne van valami, amivel tud, s más valami, amivel akar, s ismét más valami, amivel tehet? Mert hát ez az értelme a tulajdonítmányoknak, melyeket említetek. Egynémelyek világosan kimondják ezt, s előszámlálják a tárgyakat, melyek a tárgyakhoz hozzájöttek, mások ezt ugyan világosan ki nem mondják, de kitűnik a hitükből, habár nem is fejezik, ki magukat világos szavakkal mondván p. o. lényege által tehet, lényege által tud, lényege által akar, lényege által él.

Például hozom fel neked a gondolkodó tehetséget, mely az emberben található, tehetség, mely egy s melyben nem létezik többféleség, s mely által (az ember) tudományokat és művészeteket elsajátíthat. Ugyancsak evvel varr, farag, sző, épít, elsajátítja a mértant, s kormányozza az államot. S mindezen különféle cselekvések okvetlenül folynak egy egyszerű tehetségből, mely nem foglal magában többféleséget. S azon különféle cselekvések nagy számmal vannak, elannyira, hogy alig van vége számuknak, értem a művészetek számát, melyeket a gondolkodó tehetség előhoz. Tehát meg nem férhetlen Istenre való tekintettel, hogy ezen (neki tulajdonított) különféle cselekvések egy egyszerű lényegből folyjanak, melyben nincs többféleség, és semminemű járulék. Minélfogva minden tulajdonítmány, mely Isten könyveiben találtatik, cselekvésének tulajdonítmánya, nem pedig lényegéé, vagy pedig tökélyt jelez, de korántsem azt, hogy neki különféle dolgokból összetett lényege volna, mert hát avval, hogy meg nem engedik az „összetétel” szót, még nem semmisítették meg a tulajdonítmányokkal bíró lényegről ilyenemű fogalmat.

Azonban itt helye van a kétkedésnek, mely erre rávezetett s ez az, amit fejtegetni akarok. Azok, t. i. akik a tulajdonítmányok hívei, nem hisznek azokban (csupán) a cselekvések többsége miatt, hanem azt mondják: "Igaz, egy lényeg végbevihet többféle cselekvéseket, azonban a neki (Istennek) lényeges tulajdonítmányok nem cselekvéseiből valók, mert hát nem képzelhető, hogy Isten önmagát teremtette. Így aztán különbséget tesznek ama tulajdonítmányokra nézve, melyeket lényegeseknek neveznek, értem t. i. azoknak számát, tartván magukat az írás valamelyik helyéhez. Hanem közölni akarom (egyedül) azokat, mire nézve mindnyájan megegyeznek, tartván ezeket az ész követelményének, minélfogva (erre nézve) nem tartják magukat a próféta szavához. S ez négyféle tulajdonítmány, t. i. étellel bíró, hatalommal bíró, tudással bíró és akarattal bíró. Ezek – úgy mondják – egymástól különbözők, s oly tökélyek, melyek közül egy sem

hiányozhatik Istennek, s melyeket lehetetlen cselekvései közé számítani. Ez nézetük veleje.

Amint tudod, Istennél a tudás ugyanazt jelenti, mint az élet. Mert minden, lény, mely önmagáról felfogással bír, étellel és értelmiséggel (tudással) bír – egy s ugyanazon értelemben véve – [jól megjegyezvén, hogy a tudás alatt az önmagáról való felfogást (öntudatot) értjük]. A *felfogó* lény kétségkívül maga a *felfogott* lény, mert hát – nézetünk szerint – nincs összetéve két tárgyból, olyanból mely felfog, s olyanból, mely felfogással nem bír, – mint péld: az ember, ki össze van téve lélekből, mely felfogással bír s testből, mely felfogással nem bír. Ha már most tudással bíró alatt azt értjük, ki önmagáról felfogással bír: következésképpen tudás és élet (Istennél) egy s ugyanaz. Hanem hát azok nem voltak erre tekintettel, de igen is tekintettel voltak felfogására (Istennek).

Hasonlóképpen a hatalom és az akarat közül kétségkívül egyik sem létezik Istenben lényegéhez való viszonyban – mert hát Ő nem gyakorolja hatalmát önmagán s nem tulajdonítható neki akarat, mely önmagára visszahat, hiszen ez oly valami, mit senki sem képzelhet. Hanem e tulajdonítmányokat az Isten és teremtményei közti különféle viszonyokra való tekintettel alkalmazták, azaz „hatalommal bír” teremteni azt, amit teremtett; „akarattal bír” létre hozni azt, ami létezik, úgy amint azt előhozta; „tudással bír”arról, amit létesített. Világos tehát, hogy ezen tulajdonítmányok is nem lényegére való tekintettel, hanem tekintettel a teremtményekre alkalmaztatnak (Istenre). Ez okból mondjuk mi, az igazi egység hívei: „valamint nem állítjuk, hogy lényegében van valami, mi hozzá járult, mellyel az eget teremtette, s más valami mivel az elméket teremtette, s egy harmadik valami mivel az értelmiségeket teremtette: úgy nem állítjuk azt, sem, hogy benne volna valami, mi hozzájárult, mellyel „tehet,” s egy más valami, mellyel „akar”, s egy harmadik valami, mellyel teremtményeiről „tud”, hanem az ő lényege egy és egyszerű s nem létezik semmi sem, mi, bármily szín alatt hozzájárult volna. S ezen lényeg teremtett mindent, amit teremtett, s tud – egyáltalában semmiféle járulék segítségével. S ezen különféle tulajdonítmányokra nézve nincs különféleség, akár legyenek azok a cselekvésekből, akár pedig az Ő (Isten) közte s az általa végbevitték között hozott fennálló viszonyokból folyók, amint ezt a viszony helyes fogalmáról megmagyaráztuk, kimutatván, hogy ama nézet tévedésen alapszik.

Ez az, amit a próféták könyveiben említett tulajdonítmányok dolgában hinni kell, vagy pedig egynémelyekről azt kell hinnünk, hogy azok oly tulajdonítmányok, melyek – a nálunk azoknak tartott tökéletességeinkkel való összehasonlítás szerint – tökéletességre utalnak, amint azt magyarázni fogjuk.

1. rész 54. fejezet

Isten lényege és külső tulajdonságai

Tudd meg, hogy a bölcsök legelőkelőbbike, Mózes tanítónk (béke vele!) két kérést intézett (Istenhez) s a két kérésre egy választ nyert. Az első kérdésben arra kérte Istent, hogy ismertesse vele lényegét és valóját, s a másik kérés – s ez az amit elébb intézett hozzá abban állott, hogy tudassa vele tulajdonítmányait. Isten e két megkeresésre avval válaszolt, hogy kilátásba helyezte; miszerint tudatni fogja vele minden tulajdonítmányait, s ezek cselekvései. Egyszersmind tudatá vele, hogy az Ő lényege fel nem fogható a maga valójában, hanem figyelmeztette az elmélkedés egy nézőpontjára, ahol felfoghatja annak netovábbját, mit az embernek felfogni lehetséges. S amit felfogott, azt nem fogta fel ember soha, sem előtte, sem utána. Ami már most a tulajdonítmányai ismeretére vo-

natkozó kérését illeti, az ama szavakban foglaltatik:²¹³ „Ismertesd velem utaidat, hogy megismerjelek”. Jól vigyázz, mily csodálatost rejt magában ama mondat: „Ismertesd velem utaidat, hogy megismerjelek,” arra utalnak, hogy Isten megismerhető tulajdonítványai által, mert ha megismeri az utakat, megismeri Őt (is). Továbbá azon szavak:²¹⁴ "hogy kegyet találjak szemeidben" arra utalnak, hogy aki megismeri Istent, kegyet talál szemében, nem pedig az, aki csak böjtöl, vagy imádkozik. S ugyancsak az, aki Őt megismeri, részesül kegyében s közel áll hozzá, s aki Őt nem ismeri, az evvel magára vonja Isten haragját, s távol áll tőle. S az ismeret és tudatlanság arányának megfelel a kegy és harag, a közelség és távolság. Hanem evvel már e fejezet határain túl mentünk, azért térjünk vissza a tárgyhoz.

Miután a tulajdonítványok ismeretéért fohászzkodott (Mózes) s bocsánatért esdekelve a nemzet érdekében, e bocsánatra nézve meg is lett hallgatva, aztán fohászzkodott Isten lényegének felfogásáért, mondván ugyan:²¹⁵ „Láttasd velem vénségedet”, meghallgattatott az első kérésre nézve, mely abban állott, hogy:²¹⁶ „Ugyan ismertesd velem utaidat”, s az lett neki mondva:²¹⁷ „Én elhagyom vonulni arcod előtt minden jóságomat. Azonban a másik kérelemre nézve azt nyerte válaszul:²¹⁸ „Nem vagy képes arcomat látni”. A szavakkal „minden jóságomat” pedig arra utalt, hogy láttatni fog vele valamennyi létezőt, mikről az mondatott:²¹⁹ „És látta vala Isten mindazt mit tett, s íme az igen jó volt”. Avval, hogy „láttatta vele” azt akarom mondani, hogy természetüket s egymással való összefüggésüket fel fogja fogni, s megtudja, mi módon viseli (Isten) gondját azoknak egyetemlegesen s különlegesen. S e tárgyra utalás van téve e szavakban:²²⁰ „Egész házamban ő meghitt”, mi annyit mond, mint: hogy Ő egész világom létére nézve állandó igaz ismerettel bír, mivel hogy azon nézetek, melyek nem igazak, nem bírnak állandósággal. Ennélfogva azon cselekvések felfogása képezi Isten tulajdonítványait, melyek által megismertetik. A bizonyíték arra nézve pedig, hogy Isten cselekvései voltak azok, melyeket az ő megismerésével neki kilátásba helyezett – az, hogy amit tudatott vele, csupán cselekvések tulajdonítványai voltak, ilyenek „könyörületes, kegyelmes, béketűrő”²²¹ sat. Világos ebből, hogy az utak, melyeknek ismeretéért fohászzkodott (Mózes) s melyeket vele (Isten) tudatott, azok azon cselekvések, melyek tőle erednek. A bölcsek ezeket *midot*-nak nevezik, s tizenhárom *midot*-ról szólnak, S e név – kifejtés módjukban – erkölcsi tulajdonságokra alkalmaztatik, péld: „Négyféle tulajdonságokra akadunk az iskola látogatóknál”; „Négyféle tulajdonságokra akadunk az alamizsna osztogatóknál”, s több efféle. Itt (Istennél) nem arról van a szó, hogy Ő tulajdonságuk birtokosa, hanem arról, hogy Ő oly cselekvéseket visz végbe, melyek hasonlóak azokhoz, melyek minálunk erkölcsi tulajdonságok, azaz lelki hajlamok folyamányai, s nem oly értelemben, mintha Isten lelki hajlamokkal bírna. Azonban elegendő volt e tizenhárom „*midot*” felemlítése, jóllehet, hogy Ő (Mózes) egész jóságát, azaz cselekvéseit felfogja,

²¹³ 2Mózes 33:13.

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ Uo. 18.

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Uo. 19.

²¹⁸ Uo. 20.

²¹⁹ 1Mózes 1:31.

²²⁰ 4Mózes 12:7.

²²¹ 2Mózes 24:6-7.

mivel e cselekvések Istenből erednek (Istennek), hogy az embereket létesítsék és vezessék. S ez vala kérelmének célja, mert a mondat vége:²²² "hadd ismerjelek meg, hogy kegyet találjak szemeidben, s vedd tekintetbe, hogy e nagy nemzet a te néped!", azaz, hogy oly cselekvésekkel kell azt vezetnem, melyeknél a te cselekvésed módját követnem kell (vezetésükben).

Világos tehát, hogy "utak" és "tulajdonságok" (Istenre vonatkozólag) azonosak, valamint, hogy azok (alatt) a cselekvések (értendő), melyek Istentől erednek – a világban. És valahányszor a cselekvései közül valamelyik felfogás tárgyává lesz: Isten oly tulajdonítmánnyal lesz jelezve, melyből ezen cselekvés kifoly s oly névvel illetetik, mely azon cselekvésből származik. Így p., midőn gyöngéd gondviselése, mely az állatok méhgyümölcsének létesítése alkalmával nyilvánul a felfogás tárgya, aztán hogyan létesít ő benne és abban, mely őt születése után neveli oly erőket, melyek őt a haláltól s tönkre jutástól megmentik, kártól megóvják, s nélkülözhetetlen működéseiknél hasznára vannak s több ily cselekvéseket (végbevisznek), melyek minálunk csak a meghatottság s a részvét felgerjedése következtében, melyet könyörületességnek neveznek, végbe mennek.

Isten könyörületesnek (*ráchum*) mondatik, amint mondva van:²²³ "Miként az atya megkönyörül gyermekein"; „S megszánlak benneteket, miként megszanja valaki fiát”,²²⁴ nem oly értelemben, mintha Isten meg volna hatva, vagy részvét által fölgerjedve, hanem miként azon cselekvés, mely az atya részéről a gyermek irányában nyilvánul, a szánsalom könyörületesség és teljes meghatottság következménye: úgy nyilvánul, az az Ő részéről is jámborai irányában, de nem úgy, mintha meghatottságnak és változásnak volna alávetve. S valamint, mikor valakinek, kinek hozzánk nincsenek igényei, adunk, valamit: ezt kegyelemnek nevezzük, mint²²⁵ "kedveskedjete nekünk velök", mivel "megkegyelmezett Isten"²²⁶; s „mert megkegyelmezett Isten”²²⁷, s több helyütt: Isten ismert Ő létesít, s vezet olyant, minek létesítésére neki Ő hozzá igényei nincsenek – kegyelmesnek neveztetik. Hasonlóképpen akadunk cselekvései között, melyek az emberek nyilvánulnak, nagy csapásokra, melyek az egyedek egy részét vesztére érik, vagy egy általános bajra, mely családokat és egész vidékeket elpusztít, elragadván fiút és unokát s nem hagyván hátra sem vetésre való helyet, sem magzatot, mint péld.: áradások, földrengések, pusztító zivatarok, s egyik népnek a másik ellen való vonulása oly czélból, hogy azt karddal tönkre tegye, s hogy emlékét kiírta s több efféle cselekmények, melyeket egyikünk sem visz végbe a másik ellenében, hacsak nem nagy harag és kiváló irigység vagy a vérbosszú utáni vágy következtében. S az ilyen cselekvések szerint neveztetik²²⁸ "hevesnek, bosszúsnak, haragosnak s bosszútáplálónak" amivel azt akarják mondani, hogy mind ama cselekvések melyek – mint nálunk – lelki hajlamból folynak, t. i. a heveség, (vérbosszú utáni vágy) a visszatorlás és harag: Istentől jönnek a megbüntetendő bűnössége szerint, nem pedig meghatottság következtében – (magasan áll ő minden hiány felett!). Szintúgy mind azon cselekvések, melyek hasonló azokhoz,

²²² Uo. 33:13.

²²³ Zsoltárok 103:13.

²²⁴ Máláchi 3:17.

²²⁵ Birák 21:22.

²²⁶ IMózes 33:5.

²²⁷ Uo. 11.

²²⁸ Náchum 1:2.

mik meghatottság és lelki hajlamok következtében emberfiaktól erednek: Istentől származnak ugyan, de egyáltalában nem lényegéhez hozzájött valaminek következtében.

Szükséges pedig az állam kormányzójára nézve – hogyha próféta – hogy utánozza Istent ezen tulajdonítmányo értelmében, s hogy tőle ilyen cselekvések mérték s érdem szerint, nem pedig szenvedélyesség következtében kifolyjanak, ne engedjen a haragnak szabad menetet, s ne hagyja a szenvedélyességet erőt venni önmagán, mert minden szenvedélyesség rossz. De igenis óvakodjék azoktól, amennyire embertől kitelik. S legyen olykor némelyek iránt könyörületes és kegyes, nemcsak részvét és szánalom tekintetéből, hanem amint az helyén van; mások iránt ismét legyen bosszút tápláló, bosszúálló és haragos, bűnösségük szerint nem csupán haragból, elannyira, hogy egy ember elégetését megparancsolja, anélkül hogy haragudnék rá, vagy irányában ellenséges indulattal vagy gyűlölettel viseltetnék; sőt ellenkezőleg ő csak azt nézi, mily mértékben bűnös az, s csak azt veszi tekintetbe, mily nagy haszon háromolhat a nagy tömegre az ilyen cselekedetből. Hiszen látjuk, hogy a Tóra azon helyén, ahol a két nemzetiség kiirtása meg van hagyva, és az mondva:²²⁹ „Ne hagyj életben egy lelket sem” mellette mindjárt ott van: „hogy ne tanítsanak benneteket utálatosságaik szerint cselekedni, miket isteneik tiszteletére véghez visznek, hogy ne vétkezzenek az örökkévaló Istenetek ellen”. Evvel azt mondja az írás: „Ne gondold, hogy ez kegyetlenség vagy bosszúvágy, hanem ez oly cselekedet, melyet az emberi ész követel, hogy útból tétessék el mindaz, ami az igazság útjáról eltéríthet, s hogy eltávolíttassanak mindazon akadályok, melyek gátolhatnak a tökéletesség elérésében, mely nem egyéb mint – Isten felfogása.” Mind amellett szükséges, hogy a könyörületesség, szánalom, kímélet és kegyelem cselekedetei sokkal gyakoribbak legyenek, mint a büntetés cselekvényei. Mert azon tizenhárom *midot* („tulajdonság”) valalennyien a "könyörületesség tulajdonságai" egynek kivételével, s ez:²³⁰ "bünteti az apák bűneit a gyermekeken"; mert midőn az mondatik²³¹ „*vónáké lo jönáké*”, ez annyit jelent, hogy „nem írt ki gyökerestől” oly értelemben véve, mint²³² „s letiporva a földön fog heverni”. Tudd meg egyébiránt, hogy e szavak: "bünteti az apák vétkeit a gyermekeken” csupán a bálványimádás bűnére s nem más vétkekre vonatkoznak. Bizonyíték erre nézve, hogy "a tíz parancsolatban” az mondatik:²³³ „harmadízíglén, negyedízíglén gyűlölömre tekintettel”. „Gyűlölőnek” pedig (Istenre vonatkozással) csak a bálványimádó neveztetik:²³⁴ „Mert Isten előtt utálatos, mit gyűlöl”. Egyébiránt beéri az írás a negyedik nemzedékkel, mert az ember legfeljebb a negyedik nemzedéket láthatja utódaiból. S midőn a bálványimádásba süllyedt város lakosságát kiölik, kiölik a vén bálványimádót gyermekestől, unokáival, s dedunokájával együtt, mely utóbbi a negyedik nemzedék ivadékai. Mintha csak arra akart volna utalni az írás, hogy (Isten) parancsai közé, melyek kétségkívül cselekedeteihez tartoznak, számítandó az is, hogy a bálványimádó ivadékai, habár még kiskorúak is, apáik és dedapáikkal vegyest megölessenek. S ezen parancsolatra ismételten akadunk a szentírásban, így mikor meghagyatott az elkárhozott városra nézve:²³⁵ „Tönkre juttasd azt, s mindazt mi benne van”; mind ez onnan

²²⁹ 5Mózes 18:20.

²³⁰ 2Mózes 34:7.

²³¹ Uo.

²³² Jesájá 3:26.

²³³ 2Mózes 20:5.

²³⁴ 5Mózes 12:31.

²³⁵ Uo. 13:16.

van, hogy még nyoma is eltöröltessék annak, mi nagy kárt okozhat – amint ezt magyaráztuk. Hanem már evvel e fejezet határán túmentünk. De magyaráznunk sem kellett, miért szorítkozott (Isten) cselekvései felemlítése alkalmával, éppen a mondottakra. Tudniillik azért, mivel szükség van rájuk az államok kormányzásánál, s az emberekre nézve a legmagasabb erkölcsi fok: hasonlítani – e tekintetben – Istenhez, amennyire tőle kitelik, azaz, hogy hasonlókká tegyük cselekvéseinket az Ő cselekvéseihez, amint erről értekeztek (a bölcsek): a „Szentek legyetek”-féle szentírási szavak értelmezése alkalmával, mondván: „Miként Ő kegyelmes, úgy te is légy kegyelmes, miként Ő könyörületes úgy légy te is könyörületes”.

Mind evvel csak azt céloztuk, (hogy kitüntessük) hogy az Istennek tulajdonított – *cselekvéseinek* a tulajdonítmányai, s hogy Isten nem bír tulajdonságokkal.

1. rész 55. fejezet

Isten tökéletessége

Már több helyütt mondtuk e könyvben, hogy mindazt, miből testiségre következtetni, Istentől távol tartandó, valaminthogy a meghatottság is távol tartandó tőle, miután mindennemű meghatottság változással jár s az, ami ama meghatottságot okozza, kétségkívül a meghatottságtól ment. Ha már most Isten a meghatottság bármely nemének alája volna vetve: akkor ezt más valami kívülről létező okozná, s Ő benne változást idézne elő. – Ugyanazért Ő tőle távol tartandó minden fogyatéknak, nehogy bár milyen tökély is hiányozzék neki egyszer, másszor meg annak birtokában legyen, mert ha az megengedtetik: akkor Ő a lehetőségben tökéletes, lévén minden lehetőség a hiánnyal összekötve, s mindaz, mi a lehetőségből a valóságba megy át, lehetégtelen egy valóságban létező nélkül, mely azt előidézi. Mind ebből önként következik, hogy valamennyi tökélyei a valóságban léteznek, s hogy nem bír, semmi szín alatt, valamivel a lehetőségben. Okvetlen szükséges továbbá, hogy a létezők bármelyikéhez való hasonlatosság is távol tartassék Ő tőle. Ez különben olyasvalami, mit mindenki tud, s a próféták könyveiben a hasonlatosság távol tartására nézve már világosan nyilatkoztak is, mondván:²³⁶ „Mihez hasonlíthatnátok engem, hogy ahhoz hasonlítsak?”, továbbá:²³⁷ „Mihez hasonlítjátok Istent?”; továbbá:²³⁸ „Nincs hozzád hasonló”. S ily kifejezés több is van. Egy szóval, mindazt, mi a négyféle közül bármelyikhez vezethetne, t. i. hogy vagy testiséghez, vagy meghatottsághoz, vagy pedig hiányhoz (mint p. hogy valami nem bírhat valamivel a valóságban, amit későbbben a valóságban igen is bír) vagy végre teremtményeinek valamelyikével való összehasonlítására vezethetne: a felhozott bizonyíték alapján okvetlenül távol kell tartani Istentől.

S e tárgyak azok közé tartoznak, melyek által a természetudomány haszna Isten ismereténél kitűnik. Mert mindaz, ki ama tudományokban járatlan, nem tudja, mily fogyatéknak rejlik a (kívülről jövő) hatásokban, valamint nem tudja, hogy mit értenek az alatt, hogy valami a lehetőségben, vagy a valóságban létezik, sem azt, hogy mindavval, mi a lehetőségben van, együtt jár a hiány; továbbá, hogy az, mi lehetőségben van, hiányosabb annál, mi a lehetőségből átmenő félben van a valóságba, valamint az, ami mozog, hiányos ahhoz viszonyítva, mi végett a mozgás megtörténik, hogy az a valóságot elérje. S

²³⁶ *Jesájá* 40:25.

²³⁷ *Uo.* 18.

²³⁸ *Jeremiás* 10:6.

ha tudja is e tárgyat, de nem ismeri azok bizonyítékait: nem tudja a részleteket, melyek amaz általános előzetekből okvetlen következnek; következésképpen nem bír bizonyítékkal Isten léteire vonatkozólag, valamint annak szükségére nézve sem, hogy ily nemű tárgyat (tulajdonítmányokat) tőle távol kell tartani.

Ez előzetes értekezés után egy új fejezethez hozzá fogok, melyben magyarázni fogom azok nézetének hamis voltát, kik azt hiszik, hogy Istennek lényeges tulajdonítmányai vannak. De ezt csak az fogja érteni, ki előzetesen tett szert ismeretekre a logikában és a lét természetében.

1. rész 56. fejezet

Isten hasonlítása

Tudni való, hogy a hasonlatosság – két tárgy között létező viszony. S a két tárgynál, mely között viszony nem képzelhető, hasonlatosság sem gondolható, valamint, hogy ha nincs köztük hasonlatosság, viszony sem létezik közöttük. Így péld.: nem mondjuk azt, hogy „ez a hang hasonló ama színhez,” sem azt, hogy „ez a hang hasonló amaz édességhez.” Ez magától értetődik. És valamint nincs viszonynak helye köztünk és Isten közt, már t. i. Ő közte s más kivüle létező közt: következésképpen épp úgy nincs helye itt a hasonlatosságnak. Megjegyzendő, hogy valahányszor két tárgy egy nemhez tartozik, értem, hogy mindkettőjüknek a misége egy, csak hogy nagyságra és kicsinységre, erősségre vagy gyöngeségre s ehhez hasonlóra nézve egymástól eltérnek: okvetlenül hasonlítanak egymáshoz, habár a változás egy bizonyos nemében különböznek egymástól. Péld. egy mustármag s a csillagok sphaerája hasonlók egymáshoz a háromféle kiterjedésre nézve; jóllehet hogy az egyik rendkívül nagy, a másik rendkívül kicsiny, a kiterjedés fogalma mindkettőjüknél egy. Hasonlóképpen a viasz, mely a napban olvad, és a tűz eleme hasonló a melegségre nézve; jóllehet, hogy a melegség az egyiknél rendkívül erős a másiknál rendkívül gyönges, e tulajdonság nyilvánulásának a tárgya (fogalma) mindkettőnél egy. Illő volna tehát, hogy az, ki azt hiszi, hogy vannak lényeges tulajdonítmányok, melyek által a teremtő (magasztaltassék Ő!) jelezhető, mint p. hogy létezik, él tehet (hatalommal bír), bölcs, akar: – (ezek alatt) azt értse, hogy e tulajdonítmányok nem tulajdonítatnak Ő neki és nekünk egy értelemben, s hogy az Ő tulajdonítmányai s a mieink közti különbség (egyedül) a „nagyobb” ban a „tökélyesebb”-ben az „állandóbb”-ban és „tartósabb”-ban áll, úgy hogy az ő léte állandóbb a mieinknél, s az Ő élete hosszabb tartamú a mienknél, s az Ő akarata nagyobb tartalmú a mieinknél, s kétféle tárgyat egy definíció foglal össze – amint ezt azok (tényleg) gondolják. A dolog korántsem így áll. Mert hát a „felsőbb fok” ról csak azon két tárgynál lehet szó, melyről közösen lehet állítani valamit, s ha az így van: akkor okvetlen hasonlatosságnak is van helye a (két tárgy között). Azok nézete szerint pedig, kik azt vélik, hogy Ő lényeges tulajdonítmányokkal bír, okvetlenül áll az, hogy valamint az Ő lényege nem hasonlít más lényegekehez, úgy az Ő lényeges tulajdonítmányai [amint azok vélekednek (hogy olyanokkal bír)] nem hasonlítanak egyéb tulajdonítmányokhoz, s nem foglalja azokat egybe egy definíció. Hanem ők nem úgy cselekesznek, hanem azt gondolják, hogy igen is egyben foglalja őket egy definíció, habár nincs is köztük hasonlatosság.

Világos tehát az előtt, ki a hasonlatosság fogalmát helyesen értelmezi, hogy Isten – (dicsőíttessék Ő!) s más kivüle levőre a „létező” szó csupán, mint társas (közös) név alkalmaztatik. Hasonlóképpen a tudás, a hatalom, az akarat, az élet, Istennek épp, mint mindennek, mi hatalommal, tudással, akarattal bír, csupán mint társas (köz)nevek tulajdonítottak, úgy hogy nincs semmi hasonlatosság közöttük az értelemre nézve. De ne

gondold, hogy ezek kettős értelemben alkalmaztatnak, mert azon nevek, melyek kettős értelemben alkalmaztatnak, azok, melyekkel két tárgy illetetik, mik között egy (bizonyos) értelemben hasonlatosság létezik). S ez értelem náluk járulék, de nem teszi egynek sem a lényegét. E tárgyak azonban, melyek Istenre viszonyítanak, a gondolkodók egyike szerint sem, járulékok, míg azon tulajdonítmányok, melyekkel mi bírunk, valamenynyien járulékok a dialecticusok vélekedése szerint. Én nem tudom, honnan venné magát a hasonlatosság, hogy egy fogalomkör (definíció) magába zárhatná s közös megnevezéssel jelezni lehetne azokat – mint Ők gondolják. Ez megcáfolhatatlan bizonyíték arra nézve, hogy azon tulajdonítmányok, melyek Istenre alkalmaztatnak, s azok között, melyek bennünk felismertetnek, egyáltalában nincs semminemű közösség az értelemre nézve, s hogy a közösség csakis a *névben*, s semmi egyébben nem áll. S miután ez így van, nem való, hogy oly tárgyakban (eszmékben) higgy, melyek (netalán) a lényeghez hozzájárultak, azon tulajdonítmányok módjára, melyek a mi lényegünkhöz hozzájárultak azért, mert a névre nézve közösséggel bírnak.

E tárgy nagy fontossággal bír az értelmesek előtt. Azért jól vigyázz erre, s tedd azt beható tanulmányozás tárgyává, hogy el légy készülve arra, mire tanítani akarlak.

1. rész 57. fejezet

A tulajdonítmányokról

Behatóbban, mint az előbbeniben

Tudva levő dolog, hogy a *lét* járulék, mely hozzájárult a létezőhöz, miért is oly valami, ami hozzá jött a létező miséghez. Ez világos dolog s úgyis kell annak lennie mindenre nézve, minek léte *okkal* bír, mert hát léte – a miségéhez hozzájött valami. Ellenben annál, minek nincs létoka, ez pedig Isten egyedül (dicsőítessék és magasztaltassék ő!) – mert hát ez az értelme annak, mit róla állítottunk, hogy Ő okvetlenül létezik – léte ugyanaz, mint lényege és valója, s az ő lényege ugyanaz mi léte, s ez nem oly lényeg minek járuléka az hogy létezik, úgy hogy az ő léte oly valami, mi ahhoz hozzájött – mert hát az Ő léte *okvetlenül* való, mely rá nézve nem új valami s nem járulék, mely hozzá járult. E szerint tehát Ő létezik, de nem a lét által, s ő él, de nem az élet által, s Ő tud, de nem a tudás által s Ő tehet, de nem a hatalom által, s Ő bölcs, de nem a bölcsesség által, hanem mindez egyre megy ki, melyben nincs többség amint ez meg fog magyaráztatni. S amit még szükséges tudni, az, hogy az egység és többség járulékok, melyek a létezőhöz hozzájönnek, amint az akár több vagy egy. Ez már meg lett fejtve a metaphysicában. És valamint a szám, nem a megszámlált dolgok lényege, épp úgy az egység nem annak a lényege, ami egy, mert mind ezek a feloszló mennyiség neméből való járulékok, melyekre nézve azon létezők, mik ily járulékok elsajátítására alkalmasak, hozzáférhetők. Ellenben a magától okvetlen szükséges, egyszerű, valódi létet, melyet semminemű összetétel nem ér illetőleg – valamint hibás volna neki a többség járulékat tulajdonítani, azaz, hogy az egység nem olyas valami, ami az Ő lényegéhez hozzájött, hanem Ő egy, nem az egység által. S e finom megkülönböztetések, melyek csaknem hozzáférhetetlenek az elmének, a közönségesen használt szavakkal nem is fejezhető ki, s ez egyik kiváló oka a tévedésnek, mert erre nézve minden nyelvben, kifejezés dolgában meg vagyunk szorulva, úgy hogy a(z eszmét) tárgyat nem adhatjuk elő, hacsak könnyedén nem bánunk el a kifejezéssel. Tehát midőn arra törekszünk, hogy rá utaljunk, miszerint Isten nem több, nem mondhatunk egyebet, mint azt, hogy Ő egy, jóllehet, hogy „egy” is, „több” is különböző mennyiséget jeleznek. Így hát felfogjuk a dolgot, s rávezetjük az ész a dolog valójára, midőn azt mondjuk: "egy, de nem az egység által." Épp úgy mikor

azt mondjuk „örök,” amivel arra akarunk utalni, hogy Ő nem keletkezett valami, s hogy az „örök” szó csupán a könnyűség tekintetéből használtatik, amint az világosan kitűnik. Mert az „örök” szó arra alkalmaztatik, ki az idővel összeköttetésben áll mely járuléka a testnek, sajátos mozgásnak. S ez szintén a viszony osztályába való, mert oly értelemben mondják „örök” az időre való tekintettel, mint mondják „hosszú” vagy „rövid” a vonalra való tekintettel.

Arra pedig, kit nem érint az idő járuléka, nem lehet alkalmazni sem az „örök” sem a „keletkezett” szót valójában, valamint az édességre nem lehet alkalmazni sem a „görbe” sem az „egyenes”, s a hangra nem lehet alkalmazni a „sós” vagy „ízetlen” szót. S e dolgok nem képeznek titkokat arra nézve, ki gyakorlottságot szerzett e tárgyak megértésében – úgy amint azok valójában vannak – és azokat úgy, amint az elme elvontan felfogja s nem pusztán általánosságban, amint erre a szavak ráutalnak – teszi bírálata tárgyává. Tehát valahányszor a szent iratokban azt találod, hogy Istent „első”-vel vagy „utolsó”-val jelzik, ez épp úgy van, mintha „fül”-lel vagy „szem”-mel jeleznék. Avval az van mondva, hogy Istent nem éri változás, és hogy Őt illetőleg nem újul meg (keletkezik) egyáltalában semmi, továbbá hogy Ő nem esik az idő (fogalma) alá, úgy hogy – az időre nézve – hasonlóság volna Ő közte s más egyéb között, s hogy e tekintetben volna ő „első” vagy „utolsó.” Hanem mind e szavai, csupán az emberek szólásmódja szerint alkalmaztatnak. Így midőn azt mondjuk, hogy Ő „egy,” annak az az értelme, hogy nincs Ő hozzá hasonló; nem pedig az, hogy „egység” hozzájárult az Ő lényegéhez.

1. rész 58. fejezet

Mélyebben az előbbeninél

Tudd meg, hogy az Istenre *tagadó* értelemben alkalmazott tulajdonítványok – az igazi tulajdonítványok melyekhez nem fér helytelenség a kifejezésben, s nem jeleznek hiányt Istenre való tekintettel bármily szempontból vegyük is azokat, míg az *igenlő* tulajdonítványok közösséget és hiányt foglalnak magukban, amint ezt már magyaráztuk. Szükséges, hogy megmagyarázzam neked, miszerint a tagadások (privációk) bizonyos tekintetben tulajdonítványok, s mennyiben különböznek azok az igenlő (affirmatív) tulajdonítványoktól. Aztán magyarázni fogom hogy nincs más mód Őt jelezni, mint tagadó állítványokkal, semmi egyébbel. S erre nézve azt mondom: a tulajdonítvány nem jelzi *kizárólagosan* azt, aminek tulajdonítatik. Olyképpen, hogy azt ne bírhatta amavval közösen más tárgy is; hanem a tulajdonítvány – arra nézve, aminek tulajdonítatik akkor is tulajdonítvány, ha azt amavval közösen bírja más valami is, s vele nincs egybekötve kizárólagosság. Így p. ha te a látóval látsz valakit s azt kérdezed, mi az, amit látsz? S erre azt a választ nyered: „Ez élő lény”: ez kétségkívül tulajdonítványa ennek, a látott tárgynak s háhár nem különbözletti is meg azt kizárólagosan minden más tárgytól, némileg mégis megkülönbözteti azt, még pedig oly értelemben, hogy az a látott tárgy nem oly test, mely a növények vagy pedig az ásványok neméhez tartozik. Szint-úgy, ha egy bizonyos házban ember van, te pedig tudod azt, hogy abban egy test rejlik csak hogy nem tudod, hogy mi az? S kérdésedre, hogy: „mi van abban a házban?” Azt feleli valakki: „nincs benne sem növény, sem ásvány,” már ez némileg kizárólagosságot eredményez, a amennyiben tudni fogod, hogy abban élő lény van, habár nem is tudod, hogy milyen élő lény. E tekintetben a nemleges (tagadó) tulajdonítványok az igenlőkkel közösen bírnak valamit, mivelhogy lehetetlen, hogy (általuk) ne jeleztessék, valamely kizárólagosság, jóllehet, hogy a kizárólagosság nem áll egyébbel, minthogy el lett távolítva az, ami tagadtatott, annak köréből, amiről azt véltük, hogy nem kell tagadni. Azon-

ban, amiben a tagadás tulajdonítmányai az állításaitól különböznek, ez az: hogy az állítás tulajdonítmányai, jóllehet, hogy nem jelzik kizárólagosan is a tárgyat, melynek ismerete céloztatik, de mégis annak egy részére (legalább) ráutalnak, ugyanis vagy lényegének egy részére, vagy járulékainak valamelyikére; míg a tagadás tulajdonítmányai egyáltalában semmit sem ismertetnek velünk annak a lényegéből, melyről tudni akarnók, hogy mi, hanem, csak azt, ami, mint járulék sajátja, amint erre nézve példákkal szolgálunk. – Ezt előre bocsátván, azt mondom: Istennek (dicsőíttessék Ő!) – az már be lett bizonyítva – okvetlen létezni kell; Ő benne, – amint ez szintén be lett bizonyítva – nincs összetett valami! Mi egyebet nem foghatunk fel rá nézve, minthogy *létezik* de nem azt, hogy mi Ő). Ennélfogva nem áll az, hogy Ő igenlő tulajdonítmányokkal bír, mivelhogy léte *nincsen miségén kívül*, úgy hogy a tulajdonítmány, a két tárgy közül az egyikre utalna; annál kevésbé (áll az), hogy az ő misége összetéve lehetne, úgy hogy a tulajdonítmány két részére utalhatna s még kevésbé lehetnek neki járulékok, úgy hogy tulajdonítmány rájuk *utalhatna*. Következésképpen Isten egyáltalán nem bír igenlő tulajdonítmányokkal.

A tagadó (nemleges) tulajdonítmányok azok, melyek arra szolgálnak, hogy az elmét oly irányban vezessék, miszerint Istent illetőleg azt fogja fel az ember, ami neki lehetséges; mert hát általuk semmi szín alatt többféleség nem keletkezik, s az emberi elmét azon cél felé vezetik, hogy Istent illetőleg felfogja azt, mi neki lehetséges. Például, világos előttünk – bizonyítékok nyomán – valaminek okvetlen szükséges léte azon állományokon kívül, melyek az érzékek segélyével észlelhetők, s melyeknek ismeretét az elme közvetíti. S erre aztán azt mondjuk, hogy ez létezik, azaz, hogy annak nemlétezése valótlan. Tudván továbbá azt is, hogy ezen létezőnek a léte péld. nem olyan mint az elemeké – mik csak élettelen lestek – azt mondjuk, hogy ez: *él*, mi annyit mond, hogy Isten nem élettelen. Tudván továbbá azt is, hogy e létezőnek a léte nem olyan, mint az égé, mely élő test: azt mondjuk, hogy az: nem test. Tudván azután, hogy e létezőnek a léte nem olyan, mint az elmének a léte, mely habár sem nem test, sem élet nélküli, de mégis (más által) okozott: azt mondjuk, hogy Isten mindent megelőző, azaz nincsen ok, melynek köszönhetné létét. Tudván aztán azt is, hogy e létezőnek a léte, mely azonos lényegével nem éri be avval, hogy egyedül létezzék, hanem Ő tőle kifolynak soknemű letezők, még pedig nem úgy, mint a melegség a tűz kifolyása, sem milként a villagosság a naptól ered, hanem (isteni) kieredés az, mely folytonosan fenntartja azokat, s állandó rendet követ irántuk tanúsított célszerű gondviselésében, amint azt magyarázni fogjuk. S mindezeknél fogva azt mondjuk Ő róla, hogy Ő „tehet,” „tud” és „akar.” Mindezen tulajdonítmányokkal az céloztatik, hogy (jeleztessék, miszerint) Ő nem tétlen, nem tudás nélküli, nem közönyös s egykedvű. S amidőn azt is mondjuk: „nem létlen”, ez annyit jelent, hogy az Ő léte elegendő arra, hogy létesítsen más tárgyakat is Ő kivülről; s amidőn azt mondjuk: hogy Ő nem tudás nélküli, ez annyit jelent, hogy Ő felfogással bír, azaz hogy él, miután mind az, mi felfogással bír – él; s amidőn azt mondjuk, hogy Ő nem közönyös s egykedvű, evvel azt akarjuk jelezni, hogy mind eme letezők bizonyos rendet és kormányt követnek, hogy azok nincsenek magukra hagyatva s a véletlennek kitéve, hanem mind ez – mint egy akarattal bíró lény vezetésénél – szándékkal és célzattal történik. Végre azt értjük az alatt, hogy ezen létezőhöz nincsen más hasonló, s ha azt mondjuk: hogy Ő egy, ennel értelme a többség eltávolítása.

Íme világos, hogy valamennyi tulajdonítmány, melyet neki tulajdonítunk, vagy cselekvéseinek vagy pedig a hiány tagadásának tekintendő, ha t. i. vele nem cselekvését, hanem lényegét akarjuk jelezni. Hanem ilyen tagadásokat ne képezz s ne engedd meg magadnak azoknak alkalmazását Istenre vonatkozólag, mint olyképpen, amint már tu-

dod, azaz, hogy néha tagadnak valamely tárgyra nézve oly valamit, melynek birtoka nincsen módjában, péld. mikor azt mondanók, hogy a fal nem lát.

Te pedig e művem olvasója! Tudod, hogy ez eget – illetőleg – mely pedig mozgott test, s melyeknek térfogatát, további egyes részeinek mértékét, valamint ezek mozgásait nagy részt ismerjük – sokkal gyengébb elménk, semhogy miségét felfoghatnók, dacára annak, hogy tudjuk, miszerint anyagból és alakból okvetlen áll, csak hogy ez nem oly anyag, mint az amelyből mi alkotvák, amiért is mi azt nem tudjuk másképp jelezni, mint oly nevekkal melyek nem szabatosak, de nem szabatos igenlő jelzőkkel. Mert hát azt modjuk, hogy az ég nem könnyű, sem nehéz, nem lesz megatva, s nem enged benyomásnak, hogy továbbá nem bír ízléssel, sem szaglással s ezekhez hasonló tagadások. S mindez onnan van, mert amaz anyagot sem ismerjük. Hogyan leszünk tehát a mi ismereteinkkel, ha azoknak tárgya felfogni azt, aki az anyagtól ment s oly egyszerű, minél egyszerűbb nem létezik – az okvetlen léttel bírót, kinek nincs létoka s kit nem érint valami, mi tökéletes lényegéhez hozzájárult volna s kinek tökéletessége a hiányoknak vele szemközt való tagadását jelenti, amint arról értekeztünk! Mert mi nem fogunk fel egyebet (Őt illetőleg) mint azt, hogy *létezik*, hogy van egy létező kihez hasonló nem találkozik a lények közt, melyeket Ő létesített, s nem bír semmi szín alatt valamit közösen ezekkel, hogy Ő benne nincs többféleség, sem tehetetlenség létesíteni azt, ami kívül létezik, s hogy az Ő viszonya a világhoz olyan, mint a hajós kapitányé a hajóhoz; s ez sem valódi viszonya, s e hasonlatosság sem igazi, hanem csak arra való, hogy az elmét arra rávezesse, miszerint Ő (dicsőítessék!) a létezők kormányzója, értem, hogy ő fenntartja azokat s abban rendel követ, amint kell. E tárgyról egyébiránt még bővebben értekeztünk.

Magasztaltassék Ő, akivel szemközt, mikor az elme az Ő lényegét elmélkedése tárgyává teszi, annak felfogása csak hézagos felfogás és tudás lesz, s mikor cselekvéseinek akaratából való okvetlen kifolyására veszi szemügyre, ebbeli tudománya csak *tudatlanság* lesz, s amidőn a nyelvek Őt tulajdonítmányokkal dicsőíteni törekszenek, minden szó-szaporítás csak fárasztó és helytelen...

1. rész 60. fejezet

E fejezetben példákat akarok felhozni, melyek által még inkább meg fogod tudni, miszerint szüikséges, hogy az Istenre alkalmazandó tagadó tulajdonítmányok száma mennél nagyobbra terjedjen. S ez által vajmi meszszebbre távozol azon hiszemtől, mintha Istent igenlő tulajdonítmányok illetnék. Tegyük fel, hogy valakinek a hajó létezéséről biztos ismerete van, anélkül különben, hogy tudná, ha vajjon az a név mire alkalmaztatik? Állományra-e vagy pedig járulékra? Aztán világos lesz egy másik előtt, hogy az nem járulék; egy harmadiknak továbbá, hogy az nem élő lény; egy negyediknek aztán, hogy az nem ásvány; egy ötödiknek később, hogy az nem növény, mely a földhöz van kötve; majd ismét egy hatodiknak, hogy az nem egy test, mely természetes egymással összefüggő egészet képez; egy hetediknek ismét, hogy ez nem bír lapos alakkal, mint például deszkák és ajtók; majd ismét egy nyolcadiknak, hogy az nem sphaericus alakú; aztán ismét egy kilencediknek, hogy az nem csúcsban végződő test; egy tizediknek ismét, hogy az sem köralakú, sem egyenlő oldalakkal bíró test, egytizenegyedik végre, hogy sem egy tökéletes egészből készült valami az; átlátható, hogy ez utóbbi csaknem hogy megközelíti az ilyen tagadó tulajdonítmányok segítségével a hajó alakját, mint olyant, amint az valójában van, s csaknem ugyanazon fokon áll avval, ki azt úgy képzei, mint testet, mely egy hosszú üreges fából készült, s több fadarabhól van összetéve, s aki

azt igenlő tulajdonítmányok segítségével is akként képzelem. Ellenben a példánkban előbb elősoroltak közül mindegyik távolabb áll a hajó alakjától, mint az utána következő, elannyira, hogy a példánkban első helyen említett a néven kívül egyebet nem tud a tárgyról. Olyaténképpen vezetnek a tagadás tulajdonítmányai Isten ismeretéhez és felfogásához közel. Hanem jól vigyázz, hogy valahányszor tagadásokat szaporítsz, mindig csak olyanokat használj, mikre bizonyítás útján jutottál – a pusztá szóval való elmondása azoknak nem elégséges. Mert valahányszor bizonyítás útján világos lesz előtted, hogy valamit, amiről azt vélné az ember, hogy Istennek tulajdonítható – rá nézve tagadni kell: kétségkívül evvel Ő hozzá egy lépcsővel közeledni fogsz. Ily módon akadtak emberek, kik hozzá igen közel, mások ismét, kik Ő tőle a lehető legtávolabbra állottak, nem mint-ha helyi közeledésről volna itt szó, oly értelemben, hogy az ember hozzá közel, vagy tőle távolra lépne, amint azt a szemük világától megfosztottak vélik. Jól jegyezd meg ezt magadnak, ügyelj reá, akkor majd örülni fogsz ezen. Már most ismered az utat, melyen, hogyha elhaladsz rajta, Ő hozzá (magasztaltassék Ő!) közeledhetsz. Ha akarod, ám járj azon!

Azonban Istent *igenlő* tulajdonítmányokkal illetni – ez nagy veszedelemmel jár. Mert szó volt már róla, hogy mind az, mit tökélynek vehetnénk – még-ha az ilyen tökély, amint a tulajdonítmányok hívei vélik, Istennél valóságban léteznék is – nem volna egy-nemű azon tökélyekkel, melyeket mi gondolnánk, hanem legfeljebb csak átvitt értelemben alkalmaztathatnánk, amint azt már fejtegettük. E körülmény okvetlen a tagadásra utal téged. Mert amidőn azt mondod, hogy Ő tud valamit egy egyetlen tudással, még pedig oly tudással, mely nem változik és nem sokszorosodik, van neki tudomása többféle változó és folytonosan újonnan keletkező dolgokról, anélkül, hogy a nála új tudás vagy tudomásul vétel keletkeznék, hanem tudása a tárgyra vonatkozólag, mielőtt keletkezett volna, valamint miután itt létbe ment át, s végre miután megszűnt létezni egy s ugyan az, minden változás nélkül: evvel azt nyilvánítod, hogy Ő tud, de nem oly tudással, mint a mi tudásunk; következésképpen, hogy Ő létezik, nem oly értelemben veendő, mint a mi létezésünk. Így akaratod ellenére is a tagadásba jutsz bele, s a helyett, hogy egy lényeges tulajdonítmányt állítottál volna, többféleségen állapodsz meg, valamint azon hiten, hogy Ő egy lény, melynek tulajdonítmányai ismeretlenek, mert ha azoknál, miket igenlő értelemben tulajdoníthatni vélsz neki magad is távolságba helyezed hasonlatosságukat azokkal, amelyek nálunk ismeretesek, következésképpen ezekkel nem is egy-neműek. Ennél fogva az igenlő tulajdonítmányok feletti elmélkedés arra vezet, hogy azt mondjuk: Isten egy alany, melyre egynemely állítmány (vagy tulajdonítmány) vonatkozik, de oly értelemben, hogy az alany nem olyan, mint más alanyok, s amaz állítmányok nem olyanok, mint más állítmányok, s így elvégre is az ebbeli nézetnek eredménye nem lesz más, mint a közösség. Mert kétség kívül minden alany tulajdonítmányokkal bír, s ha egy is a létben, mint kettő szerepel az értelmezésben, amennyiben az alany fogalma más valami, mint a tulajdonítmányé. Ezen rész némely fejezeteiben világosan be lesz bizonyítva, hogy Istennél az összetétel lehetségtelen, sőt ellenkezőleg, hogy Ő az egyszerűség a szó legszorosabb értelmében. De nem csak azt állítom, hogy aki Istent igenlő tulajdonítmányokkal illeti, tökéletlenül vagy együvé foglalva (más valamivel), vagy éppenséggel lényegével ellentétesen fogja fel őt, sőt azt is, hogy ő hitéből Isten létét, anélkül különben, hogy ennek tudatával bírna, kizárja. Közelebbről akarom ezt megfejtetni. Az, ki tökéletlenül fog fel valamit, az annak egy részét felfogja, a másikat pedig nem – mint péld.: az emberre vonatkozólag, fel fogja azt tekintettel az életre, nem pedig a szellemre; már pedig Istenre vonatkozólag, létének igazi voltában, nincs többféleség, úgy hogy részben felfogható volna, más részben meg nem. Hasonlóképpen, ki valamit

más valamivel együvé foglal, az ugyanazt, mit valamely lényeg valódiságáról képzel maglának egy más lényeknek is tulajdonítja, már pedig az ily tulajdonítmányok, azok szerint, kik az ilyeneket megengednek, nem képezik Isten lényegét, hanem ezek csakoly tárgyak, mik a lényeghez hozzájárultak. Továbbá, aki valamit éppen ellenkezőleg fog fel, mint amilyen az lehetetlen, hogy róla fel ne fogjon valamit, amint az a valóságban van, azonban az, ki az izlést mennyiségnek képzei, arról nem csak azt mondom, hogy a dolog ellenkezőjét képzei, mint a milyen az, hanem azt is, miszerint, hogy ő azt sem tudja, létezik izlés, s így hát nem tudja, hogy mire alkalmaztatik ezen név. – Ez igen subtilis elmélkedés, melyet érteni kell.

S ezen értelmezés nyomán tudni fogod, hogy az, ki Istent tökéletlenül fogja fel, s annak ismeretétől távol áll, az nincs tisztában az iránt, hogy Istenre vonatkozólag tagadni kell bizonyos dolgokat, miknek tagadó értelmében vétele világos másolk előtt. S ennek következtében mindenki azon arányban, mellyen a negatiókat kevésbiti, Istenről hiányos felfogással bír, amint ezt ezen fejezet elején fejtegettük.

Valóban az, aki Istent igenlő tulajdonítmánnyal illeti, nem tud róla egyebet, mint csupán a nevet, mivel a tárgy, melyről azt véli, hogy e név rá alkalmazható, nem oly valami, mi létezik, hanem kigondolt valami és hazugság, s (olybá tekintendő) mintha e nevet egy nem létező valamire alkalmazná, mivel a valóságban nincs tárgy, mely olyan volna. Így péld. ha valaki az „elefánt” nevet hallolta, s arról annyit tud, hogy az egy állat, s ismerni akarván alakját s valóját, neki valaki, legyen az akár megcsalt vagy maga is csaló, arról azt mondaná: „Az egy egy lábú, három szárnyal bíró, a tenger mélyében tartózkodó, fényes testű, az emberéhez hasonló széles arccal, alakkal és kinézéssel bíró állat, úgy beszél, mint az ember, néha a levegőben repül, néha meg uszik, mint a hal; „bizonyára, arra vonatkozólag nem fogom állítani, hogy ez az ember ellenkezőleg képzei magának az elefántot, mint az valójában van, sem azt, hogy tökéletlen felfogással bír az elefántról, hanem igen is azt, hogy a tárgy, melyet ily alakban képzel, kigondolt és valótlan valami, amennyiben olyan, mint az a valóságban nincs, hanem csak egy létezőnek a nevét alkalmazta valamire, mi nem létezik, ilyen pl. a griff madár vagy a ló-ember vagy más ezekhez hasonló képzelet szülte alakok, melyekre a létezőktől kölcsönzött nevek alkalmaztatnak, legyen az bár csak egy vagy összetett név. Így vagyunk mi ezzel is, értem ugyan is, hogy Isten, dicsőíttessék Ó! egy lény, melynek léte szükségképpen be volt bizonyítva. A szükségképpi létből következik pedig az egyszerűség, amint azt be fogom bizonyítani. Már pedig, hogy azon egyszerű lény, melynek léte szükségképpen, amint róla állíttatott, tulajdonítmányokkal bírjon, hogy őt több esetlegességek is ériék, – ez oly valami, minek egyáltalában hely nem adandó, amint ez bizonyítékokkal ki lesz tüntetve. S ha azt mondjuk, hogy azon lény, mely Istennek neveztetik, például oly lény, mely magában foglal többfélét, mely tulajdonítmányai gyanánt szerepel: akkor azon nevet egy teljességgel nem létező valamire alkalmaztuk. Már most gondold meg, mily veszedelmes őt tulajdonítmányokknl illetni, s hogy azon tulajdonítmányokról, melyek a Tórában s a próféták könyvében előfordulnak, csak azt kell hinnünk, miszerint azok mindnyájan nem egyébbre valók, mint hogy Isten tökéletességének felfogására egyengessék az utat, vagy hogy azok a tőle eredő cselekvények jelzői, amint ezt fejtegettük.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

3. Isten testi létezésének kizárása

A harmadik hitelv a Bibliában

Nem láthat engem ember...

2Mózes 33:17-23.

17. És mondta az Örökkévaló Mózesnek: ... **18.** Ő pedig mondta: Engedd látnom, kérek, dicsőségedet! **19.** És (az Örökkévaló) mondta: Én elvonulni engedem javamat te előtted és kiáltom az Örökkévaló nevét előtted; és könyörülök, akin könyörülök és kegyelmezek, akinek kegyelmezek. **20.** És mondta: Nem láthatod színemet, mert nem láthat engem ember, hogy élve maradjon. **21.** És mondta az Örökkévaló: Íme, egy hely van nálam, állj oda a sziklára! **22.** És lesz, ha átvonul dicsőségem, teszlek téged a szikla hasadékába és rád borítom kezemet, míg átvonulok. **23.** És midőn eltávolítom kezemet, látni fogod hátamat, de színem nem látható.

Kikutathatod-e Istent?

Jób 11:5-9.

5. Azonban vajha beszélne az Isten s nyitná fel ajkait veled szemben, **6.** hogy jelentse meg neked a bölcsesség rejtelseit mert kétszereset ér valódi tudásra nézve – s tudd meg, hogy elenged neked Isten a bűnödből. **7.** Istent kikutatni eléred-e, avagy a Mindenhatónak végéig elérsz-e? **8.** Egek magasságai – mit tehetsz? Mélyebb az alvilágnál mit tudhatsz meg? **9.** Hosszabb a földnél mérete és szélesebb a tengernél.

Húsom nélkül látom Istent

Jób 19:25-26.

25. De én tudom, megváltóm él s utolsóknak ott fog állni a por fölött. **26.** S bőröm után leverték azt – s húsom nélkül fogom látni Istent!

Isten láthatatlan

5Mózes 10:12-18.

12. Most pedig Izrael, mit kíván az Örökkévaló, a te Istened tőled; minthogy féljed az Örökkévalót, a te Istenedet, hogy járj minden útjain, szeresd őt és szolgálj az Örökkévalót, a te Istenedet egész szíveddel és egész lelkeddel; **13.** hogy megőrizd az Örökkévaló parancsait és törvényeit, melyeket én ma neked parancsolok a te javadra. **14.** Íme az Örökkévalóé, a te Istenedé az ég, az egek ege, a föld és minden, ami rajta van. **15.** Csak őseidet kedvelte meg az Örökkévaló, hogy szeresse őket és kiválasztotta magzatukat utánuk, benneteket, mind a népek közül, mint a mai napon van. **16.** Metélgétek körül szívetek fitymáját és nyakatokat ne keményítsétek meg többé. **17.** Mert az Örökkévaló, a ti Istenedek, ő az istenek Istene és az urak Ura, a nagy, hatalmas és félelmetes Isten, aki nem ismer tekintélyt és nem fogad el megvesztegetést; **18.** aki jogot szerez az árvának és özvegynek, szereti az idegent, hogy adjon neki kenyeret és ruhát.

Istennek nincs alakja

5Mózes 4:14-20.

14. Nekem pedig megparancsolta az Örökkévaló abban az időben, hogy megtanítalak benneteket törvényekre és rendeletekre, hogy megtegyétek azokat az országban, amelybe ti átvonultok, hogy elfoglaljátok azt. **15.** De őrizkedjete nagy lelketek miatt, mert nem láttatok semmi alakot, amely napon szólt az Örökkévaló hozzátok a Chóreben, a tűz közül, **16.** hogy meg ne romoljatok és készítsétek magatoknak faragott képet, bármely bálvány alakját, képmását férfi személynek vagy nőnek; **17.** képmását bármely állatnak, mely a földön van, képmását bármely szárnyas madárnak, mely repül az ég felé; **18.** képmását bármely csúszó-mászónak a földön, képmását bármely hálnak, mely a vízben van, a föld alatt. **19.** Hogy föl ne vesd szemeidet az égre és látván a napot, a holdat és a csillagokat, az égnek minden seregét, megbotlasz és leborulsz előttük és szolgálod ezeket, melyeket az Örökkévaló, a te Istened kiosztott mind a népek számára; az egész ég alatt; **20.** benneteket – pedig vett az Örökkévaló és kivezetett. benneteket a vaskohóból, Egyiptomból, hogy legyetek neki öröksége népül, mint a mai napon van.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

Képmás és alak

1. rész 1. fejezet

Régi időktől óta akadtak emberek kik azt vélték, hogy *celem* (képmás) a héberben a dolog alakjára vagy kinézésére mutat, s ez oda vitte őket, hogy az írás szavait: „teremtünk embert képmásunkban alakunk szerint” teljes érzékiségben értelmezték, gondolván, hogy az Isten emberi képben, már t. i. alakjára és kinézésére nézve képzelhető, ami szükségképp teljes érzéki felfogást eredményezett nekik. Ezek aztán azt hitték, és úgy vélekedtek, hogy ha e hiedelemtől eltérnének, meghazudtolnák az írást, s hogy Istent nem létezővé tennék, mihelyt (azt gondolják, hogy) nem test, arccal, kézzel, mint nekik van, ugyanazon alak és kinézés szerint, csak hogy nézetük szerint nagyobb mérvben és nagyobb fényben, hozzáteve még azt is, hogy az Ő anyaga nem vér és húsból való. Ez képezi nézetük szerint isten voltára nézve a magasztosság netovábbját. Ami bizonyíték szükséges ez érzékiség eltávolítására, és az igazi egységnek, mely csak úgy igazolható, ha az érzékiség eltávolíttatik, ennek helyébe lépte céljából: mindazt ezen könyv 1. részének 46. fejezetéből megfogod tudni. E fejezetben csupán a *Celem* és *Dömut* fogalmainak értelmezésére szorítkozom. Erre nézve tehát azt mondom, hogy a köznép előtt is ismeretes külforma, azaz valamely dolog alakja és kinézése a héber nyelvben az egyedül neki sajátos (különleges) megnevezéssel illetetik, ilyen például a „szép alakú, külsejű (*toár*), a szép kinézésű,” továbbá milyen a külseje? olyan, mint a királyfiak külseje (*toár*); hasonlóképpen alkalmaztatik ez (t. i. a *toár*) a művészeti formára is, mint „formát ad neki a veres rajzónnal, és körülhatárolja, (alakot ad neki), azt a körvonalzóval.” Istenre pedig (távol legyen tőlünk erre csak gondolni is) e név korántsem alkalmazható.

Ellenben a *celem* szó a természeti alakra, azaz olyas valamire alkalmaztatik, mi által valamely tárgy lényegessé, azaz azzá lesz, ami – továbbá azt, ami valóját képezi, amennyiben t. i. általa lesz csak ez a létező, és ha ezt az emberre viszonyítjuk, általa lehetséges csak az emberi felfogás. – És tekintettel ezen észbeli felfogásra mondatik róla: „isten képmására teremtette őt”. Ez okból mondatik: „Valójukat (*cálmom*) megvedted”, mert a megvetés a lelket, mint a nem-nek sajátos formáját, nem pedig a tagok minőségét és alakját érinti. Ugyanazon okból viselik a bálványképek a nevet (*celámim*), mert azoknál nem a külső alak és kinézés, hanem az, mit alattuk gondoltak, vétetett célba; így például midőn a „daganatok képei” kifejezés használtatik, nem a daganatok külalakjára, hanem azok ártalmas voltának eltávolítására vétetett ügy. De miután lehetetlen, hogy a daganatok képei, vagy a képek általában véve, a külalakra és kinézésre ne vonatkoztathassanak is egyszersmint, következik ebből, hogy a *Celem* (képmás) név közös használatú vagy kétértelmű név, mely úgy a nemi formára, mint a művészeti külalakra, valamint mind affélére, mely a természeti testek minőségére és kinézésére vonatkozással van, alkalmazható. Ennél fogva a "teremtünk embert képmásunk szerint" féle mondat-

ban a nemi formára, mely azonos az észbeli felfogással, de nem a külformára és kinézésre vettett ügy. Így hát megmagyaráztuk a képmás (*Celem*) és kinézés vagy külalak (*toár*) közti különbséget, valamint a (képmás) *Celem* szó értelmét is.

A *dömut* (hasonlóság) név a *dámá* (hasonlítani) igétől származott szó, s ez is a lényekben való hasonlóságra utal; így például: „hasonlítok a puszta pelikányához”, amivel nem ennek szárnyai vagy tollaira tétetik utalás, hanem a dalnok és a pelikán szomorúsága közti hasonlóságra; úgyszintén " az isten kertjében levő fák közül egy sem volt hozzá hasonló (*dámu*) szépségre nézve”,²³⁹ „dühök hasonló a kígyó dühéhez”, „Hasonlósága van az oroszlánál” mind ez a lényekben való hasonlóságra, nem pedig a külalakra és kinézésre alkalmaztatik; ugyanily értelemben veendő, „a trónus hasonlósága,, amennyiben ez a magasztosságra és fenségre, nem pedig a négyszögletes alakra, a vastagságra, és lábai hosszúságára vonatkozik, amint azt közönségesen hiszik. Ugyanez szól „az állatok hasonlóságára” nézve is. És miután az ember oly sajátos valamivel lett kitüntetve mely (csakis ő benne létezik), a hold alatti lények egyikénél sem található, értem az észbeli felfogást, melyért sem érzék, sem kéz, sem kar nem vétetik igénybe: ez okból hasonlítottatik ez egybe az isteni felfogással), mely szintén nem használ eszközt. Habár e hasonlóság nem is igazi, de mert első látszatra valószínűnek tetszik. S erre való t. i. az emhernek sajátos isteni elmére való tekintettel mondja az írás róla, hogy, „isten képmására és hozzá, való hasonlóságban” teremtett, de nem mintha Isten test, vagy mintha neki külalakja volna.

²³⁹ *Jechezkél* 31:8.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

4. Isten feltétel nélküli léte

A negyedik hitelv a Bibliában

Isten feltétel nélküli léte

5Mózes 4:35., 39.

35. Neked megmutattattott, hogy megtudjad, hogy az Örökkévaló az Isten és senki más kívüle... **39.** Tudd meg ma és vedd szívedre, hogy az Örökkévaló az Isten az égben fönt és a földön alant, és senki más!

Isten neve

2Mózes 3:9-15.

9. És most, íme Izrael fiainak kiáltása elérkezett hozzám és láttam is a nyomorgatást, a mellyel az egyiptomiak nyomorgatják őket. **10.** Most tehát gyere és elküldelek téged Fáraóhoz és vezesd ki népemet, Izrael fiait Egyiptomból. **11.** És mondta Mózes Istennek: Ki vagyok én, hogy menjek Fáraóhoz és hogy kivezesse Izrael fiait Egyiptomból? **12.** És (Isten) mondta: Mert én veled leszek! És ez legyen neked a jele, hogy én küldtelek téged: midőn kivezeted a népet Egyiptomból, szolgálni fogjátok Istent a hegyen. **13.** És mondta Mózes Istennek: Íme, én eljövök Izrael fiaihoz és mondom nekik: Öseitek Istene küldött engem hozzátok és ők azt mondják nekem: Mi a neve? Mit mondjak nekik? **14.** És mondta Isten Mózesnek: Leszek aki leszek! És mondta: Így szólj Izrael fiaihoz: Ehje küldött engem hozzátok. **15.** És még mondta Isten Mózesnek: Így szólj Izrael fiaihoz: Az Örökkévaló, őseitek Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene küldött engem hozzátok; ez az én nevem mindörökké és ez az én emlékezetem nemzedékről nemzedékre.

Húsom nélkül látom Istent

Jób 19:25-26.

25. De én tudom, megváltóm él s utolsónak ott fog állni a por fölött. **26.** S bőröm után leverték azt – s húsom nélkül fogom látni Istent!

Isten feltétel nélküli léte

5Mózes 4:35., 39.

35. Neked megmutattattott, hogy megtudjad, hogy az Örökkévaló az Isten és senki más kívüle... **39.** Tudd meg ma és vedd szívedre, hogy az Örökkévaló az Isten az égben fönt és a földön alant, és senki más!

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A teremtő egysége

1. értékezés

...E világos bevezetés után azzal folytatom szavaimat, hogy a mi magasságos Urunk kinyilvánította számunkra, hogy minden dolog teremtett, hogy semmiből teremtettek, a Szentírás szavai szerint:²⁴⁰ "Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet", vagy:²⁴¹ "Én, az Úr, alkottam mindent, egyedül feszítettem ki az eget, magam tettem szilárdá a földet". S mindezt [Isten] csodás jelekkel és bizonyítékokkal is alátámasztotta, úgyhogy elfogadtuk.

1. fejezet

Bizonyítékok a teremtő erő létezésére

Ezután megvizsgáltam, hogy ezen állítás úgy [spekulatív] vizsgálódás útján, amint a próféta-sággal is igazolható, s rájöttem, hogy sokféle módon alátámasztható, ám mindezekből most csak négy bizonyíték leírására szorítkozom.

Első bizonyíték a végeesség, azaz hogy az ég és a föld végesek, lévén a föld a központban, s az ég körülötte forog. Szükségszerű [tehát], hogy a bennük rejlő erő véges legyen, mivel véges testben nem lakozhat végtelen erő – ezt a tudományok is elvetik –, s amennyiben az őket megtartó erő véges, úgy szükségszerű, hogy van kezdetük és végük. Miután e bizonyíték eszembe jutott, elhatároztam, hogy leírom, s a sietséget félretéve hosszabban kifejtem. Azt gondoltam: [36] "Lehet, hogy a földnek hosszában, szélében és mélységében nincs határa. Ám ha ez így lenne, nem járná körbe a Nap, körpályáját megtéve, egy nappal és egy éjszaka leforgása alatt egyszer, hiszen mindig ugyanazon a helyen kel fel, s ugyanazon a helyen nyugszik le. S ehhez hasonlóan mozog a Hold és a többi csillagok is." Majd azt gondoltam: "Lehet, hogy az ég végtelen." Majd az jutott eszembe: "Hogyan lehetne ez, hisz az ég teljessége mozgásban van, állandóan a Föld körül forog. Hiszen lehetetlen úgy vélekednem, hogy a hozzánk közelebb álló része az, amely mozog, a távolabb álló rétegei pedig kiterjedtebbek annál, mintsem hogy mozogjanak, mivelhogy az »ég« szó alatt a mozgó részt értjük, s semmi mást nem tételezünk föl, ami mögötte lenne, fogadjuk el ezt tehát épként, és tételezzük fel, hogy nem mozog." Majd még tovább mentem, s úgy gondoltam: "Az is lehet, hogy több Föld és több ég létezik, s mindegyik ég körülfogja a hozzá tartozó Földet, s így végtelen számú világ létezne. Ám beláttam, hogy ez a természet[i törvények] szerint lehetetlen, hiszen a föld nem lehet tűz fölött a természet [rendje] szerint, hiszen a tűz és a levegő könnyű [ele-

²⁴⁰ *IMózes* 1:1.

²⁴¹ *Jesája* 44:24.

mek], míg a föld és a víz nehéz. S azt is megértettem, hogy amennyiben létezne egy föld-göröngy e földön kívül, akkor az áttörne minden levegő- és tűzréteget, hogy csatlakozzék ennek a világnak a föld-eleméhez. S ehhez hasonlóan, ha létezne egy víztömeg távol földünk tengereitől, akkor az átszakítaná a levegőt és a tüzet, hogy egyesülhessen a tengerek vizével. Arra a végkövetkeztetésre jutottam tehát, hogy nincs más ég, csak ez az ég, és nincs más föld, kivéve ezt a földet, s ez az ég véges, és ez a Föld is véges. S mivel meghatározott számú testet tartalmaznak, a bennük rejlő erő is véges, egy bizonyos határt elér, s annál megáll. [37] Ezen erőhatás megszűnése után pedig fennmaradásuk nem lehetséges, sem az erő létrejötte előtt nem létezhetek. S úgy találtam, a Szentírás is a föld és az ég véges létét tanúsítja, mondván:²⁴² "a föld egyik végétől a föld másik végéig", ezenkívül:²⁴³ "az ég egyik szélétől az ég másik széléig". A Szentírás azt is megerősíti, hogy a Nap a Föld körül kering, s ezt mindennap megismétli:²⁴⁴ "Fölkel a nap és lemegy a nap, siet vissza arra a helyre, ahol majd újból fölkel".

A második bizonyítékot az alkotóelemek összeszerkesztése és a részek összeállítása adja. Megfigyeltem ugyanis, hogy a testek összeszerkesztett részekből és [az ezeket] összekötő kapcsokból állnak, s ezáltal tisztán láthatóvá lettek számomra az alkotó munkájának és a teremtésnek a nyomai. Majd azt gondoltam: "Lehet, hogy ezek a kapcsok és függelékek csak a kisebb testeknél, azaz állatoknál és növényeknél figyelhetők meg." Ezután ezt az elméletemet a Földre is kiterjesztettem, hiszen azt is csak por, kövek, homok és más efféle dolgok együttese alkotja. Majd elméletemet az édig emeltem, s úgy találtam, hogy [az ég nem más, mint] egymásba illeszkedő szférarétegek sokasága, bennük fényből álló testek helyezkednek el, melyeket "csillagok"-nak neveznek, ezek lehetnek nagyok vagy kicsik, fényesebbek vagy kevésbé fénylők, ám [pontosan] beleillenek a szférákba. S amint bizonyossá vált számomra az ég és az alatta elhelyezkedő világ összeállított, összekapcsolt és egybeszerkesztett mivolta – amely a teremtett dolgok sajátossága –, ezen bizonyítékokból kiindulva szintén arra a következtetésre jutottam, hogy az ég és mindaz, ami alatta található, teremtett [eredetű]. S azt találtam, hogy a Szentírás is beszél arról, hogy az állatok [test]részekre való oszthatósága és ezen [test]részek összekapcsolódása teremtett mivoltukra utal. Ugyanezt állítja az emberek vonatkozásában:²⁴⁵ "Kezed alkotott és megerősített", a földről így ír:²⁴⁶ "a földetformálta, alkotta és megszilárdította", az égről pedig így beszél:²⁴⁷ "Ha látom az eget, kezed alkotását, a holdat és a csillagokat, amelyeket ráhelyeztél".

[38] A harmadik ok a járulékos tulajdonságokból következik, úgy találtam ugyanis, hogy a testek nem mentesek a járulékos tulajdonságoktól, mindegyik test részesül belőlük, akár lényegükből fakadóan, akár másképpen. Olyan ez, mint amikor az állatok és a növények fejlődnek, míg csak el nem érik teljességüket, ezután újra fogyatkozni kezdenek, végül részeikre bomlanak. Majd ez jutott eszembe: "Lehet, hogy a föld mentes mindezen járulékoktól. Alaposan megvizsgáltam tehát és úgy találtam, hogy a föld teli van növényekkel és állatokkal, melyeknek teste teremtett [eredetű], s ismeretes, hogy az, ami nem mentes a teremtett dolgoktól, az maga is hozzájuk hasonlóan teremtett." Majd

²⁴² 5Mózes 13:8.

²⁴³ Uo. 4:32.

²⁴⁴ Prédikátor 1:5.

²⁴⁵ Zsoltárok 119:73.

²⁴⁶ Jesájá 45:18.

²⁴⁷ Zsoltárok 8:4.

erre gondoltam: "Lehet, hogy az ég nélkülözi ezeket a járulékokat." Gondosan megfigyeltem, s azt tapasztaltam, hogy az ég sem választható külön a járulékoktól. Legfontosabb járuléka a szükségszerű és soha nem szűnő mozgás, sőt különféle mozgások sokasága, úgyhogy ezen mozgások gyorsaság és lassúság tekintetében egymáshoz viszonyíthatók. Ezenkívül [járulékos tulajdonság az is, hogy] egyes égitestek fénye a másikkra esik, s így azok megvilágított helyzetbe kerülnek, mint például a Hold, s járuléka az is, hogy az ég egyes csillagai fehéres, vöröses, sárgás és zöldes színeket vesznek fel. Mivel úgy találtam, hogy a járulékos tulajdonságok az égre is kiterjednek, s az ég léte nem előzi meg időben járulékaik létét, ráöbbsentem, hogy mindaz, ami nem előzi meg a járulékos tulajdonságot, az maga is hozzá hasonló, a járulékos tulajdonságok közé tartozik. A Szentírás azt mondja a föld és az ég járulékos tulajdonságairól, hogy a föld és az ég kezdetére szolgálnak bizonyítékot. Például:²⁴⁸ "Én alkottam a földet, és Én teremtettem rá embert. Az Én kezem feszítette ki az eget, minden serege az Én parancsomra állt elő".

A negyedik bizonyítékot az idő szolgáltatja. Tudom, hogy háromféle idő létezik: múlt, jelen és jövő. S mivel a jelen rövidebb, mint a pillanat – így a pillanatot én pontként képezem el –, azt gondoltam: Ha az ember gondolataiban fel kívánna emelkedni időben ettől a ponttól, talán nem sikerülne neki, mivel az idő végtelen, s ami végtelen, azt a gondolkodás felröppenése nem tudja átszelni. [39] Lényegében ez az ok teszi lehetetlenné azt, hogy a létezés alászállva áttörje a [végtelent], és elérkezzen hozzánk. Ám amennyiben nem ért volna el bennünket, nem léteznénk, s az eredeti kijelentésből, [hogy az idő végtelen,] az következne szükségszerűen, hogy a létezők sokasága nem létezik, tehát mi, a jelenlevők sem lennénk létezők. De mivel én magam létezőnek találok, [ebből] megértettem, hogy a létezés áttörte az időt, s elérkezett hozzám, s amennyiben az idő végtelen lenne, a létezés nem hatolhatott volna át rajta. E meggyőződésemet a múlt és a jövő idő vizsgálata esetében is feltétlenül igaznak tartom. A Szentírásban a fentieket igazoló állítást találtam a távoli időkről:²⁴⁹ "Minden ember reá tekint, de mint halandó, csak messziről látja", vagy:²⁵⁰ "Messziről hozom, amit tudok; hogy igazoljam Alkotómat". Tudomásomra jutott, hogy egy istentagadó találkozott egyegyistenhívővel, nem velem, mással, s ekképp próbálta cáfolni a fenti bizonyítékot: "Vajon lehetséges az, hogy az ember egy végtelen számú részből álló távolságot megtegyen?" Mert minden mérföldnyi, sőt könyöknyi távolság, amit az ember megtesz, ha úgy számítjuk, végtelen számú részre oszlik. Egyes gondolkodók ezért az oszthatatlan részecskék [atomok] elméletéhez folyamodtak, mások [a részecskék] ugrásának elméletéhez, s vannak olyanok is, akik azt vallják, hogy végtelen sok [idő]részecskének végtelen számú térrészecske felel meg. Az [istentagadó] fenti cáfolatát alaposan megvizsgálva hamisnak találtam, mivel a végtelen számú részre való felosztás csak képzeletben lehetséges, a valóságban nem fordulhat elő, hisz finomabb [természetű] annál, hogy ténylegesen megvalósulhasson, vagy részekre osztható legyen. S amennyiben [azt tételezzük fel, hogy] a létezés csak elméletileg, s nem a valóságban törte át a múltat, ez, életemre mondom, olyan, mint az istentagadó bizonyítéka. Ám mivel a létezés ténylegesen törte át az időt, míg csak el nem ért hozzánk, a fenti kijelentés nem cáfolja a mi bizonyítékunkat, hiszen csupán képzeletben lehetséges.

²⁴⁸ *Jesája* 45:12.

²⁴⁹ *Jób* 36:25.

²⁵⁰ *Uo.* 36:3.

[40] E négy bizonyítékon kívül más bizonyítékok is a rendelkezésemre állnak, melyeket a Genezis-magyarázatomban, a "Teremtés könyve" című művemben, és a Hivvi al-Balkhi érvei ellen írott könyvemben már kifejtettem, ezenkívül a többi művemben is található a témára vonatkozó megjegyzések. Ezzel együtt azok az érvek, melyeket ebben a fejezetben az állításaimmal vitatkozók ellen felhozok, alapvető összetevői az általam vallott véleménynek, azt támogatják és erősítik...

1. értékezés 2. fejezet

Létre jöhettek-e maguktól a teremtmények

Miután teljes mértékben bebizonyosodott számunkra az, hogy minden létező teremtett, azt vizsgáltam meg, vajon lehetséges-e az, hogy a létezők önmaguktól jöttek létre, avagy csak rajtuk kívül álló alkothatta őket. Én lehetetlennek tartom, hogy önmaguktól keletkeztek volna, különféle okok folytán, amelyek közül most hármat szeretnék megemlíteni. Az első ok a következő: bármely testről a létezők közül, amelyről kimutathatjuk és állíthatjuk azt, hogy alkotója önmagának, tudjuk azt, hogy miután létrejött, képesebb és alkalmasabb arra, hogy önmagához hasonló testet alkosson, [41] [mint létezése előtt volt]. Amennyiben tehát önmagát akkor hozta létre, amikor "gyenge" volt, akkor hozzon létre önmagához hasonló testeket akkor is, amikor "erős"! Am mivel nem képes önmagához hasonlót alkotni akkor, amikor "erős", így lehetetlen, hogy akkor alkosson, amikor "gyenge". A második ok így hangzik: amennyiben azt képzelnénk, hogy valamely dolog önmagát teremti meg, e feltételezést az idő-fogalom mindkét aspektusa szerint lehetetlennek találnánk. Ha [ugyanis] azt szeretnénk elismerni, hogy létezése előtt alkotta önmagát, tudjuk azt, hogy ekkor nem-létező volt, [s az is ismeretes], hogy nem-létező nem hozhat létre semmit. Amennyiben viszont azt próbáljuk feltételezni, hogy keletkezése után alkotta meg önmagát, tehát létezése önmagát megelőzte, akkor ez önmaga megalkotását szükségtelenné teszi. S az idő fogalomnak harmadik aspektusa nincs, kivéve a jelen pillanatot, az viszont nem vehető ténylegesen számításba. A harmadik ok a következő: ha azt feltételezzük, hogy egy test képes önmagát létrehozni, ez csak annak a feltételezésével képzelhető el, hogy képes önmaga megszüntetésére is. Amennyiben e feltételezést elfogadnánk, olyan testhez jutnánk, mely egyszerre létező és nem létező. Hiszen azt, hogy "képes", csak létező dologról állíthatjuk, s ha azt mondjuk róla: "nem teremti meg önmagát", ez azt jelenti, hogy nem létezik. S a feltételezés, amelyből az következik, hogy ugyanazon dolog egyszerre létező és nem létező, az érvénytelen és hamis. Azt találtam, hogy a Szentírás már az én cáfolatom előtt lehetetlennek nyilvánította azt, hogy egy dolog önmagát alkossa meg, mondván:²⁵¹ "Ő alkotott bennünket, nem mi". Ezenkívül a Szentírás visszautasítja azt, aki így szól:²⁵² "Enyém a folyó, Én alkottam!", s Isten megbünteti ezen kijelentéséért [a fáraót]. [42] A fenti magyarázatok után, amelyek véleményem szerint megcáfolják, hogy bármely dolog önmagától keletkezett volna, s szükségszerűen következik belőlük, hogy rajtuk kívül álló [tényező] hozta őket létre, a tudományos vizsgálódás módszerével néztem meg, vajon alkotójuk valami más [létezőből] hozta őket létre, avagy a semmiből teremtette őket, amint a szent könyvekben is meg van írva. Úgy találtam, hogy a valami más létezőből kiinduló teremtés gondolata értelmi szempontból hibás, mivel ellentmondást tartalmaz. Hiszen, ha azt mondjuk: "teremtette", ez szükségszerűvé teszi, hogy a dolog lényege

²⁵¹ Zsoltárok 100:3.

²⁵² Jechezkél 29:3.

elsődleges és eredeti, amennyiben pedig azt mondanánk: "valamiből [teremtette]", ebből az következne, hogy lényege öröktől fogva létező, nem elsődleges és nem eredeti. Amennyiben tehát a semmiből való teremtés gondolatát az értelem vizsgálatának vetjük alá, ezt elfogadható dolognak találjuk. S ha valaki azt mondja: "Te csak azért tartod magától értetődően szükségszerűnek a dolgok Teremtőjének létét, mivel az érzékekkel felfogható világban nem látsz olyan készítményt, melynek ne lenne alkotója, sem olyan tettet, melynek ne lenne végrehajtója. Ám az érzékekkel felfogható világban nem is láthatnál soha olyan dolgot, amely ne valami másból keletkezett volna. S hogyan vehetted azon állítást bizonyítékul, hogy "nincsen tett cselekvő nélkül", ám azt figyelmen kívül hagytad, hogy "nincs olyan dolog, mely ne egy másikból származna", hisz e két állítás egyaránt érvényes! Én erre azt válaszolom: Mivel céлом az, hogy következtetés útján vizsgáljam meg, vajon a mindenség valami másból vagy semmiből keletkezett, nem lehetséges az, hogy a dolog, amelynek bizonyítására törekszünk, önmagáért szolgáltatson tanúbizonyságot, s [saját bizonyításának] egyik előfeltétele legyen, hanem rajta kívül álló [tényeknek] kell a bizonyításban részt venniük. S mivel a kijelentés, hogy "nincsen tett cselekvő nélkül", távol áll az általunk keresett igazságtól, így az azt igazoló bizonyítékként felhasználtam, és ez a semmiből való teremtés elismeréséhez vezetett. Mindazonáltal több olyan állítást találtam, amelyet önmagával is lehet bizonyítani. Ám ez a téma túl érzékeny, s kívül esik e könyv terjedelmén, így figyelmen kívül hagytam, s a világosabb bizonyítékok kifejtésére szorítkoztam.

Az is egyértelművé vált számomra, hogy bármely dologra, amelyről azt állítjuk, hogy a létezők belőle keletkeztek, szükségszerűen áll az, hogy öröktől fogva létezik. S mivel örökkévaló, e tulajdonságokra nézve hasonló a Teremtőhöz. Ebből szükségszerűen az következik, hogy a Teremtő képtelen arra, hogy bármit is teremtsen belőle, ezen dolog nem fogadja el [a Teremtő] parancsait, [43] a saját akaratát követve alakul és formálódik, hacsak nem tételezünk fel közöttük egy harmadik tényezőt, mely különválasztja őket, úgy, hogy egyikükből alkotó, a másikból alkotott válik. Ám ha ezt mondjuk, nem létezőt állítunk, hisz minden általunk ismert létező kizárólag vagy alkotó, vagy alkotás eredménye. Arra is visszaemlékeztem, hogy alapkérdésünk az: "ki teremtette a dolgok lényegét?" Az pedig számunkra közismert, hogy az alkotónak [időben] meg kell előznie az általa alkotott dolgot, azáltal pedig, hogy a dolog lényegét [időben] megelőzi, a dolog teremtett [eredetűvé] válik, következésképpen ha a lényegét örökkévalónak gondoljuk, akkor az alkotó nem előzheti meg az általa alkotottat, s egyikük sem elsőrendű a másikkal szemben azáltal, hogy oka lenne a másik létezésének, vagy a másik lenne oka az ő létezésének, ez pedig teljességgel lehetetlen. Az is eszembe jutott, hogy amennyiben valakit az a meggyőződés vezetne, hogy Isten valami [már létezőből] teremtett valamit, ez azt a következtetést eredményezné, hogy Isten egyáltalán semmit nem teremtett. Annak oka pedig, hogy az ember úgy gondolja, valami csak valami másból jöhet létre, az, hogy az érzékelt valóság számunkra ilyen formában mutatkozik, ám azt is elmondhatjuk, hogy az érzékelt valóság ekképpen térben és időben, valamiféle formában, kiterjedésben, mással való arányában és viszonyában, s más, ehhez hasonló kategóriákban jelenik meg. S mindezen kategóriák éppen úgy jogosultak [az érzékelt valóság leírására], mint az [a kijelentés], hogy valami csak valami másból származhat. S amennyiben minden egyes kategóriát sorba véve, a valamiből való keletkezésről, a helyről, az időről, a formáról, a kiterjedésről, az arányról, a viszonyról és minden ehhez hasonló kategóriáról azt állítanánk, hogy öröktől fogva létezik, úgy semmi teremtendő nem maradna, s az egész teremtés értelmét veszítené. Az is világosan megfogalmazódott számomra, hogy amennyiben nem fogadjuk el azt az állítást, hogy "létezik olyan dolog,

amit semmi nem előz meg", akkor egyáltalán semmi nem létezhet. Ezt a következő példa bizonyítja: ha egy olyan dolgot veszünk, amely valami más okból keletkezett, akkor a második dolog jellege az első évei azonos, tehát feltétlenül egy harmadik dologból kellett létrejönnie, a harmadik dologra pedig ugyanaz érvényes, mint a másodikra, tehát rá is az a feltétel vonatkozik, hogy kizárólag egy negyedik dologból keletkezhetett, s ekképpen az ok-okozati lánc a végtelenségig folytatódik. S mivel a végtelen sosem múlik el, arra a szükségszerű következtetésre juthatnánk, hogy mi nem létezőnk. Ennek ellenére létezőnk. S amennyiben a bennünket megelőző dolgok száma végtelen lenne, nem múlhattak volna el a létrejöttünkig. Az a következtetés tehát, amelyre az értelem vezetett bennünket, ugyanaz, mint amit a próféták könyvei leírnak, **[44]** azaz, hogy a testek a Teremtőtől erednek, amint a Szentírás mondja:²⁵³ "Mielőtt hegyek születtek, mielőtt a föld és a világ létrejött, öröktől fogva mindörökké vagy Te, ó Isten!"

²⁵³ *Zsoltárok* 90:2.

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

A történelem időszámítása

1. értékezés

44. *A Kazár ezt mondta:* ez érdekes, ha nektek van a világ teremtéséről egy igazolt kronológiai feljegyzések.

45. *A rabbi ezt válaszolta:* Úgy hát, és eszerint is számoljuk az időt. És ebben nincs különbség a zsidók között, éljenek akár a kazárok, akár az etiópok országában.

46. *A Kazár megkérdezte:* és hányadik évben vagytok most?

47. *A rabbi így válaszolt:* négyezeröttszázadikban. Részleteiben igazolható Ádám és Sét életével, aztán Enostól Noéig, aztán Sémától és Évertől Ábrahámig, aztán Izsáktól, Jákobtól Mózesig eltelt idővel. Ők egyenes családi fonaluk révén az emberiség legjobbjai és kiválasztottjai voltak. Mindegyiküknek voltak más gyermekei is, azok azonban olyanok voltak, mint a gyümölcs héjai, és nem is hasonlítottak szüleikre, ezért nem is volt velük kapcsolatban az isteni logos. A történelmet ezeknek az isteni [férfiaknak] a révén lehetett meghatározni. Ők egyénenként és nem csoportként léteztek, míg Jákob a tizenkét törzset meg nem alapította. Ezek már méltók voltak az isteni kapcsolatra. Az isteni rend így már a tömeghez kapcsolódott és hozzájuk kapcsolódik az időszámítás is. Mi a történelmet Mózesig az alapján írjuk, ami Mózes Tórájában adatott nekünk, azt pedig hogy mi történt Mózes követően egészen a mai napig, azt nagyon jól tudjuk.

A történelem eseményeinek igazolása

48. *A Kazár így válaszolt:* ez a részletesség eltávolítja a hazugságnak és a megegyezésnek minden rossz gyanúját. Ilyen dologról ugyanis nem tud tíz ember megegyezni anélkül, hogy ne legyen köztük nézeteltérés és ezáltal le ne lepleznék titkos megegyezésüket, vagy hogy ne cáfolnák azt, aki valami ilyesmit akar számukra igazolni. Hogyan lehetne akkor ilyesmit egy nagy tömeg esetében elképzelni, főleg akkor, amikor a történetek még közel vannak és nincs semmi tere sem a hazugságnak, sem a fikciónak.

49. *A rabbi ezt mondta:* Valóban. Ábrahám maga a népek és nyelvek szétválásának (Bábel tornyának) idején élt és ő maga rokonaival együtt megmaradt Éber nagyapjának nyelvében. Innen származik "[h]éber" elnevezésük. Aztán Mózes négyszáz évvel később jött és a világ telve volt az égről és földről szóló minden lehetséges tudománnyal. Megjelent a fáraó és Egyiptom, valamint Izrael fiainak tudósai előtt. Ők ugyan megegyeztek vele, mégis megvizsgálták és nem adtak neki teljes mértékben hitelt abban, hogy az Is-

ten szólna az emberekhez, mielőtt az Örökkévaló ki nem nyilvánította az ő tízparancsolatát. Így tartott vele népe, nem tudatlanságból, hanem tudásból, félve az égi dolgok tudásából fakadó erőtől és másoktól, amelyek, mint a hamisítás, alaposabb vizsgálattal szemben nem állnak meg, miközben az Istentől származó dolog, mint a tiszta arany, melynek dinári dupla annyit érnek azok után, hogy kiállták a vizsgálat próbáját. Miként lehetne elképzelni, hogy ezek az emberek csak úgy elfogadják Mózes történetét, mondván, hogy ötszáz évvel előttük egyedül Éber nyelve lett volna és a nyelvek Peleg idején ebből váltak volna el Babelban; vagy azt, hogy egyik-másik nép Sémtől származna le, a harmadik és negyedik pedig Chámtól, és ugyanúgy ez és ez a földjük? Föl lehet-e tenni helyesen, hogy ma bárki is azt képzelné, hogy az ismert népek leszármazását, történelmét és nyelvét illetően hazugságot terjeszthet, amikor mindez csak ötszáz évvel korábban történt?

50. A Kazár ezt mondta: Ez valóban lehetetlen. Hiszen hogyan lehetne az, hogy mi a tudományokat ma föltalálók közlésében ismerjük ötszáz évvel korábról. Aki ötszáz évvel ezelőtt élt, ma annak a dolgában nem lehet hazudni, sem leszármazását, sem nyelvét, sem írását illetően.

51. A rabbi mondta: Hogyne talált volna Mózes ellenkezésre Egyiptom bölcseitől azzal kapcsolatban, amit mondott, amikor saját népe is követelésekkel állt elő vele szemben?

52. A Kazár így válaszolt: Ezek a dolgok hagyományból ismertek, szilárdak és megalapozottak.

A nyelvek és a hét kialakulása

53. A rabbi így folytatta: Úgy látod-e, hogy a nyelvek öröktől fogva vannak és nincs kezdetük?

54. A Kazár ezt válaszolta: Ellenkezőleg! Régi időkben jöttek létre, mégpedig közmegegyezés alapján! Erre mutat, hogy névszókból, igékből és partikulákból áll, ezek pedig hangokból, amelyek a beszédszervekből származnak.

55. Mire a rabbi: Feltételezed, hogy valaki csak úgy kitalált volna magától egy nyelvet? Vagy hallottál-e ilyen emberről?

56. A Kazár ezt mondta: Nem láttam és nem hallottam. Kétség kívül azonban valamikor kellett élnie valakinek, aki előtt nem volt nyelv, amit valamely nép elfogadhatott volna annak alapján, hogy egy nép a többi nélkül már megegyezett egy nyelvben.

57. A rabbi ezt mondta: Hallottál-e olyan népről, amelyik eltér a közismert héttől, amelynek kezdete vasárnap és a vége szombat? Lehet-e, hogy ebben a kínaiak megegyeznek a nyugati szigetek lakóival valamilyen [közös] kezdet, összebeszélés vagy megegyezés nélkül?

58. Mire a Kazár: Nem lehetséges ez másként, csakis közös megegyezésükkel. Ez azonban valószínűtlen. Esetleg az emberek mind Ádám vagy Noé, vagy valaki más leszármazottai és a hetet szüleiktől örökölték.

59. A rabbi ezt válaszolta: pontosan ezt akartam, igen! A tízes számban is megegyeznek az emberek Keleten és Nyugaton. Milyen természet vezetné őket, hogy megálljanak tíznél, ha nem valamilyen hagyomány attól, aki kezdte?

Más népek és a filozófusok hagyományai és elképzelései

60. *A Kazár mondta:* hogyan nem rendít meg téged hitedben az, amit az indiaiakról mondanak, miszerint náluk olyan emlékek és hagyományok vannak, amelyek ezerszer ezer évesek?

61. *A rabbi mondta:* az gyöngíténé hitemet, ha lenne nekik egységes meggyőződésük: vagy egy olyan történelemkönyvük, amelyet nézetkülönbség nélkül mindenki elfogad. Ilyen azonban nem lesz. Ehhez ők túlságosan is zabolátlan és pontatlan nép, akik az egyes vallások híveit akarják ingerelni bálványaikkal, talizmánjaikkal és varázsszereikkel. Gúnyolják azt, aki azt állítja, hogy Istentől kapott könyve van. Ugyanakkor nekik maguknak kevés könyvük van, azokat is közülük néhányan írták és alkalmasak a gyöngé ítéllőképességük félrevezetésére. Ilyenek például a csillagászok könyvei. Ezekben tízezer évek történelmét írják le, mint a "Nabateus földművelés" című könyvben. Olyanok vannak bennük megnevezve, mint Janbüsad, Sagrd és Duanl. Róluk azt állítják, hogy Ádám előtt éltek. Szerintük Janbüsad Ádám tanára volt, és így tovább.

62. *A Kazár ezt mondta:* tegyük föl, hogy én egy olyan fekete bőrű néppel, egy olyan nemzettel érvelek ellened, amelyik nem ismer el egy [közös] tanítást sem. Ebben az esetben igazad lenne. Mit mondasz a filozófusokról – ők kutatásaik és írásaik szerint megegyeznek abban, hogy a világ örökkévaló és kezdet nélküli, de ez nem tízezer, nem is ezerszer ezer évet, hanem a végtelent jelenti.

63. *A rabbi ezt mondta:* a filozófusok esetében semmi kivetni való sincs abban, hogy ők azok, akik nem örökölték sem tudást, sem vallást. Ők ugyanis görögök, a görögök pedig Jáfet Északon lakó fiai. Az öröklött tudás ugyanakkor Ádámtól származik, tehát az isteni logos által támogatott tudás Sém leszármazottjain, mégpedig Noé kiválasztottjain keresztül jön. E kiválasztottak között eddig sem és ezután sem szakad meg a tudás Ádámtól kezdődő láncolata. A tudás akkor került a görögökhöz, amikor ők vezető hatalommá lettek. A tudás hozzájuk a perzsáktól került, azokhoz pedig a kaldeusoktól. A híres filozófusok hatalmuk idején bukkantak föl közöttük, sem korábban, sem később. Amióta azonban országuk a rómaiak uralma alá került, nincs közöttük egy híres filozófus sem.

64. *A Kazár ezt mondta:* ebből az következik, hogy nem szabad hinnünk Arisztotelész tudományának?

65. *A rabbi így válaszolt:* igen, ő értelmét és gondolkodását gyakorolta, mivel nem ismert hitelt érdemlő hagyományt, sem öröklött bölcsességet. Ezért gondolkodott a világ kezdetéről és végéről, de éppoly nehéz volt gondolkodása számára a kezdetet elképzelni, mint amilyen nehéz volt a kezdetnélküliség elképzelése. Jobbnak tartotta azonban azokat a következtetéseit, amelyek pusztán gondolkodására támaszkodva a világ öröktől fogva való voltát igazolták, és nem látta értelmét, hogy azok története után kutasson, akik előtte éltek és nem kutatta leszármazásukat sem. Ha a filozófus egy olyan nép körében élt volna, amelyik általánosan elfogadott és megingathatatlan igazságú tanításokat örökölt, akkor szillogizmusait és bizonyításait azok igazolására használta volna föl a teremtés nehézségeivel szemben, mint ahogyan fölhasználta a kezdetnélküliség bizonyítására, annak ellenére, hogy az sokkal nehezebben fogadható el.

66. *A Kazár ezt kérdezte:* lehet ezt egy bizonyítással valószínűsíteni?

67. *A rabbi ezt válaszolta:* ki tudna nekünk ebben a kérdésben bizonyítékkal szolgálni? Isten őrizzen attól, hogy a törvény (Tóra) valami olyat hozzon, ami ellentmondásban van a tapasztalattal vagy a következtetéssel! Csodákon és a szokásos dolgokon való túllépésen alapul, amelyeknek során új dolgok keletkeznek vagy egyes egyedek más egyedekké változnak, hogy mindezzel rámutasson a világ létrehozójára és annak képességére, amivel amikor csak akarja, azt hoz létre, amit akar. A világ öröktől fogva való vagy teremtett voltának kérdése homályos és a két megfontolás bizonyításai egymással egyenlő súlyúak. A teremtett világ melletti érveket az Ádámtól, Noétól, Mózes-től származó prófétai hagyomány teszi valószínűbbé. Mindez hitelt érdemlőbb a szillogisztikus bizonyításnál. Ha egy törvényhez ragaszkodónak az örökkévaló anyag, valamint a mi világunk előtti több világ tanának állításában kellene menedéket keresnie, nemde ez csapást jelentene arra a hitére nézve, hogy ezt a világot egy bizonyos idővel ezelőtt teremtették és az első emberek Ádám és Éva voltak.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

Teremtés a semmiből, vagy eredendő lét?

2. rész 13. fejezet

Az emberek nézetei a világ örökkévalóságát vagy teremtését illetően, tekintettel azokra, kik egy létező Istenben hisznek, háromfélék:

I. Az első nézet, s ez nézete mindenkinek, aki Mózes tanítónk törvény tanában hisz, az, hogy a világ a maga egészében véve, már t. i. minden létezőt, Istennek kivételével, Isten létesítette a teljes nem lét után, s hogy Isten egyedül létezett (eleinte) s kívül semmi egyéb, sem angyal, sem sphaera, sem az, ami a szféra belsejében van. S csak aztán létesítette mind ezen létezőket, úgy amint vannak, akarata és kívánsága szerint, és nem más valamiből, s az idő maga is a teremtett lények közül való, mert az idő a mozgást követi, a mozgás pedig járuléka a mozgatottnak, s maga a mozgatott, – melynek mozgását az idő követi, teremtett, s lett miután nem, volt. Az pedig, hogy mondatik: „A teremtő volt, mielőtt a világot teremtette”, ahol a „volt” szó az időre utal, ugyancsak mind az, ami eszébe juttatja (az embernek), hogy létének folytonossága, a világ teremtése előtt vég nélküli folytonosság, – mind ez feltevése az időnek, vagy képlet az időről, de nem valósága az időnek, mert az idő járulék kétségkívül, s szerintünk a teremtett járulékok közül való, mint péld. a feketeség vagy a fehérség. Jóllehet nem a milyenség kategóriájába tartozik, mégis egészben véve, járulék, mely a mozgással összefügg, amint az világos az előtt, aki Aristotelesnek az idő magyarázatára s létének igaz voltára vonatkozó szavait felfogta.

Ehelyütt megmagyarázunk valamit, ami, bár tárgyunkra szorosan nem is vonatkozik, de mégis hasznára lehet. S ez az, hogy ami az idő fogalmának homályos voltát okozta a tudomány sok emberénél, úgy hogy e tárgyban zavarban voltak, ha vajon van-e létében valóság, vagy pedig nincsen – mint Galienus s mások – az, hogy az járulék (más) járulékból; mert a járulékok, melyek a testekben léteznek első léttel mint a színek és ízlések, azok felfogás tárgyai lesznek első gondolkozásra, s eszméiket el képzelhetni. Ellenben azon járulékok, melyeknek hordozói más járulékok, mint péld. a fény a színben, vagy a görbeség és a kerekdedség a vonalban, azoknak tárgya nagyon homályos, kivált, ha hozzájárul még az is, hogy a hordozó járulék nem marad meg egy helyzetben, hanem változik helyzetről helyzetre, akkor aztán a dolog még homályosabbá lesz. Idővel aztán a két tárgy együvé foglaltatott, hogy t. i. az a mozgással összefüggő járulék, a mozgás pedig járuléka a mozgatottnak és a mozgás nem olymódú, mint a feketeség, mely valami állandó; hanem a mozgás valójához és lényegéhez tartozik, hogy nem állandó valami egy pillanatra sem, s ez az, ami az idő fogalmának homályosságát okozza. Célunk, hogy az – ránk nézve – teremtett valami, mely létesült mint a többi járulékok és a lények, melyek ama járulékokat hordozzák. S ez okból a világnak Isten által való létrehozatala nem lehet időbeli kezdetű, mert az idő a teremtett lények közül való. Na-

gyon behatóan elmélkedjél e fölött, hogy ne kényszerülj felelni, ami elől ki nem térhet, aki azt figyelmen kívül hagyja. Mert mihelyt megengeded, hogy volt idő a világ előtt, az örökké való létét is kényszerülsz megengedni, lévén az idő járulék, s lehetetlen hordozó nélkül s ebből aztán következik valaminek a léte ezen világ léte előtt, s ez az, amit ki kell kerülni. S ez egyike ama nézeteknek, ami kétség kívül Mózes tanítónk tanának alapja, s a második az egység után, s ne is jusson eszedbe e kívül más valami. Ábrahám ősatyánk volt az, aki közzé tenni kezdte e tant, amire a gondolkozás vezette, s azért kiáltá ki az örökkévaló Isten nevét. Ezt a nézetet pedig a kifejezéssel nyilvánította:²⁵⁴ „Az eget és föld teremtője”.

2. A második nézet, mind azon filozófusok nézete, akiknek elmélkedéséről hallottunk, vagy akinek szavait láttuk. S ez a következő, ők ugyanis azt mondják, hogy nem áll, miszerint Isten létrehozott valamit semmiből, valamint hogy lehetetlen, hogy valamit semmivé tegyen, az az, hogy lehetetlen, hogy valami anyaggal és formával bíró létező létesüljön, miután az az anyag semmi szín alatt nem létezett, s nem lehet semmivé amaz anyag teljes nem létéig. Istennek azt tulajdonítani, hogy ő erre képes – szerintük – annyi volna, mint neki azt tulajdonítani, hogy ő két ellentétet együvé foglalhat ugyanazon időben, vagy hozzá hasonlót teremte, vagy megtestesül, vagy négyszöget teremt, melynek átmetszője egyenlő az oldalához, s ehhez hasonló képtelenségeket. S ami szavaikból kivehető, hogy ők azt mondják, valamint rá nézve nem hatalomhiány, hogy lehetetlenséget létre nem hoz – mert a lehetetlennek állandó természete van, s nem valami cselekvőnek a műve, amiért is lehetetlen változnia – hasonlóképpen rá nézve nem hatalomhiány, hogy létre nem hozhat valamit semmiből, mert ez minden lehetetlenségek kategóriájába való. S ez oknál fogva azt hiszik, hogy van egy anyag, örök időktől való, mint Isten örök időktől valósága, s nem létezik ő az anyag nélkül s az anyag nem létezik ő nélküle, de nem gondolják azt, hogy – az anyag olyan rangú, mint Isten a létben, hanem hogy ő létének az oka, s hogy ő neki az, mint péld. az agyag a fazekasnak, vagy a vas a kovácsnak, és hogy ő teremt benne amit akar, egyszer formál belőle eget és földet, másszor meg más valamit, s e nézt követői azt vélik, hogy az ég szintén lett és elenyészik, csakhogy nem lettek semmiből s nem enyésznek el semmivé, hanem valamint az élő lények egyedei lesznek és elenyésznek létező anyagból létező anyagra, úgy az ég is lesz és elenyészik, és keletkezésük és elenyészésük hasonlók a többi alattuk levő lényekéhez. S e felekezet emberei több osztályra oszolnak, mely osztályoknak és nézeteiknek felemlítése e fejezetben hasznunkra nem szolgál. De e felekezet általános elve az, amit felemlítettem. Plátó is e nézetet vallja. Úgy találod, hogy Aristoteles azt beszéli el róla Acroasis könyvében, hogy ő – már t. i. Plátó – azt véli, hogy az ég lesz és elenyészik. Szintúgy találod Timaeus könyvében nézetét világosan kifejtve, csakhogy ő nem osztja hitünket, amint azt véli, aki a nézeteket nem vizsgálja s nem mélyed bele az elmélkedésbe, s aztán azt képzei, hogy a mi nézetünk s az ő nézete egyenlő, de a dolog nem úgy van. Mert mi azt hisszük, hogy az ég lett nem valamiből, hanem a feltétlen nem lét után, ő pedig azt véli, hogy az létezett – és lett valamiből. És ez a második nézet.

3. A harmadik nézet. Ez Aristoteles, továbbá az ő követőinek és művei magyarázóinak nézete. Ő azt tartja, amit az imént említett felekezet emberei állítottak, hogy t. i. egyáltalában nem találhatik anyagból álló tárgy, mely nem anyagból keletkezett. S ehhez még hozzáteszi, hogy az ég nincs alávetve a keletkezésnek és elenyészésnek semmi szín alatt. Nézetének veleje pedig ez: ugyanis azt vallja, hogy ez az egész mindenség, úgy

²⁵⁴ *IMózes* 14:22.

amint van, úgy volt és lesz mindég, hogy a fennálló tárgy, mely a keletkezésnek és elenyészásnak nincs alávetve – már t. i. az ég – nem szűnik meg soha ekként létezni, hogy az idő és a mozgás öröklétűek és állandók, nem keletkeznek, s el nem enyésznek; s a tárgy, mely keletkezik és elenyészik – az pedig az, ami a hold sphaerája alatt van – nem szűnik meg ekként létezni, t. i. az az első anyag magában véve sem nem keletkezett, sem el nem enyészik, hanem a formák benne váltakoznak egymás után, kivetkőztetve az egyikből, magára ölt egy másikat, s hogy ez egész rend a feljebb való s az alatt levő, nem szenved változást s meg nem szűnik, s nem keletkezik benne sem, ami új, ami természetében nincs, s nem jön benne létre semmi új ami elüt a szabálytól. Azt mondja, továbbá – jóllehet, hogy e szavakkal nem mondja, de eszme menetéből következtethető – hogy, szerinte a lehetlenség körébe tartozik, miszerint nála az akarat változzék, vagy hogy új kívánság támadjon benne, s hogy ez egész mindenséget, úgy a mint van, Isten létesítette akaratával, de nem cselekedett semmit a nem lét után. S valamint – a lehetlenség körébe való, hogy a teremtő megszűnjék létezni, vagy hogy változzék lényege, szintúgy a lehetségtelen körébe tartozik, hogy akarata változzék, vagy hogy benne új kívánság támadjon. A miből aztán következik, hogy ez az egész mindenség, úgy amint az most van, úgy volt az szünet nélkül, s úgy lesz az örökkön örökké.

Ez ama nézetek magyarázata s igaz értelmük. S ez azok nézete, akiknél bizonyíték útján lett nyilvánvalóvá Isten léte a világra nézve. Hanem azokat illetőleg, akik Isten létét föl nem ismerték, hanem azt vélik hogy a tárgyak keletkeznek és elenyésznek, csatlakozás és szétválás útján, véletlenségből, s hogy ott nincs kormányzó sem rend a létre nézve – mint Epicur s társai s hozzá hasonlók, amint Sándor értesít – nem jár ránk nézve haszonnal ama felekezetek felemlítése, mert már bizonyíték útján lett nyilvánvalóvá Isten léte, s azon emberek nézeteinek felemlítése, kik elmékedésüket egy oly alapra fektették, mely bizonyítékok által nyilván halomra döntetett, haszonnal bizonyára nem jár, ép úgy haszonnal nem járna ránk nézve abbéli törekvésünk, hogy igaznak tüntessük fel a második nézet híveinek állítását, t. i. hogy az ég keletkezett és elenyészik, mert hát ők az öröklétet vallják. Szerintünk pedig nincs különbség azok közt, kik azt tartják, hogy az ég szükségképpen keletkezett valamiből, s elenyészik ismét azzá, és Aristoteles nézete között, aki azt tartja, hogy az sem nem keletkezett, sem el nem enyészik; mert mind az, aki Mózes és Ábrahám ősatyánk zanát követi, vagy azok útjainhalad, célul tűzi ki a hitet, hogy Isten mellett noincs semmi örök időtől létező, s hogy valaminek a létrehozatala semmiből, Istennél nem tartozik a lehetlenség körébe, sőt mi több némely gondolkodók szerint ez szükségből való.

2. rész 25. fejezet

Az eredendő anyag elvének elvetése

Tudd meg, hogy mi nem azért tartózkodunk a világ örök időktől valóságának vitatásától, mintha a szentírásban előforduló helyek azt tartalmoznák, hogy a világ teremtett, mert a szent írási helyek, melyek a világ teremtésére utalnak, nem számosabbak amazoknál, melyek arra utalnak, hogy Isten test. Aztán az allegóriai értelmezés kapui nincsenek előttünk zárva, s nem hozzáférhetetlenek a világ teremtése tárgyában, sőt lehetséges lett volna nekünk azokat akként értelmezni, amint azt a testiség távoltartásánál tettük. S talán jóval könnyebb lett volna az, s inkább magyarázhattuk volna azon verseket, állítván a világ örök időktől valóságát, amint mi a szent írási helyeket magyaráztuk, s távol tartottuk Istentől a testiséget. Azonban ami bennünket arra indított, hogy ezt ne tegyük s ne higgyük, az két ok volt. Egyike közülük az: hogy Isten test nélkülsége bizo-

nyíték útján lett kitüntetve, amiből okvetlen következik, hogy értelmezésnek van helye ott, hol az egyszerű értelem ellen a bizonyíték szól, s tudva levő dolog, hogy annak okvetlen kell értelmezés. A világ örök időktől valósága pedig nem lett bizonyíték útján kitüntetve, minél fogva szükségtelen a szent írási helyeket csűrni – csavarni és allegorice értelmezni, hogy túlsúlyt nyerjen az egyik nézet, mellyel ellensúlyozható annak ellenkezője az érvelések valamelyik módja alapján. Ez az egyik ok. A másik ok: hitünk hogy Isten nem test, nem mond ellen Tóránk bármelyik alapelvének, s nem hazudtol meg semmiféle prófétai mondást. S nincs abban semmi, ha csak az nem, amint a balgatók vélekednek, hogy ez a szent írás ellen van, pedig nincs ellene, amint magyaráztuk, sőt éppen ez az írás célja. Ellenben az a hiedelem, hogy a világ örök időktől való, oly értelemben, amint azt Aristoteles gondolja, már t. i. hogy az szükségből való, s hogy a természet egyáltalán nem változhatik, s semmi sem térhet el szokott módjától, íme ez feldönti a vallást alapostól, meghazudtol okvetlen minden csudát, s tagadásba von mindent, amire a Tóra reményt nyújt vagy amitől megfélemlít. Istenemre mondom! Talán csak nem értelmezik úgy a csodákat, amint azt az Albatenisták tették az Iszlámban, ami a képtelenség egy neméhez vezetett. Azonban, ha a világ örök időktől valóságát a második nézet szerint, melyet kifejtettünk, engedik meg, – s ez Plátó nézete, mely szerint az ég szintén veszendőbe menő léttel bír – ez a nézet nem dönti fel a Tóra alapjait s nem vonja maga után a csodák tagadását, sőt ellenkezőleg azoknak megengedhetőségét. Lehetséges továbbá, hogy a szent írási helyek az ő nézete értelmében értelmeztessenek s találkoznak is a szent írásban s azon kívül sokféle kifejezések, melyekre támaszkodhatik, s melyek neki bizonyítékul szolgálhatnak. De a szükség erre bennünket nem készítet, hacsak nincs az feltüntetve bizonyíték alapján. Hanem mind addig, míg az nincs bizonyíték útján feltüntetve, nincs hajlandóságunk eme nézet iránt, s nem is vagyunk mi tekintettel eme másik nézetre egyáltalán. Hanem értelmezzük a szent írási helyeket egyszerű értelmükben. S azt mondjuk: hogy a Tóra velünk oly dolgot közölt, melyet felfogni erőnk nem képes, s a csoda tanúskodik vélekedésünk igazsága mellett.

Tudni való, hogy a világ teremtésében való hit mellett, a csodák valamennyien lehetségesek, aztán a Tóra is lehetséges, s minden kérdés, mely e tárgyban felmerül magától elesik, úgy hogy, ha azt kérdezi valaki, miért nyilatkozott Isten ez előtt, s nem nyilatkozott más előtt, aztán, miért adta Isten Tóráját egy bizonyos nemzetnek, s nem adta azt egy másiknak, továbbá miért adta ezt ebben az időben, s nem előbb vagy utóbb, aztán miért adott ilyen parancsolatokat, s óva intett amolyan tilalmakra, s miért bízta meg Isten a prófétát ezekkel a csodákkal, amint föl vannak említve, s nem másokkal? Aztán milyen szándéka volt Istennek ezekkel a törvényekkel? S miért nem helyezte természetünkbe a megparancsolt és eltiltott dolgok iránti érzéket, ha már ez volt szándéka? Mind eme kérdésekre a válasz az lesz, hogy azt mondjuk: „Úgy akarta vagy úgy határozta el az ő bölcsessége.” Valamint a világot, abban a formában létesítette, amilyenben akarta, mi pedig az ő ebbeli akaratát nem ismerjük, sem pedig bölcsessége mivoltát, hogy miért határozta el éppen ezt az alakját s ezt az idejét, épp oly kevéssé ismerjük akaratát, vagy bölcsessége kötelező voltát, amidőn elhatározta azt, ami amaz előbb felvetett kérdések tárgyát képezi. S ha valaki erre azt mondja, hogy a világ így van szükségképpen, okvetlen következnek abból, hogy mind ama kérdések fölvetessenek s nem szabadulhatni azok elől másképp, mint ocsmány feleletekkel, melyek egyre halmozzák a Tóra egyszerű értelmezésnek meghazudtolását és tagadását, mikre nézve minden értelmes embernél kétség nem forog fenn, hogy azok egyszerű értelmükben veendőek. S ennek oka, hogy ama véleményt kerülik, s ez okból töltötték és fogják tölteni napjaikat a jámbor emberek ezen kérdés vitatásával. Mert ha a világ teremtése ki lett volna tüntetve bizonyítékkal,

még Plátó nézete szerint is, elesett volna mind az, mit a philosophusok ellenünk felhoztak cáfolatképpen, valamint, hogyha bizonyítékkal igazolva lett volna az örök időktől valóság, amint Aristoteles vélekedik, akkor elesnék a Tóra egész teljében, s a tárgy egészen más nézetek felé vitetnék. Így tehát fölvilágosítottalak, hogy az egész tárgy ettől a kérdéstől függ. Ezt pedig jól jegyezd meg.

2. rész 27. fejezet

A lét megszűnésének kérdése

Már megmagyaráztam neked, hogy a világ teremtésében való hit szükségképpen az egész Tóra alapja, ellenben annak elenyészése miután teremtett és létesült, szerintünk nem alapelve a Tórának, s nem okoz semminemű kárt hitünknek, ha állandóságában hiszünk. S ha azt veted elemébe: „Hiszen már ki lett mutatva, hogy minden mi keletkezett, elenyészhető, s ha egyszer keletkezett, el is enyészik.” Tudd meg, hogy az nem következés ránk nézve, mert mi azt nem mondtuk, hogy azon módon keletkezett, mint keletkeznek a természeti tárgyak, melyek a természet törvényeihez vannak kötve. Mert az, ami természeti szokás szerint keletkezik, okvetlen kell, hogy elenyésszék is a természeti szokás szerint. Mert valamint természete okvetlen követeli, hogy ne létezett legyen ily módon, s csak azután lett így: szintúgy követeli, hogy ily módon ne létezzék örökké, mert világosan ki lett mutatva, hogy az ily módon való lét – természete szerint – nem illeti őt meg állandóan. De a mi hittani tételünk szerint, melynek értelmében a tárgyak létezése és elenyészése Isten akarata szerint, nem pedig szükségből való, nem következik ránk nézve, eme nézet szerint, hogy Isten, midőn valamit létrehozott, ami azelőtt léttel nem bírt, azt okvetlen el kell enyésztetnie. De igen is a dolog akarától függ, ha úgy akarja, el fogja enyésztetnie, s ha úgy akarja, fenn fogja marasztani, vagy úgy is amint bölcsessége elhatározta azt. Mert az lehetséges, hogy fenn marasztalja mindörökké, s oly állandóságot ad neki, mint a saját állandósága. Hiszen már megtudtad azt, hogy „a fenség trónusá”-ról, melyről azt írták a bölcsek, hogy teremtve lett, egyáltalán nem mondták azt, hogy meg fog szünni létezni, s egyáltalán nem hallatszott próféta vagy bölcs szavai közül, hogy az el fog enyészni vagy meg fog szünni létezni, hanem igen is a szent írás maga szól örökké valóságáról. Hasonlóképpen a kimagasló emberek lelkei is – nézetünk szerint – teremtvék, nem fognak megszünni létezni. S azoknak bizonyos nézetei szerint, kik Midrásim szószerinti értelme után indulnak, amazok testei szintén mind örökké részesülnek örök gyönyörökben, amint azt a paradicsom embereiről elterjedt hit tanítja. Röviden az elmélkedés arra a következtetésre késztet, hogy nem következik okvetlen a világ elenyészése. Nem marad egyéb hátra, mint a próféták és bölcsek mondásai szempontjából vitatni: „Vajjon szó van-e róla, hogy ez a világ tökéletesen el fog enyészni, vagy nincs? Mert köznépünk azt hiszi, hogy erről szó van, s hogy ez az egész világ el fog enyészni. Íme tehát ki fogom mutatni, hogy a dolog nem úgy van, hanem igen is sok szent írási hely említi örökkévalóságát, s mind az, ami a szó szerinti értelem alapján úgy tetszik, hogy az elenyészésre céloz, nagyon világos, hogy csak képlet, amint ki fogom fejteni. S ha valaki, aki szószerinti értelem után indul, azt állítja, hogy rá nézve lehetetlen, miszerint azt ne higgye, hogy az el fog enyészni, arra nem neheztelnek, hanem szükséges, hogy tudtára adják, hogy mert teremtve lett, nem következik okvetlen, hogy a világ elenyésszik, hanem hiszi ő azt a maga nézete szerint, amint hisz annak a képlet szerzőjének, amelyet ő szó szerinti értelmében vett. A Tórára pedig ebből semmi nemű kár nem áramlik.

2. rész 30. fejezet

Az „első” és a „fő” fogalma

Tudd meg, hogy különbség van az első és fődolog közt. Ugyanis a fődolog találta-
tik abban, aminél az a fő, vagy pedig vele együtt, jóllehet, hogy időre nézve azt meg
nem előzi, amint mondják a szív a fő az állatban, s az elem a fő abban, aminek az az
eleme. Különb en ezen eszmére határozottan az is mondatik, hogy az „első”. Néha meg
az „első” csupán az időben megelőzőre mondatik, anélkül, hogy az az időben megelőző
oka volna a később következőnek; úgy mondják péld.: „első, ki e házban lakott az vagy
amaz, utána meg az vagy amaz”, de nem mondják az vagy amaz princípiuma annak. A
szó, mely a mi nyelvünkben az elsőbbséget jelenti „Techila”, péld.: „Első megszólítása
Istennek, Hoséához intézve (*tchilat*).²⁵⁵ Az pedig, amely a princípiumra utal, az *résit*,
amely, *ros* (fő) szóból származik, mely princípiuma (kezdet) az állatnak, fekvése sze-
rint. A világ azonban nem teremtett az időbeli kezdetben, amint magyaráztuk, mert az
idő a teremtett lényeg összegéhez tartozik, s ez okból van mondva: *Börésit*²⁵⁶ a ב (bét)
pedig annyi mint „ban”, „ben”. Eme vers igazi fordítása következő: „A princípiumban
teremtette Isten a felsőbbet és az alantast”, ez az értelmezés az, mely felelet a világ te-
remtésének. Amit pedig egy némely bölcsnél felhozva találsz, mely szerint megállapod-
tak abban, hogy létezett az idő a világ teremtése előtt, az nagyon kétséges, mert ez Aris-
toteles nézete, amint megfejtettem, aki úgy vélekedik, hogy nem képzelhető kezdet az
időre nézve, ami pedig elvetendő. Ami pedig ez állításra rávitte az illetőket az, hogy
találtak:²⁵⁷ „egy nap”, „második nap”-féle kifejezéseket. Az pedig, ki ez állítással élt, a
dolgot szó szerint vette, úgy vélekedvén, hogy miután nem volt környező sphaera, sem
nap, mely tárggyal lett megmérve az első nap? A következő módon fejezik ki magukat:
„Első nap”. R. Jehuda Simon fia megjegyzi: innen következtethető, hogy volt időrend-
szer az előtt. R. Abahu mondja: innen következtethetni, hogy Isten világokat alkotott és
lerombolta azokat, és ez még inkább elvetendő, mint az első. Érted bizonyára, hogy min
akadtak fenn ők, azon t. i, hogy az idő létezett volna az ezen nap létezése előtt. De meg
leend magyarázva neked mindjárt annak megoldása, ami kétséges volt e kettő előtt. Isten
bizony! e kettő aligha nem azt akarták mondani, hogy lehetetlen, miszerint az időrend-
szer nem létezett volna az előtt, ez pedig azonos a világ örök időktől valósága hitével.
Már pedig a Tóra minden híve óvakodni fog attól. És ezen mondás szerintem nem kü-
lönb annál, mit R. Eliezer mondott: „Az egek honnan teremtettek?” Egy szóval mind
ezen helyekre vonatkozólag nem kell tekintettel lenni arra, hogy ki mit mond. Már tud-
todra adtam, hogy az egész hit alapja, hogy Isten a világot semmiből és az időbeni kez-
det kizárásával hozta létre, sőt az idő teremtett valami, amennyiben az a sphaera mozgá-
sának folyománya, a sphaera pedig szintén teremtett.

Amit szintén még tudnod kell, az, hogy az אַת (*et*) szócskát illetőleg az אַת השמים
וְאֵת הָאָרֶץ (Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet)-ben²⁵⁸ már több helyen ma-
gyarázták a bölcsek, hogy az ugyanoly értelmű, mint a „-val, -vel”. Evvel azt akarták
mondani, hogy ő az éggel teremtette mind azt, ami az égben van, s a földdel, ami a föl-
dön van. Ugyancsak ismered magyarázatukat, hogy az ég és a föld együtt teremtettek,

²⁵⁵ Hoséa 1:2.

²⁵⁶ IMózes 1:1.

²⁵⁷ Uo. 1:5., 8.

²⁵⁸ Uo. 1:1.

tekintettel ama mondásra:²⁵⁹ „Felhívást intéztem én hozzájuk, s együttesen ott teremtettek”. E szerint tehát együtt teremtettek, s külön váltak a tárgyak mind egyenként, úgy hogy, szerintük, hasonlít ez a vetőhöz, aki egyszerre különféle vetőmagot szór a földbe, mik közül egy rész egy nap, egy másik rész két nap, egy harmadik rész három nap múltán kikel, jóllehet hogy a vetés egy időben történt. És ezen kétségkívül igaz nézet szerint meg van oldva a kétség, mely arra készítette R. Jehudát, hogy azt mondja, amit mondott, mert hát nehéznek látszott neki, hogy minő tárgy által lett mérve az első, második és harmadik nap. A bölcsek világosan fejezik ki magukat *Brésit rábában*. A világosságra nézve melyről említés tétetik a Tórában, hogy az első napon teremtettek, a következő módon nyilatkoznak: „Ugyancsak ezek a világító testek, mik az első napon teremtettek, de nem függesztette fel azokat a negyedik napig”. Íme e tárgyban meg van adva a felvilágosítás...

²⁵⁹ *Jesája* 48:13.

Zsidó filozófia

A világ kora

A lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írása

A lubavicsi rebbe 5722. – 1962. – tévét 18-án írt leveléből adunk közre, amelyben a Tóra és a tudomány megállapításai közötti ellentmondásokkal kapcsolatban foglal állást, különös tekintettel a világ korára, a teremtéstörténet zsidó verziójára a Biblia és a zsidó bölcsek interpretációjában – szemben a tudományos elmélettel.

A „probléma” alapvetően a tudományos módszernek, illetve magának a tudománynak a téves felfogásából ered. Különbséget kell tennünk az empirikus vagy kísérleti tudomány és a spekulatív „tudomány” között. Az előbbi a megfigyelt jelenségek leírásával és osztályozásával foglalkozik, míg az utóbbi az ismeretlen jelenségekkel, olyanokkal is, amelyeket nem lehet laboratóriumi körülmények között előállítani. A „tudományos spekuláció” kifejezés összeegyeztethetetlen fogalmakat társít, hiszen a „tudomány” „ismeretet” jelent, a spekuláció pedig a szó semmiféle értelmében nem nevezhető ismeretnek. Legfeljebb arról beszélhetünk, hogy a tudomány az ismert tényekből kikövetkeztetett *elméletek* fogalmait alkalmazza az ismeretlen tartományában. A tudomány az alábbi két fő következtetési módszert használja:

a. Az *interpoláció* módszerét (az *extrapoláció* ellentétét) akkor használjuk, amikor tudjuk, milyen reakció következik be két különböző feltétel fennállása esetén, s ebből következtetünk arra, hogy a két szélsőség közti bármely helyzetben mi fog történni.

b. Az *extrapoláció* módszerével akkor élünk, amikor az ismert tartományon *túli* dologra következtetünk, az ismert belüli változatok alapján. Például: tegyük fel, hogy ismerjük egy bizonyos elem változásait 0 °C és 100 °C között, és ennek alapján kiszámítjuk, hogyan fog viselkedni 101, 200 vagy 2000 °C-on.

A két módszer közül nyilvánvalóan a második a kevésbé megbízható. Sőt a bizonytalanság az ismert tartománytól való távolodással egyenes arányban növekszik. Így ha az ismert tartomány 0 °C és 100 °C között van, következtetésünk helyességének valószínűsége 1001 °C-on kisebb, mint 100 °C-on.

Jegyezzük meg mindjárt, hogy a világ eredetére és korára vonatkozó spekulációk a második, gyengébb módszerrel történnek, vagyis extrapolációval. A módszer gyengesége még nyilvánvalóbbá válik, ha abból indulunk ki, hogy egy általánosítás, amellyel ismert okozatról ismeretlen okra következtetünk, sokkal spekulatívabb, mint az okról az okozatra történő következtetés.

Nagyon egyszerűen bemutatható, hogy az okozatról az okra történő következtetés spekulatívabb, mint az okból az okozat kikövetkeztetése:

A négy két egyforma kettesre osztható. Itt az ok az *osztandó* és az *osztó*, az okozat pedig a *hányados*. Az ok ismerete egyetlen lehetséges eredményhez vezethet: a hányadoshoz (a 2-es számhoz).

Viszont ha csak a végeredményt, esetünkben a 2-es számot ismerjük, többféle következtetési lehetőséggel rendelkezünk, amelyekhez különféle módokon juthatunk el: *a.* $1 + 1 = 2$; *b.* $4 - 2 = 2$; *c.* $1 \times 2 = 2$; *d.* $4 : 2 = 2$. Ha egyéb számokat is figyelembe veszünk, a lehetőségek száma, amelyekkel ugyanerre az eredményre juthatunk, *végtelen* (miután $5 - 3$ szintén egyenlő 2-vel, $6 : 3$ eredménye is 2, és így tovább, *ad infinitum*).

Ehhez járul még egy nehézség, amely minden induktív módszerre érvényes. Az ismert adatokra alapozott következtetések, amikor alkalmazni próbáljuk – például ismeretlen területekre terjesztjük ki – őket, nem feltétlenül felelnek meg *az azonosság elvének*, vagyis hogy azonos körülmények között azonos események azonos következményekkel járnak. Ha nem győződhetünk meg arról, hogy az egyik változat legalább *menyenyiségileg* közeli rokonságban áll-e a másikkal; ha nem bizonyosodhatunk meg afelől, hogy a változatok *minőségileg* hasonlítanak-e egymáshoz, továbbá ha nem tudjuk ellenőrizni, hogy más tényezők nem játszanak-e szerepet a körülmények alakításában – akkor eredményünk, illetve következtetésünk teljességgel értéktelen lesz!

További példaként utalok arra, amit, azt hiszem, már említettem annak idején. Egy kémiai folyamatban, legyen szó akár hasadási, akár fúziós reakcióról, bármilyen kis mennyiségű katalizátor megváltoztathatja az egész folyamat sebességét és lefolyását, vagy új folyamatot indíthat el.

Még nem végeztünk a nehézségekkel, amelyek a világ keletkezésének úgynevezett tudományos elméleteiben rejlenek. Gondoljunk arra, hogy a tudomány egész struktúrája az atomokban *jelen pillanatban* lejátszódó reakciók és folyamatok vizsgálatán alapul, azon, ahogyan ma működnek a természetben. A tudósok együtt létező atomok milliárdjainak tömegében gondolkodnak, amelyeket más, hasonló méretű konglomerátumokhoz viszonyítanak. Nagyon keveset tudnak az atomok őszállapotáról; arról, vajon hogyan hat egymásra két teljesen különálló atom; még kevesebbet arról, hogy egyetlen atom részecskéi hogyan lépnek kölcsönhatásba egymással vagy más magányos atomok részecskéivel. Egyetlen dologban biztosak – amennyire a tudomány egyáltalán biztos lehet valamiben –, nevezetesen hogy a magányos atomok közti kölcsönhatás teljességgel más-ként működik, mint az atomok konglomerátumai között lejátszódó folyamatok.

Foglaljuk össze, miben áll minden, a világ keletkezésére vonatkozó, úgynevezett tudományos elmélet gyengesége, sőt reménytelensége!

a. Ezek az elméletek viszonylag rövid ideig tartó, mindössze néhány évtizedes – sohasem évszázados – megfigyelés alapján állnak.

b. Az ismert – persze nem tökéletesen ismert – adatok ilyen, viszonylag kis mennyisége alapján, az *extrapoláció* gyengécske módszere segítségével mernek a tudósok elméleteket felállítani, és az okozatról az okra történő következtetéssel átfogni sok ezer (sőt szerintük sok millió és milliárd) évet!

c. Ezek az elméletek könnyedén figyelmen kívül hagyják a *minden tudós által ismert* tényeket, nevezetesen hogy a világ „születésének” kezdeti szakaszában a hőmérséklet, a légnymás, a radioaktivitás, a katasztrófatényezők által adott feltételek *tökéletesen mások* voltak, mint a világegyetem mai állapotában.

d. A tudományos vélemények megegyeznek abban, hogy a kezdeti állapotban igen sok radioaktív elemnek kellett lennie, amelyek ma már egyáltalán nincsenek meg, vagy alig van belőlük: a néhány, közismerten katasztrófa-előidéző erővel bíró elem is csak minimális mennyiségben van jelen.

e. A világ keletkezése ezen elméletek szerint magányos atomok vagy részecskék egyesülése, összetapadása következtében – teljességgel ismeretlen folyamatok és változások útján – kialakult konglomerátumok és szilárd anyagok létrejöttével kezdődött.

Röviden: az erőtlen „tudományos” elméletek közül azokról, amelyek a kozmosz eredetével és korával foglalkoznak, a tudósok maguk is elismerik, hogy még a gyengénél is gyengébb lábon állnak.

Egyáltalán nem meglepő – s melleleg egyértelmű érv ezekkel az elméletekkel szemben –, hogy a világ teremtésével foglalkozó különféle „tudományos” elméletek nemcsak ellentmondanak egymásnak, de legtöbbször teljességgel összeegyeztethetetlen, és kölcsönösen kizárják egymást, miután az egyik szerint meghatározott legmagasabb kor kisebb, mint a másik szerinti legalacsonyabb.

Az ilyesfajta elméletek kritika nélküli elfogadása csakis téves és hamis következtetésekhez vezethet. Nézzük például az úgynevezett evolúciós keletkezéselméletet! Ez abból indul ki, hogy a világegyetem atomok és atomnál kisebb részecskék működése folytán jött létre, oly módon, hogy megindult a fizikai világmindenség fejlődési folyamata, benne földünké is, amelyen a szerves élet – szintén valamiféle evolúciós folyamat során – eljutott a „homo sapiens” megjelenéséig. Érthetetlen, miért elfogadhatóbb a köztudottan ismeretlen és kiszámíthatatlan módon működő atomi és szubatomi részecskék útján történt teremtés elképzelése, mint azé a teremtésé, amely az égitesteket, a szervezeteket, az emberi lényeket az általunk ismert módon hozta létre.

A kövületek felfedezésével való érvelés *egyáltalán* nem meggyőző bizonyíték a Föld magas kora mellett, az alábbi okok miatt:

a. Figyelembe véve, hogy nem ismerjük a „prehistorikus” időkben uralkodó, már említett légnyomási, hőmérsékleti és sugárzási viszonyokat, a lehetséges katalizátorokat, amelyek más jellegű kémiai folyamatokat és változásokat indíthattak el, mint a ma ismert természeti feltételek között, nem zárható ki az a lehetőség, hogy a dinoszauruszok 5722 évvel ezelőtt léteztek, és szörnyűséges természeti katasztrófák után maradványaik nem évmilliók, hanem mindössze néhány éves időszak alatt váltak kövületekké – hiszen nem áll rendelkezésünkre semmiféle adat az akkori, ismeretlen viszonyok között lejátszódott folyamatok méréséhez.

b. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a világnak a *Tórában* megadott kora valóban nem elég magas ahhoz, hogy ennyi idő alatt kövületek alakulhassanak ki, még mindig fennáll a lehetősége, hogy az Örökkévaló – csak általa ismert okból – eleve kövületeket, csontokat és csontvázakat is teremtett, ahogyan mindenféle evolúciós eljárás nélkül megteremtette az élő szervezeteket, az emberi és a természeti kincseket: az olajat, a szennet, a gyémántot is.

A *b.* változat esetében felmerül a kérdés: vajon miért teremtett az Örökkévaló eleve kövületeket? A válasz egyszerű: nem tudhatjuk, hogy az Örökkévaló miért a teremtésnek ezt a változatát részesítette előnyben egy esetleges másik módozattal szemben, de ez a kérdés bármely teremtéselmélettel szemben nyitva marad. A kérdés, hogy miért keletkezett a kövület, éppannyira értelmetlen, mint az, hogy miért keletkezett az atom. Ter-

mészetes, hogy ilyesfajta kérdésekből kiindulva nem lehet meggyőző érveket felhozni az evolúciós elmélet mellett, s még kevésbé szolgálhatnak logikai kiindulópontul ehhez.

Mi az oka annak, hogy a tudomány az atomi és szubatomi részecskékkal kezdődő – nyitott kérdésekkel és bonyodalmakkal teli – evolúció elméletére korlátozza a teremtést, és kizárja a *Biblia* teremtésről adott magyarázatának lehetőségét? Az, hogy ha az utóbbi lehetőséget fogadná el, minden pontosan a helyére kerülne, és a világ eredetét és korát illető összes spekuláció fölöslegessé és közömbössé válnék.

Semmiképpen nem ingatja meg a második lehetőséget az a kérdés sem, vajon miért alkotott a Teremtő kész világmindenséget, amikor pedig megtehetette volna, hogy megfelelő számú atomot vagy részecskét teremt, amelyek képesek összeállni és kialakítani a ma ismert kozmikus rendszert. Ennek az érvelésnek az abszurditása még világosabbá válik, ha felismerjük, hogy a pókhálóvékony elméletből indul ki, nem pedig valamely, minden más lehetőséget megdöntő, szilárd és megcáfolhatatlan érvelésből.

Felmerül a kérdés, hogy ha azok az elméletek, amelyek megkíséreltek magyarázatot adni a világ eredetére és korára, oly gyenge lábon állnak, hogyan lehetséges, hogy előkelő helyet vívtak ki maguknak? A válasz megintcsak egyszerű. Az ember természetéből adódóan mindenre, ami körülveszi, magyarázatot keres, és még a valóságtól elrugaszkodott elméletet is inkább elfogadja, mint a semmilyen – legalábbis amíg valószínűbb magyarázatra nem akad.

Most azt kérdezheted, hogy szilárdabb elmélet hiányában ezek a tudósok miért nem fogadják el a *Biblia* beszámolóját a teremtésről. A válasz újra csak a találékonyságra és eredetiségre törekvő emberi természetből adódik. Ha elfogadnák a *Bibliában* leírtakat, csökkennének az esélyeik, hogy saját elemzőképességüket és élelméljűségüket bizonyítsák. Következésképpen a tudós, amikor nem veszi figyelembe a *Biblia* előadását, indokokat agyal ki „igazolással”, miszerint joga van így tenni, s jobb híján ősi és primitív „mitológiaiaként” sorolja be, miután tudományos alapon nem képes reális érveket szembeszegezni vele.

Ha még ezek után is foglalkoztat az evolúció elmélete, nyugodtan kijelenthetem, hogy e mellett az elmélet mellett a legcsekélyebb *bizonyíték* sem tanúskodik. Ellenkezőleg, ez az elmélet a felbukkanása óta kutatásra fordított évek során, mialatt módjában állt generációk ezreit megvizsgálni, nem volt képes bebizonyítani, hogy *egy faj egy mássikká* alakulna át, még kevésbé azt, hogy egy növényi forma állatívvá alakult volna.

Az evolúció elméletének, mint említettem, nincs különösebb jelentősége a *Tórának* a teremtésről adott beszámolója szempontjából. Ha ezt az elméletet ma állították volna fel, és a fajok változásait laboratóriumi vizsgálatokkal igazolni lehetne, akkor sem kerülnekk ellentmondásba azzal a lehetőséggel, hogy a világ teremtése nem evolúciós folyamat útján, hanem a *Tórában* leírtak szerint történt. Az evolúciós elmélettel jól illusztrálható, hogy egy teljességgel spekulatív és tudományosan megalapozatlan elmélet hogyan veheti birtokába a kritikátlan képzelőerőt, olyannyira, hogy a teremtés misztériumának „tudományos” magyarázataként is elfogadottá válik, holott tény, hogy az evolúció elmélete maga is bizonyítatlan, és minden valóságálapot nélkülöz.

Szükségtelen mondanom, hogy nem áll szándékomban rágalmakat szórni a tudományra, vagy becsmérelni a tudomány módszereit. A tudomány csak *munkahipotézisek*, elméletek alapján dolgozhat, még ha azokat csak megcáfolni képes is – bár vannak tévhitek, amelyeket még akkor is nehéz eloszlatni, amikor tudományosan már megcáfolták vagy lejáratták őket. Pontosán ez a helyzet az evolúciós elmélettel. Bizonyos fizikai

„törvények” figyelembevétele nélkül nem léteznék technikai fejlődés, még akkor sem, ha semmiféle biztosíték nincs arra nézve, hogy az eredmény valóban „törvényszerűen” következik be. Újfent hangsúlyozom, hogy a tudomány csak *elméletekkel*, nem pedig tényekkel dolgozhat. Minden tudományos következtetés vagy általánosítás csak *valószínűsítés* lehet, amelynek pozitívuma többé-kevésbé az előzetesen rendelkezésre álló bizonyítékoktól függ, a valószínűség foka pedig, mint említettem, a tapasztalati tényezőktől való távolodás mértékével, illetve az ismeretlen változatok munkába vonásával és a többivel egyenes arányban csökken. Ezeket szem előtt tartva beláthatod, hogy nem állhat fenn valós konfliktus valamely tudományos elmélet és a *Tóra* között.

Fenti megjegyzéseim a szándékoltnál kissé hosszabbakra sikeredtek, de még így is túl tömörek a sokak tudatában eluralkodott téveszmékhez és zavarodottsághoz képest. Hozzá kell tennem, hogy megjegyzéseimet általános észrevételekre korlátoztam, miután itt nincs mód a részletek kifejtésére. Ha vannak még kérdéseid, nyugodtan írd meg őket.

Befejezésül még egy, a beszélgetésünkkel kapcsolatos megjegyzés:

A mindennapi *töfilin* rakás parancsolata – a szív felőli kézre és a fejre, az értelem lakhelyére – is az igazi zsidó felfogást tükrözi: első a tiszta érzés és őszinte odaadás, a kéz, ezt követi az értelem, a fej; vagyis az első a *násze*, utána következik a *nismá*. Ez a szellem hassa át tudatodat, érzelmeidet, és ez fejeződjék ki hétköznapi életed minden területén, mert a legfontosabb dolog a tett.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

5. A közvetítő nélküli kapcsolat Istennel

Az ötödik hitelv a Bibliában

A napi három ima forrása

IMózes 19:27.

Ábrahám pedig kora reggel odaállt azon helyre, ahol állott az Örökkévaló színe előtt.

Uo. 24:63.

És kiment Izsák beszélni a mezőre estefelé, fölvetette szemeit és látta, hogy íme tevék jönnek.

Uo. 28:11.

Elérkezett egy helyre és meghált ott, mert lement a nap, vett a helység köveiből és feje alá tette; és lefeküdt azon a helyen.

Ábrahám könyörgése – alku Szodomáért

IMózes 18:17-33.

17. És az Örökkévaló mondta: Vajon eltitkoljam-e Ábrahám előtt, amit tenni akarok? **18.** Hisz Ábrahám nagy és hatalmas néppé lesz és megáldatnak általa a föld összes népei. **19.** Mert megismertem őt, hogy meg fogja parancsolni az ő fiainak és az ő házának maga után, hogy őrizzék meg az Örökkévaló útját, cselekedvén igazságot és jogot, hogy elhozza az Örökkévaló Ábrahámra, amit szólt róla. **20.** És mondta az Örökkévaló: A jajkiáltás Szodoma és Gomorrha miatt bizony megsokasodott és az ő bűnük bizony nagyon súlyos lett. **21.** Hadd szálljak alá és lássam, vajon a jajkiáltás szerint, mely hozzám eljutott, cselekedtek-e egészen? és ha nem, hadd tudjam meg! **22.** És elfordultak onnan a férfiak és mentek Szodomába; Ábrahám pedig még állt az Örökkévaló színe előtt. **23.** És odalépett Ábrahám és mondta: Vajon elpusztítod-e az igazat a gonosszal? **24.** Talán van ötven igaz a városban, vajon akkor is elpusztítod-e és nem bocsátasz meg a helységnek az ötven igaz miatt, akik közepette vannak? **25.** Távol legyen tőled, hogy cselekedj ilyen dolgot, hogy megöld az igazat a gonosszal és hogy az igaz olyan legyen, mint a gonosz, távol legyen tőled! Az egész föld bírása ne cselekednék igazságot? **26.** És mondta az Örökkévaló: Ha találok Szodomában ötven igazat, a városban, úgy megbocsátok az egész helységnek miattuk. **27.** De Ábrahám felelt és mondta: Íme, kérlek, elkezdtem szólni Uramhoz, pedig én por és hamu vagyok. **28.** Talán hiányoznak az ötven igazból ötven, vajon elpusztítod-e az öt miatt az egész várost? És Ő mondta: Nem fogom elpusztítani, ha találok ott negyvenötöt. **29.** És ismét szólt még hozzá (Ábrahám) és mondta: Talán találatnak ott negyvenen? És Ő mondta: Nem teszem a negyven miatt. **30.** És (Ábrahám) mondta: Ne haragudjék az én Uram, hadd szóljak; talán találatnak ott harmincan? És Ő mondta: Nem teszem, ha találok ott harmincat. **31.** És (Ábrahám) mondta: Íme, kérlek, elkezdtem szólni Uramhoz, talán találatnak ott húszan? És Ő mondta: Nem pusztítom el a húsz miatt. **32.** De (Ábrahám) mondta: Ne haragudjék az én Uram, hadd szóljak még ez egyszer; talán találatnak ott tízen? És Ő mondta: Nem pusztítom el a tíz miatt. **33.** És elment az Örökkévaló, miután végzett azzal, hogy beszéljen Ábrahámmal; Ábrahám pedig visszatért helyére.

Izsák fohásza és Rebekka kérdése Istenhez

1Mózes 25:20-23.

20. És Izsák negyven éves volt, midőn elvette Rebekát, az arámi Beszúél leányát, Páddán-Áromból az arámi Lábánnak nővérét, magának feleségül. **21.** És fohászzkodott Izsák az Örökkévalóhoz feleségéért, mert magtalan volt és az Örökkévaló meghallgatta fohászát és fogant Rebeka, az ő felesége. **22.** De tolakodtak a gyermekek az ő bensejében. És ő mondta: Ha így van, minék vagyok én? És elment, hogy megkérdezze az Örökkévalót. **23.** És mondta neki az Örökkévaló: Két nép van méhedben és két nemzet válik ki bensődből; az egyik nemzet erősebb lesz a másik nemzetnél és az idősebb szolgál majd az ifjabbnak.

A papi áldás

4Mózes 6:22-27.

22. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **23.** Szólj Áronhoz és fiaihoz, mondván: Így áldjátok meg Izrael fiait, mondván: nekik: **24.** Áldjon meg téged az Örökkévaló és őrizzen meg téged, **25.** világíttassa az Örökkévaló; neked az ő színét: és könnyörüljön rajtad, **26.** fordítsa feléd az Örökkévaló az ő színét és adjon neked békét. **27.** Tegyétek nevemet Izrael fiaira és én megáldom őket.

Mózes könyörgése

5Mózes 3:23-26.

23. És könyörögtem az Örökkévalónak abban az időben, mondván: **24.** Uram, Istenem te elkezdted megmutatni szolgálódat nagyságodat és erős kezedet; hisz ki oly Isten az égben és a földön, aki cselekednék a te cselekedeteid és hatalmad szerint? **25.** Hadd vonuljak át, kérlek, hogy lássam azt a jó országot, mely a Jordánon túl van, azt a jó helyet és a Libánónt. **26.** De fölgerjedd az Örökkévaló ellenem miattatok és nem hallgatotok rám; azt mondta az Örökkévaló nekem: Elég! ne szólj hozzám többé ebben a dologban.

Cháná imája

1Sámuel 1.

1. Volt egy ember Rámátájim Czófimból, Efraim hegységéből, neve Elkána, Jeróchám fia, Elíhú fia, Tóchú fia, Czúf fia, Efraimbeli. **2.** Annak volt két felesége, az egyiknek neve Channa s a másiknak neve Peninna; Peninnának voltak gyermekei, Channának pedig nem voltak gyermekei. **3.** Évről-évre ama férfiú fölment a városából, hogy leboruljon és áldozzon az Örökkévalónak, a Seregek urának Sílóban; ott volt Éli két fia, Chofni és Pínechász, mint papjai az Örökkévalónak. **4.** S történt, amely napon áldozott Elkána, adott feleségének, Peninnának és annak minden fiának és leányának részeket; **5.** Channának pedig egy kiváló részt adott, mert Channát szerette; de az Örökkévaló elzárta a méhét. **6.** Bosszantotta is vetélytársa bosszantással azért, hogy felbőszítse, mivel elzárta az Örökkévaló a méhét. **7.** S így tett esztendőről-esztendőre: valahányszor fölment az Örökkévaló házába, megannyiszor bosszantotta; ő meg sírt és nem evett. **8.** Ekkor mondta neki férje Elkána: Channa, miért sírsz és miért nem eszel és miért

szomorú a szíved? Nem jobb vagyok-e neked tíz fiúnál is? **9.** S fölkelt Channa, miután ettek Sílóban és miután ittak – Éli pap éppen a széken ült az Örökkévaló templomában az ajtófélnél – **10.** ő pedig elkeseredett lelkű volt, imádkozott az Örökkévalóhoz és sírva sírt. **11.** És fogadást tett és mondta: Örökkévaló, seregek ura, ha rátekintesz szolgálód nyomorára, megemlékezel rólam és nem felejtet el szolgálodat és majd adsz a szolgálódnak férfigaztatot: akkor odaadom őt az Örökkévalónak életének mindennapjaira, és borotva nem éri fejét. **12.** És történt, midőn sokat imádkozott az Örökkévaló előtt, Éli pedig megfigyelte a száját, **13.** ő meg, Channa, szívében beszélt, csupán ajkai mozogtak, de hangja nem hallatszott, azért Éli részegnek gondolta. **14.** És szólt hozzá Éli: Meddig fogsz részegeskedni? Távolítsd el magadtól borodat! **15.** Felelt Channa és mondta: Nem, uram, nehéz lelkű asszony vagyok én, bort pedig meg részegítő italt nem ittam, hanem kiöntöttem lelkemet az Örökkévaló előtt. **16.** Ne tartsd szolgálodat alávaló nőnek, mert panaszom és bánatom teljéből beszéltem idáig. **17.** Felelt Éli és mondta: Menj békével! Izrael Istene pedig adja meg kérésedet, melyet kértél tőle. **18.** Mondta: Találjon szolgálód kegyet szemeidben! Erre elment az asszony az útjára, evett és nem volt többé bánatos arca. **19.** Fölkeltek korán reggel és leborultak az Örökkévaló előtt, erre visszatértek és megtértek házukba Rámába. Megismerte Elkána a feleségét, Channát, és megemlékezett róla az Örökkévaló. **20.** És volt a napok fordultakor, várandós lett Channa és szült fiút; s nevezte őt Sámuelnek: mert az Örökkévalótól kértem őt. **21.** S fölment a férfi Elkána meg az egész háza, hogy áldozza az Örökkévalónak az évi áldozatot és fogadását. **22.** Channa pedig nem ment föl, mert mondta férjének: Míg elválasztatik a fiú, akkor majd elviszem, hogy megjelenjék az Örökkévaló színe előtt és ott maradjon örökre. **23.** Mondta neki férje Elkána: Tedd, ami jónak tetszik szemeidben, maradj, míg őt elválasztottad, csakhogy megtartsa az Örökkévaló az ígését. És maradt az asszony és szoptatta az ő fiát, míg elválasztotta. **24.** S fölvitte magával, miután elválasztotta, három tulkokkal, egy éfa liszttel és egy tömlő borral, és bevitte őt az Örökkévaló házába Sílóba; a fiú még fiatal volt. **25.** Levágták a tulkot és bevitték a fiút Élihez. **26.** Mondta: Kérem uram, lelked életére, uram, én vagyok az asszony, aki állt melletted e helyütt, imádkozva az Örökkévalóhoz. **27.** Ezért a fiúért imádkoztam: megadta nekem az Örökkévaló kérésedet, melyet tőle kértem. **28.** Tehát én is felajánlottam őt az Örökkévalónak: mind a napokon, amíg csak lesz, fel van ő ajánlva az Örökkévalónak. És leborult ott az Örökkévaló előtt.

A szegény ember imája

102. zsoltár

1. Imádság, egy szegény számára, midőn ellankad és az Örökkévaló előtt kiönti panaszát. **2.** Örökkévaló, halljad imámat, s fohászkodásom jusson hozzád! **3.** Ne rejtse el arczodat tőlem szorultságom napján; hajlítsd hozzám füledet, a mely napon felkiáltok, gyorsan hallgass meg! **4.** Mert füstben enyésztek el napjaim, és csontjaim átizzottak mint égéstől. **5.** Megveretett, mint a fű, úgy hogy elszáradt a szívem; bizony, elfeledtem megenni kenyéremet. **6.** Nyögésem hangjától odatapadt csontom húsomhoz. **7.** Hasonlítok a puszta pelikánjához, olyan lettem, mint kuvik a romokban. **8.** Virrasztottam s olyan lettem, mint magános madár a háztetőn. **9.** Egész nap gyaláztak ellenségeim; az ellenem tombolókat réám esküdtek. **10.** Mert hamut kenyér gyanánt ettem, s italomat sírással elegyítettem: **11.** indulatod és haragod miatt, mert felkaptál és elhajítottál. **12.** Napjaim akár a megnyúlt árnyék, és én elszáradok, mint a fű, **13.** De te, Örökkévaló, örökké trónolsz, s neved nemzedékig meg nemzedékig tart. **14.** Te majd felkelsz, irgal-

mazol Cziónnak, mert ideje, hogy kegyelmezzen neki, mert eljött a határidő; **15.** mert szolgálid kedvelik a köveit és porát kegyelik. **16.** S majd félik a nemzetek az Örökkévaló nevét, s mind a föld királyai dicsőségedet; **17.** mert megépítette az Örökkévaló Cziónt, megjelent az ő dicsőségében. **18.** Odafordult a hontalanok imájához, s nem vetette meg imádságukat. **19.** Fölriratik ez az utóbbi nemzedék számára, s a megteremtendő nép majd dicséri Istent: **20.** hogy letekintett szent magasságából, az Örökkévaló az égből a földre nézett, **21.** hogy meghallgassa a fogolynak jajgatását, hogy megoldozza a halál fiait; **22.** hogy hirdessék Czióban az Örökkévaló nevét és dicséretét Jeruzsálemben, **23.** mikor népek gyűlnek együvé és királyságok, hogy szolgálják az Örökkévalót. **24.** Megsanyargatta az úton erőmet, megrövidítette napjaimat. **25.** Azt mondom: Istenem, el ne ragadj napjaim felében, nemzedéken meg nemzedékeken át a te éveid! **26.** Hajdanában alapítottad a földet s kezeid műve az ég; **27.** ők elvesznek, de te megállasz, s mindannyian mint a ruha elkopnak: mint az öltözetet váltod őket, s ők elváltoznak. **28.** De te ugyanaz vagy, és éveidnek nincsen vége. **29.** Szolgálid fiai lakni fognak s magzatjuk megszilárdul előtted.

Salamon imája és áldása

1Királyok 8:1., 6., 12-17., 20., 22-61.

1. Akkor egybegyűjtötte Salamon Izraél véneit és mind a törzsek fejeit, Izraél fiai atyai házainak fejedelmeit, Salamon királyhoz Jeruzsálemben, hogy fölvigyék a Örökkévaló szövetségének ládáját Dávid városából, az Czió... **6.** És bevitték a papok az Örökkévaló szövetségének ládáját a helyére, a háznak debírjébe, a szentek szentjébe, a kerubok szárnyai alá... **12.** Akkor mondta Salamon: Az Örökkévaló mondta, hogy sűrű ködben akar lakni: **13.** Építve építettem házat neked, helyet a te lakásodra örökre.

14. Erre visszafordította a király az arcát és megáldotta Izraél egész gyülekezetét, Izraél egész gyülekezete pedig állott. **15.** És mondta: Áldva legyen az Örökkévaló, Izraél Istene, aki Dávid atyámnak megígérte szájával és teljesítette kezével, mondván: **16.** azon nap óta, hogy kivezettem népem Izraélt Egyiptomból, nem választottam várost, mind az Izraél törzseiből, hogy házat építsenek, hogy ott legyen a nevem; hanem választottam Dávidot, hogy legyen Izraél népem fölött. **17.** Szándékában is volt Dávid atyámnak, hogy házat épít az Örökkévaló, Izraél Istene nevének... **20.** Fönn is tartotta az Örökkévaló az igéjét, melyet kimondott; Dávid atyám helyébe léptem, Izraél trónjára ültem, amint megígérte az Örökkévaló, és építettem a házat az Örökkévaló, Izraél Istene nevének...

22. Ekkor odaállt Salamon az Örökkévaló oltára elé Izraél egész gyülekezetének szeme láttára és ég felé terjesztette kezeit. **23.** Mondta: Örökkévaló, Izraél Istene! Nincs Isten olyan mint te az égben fönt s a földön alant, aki megőrzöd a szövetséget és a szeretetet szolgálidnak, kik járnak előtted egész szívükkel; **24.** aki megtartottad szolgálidnak Dávid atyámnak azt, amit neki ígértél; megígérted száddal és keziddel teljesítetted, amint van e mai napon. **25.** Most tehát, Örökkévaló, Izraél Istene, tartsd meg szolgálidnak, Dávid atyámnak, amit neki ígértél, mondván: el nem fogy előttem, aki tőled ül Izraél trónján, ha csak megőrzik fiaid útjukat, járván előttem, amint te jártál előttem. **26.** Most tehát, Izraél Istene, valósuljon meg, kérlek, az igéd, melyet kimondtál szolgálidnak, Dávid atyámnak! **27.** Mert, valóban, lakhatik-e Isten a földön? Íme az egek és az egek egei be nem foglalnak téged, hát még ez a ház, melyet építettem. **28.** Fordulj tehát szolgálid imádságához és könyörgéséhez, Örökkévaló én Istenem, hallgatva a fohászkodásra

és az imádságra, mellyel szolgálád ma imádkozik előtted: **29.** hogy nyitva legyenek szemeid erre a házra éjjel és nappal, azon helyre, melyről mondtad: ott lesz az én nevem, hogy hallgass az imádságra, mellyel szolgálád majd imádkozik e hely felé. **30.** Akkor hallgass szolgálóknak és Izraél népednek könyörgésére, mellyel majd imádkoznak e hely felé; te pedig hallgass reá lakásod helyén az égben, hallgass reá és adj bocsánatot. **31.** Hogyha vétkezik valaki felebarátja ellen és megesketve őt, esküt rónak rá, és eljön esküre oltárod elé ebben a házban: **32.** akkor halljad az égben és tedd meg, hogy törvényt láss szolgálóknak, hogy elítéljed a gonoszt, fejére hártván az útját és hogy fölmentsed az igazságot, juttatva neki igazsága szerint. **33.** Mikor vereséget szenved Izraél néped ellenség előtt, mivel vétkeznek ellened, de megtérnek hozzád és nevedet vallják és imádkoznak és könyörögnek hozzád ebben a házban: **34.** akkor halljad az égben és bocsásd meg Izraél néped vétkeit és vezesd őket vissza a földre, melyet adtál őseiknek. **35.** Mikor bezárul az ég s nem lesz eső, mert vétkeznek ellened, de imádkoznak e hely felé és nevedet vallják és megtérnek vétküktől, midőn megalázod őket: **36.** akkor halljad az égben és bocsásd meg szolgálóid és Izraél néped vétkeit, midőn megtanítod őket a jó útra, melyen járjanak, és adj esőt országodra, melyet birtokul adtál népednek. **37.** Éhség ha lesz az országban, dögvész ha leszen, üszög, rozsdas, sáska, szöcske ha leszen, midőn szorongatja őt ellensége országának kapuiban – bármi csapás, bármi betegség; **38.** minden imádságot, minden könyörgést, mely bármely embertől ered egész Izraél néped közül, midőn megtudja ki-kí szíve csapását és kiterjeszti kezeit e ház felé: **39.** akkor halljad az egekben, lakásod helyén, adj bocsánatot és tedd meg, hogy juttasd kinek-kinek mind az ő útjai szerint, mivel ismered a szívét; mert egyedül te ismered mind az ember fiainak szívét; **40.** azért, hogy féljenek téged mindazon időben, ameddig élnek azon földnek színén, melyet adtál őseinknek. **41.** És az idegenre is, aki nem Izraél néped közül való, de eljön messze földről neved kedvéért – **42.** mert hallani fogják nagy nevedet, erős kezdet és kinyújtott karodat – eljön és imádkozik e ház felé: **43.** akkor halljad az égben, lakásod helyén és tégy mind a szerint, ahogy kiált hozzád az idegen; azért, hogy megismerjék mind a föld népei nevedet, hogy féljenek téged, mint Izraél néped és hogy megtudják, hogy nevedről neveztetik e ház, melyet építettem. **44.** Midőn néped háborúra vonul ki ellensége ellen az úton, melyen küldöd őket és majd imádkoznak az Örökkévalóhoz, a város felé, melyet választottál és a ház felé, melyet építettem nevednek; **45.** akkor halljad az égben imádságukat és könyörgésüket és szerezd meg a jogukat. **46.** Midőn vétkeznek ellened – mert nincs ember, ki nem vétkezik – és haragszol rájuk és ellenség elé adod őket, úgy hogy fogságba viszik őket a legyőzőik az ellenség országába, távoliba vagy közelibe; **47.** és szívükre veszik az országban, ahova fogságba vitettek, megtérnek és könyörögnek hozzád legyőzőik országában, mondván: vétkeztünk, bűnt követtünk el és gonoszok voltunk; **48.** megtérnek hozzád egész szívükkel és egész lelkükkel ellenségeik országában, kik őket fogságba vitték és imádkoznak hozzád országuk felé, melyet adtál őseiknek, a város felé, melyet kiválasztottál és a ház felé, melyet építettem nevednek: **49.** akkor halljad az égben, lakhelyeden, imádságukat és könyörgésüket és szerezd meg a jogukat. **50.** Bocsásd meg népednek azt, amivel vétkeztek ellened és mind a bűntetteiket, melyeket elkövettek ellened és adj nekik irgalmat legyőzőik előtt, hogy irgalmazzanak nekik. **51.** Mert néped és birtokod ők, kiket kivezettél Egyiptomból, a vaskohó közepéből. **52.** Hogy szemeid nyitva legyenek szolgálád könyörgésére és Izraél néped könyörgésére, hogy hallgass reájuk, bármikor hozzád kiáltanak. **53.** Mert te elkülönítetted őket magadnak birtokul mind a föld népei közül, amint megmondtad Mózes szolgálád által, mikor kivezeted őseinket Egyiptomból, oh Uram, Örökkévaló.

54. És volt, mikor Salamon végzett azzal, hogy imádkozzék az Örökkévalóhoz ez imádsággal és könyörgéssel, fölkel az Örökkévaló oltára elől, mintán térdein állt volt ég felé terjesztett kezekkel. **55.** Odaállt és megáldotta Izraél egész gyülekezetét, fennhangon mondván: **56.** Áldva legyen az Örökkévaló, a ki nyugalmat adott népének Izraélnek, mind aszerint ahogy ígérte; nem esett el egy szó sem mindazon jó igéjéből, melyet ígért Mózes az ő szolgája által. **57.** Legyen az Örökkévaló, ami Istenünk, mi velünk, amint volt őseinkkel; ne hagyjon és ne vessen el minket, **58.** magához hajlítván szívünket, hogy járjunk mind az ő útjain és megőrizzük parancsolatait, törvényeit és rendeleteit, melyeket parancsolt őseinknek. **59.** Vajha e szavaim, melyekkel könyörögtem az Örökkévaló előtt, közel volnának az Örökkévalóhoz, Istenünkhöz, nappal és éjjel, hogy megszerezze szolgájának jogát és népének, Izraélnek jogát mindig a maga napján; **60.** azért, hogy megismerjék mind a föld népei, hogy az Örökkévaló – ő az Isten, nincs más! **61.** Legyen tehát a ti szívetek tökéletes az Örökkévaló, ami Istenünk iránt, hogy járjatok törvényei szerint és megőrizzétek parancsolatait, ahogy van e mai napon...

Dániel imája

Dániel 6:11.

11. Dániél pedig, mihelyt megtudta, hogy be van iktatva az irás, bement házába – s felső szobájában voltak neki Jeruzsálem felé nyitott ablakai – s háromszor napjában leborult térdeire s imádkozott s hálát adott Istene előtt egészen úgy, a mint szokta tenni ennek előtte.

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

A jámbor ember

3. értekezés

2. *A Kazár mondta:* akkor most azt mondd el, hogy mik a jámbor ember cselekedetei nálatok.

3. *A rabbi mondta:* a jó ember városára vigyáz; kiosztja és kiméri lakosainak élelmüket és mindazt, amire szükségük van. Igazságos hozzájuk úgy, hogy egyiküket sem részesíti előnyben, senkinek sem ad az őt megilletőnél többet. Így amikor szüksége van rájuk, készségesnek fogja találni őket, akik gyorsan válaszolnak kérésére. Ha parancsol nekik, azok követik parancsát, ha tilt nekik, azok megfogadják tiltását.

4. *A Kazár mondta:* a jó emberről kérdeztelek, nem a vezetőről.

5. *Mondta a rabbi:* a jó ember nem más, mint egy olyan vezető, akinek érzékei, lelki és testi potenciái engedelmeskednek. Ezeket úgy vezeti, mint egy várost, ahogyan írva van: aki lelkét uralja, az olyan, mint egy város meghódítója.²⁶⁰ Az ilyen ember alkalmas a vezetésre, mivel ő, ha egy várost vezetne, ugyan olyan igazságosan járna el ott is, mint saját testével és lelkével. Elnyomja a vágyódó potenciákat, meggátolja őket a túlzásban, de igazságosan megadja nekik a szükségleteiknek megfelelő részt bőséges élelemmel és bőséges itallal, tisztasággal és mindezek bőséges okaival együtt.

Elnyomja a haragvó lélek potenciáit is, melyek uralomra vágnak, de megadja neki igazságosan a hatalomnak az őt megillető részét. Ez hasznos lehet a tudományos vitákban, egyéb nézeteltérések során, a rosszakkal való küzdelemben. Megadja az érzéknek is azt, ami megilleti őket, mivel ezek az ő számára is hasznosak. Szükség esetén és a jobb megoldás érdekében ugyanis használja a kezét, a lábat, a nyelvet. Ugyanez érvényes a hallásra, a látásra, a közös érzékelésre, amely ezeket követi, aztán a potentia imaginatívára, aestmatívára, cogitatívára és a memoriára; tovább az akaratra, amely mindezeket mozgatja. Ez utóbbi az értelem választását szolgálja. Nem engedi meg, hogy e tagok és potenciák közül akár egy is átlépje a neki kiszabott határt és korlátozza a többit. Ha megszabta mindegyiknek a szükségletét és megadta nekik [a vegetatív potenciáknak] természetük szerint azt, ami elegendő a nyugalomból és az alvásból, az állati [potenciáknak] azt, ami a világi tevékenységben az ébrenlétből, mozgásból táplálja őket, akkor, mint ahogyan egy respektált hadvezér szólítja föl engedelmes katonáit segítségre, fölhívja őket arra, hogy kapcsolódjanak a fölöttük levő fokhoz, azaz az isteni logoshoz, amely az intellektuális fok fölött áll. Fölsorakoztatja és elrendezi közösségét, utánozva Mózes

urunk közösségének rendjét, amelyik a Sínai-hegy körül várt. Megparancsolja az akaraterőnek, hogy engedelmesen fogadja mindazokat a parancsokat, amelyek tőle származnak, és azonnal teljesítse őket. A testrészek erőit ellenkezés nélkül, parancsa szerint működteti, arra utasítja, hogy ne hallgasson a potentia imaginativa és aestimativa ördögeire, ne hallgasson rájuk, ne higgyen nekik, míg nem konzultált az értelemmel. Ha jónak találja, amit azok akarnak, akkor engedjen, ha nem, akkor álljon ellen. Az akaraterő tehát így hallgatva rá föl van készülve az engedelmességre. Irányítja a gondolkodás eszközeit és megtisztítja mindattól, ami a világi gondolatokból ráakódott, megbízza a potentia imaginatívát, hogy a memória segítségével idézze fel a benne levő legpompásabb képeket, így utánozva a keresett isteni rendet, mint ahogyan a Sínai-hegyen történt, vagy amint Ábrahámval és Izsákkal a Moria hegyén történt, vagy mint Mózes sátra, az áldozat, az isteni dicsőség jelenléte a templomban és még sok más. Megparancsolja a memóriának, hogy raktározza el ezeket és ne felejtse el őket, elúzi a potentia aestimatívát és ördögeit, hogy ne tudják az igazságot összekuszálni és kétséget ébresztetni iránta. Viszatarthatja a haragvó és vágyakozó lelket attól, hogy haragjával és vágyakozásával az akaratot eltérítse, megmásítsa és lekösse.

E bevezető után az akaraterő az összes testrészt ösztönzi, hogy igyekezettel, kitartással és örömmel engedelmeskedjenek neki; ha állniuk kell, ne lustán álljanak; ha pedig megparancsolja nekik, hogy hajoljanak meg, akkor hajoljanak meg, üljenek, amikor ülni kell. A szemek úgy nézzenek, ahogyan a szolga néz az urára, a kéz hagyja abba játékát és ne fonódjon keresztbe. A lábak egyenesen álljanak, az összes testrész úgy álljon, mintha meg lenne rémülve és félne, engedelmeskedve parancsolójának, nem törődve fájdalommal és bajjal. A nyelv legyen összhangban a gondolattal, ne mondjon többet. Imánál ne szokásból és gyakorlatból szóljon, mint valami seregély vagy papagáj. Minden szó mögött legyen gondolat és áhítat. Ez az idő [földi] idejének lényege és gyümölcse, a többi idő olyan, mint az ehhez vezető út. Ennek a közelségére vágyik, mert ekkor hasonlít a szellemi lényekre, ekkor távolodik el az állati lényektől.

Éjjelének és nappalának gyümölcsevő a három ima időpontja válik, a hét gyümölcse pedig a szombat, mert ennek a célja az isteni renddel való kapcsolat megteremtése, annak örömteli, és nem alávetett imádata, ahogyan ezt már kifejtettük. Mindennek viszonya a lélekhez olyan, mint az étel viszonya a testhez. Az ember a lelkéért imádkozik és a testéért táplálkozik. Az ima áldása rajta marad a legközelebbi imáig, mint ahogyan az ebéd ereje megmarad a vacsoráig. A lélek, minél inkább eltávolodik az ima idejétől, annál inkább elszomorodik a világi foglalatosságok miatt, főleg akkor, ha a szükség úgy hozza, hogy gonosz gyermekek, nők vagy férfiak társaságában kell lennie. Itt ugyanis olyan szégyentelen szavakat hall, amelyek megrontják lelke tisztaságát, olyan dalokat, amelyek lelke nyugalalmát fölborítják és nem marad annak ura többé.

Ima közben azonban minden korábbtól megtisztul a lelke és fölkészül az új kezdetre. Nem múlik el egy hét sem e rend nélkül, melyben a lélek és a test elfárad. A hét során sok zavaró dolog gyűlik össze, ezektől a lelket csak úgy lehet megszabadítani és megtisztítani, ha az istentisztelet napját összekötjük a test pihenésével. A test kipiheni szombaton a hat nap fáradoalmát és fölkészül az elkövetkezőkre. A lélek is visszaemlékezik arra, hogy mit mulasztott el a testtel való munka során, mintha azon a napon gyógyulna és épülne föl megelőző betegségéből és készülné föl arra, hogy legyőzze a betegséget a következő héten. Ez hasonlít arra, amit Jób tett gyermekeivel minden héten, ahogyan írva van: talán vétkeztek fiaim. Aztán a havi gyógyítás felé fordul, ami minden teremtménye bűnbánatának az ideje, azaz a hónapok teremtménye és a napokéi, ahogyan írva van: mert nem tudod, hogy mit hoz létre a nap. Aztán következik a három ünnep,

majd pedig a nagy böjtnap. Ezen tisztul meg a korábbi bűnöktől és megpróbálja jóvátenni mindazt, ami a napok, hetek, hónapok alatt történt. Megszabadul a lélek minden kísértéstől, imaginációtól, haragtól és vágytól. Tökéletesen megbánja, hogy azokat segítette gondolatban és cselekedetben. Ha a bánat a gondolatot illetően nem lehetséges, mert legyőzi azt az értelem, melyben megőrződik mindaz az elbeszélés, vers és egyéb, amit az ember ifjúkora óta hallott, akkor megtisztul a cselekedetektől és bocsánatot kér gondolataiért. Megígéri, hogy nyelvével azokat többé nem említi, azok elkövetéséről nem is szólva. Írva van: ha tán gondoltam is, nem jött ki a számon! Az e napon megtartott böjt olyan böjt, amely az embert az angyalokhoz való hasonlóság közelébe hozza, mert az ember alázattal, szerénységgel, állással, leborulással, dicsérettel és zsoltárral tartja meg. Minden testi képessége megtartóztatja magát természetes szükségleteitől és csakis a vallással foglalkozik, mintha nem is lenne benne állati természet. Ilyen a jámbor ember böjtje. Amikor böjttől, akkor böjttől benne a látás, a hallás, a nyelv, nem foglalják le mással, csakis olyasmivel, ami közelebb hozza őt a magasságos Istenhez. Ugyanígy van ez a belső érzékeivel is, a fantáziával, a gondolkodással és a többivel, amelyekhez még a jámbor cselekedetek is társulnak.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

Isten tisztelete és az isteni gondviselés

3. rész 51. fejezet

A fejezet, melyet most fogunk tárgyalni, nem foglal magában többet annál, amit ezen értekezés fejezetei magában foglalnak, s nem egyéb, mint oly forma befejezés, egybekapcsolva amaz isteni tisztelet magyarázatával, melynek az szenteli magát, aki az Istenre vonatkozó igazságokat elsajátította, miután annak valóját helyesen felfogta. Útbaigazítja az embert, hogy amaz isteni tiszteletre eljusson, mely végcélja az embernek, s megismerteti vele, hogyan nyilatkozik meg vele szemben a gondviselés ezen a világon, míg el nem jut az örök életre.

Értekezésemet ezen fejezetben a következő hasonlatossággal kezdem: Egy király palotájában van, emberei pedig mindnyájan részben a városban, részben a városon kívül vannak. Azok közül pedig kik a városban vannak, némelyek háttal fordítanak a királyi palotának, és másfelé fordítják arcukat, némelyek meg a királyi palotába akarván bemenni, feléje tartanak, s arra törekeshnek, hogy a palotájába ellátogathassanak, s oda beállítsanak, csakhogy eddig egyáltalán nem látták a palota falait. Azok közül pedig, akik be akarnak jutni a házba, némelyek oda érven, körüljárják, hogy megtanulják a bejáratot, némelyek meg belejutván a bejáratba, az előcsarnokban járnak-kelnek. Mások meg bejutnak a palota belsejébe, ahol a királlyal egy helyen vannak, már t. i. a király lakosztályán. Hanem azok, akik a királyi palotába belejutottak, még korántsem látják a királyt, vagy beszélnek vele, hanem miután belejutottak a királyi palotába, elkerülhetetlen, hogy más egyébre is fordítsák törekvésüket, akkor azután a király előtt megállhatnak, s távolból vagy közelről láthatják őt, s meghallhatják szavát, vagy beszélhetnek vele. Most megmagyarázom neked ezen hasonlatosságot, melyet számodra kigondoltam:

Ami azokat illeti, "akik a városon kívül vannak", azok mindazon emberek, akik hiányában vannak minden vallásos hitnek, legyen az akár elmélkedés útján elsajátított, akár hagyomány útján átszármaztatott, mint az utolsó Törökök, akik az éjszakot bebarangolják, vagy a szerecsenek, akik a delet bebarangolják, valamint azok, akik hozzájuk hasonlítanak azok közül, akik velünk együtt vannak ezen égájak alatt. Ezek olybá veendőek, mint az oktalan állatok s e szerint ember számba sem jönnek, s rangra nézve a lények között alantabban állanak, mint az ember rangján, hanem feljebb, mint a majom rangján, miután megvan nekik az emberi alak és kinézés és felfogási képességük is fellelte áll a majomén. "Azok, akik a városban vannak, csakhogy háttal a királyi palota fölé" azok, akik egy nézettel és gondolkozási képességgel bírnak ugyan, csakhogy az igazsággal ellentétes eszmék birtokába jutottak, vagy tévedés következtében, melybe elmélkedés közben bele estek, vagy mert olyanoktól kapták azokat, akik őket tévútra vezették. Ezek pedig, eme nézetek következtében, mennél tovább haladtak, annál messzebbre távolodtak el a királyi palotától. S ezek sokkal rosszabbak az előbbeniektől, s a

szükség memely időben úgy hozza magával, hogy azokat meg kell ölni, és nézeteik emlékét ki kel írtani, nehogy másokat tévútra vezessenek. "Azok, akik be akarnak jutni a királyi palotába, s oda behatolni, csakhogy egyáltalán még nem látták a király palotáját, azok a vallásos emberek sokasága, értem a tudatlanokat, akik a szabványokkal foglalkoznak. "Azok, akik a palotához eljutnak, s körüljárják, azok, akik a hittörvényt tanulmányozzák, a hagyomány útján elsajátított igaz nézeteket vallnak, az isteni tiszteletrre vonatkozó ténykedéseket eltanulják, de akik a hittörvény alapelvei feletti elmélkedésre nem szokták magukat ráadni, s egyáltalán kutatásokba nem bocsátkoznak, hogy a hitet igazságon alapulónak tüntessék ki. Azok továbbá, akik belemélyednek a hittörvény feletti elmélkedésbe, már „azok az előcsarnokba behatoltak”, s nincs kétség benne, hogy ott az emberek rangra nézve különböznek egymástól. Azok végre, akik odáig eljutottak, hogy fölismernék a bizonyítékot mind arra nézve, amihez bizonyíték fér, s a metaphysicai tárgyakból megtudják mind azt, aminek igaz voltát tudni lehetséges, vagy pedig közel járnak annak az igaz voltához, amihez éppen csak közel járni lehetséges: már azok eljutottak a királyig a palota belsejébe. Tudd meg fiam, hogy amíg csak a matematikai tudományokkal s a logikával foglalkozol, te azok közlül való vagy, a kik a palota körül járnak, hogy a bejáratot fölkeressék, amint a bölcsék mondották képlet alakjában: "Ben Zoma még mindig künt jár"! S ha a természet tárgyait ismered, akkor bejutottál a palotába és jársz-kélsz az előcsarnokban? S ha befejezted a természettudományt és a metaphysicát, már akkor bejutottál a király elé, a belső udvarba, s vele egy házban vagy; ez pedig a bölcsék rangfoka. Csakhogy ezek tökéletesség dolgában egymástól különböznek. Hanem azok, akik, miután tökéletességre vittél, a metaphysicai tárgyakban, minden gondolkozásukat Istenre fordítják, s ennek adják oda magát egészen, minden más egyébtől pedig elfordulnak, s elméjüknek minden működését a létező tárgyak feletti elmélkedésre fordítják, hogy ebből vonják le a bizonyítékot Istenre vonatkozólag, hogy ekkép megtudják, miként kormányozza azokat azon módon, melyen az csak lehetséges: azok, akik bejutottak a király palotájába. S ez a próféták rangfoka. Van közülük olyan, aki kifejtett felfogása s annak következtében, hogy Istenen kívül minden más egyébtől elvonta gondolkodását. Annyira vitte, hogy róla az lett mondva:²⁶¹ "Ott volt az Örökkévalóval" stb. Kérdez, feleletet kap, beszél, s megszólíttatik azon a szent állásponton. S az a feletti nagy örömben, amit észlelt, "kenyeret; nem evett s vizet nem ivott",²⁶² annyira erőt vett rajta az elmélkedés, hogy testének minden anyagi ereje már t.i. a tapintás mindennemű érzéke megsemmisült. Van a próféták közül, aki csupán lát, aztán aki csupán közlül lát, továbbá aki messziről lát, amint mondatott:²⁶³ "Távolból jelent meg nekem az Örökkévaló". Miután már, ezt megelőzőleg beszéltünk a prófétia fokairól visszatérünk a fejezet tárgyára, mely nem egyéb, mint óva inteni az embert, hogy másra, mint Istenre ne fordítsa gondolatát, ha már annak ismeretéig eljutott, amint kifejtettük. Ez azon isteni tisztelet, mely méltó azokhoz, akik az igaz nézeteket elsajátították, s mennél többet gondolkodnak felette, s mennél tovább időznek mellette, annál bensőbb lesz isteni tiszteletük. De aki Isten felett gondolkodik, mentől sűrűbben emlegeti, anélkül, hogy tudománnyal bírna, hanem vagy bizonyos képlet után indul, vagy csak valamely hitet követ, melyet neki más valaki hagyományozott az szerint, midőn a palotán kívül s attól távol van, az Istenre aztán nem is gondol, s felette nem is elmélkedik, hanem az a tárgy, mely képzeletében van csak, amelyet csak szájával említ, nem felel meg bármely

²⁶¹ 2Mózes 34:28.

²⁶² Uo.

²⁶³ Jeremiás 31:3.

létező tárgynak, hanem csak kieszelt valamit, amit képzelete szült, amint kitejtettük, midőn a tulajdonítmányokról szólottunk. Hanem az isteni tisztelet eme nemébe csak akkor van helyén belekezdeni, mikor elméledés útján képzzettel bírnak, s csak aztán, ha Istenről és cselekedeteiről fogalmad van, amennyiben az intelligentia azt követeli, láthatsz hozzá, hogy neki szenteld magadat, hozzá közeledni törekedjél s így megszilárdítsad a közted és közte t. i. az elme közt meglevő kapcsot. Erre vonatkozólag mondatott:²⁶⁴ "Rá lettél utalva, hogy megtudjad" stb. "Tudni fogod azt ma, s szívedre veszed";²⁶⁵ továbbá:²⁶⁶ "Tudjátok meg, hogy az Örökkévaló az Isten". Már a Tórában ki lett fejtve, hogy ennek az utóbbi isteni tiszteletnek, melyre figyelmeztettünk, csak a felfogás következtében lehet helye, amint mondatott: "Hogy szeressétek az Örökkévaló Isteneket, és szolgáljátok teljes szívetekkel és teljes lelketekkel". Már több ízben kifejtettük, hogy a szeretet olyan, amilyen a felfogás s a azeretet szerint léssen az istentisztelet, amint erre már bölcseitek figyelmeztettek mondván: "ez a szív istentisztelete". Szerintem az abból áll, hogy az ember minden gondolatát a legelső szellemre fordítsa, s a mennyire csak lehet neki szentelje magát. Azért úgy találod, hogy Dávid fiának Salamonnak, nyomatékosan óva intvén őt, meghagyta e következőké két tárgyat: t. i. hogy arra törekedjék, miszerint őt felfogja, továbbá, hogy azon legyen miszerint eme felfogásnak megfelelően őt szolgálja, szólván:²⁶⁷ "Te pedig, Salamon fiam! Ismerd meg atyád Istenét és szolgálj őt stb. Ha keresni fogod, fel lesz található neked". Az óva-intés minden esetre csak elmebeli felfogásokra vonatkozik, nem pedig a képzeletbeliekre, mert a képzeletből származó gondolatok nem nevezhetők ismeretnek, hanem róluk az mondatik, hogy ami "eszetekbe jut".²⁶⁸ Ebből világos, hogy a felfogást az a szándék kell, hogy kövesse, hogy az ember neki oda adja magát, s hogy az elmebeli tárgyakkal foglalkozó gondolkozását szakadatlanul az Ő szeretetére fordítsa. Hanem ez a legtöbb esetben csak az egyedülléttel és elzárkódás következtében jöhet létre, mely oknál fogva minden kiváló jámbor ember, mentől többet lesz egyedül, s nem csatlakozik senkihez, ha csak nagy szükség esetén nem. Megjegyzés. Már kifejtettem neked, hogy az az elme, mely Istentől foly ki miánk, az a kapocs köztünk és Ő közte, s tetszésedre bizatott, ha vajjon a kapcsot megerősíteni és megszilárdítani akarod, – teheted – ha gyengíteni és lazítani akarod lassanként – megteheted azt is. Ez a kapocs pedig csak úgy erősbül meg, ha felhasználod az Isten iránti szeretetben, s a hozzá való közeledésre, amint magyaráztuk, – gyenge és meglazul pedig, ha gondolatodat kivüle másra fordítod. Tudni való, hogy ha az igaz metaphysicában a legbölcsebb is volnál az emberek közt, ha gondolatodat elfordítod Istentől s kizárólagosan a szükséges evéssel vagy más szükséges dolgokkal törődöl, akkor a közted és Isten közt meglevő kapcsot megszakíttad s akkor többé nem vagy vele, valamint hogy Ő nincs veled, mert az a viszony, mely közte meg volt, tényleg már megszakadt. Ez okból a kiváló jámbor emberek nagyon szigorúan vették az órákkal, nehogy az Istenre vonatkozó gondolkozást félbeszakítsák. S hogy bennünket erre nézve óva-intsenek, mondták a bölcsek: "Ne hajoljatok a felé, amit ti kieszeltek!" Dávid ekképp nyilatkozott:²⁶⁹ "Magam elé helyezem az Örökkévalót szüntelenül, mert jobbomon levén Ő, én nem tántorgok". Evvel azt akarja mondani: "Nem fordítom el

²⁶⁴ 5Mózes 4:35.

²⁶⁵ Uo. 39.

²⁶⁶ Zsoltárok 100:3.

²⁶⁷ 1Krónikák 28:9.

²⁶⁸ Jechezkél 20:32.

²⁶⁹ Zsoltárok 16:8.

gondolatomat Ő tőle, mintha csak jobb kezem volna, melyet pillanatra nem felejték el mozdulatainak gyorsasága következtében, s ezért nem tántorgok, azaz hogynem esem el. – Tudni való, hogy eme istentiszteletbeli ténykedéseknek valamennyinek, milyenek a Tórában való olvasás, az ima s a többi szabványok teljesítése csupán az a végcélja, hogy gyakorold magadat az Isten szabványaival való foglalkozásban, s hogy elfordulj a világi dolgoktól, mintha csak Istennel magával foglalkoznál, s kívülre más egyébvel nem. Hanem, hogy ha ajkaidat mozgatva imádkozol, a falnak fordulsz, s amellet adás-vevésre gondolsz, vagy ha a Tórából nyelveddel csak olvassz, eszed pedig házad építésén jár, figyelem nélkül arra, amit olvassz, továbbá ha valamely szabványt testtagjaiddal teljesítesz, amint gödröt ásna a földbe, vagy fát vágnak az erdőben – tekintet nélkül ama ténykedés értelmére, sem arra, aki azt teljesíteni parancsolta, sem arra, mi annak a végcélja: – ne gondold, hogy célt értél, hanem igen is, közel vagy te akkor azokhoz, akikről mondatott:²⁷⁰ "Közel vagy te szájukhoz, de távol veséiktől". Most már hozzálátok, hogy útbaigazítsalak arra nézve, mi módon kellend magad gyakorolnod, hogy ama nagy fontosságú célhoz eljuthass. Az első, amihez magadat tartanod kell: hogy gondolataidat elfordítsad mindentől, amikor a "Smá"-t olvasod, vagy imádkozol, s nem szabad beérned, hogy a Smá olvasás közben az első verset, ima közben meg az első áldásmondást ájtatossággal mondjad el. S ha megszoktad s sok éven át így folytatod, kell hogy valahányszor a Tórában olvassz, vagy olvasni hallasz, egész szíveddel és elmédvel neki feküdj annak megértésére, amit hallasz, vagy olvasz, s ha erre is rászoktál, akkor magadat ráképesítetted arra, hogy elméd mindég szabad lesz mind arra nézve, amit a próféták többi szavából olvasni fogsz, valamint mind az áldásmondásokra nézve is. Törekedni fogsz továbbá megérteni, amit kiejtsz, valamint arra, hogy tartalmát megbíralhassad. S ha teljes tisztaságukban felismerted majd eme ténykedéseket, s a te gondolataid, azoknak teljesítése idejekor, tiszták lesznek mindentől, ami "világi dolgokra" vonatkozik, csak akkor fordíthatod gondolataidat a kellő óvatossággal szükségleteidre és fölösleges élvezeteidre. Egy szóval, figyelmet fordíthatsz "a világi dolgokra" evés vagy ivás közben, vagy mikor a fürdőben vagy, vagy mikor nőddel és kis gyermekeiddel beszélsz, vagy mikor a köznéppel közlekedel. Így hát jó hosszú időt engedtem neked mind avval gondolni, amire vagyon, háztartás és testi jólét dolgában szükséged van. Hanem mikor szokásos ténykedésekre kerül az idő, ne fordítsd gondolataidat másra, mint arra, amit cselekszel, amint kifejtettük. Midőn pedig magadban vagy egészen, s mikor ágyadban fölébredsz: jól vigyázz, hogy ama drága percben ne fordítsd gondolataidat más egyébre, mint ama szellemi szolgálatra, mely abból áll, hogy közeledjél Istenhez, s előtte megjelenj az igazi módon, melyet megismertettem veled, nem pedig a képzelődés behatásai útján. Ezt a célt pedig – szerintem – elérheti a tudomány emberei közül az, aki ezen a gyakorlati úton módon készült el erre. Ha valamely ember odajutna, hogy felfoghatná a valódi igazságokat, és örvendhetne annak, amit felfog, úgy hogy róla beszélne az emberekkel – és testi szükségleteivel foglalkoznak, mialatt elméje Istennél időzzék, és szívében mindég Ő előtt volna, jóllehet hogy testileg az emberek között idézik – oly módon, amint az költői képletekkel, amiket e tárgyban alkalmaztak, ki lett fejezve:²⁷¹ "Én alszom, de a szívem ébren van"; "barátom hangja az – kopog!"²⁷² – ez oly fok, nem mondom, hogy azt minden próféta elérte, de igenis azt mondom, hogy ez Mózes tanítónk

²⁷⁰ *Jeremiás* 12:2.

²⁷¹ *Énekek éneke* 5:2.

²⁷² *Uo.*

foka, akiről az mondatott:²⁷³ "Egyedül Mózes lépett oda az Örökkévalóhoz; de ők nem léptek oda"; "És ott volt az Örökkévalóval";²⁷⁴ és akinek az lett mondva:²⁷⁵ "Te pedig állj ide mellém" abban az értelemben, amelyben eme szentírási helyeket magyaráztuk. S ez az ősök foka is, akik annyira közeledtek Isten felé, hogy ő, általuk lett az Ő neve megismerve a világban, mint Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jakob Istene... ez az én nevem a világra nézve.²⁷⁶ S midőn értelmiségük Isten felfogása tárgyában oda fejlődött, hogy Ő vele egyesülhettek, közülük mindegyikkel tartós szövetséget kötött:²⁷⁷ "És megemlékszem Jákobbal kötött szövetségemről". Mert ezen négyről, értem az ősöket és Mózeset, világosan van mondva, hogy Istennel egyesültek, már t. i. felfogás és szeretet tekintetében, amint erről tanúságot tesz a szentírás s Isten gondviselése is nagymértékben nyilvánult rajtuk és utódaikon. Mind amellet az emberek kormányzásával, s vagyónuk gyarapításával is foglalkoztak, valamint hogy azon voltak, hogy birtokot szerezzenek! S e szerint, ez bizonyíték amellet, hogy amaz ügyeket csak testtagjaikkal végezték, míg elméjük el nem mozdult soha Isten elől. Úgy tetszik nekem, hogy ami eme négy egyénnek az Istennel szemben való legtökéletesebb viszonyban megmaradását és a rólunk való tartós gondviselését, még akkor is, midőn vagyónuk gyarapításával voltak elfoglalva, t. i. a pásztorkodás földmivelés és háztartás idejében is – okozta: az azon körülmény volt, hogy mind ama cselekvéseikben az volt a céljuk, hogy mennél inkább közeledjenek Istenhez, mert egész életük fő célja az volt, hogy nemzetet neveljenek, amely Istent megismeri és szolgálja. "Mert felismertem őt, hogy meg fogja hagyni"²⁷⁸ stb. Íme világos, hogy minden törekvésük célja az volt, hogy Isten egysége köztudomásra jusson a világban, s hogy az emberek rávezettessenek, hogy Istent szeressék. S ez okból lettek érdemesek erre a fokra, mert ama foglalkozások nagy horderejű isteni tiszteletet képeznek. S ez a fok nem olyan, melyről a magam féle ember azt gondolná, hogy elérí azzal, ha másokat útbaigazít, hanem az imént említett fok az, amelynek elérésére megszokás útján kell törekedni Isten felé kell irányoznunk ájtatos imánkat, hogy, hárítsa el amaz akadályokat, melyek bennünket Ő tőle elkülönítenek, jóllehet hogy amaz akadályok nagyrészt tőlünk származnak, amint ezt kifejtettük emez értekezés több fejezetében. "A ti bűneitek elkülönítettek benneteket Istenetektől".²⁷⁹

Nagyon figyelemre méltó eszme merült fel bennem ez alkalomból, mely által bizonyos kételyek eloszlatnak és az isteni titkok egynémelyike nyilvánvalóvá lesz. T. i. említettük már a "Gondviselés"-ről szóló fejezetekben, hogy minden eszes ember elméleti tehetsége szerint részesül a gondviselésben. S a tökéletes felfogással bíró ember, akinek elméje nem szűnik meg Istennel foglalkozni, Isten gondviselésében szakadatlanul fog részesülni. Hanem a tökéletes felfogással bíró ember, aki egy bizonyos időben elfordítja gondolatát Istentől, a gondviselésben csak akkor részesül, amidőn Istenre gondol, de a gondviselés kerüli, amidőn el van foglalva. De nem marad el aztán tőle annyira, amennyire elmarad attól, aki egyáltalán nem gondolkodik, hanem csak kevésbé fog részesülni benne, ez pedig onnan van, mivel ama tökéletes felfogású embernek nincs

²⁷³ 2Mózes 24:2.

²⁷⁴ Uo. 34:28.

²⁷⁵ 5Mózes 5:28.

²⁷⁶ 2Mózes 3:15.

²⁷⁷ 3Mózes 26:42.

²⁷⁸ 1Mózes 18:19.

²⁷⁹ Jesája 59:2.

meg abban az időben, midőn el van foglalva, az intelligentia valóságban, hanem felfogással bír ő a közel erő segítségével. Ő ugyanis hasonlít akkor az ügyes íróhoz abban az időben, midőn ez nem ír, míg ellenben az, aki egyáltalán nem gondol Istenre olyan, mint aki sötétben van, és soha világot nem látott, amint magyaráztuk, s amint mondatott:²⁸⁰ "A gonoszok a sötétben vesznek el". Aki pedig felfogja, s minden figyelme felfogása tárgyára irányul, olyan, mint aki a fénylő napvilágban van. Továbbá aki felfogja, de el van foglalva, elfoglaltsága közben hasonlít ahhoz, aki egy felhős napon van, amikor a nap nem világít a felleg következtében, mely elválasztja őt attól. S ennél fogva úgy tesz nekem, hogy bárkit is érjen valamely rossz a világon a próféták, a valódi jámbor emberek közül, az a rossz őt csak a feledés idejében éri, s a feledés tartama vagy a tárgy, mellyel el volt foglalva, csekély volta szerint lesz a rossz nagysága. S ha a dolog így állana, eloszlanék a nagy kétely, mely a bölcsészeket arra vitte rá, hogy a minden egyes emberre kiterjedő isteni gondviselést tagadják, s egyenlőkké tegyék e tekintetben őket az állatokkal, bizonyítékul szolgálván erre az, hogy jámbor és jóra való embereket nagy szerencsétlenségek érik. Ez a titokszerű körülmény, még az ő nézetük szerint is, ebben leli magyarázatát: az isteni gondviselésben szakadatlanul részesül az, akinek rész jutott abból a kifolyásból, mely rendelkezésére áll mind annak, aki arra törekszik. S ha az ember gondolkodása tökéletesen tiszta, Isten felfogásához az igazi úton-módon jutott, s örömet leli abban, aminek felfogásával bír: akkor lehetetlen, hogy az olyan embert bármilyen nem valamely rossznak érje, mert ő Istennel van, s Isten ő vele van, míg ellenben" ha eliditja gondolatát Istentől, elkülönítvén magát Ő tőle, Isten is elkülöníti magát tőle, s akkor ki lesz téve minden rossznak, mely őt csak érheti. Mert az, ami a gondviselést elő idézi, s menekvést okoz a véletlen esélyei elől, az az intelligentia kifolyása, amely bizonyos időben távoltage magát valamely kiválóan jámbor embertől, vagy nem is lett része egy másikkal, aki vétkes és rossz, miért is mindkettőt érte a mi őket érte. Eme hittétel, szerintem megerősítést nyer a Tóra kifejezése által is, amidőn Isten mondja: "Én elrejttem arcomat előlük, és sok baj és csapás éri őket" és az nap azt fogja mondani:²⁸¹ "Hiszen mivel bensőmben nincs Isten, értek engem eme bajok". Világos, hogy emez "arcelrejtés"-nek mi vagyunk az oka, s hogy mi emeljük ama válaszfalat, amint mondatott:²⁸² "És én el fogom rejteni arcomat az nap a rossz miatt, amit elkövetett". Nincs kétség benne, hogy ami a közösségről szól, azaz egyesről is szól; világos tehát, hogy ha valaki a véletlennek van kiszolgáltatva, és kitéve annak, hogy felemésztessek, mint az állt, oka annak az, hogy Istentől el van különítve. Hanem azt, akinek bensejében Isten van, nem éri semmi baj. Így mondja Isten:²⁸³ "Ne félj, mert veled vagyok, ne búsulj, mert én vagyok a te Istened"; továbbá azt mondja:²⁸⁴ "Ha vizen át mégy, veled vagyok, s ha folyamokon át, nem sodornak el", aminek az az értelme: "ha vizen át mégy, s én veled vagyok, a folyamok nem fognak elsodorni". Mert aki elkészült rá, hogy kiárad reá ez az intelligentia, ahhoz hozzácsatlakozik a gondviselés, s távol tartatnak tőle mind ama bajok, amint mondatott:²⁸⁵ "Isten részemen van, nem félek! ember mit tehet nekem"?! Az mondatott továbbá:²⁸⁶ "Bízzál benne és élj békében"; amivel az van mondva:

²⁸⁰ 1Sámuel 2:9.

²⁸¹ 5Mózes 31:17.

²⁸² Uo. 18.

²⁸³ Jesájá 41:10.

²⁸⁴ Uo. 43:2.

²⁸⁵ Zsoltárok 118:6.

²⁸⁶ Jób 22:21.

Fordulj feléje, és óva leszesz minden rossztól. Ha figyelemmel vagy a balesetek énekére úgy találsz, hogy az ama kiváló gondviselésről, és az általános, valamint az egyes embereket különösen érhető testi bajok ellenében való oltalomról és az azoktól való megóvásról szól, akár olyanok azok, melyek a lét természetéből folynak, akár pedig olyanok, melyek az emberek által okozott fájdalom következményei. Így mondatik:²⁸⁷ "Mert ő téged meg fog menteni a törtől, mely megejt és a veszedelmes járványtól. Szárnyékával elfed téged, és szárnyai alá menekülsz, az ő hűsége pajzs és páncél. Nem félsz az éj rémeitől, sem a nyíltól, mely napközben repül, sem a mirigytől, mely a sötétben lappang, sem a járványtól, mely délben ural". Szólván aztán az emberek által okozott fájdalomtól való megóvásról, az mondatik: "Ha megesnék, hogy útközben elhaladva nyílt csatatéren balodra ezer, jobbdra meg tízezer halott hullna el: téged nem érne semmi baj, hanem látnád és észre vennéd Istennek amaz elesett gonoszok ellenében nyilvánuló ítéletét és büntetését, míg te épen maradtál. Ez az, ami mondatott:²⁸⁸ "Oldalad mellett elesik ezer, és jobbdon tízezer, hozzád nem lép közel, hanem csak szemeddel látod és észre veszed a gonoszok büntetését". Miután így összefüggőleg tárgyalatott, ami a védelemre vonatkozik: felhozzatik ennek a nagyszerű, megbízásnak az oka. S erre nézve az mondatik, hogy eme nagyszerű megőrzésnek, melynek tárgya ez az ember, oka: "Mert bennem gyönyörködik – megmentem, felemelem, mert ismeri az én nepemet."²⁸⁹ Már az előző fejezetekben említve volt, hogy az Isten ismeret annyit jelent, mint annak fölfogása, tehát mintha azt akarnák mondani: "ez a megőrzés, melynek tárgya ez az ember", onnan van, mert engen felismert, és ennek következtében bennem gyönyörködik. Ismered a különbséget אוהב (szeret) és חושק (gyönyörködik) közt. A szeretet túlhajtása, mely szerint nem marad gondolat másvalamire, mint a szeretett tárgyra, ez a "gyönyör". Már kifejtették a bölcsek, hogy a fiatal korban a testi erők megakadályozzák a jó erkölcsök nagy részét, annál inkább ama tiszta gondolkozást, mely az embernek sajátjává lesz amaz eszmék tökéletessége következtében, melyek az Istenben való gyönyörködéshez vezetnek. Mert nem áll az, hogy sajátjává legyen az az embernek a testi nedvek forrongásának tartama alatt, mert amily mérvben gyengülnek a test erői és elalszik a szenvedélyek tüze, annál erősebb lesz az intelligencia, annál nagyobb lesz a világossága és annál tisztább a felfogása, és örvideni fog azon, amit felfog, úgy hogy az években gazdag, s a halál felé közeledik emberben ez a felfogás nagy mértékben növekedik, s az öröm azon a felfogáson, valamint a gyönyör a felfogás tárgyában is felette nagy lesz, elannyira, hogy amaz élvezet közben válik el a lélek a testtől. S e körülményre példáltak a bölcsek Mózes, Áron és Mirjam halálakor, hogy t. i, mind hárman csókkal múltak ki. Ez a kifejezés – mondják – "És meghalt legott Mózes, az Örökkévaló szolgája Moab országában az Örökkévaló szája szerint"²⁹⁰ "arra tanít, hogy csókkal múlt ki", ugyancsak az mondatott Áronról: "az Örökkévaló szája szerint", "és legott meghalt";²⁹¹ éppúgy mondták Mirjamról: "Ő is csókkal múlt ki", de nincs említve nála "az Örökkévaló szája szerint" lévén ő asszony, s nem helyes ilyen képletet reá vonatkozólag használni. Mindháromról azt akarják mondani, hogy meghalltak ama felfogás élvezete közben, akkora gyönyört találtak benne. A bölcsek eme mondásnál az ismert dalköltészet módszerét követték, mely szerint az a felfogás, mely az Istenben való nagy gyönyör eredménye – csóknak

²⁸⁷ Zsoltárok 100:3-7.

²⁸⁸ Uo. 7:8.

²⁸⁹ Uo. 14.

²⁹⁰ 5Mózes 34:5.

²⁹¹ 4Mózes 33:38.

neveztetik, amint mondatott:²⁹² "Megcsókol engem szája csókjaival". S a halál eme neve, mely valójában nem egyéb, mint a haláltól való menekvés, – így állítják a bölcsek – csak Mózesnek, Áronnak és Mirjannak jutott osztályrészül, de a többi próféták és jámbor emberek alantabb fokon állanak ennél. Hanem valamennyinél az intelligencia felfogása erőben nyer az elváláskor, amint mondatott:²⁹³ "És előtted megy a te igazságod, s Isten dicsősége követ téged". Azután fennmarad az az intelligencia örökre ugyanazon állapotban. Mert az akadály, mely olykor külön választotta az egyiket a másiktól, el lett hárítva, és szüntelenül részesül ama nagy élvezetben, mely nem a testi élvezetek neméből való, amint ezt kifejtettük munkáinkban, s előttünk mások is kifejtették. Szedd össze magadat, hogy e fejezetet megértsed, és törekedjél, amennyire tőled kitelik, rendelkezésre álló mennél hosszabb időt tölteni Istennel, vagy törekedjél hozzá eljutni, és a rendelkezésre álló időből mennél kevesebbet fordítani más valamire, mely törekvésben gátol, hogy hozzá közeledjél. S ez útbaigazítás elégséges, tekintve emez értekezés célját.

²⁹² *Énekek éneke* 1:2.

²⁹³ *Jesája* 58:8.

Jichák ben Séset rabbi, a RIVÁS:

Responsa 157. fejezet

Ima Istenhez vagy a szférákhoz?

Tiszteletre méltó testvérem, az Ő igazainak őrangyala oltalmazzon téged! Levelet megkaptam, az elsőt a sevillai zsidótól. Azután megkaptam a másodikat is, ben Bitás kezéből. Mindkettő kapcsán úgy járt el a közösség, amint megfelelő. Ben Bitás oklevelét a te jótállásodra való tekintettel lepecsételtem, minthogy továbbutazott Bougie-ba és Konstantinápolyba. Azután ért utol engem a harmadik levél Szukkót idején, drága sógorom kezéből. Ezekre a levelekre sajnos nem volt időm és módom válaszolni, kivéve az elsőt, melyre küldtem választ azzal a zsidóval; és értesítettem benne, hogy leveletem Honein városának érintésével küldtem hozzád egy megbízható tlemceni kereskedővel, aki a tiszteletre méltó rabbi Avraham ben Sasportas ismerőse, és vele küldöttem el a Malagába írott responsumom másolatát is... Nincs kétségem afelől, hogy már eljutott hozzád, vagy hamarosan el fog jutni; de ha mégsem, értesíts, és leírom neked újra.

Arról is írtam neked, hogy az én tanítóm, az áldott emlékezetű Perek háKohén rabbi nem ismert el ilyen *szefirákat* (isteni kiadásokat). Azt is hallottam tőle, hogy a chinoni rabbi Sámson, aki nagyobb mester volt, mint az ő korában bárki, és akiről nekem is vannak emlékeim, bár nem találkoztam vele személyesen, azt szokta mondogatni: „Egy gyermek tudásával imádkozom”, hogy megkülönböztesse magát a kabbalistáktól, akik olykor az egyik, máskor a másik *szefirához* imádkoznak az ima témája szerint. Úgy tartják ugyanis, ezt kell értenünk az áldott emlékezetű rabbik kijelentésén:²⁹⁴ „Aki bölcs akar lenni, [forduljon] délre; aki gazdag, [forduljon] északra.” Azaz hogy a jobb felől lévő isteni tulajdonsághoz vagy a bal felől lévő isteni tulajdonsághoz. Az *Ámidá* imában is minden egyes áldást más *szefirának* tulajdonítanak. Ez bizony rendkívül bizarrnak tűnik azok szemében, akik nem kabbalisták, mint ők. Hallottam az egyik filozófust, amint a kabbalistákat becsmérelte, mondván, hogy a keresztények szentháromságban hisznek, a kabbalisták pedig a „szent tízességben” (tíz *szefirában*). Mikor Zaragozában éltem, történt, hogy a városba jött a tiszteletre méltó tudós, az áldott emlékezetű Don Jozsef ibn Susán, akivel Valenciában már találkoztam azelőtt. Nagyon jól ismerte a Talmudot és a bölcséleti munkákat; kabbalista volt és igen szent életű ember, gondosan megőrizte a parancsolatokat. Igen megkedveltük egymást. Azt kérdeztem tőle egyszer: „Hogy van hát, hogy ti, kabbalisták az egyik áldást az egyik *szefirának*, a másikat meg egy másik *szefirának* tulajdonítjátok? Azután tényleg úgy volna, hogy a *szefirák* oly mértékben hordozzák az istenséget, hogy nekünk hozzájuk kellene imádkoznunk?” Azt felelte nekem: „Távol legyen, hogy az imákat máshoz, mint az Istenhez intézzük, áldassék a neve, minthogy Ő az oka mindennek. Ezt a dolgot ahhoz hasonlíthatnánk,

²⁹⁴ Talmud, *Bává Bátorá* 25b.

mint mikor az ember vitába keveredik felebarátjával, és ítéletet kér, arra kéri [a királyt], jelöljön ki bírát, hogy megítélje az ügyet. Nem azt kéri [a királytól], hogy a főkincstárnokot jelölje ki [az ügy megítélésére], mert az egy ostoba kérés volna. Hasonlóképpen, ha adományt kér a királytól, nem azt kéri tőle, hogy a bírának adjon utasítást, hanem a kincstárnoknak. Hasonlóképpen, ha bort kér [a királytól], a borpincék felügyelőjének kér utasítást, és ha kenyeret kér, [a király] a pékmesternek fog utasítást adni, nem pedig fordítva. Így áll a helyzet az imákkal kapcsolatban is – melyeket mindig az okok Okozójához intézünk. De a gondolataink... a körül a *szefira* körül forognak, amelyik a kérés tárgyához kapcsolódik. Például, ha az igazakra váró áldásról van szó (*Ál hácadikim*), a *cheszed* névvel illetett *szefirára* kell gondolnunk, mely az isteni irgalom attribútuma, és ha az eretnekek (*ál háminim*) ellen imádkozunk, a *gövrá* névvel illetett *szefirára* kell gondolnunk, mely az isteni igazságosság attribútuma.”

Így magyarázta nekem a korábban említett istenfélő tudós a kabbalisták elképzeléseit, és ez egy igen jó [magyarázat]. No de kell-e nekünk egyáltalán belebonyolódnunk ezekbe? Jobb, ha csak az Istenre figyelve imádkozunk, és Ő tudni fogja a módját, hogy betöltsé a kérésünket, amint a vers mondja:²⁹⁵ „Hagyjad az Úrra a te utadat, és bízzál benne, majd Ő teljesíti”. Ezt mondta erről nagy rabbink, a chinoni rabbi Sámson, mint korábban már említettem.

Arról is írtam neked, hogy tanítóm, rabbi Nisszim azt mondta nekem négyszemközt,²⁹⁶ hogy Nachmanidész a szükségesnél jobban belebonyolódott a Kabbala tanaiba. Magam nem foglalkozom ezzel a területtel, minthogy nincs megfelelő kabbalista, akitől tanulhatnék. Olvastam a Nahmanidész-féle titkok magyarázatait, de azok sem fedik fel igazán ennek a területnek a gyökereit. Felfednek egy kis részt, és homályban hagynak sok másikat; igen könnyű tévelyegni egy ilyen területen. Tehát én inkább nem foglalkoznék a rejtett titkokkal.

Arra a kérdésre [nézve], amit hozzám intéztél, hogy [tudniillik] a *szefirák* az angyalokat rangban megelőzik-e vagy csak követik, kétségkívül megelőzik, és korábban áradtak ki az istenségből. Mert a tíz [*szefirából*] váltak ki utóbb az angyalok is. Ezt határozottan leszögezte rabbi Sém Tov ben Gaón a Nachmanidész-féle titkokhoz írott kommentárja bevezetőjében. Jehuda Hálévi rabbi írta az egyik jom kipurra szerzett költeményében, melyet Barcelonában recitáltak az ünnep idején, hogy Dávid, amikor azt mondja:²⁹⁷ „Áldjátok az Urat, ő angyalai...”, azzal az angyalok világára utal; és amikor azt mondja:²⁹⁸ „Áldjátok az Urat, minden serege...”, azzal a közbülső világra utal; és amikor azt mondja:²⁹⁹ „Áldjátok az Urat, minden teremtményei...”, akkor a legalsó világról szól...

²⁹⁵ *Zsoltárok* 37:5

²⁹⁶ Egy lehetséges, bár kevésbé valószínű fordítása az itt használt kifejezésnek (*bejichud*) ebben a szöveggörnyezetben: „egyértelműen”, „tisztán”.

²⁹⁷ *Zsoltárok* 103:20.

²⁹⁸ *Uo.* 21.

²⁹⁹ *Uo.* 22.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

6. A prófécia létezése

A hatodik hitelv a Bibliában

Mózes próféciájának szelleme

4Mózes 11:16-17., 25-29.

16. És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Gyűjts egybe nekem hetven férfiút Izrael vénei közül, akiről tudod, hogy ők a nép vénei és felügyelői; vidd őket a gyülekezés sátorához, hogy ott álljanak veled együtt. **17.** Én pedig leszálok és beszélek veled ott, elveszek a szellemből, mely rajtad van és rájuk teszem, hogy viseljék veled együtt a nép terhét és ne viseld te magad... **25.** És leszállt az Örökkévaló a felhőben és beszélt vele; elvett a szellemből, mely rajta volt és adta a hetven férfúra, a vénekre. És történt, mikor a szellem rajtuk nyugodott, akkor prófétáltak de nem többé. **26.** És visszamaradt két férfiú a táborban; az egyiknek neve: Eldod, a másiknak neve Médom, és midőn a szellem rajtuk nyugodott, – ők is a följegyzettek között voltak, de nem mentek ki a sátorhoz, – prófétáltak a táborban. **27.** És futott az ifjú, tudtára adta Mózesnek, mondván: Eldod és Médom prófétálnak a táborban. **28.** És felszólalt Józua, Nún fia, Mózes szolgája ifjúságától fogva, és mondta: Uram, Mózes, tiltsd meg nekik. **29.** És mondta neki Mózes: Vajon te buzgólkodol-e értem? Vajha az Örökkévaló egész népe próféták volnának, hogy adná rájuk az Örökkévaló az ő szellemét!

A próféták

5Mózes 18:14-22.

14. Mert ezek a népek, melyeket te elfoglalsz, időjósokra és varázslókra hallgatnak, de neked nem így rendelte az Örökkévaló, a te Istened. **15.** Prófétát közepedből, testvéreid közül, mint én vagyok, olyant támaszt majd neked az Örökkévaló, a te Istened, őrá hallgassatok. **16.** Egészen úgy, amint kérted az Örökkévalótól, a te Istenedtől Chóreben a gyülekezés napján, mondván: Ne halljam tovább az Örökkévaló, az én Istenem hangját és ezt a nagy tüzet ne lássam többé, hogy meg ne haljak. **17.** És az Örökkévaló mondta nekem: Jól mondták, amit mondtak. **18.** Prófétát támasztok majd nekik testvéreid közül, olyant, mint te, és adom szavaimat szájába, hogy elmondja nekik mindazt, amit parancsolok neki. **19.** És lesz, a férfiú, aki nem hallgat szavaimra, melyeket nevemben fog elmondani, én fogom számon kérni attól. **20.** De a próféta, aki gonosz szándékkal szól valamit nevemben, amit nem parancsoltam neki, hogy elmondja és aki szól más istenek nevében, haljon meg az a próféta. **21.** Ha pedig azt mondod szívedben: Miként ismerjük meg az ígét, melyet nem az Örökkévaló mondott? **22.** Amit szól a próféta az Örökkévaló nevében és nem történik meg a dolog és nem következik be, az az ige, melyet nem mondott az Örökkévaló; gonosz szándékból mondta azt a próféta ne félj tőle.

A hamis próféta

5Mózes 13:2-6.

2. Ha támad közepetted próféta vagy álomlátó, és ad neked jelt vagy csodát; **3.** és bekövetkezik a jel és a csoda, amelyről neked szólt, mondván: Menjünk más istenek után, amelyeket te nem ismersz, és szolgáljuk azokat. **4.** ne hallgass annak a prófétának a szavára, vagy arra az álomlátóra, mert megkísért benneteket az Örökkévaló, a ti Istene-

tek, hogy megtudja, vajon szeretitek-e az Örökkévalót, a ti Isteneteket egész szívetekkel és egész lelketekkel. **5.** Az Örökkévaló, a ti Istenetek után járjatok, őt féljétek, az ő parancsolatait őrizzétek meg, szavára hallgassatok, őt szolgáljátok és hozzá ragaszkodjatok. **6.** Az a próféta pedig vagy az az álomlátó ölessék meg, mert felszólított elpártolásra az Örökkévalótól, a ti Istenektől, aki kivezetett benneteket Egyiptom országából és aki megváltott téged a rabszolgák házából; hogy eltántorítson téged arról az útról, melyet parancsolt neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy azon járj. Így irtsd ki a rosszat közepedből.

Bileám a nemzsidó proféta

4Mózes 22:2-35.

2. Mikor látta Bálák, Cippór fia mindazt, amit Izrael tett az Emórrival, **3.** akkor nagyon félt Móáb a néptől, mert sok volt, és irtózott Móáb Izrael fiaitól. **4.** És mondta Móáb Midján véneinek: most fölnyalja e gyülekezet egész környékünket, amint fölnyalja az ökör a mező fűvét; és Bálák, Cippór fia volt Móáb királya abban az időben.

5. És küldött követeket Bileámhoz, Beór fiához Peszórba, mely a folyam mellett van, az ő népe fiainak országába, hogy őt elhívják, mondván: Íme, egy nép jött ki Egyiptomból, íme ellepi a föld színét, és lakik velem szemben. **6.** Azért most jöjj el, kérlek, átkozd el értem ezt a népet, mert hatalmasabb nálam, talán meg bírom őt verni, és elűzöm az országból: mert tudom, akit megáldasz, az áldott és akit elátkozol, az elátkozott. **7.** És elmentek Móáb vénei, meg Midján vénei és varázsszerek a kezükben; érkeztek Bileámhoz és elmondták neki Bálák szavait. **8.** És ő mondta nekik: Háljatok itt az éjjel és majd feleletet adok nektek, amint az Örökkévaló szól hozzám. És ott maradtak Móáb fejedelmei Bileámnál. **9.** És eljött Isten Bileámhoz és mondta: Kik ezek a férfiak nálad? **10.** És mondta Bileám Istennek: Bálák, Cippór fia, Móáb királya küldött hozzám. **11.** Íme a nép, mely kijött Egyiptomból és ellepte a föld színét; most hát jöjj, átkozd el azt értem, talán bírok harcolni ellene és elűzöm. **12.** És mondta Isten Bileámnak: Ne menj velük; ne átkozd el a népet, mert áldott az. **13.** És fölkelt Bileám reggel és mondta Bálák fejedelmeinek: Menjetek országotokba, mert vonakodott az Örökkévaló megengedni nekem, hogy elmenjek veletek. **14.** Fölkerekedtek Móáb fejedelmei és elmentek Bálákhoz és mondták: Bileám vonakodott eljönni velünk.

15. Bálák meg újra küldött fejedelmeket, többet és előkelőbbeket amazoknál. **16.** És érkeztek Bileámhoz és mondták neki Így szól Bálák, Cippór fia: Ne vonakodjál, kérlek, eljönni hozzám; **17.** mert nagyon megtisztellek téged és mindent, amit nekem mondani fogsz, megteszek; csak jöjj el, kérlek, átkozd el értem ezt a népet. **18.** És felelt Bileám és mondta Bálák szolgálóinak: Ha nekem adja Bálák tele házát ezüsttel, meg arannyal, sem hághatom át az Örökkévaló, az én Istenem parancsát, hogy tegyek kis dolgot vagy nagyot. **19.** És most maradjatok csak itt ti is az éjjel, hadd tudjam meg, mit fog az Örökkévaló újra hozzám szólani. **20.** És eljött Isten Bileámhoz éjjel és mondta neki: Ha téged meghívni jöttek a férfiak, kerekedjél föl, menj velük; de csak azt a dolgot, amit én neked mondani fogok, azt cselekedjed.

21. És fölkelt Bileám reggel, fölnyergelte szamarát és elment Móáb fejedelmeivel. **22.** De föllobbant Isten haragja, hogy ő menni akar, és odaállt az Örökkévaló angyala az útra akadályozóul neki; ő pedig nyargalt szamarán és két legénye vele. **23.** A szamár meglátta az Örökkévaló angyalát, hogy áll az úton és kivont kardja a kezében azért letért a szamár az útról és ment a mezőn; Bileám pedig megverte a szamarat, hogy ráterelje az

útra. **24.** És megállt az Örökkévaló angyala a szőlők gyalogútján, kerítés innen és kerítés amonnan. **25.** Mikor a szamár látta az Örökkévaló angyalát, akkor odaszorítkodott a falhoz és odaszorította Bileám lábát a falhoz; ő pedig újra megverte. **26.** Az Örökkévaló angyala pedig újra elvonult és megállt egy szoros helyen, ahol nem volt út kitérni, sem jobbra, sem balra. **27.** És meglátta a szamár az Örökkévaló angyalát és lehevert Bileám alatt; erre fellobbant Bileám haragja és megverte a szamarat bottal. **28.** Ekkor megnyitotta az Örökkévaló a szamár száját és ez mondta Bileámnak: Mit tettem neked hogy megvertél engem immár három ízben? **29.** És Bileám mondta a szamárnak: Mert játékot űztél velem; ha kard volna a kezemben, bizony most megöltelek volna. **30.** És mondta a szamár Bileámnak: Nemde, én vagyok szamarad amelyen nyargaltál, mióta létezel e napig, vajon szoktam-e így tenni veled? És ő mondta: Nem. **31.** Ekkor megnyitotta az Örökkévaló Bileám szeméit és látta az Örökkévaló angyalát, hogy áll az úton, és kivont kardja a kezében; meghajolt és arcra borult. **32.** És mondta neki az Örökkévaló angyala: Miért verted meg szamaradat immár három ízben? **33.** A szamár pedig meglátott engem és kitért tőlem immár három ízben tért volna ki előlem, bizony most téged megöltelek volna, azt, pedig életben hagytam volna. **34.** És mondta Bileám az Örökkévaló angyalának: Vétkeztem, mert nem tudtam, hogy te állsz elem az úton; és most, ha visszatetsző szemeidben, vissza akarok térni. **35.** Az Örökkévaló angyala pedig mondta, Bileámnak: Menj a férfiakkal, de csak azt az ígét, melyet én mondok neked, azt mondjad el; és elment Bileám Bálák fejedelmeivel.

A proféta a világi dolgokban is segíthet

ISámuel 9:1-10., 18-20., 10:14-16.

1. Volt egy ember Benjáminból, neve Kis, Abiél fia, Czerór fia, Bekhórat fia, Afiach fia, egy Benjáminbeli ember fia, derék vitéz. **2.** Annak volt egy fia, neve Sául, ifjú és szép és nem volt senki Izrael fiai közül szebb nálánál: vállától feljebb magasabb volt az egész népnél. **3.** Elvesztek Kisnek, Sául atyjának szamarai; ekkor szólt Kis Sáulhoz az ő fiához: Vegyél csak magaddal egyet a legények közül, és kelj föl, menj, keresd a szamarakat. **4.** Bejárta Efraim hegységét, bejárta Sálisa vidékét, de nem találták; bejárták Sálím vidékét, de nem voltak meg; bejárták Benjámin vidékét, de nem találták. **5.** Czúf vidékére értek, akkor azt mondta Sául a legényének, aki vele volt: Gyere, hadd térünk vissza, nehogy atyám, föl hagyván a szamarakkal, miattunk aggódjék. **6.** Mondta neki: Íme, kérlek, Istennek egy embere van a városban, és a férfiú tisztelni való, minden, amit beszél, be is következik; most hát, menjünk oda, talán tudunkra adja azon utunkat, melyre menjünk. **7.** Erre mondta Sául a legényének: Ám menjünk, de mit vigyünk a férfúnak? Bizony a kenyér kifogyott edényeinkből, ajándék pedig nincs, hogy vigyünk az Isten emberének; mi van nálunk? **8.** Továbbra is felelt a legény Sáulnak és mondta: Íme, van kezemben egy negyed sékel ezüst; majd adom az Isten emberének, és tudunkra adja utunkat. **9.** Azelőtt Izraelben így szólt az ember, mikor ment Istent kérdezni: Gyertek, hadd megyünk a látóhoz! Mert a mai prófétát nevezték azelőtt látónak. **10.** És mondta Sául a legényének: Jó a beszéded, gyere, hadd megyünk. És mentek a városba, ahol volt az Isten embere... **18.** S odalépett Sául Sámuelhez a kapuban és mondta: Mondd meg nekem, kérlek, merre van a látó háza? **19.** Felelt Sámuel Sáulnak és mondta: Én vagyok a látó; menj föl előttem a magaslatra és étkezzetek ma velem; majd elbocsátlak reggel és mindent, ami szívedben van, megmondok neked. **20.** A szamarakra pedig, melyek elvesztek ma harmadnapja ne fordítsd rájuk szívedet, mert megtaláltattak; kié is Izrael minden gyönyörűsége, nemde tiéd és atyád egész házáé?... **14.** És szólt Sául nagybátyja

hozzá és legényéhez: Merre jártatok? Mondta: Hogy keressük a szamarakat, de midőn láttuk, hogy nincsenek meg, odamentünk Sámuelhez. **15.** És mondta Sálul nagybátyja: Add nekem, kérlek; tudtomra, mit mondott nektek Sámuel. **16.** Szólt Sálul a nagybátyjához: Bizony megmondta nekünk, hogy megkerültek a szamarak...

Ámosz prófeciája a király ellen

Ámosz 7:7-17.

7. Így láttatta velem: s íme az Úr ott áll egy ólommal mért falon s kezében mérő-ólmot. **8.** És szólt hozzám az Örökkévaló: Mit látsz Ámós? Mondtam: Mérő-ólmot. Mondta az Úr: Íme én mérő-ólmot alkalmazok Izraél népem közepette; többé már nem fogok megbocsátani neki. **9.** És elpusztulnak Izraél magaslatai és Izraél szentélyei romba dőlnek én karddal támadok Járobeám háza ellen. **10.** Ekkor küldött Amacja, Bét-Él papja, Járobeámhoz. Izraél királyához, mondván: Összesküdtél ellened Ámós Izraél házában közepette; nem bírja az ország elviselni mind az ő beszédeit. **11.** Mert így szólt Ámosz: kard által fog meghalni Járobeám. Izraél pedig számkivetésbe fog menni, el a földjéről. **12.** És szólt Amacja Ámoszhoz: Látó te, menj menekülj el Jehúda országába és ott egyél kenyeret és ott profétálj! **13.** De Bét-Élben többé már ne profétálj, mert királyi szentély az, és birodalmi ház az. **14.** Felelt Ámós és szólt Ámácjához: Nem vagyok próféta, sem prófétának a fia nem vagyok, hanem marhatenyésztő vagyok és vadfügék szedegetője. **15.** És vett engem az Örökkévaló a juhok mögül, és szólt hozzám Az Örökkévaló: menj, profétálj népem Izraél felől. **16.** Most pedig halljad az Örökkévaló igéjét: azt mondod te: ne profétálj Izraél felől és ne szónokolj Izsáknak háza felől; **17.** Azért így szól az Örökkévaló: Feleséged a városban fog paráználkodni, fiaid és leányaid kard által fognak elesni, földed mérő-kötéllel fog elosztatni, te pedig tisztátalan földön halsz meg, és Izraél számkivetésbe fog menni, el a földjéről.

Jirmijáhu és Urijáhú veszélybe kerülnek, kedvezőtlen prófeciájuk miatt

Jeremiás 26.

1. Jehojákim, Josijáhú fia, Jehúda királya uralkodásának kezdetén volt ez az ige az Örökkévalótól, mondván: **2.** Így szól az Örökkévaló: Állj az Örökkévaló házában udvarába és mondd el mind a Jehúda városainak, azoknak, kik jönnek leborulni az Örökkévaló házában, mind azon szavakat, melyeket parancsoltam neked, hogy elmondjad nekik; ne hagyj ki egy szót sem. **3.** Hátha meghallják és megtérnek kiki rossz útjáról, és én meggondolom a rosszat, melyet cselekedeteik rosszasa miatt velük tenni szándékoztam. **4.** És szólj hozzájuk: Így szól az Örökkévaló: ha nem hallgattok rám, hogy járjatok tanom szerint, melyet elétek tettem, **5.** hallgatva szolgálóimnak, a prófétáknak szavaira, akiket hozzátok küldök, reggelenként küldve, de ti nem hallottátok: **6.** olyanná teszem ezt a házat, mint amilyen Síló, e várost pedig átokká teszem, mind a föld nemzeteinek.

7. És hallották a papok és a próféták és az egész nép Jirmejáhút, amint elmondta a szavakat az Örökkévaló házában. **8.** És történt, amint Jirmejáhú végzett azzal, hogy elmondja mind azt, amit az Örökkévaló megparancsolt, hogy elmondja az egész népnek, megfogták őt a papok és a próféták és az egész nép, mondván: meg kell halnod. **9.** Miért profétáltál az Örökkévaló nevében, mondván: olyan lesz ez a ház, mint amilyen Síló és ez a város rommá lesz lakó nélkül És összegyűlt az egész nép Jirmejáhú ellen az Örök-

kévaló házában. **10.** És hallották Jehúda nagyjai e dolgokat, akkor fölmentek a király házából az Örökkévaló házába és leültek az Örökkévaló új kapujának bejáratánál. **11.** És szóltak a papok és a próféták a nagyokhoz és az egész néphez, mondván: Halálbüntetés illeti ezt az embert, mert prófétált e város felől, amint hallottátok füleitekkel.

12. Ekkor szólt Jirmejáhú mind a nagyokhoz és az egész néphez, mondván: Az Örökkévaló küldött engem, hogy e ház és a város felől prófétáljam mind a szavakat, melyeket hallottatok. **13.** Most tehát javítsátok utaitokat és cselekedeteiket és hallgassatok az Örökkévalónak, Isteneteknek szavára, és majd meggondolja az Örökkévaló azt a rosszat, melyet kimondott felőletek. **14.** Én pedig, íme kezetekben vagyok; tegyetek velem, amint jónak és amint helyesnek tetszik szemeitekben. **15.** Csakhogy tudnotok kell, hogyha megöltök engem, hogy ártatlan vért hoztok magatokra és a városra és lakóira, mert igazán küldött engem hozzátok az Örökkévaló, hogy elmondjam füleitek hallatára mind e szavakat. **16.** Erre szóltak a nagyok meg az egész nép a papokhoz és a prófétákhoz: Nem illeti ezt az embert halálbüntetés, mert az Örökkévalónak, a mi Istenünknek nevében beszélt hozzánk.

17. És fölkeltek emberek az ország vénei közül és szóltak a nép egész gyülekezetéhez, mondván: **18.** Michá a Móréssetbeli prófétált Chizkijáhú, Jehúda királyának napjaiban és szólt Jehúda egész népéhez, mondván: Így szól az Örökkévaló, a seregek ura: Ción mezővé fog fölszántatni és Jeruzsálem romhalmazzá lesz és a háznak hegye erdőssé magaslattokká. **19.** Vajon megölték-e őt Chizkijáhú, Jehúda királya, meg az egész Jehúda? Nemde félté az Örökkévalót és könyörgött az Örökkévalóhoz, és meggondolta az Örökkévaló a rosszat, amit kimondott felőlük! És mi nagy rosszaságot kövessünk el lelkünk ellen?

20. Még egy ember prófétált az Örökkévaló nevében, Urijáhú, Semájáhú fia, Kirjat Jeárimból; prófétált a város felől és ez ország felől egészen Jirmejáhú beszédei szerint; **21.** és hallották Jehójákím király, meg mind a vitézei és mind a nagyok az ő szavait és a király meg akarta őt ölni; de meghallotta Urijáhú, félt és megszökött és eljutott Egyiptomba. **22.** Akkor küldött Jehójákím király embereket Egyiptomba, Elnátánt, Akhbór fiát meg embereket övele Egyiptomba; **23.** kivitték Urijáhút Egyiptomból és elhozták Jehójákím királyhoz, és megölte karddal; és eldobták hulláját a nép fiainak sírjaihoz. **24.** Csakhogy Achikám, Sáfán fiának keze volt Jirmejáhúval, hogy ne adják a nép kezébe, hogy megölje.

Jeremiás 37:11-21.

11. És volt midőn a kaldeusok hadserege elvonult Jeruzsálem alól Fáraó hadserege miatt, **12.** kiment Jirmejáhú Jeruzsálemből, hogy Benjámin földjére menjen, hogy kivegye onnan részét, a népnek közepette. **13.** Midőn ő Benjámin kapujában volt – ott pedig egy felügyeletes tiszt volt, neve Jirija, Selemja, Chananja fiának fia – elfogta Jirmejáhú prófétát, mondván: a kaldeusokhoz akarsz átszökni! **14.** Mondta Jirmejáhú: Hazugság, nem akarok átszökni a kaldeusokhoz. De nem hallgatott rá; és megfogta Jirija Jirmejáhút és bevitte őt a nagyokhoz. **15.** És haragudtak a nagyok Jirmejáhúra és ütötték és börtönbe vetették, Jehónátán írónak házába, mert azt tették fogházzá. **16.** Így jutott Jirmejáhú a tömlöcbe és a boltozatokba; és ott maradt Jirmejáhú sok ideig.

17. És küldött Czidkijáhú király, elhozatta őt és kérdezte tőle a király a maga házában titokban és mondta: Van-e ige az Örökkévalótól? Mondta Jirmejáhú: Van. **18.** És mondta: Babel királyának kezébe fogsz adatni. És szólt Jirmejáhú Czidkijáhú királyhoz: Mit vétettem neked és szolgálidnak és a népnek, hogy fogházba vetettetek engem? **19.** És

hol vannak prófétáitok, akik prófétáltak nektek, mondván: nem jön Babel királya elleneitek és az ország ellen. **20.** Most halljad csak, uram király, hadd jusson eléd könyörgésem és ne tégy vissza engem Jehónátán írónak házába, hogy ott meg ne haljak. **21.** És megparancsolta Czidkijahú király, és őrizetbe tették Jirmejáhút az őrség udvarába és adtak neki egy cipó kenyeret napjára a sütők utcájából, míg el nem fogy ott minden kenyér a városból. És maradt Jirmejáhú az őrség udvarában.

A hamis próféta

Jeremiás 28.

1. És volt ugyanazon évben, Czidkija, Jehúda királya uralkodásának kezdetén, a negyedik évben, az ötödik hónapban, szólt hozzám Chananja, Azzúr fia, a Gibeónból való próféta, az Örökkévaló házában, a papok és az egész nép szeme láttára, mondván: **2.** Így szól az Örökkévaló, a seregek ura, Izrael Istene, mondván: eltörtem Babel királyának jármát. **3.** Két esztendő múlva visszahozom e helyre az Örökkévaló házábanak mind az edényeit, melyeket elvett Nebúkadnecczár, Babel királya, e helyről és elvitte Babelbe. **4.** Jekhonját is, Jehójákim fiát, Jehúda királyát, meg mind a Jehúda számkivetettjeit, akik Babelbe jutottak, visszahozom e helyre, úgymond az Örökkévaló, mert el fogom törni Babel királyának jármát.

5. Ekkor szólt Jirmeja próféta Chananja prófétához, a papok szeme láttára és az egész nép szeme láttára, akik az Örökkévaló házában álltak, **6.** szólt Jirmeja próféta: Ámen, így cselekedjék az Örökkévaló, tartsa fenn az Örökkévaló szavait, amelyeket prófétáltál, hogy visszahozza az Örökkévaló házábanak edényeit és az egész számkivetettséget Babelből e helyre! **7.** Ámde halljad csak ezt az ígét, melyet szólok füled hallatára és az egész nép füleinek hallatára. **8.** Azon próféták, akik előttem és előtted voltak ősidőtől fogva, prófétáltak számos országokról és nagy királyságokról, háború, veszedelem és dögvész felől. **9.** Azon próféta, aki béke felől prófétál – midőn bekövetkezik a próféta ígéje, megismerszik a próféta, akit az Örökkévaló igazán küldött.

10. Ekkor vette Chananja próféta az igarudat Jirmeja próféta nyakáról és eltörte azt. **11.** És szólt Chananja az egész nép szeme láttára, mondván: Így szól az Örökkévaló: ekképpen fogom eltörni Nebúkadnecczár, Babel királyának jármát két esztendő múlva mind a nemzetek nyakáról. Erre elment Jirmeja próféta az útjára. **12.** És lett az Örökkévaló ígéje Jirmejához, miután Chananja próféta eltörte az igarudat Jirmeja próféta nyakáról – mondván: **13.** Menj és szólj Chananjához, mondván: így szól az Örökkévaló: Fából való igarudakat törtél el, csinálj helyettük vasból való rudakat. **14.** Mert így szól az Örökkévaló, a seregek ura, Izrael Istene: Vasjármot tettem mind a nemzetek nyakára, hogy szolgálják Nebúkadnecczárt, Babel királyát és fogják őt szolgálni és a mező vadját is nekiadtam.

15. És szólt Jirmeja próféta Chananja prófétához: Halljad csak Chananja, nem küldött téged az Örökkévaló és te hazugsággal bízattad ezt a népet. **16.** Azért így szól az Örökkévaló: Íme én elküldelek a föld színéről: ez évben meg fogsz halni, mert elpartolást beszéltél az Örökkévaló ellen. **17.** És meghalt Chananja próféta azon évben, a hetedik hónapban.

Élijáhu a Báál prófétái ellen*1 Királyok 18:17-40.*

17. És volt, amint meglátta Acháb Élijáhút, így szólt hozzá Acháb: Te vagy-e az, Izraél megzavarója? **18.** Mondta: Nem én zavartam meg Izraélt, hanem te és atyád háza azzal, hogy elhagytátok az Örökkévaló parancsolatait és jártál a Báalok után. **19.** Most pedig küldj el, gyűjtsd hozzám egész Izraélt a Karmel hegyére, meg Báal prófétáit, négyszázötvenet és az Aséra prófétáit, négyszázat, az Ízébel asztalánál evőket. **20.** Ekkor küldött Acháb mind az Izraél fiaihoz, és a Karmel hegyére gyűjtötte a prófétákat. **21.** Odalépett Élijáhu az egész néphez és mondta: Meddig akartok ti ugrálni két ágon? Ha az Örökkévaló az Isten, járjatok ő utána, ha pedig a Báal, járjatok ő utána! De nem felelt neki a nép semmit. **22.** Ekkor szólt Élijáhu a néphez: Én egyedül maradtam meg prófétául az Örökkévalónak, a Báal prófétái pedig négyszázötvenen vannak. **23.** Adjanak nekünk két tulkot, válasszák ők maguknak az egyik tulkot, darabolják el ég tegyék a fára, de tüzet ne tegyenek alája; én meg elkészítem a másik tulkot, ráteszem a fára, de tüzet nem teszek alája. **24.** Akkor szólítsátok a ti istenteknek nevét, én pedig szólítom az Örökkévaló nevét; és léssen, amely isten tűzben felel, az az Isten! Erre felelt az egész nép és mondták: Jól van így! **25.** És mondta Élijáhu a Báal prófétáinak: Válasszátok magatoknak az egyik tulkot és készítsétek el előbb ti, mert ti vagytok többen; szólítsátok istenteknek nevét, de tüzet ne tegyetek alá. **26.** Vették tehát a tulkot, melyet adtak nekik, elkészítették azt és szólították a Báal nevét reggeltől délig, mondván: Oh Báal, hallgass meg minket! De se szó, se válasz. Ekkor ugrándoztak az oltárra, melyet készítették. **27.** És volt déltájt, kicsúfolta őket Élijáhu és mondta: Kiáltatok fennhangon, mert isten ő, talán beszélni valója, talán akadály van, talán útja van; hátha alszik, majd fölbred! **28.** Erre kiáltottak fennhangon és megvagdalták magukat szokásuk szerint kardokkal és lándzsákkal, míg vér omlott el rajtuk. **29.** És volt, mikor elmúlt a dél, prófétáztak a lisztáldozat bemutatása idejéig; de se hang, se válasz, se figyelem. **30.** Ekkor mondta Élijáhu az egész népnek: Lépjetek ide hozzám! És odalépett hozzá az egész nép; és helyreállította az Örökkévalónak lerombolt oltárát. **31.** Vett Élijáhu tizenkét követ – Jákób fiai törzseinek száma szerint, akihez volt az Örökkévaló igéje, mondván: Izraél legyen a neved – **32.** oltárt épített a kövekből az Örökkévaló nevére és az oltár körül csinált mintegy két mértéknyi vetőmagnak helyét. **33.** Elrendezte a fát, szétdarabolta a tulkot és rátette a fára. **34.** És mondta: Töltsetek meg négy vödört vízzel és öntsétek az égő áldozatra és a fára. Mondta: tegyétek másodszor. És tették másodszor. Mondta: tegyétek harmadszor. És tették harmadszor. **35.** És folyt a víz az oltár körül; és az árkot is megtöltötte vízzel. **36.** És volt a lisztáldozat bemutatása idejében, odalépett Élijáhu prófeta és mondta: Oh Örökkévaló, Ábrahám, Izsák és Izraél Istene, ma tudassék meg, hogy te vagy Isten Izraélben és hogy én vagyok a szolgád és hogy a te igéd szerint cselekedtem mind e dolgokat. **37.** Hallgass meg engem, Örökkévaló, hallgass meg engem, hogy megtudja e nép, hogy te, Örökkévaló, vagy az Isten; hiszen te engedted hátra fordulni szívüket. **38.** Erre lehullott tűz az Örökkévalótól és megemésztette az égőáldozatot és a fát, meg a köveket és a földet; az árokban levő vizet pedig fölnyalta. **39.** Látta az egész nép, arcukra vetették magukat és mondták: Az Örökkévaló az Isten, az Örökkévaló az Isten! **40.** Ekkor mondta nekik Élijáhu: Fogjátok meg a Báal prófétáit, senki se meneküljön közülök! És megfogták őket. És levitte őket Élijáhu a Kísón patakhoz és levágta ott őket.

Női proféták

2Mózes 15:20-21.

20. És vette **Mirjám, a prófétanő,** Áron nővére a dobot kezébe, és kimentek mind a nők utána dobokkal és körtáncsal. **21.** És Mirjám elkezdte nekik: Énekeljete az Örökkévalónak, mert fenségesen fenséges volt, lovat és lovasát a tengerbe döntötte.

Bírák 4:4-5.

4. Debóra prófétaasszony pedig, Lappídót felesége bírója volt Izraelnek azon időben; **5.** ő ugyanis ült a Debóra-pálma alatt, Ráma és Bét-Él között, Efraim hegységében; és fölmentek hozzá Izrael fiai törvényre.

2Királyok 22:14-17.

14. Ekkor elment Chilkijáhu pap, meg Achikám, Akhbór, Sáfán és Aszája **Chulda prófétanőhöz,** feleségéhez Sallúmnak, Tikva Charcháez fia fiának, a ruhaőrnek; ő lakott Jeruzsálemben a második városrészben és beszéltek hozzá. **15.** Erre szólt hozzájuk: Így szól az Örökkévaló, Izrael Istene: mondjátok meg a férfiúnak, ki titeket hozzám küldött, **16.** így szól az Örökkévaló: íme én hozok veszedelmet e helyre és lakóira – azon könyvnek minden szavait, melyet olvasott Jehúda királya. **17.** Azért hogy elhagytak engem és füstölögtettek más isteneknek, hogy bosszantsanak engem kezeik minden művével, úgy hogy kigyulladt haragom e hely ellen és nem alszik ki.

Nechemjá 6:14.

14. Emlékezzél meg, Istenem, Tóbijáról és Szanballátról eme cselekedetei szerint és **Nóadja prófétanőről** s a többi profétákról, a kik engem megfélemlítettek.

Jónás könyve

1. fejezet

Jóna szökése

1. Az Örökkévalónak szava volt Jónához, Amittáj fiához, következőképen:

2. Indulj el, menj Ninivébe, abba a nagy városba, és intézz szózatot hozzá, mert gonoszságuk felszállt élém! **3.** Jóna pedig felkelt, hogy Társisba meneküljön az Örökkévaló elől, lement Jaffába és talált ott egy hajót, mely Társisba indult, megadta a díját és felszállt rá, hogy a rajta levőkkel Társisba jusson az Örökkévaló elől.

4. De az Örökkévaló nagy szelet bocsátott a tengerre, nagy vihar keletkezett a tengeren, és úgy tűnt, hogy hajótörést szenvednek. **5.** A hajósok megijedtek és mindegyik a maga istenéhez kiáltott, a hajó rakományát a tengerbe vetették, hogy könnyítsenek rajta. Jóna maga lement a hajó végébe, lefeküdt és elaludt. **6.** A hajóskapitány pedig odament és így szólt hozzá: „Mit alszol itt? Kelj föl, imádkozzál istenedhez, talán az észrevesz minket és nem veszünk el!” **7.** Aztán így szóltak az emberek egymáshoz: „Gyerünk, vessünk sorsot, hogy megtudjuk, ki miatt ért bennünket ez a veszedelem!” Sorsot vetettek, és a sors Jónára esett. **8.** Akkor így szóltak hozzá: „Mondd csak meg nekünk, te, aki miatt ez a veszedelem ért bennünket, mi a foglalkozásod? Honnan jössz? Hol van a hazád, és mely népből való vagy?” **9.** Ő meg így felelt nekik: „Héber vagyok és az Örökkévalót, az egék Istenét tisztetem, aki a tengert és a szárazföldet alkotta.”

10. Erre nagy rémület fogta el az embereket és így szóltak hozzá: „Hogy tehetnél ilyet?!” Ők ugyanis tudták, hogy az Örökkévaló elől menekül, mert megmondta nekik. **11.** Aztán így szóltak: „Mit tegyünk veled, hogy a tenger lecsillapodjon körülöttünk, hiszen egyre jobban viharzik?” **12.** Ő meg azt mondta nekik: „Vegyetek és dobjatok a tengerbe, akkor lecsendesedik a tenger körülöttetek, mert hát tudom, hogy miattam támadt ez a nagy vihar rátok!” **13.** Az emberek elkezdtek evezni, hogy visszajussanak a szárazföldre, de nem sikerült nekik, mert a tenger egyre jobban viharzott körülöttük. **14.** Akkor az Örökkévalóhoz fordultak, mondván: „Kérünk, Örökkévaló, ne vesszünk el ezen ember miatt, de ne is engedd hogy ártatlanul vérét ontsuk, hiszen Te, az Örökkévaló, azt teszed, amit akarsz!”

15. Aztán fogták Jónát és a tengerbe vetették, és evvel megszűnt a tenger háborgása. **16.** Akkor rettenetes félelem fogta el az embereket az Örökkévalótól, áldozatot hoztak az Örökkévalónak, és fogadalmakat tettek.

2. fejezet

Jóna imádsága

1. Az Örökkévaló meg odarendelt egy nagy halat, hogy elnyelje Jónát, Jóna pedig három napot és három éjjelt töltött a hal gyomrában. **2.** Akkor Jóna a hal gyomrából Örök Istenéhez imádkozott, **3.** mondván:

Szorultságomban az Örökkévalóhoz kiáltottam, és Ő meghallgatott engem.

Az alvilág mélyéből rimáncodtam, és Te meghallottad hangomat.

4. A mélységbe dobtál, a tenger szívébe, körülvett az áradat, minden hullámtörésed és zajlásod fölöttem csapott át.

5. Már azt hittem, elűzött vagyok szemed elől; bárcsak betekintheznék még szent templomodba!

6. Lelkemig értek a vizek, körülvett a mélység, sás fonódott fejem köré.

7. A hegyek alapzataíig süllyedtem, a föld örökre bezárta reteszeit körülöttem – s akkor kiemelted életem a sírból, Örök Istenem!

8. Amikor ború szállt lelkemre, az Örökkévalóra gondoltam, imám el is jutott hozzád, szent Hajlékodba.

9. Akik értelmetlen hiábavalóságokhoz ragaszkodnak, elhagyják jótévedjüket.

10. De én hálám szavával áldozok Neked, teljesítem fogadalmaimat.

Az Örökkévaló a segítség!”

11. Akkor az Örökkévaló rászólt a halra, és az kiköpte Jónát a szárazföldre.

3. fejezet

Ninivé megtérése

1. Aztán újra szólt az Örökkévaló Jónához, mondván: **2.** „Indulj, menj el Ninivébe, abba a nagy városba, és intézd hozzá a kiáltványt, amit majd mondok neked.” **3.** El is

indult Jóna, és elment Ninivébe, az Örökkévaló szava szerint. Ninive igencsak nagy város volt, útjai három napi járó utat tettek ki. **4.** Jóna bement a városba és egy napi járó utat tett meg, ezt kiáltozva: „Még negyven nap és Ninive elpusztul!”

5. Ninive lakosai pedig hittek Istenben, böjtöt hirdettek, és apraja-nagyja zsákot öltött. **6.** Mikor a dolog eljutott Ninive királyához, az felkelt trónjáról, levetette palástját, zsákba öltözött és hamuba ült. **7.** A király és főemberei nevében kikiáltották és kihirdették Ninivében a következőt: „Ember és barom, szarvasmarha és juh semmit se ízleljen, ne legeljenek, vizet se igyanak, **8.** zsákba öltözzön ember és állat és teljes erejével Istenhez kiáltson, mindenki térjen el gonosz viselkedésétől és erőszakos tetteitől! **9.** Ki tudja, talán meggondolja Isten, s elhárul felőlünk lángoló haragja, és nem pusztulunk el.”

10. Isten pedig látta, mit tettek, hogy abbahagyták gonosz viselkedésüket, s így meggondolta Isten a veszedelmet, amit rájuk akart hozni, és nem tett úgy.

4. fejezet

Jóna panasza

1. Ez nagyon rosszul esett Jónának, és bosszantotta őt. **2.** Így imádkozott az Örökkévalóhoz: „Kérdelek, Örökkévaló – hát nem ezt mondtam magamban, mikor még országomban voltam, és nem azért szöktem előled Társisba, mert tudtam hogy Te könyörületes és irgalmas, hosszan tűrő és nagy kegyelmű Isten vagy, aki meggondolja a szerencsétlenséget? **3.** Most pedig, Örökkévaló, vedd el, kérlek, életemet, mert jobb meghalnom, mint élnem. **4.** Erre azt mondta az Örökkévaló: „Hát méltán bosszantott ez téged?”

5. Jóna pedig kiment a városból, leült a várostól keletre, kunyhót készített magának, és annak árnyékában ült, hogy lássa, mi történik a városban. **6.** Az Örökkévaló Isten meg odarendelt egy ricinusfát, ami Jóna fölé nőtt, hogy árnyék legyen a feje fölött és így megszabaduljon a veszedelemtől. Örült is Jóna nagyon a ricinusfának.

Isten intése

7. De másnap hajnalban odarendelt Isten egy férget, hogy megszúrja a ricinusfát, és az elszáradjon. **8.** Mikor pedig a nap felkelt, Isten tikkasztó keleti szelet bocsátott oda, és Jóna napszúrást kapott, ájuldozott és halálát kívánta, mondván: jobb meghalnom, mint élnem!

9. Akkor így szólt Isten Jónához: „Méltán haragszol e a ricinusfa miatt?” Az meg azt felelte: „Bizony halálosan haragszom!” **10.** Az Örökkévaló ezt mondta: „Te sajnálsz a ricinusfát, amin nem fáradoztál és amit nem te növesztettél, mely egy éj alatt keletkezett, s egy éj alatt elpusztult – **11.** hát én ne sajnálnám Ninivét, ezt a nagy várost, melyben több mint tizenkétszer tízezer ember van, aki nem tud különbséget tenni a jobb és a balkeze között, és még sok barom?”

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A teremtő erő és a természet

3. értékezés 4. fejezet

S miután elmagyaráztam, miért volt szükség az [isteni] küldöttek elküldésére, a következőkben szeretném azt kifejezni, hogy a többi ember miként ismerte el küldetésük hitelességét. Azt mondom tehát: Az emberek tudták, hogy erejük és képességük által lehetetlen számukra, hogy uralkodjanak a természeti elemeken, vagy hogy megváltoztassák a [dolgok] lényegét, sőt, minderre képtelenek, hisz ez Teremtőjük munkája, aki [miután] uralkodik a különböző természeti elemeken, létrehozta az összetett létezőket, annak dacára, hogy [a természeti elemek] nem fémek össze egymással. S lényegüket annyira megváltoztatta, hogy összetett formájukban egyáltalán nem látszik az eredeti lényeg, hanem más formát mutatnak, mint a "tisztá" lényeg. Ezen azt értem, hogy embert vagy növényt, vagy effajta testeket [formált belőlük], s mindez az emberek számára jelzés, amely a Teremtő tevékenységére utal. S amennyiben a Teremtő bármilyen küldöttet választott is [közléseinek] közvetítésére, rendszerint felruházta valamelyik "jelével", [azaz] vagy arra tette képessé, hogy a természeti elemeken uralkodjon, például megszüntesse a tűz égetését, vagy megállítsa a víz folyását, vagy lefékezze egy égi szféra mozgását, vagy más effélékre; vagy arra tette őket képessé, hogy egy létezőt egy mássikká változtassanak: például állatot élettelené, vagy élettelen [dolg] élővé, a vizet vérré, a vért vízzé alakítsák. S ha [Isten] valakinek efféle [prófétai] jelet adományoz, minden embernek, aki látta, küldöttként kell tisztelnie [a jelet bemutatót], s szavának hitelt kell adnia, hiszen a Bölcs nem adja jelét, csak annak, akiben megbízik. Ez a jelenség nemcsak az értelem számára látható be, hanem a szent könyvekben is előfordul, amint ezt Mózes Urunk közléseiből is megtudad [125] a csodás jelekre és a csoda tettekre vonatkozóan, amelyek [Istentől] neki adtak. Am ezt itt nem kívánom tovább részletezni, hiszen leírásuk megtalálható *2Mózes könyvében*, az e könyvhöz írt magyarázatban és egyéb helyeken. Amint [Mózes] mondta népének:³⁰⁰ "emlékezz vissza... a nagy próba tételekre, amelyeket saját szemeddel láttál, a jelekre és csodákra".

Azok az emberek, akik ebben hisznek, s szavaiknak hitelt adnak, ők az erényesek, a Szentírás szavai szerint:³⁰¹ "...bemutatta a jeleket a nép előtt. A nép pedig hitt". S akik [mindebben] nem hisznek, s nem adnak hitelt [a próféták] szavainak, ők a tévelygők, rájuk vonatkozik [a Szentírás] azon közlése:³⁰² "mert nem hittek Istenben".

³⁰⁰ *5Mózes* 7:19.

³⁰¹ *2Mózes* 4:30-31.

³⁰² *Zsoltárok* 78:22.

Itt néhány szót szólnom kell a valóságos létezőkre vonatkozóan. A Teremtő, dicsőíttessék és magasztaltassék, nem változtat meg egy szubsztanciát, csak úgy, hogy előtte értesíti az embereket, hogy meg fogja változtatni. [A változtatást] azért hajta végre, hogy [általa] prófétájának higgyenek, ám ok nélkül semmiképp nem változtatja meg egyetlen dolog lényegét sem. S ha azt gondolnánk, [hogy ok nélkül is megváltoztathatja a dolgok lényegét,] úgy megdőlné a valóságos dolgok [állandóságába] vetett hitünk. Ekképpen ha valamelyikünk hazatérne a családjához, nem lenne biztos azt illetően, hogy a Bölcs nem változtatta-e meg az [otthoni] szubsztanciákat, s úgy találja-e őket, ahogyan otthagya. Ugyanez vonatkozik arra is, ha valaki egy másik emberre vonatkozóan tanúskodik, vagy ügyében ítéletet hoz. Ezért szilárd meggyőződéssel kell rendelkezünk azt illetően, hogy a létezők megőrzik állapotukat, s Urunk csak úgy változtatja meg őket, ha előtte ezt közölte.

Majd azt mondom: Nem lenne bölcs [dolog], ha az emberekhez küldött [isteni] küldöttek angyalok lennének, mivel az emberek nem ismerik az angyalok képességeinek mértékét azt illetően, hogy mit tehetnek meg, és mit nem. S ha ők mutatnának az embereknek csodás jeleket és csodatetteket, [az emberek] úgy vélnék, hogy az összes angyalnak ilyen a természete, s nem adnának hitelt annak, hogy az a jel a Teremtőtől való. A küldöttek vonatkozásában viszont – akik annak ellenére, hogy ugyanolyan emberek, mint mi, ám olyan dolgot tesznek, amire mi képtelenek vagyunk, s ami nem lehet más, csak a Teremtő cselekedete – bizonyosnak tekinthető, hogy küldetésük által [a Teremtő] szavait [közvetítik].

S azt is mondom: Ezen okból [Isten] egyenlővé tette [126] az [isteni] küldötteket és a többi embert a halál tekintetében, nehogy az emberek úgy vélekedhessenek, hogy ezen [küldöttek számára] amiképpen lehetséges az, hogy örökké éljenek – a többi emberrel ellentétben –, éppúgy lehetséges az is, hogy a csodákat végrehajtsák, a többi emberrel ellentétben. Ugyanezen okból nem mentette fel [Isten a küldötteket] az evés, az ivás és a házasság alól, hogy ne merüljön fel kétség csodás jelekkel kapcsolatban, s ne gondolják azt az emberek, hogy ez a tartózkodás a természetükből adódik, s amint ez lehetséges számukra, éppúgy lehetséges a csodás jelek [bemutatása] is. Ekképp [Isten] nem biztosította számukra az állandó jó egészséget, sem a nagy vagyont, sem az utódokat, sem a védettséget az őket támadó gonosz ellen, akár verésről, akár szidalmazásról, akár gyilkosságról legyen szó, mert ha így tett volna, az emberek ezt annak tudhatták volna be, hogy [a küldöttek] szervezetében van valami olyan sajátosság, amely a többi ember adottságait meghaladja, s így azt mondhatnák: Amint [a küldöttek] e szorongatásból szükségszerűen megszabadultak, éppúgy szükségszerűen képesek arra, amire mi képtelenek vagyunk.

Azt mondom tehát: Bár [Isten] bölcsessége minden törvényt felülmúl, [Isten] azért hagyta [küldötteit] minden tekintetben hasonló helyzetben, mint a többi embert, s azért választotta külön őket a többiektől azáltal, hogy olyan dolgokra tette őket képessé, amelyre a többi ember képtelen, hogy [a küldöttek adományozott] jelét hitelesítse, és kinyilatkoztatását megszilárdítsa.

S azt [is] mondom: Ugyanez volt az oka annak is, hogy [Isten] nem tette számukra lehetővé, hogy állandóan csodákat tegyenek, vagy állandóan a jövőbe lássanak, hogy az egyszerű emberek ne gondolják, hogy [a küldötteknek] van valami sajátosságuk, amely mindezt előidézi. [Isten] csak ritkán adott lehetőséget a csodás jelek bemutatására, s csak néha engedte meg a jövőbe látást. Hisz ezáltal nyilvánvalóvá válik az, hogy [e képesség] a Teremtőtől származik, nem önmaguktól...

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

A nemzedékek láncolata

1. értékezés

95. A rabbi mondta: Várj egy percet! Hadd bizonyítsam számodra a nép nemes voltát. Tanúságnak elég, hogy Isten őket választotta ki híveiül és népéül a világ nemzetei közül. Ők lettek az isteni rend letéteményesei elannyira, hogy mindannyian elértek addig a határig, ahol [Isten] szól hozzájuk. Asszonyaikat is elérte ez a rend, és próféták támadtak közöttük,³⁰³ miután a prófétálás korábban, Ádámtól kezdődően, csak egyes emberekben jelent meg. Ádám tökéletes volt minden tekintetben, mivel nincs kivetnivaló egy olyan alkotás tökéletességében, amit egy bölcs és mindenható alkotó hoz létre, általa választott anyagból, akarata szerinti formára. Nem volt útjában akadály sem az apa magja, sem az anya vére, sem a táplálék, sem a fölkészítés, a nevelés és a gyermekkor idején, sem a levegő, a vizek vagy a föld hatása. Ifjúsága virágában levőnek teremtette meg őt,³⁰⁴ aki tökéletes alkatnak és tökéletes jellemnek örvend. A lelket a maga tökéletességében fogadta be, az értelmet is mind az emberi természet, mind az isteni potencia legjobb képessége szerint.

Ez utóbbin az értelmet értem, azt a fokozatot, amin az Istennel és a szellemi [intelligibilis] létezőkkel érintkezik, mégpedig tanítás nélkül, a legcsekélyebb gondolkodással ismeri meg a dolgok valóságát. Ezért mondjuk mi őt Isten gyermekének és Isten gyermekeinek vele együtt mindazokat, akik rá hasonlítanak. Sok gyermeket nemzett, de Hevelen [Ábelon] kívül egyikük sem volt alkalmas arra, hogy Ádám utódja legyen, mert csak ez hasonlított hozzá. Megölte őt testvére, Káin, mivel irigyelte tőle ezt a rangját. Eztán Sét foglalta el a helyét, aki hasonlított Ádámhoz, választottja és legjava, a többiek ezzel szemben csak héjak voltak és gyenge datolyák. Sét választottja Enos volt, és így folytatódott az isteni rend Noéig egyes egyedeken keresztül, akik a legjobbak voltak és hasonlítottak Ádámhoz. Isten gyermekeinek nevezték őket, mert tökéletesek voltak jellemükben és testi fölépítésükben, élethosszukban, tudásukban és képességükben. Az ő életükből áll össze a történelem Ádámtól Noéig, Noétól Ábrahámig. Megeshet, hogy volt közöttük olyan, mint Terách, akivel nem kapcsolódott össze az isteni rend, de Ábrahám, a fia, nagyapjának, Ébernek volt a tanítványa, és bizony ő maga egészen Noéig ér vissza.

303

304

Az isteni rend így nagyapától az unokáig összefüggő láncolatot alkotott. Ábrahám Ébernek volt választottja és tanítványa, ezért hébernek is nevezik. Éber Sém választottja volt, Sém pedig Noé választottja. Ezért örökölte ő a mérsékelt klímákat, közepükön és középpontjukban Kánaánnal, a próféták földjével. Jáfet Észak felé vonult, Chám pedig Dél felé. Összes fiai közül Ábrahám választottja Izsák volt. Ő eltávolította minden fiát erről a földről, hogy ez csakis Izsáké legyen. Izsák választottja Jákob volt. Testvérét, Ézsaut eltávolították, mert ez a föld csakis Jákobot illette meg. Jákob fiai mind kiválasztottak voltak, méltóak az isteni rendre. Övék lett az a hely, amit az isteni rend jellemezett. Ez a kezdete annak, hogy az isteni rend a közösségbe költözött, miután addig csakis egyedekben lakozott.

Eztán kezdte Isten megőrizni, növelni és nevelni őket Egyiptomban, amint egy jó gyökerű fát, amely addig növekszik, míg tökéletes gyümölcsöt nem hoz, hasonlót az első gyümölcsöző, amelyből ültették. Ezen itt Ábrahámot, Izsákot, Jákobot, Józsefet és testvéreit értem. A gyümölcs később Mózeset, Áront, Mirjamot hozta, hasonlóképp Besalelt, Ahaliabot, a törzsek főnökeit, hasonlóképp a hetven öreget, akik méltók voltak a prófétaságra, folytatva Josuával, Kálebbel, Churral és sok mással. Akkoriban megérdemelték az isteni gondviselést és azt, hogy megjelenjen nekik a fény. Még ha voltak is köztük gyűlöletes megátalkodottak, akkor is föltétlenül kiválasztottak voltak abban az értelemben, hogy ők velük született természetük szerint voltak kiválasztottak és kiválasztottakat nemzettek. A megátalkodott apát is megőrizte az, hogy keveredett a kiválasztottakkal, akik megjelenhettek fiában vagy unokájában, bárhogy is tisztult meg a magja. Ezt már mondtuk Teráchal és másokkal kapcsolatban, akik nem álltak ugyan az isteni rend befolyása alatt, de természetükben volt, hogy kiválasztottakat hozzanak létre. Ez nem volt meg a Chámtól vagy Jáfettől leszármazottak egyikének a természetében sem. Ugyanezt látjuk a természeti lények esetében is. Hány ember nem hasonlít egyáltalán szüleire, de hasonlít a nagyapjára! Kétség sincs afelől, hogy ugyanaz a természet és hasonlóság megvan elrejtve az apában, még ha érzékeink számára nem is jelenik meg! Ébernek a természete is így rejtőzött gyermekeiben, míg meg nem jelent Ábrahám.

A betérés

115. A rabbi mondta: ...Mi nem teszünk magunkkal egyenlővé mindenkit, aki pusztá szavával fölveszi hitünket. Mindenki, aki elénk jön, hogy betérjen, először ismeretjük vele a parancsolatokat, amelyeket meg meg kell tartania, beleértve azokat is, amelyek nagy fáradsággal járnak. Mint például a tisztaságot, a tudást és a körülmetélkedést illetően, [elvárjuk] a tetteket a törvény betartását illetően, azaz röviden: úgy éljen, mint mi. A körülmetélkedés föltételei és okai közé tartozik az, hogy mindig emlékezzen: az isteni jel, amit Isten írt elő a legnagyobb vágy szervévei kapcsolatban, hogy az legyőzések és ne kénye-kedve szerint viselkedjen, hanem ahogyan kell: azaz ott adjon magot, ahol kell és amikor kell. Így lehet csak az, aminek lennie kell: nemes, isteni rendet befogadó mag. Aki ezt az utat követi, az maga is és utódja is megkapja az őt megillető részt Isten közelségéből...

2. értékezés

A Szentföld

9. A Kazár mondta: Amit mondtál: 'Isten népéről', az érthető számomra, de azt nehéz fölfognom, hogy mit jelent 'Isten földje'.

10. A rabbi mondta: Nem nehéz fölfogni, hogy két föld közül az egyik kitüntetett. Magad is megfigyelheted, hogy egyik helyen az egyik növény tenyészik, de nem él meg a másik, vagy megvan ott az egyik fém, de nincs meg a másik, megél ott az egyik állat, de nem él meg a másik. Az ott lakókat egy speciális testalkat és karakter jellemzi, szemben másokkal, a [testnedvek] keveredési arányának következtében. Ennek következménye ugyanis a lelkek tökéletessége vagy tökéletlensége.

11. A Kazár mondta: Nem hallottam arról, hogy Kánaán lakói kiválóbbak lennének a többi embernél.

12. A rabbi mondta: A hegyetekről azt állítjátok, hogy sok a szőlő rajta. Ha nem ültettétek volna el a tökéket és nem művelnétek meg a földet kellő módon, akkor nem hozna termést. A legelső, sajátos pozíció megilleti azt a népet, amelyik kiválasztatott és amelyik a mag, ahogy említettem. Maga a föld is segítséget jelent a vele kapcsolatos cselekményeknek és törvényeknek, a föld megműveléséhez hasonlíthatóan a szőlő esetében. Ennek a sajátos pozíciónak a kapcsolata az isteni logosszal nem sikeres azonban egy másik helyen, mint ahogyan a szőlő sem szaporodik ugyanilyen sikeresen egy másik hegyen.

13. A Kazár mondta: Hogyan lehetséges ez? Ádámtól Mózesig [és Mózesről a próféták végéig] más helyen is felléptek próféták, például Ábrahám Ur-Kászdímban, Ezékiel és Dániel Babilónban, Jeremiás Egyiptomban.

14. A rabbi mondta: Mindenki, aki prófétált, az vagy azon [a földön] vagy azért [a földért] szólt prófétaként. Ábrahám azért vált prófétává, hogy oda jussanak. Ezékiel és Dániel miatta szóltak. Mindketten voltak az első templomban, és a Sechiná jelenléte révén emelkedett a próféta rangjára a kiválasztottak közül mindaz, aki arra készen állt...

Ami az első embert illeti, ez annak a földje volt, itt halt meg a hagyomány szerint. A Machpéla barlangban négy pár nyugszik: Ádám és Éva. Ábrahám és Sára, Izsák és Rebekka, Jákob és Lea.

Ezt a földet 'Isten előtt'-nek nevezik és azt mondják, hogy az Örökkévaló szemei rajta függenek. Miatta tört ki a féltékenykedés és irigység Ábel és Káin között először, amikor meg akarták tudni, hogy kettőjük közül ki Ádám utódja, ki a kiválasztott és a mag, az isteni rendhez kapcsolódva ki örökli a földet, hogy a másik csak üres héj legyen. Eztán következett be Ábel megölése és lett a királyság gyermektelen. Mondták: elment Káin az Örökkévaló színe elől azaz arról a földről, ahol együtt voltak és földönfutó bujdosó lett. Azt mondta: íme, elűztél ma engem a föld színéről és elrejtőzöm előled. Ugyanígy mondták: fölkelt Jóna, hogy Tarsísba meneküljön az Örökkévaló színe elől.³⁰⁵ Ő a próféták földjéről futott el, majd oda vezette vissza Isten a cethal gyomrából és ott tette őt prófétává. Amikor megszületett az Ádámhoz hasonló Sét, (ahogyan meg van írva: képére és hasonlóságára nemzette), akkor ő elfoglalta Ábel helyét. Ahogyan meg van írva: mivel adott nekem az én Istenem más magot Ábel helyett, mivel megölte őt Káin. Megérdemelte, hogy Ádámhoz hasonlóan 'Isten fiának' nevezzék és megérdemelte azt a földet, amelyik csak egy fokkal áll az Édenkertnél alacsonyabban...

E föld miatt tört ki a viszálykodás Izsák és Ismáél között, aminek következtében Ismáélt mint üres héjat elvetették. Róla mondták: íme megáldom őt, megszorítom őt és megsokasítom őt nagyon. Ez a világi boldogságra vonatkozik. Ezek után a következő

áll írva: megerősítem szövetségemet Izsákkal, ami közvetve az isteni renddel való kapcsolatára és a túlvilági boldogságára utal. Ismáéllal nem kötött szövetséget, sem Ézsauval, még ha boldogok is lettek. E föld miatt volt ellenségeskedés Jákob és Ézsau között az elsőszülöttséget és áldást illetően, míg el nem lett vetve Ézsau, ereje ellenére is, Jákobbal szemben, bár ő gyöngé volt...

Vajon látod-e, hogy Ábrahámot, amikor tekintélyes lett és kapcsolatban kellett lennie az isteni renddel, mert a választottak magja lett, hogyan hozták országából erre a helyre, hogy itt érje el a tökéletesség teljességét? A földműves is így találja meg a jó gyümölcsű fa gyökerét a pusztaság földjében és szállítja át a jó földbe, melynek feladata, hogy ilyen gyökereket teremjen és növeljen nagyra, de már nem pusztai, hanem kerti növényként, hogy immár bőven termő legyen, miután keveset termő volt, az is az időtől és a helytől függően. Ekként maradt meg a próféta is [Ábrahám] utódai közt Erec Jisráélben, számosak lévén, mindaddig, ami Erec Jisráélben maradtak és amíg a segítő körülmények is megvoltak: a tisztaság, az istentiszteleti cselekmények, az áldozatok, és főként a *Sechina*.

3. értékezés

A zsidó jámbor nem aszkéta

1. Mondta a rabbi: Isten kiválasztott szolgája nálunk nem vonul el a világtól, nehogy a világ és maga számára teher legyen. Nem gyűlöli saját életét, amit pedig Isten jóságában adott neki, hogy megerősítse ígérését: napjaid számát teljessé teszem és sokáig fogsz élni. Ő tehát szereti a világot és a hosszú életet, mert ez teszi lehetővé, hogy elnyerje a túlvilági [életet]. Minél több jót tesz, a túlvilági javaknak annál magasabb fokát nyeri el. Vágya persze az, hogy elérje Chánoch rangját – róla mondatott: Chánoch Istennel járt³⁰⁶ – vagy Illés rangját, aki mindentől megszabadult, hogy elkülönülhessen az angyalok társaságával. Nem érzi magát elhagyottnak egyedüllétében és magányában, hanem inkább a tömegben szorong és elhagyatott, mert nélkülözi az őt az evéstől és ivástól megszabadító égi királyság látványát. A hozzá hasonlóknak való a tökéletes magány, de ők talán még a halált is kívánják, ha elérték azt a végső fokot, ami után már nincs további szint, amire még vágyani lehetne.

A tudósok és a filozófusok is szeretik az egyedüllétet, hogy gondolataik tiszták lehessenek, következtetéseikkel helyes konklúziókra jussanak és világos tudásra tegyenek szert ott is, ahol még kételyeik maradtak. Ennek ellenére találkoznak tanítványaikkal, akik ösztönzik őket a további kutatásra és a tanulásra, mint ahogyan azok is, akik a vagyont gyűjtik, nem szeretnek másokkal foglalkozni, mint akik velük kereskednek és velük együtt gazdagodnak.

Ezt a fokot érte el Szókratész és a hozzá hasonlók. Ezek olyan személyek, akiknek a rangjára ma senki sem vágyhat. De bizony amikor az Istenség a szent földön, a próféta fölvételére kész nép között lakozott, akkor voltak olyan természetű emberek, akik nem teljesen magányosan, hanem a hozzájuk hasonlókkal összejőve elvonultak a pusztába és egymást segítették a Törvény megismerésében, valamint olyan cselekedetek végrehajtásában, amelyek közelebb vitték őket a szentség és a tisztaság rangjához. Ők voltak a próféta-ifjak.

Ma és itt, ilyen természetű emberekkel nincs nyilvánvaló látomás,³⁰⁷ az új ismeret oly kevés és nincs olyan természetes tudás sem, amelyet az ember maga szerez meg remetei magányában. Ilyet csak gyötrődve, testi lelki betegségében tesz. Látszik rajta a betegség nyomorúsága, bár azt hihetnők, hogy az a szerénység és kicsiség alázata. Az ilyen ember olyan lesz, mint aki börtönben van, börtöne miatt nyugtalankodva gondol az életre és magánya miatt nem az öröm jele mutatkozik rajta. Miért is ne? Nem került kapcsolatba az isteni fénnel, hogy gyönyörködjön abban, mint a próféták, nem szerzett ismereteket, hogy az azokkal való foglalkozásnak, azok élvezetének szentelje hátra levő életét, mint a filozófusok. Tegyük föl, hogy istenfélő, jó, szeret magányában urával beszélgetni, állni, szerénynek lenni, imádkozni mindazokat az imákat és kéréseket, amelyeket megtanult betéve. Mindezek a tevékenységek néhány napig jelentenek neki élvezetet, amíg újdonságnak számítanak. Valahányszor azonban mindez ismétlődik a nyelven, egyre kevésbé hat lelkére, nem talál sem megnyugvást, sem megilletődést, majd éjjel és nappal követeli lelke természetes potenciáinak megfelelően a látást, a hallást, a beszédet, a tevékenységet, az evést, az ivást, a másik nemet, a gazdagodást, a család kormányzását, a szegények támogatását, a vallás anyagi támogatását, ha valahol mindennek szükségét érzi. Nem fog-e ragaszkodni ahhoz és bánkódni amiatt, amihez lelkileg kötődik? Nem fog-e szomorúsága egyre növekedni? Nem fogja-e ez csak még jobban eltávolítani van az isteni rendtől, amelynek pedig a közelébe akart kerülni?

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Hámádá: A tudás könyve

A Tóra alapjainak szabályai

7. fejezet

A prófécia

Ki lehet próféta?

1. §. Hitünk egyik alapja, hogy az Örökkévaló próféciaik által kommunikál az emberrel. A prófécia csak bölcsre, okos és szilárd jellemű emberre szól rá. Olyanra, akit hajlamai nem irányítanak, hanem minden tekintetben ő uralkodik természetes hajlamain, és elméje révén mindig úrrá lesz rajtuk. Olyan valakire, aki széles látókörű és helyes szemléletű.

Az olyan ember, akiben megvannak ezek a tulajdonságok, és testében is teljes, mikor belép a *Párdészbe*, és belevonódik azokba a nagyszerű és fenséges fogalmakba, akkor, ha helyes nézőpontból szemléli, s így képes felfogni és megérteni [ezeket], szentté válik. Kiválik és előlép a tömegek közül, akik tovább járnak útjukat az idő sötétjében. Továbbra is szorgalmasan képezi magát, és lelkét megtanítja, hogy ne legyenek semmiféle haszontalanságokkal, hívságokkal és az idő ármánykodásaival foglalkozó gondolatai.

Ezzel szemben állandóan fölfelé irányítja elméjét, [Isten dicső] trónusa felé, hogy annak szent és tiszta formáit megértse. A Szent Egyetlen – áldott legyen – bölcsességét szemléli [sokféle megnyilvánulási formájában], a legemelkedettebb [spirituális] formától a föld köldökéig, és mindannyiukban értékelni tudja az Ő nagyságát. [Mindezen előkészületek után] azonnal megszállja a prófétálás szelleme.

Mikor megszállja a szellem, a lelke az *isimnek* nevezett angyalok közé kerül, ő maga más emberré alakul, és saját tudásával megérti, hogy nem olyan, mint eddig volt, hanem a többi bölcs szintje fölé emelkedett, ahogy [Sámuel, a próféta] mondta Saulnak³⁰⁸: „És reád szökik az Örökkévaló szelleme, és prófétálni fogsz; és átváltozol más emberré.”

2. §. A prófétáknak több szintjük van. Amint a bölcsesség tekintetében egyik bölcs nagyobb a társánál, úgy van ez a prófétálásban is, ahol is egyik próféta nagyobb a másiknál. [Mindazonáltal] mindannyiuknak csak víziós álmaikban vannak profetikus látomásai, vagy napközben, amikor elnyomja őket az álom, mint ahogy írva van³⁰⁹: „Látomásban jelenek meg neki, álomban beszélek vele.”

³⁰⁸ *1Sámuel* 10:6.

³⁰⁹ *4Mózes* 12:5.

Prófétáláskor tagjaik reszketnek, testük elgyengül, elvesztik az érzékeik fölötti uralmat, és így – elméjük felszabadulván – megértik, amit látnak, ahogy azt Ábrahámról mondja³¹⁰: „...nagy sötétség esik rá”. Hasonlót olvashatunk *Dániel könyvében*³¹¹: „Arcom fénye elváltozott rajtam torzulásig, s nem tartottam meg erőt.”

A látomás formája

3. §. Mikor egy próféta látomás formájában üzenetet kap, azok metaforikus képek formáját öltik. E képek értelmezése azonnal a szívébe vésődik, és érti jelentésüket.

A létra például a rajta föl-lejáró angyalokkal, amit Jákob ősatyánk látott, a birodalmak és azok leigázásának allegóriája. Ehhez hasonlóak a Jechezkél által látott lények, a Jeremiás által vizionált forró fazék és mandulafa ág, a Jechezkél által látott tekercs, és a Zchárjá által látott mérce. Ugyanígy az összes többi próféta [látomása, mind metaforikus képek voltak].

A próféták némelyike elmondta az allegóriát és magyarázatát. Mások csak a magyarázatot. Másszor csak a képeket mesélték el magyarázat nélkül, mint tette ezt néhányszor Jechezkél és Zchárjá. De mindezek a próféciák metaforikus képekben és allegóriákban érkeznek.

Mózes és a többi próféta

4. §. Egyik próféta sem akkor prófétál, amikor akar. Összpontosítaniuk kell figyelmüket, félre kell húzódnium, boldog, derűs hangulatba kell kerülniük, mert a prófécia nem száll olyan emberre, aki szomorú vagy bágyadt, hanem [csak olyankor száll rájuk] mikor boldogok.

Következésképp a próféták tanítványainál mindig van hárfá, dob, fuvola és lant [mikor] próféciára várnak. Ez értendő a kifejezésen³¹²: „ők prófétálnak”, azaz addig követik a prófétálás útját, míg ténylegesen nem prófétálnak, ahogy mondani szokás, ha valaki „nagyságra törekszik”.

5. §. Azokat, akik prófétálni vágnak, a „próféták tanítványainak” nevezik. Noha ők is összpontosítják figyelmüket, lehet, hogy rájuk száll az Isteni Jelenlét, és az is lehet, hogy nem.

³¹⁰ *IMózes* 15:12.

³¹¹ 10:8.

³¹² *ISámuel* 10:5.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

A prófécia

2. rész 32. fejezet

A prófeciára vonatkozó nézeteivel az embereknek úgy állunk, mint a világ ősidőktől valósága vagy teremtése dolgában, evvel azt akarom mondani, hogy valamint azoknál is, akiknél Isten léte bebizonyult valami, háromféle nézettel találkozunk, a világ ősidőktől valósága vagy teremtésére nézve – amint kifejtettük – úgy a prófeciára vonatkozó nézetek is háromfélék. Nem veszem figyelembe Epicur nézetét, mert ő Isten létét nem hiszi, annál kevésbé hiszi a prófeciát, de céлом felemlíteni az Istent hívók nézeteit.

1. Az első nézet, s ez a műveletlenek sokasága által vallott nézet, mely a prófétában hisz, és a mi hittörvényünket valló emberek egy része is hiszi azt, t. i. hogy Isten kiválaszt tetszése szerint az emberek közül valakit, ráárasztja a prófeciát, és küldetéssel bizta meg őt, tekintet nélkül szerintük arra, hogy az a férfiú akár bölcs-e, akár tudatlan, akár éltés, akár fiatalember, csakhogy feltételezzen benne, valami jót és erkölcsi fölleyut, mert ember fia mind eddig legalább nem állította, hogy e nézet szerint Isten szellemét gonosz emberre árasztja, hacsak előbb jóra nem térítette.

2. A második nézet a filozófusok nézete s az, hogy a prófécia egy tökéletesség az ember természetében, s e tökéletesség el nem érhető valaki által, hanem csak tanulmány útján, amely azt, ami a nemben mint lehetőség meg van, valósággá teszi, hacsak abban nem gátolja vagy valamely a vérmérsékletből eredő akadály, vagy valamely kívülről jövő ok, amint az minden tökéletességnél szokott lenni, melynek léte valamely nemben lehetséges. Mert ama tökéletességnek a végletig való jelenléte az emberi nem minden egyedében föl sem is tehető, de igen is egy egyedben, és e kívül pedig szükségképen nem. S ha ama tökéletesség olyan volna, hogy annak elérésére szükséges volna egy létesítő, lehetetlen volna egy létesítő nélkül. S e nézet szerint lehetetlen, hogy tudatlan próféta legyen, vagy hogy valaki, mint nem próféta éjjel lefeküdjék, és reggelre, mint próféta fölébredjen, mint az, aki valamit véletlenül talál. Hanem a dolog úgy áll, hogy a kiváló ember, aki értelmi és erkölcsi tulajdonságaival tökélyre vitte, hogyha a lehető legtökéletesebb képzelhető tehetséggel bír, s előkészül oly módon, amint erről hallani fogsz, az olyan próféta lesz szükségképen, mert ez a tökéletesség nekünk természetünkben van, s nem járja e nézet szerint. hogy egy, prófécia dolgában arra való, és a ki arra elkészült ne legye próféta, valamint hogy lehetetlen, hogy egy egészséges vérmérsékletű emberben, aki jó táplálékkal táplálkozik, abból a táplálékból ne válják jó vér, s ami ehhez hasonló.

3. A harmadik nézet, s az hittörvényünk nézete, és tanunk alapja teljesen ugyanaz mint eme philosophiai nézet egynek kivételével. Még pedig, mi azt hisszük, hogy a prófécia tekintetében arra való, aki erre elkészült, lehet, hogy nem próféta, még pedig Isten akarata következtében, hanem már ez nekem úgy tetszik, mint egyike, a csudálatos dolgoknak, s azok módjára megy végbe, mert a természet rendje az, hogy mindenki, aki

testalkata következtében arra való, s nevelése és tanulmánya folytán arra képezte magát – próféta legyen. Az pedig, ki abban akadályozva lett, olyan, mint aki abból akadályozva lett, hogy kezét megmozgassa, mint Jerobeam, vagy ki a látásban megakadályozva lett, mint Áram királyának tábora, mely Elizaeust keresni ment.³¹³ Hogy pedig alapelv az értelmi és erkölcsi dolgokban való előkészület és tökéletesség, mutatja ama mondás: „A prófécia nem nyugszik, hanem csak is bölcsen, hiszen és gazdagon”. Már mi ezt, magyaráztuk a Mischnához írt értekezésünkben, s a nagy munkában, s arról szoltunk, hogy a prófétatanítványok mindég foglalkoztak az elkészüléssel. Hanem, hogy maga az elkészült is akadályozva lehet, s prófétává nem lesz, ezt megtudhatod Baruch Neriah fiának esetében, mert Jeremiás után indult, aki vele gyakorol, előkészítette őt, és tanította, amaz pedig remélte, hogy próféta lesz, de akadályozva lett, amint meg van írva:³¹⁴ „Kifáradtam sóhajomban, nyugalmat pedig nem találtam”, mondva lett pedig neki Jeremiás által:³¹⁵ „Így szól az Örökkévaló: Akképen szólj hozzá: Te keresesz magadnak nagyságot, ne keresd”. Szabadságunkban áll azt mondani, hogy ez magyarázata annak, miszerint a prófécia Baruchra való tekintettel – nagyság, hasonlóképpen mondani lehet, hogy ama mondás: Még prófétái sem találtak látományt az Örökkévalótól onnan ered, mert száműzetésben voltak, amint azt fejtegetni fogjuk. Hanem találunk több helyeket, részint szentírási helyeket, részintbölcészek szavait, melyek mind emez alpból t.i. hogy Isten prófétára indítsa azt, akit akar, és akkor, amikor akarja, föltéve, hogy az rendkívül tökéletes és kimagasló ember, ellenben a köznép tudatlan embereinél ez – szerintünk – lehetetlen, azaz, hogy közülük valaki próféta legyen épp oly lehetetlen, mint hogy számár vagy béka legyen próféta. Ez a mi álláspontunk, hogy t.i. elengedhetetlen az öngyakorlat vagy tökéletesedés, s csak így lehetséges aztán, hogy Isten határozata illetően valósuljon...

Ami a Sinai hegyen való jelenetet illeti, jóllehet valamennyien látták a nagy tüzet, s hallották a félemletes s ijesztő hangokat – csoda útján – nem érte el prófécia rangját, hanem csak is az, aki arra való volt, s ez is csak fokonként. Hiszen látod, az mondatik:³¹⁶ „Menj fel az Örökkévalóhoz te Áron, Nadab és Abihu és hetven Izráel vénei közül”. Ő a legmagasabb fokon volt, amint mondva van:³¹⁷ „És Mózes magában közeledett az Örökkévalóhoz, de ők nem léptek közel”. Nálánál alantabban voltak Nadab és Abihunál, a többi emberek meg alantabban ezeknél, tökéletességük foka szerint. A bölcsek azt írják: „Mózesnek külön korláta volt, Áronnak ismét külön korláta volt”.

S miután úgy esett, hogy a Sinai hegyen való jelenetet főlemlítettük, figyelmet kelünk arra nézve, ami a szentírási helyek és a bölcsek szavaiból megfelelő elmélkedés útján kiviláglik – külön fejezetben.

2. rész 36. fejezet

A prófécia valós jelentése

Tudd meg, hogy a próféta valójában s az ő misége kifolyás, mely Istentől eredvén van a cselekvő intellektus közvetítésével elébb az elmebeli tehetségre hat, s aztán a kép-

³¹³ 2Királyok 6:18.

³¹⁴ Jeremiás 43:3.

³¹⁵ Uo. 4:5.

³¹⁶ 2Mózes 24:1.

³¹⁷ Uo. 2.

zelő tehetségre. S ez a legmagasabb foka az embernek s a tökéletesség netovábbja, mely az ő számára elérhető, s ez az állapot a képzelő tehetség tökéletességének netovábbja. S ez oly valami, mely semmiképp nem lehetséges minden embernél, sem olyas valami, melyet elérhetni a spekulatív tudományok s az erkölcsök javulása által, s legyenek azok mind a lehető legjobbak és legszebbek – hacsak nem csatlakozik hozzá a képzelő tehetségnek az eredeti alakzat dolgában lehető legnagyobb tökéletessége. Ismeretes előttd, hogy ezen testi tehetségek tökéletessége, melyek közzé a képzelő tehetség is tartozik, az azon tehetséget hordozó szerv vegyületeinek legjobbjától, valamint az arányok legjobbjától, nem különben az anyagok legtisztábbjától függ, mellyel bír, s ez oly tárgy, melynek veszteségét helyre ütni vagy hiányát pótolni kormányzás által semmiképp nem lehetséges. Mert a szervre nézve, melynek vegyülete rossz volt alakulása kezdetén, az azt jóvá tevő kormányzás célja, hogy az egészség némi fokán tartsa fenn azt, nem pedig, hogy azt állapotainak legjobbjára visszahelyezze, de ha erőtlensége, aránytalansága, helyzete vagy önmagától, illetőleg anyagának lényegéből ered, melyből keletkezett, erre nézve nincs semmiféle okoskodás. Te mind ezt tudod, s nincs is haszon annak bővebb magyarázatából. Ismered továbbá eme képzelőtehetség működését, amennyiben az érzéki tárgyakat az emlékezetben megtartja, hogy összetételeket hozzon létre, s hogy ami természetében van, képleteket alkothasson. Működésének legfontosabb és legbecesebb része akkor nyilvánul amidőn az érzékek nyugosznak s működésükben szünetelnek, ilyenkor aztán reá hat valamely befolyás – készülsége arányában, s ez az oka az igaz álmoknak s ugyancsak a próféciaié is. Csakhogy különbözik ez a több és kevesebb, de nem a nem tekintetében. Ismered a bölcsek mondásának vonatkozását: "Az álom egy hatvanad része a prófétának". Már pedig két neme tekintetében különböző tárgyra nézve nem lehet szó arányról, nem való, hogy azt mondja valaki, az ember tökéletessége annyival meg annyival kétszer olyan, mint a ló tökéletessége, s már a *Brésit rábában* ismételték ezt az eszmét, mondván: "Az álom a prófécia éretlen gyümölcse" s ez találó hasonlatosság. Mert az éretlen gyümölcs maga a gyümölcs és egyede, csakhogy lehullott mielőtt tökéletesen megérett volna; szintúgy a képzelő tehetségnek álom közben való működése ugyan olyan, mint a prófécia közben, csakhogy amaz röviden tart s nem jut el a végére. De minek is értesítselek én erről az ő szavaik útján, s hagyjam figyelmen kívül a Tóra mondásait, péld.:³¹⁸ "Ha egy próféta közületek való, látományban ismertetem meg magam vele, álomban szólok hozzá. Íme tehát közölte velünk Isten a prófécia valóját és miségét, s tudtunkra adá, hogy az tökéletesség, mely álomban vagy látományban létre jő. A szó látomány (*máre*) "lát" (*röé*)-ből ered, az pedig annyit jelent, hogy a képzelő tehetség eljutott a működés olyan tökéletességéhez, hogy a dolgot úgy látja, mintha kívül léteznék, s a dolog melyet lát, olyan lesz, mintha külső érzés útján jutott volna hozzá. S e két rész, t. i. a látomány és az álomban, állanak a prófécia fokai valamennyien, s mint még meg fog magyaráztatni. Tudva levő dolog, hogy a tárgy, mellyel az ember ébersége idejében, érzékeinek felhasználásával serényen foglalkozik, mely körül buzgólkodik, s mely óhaja tárgyát képezi, ugyanaz, mellyel a képzelő tehetség alvás közben, mely alatt az intellektus rája kifoly, készülsége arányában foglalkozik. Ezt példakkal igazolni és e felett szavakat szaporítani fölösleges, mert ez ismeretes dolog, melyet minden ember tud, s ez hasonló az érzékek felfogásához, mely felett nem vitatkozik ember, aki józan ésszel bír.

Ezen előzetek után tudni való, hogy szó van oly egyénről az emberek közlik, kinek agyvelőbeli állaga, eredeti teremtésénél fogva lehető legjobban van arányosítva úgy

³¹⁸ 4Mózes 12:6.

anyagának tisztasága, mint minden egyes részének sajátos vegyülete, továbbá mennyisége és helyzete tekintetében, és akit bármely tag részére nem akadályoz semminemű vegyületi akadály. Ugyancsak ezen egyén tanulmányoz és elmélkedik, míg a lehetőségből átmegy a valóságba, mire aztán emberi ésszel a maga tökéletességében és teljességében és tiszta és egyenlő emberi erkölcsökkel bírni fog, aztán minden óhajta oda fog irányulni, hogy ezen mindenség titkait és okait megtudja, az ő gondolkozása mindég csak magasztos tárgyakra lesz fordítva, törekvése tárgyait pedig Isten megismerése és műveinek megfigyelése, valamint mind az fogja képezni, melyet e tekintetben hinni kell. Kell továbbá, hogy állati dolgok tekintetében megszűnt legyen nála minden gondolkozás és áhítozás, értem az étel, ital és közösülés utáni hajhászatot, általában véve a tapintás érzékét, melyre nézve Aristoteles Ethicájában fejtegeti, hogy az szégyenünkre válik. És milyen helyes az, amit mond! Mert igazán szégyen az, mivel mi azzal csak azért bírunk, mert állatok vagyunk és semmi egyéb mint a többi barom, s nincs benne semmi emberi. Ami pedig a többi érzéki gyönyöröket illeti, mint például a szaglást, a hallást, a látást, habár azok testiek is, mégis akad idő, melyben az embernek gyönyöréül szolgálnak, amennyiben ember, amint azt Aristoteles fejtegeti. Már kiterjedt az értekezés oly dologra is, amely nem tartozik a tárgyhoz, hanem hát szükség volt rá, mert kíváló bölcsességű emberek gondolatai igénybe vétetnek gyakran ezen érzék gyönyöre által s áhítoznak utána, s mégis csodálkoznak rajta, hogy ők hát miért nem próféták, lévén a prófécia valami, ami a természetben van. Hasonlóképpen illő, hogy azon egyénnél megszűnt legyen a gondolkozás és áhítozás nem igazi tisztségek után, értem az uralkodási vágyat, a nép által való dicsőítettést, a reá halmozandó kitüntetések, a neki teendő szolgálatot csak is önmagáért. Mert az embereket viszonyaik szerint kell tekinteni, amennyiben ama viszonyaikhoz képest kétség kívül olyanok ők, mint a barom vagy állat, melyekkel a magának élő tökéletes ember más tekintetben nem gondol, ha ugyan gondol velük, minthogy közütük az erőstől, mely árthat, ha véletlenül találkozik vele, megmeneküljön, vagy hogy hasznot húzzon belőle, amennyiben belőlük hasznot huzhat, ha bármiképpen szüksége van rá. S az az egyén, mely ily tulajdonságokkal bír, kétség kívül, hogy képzelő tehetsége a lehető legtökéletesebb módon működik, s az intellektusból rája elméleti tökéletessége szerint kifolyik – csakis nagyon csodálatos isteni dolgokat fog felfogni, s nem fog más egyebet látni, mint Istent s az Ő angyalait, s nem fog képzelhetni mást s nem lesz neki tudomása másról, mint oly dolgokról, melyek igazságon alapuló nézetek s az embereknek egymás közti viszonyait szabályozó módszerek.

Tudva levő, hogy ama három tárgy, melyet együvé foglaltunk, ugyanis az észbeli tehetség tökéletessége a tanulmányozás segélyével, a képzelő tehetség tökéletessége teremtésénél fogva, aztán az erkölcsök tökéletessége a testi gyönyörökre való gondolás megszűntével, s az esztelen és rossz nagyságra áhítozás abbahagyásával. Ezekre nézve a tökéletesek között nagy fölénye van az egyiknek a másik felett. És ezen a három tárgy mindegyikére vonatkozó fölénynek megfelel mind a prófétáknak egymás feletti fölénye rangfokozat tekintetében.

Tudod, hogy minden testi erő gyöngül, lankad és rosszabbodik bizonyos időben, más időben meg fölépül. Ez a képzelő tehetség kétségkívül testi erő. Ezért találod, hogy a próféták prófétája megszűnik a gyász vagy a harag s ehhez hasonló időben. Hiszen ismered abbeli mondásukat: „A prófécia nem jelentkezik sem szomorúság sem tétlenség közben s hogy Jakob ősatyánk nem részesült prófétában, gyásza összes napjai alatt, el lévén foglalva képzelő tehetsége József veszteségével, továbbá hogy Mózes tanítónk nem részesült prófétában, amint az előtt részesült, a kémek szerencsétlen ügye után, míg csak ki nem veszett volt az egész pusztai nemzedék, mert hát ellankadt azoknak

elviselésében nagy zúgolódásuk következtében, jóllehet hogy ő nála nem volt a képzelő tehetségnek befolyása a prófétára, hanem az intellektus kifolyt reá közvetítő nélkül, amint többször említettük, hogy ő nem prófétizált képletben miként a többi próféták, amint ez még meg fog fejtetni, s mi e fejezethez nem tartozik. Ugyancsak úgy találod, hogy a próféták egy része egy bizonyos időtartamban prófétizált, aztán megszűnt náluk a prófécia, s nem folytatódott náluk egy véletlen következtében, mely beállott. S ez volt kétségkívül a legközelebbi lényeges oka a prófécia megszűntének a száműzetés idejében, már pedig lehet-e az emberre nézve nagyobb szomorúság vagy tétlenség bármely tárgy tekintetében, mint mikor vásárlott szolgaként balgatagoknak és erkölcsteléneknek van alárendelve, akik az igazi józan ész hiányához hozzá toldják az állati gyönyörök elhatalmasodását, s nem tehet ellene semmit. Ez az, amivel fenyegetve lettünk s ezt akarták mondani avval, hogy:³¹⁹ "Elszélednek hogy keressék Isten szavát, s nem fogják találni". Továbbá:³²⁰ "Királya és fejedelmei a népek között vannak, Tóra hiányával még prófétái sem találnak látományt Isten részéről". S ez igaz, s annak oka nyilvánvaló. Mert az eszköz megszűnt. S ez lesz az oka szjntén, ha visszatér a prófécia nekünk szokott módjára a Messiás idejében, bárcsak megjelenék már! amint az nekünk kilátásba helyeztetett.

2. rész 37. fejezet

Prófécia személyes és közösségi szinten

Szükséges, hogy figyelmedet keltsük fel ezen hozzánk eljutó Isteni kifolyás létének természete iránt, mely által gondolkodunk, s mely által elmebeli tehetség dolgában egymás fölött fölényünk lehet. Ugyanis lehetséges, hogy valakihez eljut abból valami kevés, s e tárgy mennyisége, mely hozzá eljut, elegendő lesz arra, hogy őt tökéletesítse, többre nem; lehetséges továbbá, hogy az ami eljut az egyénhez oly mennyiségű lesz, hogy a saját tökéletesedésén túl kijut másnak a tökéletesedésére is. Így van ez mind a többi lényekre nézve is, melyek közül némelyeknek kijutott annyi a tökéletességből, hogy másokat is kormányozhat, némelyeknek meg csak annyi jut ki a tökéletességből, hogy önmagukat kormányoztathatják mások által, amint azt magyaráztuk.

Így állván a dolog, tudni való, hogy ha intellektus eme kifolyása kiterjed csupán az észbeli tehetségre, nem foly ki belőle mi sem a képzelő tehetségre, vagy azért, mert a kifolyás csekély, vagy azért, mert a képzelő tehetség fogyatékos eredeti teremtésétől fogva, s nem képes az intellektus kifolyás elfogadására, ez a bölcsek osztálya, kik a gondolkodásra adják magukat. De ha ama kifolyás kiterjed mindkét erőre együttesen, értem a gondolkodóra és képzelőre, (amint kifejtettük s kifejtették azt mások is a filozófusok közül és ha a gondolkodó erő már teremtésénél fogva tökéletessége teljében áll, ez aztán a próféták osztálya. S ha a kifolyás itt képzelő tehetségre szorítkozik, a gondolkodó pedig hátrányban van, vagy az eredeti teremtésnél fogva, vagy pedig a gyakorlat kevés volta miatt, ez az osztály az országok kormányzói, törvényhozók, a varázslók, a bűvölők s az igaz álmak tulajdonosai, továbbá a csodatevők rendkívüli furfangosságok és titokzatos mesterségek segélyével, habár nem bölcsek, ezek mind a harmadik osztályhoz tartoznak.

³¹⁹ *Ámosz* 8:12.

³²⁰ *Siralmak* 2:9.

S aminek igazságáról kell, hogy meggyőződve légy, az, hogy egynémelyeknek ez osztályból csodálatos képzelődések, álmok és indulatok támadnak ébrenlétük alatt a próféciai látomány alakjában, míg nem azt gondolják magukban, hogy ők próféták, és elsodálkoznak nagyban azon, hogy ama képzelődéseket észlelik, s azt gondolják magukban, hogy tudományokat sajátítottak el tanulmányozás nélkül, ebből aztán nagy zűrzavarok támadnak felette fontos elméleti dolgokban, s összekeverednek aztán igazi dolgok képzeletbeli dolgokkal csodálatos vegylülékben, s mind ez a képzelő tehetség ereje és a gondolkodó tehetség gyöngeségénél fogva, melynek nem jutott semmi, értem, hogy nem ment át a valóságba.

Tudva levő dolog, hogy ezen osztályok mindegyikében nagy száma van a fokozatoknak. Az első két osztály mindegyike két részre oszlik mint magaráztuk. Még pedig, a kifolyás, mely ama két osztály mindegyikéhez eljut, vagy oly mennyiségű lesz, hogy az egyént tökéletesíthesse, s nem több, vagy pedig oly mennyiségű, hogy több lesz a tökéletesítésére annnyival, amennyivel mást is tökéletesíthet. Az első osztályra nézve pedig, ez a bölcséké, lehetséges, hogy az, ami az egyén gondolkodó tehetségére kifoly, oly mennyiségű, hogy a buvárokodás és értelmiség emberévé teszi, ki tudománnyal és ismerettel bír, de nem érzi magát indítatva mást tanítani, sem műveket szerkeszteni nem bírván erre kedvvel és képességgel. Lehetséges továbbá, hogy a kifolyás oly mennyiségű lesz, hogy arra indítja őt, miszerint szerkesszen szükségképpen műveket és tanítson. Szintúgy áll a dolog a második osztályra nézve is. Olykor részesül annyiban a próféciaiból, amennyivel a próféta tökéletesbül, több ennél nem, olykor meg annyival részesül abból, hogy az emberekhez szózatot intézni, őket tanítani, s rájuk tökéletességből kifolyást eszközölni kényszerül. Már volt szó róla, hogy ezen hatványozott tökéletesség hiányában a tudományok nem lettek volna könyvekbe foglalva, a próféták nem nyerték volna meg a embereket az igazság megismerésére. Mert tudós nem foglal könyvbe valamit önmagának, hogy önmagát tanítson arra, amit már tud, hanem ezen intellektus természete olyan, hogy örökösen kifolyást eszközölni, s e kifolyást folyatlagosan terjessze attól, aki azt elfogadta, másokra aki azt követi, mígnem akad oly egyénre, akin túl ama kifolyás nem terjedhet ki, hanem csak tökéletesíti, amint ez értekezés fejezeteinek egynémelyikében egy hasonlatossággal kifejtettem. E tárgy természete magával hozza, hogy a ki a kifolyás ama hatványozott mértékéhez vitte, hogy szózatot intézzon az emberekhez minden áron, akár elfogadják az tőle, akár nem, sőt még akkor is, ha önmagának kárt is okoz, elannyira, hogy találunk prófétákat, akik szózatot intéztek az emberekhez, míg meg nem ölettek. Az a kifolyás indítja őket és nem engedte őket nyugodtan élni és vesztig maradni semmi szín alatt, s bár nagy szerencsétlenség érte őket. Ezért találod, hogy Jeremiás, miután az idejében élő istentagadó törvényszegők részéről kijutott neki a gyalázatból, mellyel prófetiájának véget vetni törekedtek, hogy ne szólítsa őket az igazságra, melyet megvetettek, ő pedig ezt el nem viselhette, – oda nyilatkozott:³²¹ "Mert Isten szava szégyenemre lett és gyalázatomra egész nap. Már azt gondoltam, nem fogom többé említeni, s nem szólok többé az ő nevében, hanem hát szívemben olyan volt, mint az égő tűz, csontjaimban elzárva, kifáradtam azt elviselni, tovább nem bírom". Ugyanily értelemben szól az utolsó próféta:³²² "Az Örökkévaló Isten szól, ki ne prófétizálna?" Ezt jegyezd meg.

³²¹ Jeremiás 20:8-9.

³²² Ámosz 3:8.

2. rész 38. fejezet

A próféta gyanakvása és bátorsága

Tudd meg, hogy minden emberben meg van a tehetség a vakmerőségre. Ha ez nem volna nem indíthatnák gondolata által arra, hogy félre tolja azt, ami kárára van. S ez a tehetség a lelki tehetségek között, szerintem, olynemű, mint a visszataszító tehetség a természeti erők között, s a vakmerőség e tehetsége változik erőre és gyöngeségre nézve, miként a többi tehetségek, úgy hogy találsz férfiakat, aki túl tesz az oroszánon, s olyant, aki fut az egér elől, s találsz olyant, aki fölveszi a táborral és megküzd vele, s találsz olyant is, aki, ha egy asszony rá kiált, fél és retteg. Lehetetlen e szerint, hogy az embernek ne legyen egy vérmérsékletében rejlő hajlama eredeti teremtésétől fogva, mely egy bizonyos gondolkozásmód szerint növekedik, s kihozza azt, ami a lehetőségben van, az erre fordított erély segélyével, valamint egy más gondolkozásmód szerint csökken a kevés gyakorlat következtében. És már az ifjúság éveitől fogva felismerhető a gyermekekben eme tehetség erőteljessége vagy gyöngesége.

Hasonlóképen a gyanító erő is meg van minden emberben és változik a többre és kevesebbre nézve, annál inkább meg van az oly dolgokra nézve, melyekre az ember nagy gondot fordít, s mikkel gondolatai sűrűn foglalkoznak, úgy hogy magadtól kitalálsz, hogy az az ember ott, így vagy úgy szólott vagy cselekedett egy bizonyos ügyben, és a dolog csakugyan úgy lesz. Találsz az emberek között, akinek képzelő és gyanító tehetsége oly nagy és helyes, hogy csaknem minden, amit képzel, hogy így van, úgy van, amint képzeled, vagy legalább részben van így. Ennek okai számosak, melyek előzetes, később következő és a jelenben történő körülményekből folynak, hanem e gyanító tehetség erejénél fogva áthalad az intellektus valamennyi amaz előzményeken, és következtetéseket von le belőlük kevés idő alatt, úgy hogy azt hinné valaki, hogy az nem is időben történik, s e tehetségnél fogva mondjanak előre némely emberek hatalmas dolgokat, melyek a jövőben fognak történni.

Lehetetlen, hogy ama két tehetség a prófétákban ne legyen nagyon erős, értem a vakmerőség és a gyanítás tehetsége. S a midőn az intellektus kifoly rájuk, erősebb lesz e két tehetség, míg odáig jut, mint tudod, hogy, t. i; egyes ember vakmerően viselkedik botjával egy hatalmas királlyal szemben, hogy megszabadítsa a nemzetet szolgálása alól nem félve, sem rettegve, amint meg lett neki mondva:³²³ "Mert én veled leszek". S ez a helyzet változik náluk szintén, csakhogy anélkül nem lehetnek, amint Jeremiásnak mondva lett:³²⁴ "Ne félj tőlük. Ne rettegj előttük. Íme megtettelek ma erős várossá". Ezékielnek pedig mondatott:³²⁵ "Ne félj tőlük és beszédjüktől". Így találod, hogy valamennyiben (béke velük!) nagy vakmerőség s a gyanító tehetség nagy mértéke szintén meg volt, ezek segélyével mondták elsőre gyorsan a jövőt. Hanem e tekintetben is van különbség, amint tudod.

Tudd meg, hogy az igazi próféták oly elméleti észleletek birtokába jutnak kétségkívül, melyekre nézve ember fia elmélkedés útján nem foghatja fel az okokat, melyek ama tudást eredményezik. Hasonló ehhez, amidőn oly dolgokat mondanak előre, miket az ember pusztán elmélkedés és gyanítás útján nem mondhat elsőre. S valóban ugyanaz a kifolyás, amely kifoly a képzelő tehetségre, hogy annyira tökéletesítse, miszerint behatása

³²³ 2Mózes 3:12.

³²⁴ Jeremiás 1:8., 17-18.

³²⁵ Jechezkél 2:6.

következtében elsőre mondjon jövendőbelit, s úgy észlelje azt, mintha oly tárgyakról volna szó, miket az érzékek már éreztek s az érzékek útján eljutottak volna a képzelő tehetséghez, az a kifolyás szintén tökéletesíti az elmebeli tehetség működését, úgy hogy működéséből az eredményezik, hogy a valódi lét tárgyait ismerje, s hogy ezt az észleletet oly módon érje el, mintha azt elmélkedési előzmények útján fogta volna fel. Ez az igazság, melyet el kell hinnie annak, aki az igazságot vallani szereti, mert a dolgok valamennyien tanúskodnak közösen egymásról, s utalnak közösen egymásra. Ugyanez még inkább kell, hogy álljon az elmélkedés tehetségéről. Mert valójában az intellektus kifolyása ő rá hat s az hozza őt a valóságba, s az elmélkedés tehetségétől eljut a kifolyás a képzelő tehetséghez; hogyan eredményezhetik tehát a képzelő tehetség tökéletességéből az a mérték, t. i. az észlelete annak, ami el nem jut hozzá az érzékek útján, s nem eredményezik az az elmélkedés tehetségének, hogy t. i. felfogjon valamit, amit gondolkodás, előzmények és következtetés útján fel nem fog? Ez pedig a prófécia igaz volta! s ezek a nézetek, melyekkel a próféciai oktatás jellemezhető. Hogy pedig feltétel gyanánt állítottam oda, hogy igaz próféták azok, a kikől szólok, onnan van, hogy mentségül szolgáljon nekem a harmadik osztálybeli emberekkel szemben, akiknek nincs elmélkedési tehetségük, sem tudományuk, hanem csupán képzelődések és hóbortok. Talán azon tárgyak, melyeket azon emberek észlelnek, oly gondolatok, melyekkel valaha bírtak, s miknek nyomai megmaradtak képzelő tehetségükben, mind avval együtt, ami a képzelő tehetségükben meg van, s miután sok képzelődést megszüntettek s elenyésztettek, visszamaradtak csupán nyomai ama nézeteknek, s úgy tündek fel nekik, hogy azt vélték, miszerint azok egészen új dolgok, s oly valami, ami kívülről jött. A rájuk illő hasonlatosság; – szerintem – mintha az ember, akivel a házában jelen van ezer darab állat, aztán kiment mindegyik ki a házban volt, kivéve azt az egyetlen egyént, aki a házban levők számához tartozott; s mikor aztán magában maradt avval az egy egyénnel, azt gondolná, hogy íme most jött az be hozzá a házba, holott az nem úgy van, hanem az éppen az, mely ki nem ment. És ez egyike azon helyeknek, melyek tévedésbe ejtenek, s vesztet idéznek elő. S hány vészett el olyan, aki tisztába jönni törekedett. Ennélfogva akadsz emberekre, akik nézeteiket álmak által igazolják, melyeket álmodoztak, s azt tartják, hogy az, amit alvás közben láttak, más valami, mint azon nézet, melyet igaznak észleltek vagy hallottak ébren létük alatt. Azért nem kell az embernek ügyet vetni arra, akinek az elmélkedési tehetsége nem tökéletes, s nem jutott el az elmebeli tökéletesség végcéljához, mert az, aki eljutott az elmebeli tökéletességig, annak lehetséges, hogy eljusson más ismeretekhez, mikor az isteni intellektus kifolyás reá. S ez az, aki igazi prófétá, ami már meg lett fejtve a³²⁶ „a próféta az, kinek bölcsességgel telt szíve van”-féle mondattal, amellyel az van mondva, hogy az igazi próféta bölcs szívű”. Ezt is szükséges tudni.

2. rész 41. fejezet

Nem szükséges magyarázni mi az álom. Ellenben a látomány (*máre*) – mint péld. midőn az van mondva:³²⁷ "Látományban ismertetem meg magamat előtte" – amit úgy neveznek, hogy *máre hánövuá* (prófétiai látomány), mely úgy is neveztetik, mint *jád Hásém* (Isten keze), s a *mácháze* nevet is viseli, ez félelmetes és ijesztő állapotot jelez, mely megragadja a prófétát ébren létekor, amint Dánielben kifejtetett, ahol az mondatik:³²⁸ "És én láttam ezt a nagy látományt, s nem maradt meg bennem erő, és szépségem

³²⁶ Zsoltárok 90:12

³²⁷ 4Mózes 12:6.

³²⁸ Dániel 10:8-9.

átváltozott rajtam torzképpé, s nem tartottam fenn erőt", továbbá azt mondja: "Én alva feküdtem arcomon, arcom föld felé fordulva". Hanem mikor az angyal felszólal és feltámasztja, mint ez prófétiai látományban történik. S az ehhez hasonló állapotban megszűnnek működni az érzékek szintén, s aztán eljut ama kifolyás a beszélő tehetséghez, onnan meg kifoly a képzelő tehetségre és ez tökélesedve végzi működését. Néha a próféta prófétiai látománnyal kezdődik, akkor aztán növekszik az az ijedség s az az erős meghatottság, mely a képzelő tehetség tökéletes működéséből következik, s akkor beáll a próféta, amint az Ábrahámnál beállt, amint a próféta kezdetében mondva van:³²⁹ "Isten szava volt Ábrahámhoz látományban", végén pedig:³³⁰ "Szender esett Ábrahámra"; aztán:³³¹ "azt mondotta Ábrahámnak".

Tudd meg, hogy a próféták közül, kik azt állítják, hogy a próféta rájuk jött, egy-némelyek ezt angyalnak, mások meg Istennek tulajdonítják, jóllehet hogy ez angyal közvetítésével történt kétségkívül. Már erre vonatkozólag a következőket írták tanítóink:³³² "Az Örökkévaló szólott hozzá" angyal közvetítésével. Tudd meg, hogy akiről meg van írva, hogy angyal szólott hozzá, vagy hogy szó jutott el hozzá Istentől, az semmi szín alatt másképp nem történt mint álomban vagy prófétiai látományban. A prófetiákhoz eljutott "szó"-ra vonatkozólag, amint az a próféták könyveiben fejtegetés tárgyát: képezi, négyféle kifejezőmód van használatban: az első mód, midőn nyíltan mondja a próféta, hogy az a szó angyaltól volt álomban vagy látományban; a második mód, amidőn fölemlíti a próféta szavait, s nem mondja világosan, hogy az álomban vagy látományban történt, miután arra támaszkodik, ami már köztudomású, hogy t. i. nincs próféta mint a két mód szerint:³³³ "Látományban ismertetem meg magam általa, álomban szólok hozzá". A harmadik mód az, midőn egyáltalán nem említ angyalt, hanem a szót Istennek tulajdonítja, aki azt vele közölte, csak hogy ő kinyilatkoztatja, hogy a szó látományban vagy álomban jutott el hozzá. A negyedik mód, hogy a próféta egyszerűen azt mondja, hogy Isten szólott hozzá, vagy azt mondá neki: "Tedd, vagy mondd ezt", anélkül, hogy világosan említene akár angyalt, akár álmot, miután arra támaszkodik, ami már köztudomású alapelv, hogy t. i. próféta vagy nyilatkoztatás nem történik, mint vagy álomban, vagy látományban, vagy angyal által.

Az első mód szerint így fejezik ki magukat:³³⁴ "És szólott hozzám az Isten angyala álomban"; "Szólott pedig Isten Izráelhez az éjjeli látományban"³³⁵. "És jöve Isten Bileámhoz"; "Szólott pedig Isten Bileámhoz"³³⁶. A második módra vonatkozólag felhozandó:³³⁷ "Isten szólott Jakobhoz, fel! menj fel Bét-Élbe". "szólott hozzá Isten, neved Jakob"³³⁸. "És az Örökkévaló egy angyala kiálta felé az égről". "S az Örökkévaló angyala

³²⁹ *IMózes* 15:1.

³³⁰ *Uo.* 12.

³³¹ *Uo.* 13-16.

³³² *Uo.* 25:23.

³³³ *4Mózes* 12:6.

³³⁴ *IMózes* 31:11.

³³⁵ *Uo.* 46:2.

³³⁶ *4Mózes* 22:9., 12.

³³⁷ *IMózes* 35:1.

³³⁸ *Uo.* 10.

hozzá kiálta másod ízben az égről³³⁹. "És szólott Isten Noéhez"³⁴⁰. A harmadik mód szerint a mondat.³⁴¹ "Az Örökkévaló szava lett Ábrahámnak látományban". A negyedik módra vonatkozólag pedig a mondat:³⁴² „És az Örökkévaló szólott Ábrahámhoz”. "És az Örökkévaló szólott Jákobhoz, térj vissza őseid országába"³⁴³. "És szólott az Örökkévaló Jozsuához"³⁴⁴. "És az Örökkévaló szólott Gideonhoz"³⁴⁵. Ily módon fejezik ki magukat nagyobb részt, péld.:³⁴⁶ „És szólott az Örökkévaló hozzám”. "És az Örökkévalónak szava volt hozzám"³⁴⁷. "És az Örökkévaló szava volt"^{348,349}==. "Íme az Örökkévalónak szava volt hozzám"³⁵⁰. "Az Örökkévalónak. szava menesztetett"³⁵¹. "Kezdetbeni szólása az Örökkévalónak Hoseához"³⁵². "Rajtam volt az Örökkévaló keze"³⁵³. Aztán az ilyenmű példák igen számosak. S mind az, ami e négy mód bármelyike szerint előfordul, az prófétia, s azt próféta mondta. Hanem ahol az mondatik: "Isten eljött ehhez vagy ahhoz éjjeli álomban", az egyáltalában nem prófétia, s az illető férfiú nem próféta, mert értelme az, hogy Isten által lett az a férfiú indítatva. Aztán megmagyaráztatik nekünk, hogy az a megindítás álomban történt. Mert valamint Isten okozza, hogy indítatva érezze magát valaki, hogy más valakit megmentsen, vagy öljön, éppúgy okozza oly tárgyak létrejöttét, melyeket létesíteni akar, éjjeli álom közepett. Mert hiszen mi nem kételkedünk abban, hogy Laban az aramäus tökéletes bűnös és bálványimádó volt; szintúgy Abimelech, jóllehet hogy népével szemben jó ember volt, mégis azt mondá Ábrahám ös-
 atyánk országáról és királyságáról:³⁵⁴ "Bizony! nincs istenfélelem e helyütt"; mégis a kettőnek mindegyikéről, már t. i. Labanról és Abimelechről felhozzatik:³⁵⁵ "És eljőve Isten Abimelechhez éjjeli álomban"; szintúgy Labanról:³⁵⁶ "És eljőve Isten Labanhoz éjjeli álomban". S ezt tudd meg, aztán figyelj csak a különbségre, midőn az mondatik: "Isten jöve" és "Isten szóla", és midőn az mondatik: "Éjjeli álomban" és "éjjeli látományban". Jákobnál ugyanis előfordul: "És szóla Isten Izráelhez éjjeli látományban". Labannál és Abimelechnél pedig: "Isten jöve" s. a t. éjjeli álomban; s azért Onkelos így fordít: "És szó jutott az Örökkévalótól", s mind kettőnél nem mondja: "És az Örökkévaló kinyilatkoztatta magát".

³³⁹ *Uo.* 22:11., 15.

³⁴⁰ *Uo.* 6:13.

³⁴¹ *Uo.* 15:1.

³⁴² *Uo.* 12:1.

³⁴³ *Uo.* 31:3.

³⁴⁴ *Uo.* 3:7.

³⁴⁵ *Birá*k 7:2.

³⁴⁶ *Jesájá* 8:1.

³⁴⁷ *Jechezkél* 24:1.

³⁴⁸ *2Sámuel* 24:11.

³⁴⁹ *1Királyok* 18:1.

³⁵⁰ *Uo.* 19:9.

³⁵¹ *Jechezkél* 1:3.

³⁵² *Hoséa* 1:2.

³⁵³ *Jechezkél* 37:1., 40:1.

³⁵⁴ *1Mózes* 20:11.

³⁵⁵ *Uo.* 3.

³⁵⁶ *Uo.* 31:24.

Tudd meg, hogy olykor az mondatik: "És szólott az Örökkévaló ehhez vagy ahhoz", anélkül, hogy csakugyan az lett volna, vagy hogy látományban részesült volna, hanem az a dolog csak próféta közvetítésével lett vele közölve, amint az írásban előfordul:³⁵⁷ "És elmenne, hogy megkérdezze az Örökkévalót". S magyarázatképpen hozzá teszik: "Schem és Éber iskolájába", íme ő válaszolt neki s az ő nevében lett mondva:³⁵⁸ "És szólott hozzá az Örökkévaló"; jóllehet hogy az is mondatott, hogy: "Az Örökkévaló szólott hozzá angyal közvetítésével ", ez úgy értelmezendő, hogy Éber az angyal, mert néha a próféta *málách* (angyal)-nak mondatik, amint magyarázni fogjuk. Vagy pedig célzás akar lenni az angyalra, aki Eberhez jött e prófétiában, vagy pedig evvel azt akarták jelezni, hogy valahányszor találunk valamit Istennek tulajdonítva, az angyal által történik. Így a többi prófétáknál is, amint kifejtettük.

2. rész 42. fejezet

Már kifejtettük, hogy ahol említés tétetik angyal megjelenéséről vagy általa történt megszólításról, prófétai látományban vagy álomban történnék tekintendő, legyen az világosan kimondva, vagy nem, mindegy, amint előzőleg meg volt mondva. Ezt tudd meg, s jól jegyezd meg. És nincs különbség benne, akár van elébb megmondva, hogy valaki látta az angyalt, akár kivehető az illető mondatból, hogy eleinte ember fiának tartotta, s csak azután végre nyilvánvalóvá lett előtte, hogy az angyal volt, mihelyt végre úgy találod, hogy az, aki láttatott és szólt, angyal volt, megtudod és bizonyos leszesz benne, hogy mindaz kezdetben prófétai látomány vagy prófétai álom volt. És valóban a prófétai látományban vagy prófétai álomban néha a próféta látja Istent, ki hozzá szól, amint ki fogjuk fejteni, néha meg az angyalt látja, ki vele beszél, néha meg hallja azt, aki vele beszél, a nélkül, hogy a szólót látná, néha meg lát egy embert, aki vele beszél, s csak aztán lesz nyilvánvalóvá előtte, hogy a hozzá szóló angyal volt. S az ilyenmő prófétiában főlemlíti, hogy látott valakit, aki cselekedett vagy beszélt, s aztán tudta meg, hogy az angyal volt. S e fontos alapelvet vallotta a bölcsek egyike, sőt nagyaik egyik kiválója, t. i. a nagy R. Chayya a Tóra eme kifejezésével szemben:³⁵⁹ "És megjelent neki az Örökkévaló Mamre berkében"; mert miután általánosságban előzetesen mondja, hogy Isten megjelent neki, kezdi magyarázni, mily mód szerint történt a megjelenés, mondván, hogy eleinte látott három férfiút, aztán futott és hogy beszéltek, és szó intéztetett hozzájuk. S az, aki ezt a magyarázatot adja, azt mondja, hogy Ábrahám ama mondása:³⁶⁰ "Uram! Ha kegyet találtam szemedben, ne haladj el szolgáló mellett". szintén elbeszélése annak, amit éjjeli látományban mondott egyiküknek: "Az" – úgymond – "közülük a legnagyobb volt, akihez szólott". Jól jegyezd meg, ezt a dolgot, mert ez fölötte mélységes titok. Sőt még azt is mondom, hogy Jákob életében, a midőn az mondatik:³⁶¹ "És megbirkózott vele egy férfiú" is prófétai látományról van szó, miután később ki van tüntetve, hogy angyal volt az. Teljesen úgy van az, mint Ábrahám esetében, ahol egész általánosan kezdődik az elbeszélés: "És megjelent neki az Örökkévaló" s. a. t. aztán kezdődik a magyarázata annak, hogy hogyan történt ez. Ugyancsak Jákobról az

³⁵⁷ Uo. 25:22.

³⁵⁸ Uo. 23.

³⁵⁹ Uo. 18:1.

³⁶⁰ Uo. 2.

³⁶¹ Uo. 32:25.

van mondva:³⁶² "És találkoztak vele Isten angyalai", aztán kezdődik a magyarázat, hogyan esett míg találkoztak vele, s az mondatik, hogy követeket küldött, s csak miután tett-vett "maradt meg egyedül"³⁶³ s. a. t. s ezek "Isten angyalai", kikről eleinte mondatik: "És találkoztak vele Isten angyalai". Ez a birkózás és párbeszéd pedig mind prófétiai látományban történt. Ugyanígy vagyunk Bileám egész esetével az úton és számara megszólalásával, mind ez prófétai látományban történt, miután az esemény végén kitűnt, hogy Isten angyala szólott hozzá, úgy vagyunk Jozsua látományával is:³⁶⁴ "És fölemelé szemeit és látta, hogy férfi állott vele szemközt", ez is prófétai látományban történt, miután az esemény végén kitűnt, hogy Isten hadseregének vezére volt az. S a mi ama mondást illeti, "És felment az Örökkévaló angyala Gilgalból" s. a. t. És megtörtént, hogy midőn az Örökkévaló angyala elmondotta volt eme szavakat Izráel összes fiai előtt,³⁶⁵ már erre vonatkozólag azt mondták a bölcsek, hogy Isten angyala, akiről itt szó van, az Pinchas, mondván: "Ez a Pinchas, midőn Isten szelleme nyugszik rajta, hasonló az Örökkévaló angyalához". Már kifejtettük, hogy a *málách* szó közös értelmű szó, s hogy a "próféta" is "*málách*"-nak nevezetik, amint meg van írva:³⁶⁶ "És küldött angyalt és kivezettetett bennünket Mizraimból", aztán mondva van:³⁶⁷ "És szólott Chaggai az Örökkévaló angyala az Örökkévaló küldetésében", "És megsértette Isten küldötteit (*málácháj*)"³⁶⁸. Hasonlóképpen szól Dániel:³⁶⁹ "És a férfiú Gábriel, akit látományban láttam, kezdetben gyors repüléssel eljutott hozzám az esti áldozat idején". Mind ez prófétiai látományban történt. Eszedbe se jusson, hogy angyal látásának vagy angyal szavai hallásának helye van, hanem csak prófétiai látományban, vagy prófétjai álomban, amint elvképpen mondatott: "Látományban ismertetem meg magam előtte", "Álomban szólok vele"³⁷⁰. S abból, amit felhoztam, bizonyítékot vonhatsz le arra, ami még visszamaradt, s amit fel nem hoztam.

Amit felhoztunk a prófétiaira való előkészülés szükségéről, s amit említettünk a "málách" szó közös értelméről, abból megtudod, hogy az egyiptomi Hagar nem prófétanő, sem Menoach és neje nem voltak próféták, mert a szózat, melyet hallottak vagy hallani vélték, az csak hasonmása volt ama visszhangnak, melyről mindég említést tesznek a bölcsek s ez oly helyzet, melyben valaki létezik, aki nincs elkészülve. Hanem tévútra terel e tekintetben a név közös értelme, s ez az elv, mely a thórában felmerülő sok kételety eloszlat. Figyelj jól ama mondásra:³⁷¹ "És találá őt az Örökkévaló angyala a víz forrásánál", hasonló ahhoz, mely Józsefnél előfordul: "És találta őt egy férfiú, s íme tévelygett a mezőn", s valamennyi Midrasch azt állítja, hogy, az angyal volt.

³⁶² Uo. 2.

³⁶³ Uo. 25.

³⁶⁴ Jósua 5:13.

³⁶⁵ Bírák 2:1., 4.

³⁶⁶ 4Mózes 20:16.

³⁶⁷ Chágáj 1:131.

³⁶⁸ 2Kronikák 36:16.

³⁶⁹ Dániel 19:21.

³⁷⁰ 4Mózes 12:6.

³⁷¹ 1Mózes 16:17.

2. rész 44. fejezet

Isten szavának felismerése a próféta által

A prófécia végbe megy látomásban vagy álomban, amint már több ízben fejtegettük és nem kell azt mindig ismételni. Most azt mondjuk, hogy mikor a próféta prófétiázál, lehet, hogy képletet lát, amint azt többször fejtegettük, lehet, hogy az Istent látja, próféciai látomásban, ki vele szól, amint Jesájá mondja:³⁷² "Hallottam Isten szavát, szólván kit küldjek s ki fog menni nekünk?; lehet továbbá s ez gyakori valami, hogy angyalt hall, aki vele beszél, s akit lát, amint mondatik:³⁷³ "És Isten angyala szólt hozzám"; "És szóla hozzám, nem tudod mik ezek? Az angyal pedig, ki hozzám szólt, válaszola";³⁷⁴ "Es hallottam egy szentet szólani";³⁷⁵ s ilyen igen sok van, amiket előszámlálni nem is lehet. Néha meg lát a próféta az emberek közül egy egyéniséget, amely hozzá szól, amint Ezékielben mondatik:³⁷⁶ "Íme egy férfi, kinek kinézése olyan, mint a réz"; "És ez egyéniség szóla hozzám"³⁷⁷ miután elébb az mondatott.³⁷⁸ "Az Örökkévaló keze volt rajtam". Néha meg a próféta semmiféle alakot nem lát, hanem csak szózatot hall a prófétiái látomás közben, mely hozzá intéztetik, amint Dániel mondja:³⁷⁹ "És hallottam emberihangot Ulai folyójából"; amint Elifaz is mondja:³⁸⁰ "Csend volt és hallottam egy hangot"; s amint Ezékiel is mondja:³⁸¹ "És hallottam a hangot, mely hozzám szólt"; mert a tárgy, melyet a prófécia látomásban észlelt, nem volt az, mely vele szólt, hanem szabályosan jelezvén azon csodálatos és rendkívüli tárgyat, melyről állítja, hogy észlelte, belekezd a kinyilatkoztatás tárgyába és formájába, mondván: „És hallottam a hangot, mely hozzám szóla".

Miután emez osztályról, melyre a szentírási helyek ráutalnak, megelőzőleg azt állítottuk, azt mondom, hogy az a szózat, melyet a próféta hallott a prófétiái látomásban, lehet hogy úgy is tetszett neki, mintha az végtelen erős lett volna, amint az ember álmodja, hogy nagy menydörgést hall, vagy földrengést és égi tüzet lát; mert sokszor az ember ilyesmit is álmod. Olykor meg a szózatot, melyet prófétiái látomás közben hall, akként hallja, mint közönséges szózatot, mely ismeretes, úgy hogy nem talál benne semmi különöst. Ez kitűnik Sámuel prófeta esetéből, mert midőn Isten őt a prófétiái tárgyában megszólította, azt vélte, hogy Éli áldozár szólította őt háromszor egymás után, aztán csak jelezte az írás ennek okát, mondván, hogy ami azt okozta neki, hogy azt gondolja, miszerint Éli az, az volt, hogy akkor nem tudta, hogy Isten szól a prófétához ilyformán, s nem volt még vele közölve eme titok. Ennek okául az mondatik:³⁸² „És Sámuel azelőtt nem ismerte az Örökkévalót, azelőtt nem volt közölve vele az Örökkévaló szózata"; azaz, hogy ő nem tudta, s nem volt vele közölve, hogy ekként intézte az Örök-

³⁷² *Jesájá* 6:8.

³⁷³ *IMózes* 31:11.

³⁷⁴ *Zchárjá* 4:5.

³⁷⁵ *Dániel* 8:13.

³⁷⁶ *Jechezkél* 40:3.

³⁷⁷ *Uo.* 4.

³⁷⁸ *Uo.* 1.

³⁷⁹ *Dániel* 8:16.

³⁸⁰ *Jób* 4:16.

³⁸¹ *Jechezkél* 2:2.

³⁸² *ISámuel* 3:7.

kévaló a szót. A mikor az mondatik: "Mielőtt megismerte az Örökkévalót", ez annyit jelent, hogy azelőtt nem részesült még prófétiaiban, mert aki prófétizál, arról az van mondva: Látomásban ismertetem meg magam vele", álomban szólok vele. A szentírási hely fordítása tartalma szerint lesz tehát: „Sámuel azelőtt nem prófétizált, s nem is tudta, hogy ilyen a prófétia formája. Tudnod kell azt.

2. rész 45. fejezet

Miután megelőzőleg megmagyaráztuk a prófétia valóját, aszerint, amint azt az elmélkedés kapcsolatban a thóra magyarázatával magával hozza, szükséges, hogy felsoroljam neked a prófétia fokait eme két alapelv szerint. Ha ezeket a prófétia fokainak nevezem, nem olyba veendő, mintha mindaz, aki azok egyikével bír, már egyszersmind próféta is volna, hanem az első és második fok lépcsők a prófetiához, s az, aki eljutott ama lépcsők egyikére nem számítatik a próféták közzé, kikről azelőtt szó volt. S ha olykor mégis prófétának neveztetik, az csak némi általánosságban mondatik, lévén az nagyon közel áll a prófétákhoz. S ne vezessen az tévútra e fokokra nézve, ha a prófétiai könyvekben akadsz prófétára, aki a prófetiában eme fokok valamely formája alatt részesült, aztán ugyancsak eme prófétáról az állítatik, hogy a prófetiában részesült egy más fok formája alatt. Mert eme fokokra nézve, melyet elősorolok, lehetséges, hogy egy s ugyanazon próféta részesül valamely prófetiában azoknak valamely formája alatt, aztán meg más időben a prófetiának az előbbeninél alantabb foka szerint részesül abban. Mert valamint a próféta nem prófétizál egész életén át szakadatlanul, hanem egy bizonyos időben prófétizál, máskor meg elválnak tőle a prófétia, hasonlóképpen prófétizál egy időben a felső fok formája alatt, aztán még más időben egy alantabb fok formája alatt prófétizál, vagy talán nem is jut el többé ama felső fokra, hanem egyszer egész életében, aztán pedig meg van fosztva attól. Vagy talán megmarad az amannál alantabb fokon azon időpontig, melyben prófetiája megszűnik, mert a prófétia okvetlen kell, hogy megszűnjék valamennyi prófétánál haláluk előtt kevéssel vagy többel, a mint világosan kitűnik Jeremiásnál, ahol mondatik:³⁸³ "Miután megszűnt az Örökkévaló szava Jeremiás szájából" s amint Dávidnál is világosan kitűnik, akiről mondatik:³⁸⁴ "Ezek Dávid utolsó szavai". Ebből következtetni a többire.

Miután eme előzetes észrevételt előrebocsátottam, hozzá látok a kérdéses fokok elősorolásához.

Első fok. A prófétia fokainak kezdete, hogy valakinek Isten segélye kedvezzen, mely őt mozgatja, buzdítja jó s nagy fontosságú cselekedetre, mint például egy tekintélyes népségnek egy gonosz népség elől való megmentése, vagy pedig egy tiszteletreméltó nagy ember megmentése, vagy sok emberre jót árasztani, s önmagában találja azt arra, amely őt mozgatja, s rá indítja, hogy azt tegye. S ez neveztetik az Örökkévaló szellemének, s az egyéniségről, amely az ilyen állapotban van, az mondatik: "hogy megszállta őt az Örökkévaló szelleme", vagy pedig "felruházta őt az Örökkévaló szellem", vagy "nyugodt rajta az Örökkévaló szelleme", vagy pedig: Vele volt az Örökkévaló szelleme", s több ezekhez hasonló kifejezéseket. S ez Izráel valamennyi bírának a foka, kikről általánosan az mondatik: "Ha az Örökkévaló számukra bírákat állított fel, s az Örökkévaló a bírakkal volt, segített nekik" ugyancsak ez Izráel valamennyi tekintélyes feje-

³⁸³ Ezrá 1:1.

³⁸⁴ 2Sámuel 23:1.

delmeinek a foka. Kitűnik ez némely bírák és királyoknál:³⁸⁵ "És Jephtah-on volt az Örökkévaló szelleme"; s mondatott továbbá Sámsonról: "És nyugodott rajta az Örökkévaló szelleme"³⁸⁶; továbbá:³⁸⁷ "És nyugodott Isten szelleme Saulon", "Midőn hallotta volt eme szavakat". Hasonlóképpen mondatott Amosáról, miután a szent szellem indította őt volt arra, hogy Dávid segítségére legyen:³⁸⁸ "És a szellem szállta meg Amosait, a kapitányok fejét", "Neked szólok Dávid! Veled, Isai fia a béke!". Tudni való, hogy Mózesről, nem vált el az ehhez hasonló erő az időtől fogva, hogy férfi korát érte el, minek folytán indítatva érezte magát, hogy az Egyptaeust megölje, s hogy megakadályoztassa a gonoszt a két civakodó közül. S ez az erő oly mértékben volt meg benne, hogy még mikor félelem szállta meg őt, s futásnak indulva Midjanba érkezett midőn, mint félénk idegen észrevett valami igaztalanságot, nem tudott magán uralkodni, hogy azt meg ne szüntesse, nem tudta azt tűrni, amint az írás róla mondja:³⁸⁹ "És Mózes felkelt s segített nekik". Ugyanily erő birtokában volt Dávid, miután a felkenés olajával lett fölkenve, amint az írás mondja róla:³⁹⁰ "S Dávidra az Örökkévaló szelleme szállott az naptól fogva"; s ez okból viselkedett oly hősiezen a medvével, az oroszlánnal, s a philisztaeussal szemben. S az efféle Isten szellem nem töltötte el közülük sem prófétai nyilatkozatok alkalmával, hanem ezen erő célja nem volt más, mint mozgatni az erő birtokában levőt valamely cselekedetre, de nem bármilyen cselekedetre, hanem csak arra, hogy az elnyomottat segítse, legyen az bár egyes kiváló, vagy népség, vagy pedig arra, ami erre rávezet. S valamint nem mindenki, aki álmodást lát, próféta, úgy nem mindenkire, aki segítségben részesül bármilyen dolog tekintetében, mint például vagyonszerzésben, vagy hogy bizonyos helyzetbe jutott, az mondható, hogy hozzácsatlakozott az Örökkévaló szelleme, vagy "Isten volt vele", s hogy amit tett, szent szellemmel tette. De igenis mondatik az olyanról, aki valami nagyszerű jó tettet vitt végbe, vagy ami erre rávezet, mint József szerencséje az Egyptaeus házában, ami oka volt nagy eseményeknek, melyek azután következtek be, amint ez világosan ki lett tüntetve.

A második fok. Amidőn valaki úgy találja, mintha valami őt megszállotta volna, s valami új erő keletkezett volna benne, amely őt szólásra bírja, úgy hogy bölcs dolgokat, vagy dicsbeszédeket és üdvös intéseket vagy politikai és metaphysicai dolgokat beszél, s mind ezt éber állapotban s az érzékek rendes működése mellett. Az ilyenről aztán mondatik, hogy szentszellemben beszél. S a szent szellem e nemében szerzette Dávid a zsoltárt és szerzette Salomo a példabeszédeket és koheletet, továbbá az énekek énekét. Ugyancsak a szent szellem e nemében szerzettek Dániel, Jób, a Chrónikák és a többi szent iratok. S ez oknál fogva neveztetnek szent iratoknak, azaz szent szellemenben írottaknak. Világosan mondták, hogy Eszter tekerese szent szellemenben mondatott. S e szent szellemhez hasonlóra mondta Dávid:³⁹¹ "Az Örökkévaló szelleme szólott velem, s az ő szava nyelvemen van"; azaz, hogy ez indította rá ezen szavakra. Ez osztályból való hetven vén, kikről az van mondva:³⁹² "S midőn a szellem rájuk szállt prófétizáltak, de nem

³⁸⁵ *Bírák* 11:29.

³⁸⁶ *Uo.* 14:19.

³⁸⁷ *ISámuel* 11:6..

³⁸⁸ *IKrónikák* 12:18.

³⁸⁹ *2Mózes* 2:17.

³⁹⁰ *ISámuel* 16:13.

³⁹¹ *2Sámuel* 23:2.

³⁹² *4Mózes* 11:25.

folytatták"; hasonlóképpen Eldad és Médad, nem különben minden főpap, aki által az Urim és Tumimhez kérdés intéztetett ez osztályból való, azaz, amint – említik – az isteni szellem nyugszik rajta és beszél. a szent szellemben. Éppúgy Ezékiel ez osztályból való. Ugyancsak ő az, kiről a Chronikában mondatik: "Rajta volt az Örökkévaló szelleme a népgyülekezet közepett. És azt mondá:³⁹³ "Figyeljete egész Jehuda és Jeruzsálem lakosai és te Jesop hat király! Így szól az Örökkévaló hozzátok" s. a. t. Szintúgy Zecharjah Jehujada áldozár fia ez osztályból való. Mert róla az mondatott:³⁹⁴ "És az Örökkévaló szelleme felruházta Zecharjah Jehuda áldozár fiát és felülemelkedett a népen, s szóla hozzájuk: Így szól Isten". Épp úgy Azarjahu Oded fia, kiről az mondatott:³⁹⁵ "És Azarjahu Oded fián volt Isten szelleme és elindult Asa előtt". Ugyanaz áll mind azokról, akikről ekképpen nyilatkoznak. Tudni való, hogy Bileam szintén ez osztályból való volt, mikor jámbor volt. S erre céloz a mondás:³⁹⁶ „Az Örökkévaló szót tett Bileám szájába”, mintha az mondatnék, hogy Isten szellemében szólt ugyanily értelemben mondja ő magáról³⁹⁷ "Hallja Isten szavait". Amire figyelmeztetnünk kell, az, hogy Dávid, Salamon és Dániel is ez osztályból valók, de nem Jezsaiás, Jeremiás, Siloni, Achia és társaik osztályából valók. Mert hát ezek, t. i. Dávid, Salamon és Dániel nem szóltak és nem beszéltek másképp, mint a szent szellemben. Ami pedig Dávid azon mondasát illeti:³⁹⁸ "Izráel Istene beszélt, hozzám szólt Izráel Sziklája" ennek értelme: hogy ő ígéreteket tett neki a próféta által, lett legyen az akár Náthán, akár más valaki. Evvel úgy vagyunk, mint a következővel³⁹⁹ "Az Örökkévaló szólt hozzá; vagy evvel⁴⁰⁰ "Az Örökkévaló szólott Salamonhoz, mivelhogy azon voltál, és nem őrizted meg szövetségemet" mi kétségkívül fenyegetés Silóni Achia által vagy más valaki részéről. Szintúgy van ez, amidőn az mondatik Salamonra vonatkozólag:⁴⁰¹ "Gibeonban jelent meg az Örökkévaló Salamonnak az éj álmában és szóla Isten"; ez nem tökéletes próféta. Nem úgy, mint mikor az mondatik:⁴⁰² "Az Örökkévaló szava volt Ábrahámnak a látományban" sem mint ez:⁴⁰³ „És szóla Isten Izraelhez az éj látományai közben", sem mint Jezsaiás és Jeremiás prófétiája, mert azok mindegyike, jóllehet hogy prófétiában részesült álomban, ama próféta tudatá vele, hogy ez próféta, s hogy prófétiában részesült. Ellenben Salamon emez esetében, a végén az van mondva: "Salamon fölébred, s íme álom volt". Éppúgy a másik esetben, rá vonatkozólag az mondatik:⁴⁰⁴ „És megjelent az Örökkévaló Salomonnak másod ízben, amiatt megjelent neki Gibeonban", ahol világosan meg van mondva, hogy az álom volt. S ez alantabb fok amannál, melyre való tekintettel az mondatik:⁴⁰⁵ "Álomban szólok hozzá"; mert akik álomban prófétizálnak, semmi szín alatt nem nevezik azt

³⁹³ 2Kronikák 20:14-15.

³⁹⁴ Uo. 24:20.

³⁹⁵ Uo. 15:1-2.

³⁹⁶ 4Mózes 23:5.

³⁹⁷ Uo. 24:4.

³⁹⁸ 2Sámuel 23:3.

³⁹⁹ 1Mózes 25:26.

⁴⁰⁰ 1Királyok 11:11.

⁴⁰¹ Uo. 3:5.

⁴⁰² 1Mózes 15:1.

⁴⁰³ Uo. 46:2.

⁴⁰⁴ Uo. 9:2.

⁴⁰⁵ 4Mózes 12:6.

álomnak, amelyben részesültek a prófétiaiban, hanem feltétlenül azt állítják, hogy az prófétia, így mondja Jakob ősatyánk, miután a prófétia álmából fölébred; nem mondja ugyanis: „Ez álom”, hanem határozottan állítja, mondván:⁴⁰⁶ "Bizony! e helyütt az Örökkévaló vagyon"; továbbá:⁴⁰⁷ "Isten a leghatalmasabb jelent meg nekem Luzban, Kanaan országában"; határozottan állítja e szerint, hogy az próféta; ellenben Salamonnál az mondatik: „S fölébredte Salamon, s íme álom volt". Úgyanígy találod, hogy Dániel megengedi amaz állítást, hogy azok álmok, jóllehet, hogy azok közben angyalt látott s szavát hallotta, álmoknak nevezi azokat, még miután már megtudta volt belőlük, ami tudomására adatott. "Aztán" – úgymond – "a titok közölve lett Dániellel az éj látománnyában"⁴⁰⁸; továbbá mondja: Erre az álmot leírja s. a. t. Láttam látománnyom közben éjnek idején s. a. t.⁴⁰⁹; "És fejem látománnyai megijesztettek"⁴¹⁰; továbbá azt mondja:⁴¹¹ "És elbámultam a látománnyon, amelyet senki sem értett"; kétségkívül hogy; ez a fok alantabb, mint az, amelyről az mondatik: „Álomban szólok hozzá". Ennek okáért beleegyezett a felekezet abba, hogy Dániel könyvét a szent iratok közzé sorozzák, nem pedig a próféták közzé. S ez okból figyelmeztettek rá, hogy a próféta azon neme, melyben Dániel és Salamon részesültek, jóllehet, hogy álomban angyalt láttak, nem találták azt maguk sem tökéletes prófétiainak, hanem csak álomnak, amely bizonyos dolgok valóját tudomására hozza, s ez abba a nembe helyez, melyben valaki szent szellemben szól, s ez a második fok. S így van ez, hogy a szent iratok osztályozásában nem tettek különbséget a példabeszédek, Kohelet, Dániel a Zsoltár és a Ruth és Eszter-féle tekeres közt, valamennyi szent szellemben iratott, s mind ezek szintén prófétáknak neveztetnek általánosságban.

A harmadik fok, s ez az első fok azokra nézve, kik azt mondják: "S az Örökkévalónak szava volt hozzám", vagy akik ehhez hasonló kifejezésekkel élnek – az, midőn a próféta képletet lát álomban, mindazon feltételek alatt, melyekről ezt megelőzőleg szó volt a prófétia valójára nézve, s ama prófétiai álomban magában lészen nyilvánvalóvá ama képlet értelme, mellyel valami céloztatik, mint milyen Zacharja képleteinek nagy része."

A negyedik fok, midőn valamit hall prófétiai álomban, világosan és kifejezetten, de nem látja annak közlőjét, amint Sámuellel megesett a prófétia kezdetén, melyben részesült, amint azt tartalmából magyaráztuk.

Az ötödik fok, midőn vele angyal álomban beszél, amint mondva van Ezékiel prófétiainak egyikében:⁴¹² "És szólott hozzám egy férfiú, ember fia".

A hatodik fok, amidőn valaki vele beszél álomban, s ez a Próféták nagyobb részének esete, amint mondva van:⁴¹³ "És szólott hozzám az Örökkévaló angyala álomban".

⁴⁰⁶ *IMózes* 28:16.

⁴⁰⁷ *Uo.* 48:3.

⁴⁰⁸ *Dániel* 2:19.

⁴⁰⁹ *Uo.* 7:1-2.

⁴¹⁰ *Uo.* 15.

⁴¹¹ *Uo.* 8:27.

⁴¹² *Jechezkél* 40:4.

⁴¹³ *IMózes* 31:11.

A *hetedik fok*, midőn a prófétai álomban úgy lászik, mintha Isten szólana hozzá, mint Jezsaiás mondása:⁴¹⁴ "Láttam az Örökkévalót, és szóla: kit küldjek?" s. a. t.; s amint Michajahu, Jimla fia mondja: "Láttam az Örökkévalót".

A *nyolcadik fok*, midőn látományban részesül a prófétia látomány közben, s képleteket lát, mint Ábrahám az állatdarabok közötti látományban, mert ama képletek nappali látományban voltak, amint világosan ki van fejezve.

A *kilencedik fok*, midőn szavakat hall a látomány közben, amint Ábrahámmal történt:⁴¹⁵ "Íme Isten szava volt hozzá intézve: Ez nem fog téged örökölni".

A *tizedik fok*, midőn valakit lát, aki vele a látomány közben beszél, mint Ábrahámról mondatott a Mamre ligetében, és mint Jozsuáról Jerichóban.

A *tizenegyedik fok*, midőn úgy látszik, hogy egy angyal szól hozzá a látomány közben, mint Ábrahám az áldozatul hozatal percében, s ez szerintem a legmagasabb foka a prófétáknak, kiknek viszonyairól azok könyvei tanúskodnak, miután megállapodás történt az illető egyéniség elméleti tökéletessége tekintetében, amint azt magával hozza az a fölötti elmélkedés, s miután kivételt tettek e tekintetben Mózes tanítókra nézve. Hanem, hogy lehetséges-e, miszerint prófétának úgy tessék prófétai látományban, mintha Isten beszélne vele, ez, szerintem valószínűtlen. Már idáig el nem jut a képzelő tehetség működésének ereje. S ezt azt állapotot nem találjuk a többi prófétáknál. S ez okból magyarázza a Tóra, mondván:⁴¹⁶ "Látományban ismertetem meg magam vele, álomban szólok hozzá"; a beszédet az álomba helyezi, az intellectus összeköttetését és kifolyását pedig a látományba, s ez az, amit a *etvadá* ("megismertetem magamat") szóval jelez, mely visszaható ige *jádá*-ból (tudni, ismerni). De nem mondta azt világosan, hogy a látomány közben szó hallható Istentől.

Miután feltaláltam a szentirási helyeket, melyek amellet tanúskodnak, hogy a próféta szavakat hallott s kitűnt, hogy az látomány közben történt, mint pusztá vélekedést azt mondtam, talán lehetséges, hogy a szót, mely álomban hallatott, s melyhez hasonlóan nincs helye látományban, mint Istentől hozzá intézettnek képzelet! S mindezt mivel a szószerinti értelemhez tartottam magamat. Lehetséges egyébiránt, hogy valaki azt mondja, hogy minden látomány, amelynél azt találjuk, hogy szó hallatott, valójában, első gondolatra, látomány volt, aztán pedig álomossággá változott át, s lett belőle álom, amint ezt ama mondásra vonatkozólag magyaráztuk:⁴¹⁷ "És mély álom vett erőt Ábrahámon", amelyről azt mondták, hogy ez a prófétia mély álma. Tehát valahányszor szót hallottak, bármily módon halották legyen azt, álomban történt az, amint az írás mondja:⁴¹⁸ "Álomban szólok hozzá". Ellenben prófétai látományban nem fognak fel egyebet képleteknél vagy elméleti észleleteknél, melyek közvetítésével bölcséleti dolgok birtokába jutnak, olyanokhoz amelyek az elmélkedés útján elérhetőek, amint fejtegettük, s ez az, amit mondtak:⁴¹⁹ "Látományban ismertetem meg magamat". Ez utóbbi értelmezés nyomán a prófétia fokai számra nézve nyolcan lesznek, mik közül a legmagasabb és a legtökéletesebb.

⁴¹⁴ *Jesájá* 6:1.

⁴¹⁵ *IMózes* 15:4.

⁴¹⁶ *4Mózes* 12:6.

⁴¹⁷ *IMózes* 15:12.

⁴¹⁸ *4Mózes* 12:6.

⁴¹⁹ *Uo.*

tesebb az lesz, általán véve, mikor a próféta látományban prófétizál, s hozzá intézi a szót akár egy ember is, amint említettük.

Te azt az ellenvetést tehetnéd, mondván: "Te a prófécia fokai közzé számítottad azt is, midőn a próféta a szót Istentől hallja, ki vele beszél, mint Jezsaiás és Michájáhu. Már most, hogy lehet az, holott nálunk elv, hogy minden próféta a szót angyal közvetítésével hallja; csupán Mózes tanítónk az, kiről az mondatott:⁴²⁰ "szájról szájra beszélek vele"? Tudd meg, hogy a dolog így áll, hogy a közvetítő itt a képzelő tehetség, mert midőn hallja, hogy Isten beszél vele, ez csak prófétai álom közben történik, míg Mózes tanítónk a föld alól, a két Cherub közül halotta, anélkül, hogy a képzelő tehetséget igénybe vette volna. Már kiemeltük a *Mischne Thora* című munkánkban ama prófécia különbségeit, valamint magyarázatot adtunk a "szájról szájra" szavakról⁴²¹, valamint ezekről, "amint valaki felebarátjával beszél"⁴²² s több ilyenről. Végy tudomást erről onnan, nem szükséges ismételn, ami már egyszer mondva volt.

2. rész 46. fejezet

Az álom és a látomás a próféciaiban

Egy embernél következtethetni a nem valamennyi egyedeire, s tudva lesz aztán, hogy annak minden egyes tagja ilyen formával bír. S amit e fejezetben célul tűztem ki, az, hogy megállapítsam, miszerint a próféták elbeszéléseinek valamely formájából következtetést vonhatsz valamennyi e nemhez tartozó elbeszélésekre. S ez előzetes megjegyzés után tudni fogod, hogy valamint mikor az embernek álomban úgy tetszik, hogy valamely országba ment, legott megnősült, egy bizonyos időn át ott maradt, ahol fia született. Itt kinek ilyen vagy olyan nevet adott, s helyzete s viszonyai így vagy úgy voltak: hasonlóképpen a próféták képletei, úgy azok, amelyek látszanak, mint azok, melyek a prófétai látomásban tettekben nyernek kifejezést (amennyiben a képlet t. i. szükségessé teszi a tettet) nem különben a dolgok, melyeket a próféta véghez visz, és az időszakok, melyek képletilag fölemlítetnek az egyes cselekedetek és az egyik helyről a másikra való rándulások között, mind a prófétai látomásban megy végbe, de nem az érzékek által észlelt valódi tények. Egy némelyekről közülük határozottan tétetik említés a prófétai könyvekben. Mert miután tudva van, hogy mindaz prófétai látomás, nem szükséges ismételve említeni a képlet egyes részeinél, hogy ez prófétai látomásban ment végbe; így mikor a próféta mondja: „És az Örökkévaló szóla hozzám” nem szükséges magyarázni, hogy ez álomban történt, a köznép ugyan azt gondolja, hogy azon cselekedetek, helyváltozások, kérdések és feleletek, mind érzéki észleletek, nem pedig prófétai látomás közben mentek végbe. Példát hozok fel, melyhez senki részéről kétség nem fér, s hozzátozok még valamit, ami e nemből való, s e kevésből következtetést vonhatsz arra, amit nem hozok fel. Ami világos és kétségkívül való, az Ezékiel eme mondása:⁴²³ „Én a házamban ültem, és Jehuda vénei előttem ültek vala s. a. t. És felemele engem szélvész föld és ég közzé és elvive engem Jeruzsálembe isteni látomásokban”. Éppúgy mikor mondja:⁴²⁴ „Felállottam, és kimentem a völgybe”, ez is isteni látomásokban volt,

⁴²⁰ 4Mózes 12:8.

⁴²¹ Uo. 12:8.

⁴²² 2Mózes 33:11.

⁴²³ Jechezkél 8:1., 3.

⁴²⁴ Uo. 3:23.

amint Ábrahámról mondva van:⁴²⁵ „És kihozta őt az utcára”, ami látomás közben történt⁴²⁶...

Ez úgy van, mint midőn az mondatik Ábrahám esetében:⁴²⁷ „És az Örökkévalónak szava volt Ábrahámhoz a látomásban, mondván”, s ugyanazon prófétai látomásban mondatik.⁴²⁸ „És kivitte őt az utcára, és szóla tekints az ég felé, és számláld meg a csillagokat”; világos, hogy ez prófétai látomásban volt. Úgy tetszett neki, mintha ki lett volna vezetve a helyből, ahol volt, úgy hogy az eget látta, mire aztán mondva lett neki: „Számláld meg a csillagokat”. Ilyen az elbeszélés, amint látod... s ez oly valami, melyhez kétség nem fér, s mely szem elől nem tévesztetik, csupán olyan által, aki a leghetségest a lehetetlennel összezavarja.

S amit felhoztam, abból következtetést vonhatsz arra, amit fel nem hoztam. Mind egy nemből való, egy módszer alá tartozó, mind prófétai látomás. S valahányszor az mondatik ama látomásban, hogy ő úgy tett vagy halott, vagy kiment vagy bement, vagy szólott, vagy hozzá intéztetett a szó, vagy állt, vagy ült, vagy fölment vagy lement vagy útra kelt, vagy kérdezett vagy megkérdeztetett, mind a prófétai látomásban történt, habár soká tartottak is az elbeszélt cselekedetek, és időszakokkal és egyéniségekkel, melyekre rá volt utalva, úgy szintén bizonyos helyekkel kapcsolatba hozattak; s mihelyt kitűnik, hogy ama cselekedet képlet, tudni fogod, elvitázhatatlan bizonyossággal, hogy az prófétai látomásban történt.

⁴²⁵ *IMózes* 15:5.

⁴²⁶ *Uo.* 1.

⁴²⁷ *IMózes* 15:1.

⁴²⁸ *Uo.* 5.

Náchmanidész, Mose ben Náchmán, a Rámbán:

Kommentár az *IMózes* 18:1-hez

Valódi vagy álombeli angyalok?

És megjelent néki az Örökkévaló – Rási hozzáfűzi: „Beteglátogatóba jött. Azt mondta rabbi Cháma, Chanina fia: »Harmadnapja metélték körül, s az egyedül Szent, áldassék neve, jött, hogy tudakozódjék a hogyléte felől.« Íme, három férfiú állt előtte – angyalok ezek, ember formájában jelentek meg. Három – egy, hogy hírül hozza Sárának: gyermeke lesz; egy, hogy meggyógyítsa Ábrahámot; egy, hogy elpusztítsa Szodomát. Rafaél, miután meggyógyította Ábrahámot, Lót megmentésére indult”, mert ez a két feladat nem kettő, csak egy.⁴²⁹ Talán azért volt így, mert a második küldetése más helyre szólt, és csak azután kapta a parancsot[, hogy az első feladatát teljesítette]. De az is lehet, hogy azért volt így, mert a két küldetésnek azonos célja volt: életmentés. „És ők ettek⁴³⁰ – azaz úgy látszott, mintha ettek volna.”

A *Tévelygők útmutatójában* (Maimonidész) az áll, hogy ez a szentírási szakasz egy általános érvényű kijelentésre és azután egy részletes leírásra osztható. Tehát az Írás először közli velünk, hogy az Örökkévaló megjelent Ábrahámnak profetikus látomásokban, és azután közli, hogy ez a látomás éppen milyen módon esett meg, hogy tudniillik [Ábrahám] felemelte szemeit a látásban, és „íme, három férfiú állt előtte... és szólt: Uram, ha ugyan kegyet találtam előtted...”⁴³¹ Ez a mondat arról számolna be tehát, mit mondott Ábrahám a profetikus látásban a három alak közül az egyiknek, mégpedig a vezetőjüknek.

Na mármost, ha a látomásban csak kenyérrel élő emberek jelentek volna meg Ábrahámnak, miért mondaná az Írás, hogy „és megjelent neki az Örökkévaló”, azaz mintha nem csak gondolatban és látásokban jelent volna meg?⁴³² Ilyesmit egyetlen próféciában sem találunk másutt. Márpedig [Maimonidész] szavainak értelmében Sára nem sütött lepényt, Ábrahám nem vágott borjút, és persze Sára sem nevetett. Ez mind látomás volt! Ha így van, akkor bizony ez az álom „a sok munkával”⁴³³ jött, mint a hamis álmok, mert hát mi lett volna a célja annak, hogy mindezt lássa [Ábrahám]?⁴³⁴ Hasonlóképpen, azt

⁴²⁹ „Egy angyal egyszerre csak egy küldetést lát el.” *Brésit Rábá* 50:2.

⁴³⁰ 8-as vers.

⁴³¹ 3-as vers.

⁴³² Azaz más szavakkal: miért kezdődik a szakasz a Szentírásban azzal a kijelentéssel, hogy „és megjelent neki az Örökkévaló”, ha azután a részletes beszámolóból kiderül, hogy csak angyalokat látott?

⁴³³ *Prédikátor* 5:2.

⁴³⁴ Azaz mi célt szolgált volna a látásban az étkezés előkészítésének leírása, hiszen nem kapcsolódik a születendő fiúról szóló ígérethez?

írja a *Tévelygők útmutatója* szerzője erről a versről: „És tusakodott vele egy ember”,⁴³⁵ hogy ez is profetikus látás volna csupán. De ha így lenne, fel nem foghatom, miért „sántított a csípőjén” másnap, amikor felkelt? És miért mondja Jákob: „Mert láttam az Istent színről színre, és megmenekült a lelkem”?⁴³⁶ A proféták nem féltek attól, hogy valamely profetikus látás miatt halál fenyegetné őket. Jákob pedig látott már nagyobb és fontosabb látomást is, mint ez lenne, nem is egyszer, profetikus látásban látta ő magát a szentséges Istent is.⁴³⁷ Tehát a szerző véleménye szerint, aki szükségesnek találja a következetesség kedvéért hasonlóképpen értelmezni Lót esetét, az angyalok nem mentek be Lót házába, nem sütött nekik kovásztalan kenyeret, és nem ettek.⁴³⁸ Az egész csak látomás volt! De ha Lót lelke fel is tudott emelkedni egy profetikus látás befogadásáig, csak nem lett Szodoma romlott, gonosz népe is egyszeribe mind profétává? Mert ugyan ki mondta meg nekik, hogy e férfiak Lót házához jöttek? És ha ezek [ti. Szodoma lakóinak tettei] a profetikus látás része voltak, abból az következne, hogy ezek a versek is a látás részei: „Kelj fel, vedd feleségedet... És így szólott: Menekülj életedért... Íme, tekintettel vagyok rád...”,⁴³⁹ és az egész fejezet is, és ha ez így van, Lót ott maradhatott volna Szodomában! De a Moré Nevuchim szerzője úgy gondolja ezek szerint, hogy mindezen események valóban megtörténtek, csak a hozzájuk tartozó párbeszédetek voltak a látás részei! De az efféle vélekedés ellentmond a Szentírásnak. Odahallgatni sem szabad, nem hogy elhinni!

Angyalok mindig csak álomban...

Valójában mindenütt, ahol az Írás angyalokról szól, hogy látták és hallották őket beszélni, az látomás vagy álom kell legyen, minthogy az ember nem érzékeli az angyalokat valódi formájukban. De az efféle látások még nem profetikus látások önmagunkban, minthogy aki látja az angyalokat, vagy hallja a szavukat, attól még nem lesz profétává. Mert nem úgy van, ahogy a Rabbi [Maimonidész] állítja, hogy tudniillik minden proféta, Mózes, a mi tanítónkat kivéve, angyali közvetítéssel kapta látásait. A bölcsek megmondták már Dánielről: „Azok⁴⁴⁰ nagyobbak voltak nála, minthogy proféták voltak, ő meg nem volt az.” Ezért nincs együtt az ő könyve a profétákéval, mert az ő találkozása Gábiél angyallal, bár valóban megjelent neki, és szólt vele, ébren történt, ahogy mondván van a második templommal kapcsolatos látásáról: „Még mondtam az imádságot, amikor Gábiél, az a férfi...”⁴⁴¹ A végső megváltásról szóló látása⁴⁴² is ébren érte őt, barátaival sétálgatott a Tigris folyó partján. Az egyiptomi Hágár⁴⁴³ sem számít a profétanók közé.⁴⁴⁴ Világos az is, hogy az ő esete nem a *bát kol* (profétai közlés) esete, ahogy azt a Rabbi [Maimonidész] szeretné hinni. Az Írás továbbá megkülönbözteti Mózes, a

⁴³⁵ *IMózes* 32:25.

⁴³⁶ Uo. 32:31.

⁴³⁷ Uo. 28:13.

⁴³⁸ Uo. 19:3.

⁴³⁹ Uo. 19:17–21.

⁴⁴⁰ Ti. Haggáj, Zchárjá és Máláchi – a második templom idején élt három proféta.

⁴⁴¹ *Dániel* 9:21.

⁴⁴² Uo. 10.

⁴⁴³ *IMózes* 16:7.

⁴⁴⁴ *Mögilá* 14a.

mi tanítónk próféciáit más atyák próféciáitól, ahogy mondva van: „És megjelentem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak mint Mindenható Isten...”⁴⁴⁵, és ez a név a Teremtő szent neveinek egyike, nem jelölhet angyalt. Rabbijaink a következőket tanítják a Mózes és más próféták próféciái közti különbségről: „Mi a különbség Mózes és a próféták között? A rabbik azt mondják, hogy minden próféta homályos látást látott. Ezért mondja erről a Szentírás: Én adtam a sok látomást, és a példázatokat a próféták által.⁴⁴⁶ Mózes viszont nyílt látomásban látta, amit látott. Ezért mondja az Írás erről: az Örökkévaló hasonlatosságát látja ő”,⁴⁴⁷ amint a *Vájikrá rábá*ban és más helyeken is el van magyarázva. De sehol sem tulajdonítják a bölcseink a próféták próféciáit angyaloknak.

Ne bocsátkozzék most vitába valaki a verset idézve: „Én is olyan próféta vagyok, mint te, és egy angyal így szólt hozzám az Úr parancsára...”⁴⁴⁸, minthogy ennek az értelmé a következő: „Én is próféta vagyok, mint te, és tudom, hogy az angyal, aki velem szólt, az Isten szavát szólta, ez lévén a prófécia egyik formája, amint az Isten embere mondta: Mert ilyen parancsot adott nekem az Úr, és később megint: Mert ilyen parancsot kaptam az Úrtól.”⁴⁴⁹

Rabbijaink továbbá azt mondják⁴⁵⁰ Bileámról – idézve szavait: És most, ha rossznak tetszik szemedben, vissza akarok térni⁴⁵¹ – [mintha ezt mondta volna]: „Nem megyek el [Bálák követeivel], míg az egyedül Szent, áldassék, nem mondja nekem:⁴⁵² Kelj fel, menj el velük,⁴⁵³ te meg [ti. az angyal] azt mondod, hogy térjek vissza. Ilyenek az Ő útjai! Nem mondta-e Ábrahámnak, hogy áldozza fel a fiát, azután meg az Örökkévaló angyala így szólt Ábrahámhoz: Ne nyújtsd ki kezedet a fiúra!⁴⁵⁴ Bizony van úgy, hogy Ő szól valamit, azután angyalával visszavonítja...” Azaz bölcseink azt mondják tehát ezzel, hogy az első utasítás, mely próféciában érkezett az Istentől, ahogy írva van, nem olyan, mint a második, amiről az van mondva, hogy angyal által érkezett; csak hát nem volt példa nélkül való az ilyesmi, mert a prófétákkal megtörtént, hogy kaptak utasítást próféciában, azután a megmásítását angyal által, és tudták, hogy a visszavonás az Isten szava az angyal által.

A *Vájikrá rábá* elején bölcseink azt mondják: „Szólította Mózes az Úr, nem úgy mint Ábrahámot. Mert Ábrahámról az van írva: az Úr angyala másodszor is kiáltott Ábrahámnak a mennyből... Az angyal kiáltott, és az Isten szólta a szót, de itt Mózesre való tekintettel az mondja az egyedül Szent, áldassék: »Én vagyok az, aki szólt, én szóltam a szót.«” Azazhogy Ábrahám nem részesült próféciában, amíg a lelkét előbb az angyal

⁴⁴⁵ 2Mózes 6:3.

⁴⁴⁶ Hóséa 12:11.

⁴⁴⁷ 4Mózes 12:8.

⁴⁴⁸ 1Királyok 13:18. Magyarán mondva: ne idézze senki ezt a verset annak bizonyosságául, hogy a próféták maguk is angyali közvetítésnek tulajdonították a próféciáikat, mert ez nem korrekt magyarázat, amint a továbbiakban Nahmanidész kifejti.

⁴⁴⁹ 1Királyok 13:9 és 17.

⁴⁵⁰ Bámidbár Rábá 20:13.

⁴⁵¹ 4Mózes 22:34.

⁴⁵² 4Mózes 22:34.

⁴⁵³ 4Mózes 22:20.

⁴⁵⁴ 1Mózes 22:12.

fogadásával fel nem készítette, és erről a színtről emelkedett fel a prófécia fogadására, addig Mózes mindenkor készen állt arra, hogy a próféciát fogadja.

Bölcseink tehát mindenütt azt hangsúlyozzák, hogy önmagában az angyali jelenés nem prófécia, és hogy aki angyalt lát és velük beszél, az még nem próféta, amint Dánielről mondtam korábban. Erről a fajta látomásról inkább mondhatjuk, hogy az „a szemek felnyitása”, mint ebben a versben: Ekkor az Úr megnyitotta Bálám szemét, aki meglátta az Úr angyalát...,⁴⁵⁵ hasonlóképpen: Majd Elizeus így imádkozott: Uram, nyisd meg a szemét, hadd lásson.⁴⁵⁶ De amikor az Írás az angyalokról úgy beszél, mint akik emberi formában jelentek meg, mint a kiinduláskor idézett szakaszunkban is, és a Lót történetében – és hasonlóképpen: És tusakodott vele egy ember,⁴⁵⁷ vagy itt: Találkozott egy emberrel...,⁴⁵⁸ rabbijaink véleménye szerint –, nos, ezekben az esetekben mind az Isten dicsőségének egy különleges formája nyilvánult meg az angyalokban, amit a Tóra titka-inak ismerői „öltözetnek” neveznek, ez felfogható az emberi tekintet számára, ha tiszta szívű és istenfélő, mint a próféták tanítványai, ennél többet nem tudok erről mondani. Ami pedig azokat a helyeket illeti, ahol az Írásokban azt találjuk, hogy az Isten látható volt, és angyal hangját hallották, vagy fordítva, angyal volt látható, és az Isten szava hallható, ahogy írva van Mózesről a prófécia körülményeinek leírásakor⁴⁵⁹, és Zchárjá szavai esetében⁴⁶⁰, a továbbiakban igyekszem megvilágítani az élő Isten hasonlatokban kifejtett szavait.

⁴⁵⁵ 4Mózes 22:31.

⁴⁵⁶ 2Királyok 6:17.

⁴⁵⁷ 1Mózes 32:25.

⁴⁵⁸ 1Mózes 37:15.

⁴⁵⁹ 2Mózes 3:2.

⁴⁶⁰ Zchárjá 1:14.

Gersonidész, Lévi ben Gerson, a Rálbág:

Milchámot Hásém: Isten háborúi

Különbség az álmok, a jövődőlés és a prófécia között

II. rész, 6. fejezet

...Miután kifejtettük ezeket a különbségeket [egyfelől] a prófécia, [másfelől] a jövődőlés és az álmok között, nyilvánvaló, hogy az általuk reprezentált kommunikációs folyamatok nem azonosak. Mert ha úgy volna, akkor a köztük lévő különbség pusztán a fokozatok különbsége volna, aszerint, hogy a befogadó mennyire van felkészülve [a fogadásukra], mert e feltételezés szerint voltaképpen mindhárom ugyanaz a létesítő ok hozná létre, és ugyanolyan befogadót igényelnének. Inkább azt kell gondolnunk, hogy e három [kommunikációs folyamat] nyilvánvalóan nem azonos, minthogy a profetikus kommunikáció befogadója [szemben a másik kettővel] az emberi értelem. Amint fentebb kifejtettük, ha az emberi értelem ki van fejlesztve a felfogható tudás [feldolgozása] által, szükségképpen következik belőle, hogy az efféle kommunikáció szintje összefüggésben áll az értelem tökéletesedésének szintjével, és hogy az az értelem, melyben semmiféle tökéletesség sincsen, nem részesülhet az ilyenfajta emanációból. Márpedig ez tökéletesen ellentmond a tapasztalatainknak [tudniillik az álmok és a jövődőlés tekintetében], mert azt találjuk, hogy az efféle kommunikáció gyermekeknél és egyszerű embereknél is előfordul, sőt mi több, még gyakrabban, mint azoknál, akik bölcsőbbek náluk.⁴⁶¹

Továbbá, a prófécia, a jövődőlés és az álomlátás közti elképesztően nagy különbségek is arra utalnak, hogy nem lehet e három azonos fajtájú jelenség, mert ha azok volnának, nem létezhetnének köztük ilyen megdöbbentő sokféleség. Inkább csak mennyiségi különbség lehetne köztük, mint mondtuk, magasabb vagy alacsonyabb szintű megnyilvánulás. De minthogy így van [tehát hogy lényegi különbség van e három között, nem pedig pusztán mennyiségi], a nagy eltérések nem jelentenek elméleti problémát.

⁴⁶¹ Az okfejtés egy kicsit elliptikus: Gersonidész azt mondja, hogy a prófécia befogadó eleme más, mint a jövődőlésé és az álomlátásé, mert ha nem így volna, az következne belőle, hogy ha az elme tökéletesedése szükséges az ilyenfajta emanáció befogadására, akkor a tökéletesedés híján az ember nem volna képes részesülni belőle, márpedig azt tapasztaljuk, hogy gyermekek és tudatlanok is részesednek belőle. A konklúziót itt még nem mondja ki: ebből egyértelmű, hogy e háromféle kommunikáció nem lehet azonos fajtájú, nem azonos a létesítő oka és nem azonos a befogadó. Ezután tovább folytatja a különbségek taglalását.

A látomást és álmot befogadó személy képessége

De azt még ki kell kutatnunk a rendelkezésünkre álló előfeltevések alapján, és összhangban azzal, amit tapasztalunk e tárgyban, hogy mi a természete e háromféle közlésnek, mi a létesítő okuk, és mi a befogadójuk. Mert bár e vállalkozásunkban nagy nehézségek rejlenek, minthogy kevés előzetes tudásnak vagyunk csak a birtokában, mégis szükségszerű, hogy kifejtsük e témát a megértésünk szintjének megfelelően, minthogy a létező dolgok természetének megértése – aszerint, ahogy azok megismerhetőek – az emberi boldogság lényegét alkotja.

Fenntartjuk, hogy ha e háromféle közlésben a befogadó nem ugyanaz az egy szubsztancia (létező), akkor a létesítő okuk is szükségképpen többféle. Tegyük fel, hogy a befogadó nem azonos a három esetben, hanem az egyik esetében a képzelet az, márpedig akkor a létesítő okuk sem lehet azonos, minthogy a képzelet nem részesülhet közlésben egyenesen az [isteni] értelemről, csak az emberi értelmén keresztül, ez ugyanis a léleknek mint valóságos egységnek a működési elve. Ha ezt elfogadjuk igaznak, akkor ezen a feltételezésre épülő szillogizmuson keresztül beláthatjuk, hogy a befogadó nem lehet azonos e három különféle közlés esetén. A prófécia esetében a befogadó nyilvánvalóan az emberi értelem, ennél fogva a prófécia megnyilvánulásai összefüggnek az értelem tökéletesedésével. A jövendölés és az álomlás esetében viszont nem lehet az értelem a befogadó, mert ha az volna, akkor az értelmi fejlettség szintje meghatározná a közlések megnyilvánulásának szintjét is, olyannyira, hogy a minél tökéletesebb értelem egyre magasabb szintű emanációban részesülne. Tehát az efféle közlést gyakrabban tapasztalnának a bölcsek, mint a gyerekek és a tudatlanok közt, márpedig azok között tapasztaljuk gyakrabban... Ez tehát ellentmond a tapasztalatunknak, hogy tudniillik az efféle közlés gyakrabban tapasztalható gyermekek és tudatlanok körében, mint a náluk bölcsebbeknél.

Senki se álljon elő azzal az ellenvetéssel, hogy a gyerekek és tudatlanok körében azért fordul elő gyakrabban az efféle közlés, mert ezek nincsenek annyira elfoglalva az érzékelés-megismerés tárgyával és ezért [könnyebben] szállnak át a gondolataik ezekről az elterelő [elfoglaltságokról] más tárgyakra. Ennek eredményeként volna az ő értelmük-gondolkodásuk könnyebben izolálható lenne az egyéb mentális képességeiktől, mint másoké, és ezért volnának nyitottabbak az ilyenfajta emanáció befogadására. Az ilyen ellenvetésre azt mondjuk, hogy éppenséggel lehetetlen azoknak, akiknek az értelem nincs kifejlődve, hogy izolálják a gondolkodásukat a lelkük más részeitől, mert egy ilyen elkülönülésnek a létesítő oka nincs meg bennük. Azok viszont, akiknek az értelem ki van fejlődve, képesek elkülöníteni az értelmük működését, ha a megismerés tárgyával vannak elfoglalva, mert így lehet a lélek részeit elkülöníteni. Ez a könyvem érdeklődő olvasója számára nyilvánvaló.

Az álom s a jövendölés – képzelet, a prófécia – értelem

Annak a helyzetéhez, aki a tanulmányaiba merülve el van foglalva [a megismerés] cselekedeteivel, és ezzel elkülöníti magát egyéb mentális képességeitől, és [átmenetileg] erőtlenebbé teszi a [testi] érzékelést is, azt az analógiát hozhatnánk fel, ahogyan az emésztőszervek működnek, amikor a legnagyobb erővel dolgoznak az emésztésen, elkülönülve az egyéb érzékeléstől, és a test melegét [erőit] el is vonják más szervektől a saját feladatuk ellátására, és ezért elálmosodunk. Ez a lélek egysége miatt van így, mert amikor a lélek valamelyik működési területén el van foglalva, aktivizálódik, a többi olyankor gyümölcstelen, minthogy egyszerre két helyen [teljes] aktivitásra nem képes. Már-

pedig ha ez így van, világos, hogy az álomlátások és jövőmondások befogadója a lélekben a képzelet, míg a prófécia esetében az emberi értelem.

Az, hogy az álomlátások befogadója a képzelet, az [arisztotelészi] *De sensu et sensibili* értekezésre vetett felületes pillantással is tisztázható, minthogy ott világosan ki van fejtve, hogy az álmok úgy általában a képzelettel állnak összefüggésben. A jövődőlés ugyancsak azonos kategóriába tartozik az álomlátásokkal; e kettő között a különbség csak a szintjükben nyilvánul meg, a kétféle közlés esetén a kommunikáció módja azonos. És minthogy ez így van, szükségképpen következik, hogy a létesítő okuk és a befogadójuk is megegyezik. És mivel a képzelet ezt a közlést nem közvetlenül az [isteni] Aktív Értelemről veszi, szükséges, hogy legyen egy másik létesítő ok is. Márpedig a megelőző fejezetekben világossá tettük, hogy általános érvényű következtetés az, hogy a létesítő ok e három közlésfajta esetében mindig az Aktív Értelem, és most mégis elismerjük a lehetőségét annak, hogy egy másik létesítő ok is közreműködik – nehéz lenne megértenünk, mi legyen ez a másik ok.

A prófécia feltétlenül a boldogsághoz vezet, a látomás nem feltétlenül

A következőképpen kell értenünk ezt: a mostani feltevésünkben szükségképpen következik, hogy nem lehet az Aktív Értelem a létesítő oka a jövődölések és az álomlátások esetén, míg a korábbi megállapításunkból az következik szükségszerűen, hogy mindhárom közlésfajta esetén az Aktív Értelem az [igazi] létesítő ok, tehát ebből az következik, hogy az Aktív Értelem egyrészt létesítő ok ebben az esetben, másrészt meg hogy nem az. Minthogy ez így áll, nyilvánvaló, hogy az Aktív Értelem úgy létesítő oka a jövődölésnek és az álomlátásnak, hogy közvetítő segítségével az – nem pedig saját szubsztanciájából közvetlenül –; és abból, hogy szükségesnek mondja ki a korábbi állításunk, miszerint általánosságban az efféle közléseknek az Aktív Értelem kell legyen a létesítő oka, még nem következik, hogy feltétlenül a közvetlen oka kell legyen. Az változatlanul szükségszerű, hogy Ő legyen a létesítő ok – akár közvetítő útján, akár közvetlenül –, ez nyilvánvaló az itt adott magyarázatunkból. A második állításunk, mely kimondja, hogy nem lehet az Aktív Értelem a létesítő ok [a jövődölés és az álomlátás esetén], csak a közvetlen cselekvést zárja ki az Aktív Értelem részéről, de a közvetett cselekvést nem.

Minthogy ez így van, szükséges megmagyaráznunk, mi lesz a közvetítő. És mivel számos esetben az égitestek szolgálnak közvetítőként az Aktív Értelem munkáiban, úgy tűnik, e közlések esetében is ők szolgálnak közvetítőként. Továbbá, amint korábban kifejtettük, hogy ezeknek a közléseknek a szerkezeti-működési mintáit is az égitestek határozzák meg, és az égitesteknek maguknak is van értelmük, nyilván értik és átlátják azokat a struktúrákat, melyek belőlük [azaz az ő mozgásukból] erednek. Ezt részletesebben ennek a könyvnek az ötödik részében fogjuk megtárgyalni. Most csak mintegy előszóként fejtjük ki a később következő [részletesebb] tárgyalás előtt. Nevezetes azt, hogy bármi származik is strukturálisan az egyik vagy másik égitesttől, arra egy másik égitest nem lehet hatással, és hogy az égitesteket mozgatók értelme csak azt fogja fel, ami a hozzájuk tartozó égitest mozgásából ered, azt nem, amit más mozgatók művelnek. Amint ezt leszögeztük, fenntarthatjuk azt a véleményünket is, hogy amiként a fantázia-képekre és gondolatokra közvetlen hatással van minden emberben az éppen aktuális csillagállás (az aszcendens és a domináns), úgy ha a képzelet elkülönül [átmenetileg] a lélek egyéb területeitől, könnyebben befogad olyan mintázatokat, melyek más emberekre vonatkoznak, már ha éppen olyan emanáció éri el az embert. És minthogy a kommu-

nikációnak ebben a fajtájában nem vesz részt egyszerre minden égitest, amint az nyilvánvaló azok előtt, akik az asztrológia [tudományában] jártasak, viszont a [mozgási] mintázatot az összes égitest összjátéka határozza meg, az így szereshető tudás is szükségképpen tökéletlen, ennek köszönhető az a sok tévedés, amit az [asztrológiai] előjelzésekben tapasztalhatunk.

De minthogy a próféciaiban az Aktív Értelem, mely az égitestek mozgatóit is átjárja, [közvetlenül] nyilvánul meg, az így szereshető [tudás] maga is tökéletes. És mivel a prófécia egyenesen az Aktív Értelemtől származik, márpedig Ő az embernek csak javát akarja, és hogy boldog legyen – a különféle tökéletesedések révén, melyekkel felruházta őt –, mert az Aktív Értelem jelenlétének és munkáinak végső célja [mindig] ez, a prófécia az embert a boldogsága felé tereli.

A jövendölések és álomlátások viszont, minthogy az égitestekből származó erőknek tulajdoníthatóak, ahogy az imént magyaráztuk, az ember gondolkodására és képzeletére hatva nem feltétlenül a boldogság felé vezetik, hanem olykor éppenséggel az ellenkező irányba, bizony, megtörténik, ezért ez a fajta közlés [a jövendölés és az álomlás] nem a boldogság eszköze.

És mivel a prófécia befogadója az emberi értelem, a próféciaának szoros köze van az értelem fejlettségi szintjéhez, és gyakorlatozással gyarapítható; viszont az álmok és jövendölések befogadója a képzelet, melyben nincs szerepe az értelem tökéletesedésének, tehát gyakorlatozás útján nem is fejleszthető az ilyesmi; a képzelet pedig könnyebben szakad el az érzéki világ tárgyaitól gyermekekben és tudatlanokban, mint másokban, némelyikükénél tehát gyakrabban fordul elő [az ilyen közlés], mint a náluk bölcsőbbek közt – mert az efféle közlés felfogására egyedül a képzelet szolgál –, szükséges a képzeletnek is elkülönítenie magát [ilyenkor] a többi érzékeléstől, hogy a működését semmi se gátolja. És minthogy az, amit ebben a részben kifejtettünk, egybevág az ilyen közlésekről szerzett tapasztalatainkkal, kimondhatjuk, hogy konklúzióinkkal az előbbieket e területen teljes összhangban vannak. Ezzel meg is válaszoltuk az összes ellenvetést, amit sorra vettünk ebben a fejezetben.

Chászdáj Crescas rabbi:

Or Hásém: Isten fényének könyve

A prófécia definíciója

2. cikk 4. szakasz

A „prófécia” fogalmának – és mögöttes tartalmának – magyarázata a Törvény kívánalmainak és az azzal összhangban lévő filozófiai fejtegetéseknek megfelelően a következő:

A prófécia – az alapján, amit erről írva találunk – spirituális tudásközlés, kiáradás, mely „elárasztja” az emberi értelmet, Istentől származik, aki legyen áldott, közvetítőn keresztül vagy anélkül; információval szolgál – akár a mögöttes okok magyarázata nélkül, amiből a dolog következik – olyasmiről, amiről az embernek nincs tudomása; különféle modalitásai lehetnek; szólhat az ember saját [életére] útmutatással, vagy mások életére.

A fenti definíciónkban a „kiáradás” hasonlóan értendő, mint bármely más áradás esetében: attól, aki kiárasztja a dolgot, árad valami afelé, aki befogadja azt.

Prófécia csak embernek

Az „emberi értelmet” kitétel arra szolgál, hogy megkülönböztesse az olyan kiáradásoktól, melyek más fajokat, állatokat, növényeket illetnek. És minthogy az áradás befogadójául az értelmet jelöltük meg, az álmok és a varázslat ki van rekesztve, mint-hogy azokat a képzelet fogadja be, ahogy azt a *Parva naturalia*⁴⁶² tisztáza.

A prófécia információs közlés spirituális úton

A „spirituális” megjelölés arra szolgál, hogy megkülönböztesse a materiális, testi közléstől, elárasztástól.

A „tudásközlés” kitétel arra szolgál, hogy megkülönböztesse az olyan spirituális kiáradástól, mely potencialitással⁴⁶³ ruház fel (*in potentia*), például az olyan közlés, mely az embernek értelmi képességeket ad a felismerésre [vagy azokat megnöveli].

⁴⁶² Arisztotelész, *De somniis* 1:459a.

⁴⁶³ Célzás az arisztotelészi – és a középkorban nagy pályát befutó – *potencialitás és aktualitás* elméletére: az előbbiek nagyjából a képességek az emberben (és más teremtményekben), az utóbbiak a megvalósult dolgok. Crescas itt szükségesnek találja megkülönböztetni az emberi tudás képességét (mely potencialitás), ami szintén isteni kiáradásból származik, a konkrét tudásközléstől (mely aktualitás), és melynek felfogására az emberi tudás képes (*in actu*, azaz aktualisan), mert korábban részesült ebben a képességben (*in potentia*, azaz potenciálisan).

A prófécia nem varázslás

Az „Istentől származik, aki legyen áldott, közvetítőn keresztül vagy anélkül” megkötés ugyancsak kizárja az álmokat és a varázslatot, egyben utalás Mózes prófeciáira, melyek nem közvetítőn keresztül adtak, és a többi próféták prófeciáira, melyek közvetítőn keresztül adtak.

A prófécia magunktól felismerhető, de még nem felismert információt közöl

Az „információval szolgál – akár a mögöttes okok magyarázata nélkül... – olyasmiről” kitétel arra szolgál, hogy megkülönböztesse a prófeciát az olyan spirituális közléstől, mely az értelmi feldolgozását segíti aktuálisan (*in actu*) olyan dolgoknak, melyek igazságát az ember nem ismerheti fel az előfeltevések nélkül, melyekből le vannak vezetve (*intelligibile*). Az ilyen [utóbbi] információ vonatkozhat akár intellektuálisan, akár érzékszervi úton felfogható tudásra, akár az eleven hagyomány tételeire, ahogy a megfelelő helyen kifejtettük.

Az „amiről az embernek nincs tudomása” megkötés arra szolgál, hogy megkülönböztesse [az ilyen közlést] az *intelligibilia prima* [evidens, magától értetődő tudás] tárgyától, mert ez utóbbiakról az embernek van tudomása, mert az ember értelmes lény.

A „különbéle modalitásai lehetnek” kitétel jelzi, hogy lehet a prófécianak lehetségségi modalitása, és más modalitása [szükségyszerűségi, esetlegességi] is. Ez nyilvánvaló a legtöbb prófeciából és ígéretből, ahogy ennek a könyvnek az első részében tárgyaltuk.⁴⁶⁴ E témában tévelyedtek el népünk némely bölcsei, mikor azt állították, hogy az Isten mindentudása csak a szükségességi modalitást engedi meg; és ez nem csak teljes hűtlenség a Törvény [szavához], hanem nyilvánvalóan és önmagában is védhetetlen állítás, ahogy már kimutattuk, és tovább fogjuk tárgyalni Isten akarata szerint e könyv 5. cikkében.

A prófécia célja

A „szólhat az ember saját [életére] útmutatással, vagy mások életére” a prófécia célját jelöli meg; mert a [létezésének a] cél[ja] nagyon is része a [fogalom] definíciójának, a cél lévén a[z arisztotelészi] négy ok⁴⁶⁵ közül a legerősebb, ahogy azt a megfelelő helyen kifejtettük már. Mármost aszerint, amint a Törvényben és az Írásokban azt találjuk, hogy némely prófeciák a prófétának szolgáltak útmutatásul – a pátriárkáknak adott legtöbb prófécia ilyen –, más prófeciák viszont másoknak szolgáltak útmutatásul, például Mózes, a próféták mestere prófeciái, melyek az egész népnek szolgáltak útmutatásul, és az Izraelhez és más népekhez küldött próféták prófeciái is ilyenek.

Ezt tűnt megfelelőnek [előadni] a „prófécia” fogalmának tisztázására, az alapján, amit erről [írva] találunk.

⁴⁶⁴ *Or Hásém* 2:1:1.

⁴⁶⁵ A négy arisztotelészi „ok”: a „formai ok” (*causa formalis*), a „cél-ok” (*causa finalis*), a „ható ok” (*causa efficiens*) és az „anyag ok” (*causa materialis*).

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

7. Mózes próféciájának felsőbbrendűsége

A hetedik hitelv a Bibliában

Mózes születése és neveltetése

2Mózes 21:15.

1. És ment egy férfiú Lévi házából és elvette Lévi leányát. **2.** Az asszony fogant és fiat szült; midőn látta, hogy szép, elrejtette őt három hónapig. **3.** De nem tudta tovább elrejtetni, azért vett számára egy ládát sásból, bekente gyantával és szurokkal, beletette a gyermeket és betette a nádasba a folyam partján. **4.** A nővére pedig megállott távolról, hogy megtudja, mi történik vele: **5.** Ekkor lejött Fáraó leánya, hogy fürödjék; a folyamban, szolgálói pedig jártak a folyam partján; és meglátta a ládát a nádas közepette, oda küldte szolgálóját és elvette azt. **6.** Felnyitotta és meglátta a gyermeket és íme, egy síró fiú; megkönyörült rajta és mondta: A héberek gyermekei közül való ez. **7.** És mondta a nővére Fáraó leányának: Elmenjek-e és hívjak-e neked szoptatós asszonyt a héber nők közül hogy szoptassa neked a gyermeket? **8.** És mondta neki Fáraó leánya: Menj! És a leány elment és elhívta a gyermek anyját. **9.** És mondta neki Fáraó leánya: Vidd a gyermeket és szoptasd őt nekem, és én megadom béredet; és elvette az asszony a gyermeket és szoptatta őt. **10.** Midőn felnőtt a gyermek, akkor elvitte őt Fáraó leányának és lett neki fia gyanánt; elnevezte őt Mózesnek és mondta: Mert vízből húztam őt ki.

11. És történt ama napokban, Mózes nagy lett és kiment az ő testvéreihez és látta rabmunkáikat; és látott egy egyiptomi embert, amint üt egy héber embert az ő testvérei közül. **12.** És erre meg arra fordult és látta, hogy nincs senki; akkor agyonütötte az egyiptomit és elrejtette őt a fűvénybe. **13.** Kiment másnap és íme, két héber férfiú dula-kodik; és mondta az igaztalannak: Miért ütöd, felebarátodat? **14.** És az mondta: Ki tett téged felügyelővé és bíróvá felénk, tán engem is megölni szándékozol, amint megölted az egyiptomit? És félt Mózes és mondta: Valóban, kitudódott a dolog. **15.** Fáraó meghallotta ezt a dolgot és meg akarta ölni Mózeset; de Mózes elmenekült Fáraó elől és letelepedett Midján országában és leült a kútnál...

Mózes hivatása

2Mózes 3:1-15.

1. Mózes legeltette juhait az ő apósának, Jitrónak, Midján papjának; és elvezette a juhokat a puszta mögé és elérkezett Isten hegyéhez, Chórebhez. **2.** És megjelent neki az Örökkévaló angyala tűzlángban a csipkebokor közepéből; és ő látta; hogy íme a csipkebokor ég tűzben, de a csipkebokor nem emésztődik meg. **3.** És mondta Mózes: Hadd térek csak oda, hogy lássam ezt a nagy látványt: miért nem ég el a csipkebokor? **4.** Midőn látta az Örökkévaló, hogy odatér megnézni, szólította őt Isten a csipkebokor közepéből és mondta: Mózes! Mózes! És ő mondta: Itt vagyok. **5.** És mondta (Isten): Ne közeledj ide, vesd le saruidat lábaidról, mert a hely, amelyen te állsz, szent föld az. **6.** És mondta: Én vagyok, atyád Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene! És elrejtette Mózes az arcát, mert félt feltekinteni Istenhez. **7.** És mondta az Örökkévaló: Bizony láttam nyomorát népemnek, mely Egyiptomban van és hallottam kiáltásukat szorongatóik miatt, bizony ismerem fájdalmaikat. **8.** Azért leszálltam, hogy megmentsem Egyiptom kezéből, hogy felvigyem amaz országból jó és tágas országba, tejjel-mézszel folyó országba, a Kánaáni, a Chitti, az Emóri, a Perizzi, a Chívvi és a Jevúsi helyére. **9.**

És most, íme Izrael fiainak kiáltása elérkezett hozzám és láttam is a nyomorgatást, a mellyel az egyiptomiak nyomorgatják őket. **10.** Most tehát gyere és elküldelek téged Fáraóhoz és vezesd ki népemet, Izrael fiait Egyiptomból. **11.** És mondta Mózes Istennek: Ki vagyok én, hogy menjek Fáraóhoz és hogy kivezessem Izrael fiait Egyiptomból? **12.** És (Isten) mondta: Mert én veled leszek! És ez legyen neked a jele, hogy én küldtelek téged: midőn kivezeted a népet Egyiptomból, szolgálni fogjátok Istent a hegyen. **13.** És mondta Mózes Istennek: Íme, én eljövök Izrael fiaihoz és mondom nekik: Őseitek Istene küldött engem hozzátok és ők azt mondják nekem: Mi a neve? Mit mondjak nekik? **14.** És mondta Isten Mózesnek: Leszek aki leszek! És mondta: Így szólj Izrael fiaihoz: Ehje küldött engem hozzátok. **15.** És még mondta Isten Mózesnek: Így szólj Izrael fiaihoz: Az Örökkévaló, őseitek Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene küldött engem hozzátok; ez az Én nevem mindörökké és ez az Én emlékezetem nemzedékről nemzedékre...

Mózeshez színről színre szól

4Mózes 12:1-9.

1. És beszélt Mirjám és Áron Mózes ellen, a kusita asszony miatt, akit elvett; mert kusita asszonyt vett el. **2.** És mondták: Vajon csak Mózessel beszélt-e az Örökkévaló, vajon nem beszélt-e velünk is? És az Örökkévaló meghallotta. **3.** A férfiú Mózes pedig szerényebb volt mind az embereknél, kik a föld színén vannak. **4.** És mondta az Örökkévaló hirtelen Mózesnek, Áronnak és Mirjámnak: Menjetek ki ti hárman a gyülekezés sátorába; és kimentek mindhárman. **5.** És leszállt az Örökkévaló felhőoszlopban és megállt a sátor bejáratánál, szólította Áront és Mirjámot, és kimentek ketten. **6.** És mondta: Halljátok csak szavaimat! Ha lesz prófétátok, én az Örökkévaló, látomásban fogok neki megjelenni, álomban fogok vele beszélni. **7.** Nem így az én szolgám, Mózes; egész házamban meghitt ő. **8.** Színről-színre beszélek vele, világosan és nem rejtélyekben, az Örökkévaló jelenését látja ő. Miért nem féltetek, hát beszélni szolgám, Mózes ellen? **9.** És felgerjedt az Örökkévaló haragja ellenük és elment.

2Mózes 33:11.

Az Örökkévaló pedig beszélt Mózessel színről-színre, amint beszél ember az ő társával...

Kórach lázadása Mózes ellen

4Mózes 16:1-35.

1. Pártot ütött Kórach, Jíchor fiai, Kehosz fia, Lévi fia, meg Dátán és Ábirám, Eliov fia, meg Ón, Pelesz fia, Rúbénnek fiai, **2.** és odaálltak Mózes elé, meg férfiak Izrael fiai közül kétszázötvenen, a község fejedelmei, a gyülekezet hivatottjai, neves emberek. **3.** Összegyülekeztek Mózes és Áron ellen és mondták nekik: Sok ez tőletek! Hiszen az egész község mindnyájan szentek és közöttük van az Örökkévaló; miért emelkedtek hát az Örökkévaló gyülekezete felé? **4.** Mikor Mózes hallotta, leborult arcára. **5.** És szólt Kórachhoz, meg egész községéhez, mondván: Reggel majd tudtul adja az Örökkévaló, hogy ki az övé és ki a szent, hogy magához közeledni engedje; akit kiválaszt, azt engedi magához közeledni. **6.** Ezt tegyétok: Vegyetek magatoknak serpenyőket, Kórach és egész községe; **7.** tegyétok azokra tüzet és vessetek azokra füstölőszert az Örökkévaló színe előtt holnap, és lesz, a férfiú, akit kiválaszt az Örökkévaló, az a szent. Sok ez tőle-

tek, Lévi fiai! **8.** És mondta Mózes Kórácznak: Halljátok csak Lévi fiai! **9.** Vajon kevés-e nektek, hogy elválasztott benneteket Izrael Istene Izrael községétől, hogy közeledni engedjen benneteket magához, hogy végezzétek az Örökkévaló hajlékának szolgálatát és álljatok a község színe előtt, hogy szolgálatukat végezzétek? **10.** Közeledni engedett magához téged és minden testvéreidet, Lévi fiait veled együtt, és a papságot is kívánjátok? **11.** Azért te és egész községed, kik összegyülekeztek, az Örökkévaló ellen (vagyatok); Áron pedig mi ő, hogy zúgolódtok ellene? **12.** És elküldött Mózes, hogy hívják Dátánt és Ábirámot, Eliov fiait; de azt mondták: Nem megyünk föl. **13.** Vajon kevés-e, hogy fölhoztál bennünket tejjel-mézzel folyó országból, hogy megölj bennünket a pusztában, hanem uralkodni is akarsz rajtunk? **14.** Bizony nem tejjel-mézzel folyó országba vittél bennünket, hogy adtál volna nekünk mező és szőlőbirtokot; vajon azoknak a férfiaknak a szemeit akarod-e kiszúrni? Nem megyünk föl! **15.** Ez nagyon bosszantotta Mózeset és mondta az Örökkévalónak: Ne fordulj áldozatukhoz! Egynek a szamarát sem vettem el és nem bántottam egyet se közülük.

16. És mondta Mózes Kórácznak: Te és egész községed legyetek az Örökkévaló színe előtt, te meg ők és Áron, holnap; **17.** és vegyétek kiki az ő serpenyőjét, tegyetek azokra füstölőszert és vigyétek az Örökkévaló színe elé, kiki az ő serpenyőjét, kétszázötven serpenyőt, meg te és Áron, kiki az ő serpenyőjét. **18.** És vette kiki az ő serpenyőjét, tettek rájuk tüzet, vetettek rájuk füstölőszert; és megálltak a gyülekezés sátorának bejáratánál, és Mózes meg Áron. **19.** Kórách pedig összegyűjtötte ellenük az egész községet a gyülekezés sátorának bejáratához; és megjelent az Örökkévaló dicsősége az egész községnek.

20. És szólt az Örökkévaló Mózeshez meg Áronhoz, mondván: **21.** Válgatok meg e községtől, hadd pusztítom el őket egy pillanat alatt! **22.** De ők arcukra borultak és mondták: Isten, minden test szellemének Istene, egy férfiú vétkezik és az egész községre haragszol?

23. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **24.** Szólj a községhez, mondván: Menjetek el köröskörül Kórách, Dátán és Ábirám hajlékától. **25.** Fölkerekedett Mózes és elment Dátán és Ábirámhoz; és utána mentek Izrael vénei. **26.** És szólt a községhez, mondván: Távozzatok el, kérlek, e gonosz férfiak sátraitól és ne nyúljatok semmihez, ami az övék, hogy el ne vesszetek minden vétkeik miatt. **27.** És elmentek Kórách, Dátán és Ábirám hajlékától, köröskörül; Dátán és Ábirám pedig kimentek, megállván sátraik bejáratában, meg feleségeik, gyermekeik és kisdedeik.

28. És mondta Mózes: Ezáltal tudjátok meg, hogy az Örökkévaló küldött engem, hogy végezzem mind e cselekedeteket, hogy nem az én szívemből (eredtek): **29.** Ha mint minden ember meghal, úgy hálnak meg ezek, és minden ember végzete végeztetik el rajtuk, akkor nem az Örökkévaló küldött engem. **30.** De ha valami újat teremt az Örökkévaló, hogy felnyitja a föld száját és elnyeli őket és mindazt, ami az övék, és leszállnak elevenen a sírba, akkor megtudjátok, hogy ezek a férfiak megvetették az Örökkévalót. **31.** És történt, amint végzett azzal, hogy elmondja mind ezeket a szavakat, meghasadt a föld, mely alattuk volt; **32.** megnyitotta a föld a száját és elnyelte őket és házaikat, meg minden embert, ki Kóráchhoz tartozott és mind a vagyont. **33.** Leszálltak ők és mindaz, amijük volt, elevenen a sírba; és betakarta őket a föld és elveszték a gyülekezést közepéből. **34.** Egész Izrael pedig, kik körülöttük voltak menekültek kiáltásukra, mert azt mondták: Nehogy elnyeljen bennünket a föld. **35.** És tűz jött ki az Örökkévaló színe elől és fölemésztette a kétszázötven férfiút, kik odavitték a füstölőszert.

Mózes kérdést intéz Istenhez – A „második peszách”

4Mózes 9:1-14.

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez Szináj pusztájában, a második évben, miután kivonultak Egyiptom országából, az első hónapban, mondván: **2.** Készítsék el Izrael fiai a peszách áldozatot a maga idejében. **3.** A tizennegyedik napon e hónapban, estefelé készítsétek el azt a maga idejében, minden rendeletei szerint készítsétek el azt **4.** És szólt Mózes Izrael fiaihoz, hogy készítsék el a peszácháldozatot. **5.** És elkészítették a peszácháldozatot az első hónapban, tizennegyedik napján a hónapnak, estefelé, Szináj pusztájában; mind aszerint, amint parancsolta az Örökkévaló Mózesnek, úgy cselekedtek Izrael fiai. **6.** De voltak férfiak, kik tisztátalanok voltak emberi holttest által és nem készíthették el a peszácháldozatot azon a napon; azért odaléptek Mózes elé és Áron elé azon a napon, **7.** és mondták neki azok a férfiak: Mi tisztátalanok vagyunk emberi holttest által, miért vonassék meg tőlünk, hogy bemutassuk az Örökkévaló áldozatát a maga idejében, Izrael fiai között? **8.** És mondta nekik Mózes: Álljatok itt, hadd halljam, mit parancsol az Örökkévaló felőletek.

9. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **10.** Szólj Izrael fiaihoz, mondván: Bárki, ha tisztátalan lesz holttest által, vagy messze úton lesz, nálatok vagy nemzedékeiteknel, és készítené peszácháldozatot az Örökkévalónak, **11.** a második hónapban, a tizennegyedik napon, estefelé készítsék el azt; kovásztalan kenyérrrel és keserű füvekkel egyék azt meg; **12.** ne hagyjanak belőle reggelig és csontot ne törjenek össze benne, a peszácháldozat minden törvénye szerint készítsék el azt. **13.** A férfiú pedig, aki tiszta és úton nem volt és elmulasztja elkészíteni a peszácháldozatot, irtassék ki az a személy az ő népe közül; mert az Örökkévaló áldozatát nem mutatta be a maga idejében, vétkét viselje az a férfiú. **14.** Ha pedig tartózkodik nálad idegen és készít peszácháldozatot az Örökkévalónak, amilyen a peszácháldozat törvénye és rendelete, aszerint készítse el; egy törvény legyen számotokra, meg az idegen és az ország szülötte számára.

Mózes második kérdése Istenhez – Celofchod leányai

4Mózes 27:1-11.

1. És odaléptek Celofchod leányai, aki Chéfer fia, Gileád fia, Mochir fia, Menásse fia, Menásse József fia családjából volt, ezek pedig leányainak nevei: Máchlo, Nóo, Choglo, Milko és Tirco, **2.** és megálltak Mózes előtt és Eleázár, a pap előtt és a fejedelmek meg az egész község előtt, a gyülekezés sátorának bejáratánál, mondván: **3.** Atyánk meghalt a pusztában, ő azonban nem volt ama község között, mely összegyűlt az Örökkévaló ellen, Kórách községében, hanem saját vétke által halt meg, fiai pedig nem voltak. **4.** Miért vesszen ki atyánk neve családjá köréből, mivelhogy nincs fia? Adj nekünk örökséget atyáink fivérei között. **5.** És Mózes odavitte ügyüket az Örökkévaló színe elé.

6. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **7.** Helyesen beszélnek Celofchod leányai; adj is nekik örök birtokot atyjuk fivérei között és származtasd át atyjuk birtokát rájuk. **8.** Izrael fiaihoz pedig szólj, mondván: Ha valaki meghal és fia nincs, akkor származtassátok át birtokát leányára. **9.** Ha pedig leánya nincs, akkor adjátok birtokát fivéreinek. **10.** Ha pedig nincsenek fivérei, akkor adjátok birtokát atyja fivéreinek. **11.** Ha pedig atyjának nincsenek fivérei, akkor adjátok birtokát vérrokonának, aki a legközelebbi

hozzá családjából és az örökölje azt. És legyen ez Izrael fiai számára a jognak törvénye gyanánt, amint parancsolta az Örökkévaló Mózesnek.

Mózes halála

5Mózes 34:1-12.

1. És Mózes fölment Móáb síkságáról Nebó hegyére, Piszga csúcsára, mely Jerichó előtt van, és az Örökkévaló megmutatta neki az egész országot, Gileádtól Dánig, **2.** meg az egész Náftálit és Efráim meg Menásse országát, egész Júda országát a nyugati tengerig; **3.** a déli részt, a környéket, Jerichó, a pálmák városának völgyét, egész Czóárig. **4.** És mondta neki az Örökkévaló: Ez az ország, melyről megesküdtem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, mondván: Magzatodnak fogom adni: engedtem látnod saját szemiddel, de át nem vonulhatsz oda. **5.** És meghalt ott Mózes, Isten szolgája, Móáb országában, az Örökkévaló parancsára. **6.** Eltemette ott a völgyben, Móáb földjén, Bész-Peór átellenében, de nem tudja sírját senki, egész a mai napig. **7.** Mózes pedig százhusz éves volt, mikor meghalt; nem homályosodott el a szeme és nem fogyott meg az ereje. **8.** Megsiratták Izrael fiai Mózeset Móáb síkságain harminc napig, és beteltek Mózes siratásának, gyászolásának napjai. **9.** Józua pedig; Nún fia eltelt a bölcsesség szellemével, mert rátette Mózes a kezeit és Izrael fiai hallgattak rá és úgy cselekedtek, amint az Örökkévaló parancsolta Mózesnek. **10. És nem támadt többé oly próféta Izraelben, mint Mózes, akit ismert az Örökkévaló színről színre;** **11.** mindama jelek és csodák tekintetében, amelyekkel küldte őt az Örökkévaló, hogy végezze Egyiptom országában Fáraón, minden szolgáin és egész országán, **12.** és mindama nagy hatalom és mindama nagy félelmetesség tekintetében, amit végzett Mózes egész Izrael szeme láttára.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Hámádá: A tudás könyve

A Tóra alapjainak szabályai

7. fejezet

Mózes minden próféta atyja

6. §. A fentiek mind az összes korai és későbbi próféták prófétálásaira vonatkoznak, kivéve Mózeset, a mi tanítónkat, minden próféták mesterét.

Mi a különbség Mózes és az összes többi próféta próféciái közt? Az összes többire álmom vagy látomás formájában ruháztatott rá [az Isteni bepillantás], míg Mózes, a mi tanítónk ébren volt, ahogy írva van⁴⁶⁶: „És mikor Mózes bement a találkozás sátrába, hogy beszéljen Vele, akkor hallotta a hangot, amint szólt hozzá.”

Az összes [többi] prófétára angyali közvetítőn keresztül prófétált, ők tehát csak metaforikus képeket és allegóriákat fogtak fel. Mózes, a mi tanítónk angyali közvetítő nélkül [prófétált]: „Szájról szájra beszélek vele”⁴⁶⁷, „Beszélt pedig az Örökkévaló Mózesrel színről színre”⁴⁶⁸, és „az Örökkévaló alakját nézi”⁴⁶⁹, azaz nem metaforákban, hanem a maga teljességében kapta a közlendőt, metaforák és allegóriák nélkül. A Tóra tanúsítja róla⁴⁷⁰: „[Szájról szájra beszélek vele,] világosan és nem rejtélyekben.” Mózes nem metaforákon keresztül fogta fel a próféciákat, hanem nyílt reveláció formájában, a maguk teljességében érzékelt azokat. Az összes [többi] prófétát megfélemlítették, megremítették és összezavarták [az általuk megélt revelációk], de Mózeset, a mi tanítónkat nem, mint az a versben írva van⁴⁷¹: „Beszélt pedig az Örökkévaló Mózesrel színről színre, amint beszél valaki a társához”, azaz ahogy az embert nem félemlíti meg, ha a barátja szól hozzá, ugyanúgy nem rémült meg Mózes sem, mert elegendő lelki ereje volt hozzá, hogy higgadtan felfogja és megértse a prófécia szavait.

Egyetlen [más] próféta sem képes kedve szerint prófétálni. Mózes, a mi tanítónk más volt. Valahányszor úgy kívánta, a szent szellem magába burkolta, és prófécia szállt rá. Nem kellett [a próféciára való] felkészüléshez összpontosítania a figyelmét, mert [szelleme] mindig összeszedett és felkészült volt, készen állt [a spirituális igazság befogadására], mint az angyalok. Következésképp állandóan prófétált, mint az írva áll⁴⁷²: „És mondta nekik Mózes: megálljatok, hadd halljam, mit parancsol az Örökkévaló felőletek.”

⁴⁶⁶ 4Mózes 7:89.

⁴⁶⁷ 4Mózes 12:8.

⁴⁶⁸ 2Mózes 33:11.

⁴⁶⁹ 4Mózes 12:11.

⁴⁷⁰ 4Mózes 12:8.

⁴⁷¹ 2Mózes 33:11.

⁴⁷² 4Mózes 9:8.

Ezt Isten ígérte meg neki, mint az olvasható⁴⁷³: „Menj, mondd meg nekik: térjetek vissza sátraitokba; te pedig maradj itt nálam”. Mikor a prófécia elmúlik a [többi] prófétától, azok visszatérnek „sátraikba”, azaz a testi szükségleteikhez, mint más emberek. Következésképp nem válnak külön a feleségeiktől. Mózes, ami tanítónk sose tért vissza eredeti „sátrába”, tehát örökre megvált a feleségétől és minden efféle természetű dologtól. Elméjét az Örök Sziklához kötötte. [Ezért aztán] a dicsőség sose hagyta el végleg. Orcája fénylett, [mert] szent lett, mint az angyalok.

Mikor kell a prófétát követni?

7. §. Fennáll a lehetőség, hogy egy próféta csak a saját érdekében él át prófeciát, azaz hogy szélesítse a látóterét és növelje tudását, [ami lehetővé teszi neki] hogy többet tudjon a magasztos fogalmakról, mint addig tudott.

Az is lehetséges, hogy elküldetik a világ valamely nemzetéhez, vagy egy bizonyos város vagy királyság lakóihoz, hogy készítse fel őket, tudassa velük, mit kell tenniük, vagy hogy megóvja őket a rossz [folytatásától], amit művelnek.

Mikor [ilyen misszióra] küldetik, jelet kap vagy csodát [művel], hogy az emberek tudják: valóban az Örökkévaló küldte.

Nem mindenki fogadható el prófétának, aki jelet vagy csodát mutat, hanem csak az, akit már előtte is prófétálásra alkalmasnak tartottak, azaz bölcsessége és [jó]cselekedetei minden kortársáét felülmúlják. Ha szentségben járva követi a prófétaság útját, elválik a világi dolgoktól, és utána mutat jelet vagy csodát, az ilyen ember meghallgatása micva, mint az írva áll⁴⁷⁴: „Órá hallgassatok”.

Lehetséges, hogy valaki jelet vagy csodát mutat, noha nem próféta, hanem a csodának más oka van. Mindazonáltal így is micva meghallgatni őt. Mivel megbecsült és prófétaságra alkalmas ember hírében áll, elfogadjuk [hogy prófeciája igaz], mert erre letünk parancsolva, mint ahogy az is le van írva, hogy két tanú vallomása alapján hozzunk [bírói] döntést. Noha lehet, hogy hamisan tanúskodnak, mivel tudjuk róluk, hogy [tanúként] elfogadhatók, feltételezzük, [hogy igazat mondanak.]

Az ilyen és hasonló dolgokkal kapcsolatban mondja a vers⁴⁷⁵: „A rejtett dolgok az Örökkévalóéi, a mi Istenünkéi, de a nyilvánvalók a mieink és gyermekeinkéi”, illetve: „Az ember a szemre néz, az Örökkévaló pedig a szívre néz”.

8. fejezet

Mózes csodatétele, és a Szináj-hegyi reveláció

1. §. Nem azért hittek a zsidók Mózesnek, a mi tanítónknak, mert csodákat művelt. Mikor valakinek a hite csodákra épül, annak szíve nem szilárd, mert csodát tenni mágia és varázslás útján is lehet.

Azoknak a csodáknak, amelyeket a sivatagban művelt Mózes, nem az volt a céljuk, hogy bizonyítsák prófétaságát, hanem meghatározott célból történtek. Az egyiptomiakat

⁴⁷³ 5Mózes 5:27-28.

⁴⁷⁴ 5Mózes 18:15.

⁴⁷⁵ 5Mózes 29:28.

vízbe kellett fojtani, tehát kettéválasztotta a tenger, és elsüllyesztette benne őket. Mikor eleségre volt szükségünk, manna-t adott nekünk. Mikor szomjúhoztunk, meghasított egy sziklát [és vizet fakasztott]. Kórách és társasága fellázadt ellene, ezért elnyelte őket a föld. Ugyanez érvényes a többi csodára.

Miért hiszünk hát benne [ha nem a csodák miatt]? A Szináj-hegyi reveláció folytán. Ahol a mi szemünk látta, nem egy idegené. A mi fülünk hallotta, nem másé. Tűz volt, mennydörgés, villámlás. Belépett egy sűrű felhőbe, a Hang szólt hozzá, és mi hallottuk: „Mózes, Mózes, eredj, és mondd meg neki...”.

Azt mondja az Írás⁴⁷⁶: „Szinről színre beszélt veletek az Örökkévaló a hegyen”, és hogy⁴⁷⁷: „Nem atyáinkkal kötötte az Örökkévaló e szövetséget [hanem velünk, kik ma itt vagyunk mindnyájan életben”].

Honnan tudható, hogy a Szináj-hegy önmagában is bizonyítja Mózes próféciájának kétségbevonhatatlan igazságát? Írva van⁴⁷⁸: „Íme én jövök hozzád felhő sűrűjében, azért, hogy meghallja a nép, midőn veled beszélek, és benned is higgyenek örökké.” Ez arra utal, hogy mielőtt ez megtörtént, nem hittek neki örökké tartó hittel, hanem inkább csak gyanakodva és kételkedve.

Az egész zsidó nép tanúja Mózes igazának

2. §. Így tehát azoknak, akikhez [Mózes] azért küldetett, hogy tanúsítsák prófétai [megbízatását], nem volt szükségük több csodára. Mózes és a többiek olyanok voltak, mint két tanú, akik egyszerre voltak valaminek a tanúi. Mindkettő tanúsíthatja, hogy a társa igazat mond, és egyiknek sem kell más bizonyítékot tárnia a társa elé.

Hasonlóképpen egész Izrael tanúja volt Mózes [megbízatásának] a Szináj-hegyi [revelációnál], ezért nem volt rá szükség, hogy további csodákat mutasson nekik.

Erre a fogalomra [utal az az Isten és Mózes közötti párbeszéd, amelyre az égő csipkebokorbéli revelációkor került sor]. Prófétálása kezdetén, Egyiptomban a Szent Egyetlen – áldott legyen – lehetővé tette neki, hogy csodákat műveljen, és azt mondotta neki⁴⁷⁹: „És hallgatnak majd szavadra”. Mózes, a mi tanítónk viszont tudta, hogy aki csupán jelek miatt hisz [egy másik emberben], annak kétség, gyanakvások és bizonytalanság gyötri szívét. Ezért megpróbált kitérni a küldetése elől, mondván: „Nem fognak nekem hinni”⁴⁸⁰, mígnem a Szent Egyetlen – áldott legyen – tudatta vele, hogy ezek a csodák [csak átmeneti intézkedések], míg el nem hagyják Egyiptomot. Miután azonban [onnan] távoznak, megállnak ennél a hegynél, és ott minden vele kapcsolatos kétely eloszlik. [Isten azt mondotta neki:] Íme, adok neked egy jelet, amiből tudni fogják, hogy kezdettől fogva igazán én küldtelek, és ezután nem marad kétség a szívükben. Ezt jelenti a vers⁴⁸¹: „És ez neked jel, hogy én küldtelek: midőn kivezeted a népet Egyiptomból, szolgálni fogjátok Istent ezen a hegyen.”

⁴⁷⁶ 5Mózes 5:4.

⁴⁷⁷ 5Mózes 5:3.

⁴⁷⁸ 2Mózes 19:9.

⁴⁷⁹ 2Mózes 3:18.

⁴⁸⁰ 2Mózes 4:1.

⁴⁸¹ 2Mózes 3:12.

Ennek folytán egyetlen Mózes utáni prófétának sem csupán azért hiszünk, mert csodákat [tesz], mondván, hogy ha majd csodát mutat, akkor minden szavát meghallgatjuk, hanem azért, mert ez egy micva, amit Mózes parancsolt nekünk, mondván: Ha csodát tesz, hallgassátok meg.

Ugyanúgy, ahogy parancsot kaptunk, hogy két tanú vallomása alapján hozzunk [bírói] ítéletet, noha nem tudjuk, hogy őszintén vagy hamisan tanúskodnak-e, hasonlóképpen micva meghallgatni az ilyen prófétát, holott nem tudjuk, hogy a csoda [amit mutat] igazi-e, vagy csak varázslat és mágia általi.

A próféta ki tagadja Mózes törvényét

3. §. Következésképp, ha előáll egy próféta, és nagy jeleket és csodákat mutatva megpróbálja vitatni Mózes próféciáit, nem szabad hallgatnunk rá. Egyértelműen tudjuk, hogy a jeleket varázslat és mágia által mutatja. [Ez a következtetés azért vonható le], mert Mózes, a mi tanítónk nem függ csodáktól, hogy összemérhessük ezeket a csodákat Mózes csodáival, hiszen a saját szemünkkel láttunk, és a saját fülünkkel hallottunk, ugyanúgy ahogy ő maga [Mózes].

Mihez hasonlítható ez? Azokhoz a tanúkhöz, akik olyan embernek teszik a [hamis] vallomásukat, aki a tulajdon két szemével látta a történeteket. Nem fog hinni nekik, és biztos lesz benne, hogy hamisan tanúskodnak. Ezért parancsol úgy a Tóra, hogy ha majd eljön hozzád csodával vagy jellel, ne higgy neki! Olyan ez, mint ha azt akarná tagadni csodával és jellel, amit a saját szemeddel láttál. Mivel az egyedüli oka annak, hogy hiszünk [egy próféta] csodáinak, nem más, mint hogy Mózes parancsolt nekünk így, hogy fogadhatnánk el egy olyan csodát, ami által tagadni kívánja [ez a hamis próféta] magának Mózesnek a próféciáját, amit láttunk és hallottunk.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

Mózes próféciája és a zsidó nép látomása Szinájnál

2. rész 33. fejezet

Világos előttem, hogy a Sinai hegyen való jelenet alkalmával nem érte le Izrael egészében véve azt, amit Mózes elért. Hanem a szózat csupán Mózesnek szólt. Minek okáért a tízparancsolat elbeszélés módja egészében véve az egyes szám második személyében van tartva. Ő pedig leszállott a hegy aljáig, s közölte az embereknek, mit hallott. Így mondja a Tóra:⁴⁸² "Én állottam az Örökkévaló közt s köztetek abban az időben, hogy közöljem veletek az Örökkévaló szavát", ugyancsak az mondatik:⁴⁸³ "Mózes szólt, és Isten válaszolt neki hangosan". Aztán világosan van mondva a *Mechiltá*ban, hogy minden egyes tételt ismételt nekik úgy, amint hallotta. Szintúgy mondva van a Tórában:⁴⁸⁴ "Hogy a nép hallja, mikoron beszélek veled", ami azt mutatja, hogy a szózat hozzá volt irányozva s ők hallották azt a hatalmas hangot, nem a szavakat egymástól külön, s azon hatalmas hang hallatára vonatkozólag van mondva:⁴⁸⁵ "Amidőn a hangot meghallottátok". Mondatik továbbá:⁴⁸⁶ "Szavak hangját hallottátok, alakot pedig nem láttatok", de nem mondatik: "Szavakat hallottatok". S valahányszor szavak hallatáról van szó, mindannyiszor a hang hallását akarják vele kifejezni. Mózes volt az, aki a szavakat meghallotta s velük közölte. Ez az, ami a Tórából és a bölcsék szavai nagy részéből kiviláglik. Hanem van ezeknek még egy mondásuk, mely több helyein a Midrásnak található, és ez a talmudban szintén meg van, s ez ama mondásuk: "Én vagyok, és ne legyenek neked", „a leghatalmasabb lény szájából hallották”, evvel azt akarják mondani, hogy ezek épp úgy eljutottak hozzájuk, amint eljutottak Mózeshez, s hogy nem Mózes volt az, aki azokat hozzájuk eljuttatta. Mert hát e két alapelv, érteni, Isten léte és egysége felfogható emberi ésszel, s mind az, ami bizonyíték útján lesz tudomás tárgyává, egyenlő módon lesz azzá a prófétánál s mindenkinél, ki azt tudja, e tekintetben nem létezik fölény. S mert ez alapelvek nem csupán a prófétia útján lesznek tudomás tárgyai, mondja a szentírás:⁴⁸⁷ "Megmutatták neked, hogy tudjad". Ellenben a többi parancsolatok a nyilvánvalók és átszarmazottak, de nem az értelmi dolgok osztályából valók. S bár, amit felhozhattak e tárgyban, ami a szentírási helyekből, s a bölcsék szavaiból kö-

⁴⁸² 5Mózes 5:5.

⁴⁸³ 2Mózes 19:19.

⁴⁸⁴ Uo. 9.

⁴⁸⁵ 5Mózes 5:20.

⁴⁸⁶ Uo. 4:12.

⁴⁸⁷ 5Mózes 4:35.

vetkezik az, hogy egész Izráel ama jelenet alatt nem hallott csak egy hangot egyszer, s azon mondás, amit Mózes és Izráel tőle hallott: „Én vagyok, és ne legyenek neked” volt, s amit Mózes nekik tudtukra adott saját kifejezés módjával, hallható hangjelek megkülönböztetésével. A bölcsek egyébiránt ezt említik és ezt ama mondásra támasztják, hogy „Egyet szólott Isten, kettőt hallottam”⁴⁸⁸ s a Midrás Cházit elején⁴⁸⁹ oda magyarázták ezt, hogy ők nem hallottak egyéb hangot Ő tőle, amint a Tórában is meg van írva:⁴⁹⁰ „Nagy hang, mely nem folytatódott”. S miután amaz első hangot hallották volt, történt az, ami felhoztatik félelmükről és nagy ijedtségükről, s amiről el van beszélve, hogy miként nyilatkoztak volna. „És ti úgy nyilatkoztatok: „Íme megengedte nekünk látunk az Örökkévaló Istenünk” s. a. t. „És most miért haljunk meg?” „Közeledj te”⁴⁹¹ s. a. t. Erre ő, aki a legtiszteletreméltóbb halandó, másodízben is jött s elfogadta a többi parancsolatot egyenként, mire aztán leszállt a hegyről és hallatá azokat ama nagy látomás közben, ők pedig látták a tüzet, és hallották a hangokat, értem azon hangokat, melyek „hangok és villámok”-kal jelezve vannak, mint menydörgés "és a kürt hatalmas hangja," s valahányszor említve találjuk, hogy sokféle hangokat hallottak, mint péld.:⁴⁹² "És az egész nép látta vala a hangokat", mindég a kürt, a mennydörgés s ehhez hasonló hangja értendő. De Isten hangját, azaz a "teremtett hangot", amivel közölve lett Isten szava, azt nem hallották csupán egyszer, amint a Tóra mondja, s amint a bölcsek magyarázzák azon a helyen, melyre figyelmeztettelek, s ez a hang, "melynek hallatára lelkük kiment", s a melynek segélyével a két első parancsolatot felfogták. Tudd meg azonban, hogy erre a hangra nézve sem egyenlő fokon voltak Mózes tanítónkkal. Kell, hogy figyelmeztesselek e titokra, s hogy tudassam veled, hogy ez nemzetünkben hagyományképp el van terjedve, s bölcseink közt köztudomás tárgya. Ugyanis, valahányszor találod: "És szólott az Örökkévaló Mózeshez mondván", Onkelosz így fordítja: „És az Örökkévaló szóla” s. a. t. Hasonlóképpen:⁴⁹³ „És az Örökkévaló elmondá mindeme szavakat" „és elbeszélte isten mindezen mondásokat, hogy el legyenek mondva”. Ellenben Izrael nyilatkozatát Mózeshez:⁴⁹⁴ "És ne beszéljen velünk az Isten". Így fordítja: „És ne jusson hozzánk szó Isten előttől, nehogy meghaljunk”. Íme ő tehát megtette a megkülönböztetést számodra az elvre nézve, melyet mi megkülönböztetésül felállítottunk. S eme figyelemre méltó s nagy fontosságú tárgyunkról tudod, hogy Onkelosz azokat rabbi Eliezer és R. Jehosúa szájából vette, akik tudvalevőleg a valódi bölcsek ám Izraelben!

Tudni kell ezt s szemmel tartani, mert lehetetlen, hogy a Sinai hegy jelenetébe mélyebben hatolhasson valaki, mint e mértékben, melyet említettek, mert ez már a Tóra titkaihoz tartozik. Az igazi felfogás s az, hogyan történt, az nagyon rejtélyes előttünk, mert azt nem előzte meg, s a jövőben sem fogja követni hozzá hasonló valami. Ezt jól jegyezd meg.

⁴⁸⁸ Zsoltárok 62:12.

⁴⁸⁹ Sir hásirim rábá 1:13.

⁴⁹⁰ 5Mózes 5:19.

⁴⁹¹ Uo. 5:21-24.

⁴⁹² Uo. 20:15.

⁴⁹³ 2Mózes 20:1.

⁴⁹⁴ Uo. 20:15.

2. rész 35. fejezet

Mózes és a többi próféta

Kifejtettem már minden ember számára a négy különbséget, melyek által Mózes tanítónk próféciája különbözik más próféták próféciájától, és bizonyítékokat hoztam fel erre nézve és közzé tettem azt a Misna Kommentárjában és a Misna Tórában s nincs rá szükség, hogy arra visszatérjek, s nem is tartozik a fejezet tárgyához. De amit tudatni kell veled, az, hogy mind azt, amit a próféciáról mondok ez értekezés fejezeteiben, valamennyi próféta próféciái minőségére vonatkozik, melyek Mózes előtt voltak és utána következtek. Ellenben Mózes próféciájáról nem szólok eme fejezetben egy szót sem, sem világosan, sem célzással. Ugyanis – szerintem – a próféta elnevezés Mózesre is, a többire is alkalmaztatik, mint közös név, ugyan az áll – szerintem az ő csodáiról és másokéről, mert az ő csodái nem a többi próféták csodáinak neméből valók. Hanem a bizonyíték rá, hogy az ő próféciája különbözik minden másétól, aki előtte volt, ama mondas:⁴⁹⁵ „És megjelentem Ábrahámnak s. a. t. de az én nevemet nem tudattam velők”. Íme tehát tudunkra adta nekünk, hogy az ő felfogása nem az, mint az ősök felfogása, hanem sokkal nagyobb mérvű, annál inkább, mint más valakié, aki őt megelőzte. A különbség pedig próféciája és mindeniké közt, ki utána jött, meg lett jelölve egyszerű mondas alakjában:⁴⁹⁶ „És nem támadt többé próféta Izráelben, mint Mózes, akit Isten megismert arcáról arcra”. Íme tehát nyilvánvaló lett, hogy az ő felfogása különbözik mind azok felfogásától, kik őt követték Izráelben, mely „áldozárok birodalma és szent nép”⁴⁹⁷ „és akiknek körében az Örökkévaló van”⁴⁹⁸ annál inkább más nemzetek közt. Hogy pedig csodái általánosan különböznek minden próféta csodáitól általában véve onnan látszik, mert valamennyi csoda, miket a próféták elkövettek, vagy számokra követettek el, tudatva lettek egyes emberek által, mint péld. Eliás és Elizeuséi. Hiszen látod, hogy Izráel királya utána járt a dolognak, s arra kérte Géházit, hogy mondja el neki, amint mondta: „Beszélj el nekem mind a csodadolgokat, miket Elizeus véghez vitt, és ő elbeszélé s. a. t. És Géchazi monda:⁴⁹⁹ "Uram! királyom! ez a nő, s ez a fia, kit Elizeus életre keltett”. Ugyanígy van a többi próféták csodáival, kivéve Mózes tanítónkat. S az erre való tekintettel is mondja róla a Tóra egyszerű mondas alakjában: „hogy nem fog támadni próféta soha, aki barát és ellenség láttára nyilvánosan csodákat művelne, mint Mózes tette”. S ez az, ami mondatott: „És nem támadt többé próféta, mint Mózes Izraelben” s. a. t. „tekintettel mind a jelekre és csodákra egész Izráel szemeláttára”.⁵⁰⁰ Összeköttetésbe hoztak itt két tárgyat egymással: hogy nem fog támadni, aki úgy felfog, mint ő, s aki úgy cselekszik, mint ő cselekszik. Aztán fejtegeti, hogy a jelek Pháráonak s szolgáinak és egész országának, melyek ellenesei voltak szólottak, s ezek történtek egész Izráel szeme láttára szintén, mely őt követte, amint mondva van: „Egész Izráel szeme láttára”. S ez oly valami, mely nem létezett semmiféle próféta számára ő előtte, aztán már említé előzőleg az igazi előre mondas, hogy mással szemben ez nem fog történni. S ne vezessen félre, amiről szó van, hogy t. i. Józsuá számára órákra meg-

⁴⁹⁵ 2Mózes 6:3.

⁴⁹⁶ 5Mózes 34:10.

⁴⁹⁷ 2Mózes 14:6.

⁴⁹⁸ 4Mózes 16:3.

⁴⁹⁹ 2Királyok 8:4-5.

⁵⁰⁰ 5Mózes 34:10-12.

állott a nap világossága:⁵⁰¹ „És azt mondá: Izráel láttára” mert nem mondatik „egész Izráel láttára”, amint Mózesnél előfordul; szintúgy Eliásnál, a Kármel hegyén kevés ember előtt. Ha azt mondtam, „órákra”, mert nekem úgy tetszik, midőn az mondatik:⁵⁰² „mint egész álló nap” az a lehető leghosszabb nap, mert *támim* = egész, mintha az lett volna mondva, hogy ama nap náluk Gibeonban, mint a nyár leghosszabb napja ott. S miután elmédben megkülönböztetted Mózes próféciját és csodáit – amennyiben rendkívüli felfogásról és ugyanoly rendkívüli tettekről van szó – és meggyőződést szereztél róla, hogy eme foka a felfogásnak ránk nézve el nem érhető igazában, hallani fogod mind e fejezetekben azt, amit mondandó leszek a prófeciáról, s annak fokozatairól, miiket egymás után elfoglálnak a próféták. Ez volt mondanivalóm eme fejezetben.

2. rész 39. fejezet

Mózes prófeciájának különlegessége: a néphez szóló isteni küldetés ténye

Miután a prófétia miségéréől szólottunk, s annak igaz voltát ismertettük, s magyaráztuk volt, hogy Mózes tanítónk prófeciája különböző mások prófeciájától, azt mondjuk, hogy egyedül ama felfogásnak volt következménye meghivattatásunk a Tórához. S valóban, azon meghivattatást, melyben Mózes bennünket részesített nem előzte meg hozzá hasonló más valaki részéről, kit ismerünk Ádámtól az ő idejéig, s azt nem is fogja követni hozzá hasonló prófétáink bármelyike részéről is. Ugyancsak Tóránk egyik alapelve, hogy soha más nem fog létezni. Azért is – nézettünk szerint – nem volt és nem lesz Tóra, mint az egy Tóra, már t. i. Mózes Tórája. S ez abban leli magyarázatát, ami a próféták könyveiben és a hagyományban meg van írva. Még pedig senki sem a próféták közül, akik Mózeszt megelőzték, mint az ősök, Sem, Éber, Noé, Methuselach és Hanoch mondotta az emberek valamely osztályának, hogy: "Isten küldött engem hozzátok, s meghagyta nekem, hogy így vagy úgy szóljak hozzátok, s óva int bennetek, hogy így vagy úgy cselekedjete, s megparancsolta nektek, hogy így tegyetek." Ez oly dolog, melyről nem tanúskodnak a Tóra mondásai, s erről nem szól az igazi hagyomány sem. Hanem az isteni kinyilatkozás csak úgy történt meg velük, amint fejtegettük. S aki közülük nagyobb mértékben tapasztalta a kifolyást, mint péld. Ábrahám, maga köré gyűjtötte az embereket, és rávezette őket tanítás és útbaigazítással az igazságra, melyet maga felfogott volt. Így tanította Ábrahám az embereket, s megmagyarázá nekik logikai bizonyítékokkal, hogy a világnak csupán egy Istene van, s hogy ő teremtette mind azt, ami kivülről létezik, s hogy nem szükséges szolgálni ama képeket, vagy bármelyiket is a teremtett lények között. Erre szoktatta aztán az embereket, magához vonzván őket szép elbeszélésekkel, s velük jót tett, nem hogy bármily módon azt mondta volna nekik, hogy: "Isten küldött engem hozzátok, s meghagyta nekem, s óva intett engem, úgy hogy, midőn meghagyatott neki, hogy metélje körül magát és fiait, és szolgálait, körülmetélte őket, de nem hívta meg az embereket prófétiai felszólítás útján e célra. Hiszen láthatod ezt a Tóra kifejezéséből:⁵⁰³ "Mert felismertem őt!" Íme tehát meg lett fejtve, hogy a pusztá parancsra cselekedett. Ugyanily alakban hívták meg az embereket Izsák, Jákob, Lévi, Kehát és Ámrám. Szintúgy találod, hogy a bölcsek azokról, kik őt a próféták közül megelőzték, úgy beszélnek, mint "Éber törvényszéke"-ről, "Methusale törvényszéke"-ről "Methusale iskolája"-ról. Ők valamennyien próféta létükre oktatók, tanítók és útbaiga-

⁵⁰¹ *Józsuá* 10:12.

⁵⁰² *Uo.* 10:13.

⁵⁰³ *IMózes* 18:19.

zítók módjára tanították az embereket, de nem hogy azt mondták volna: "Szólott az Örökkévaló hozzám, szólj ahhoz vagy ehhez: Úgy volt ez Mózes előtt. Hanem Mózesről már tudod, mi mondatott neki, s mit mondott neki az egész:⁵⁰⁴ "Ma láttuk, hogy Isten az emberrel szól". Ellenben prófétáink közlül mind azok, kik Mózes után éltek, ismered kifejezés módjukat minden viszonyaikban, s hogy ők intők szerepében intézték szöveget az emberekhez, hogy tartsák meg Mózes Tóráját. fenyegetvén azokat, kik azt tekinteten kívül hagyják és ígéretet tevéen azoknak, kik azon vannak, hogy azt kövessék. Mi pedig azt hisszük, hogy így lesz az mindég, amint mondva van:⁵⁰⁵ "Nem az égben van az". "Ami számunkra és gyermekeink számára mind örökké".⁵⁰⁶ És így is kell, hogy legyen. Mert ha valami a tökéletesség netovábbja a maga nemében, akkor lehetetlen, hogy kivüle valami találkozzék a maga nemében, hacsak nem hiányos tökéletesség tekintetében vagy úgy, hogy az egyenlő vegyületet túlhaladja, vagy pedig attól hátra marad, mely ama nem egyenmértékének a netovábbja. Mert minden vegyületben, mely ama egyenmértéken túl megy, vagy fölösleg, vagy hiány lesz. Így van ez a Tórára nézve is, amint az az ő egyenmértékéből ki lett magyarázva, mondván:⁵⁰⁷ "Igazságos szabványok és jogtételek". Tudva levő, hogy *cádikim* annyit jelent, mint "Egyenlőmértékűek". S valóban, ezek oly cselekmények, melyek sem terhesek, sem fölöslegesek, mint péld. a remete vagy zarándok élete s. a. t. sem hiányosak, melyek falánkság és kicsapongásra vezetnek, úgy hogy az ember erkölcsi és értelmi tökéletessége hiányt szenved, amint az a népek esztelen törvényei következtében történik, S ha majd ez értekezésben beszélni fogunk a szabványok indokairól ki fog tűnni egyenmértékük és bölcsességük, amennyiben szükséges, hogy ez kitűnjék. Ez okból lett mondva:⁵⁰⁸ "Az Örökkévaló tana tökéletes". Hanem aki azt véli, hogy nagy és nehéz teherrel jár, s nagy bajt okoz, mind ez téves felfogás. Sőt ki fogom erre tüntetni, hogy valójában mily könnyűséggel jár az a tökéleteseknél, amiért is mondatott:⁵⁰⁹ "Mit kíván tőled az Örökkévaló, a te Istened". Az mondatott továbbá:⁵¹⁰ "Sivatag voltam-e én Izráelnek". Mindez, bizonyára, vonatkozik az erényesekre. Ellenben a gonosz, erőszakos és önkénytelennel telt emberek, ártalmas és elviselhetetlen dolognak tartják, hogy itt egy bíró létezzék, aki a túlhatalmaskodást akadályozza, ugyancsak alávaló szenvedélyek embereinél, a legelviselhetlenebb valami, hogy akadályozva vannak a kéjvágyban, s hogy büntetést szenved annak elkövetője. Hasonlóképpen minden istenfélelem nélküli nagy tehernek tekinti a gonoszban való akadályoztatást, melyet teljesíteni akarna rossz erkölcsi következtében. Nem kell pedig párhuzamba hozni a Tóra könnyedségét vagy nehézségét minden gonosz, alávaló és rossz erkölcsű ember kéjvágyával. Hanem a tökéletes ember szempontjából kell ítélni, hogy eme Tóra szándéka, hogy az emberek mind olyanok legyenek, mint amaz ember. Ez a Tóra egyedül az, amely isteni tannak neveztetik. Hanem mind a többi politikai kormányrendszerek, mint a görögök törvényei, a Sabbäusok esztelenségei s több efféle, mind ez emberek művei, a kik kormányzók voltak, de nem próféták, amint már több ízben magyaráztam.

⁵⁰⁴ 5Mózes 5:21.

⁵⁰⁵ Uo. 30:12.

⁵⁰⁶ Uo. 29:28.

⁵⁰⁷ Uo. 4:8.

⁵⁰⁸ Zsoltárok 19:8.

⁵⁰⁹ 5Mózes 10:12.

⁵¹⁰ Jeremiás 11:51.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

8. A Tóra isteni eredetű

A nyolcadik hitelv a Bibliában

Előkészületek a szináji szövetségre

2Mózes 19.

1. A harmadik hónapban, hogy Izrael fiai kivonultak Egyiptom országából, aznap eljutottak Szináj pusztájába. **2.** Elvonultak Refidimből és eljutottak Szináj pusztájába, és táboroztak a pusztában; ott táborozott Izrael a hegygel szemben. **3.** Mózes pedig fölment Istenhez és szólította őt az Örökkévaló a hegyről, mondván: Így szólj Jákob házához, és add tudtára Izrael fiainak. **4.** Ti láttátok, mit tettem Egyiptommal, hogy vittelek benneteket sasszárnyakon és elhoztalak benneteket hozzám. **5.** Azért most, ha hallgattok szavamra és megőrzitek szövetségemet, akkor lesztek az én kiváló tulajdonom mind a népek közül, bár enyém az egész föld. **6.** És ti legyetek nekem papok birodalma és szent nép! ezek a szavak, melyeket elmondja Izrael fiainak. **7.** Mózes elment és szólította a nép véneit; eléjük terjesztette mind a szavakat, melyeket parancsolt neki az Örökkévaló. **8.** És felelt az egész nép egyetemben és mondta! Mindent, amit az Örökkévaló szólt, megteszünk Mózes visszavitte a nép szavait az Örökkévalóhoz. **9.** És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Íme, én eljövök hozzád felhő sűrűjében, hogy meghallja a nép, midőn veled beszélek és benned is higyjenek örökké. És Mózes hírül vitte a nép szavait az Örökkévalónak. **10.** És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Menj a néphez és szenteld meg őket ma és holnap, és mossák meg ruháikat. **11.** Legyenek készen a harmadik napra, mert a harmadik napon leszáll az Örökkévaló az egész nép szeme láttára a Szináj hegyére. **12.** Te pedig vonj határt a népnek, mondván: Őrizkedjetek, fogy fel ne menjetek a hegyre és hogy ne érintsétek annak szélét. Bárki érinti a hegyet, ölessék meg. **13.** Ne érintse őt kéz, hanem köveztessék meg, vagy lövessék agyon, akár barom, akár ember, ne maradjon életben. Midőn huzamosan szól a harsona, akkor felmehetnek ők a hegyre. **14.** És lement Mózes a hegyről a néphez; megszentelte a népet és megmosták ruháikat. **15.** És mondta a népnek: Legyetek készen harmadnapra, ne közeledjetek aszszonyhoz.

16. És volt a harmadik napon, midőn reggel lett, akkor volt mennydörgés; és vilámlás és sűrű felhő a hegyen és igen erős harsona hang; és megrémült az egész nép, mely a táborban volt. **17.** És Mózes kivezette a népet Isten elé a táborból, és megálltak a hegy tövében. **18.** A Szináj hegye pedig egészben füstölgött, mivelhogy leszállt rá az Örökkévaló tűzben; és felszállt füstje, mint a kemence füstje és az egész hegy nagyon megrendült. **19.** És volt, a harsona hangja folyvást erősebb lett; Mózes beszél, Isten pedig felel neki hangosan. **20.** Az Örökkévaló leszállt a Szináj hegyére, a hegy tetejére és szólította az Örökkévaló Mózeset a hegy tetejére; és Mózes felment. **21.** És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Menj le, intsd meg a népet, hogy, ne rontsanak előre az Örökkévalóhoz, hogy lássanak és elesnék közülük sok. **22.** És a papok is, kik közel lépnek az Örökkévalóhoz; szenteljék meg magukat, nehogy rájuk törjön az Örökkévaló. **23.** És mondta Mózes az Örökkévalónak: A nép nem jöhet fel a Szináj hegyére, mert Te meginttél bennünket, mondván: Vonj határt a hegy körül és szenteld meg. **24.** És mondta neki az Örökkévaló: Eredj, menj le, azután jöjj fel te, meg Áron veled; de a papok és a nép ne rontsanak előre, hogy felmenjenek az Örökkévalóhoz, nehogy rájuk törjön. **25.** Mózes lement a néphez és megmondta nekik.

2Mózes 24:1-3.

1. Mózesnek pedig mondta: Menj fel az Örökkévalóhoz, te, Áron, Nádáb és Ábihu, meg hetvenen Izrael vénei közül, és boruljatok le távolról. **2.** Mózes lépjen oda egyedül es Örökkévalóhoz, de ők ne lépjenek oda, a nép pedig ne menjen fel vele. **3.** És Mózes eljött és elbeszélte a népnek az Örökkévaló minden szavait és mind a rendeleteket, a nép pedig felelt egyhangúlag és mondta: Mindama igéket, melyeket az Örökkévaló mondott, megtesszük.

A Tóra isteni volta

5Mózes 4:32-40.

32. Majd kérdezz csak az előbbi időkről, melyek előtted voltak, ama naptól kezdve, mikor teremtett az Isten embert a földre, az ég egyik szélétől az ég másik széléig: vajon történt-e ilyen nagy dolog vagy hallatszott-e hozzá hasonló? **33.** Vajon hallotta-e a nép Isten hangját szólni a tűz közepéből, amint te hallottad, és életben maradt? **34.** Vagy megkísérlette-e Isten, hogy elmenjen és vegyen magának nemzetet másik nemzet közül kísértésekkel, jelekkel és csodákkal, háborúval, erős kézzel, kinyújtott karral és nagy félelmetességekkel, mind aszerint, amint tette veletek az Örökkévaló, a ti Istenetek Egyiptomban; a te szemeid láttára? **35.** Neked megmutattatott, hogy megtudjad, hogy az Örökkévaló az Isten és senki más kívüle. **36.** Az égből hallatta veled hangját, hogy oktasson téged és a földön mutatta neked nagy tüzét és szavait hallottad a tűz közepéből. **37.** Azért, mert szerette a te őseidet, kiválasztotta magzatukat utánuk és kivezetett téged ő maga a nagy erejével Egyiptomból, **38.** hogy elűzzön nagyobb nemzeteket és hatalmasabbakat nálad előled, hogy elvigyen téged és adja neked az ő országukat birtokul, mint a mai napon van. **39.** Tudd meg ma és vedd szívedre, hogy az Örökkévaló az Isten az égben fönt és a földön alant, és senki más! **40.** Őrizd meg törvényeit és parancsolatait, melyeket én ma parancsolok neked, hogy jó dolgod legyen neked és fiaidnak utánad, és hogy hosszú ideig élj ama földön, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked minden időre.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A hagyomány szükségyszerúsége

3. értékezés 6. fejezet

...A hagyomány hitelességére vonatkozóan még a következő apróságokat kívánom megjegyezni: Amennyiben az emberi lélek nem lenne biztos abban, hogy a világon létezik hiteles hagyomány, senki nem táplálna reményeket azt illetően, hogy azon adatokból, amelyeket vele közölnek, előre láthassa, hogy egy bizonyos kereskedelmi tevékenység sikeres lesz-e, vagy egy bizonyos mesterség hoz-e [elegendő] hasznot, hisz az ember hatalma és szükségletei[nek kielégíthetősége] a tevékenységén múlik. S [ha az ember nem hinne a rá hagyományozott híradásokban], akkor nem töltené el félelemmel az, ha egy bizonyos út veszélyeitől elriasztják, sem az, ha egy bizonyos tevékenység tiltott voltára figyelmét felhívják. Hisz aki nem fél és nem reménykedik, az a pusztulásnak van kitéve.

S amennyiben a világon nem létezne hiteles hagyomány, úgy az emberek [131] csak abban az esetben engedelmessé válnának uralkodójuk parancsának vagy tiltásának, ha saját szemükkel látnák, és saját fülükkel hallanák, s ha nem lenne [személyesen] velük, akkor sem parancsait, sem tiltásait nem fogadnák meg. Ha ez így lenne, akkor megszűnne a rend, és sok ember elpusztulna. Ezenkívül, ha nem létezne a világon hiteles hagyomány, akkor az ember nem tudná, hogy mi az apja tulajdona, és mi az, ami a nagyapjától maradt rá, sőt azt sem tudná, hogy ki az anyja, az apjáról nem is beszélve. Így az emberek minden vonatkozásban állandó kétségek között élnének, s csak azt tartanák hitelesnek, amit érzékeikkel az adott pillanatban felfognak. Ez az álláspont közel áll a szkeptikusok véleményéhez, akikről az első értekezésben már beszéltünk.

A szent könyvek azt állítják, hogy a hiteles hagyomány szavahihetősége hasonló a szemünk tanúságához.⁵¹¹ "Keljete csak át a kittiek szigeteire, és nézzetek szét! Küldjete Kédárba, és jól figyeljete!" De vajon miért fűzi hozzá azt, hogy: és jól figyeljete!? Én erre azt válaszolom, hogy a hagyomány kétféle olyan torzulást is elszenvedhet, amittől az érzékek [által szerzett ismeret] mentes marad. Az egyik a téves véleményalkotás, a másik a szándékos ferdítés. Ezért mondja [a Szentírás]: "és jól figyeljete!"

Ám amennyiben mégis szeretnénk megtudni, hogy e két [fent említett] tényező el- lenében hogyan adhatunk hitelt a hagyománynak, értelmünk rájön, hogy a [téves] gondolkodás és a szándékos [ferdítés] csak az egyes emberrel fordulhat elő, és csak őt fenyegeti, hiszen egy népes közösség tagjainak gondolkodása nem egyezik [tehát nem eshetnek ugyanabba a tévedésbe]. Ezenkívül amennyiben [a közösség tagjai] elhatározzák, hogy szándékosan hagyományokat "gyártanak", ez nem maradhatna rejtve a töme-

⁵¹¹ Jeremiás 2:10.

gek előtt, sőt e hagyomány bárhová jutna is, vele együtt járna annak a híre, hogy "összebeszélés" eredményeként jött létre. Ám ha egy hagyomány mentes a fent leírt két hibától, akkor nincs olyan harmadik tényező, amely hamis voltát eredményezhetné. S amennyiben [valaki] őseink hagyományát ezen alapelvek ismeretében vizsgálja, a fenti hibáktól mentesnek, hitelesnek és szilárdnak találja őket.

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

A Tóra isteni eredetű

1. értekezés

Isten jelzői

19. *A rabbi ezt mondta:* ha valaki azt mondja neked, hogy India uralkodója kiváló ember, őt magát tisztelned, nevét magasztalnod kell és le kell írnod tetteit annak alapján, amilyen igazságosságot, jellembeli nemességet és tisztességet találsz országa lakosainál, akkor vállalnád ezt?

20. *A Kazár ezt válaszolta:* hogy vonhatnám le ezt a következtetést? Hiszen benem lenne a kétség, nem India lakosainak természetéből fakad-e igazságosságuk, talán nincs is királyuk, vagy csakugyan királyuktól származik igazságosságuk, vagy mindkét forrásból egyszerre.

21. *A rabbi így folytatta:* ha azonban küldöttje eljön hozzád indiai ajándékokkal, amelyekről tudod, hogy csakis az indiai királyi palotában találhatóak, és hozna magával egy arról tanúskodó levelet, hogy minden tőle származik, és mindezt olyan gyógyszerek egészítenék ki, amelyek kigyógyítanak téged betegségedből és megőrzik egészségedet, de ugyanakkor mérgek ellenségeid és az ellened hadba szállók számára, így velük készületlenül szembeszállhatsz és számolatlanul pusztíthatod őket, ebben az esetben vállalnád a neki való engedelmességet?

22. *A Kazár ezt válaszolta:* Igen! Sőt még a régi kételyem is megszűnne afelől, hogy vajon az indiaiaknak van-e királyuk vagy sincs, és azon a véleményen lennék, hogy királysága és tevékenysége velem kapcsolatba került.

23. *A rabbi azt kérdezte:* És ha valaki ezek után azt kérdezné tőled, hogy milyen jelzőkkel lenne helyes illetni ezt a királyt. Akkor mit válaszolnál neki?

24. *A Kazár azt válaszolta:* Először olyan jelzőkkel amelyekkel közvetlenül megismertem, majd pedig azokkal amelyekkel kapcsolatban eredetileg kétségeim voltak, de most hogy meggyőződtem az utóbbiakban már ezekben is inkább hiszek.

25. *A rabbi így folytatta:* Ehhez hasonlóan válaszoltam én is neked, amikor eredetileg kérdeztél: Pontosan így kezdte beszédét Mózes is a fáraóval, amikor ezt mondta: "A zsidók istene küldött engem hozzád", azaz Ábrahám, Izsák és Jákob istene. Ők híresek voltak a népek előtt, hisz köztudott volt, hogy velük lépett kapcsolatban az istenség, figyelte lépteiket, gondjukat viselte és csodákat tett érdekükben; mégsem mondta neki [Mózes] azt, hogy 'az ég és a föld ura' vagy 'az én teremtőm és a te teremőd küldött engem'. Hasonlóképp kezdte az Isten is beszédét az izraeliták gyülekezetéhez: "Én vagyok

az Örökkévaló, aki kivezetett Egyiptom földjéről." Nem azt mondta, hogy 'én vagyok a világ teremtője és a ti teremtőtök'. Ugyanígy kezdtem beszédemet veled, kazárok ura, amikor hitemről kérdeztél. Azzal válaszoltam, ami a kötelességem nekem és minden izraelitának: ami evidensen igaz számunkra, majd pedig avval, ami a hagyomány és olyan, mint az evidens igazság.

3. értékezés

A Tóra hitelessége és a Szóbeli Tan szükségessége

23. *A rabbi mondta:* ...Milyen módját látod annak, hogy apáinkhoz hasonlókká váljunk, hogy utánozni tudjuk őket és ne elméledjünk a törvényről?

24. *A Kazár mondta:* Nincs ennek más módja, mint továbbadni a Tóra szavait és a parancsolatok cselekedeteit. Azzal a feltétellel, hogy akad valaki, aki át tudja ezeket hitelesen adni közösségének és a következő nemzedéknek, olyan hagyományt, amiben fel sem merül a csalás vagy a ferdítés gyanúja.

25. *A rabbi mondta:* Valóban ezen az úton lett áthagyományozva a Tóra minden részletével és értelmezésével együtt, mind az írott, mind a szóbeli tan. Teljességében Mózes atyánktól kezdve.

26. *A Kazár kérdezte:* hogyan vélekedsz arról, ha ellentét van egy, két vagy három kézirat között?

27. *A rabbi mondta:* össze kell vetni az egyes példányokat, és a többséget kell követni, mert a sokaságban nem lehet hazugság. Az egyeseket figyelmen kívül kell hagyni. Ugyanígy kell eljárni a hagyományozókkal: ha a kisebbségnél ellentét van, a többséget kell figyelembe venni.

Eltérések a szövegben

28. *A Kazár kérdezte:* mit mondanál az olyan betűkről, amelyek a kéziratokban megtalálhatók, de ellentétben állnak a józan ésszel? Például a *cádu ceádenu* („lépteinket is vigyázták”) vajon nem lenne-e *cáru* („lépteinket is megrontották”) ⁵¹² formában helyesebb, vagy az *áser lo nászá lösáv náfsi* („ki hamisságra nem adta rá lelkét”) ⁵¹³ esetében nem *náfsó* (lelké)-nak kellene lennie? Ugyanígy számos más megszámlálhatatlan és meghatározhatatlan esetben.

29. *A rabbi válaszolta:* ha előnyben részesítenéd a következtetést ebben az esetben is és a hasonlóban is, akkor megváltoztatnád az összes írást, először betűiben, aztán szavaiban, aztán pedig kapcsolataiban, pontozásában, hangsúlyaiban, ami [mind] az értelmet is megváltoztatná. Hány versnek tudja az ember az értelmét így az ellentétére változtatni, ha e [fölsorolt dolgoknak] csak egyikét, és hánynak, ha mindegyikét megváltoztatja!

⁵¹² *Síralmak* 4:18.

⁵¹³ *Zsoltárok* 24:4.

A Tóra folytonossága

30. *A Kazár kérdezte:* és mit gondolsz, hogyan hagyta hátra Mózes a könyvét Izrael gyermekeinél?

31. *A rabbi válaszolta:* föltétlenül mint valami tiszta könyvet, pontozás és hangsúlyok nélkül, mint amilyeneknek ma is látjuk a könyveket. Nem volt lehetséges, hogy a nép ezekben megegyezzen, mint ahogyan nem lehetett megegyezni a pesách kovásztalan kenyerében sem és a többi törvényes előírásban sem, melyek az Egyiptomból való kivonulásról való megemlékezést szolgálják. Ezek az előírt folytatólagos cselekedetek révén megszilárdítják az izraeliták lelkében az Egyiptomból való kivonulás valóságát. Mindezekben nem lehetett megegyezni valamelyik évben úgy, hogy valaki ne legyen ellenvéleményen.

Tehát szükségszerűen az emberek lelkében kellett megőrződnie az a-val, u-val, i-vel és a svá-val, a hangsúllyal együtt, mégpedig a papok lelkében, mert szükségük volt erre a templomi szolgálat és az izraeliták tanítása során; a királyok lelkében, mert nekik elő volt írva, hogy legyen vele és élete minden napján olvassa; a bírák lelkében, hogy ítélni tudjanak; a tanács [szánhedrin] lelkében, mert szükségük volt erre annak értelmében, ami írva van: meg kell tartanotok és gyakorolnotok kell, mert az [a törvény] a ti bölcsességetek és belátásotok az istenfélők lelkében, hogy elnyerjék jutalmukat; illetve a képmutatók lelkében, hogy keressék a dicsőséget.

Idővel megegyeztek a hét magánhangzóban és a hangsúlyokban, amelyek azoknak a formáinak a jelei. Mindezeket Mózesről hagyományozottan vették át. Mit gondolsz azokról, akik szabályozták az olvasást először a versekkel, aztán a pontozással, aztán a hangsúlyokkal, majd a mászorákkal, megállapítva a teljes és a redukált [magánhangzókat]. Sőt, még a betűket is megszámlálták és megállapították, hogy a גיחון (*Gichon*) szó ו (váv)-ja osztja a Tórát [két egyenlő] részre, összegyűjtötték az összes rendhagyó kámecot, pátáchtot, cérét és szegolt. Véleményed szerint munkájuk hasznos avagy haszontalan, vagy netalán éppen az ezzel való foglalkozás kötelesség?

A karaiták

32. *A Kazár mondta:* ez valóban kötelező foglalatosság, mert ez a törvény védelme, nehogy meg lehessen azt változtatni. Másrészt ez a Teremtőről szóló tudomány. A pontozásban és a hangsúlyok elhelyezésében rend nyilvánul meg és csakis [Istentől származó] segítséggel jöhetett létre, a mi tudásunkkal semmiféle kapcsolatban sem áll. Nem lenne lehetséges, hogy tömegesen elfogadják, hacsak nem az [Istennek] tetszők egy csoportjától vagy egy [Istennek] tetsző embertől. Egy embertől a tömeg csak akkor fogadhatja el, ha az próféta, vagy ha azt az isteni rend támogatja. Egy [ilyen erőtől] nem támogatott tudóst fölszólíthat egy másik, hozzá közel álló [tudós] arra, hogy őhozzá hasonlóan járjon el.

33. *A rabbi mondta:* a hagyomány tehát kötelező ránk és a karaitákra nézve is egyaránt, de mindenki másra nézve is, aki elismeri, hogy ez a Tóra, ahogyan előttünk fekszik és amilyen formában olvassák, Mózes Tórája.

34. *A Kazár mondta:* ugyanígy beszélnek a karaiták. Mivel azonban a Tóra teljes egészében készen áll, nélkülözhetőnek tartják a hagyományt.

35. *A rabbi mondta:* Isten mentsen bennünket az ilyen elgondolásoktól. Hiszen ha szavainak szükségük van a kiejtés miatt a hagyományra, a pontozásra, a hangsúlyozásra,

a versbeosztásra, a maszoréták különféle iskoláira. Mennyire szüksége van minderre a [szavak] jelentésének, mivel a jelentések bővebbek a szavaknál. Észrevetted-e, hogy amikor például azt mondja nekik [Isten]: ez legyen számotokra a hónapok közül az első, akkor az emberek nem kételkedtek abban, hogy vajon a koptok, azaz az Egyiptomiak hónapjait kell ezen érteni, akik között éltek, vagy a szíriaiak, azaz a Kaldeusok hónapjai, mivel ők Ábrahámmal együtt éltek Ur-Kasdimban; avagy a Nap-hónapokra vagy a Hold-hónapokra vagy a Hold-évekre kell vonatkoztatni, hogy aztán azokat összhangba hozzák a Nap-évekkel, mint ahogyan ez történik a szökőévekben.

Szeretném, ha minderről meggyőznének engem a kariták, válaszolva erre és a hasonló kérdésekre. Ebben az esetben csatlakoznék irányzatukhoz. Én is híve vagyok a micvák megtartásának, és szeretném, ha kérdéseimre meggyőző választ tudnának adni: mely állatok vannak megengedve; mi az értelme a levágásuknak; ez [levágásuk] leszúrásból vagy leölésből áll-e; hogyan kell azt helyesen csinálni; miért tilos az izraeliták számára az, amit nem zsidók vágtak le. Mi történik a levágás és a lenyúzás között; és így tovább a többi cselekményen át. Szeretném, ha fölvilágosítanának a megtiltott zsír-ról, mivel az a gyomorban és a belsőségeken érintkezik azzal, ami meg van engedve, és így tovább a hús megtisztításával kapcsolatban. Adja meg nekem a megengedett és a meg nem engedett zsír határát úgy, hogy ebben ne legyen különbség köztem és a társam között. A számukra megengedett és tiltott [zsírnak] van-e határa? Egyikük esetleg csak a fark végét különíti el, a másik esetleg a [fark] teljes hátsó részét. Szeretném, ha fölvilágosítással szolgálnának a megengedett és a tilos madárról, kivéve az ismerteket, azaz a galambot és a gerlét. Ki tudja, hogy a kakast, a libát, kacsát és a foglyot nem a tisztátalanok közé kell-e számítani?

Szeretném, ha meghatározná: senki se hagyja el helyét [szombaton]: vajon szobáját, vagy házát, vagy tulajdonát jelenti-e, ha abban több ház van, avagy utcáját, lakónegyedét, esetleg városát, városa határát kell rajta érteni, mivel a szó "helyét" minderre vonatkozhat, sőt még ennél is többet jelenthet.

Szeretném, hogyha megadnák nekem annak a meghatározását, hogy milyen munka tilos szombaton, milyen toll és tintatartó tilos a Tóra [szövegének] javításakor, mi teszi megengedhetővé egy nehéz könyv vagy asztal megemelését, a vendégek egyéb tekintetben való ellátását mindavval, ami általában a vendéglátó kötelessége, ha vendégül látja őket. Mindezt a pihenőnapon, amikor ő maga kiszolgálásuk terhére és még annál is többet [kénytelen] magára vállalni [a házban lévő] nőekkel együtt, akikről írva van: pihenjen szolgád és szolgálólányod úgy, mint te. Ezért van megtiltva a gójok lován való lovaglás szombaton, ezért van megtiltva a kereskedés.

Szeretném, ha az "ezek pedig azok a rendeletek"⁵¹⁴ és a mikor hadba mész ellenségeid ellen [versekben] szereplő gondolatok alapján két ellenfél között igazságot tenne, hiszen ami a legvilágosabb a Tórában, az problematikus, nem szólva arról a nehézségről, hogy a magyarázat mindig a szájbéli hagyományon nyugodott. Szeretném látni, hogy miként dönt és ítél minden öröklési ügyben a Celáfchád lányai történetének az alapján,⁵¹⁵ hogyan [dönt] a körülmetélés, a cicit és a lombsátor ügyében. Magyarázza meg nekem, honnan származik Isten imádásának kötelessége, honnan veszi, hogy a halál után van boldogság és kín, jutalom és büntetés, hogyan ítélnék az ellentmondó törvé-

514

515

nyek esetében, mint például a szombaton történő körülmetélés, a pesah-áldozat szombaton, melyik törvény engedjen a másoknak stb. Mindezeket hosszú lenne összességükben előszámlálni, hát még részleteikben. Hallottál-e, kazárok királya, a karaitáknak akár egy könyvéről is, amelyik az említett problémák valamelyikét kellően megalapozott, elfogadott hagyománnyal tárgyalja, és amelyben nincs közöttük nézeteltérés a maszorával, a pontozással, a hangsúlyozással, a megengedéssel és a tiltással és az ítéletekkel kapcsolatban...

38. A rabbi mondta: A törvény arra ösztönöz, hogy egy törvény, egy előírás legyen. Az ő következtetések alapján azonban több törvény lesz, mégpedig mindegyikük következtetésének megfelelően. Bizony, még az egyes ember sem marad meg egy törvény-nél, mivel minden nap új vélemény születik meg benne és növekszik tudása. Olyan emberrel találkozik, aki ellenérveivel megcáfolja, és ezért meg kell változtatnia véleményét. Ha úgy találjuk, hogy nézetük megegyezik, akkor tudjuk, hogy egy korábban élt embernek vagy csoportnak a [nézetét] hagyományozzák. Ebben az esetben föl kell rónunk nekik azonos nézeteiket és meg kell kérdeznünk tőlük, hogyan lehetséges, hogy ebben a törvényben így megegyeztek, miközben a gondolkodás Isten szavát valószínűleg sokféle módon értelmezi.

Ha azt mondják: így gondolta Ánán, vagy Benjámin, vagy Sául, vagy valaki más, akkor inkább olyanoknak a hagyományát kellett volna elfogadniuk, akik régebbiek és méltóbbak a hagyományozásra, gondolok itt a bölcsekre. Azok ugyanis egy csoportot képeznek, ezek pedig egyes személyek. A bölcsek következtetése a próféták hagyományára támaszkodik, ezeké pedig csakis következtetés. A bölcsek [nézetei] megegyeznek, ezekéi pedig eltérőek, a bölcsek mondásai arról a helyről valók, amelyet az Örökkévaló választ. Még ha csak következtetéseiken nyugodnának is nézeteik, akkor is el kellene azokat fogadni, ezekkel azonban nem így áll...

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Kommentár a *Misná*hoz: Bevezető

A szóbeli hagyomány eredete

Tudnunk kell, hogy minden egyes micvához, amit a Szent – áldott legyen! – adott Mose Rábénunak [Mózes, a mi Tanítónk], béke reá, Magyarázatot is adott neki. Az Örökkévaló elmondta Mózesnek a micvát, és utána meg is magyarázta, kifejtette a lényegét és a Tóra verseibe foglalt összes bölcsességet.

Mózes a következőképp tanította a népnek a Tórát:

Mózes belépett a sátorba, őt Áron követte elsőként. Mózes egyszer elmondta neki a micvát, és megtanította neki a lényegét, ahogyan neki megtanított. Áron később Mózes jobbára húzódott. Ezután Áron fiai, Eleázár és Itámár léptek be, és Mózes nekik is elmondta azt, amit Áronnak. Ezután visszahúzódtak: az egyik Mose Rábénutól balra ült le, a másik Árontól jobbra.

Ezután jött a *Hetven Vén*, és Mózes ugyanúgy kitanította őket is, amiképpen Áront és a két fiát.

Ezután bejött a nép és mindazok akik a Hásémet keresték, és Mózes előadta nekik a micvát, míg végig nem hallgatták ajkairól.

Látjuk, hogy Áron minden micvát négyszer hallott Mózes ajkairól; a fiai háromszor; a Vének kétszer; a többiek pedig egyszer.

Mózes ezután visszavonult, és Áron minden jelen lévővel ismertette a tanult micvát – amit, mint említettük, négy ízben hallott Mózesről – és elmagyarázza. Áron ezután visszahúzódtak; fiai ekkor már négyszer hallották a micvát: háromszor Mózesről, és egyszer Árontól.

Eleázár és Itámár Áron visszahúzódása után ismertette a micvát, megtanította minden jelen lévőnek, és befejezte az oktatást. Látjuk, hogy a *Hetven Vén* négyszer hallották a micvát: kétszer Mózesről, egyszer Árontól, és egyszer Eleázártól és Itámártól.

Ezután a Vének is ismertették és elterjesztették a nép közt a micvát – egyszer. Látjuk, hogy az egész gyülekezet négyszer hallotta a micvát: egyszer Mózesről, egyszer Árontól, háromszor Áron fiaitól, és negyedszerre a Vénektől.

Ezután a nép minden tagja egymást tanította úgy, ahogy Mózes ajkairól hallotta, és emlékeztetőket írtak [maguknak] a micváról. A Tisztségviselők ezután Izrael széle-hosszát beutazták, és addig tanították és magyarázták a micvát, míg mindenki pontosan és folyékonyan nem tudta. Ezek után ismertették velük az Örökkévalótól kapott, szóban forgó micvához szükséges magyarázatokat, amelyek sok különféle tárgyra vonatkoztak. A micva ezáltal írásba foglaltatott, Szóbeli Hagyománya pedig az emlékezetbe vésődött.

Rabbijaink egy *Brájtá*-ban,⁵¹⁶ azt mondták:

A vers szerint⁵¹⁷ „És szólt az Örökkévaló Mózeshez a Szináj hegyén...” majd ismerteti a *Smíta* törvényeit. Már most mire tanít minket a „Szináj hegyén” kitétel? Hát nem tudott dolog-e már, hogy az *egész* Tóra a Szináj hegyén mondatott el?⁵¹⁸ A Tórában azonban ennek ellenére sincs fölösleges közlés! A kifejezés azért áll itt, hogy rámutasson: amiképpen látjuk, hogy a *Smíta* általános törvényei a részleteikkel és feltételeikkel együtt a *Szináj hegyén* mondatottak el, ugyanúgy *minden* *micva* általános törvényei, részletei és feltételei is a *Szináj hegyén* mondatottak el.

Például az Örökkévaló azt mondta Mózesnek:⁵¹⁹ „Sátrakban (*szukkot*) lakjatok hét napon át”. Utána tudatta, hogy ez a *szukot* *micva* minden férfira kötelező, a nőkre azonban nem;⁵²⁰ hogy sem a beteg, sem az utazó nem köteles betartani;⁵²¹ és hogy a *szukka* a tetejét a föld elválasztott termékeiből kell készíteni, nem pedig gyapjúból, selyemből vagy tárgyakból – ide értve a föld terményeiből készületeket is –, például párnákból, takarókból és ruhadarabokból.⁵²² Közölte, hogy mind a hét napon át a sátorban kell enni, inni és aludni,⁵²³ és hogy a sátor belső területe nem lehet kisebb, mint 7 x 7 *tfáchim*, a magassága pedig nem lehet több 10 *tfáchim*-nél.⁵²⁴

Mikor Mózes, a Próféta eljött, Hasém adta neki ezt a parancsolatot és a magyarázatát, amiképpen történt az a Tóra mind a 613 parancsolata esetében; ezek és magyarázataik mind továbbadtak: a parancsolatok írásban, a magyarázatok szájról szájra.

És történt, hogy negyven esztendő elteltével, a tizenkettedik hónapban,⁵²⁵ *Svát* hava első napján Mózes maga köré gyűjtötte a népet, és így szólt hozzájuk: „Halálom ideje elérkezett. Ha van köztetek olyan, aki hallott egy *halakhát* [törvényt], de elfelejtette, jöjjön hozzám, és elmagyarázom neki. És jöjjön az is, aki a Tóra bármely más dolgát illetően bizonytalanodik, és megmagyarázom neki.” A Tórában az áll: „Hozzáfogott Mózes [még utoljára] magyarázni ezt az [írott] tant”.⁵²⁶ „Aki valamelyik törvényt elfelejtette, jöjjön, s meg lesz tanítva, és akinek magyarázat kell, jöjjön, és megadatik neki.”⁵²⁷

Ilyenformán Mózes ajkairól hallották a halakhák magyarázatát, amelyeket *Svaht* első napjától *Ádár* hetedik napjáig szorgalmasan tanulmányoztak. Mózes közvetlenül a halála előtt elkezdte tekercekre írni a Tórát – tizenhárom pergamen Tóra-tekercsre –, amelyek mindegyike a *börésit bétjétől* kezdve a *löéné kol jiszrólé* *lámedjéig* mindent

⁵¹⁶ *Szifrá* 3Mózes 25:1.

⁵¹⁷ 3Mózes 25:1.

⁵¹⁸ *Uo.* 27:24.

⁵¹⁹ *Uo.* 23:42.

⁵²⁰ Talmud, *Szukká* 28a.

⁵²¹ *Uo.* 26a.

⁵²² *Uo.* 11a.

⁵²³ *Uo.* 28b.

⁵²⁴ *Uo.* 16b., 2a.

⁵²⁵ 5Mózes 1:3.

⁵²⁶ *Uo.* 1:5.

⁵²⁷ *Vö. Szifré* *uo.*

magába foglalt.⁵²⁸ Izrael mind a tizenkét törzsének adott egyet-egyét, hogy aszerint cselekedjenek, és tartsák be a parancsolatait. A tizenharmadik tekercest a levitáknak adta, mondván nekik:⁵²⁹ „Vegyétek a törvények e könyvét, és helyezzétek el az Örökkévaló, a ti Istenetek szövetsége ládájának oldalára, hogy ott legyen tanúul...”.

Mózes ezután – a Hagyomány számítása szerint⁵³⁰ – Ádár hetedik napjának delén lejött a Nebó-hegyről.

(Ami ezután történt vele, az nekünk a halálának tűnik, mivel többé senki sem látta közülünk, és csak az emlékezete maradt meg; ami azonban őt magát illeti, abból a magasságból szemlélve, ahová fölemelkedett, ez az életnek egyfajta folytatása. Ilyen értelemben mondták a Bölcséink,⁵³¹ hogy „Mose Rabbénu nem *halt meg*, hanem fölemelkedett, és most odafönt tanul”. Ennek a fogalomnak a kifejtése azonban roppant hosszú lenne, és nem ez a megfelelő hely rá.)

És miután Mózes – béke reá! – Józsuára hagyományozta az Örökkévalótól kapott magyarázatot és „meghalt”, Józsuá és kortársai alaposan tanulmányozták és boncolgatták azt.

Afelől azonban nem támadt kétség, hogy mit hallott ő és az összes többi Vén közvetlenül Mózesről, és *efölött nem volt vita*. Azok az elágazásokat [ezeknek a kijelentéseknek az elágazásait], amelyeket *nem közvetlenül* a Próféta szájából hallottak, azokat a Szináj hegyén kapott rendszer, *A Tóra értelmezésének tizenhárom módszere* alkalmazásával oldották meg. Az ezen a módon származtatott törvények néhány nem váltott ki ellenvetést, és egyhangúlag elfogadták őket. Néhány fölött azonban véleménykülönbség keletkezett: az egyik szaktekintély ilyen sorrendbe rendezte a tényeket, s így jutott bizonyos meggyőződése szerinti eredményre, a másik pedig másféle sorrendbe rendezte őket, ahogyan az már az elméletek kialakításakor történni szokott. Mikor a szaktekintélyek között ilyen ellentmondások keletkeztek, a többségi véleményt fogadták el, ahogyan azt ilyen helyzetekre a Tóra előírja:⁵³² „...légy a sokaság mellett”...

⁵²⁸ *Bává Bátrá* 16a.

⁵²⁹ *5Mózes* 31:26.

⁵³⁰ *Mögilá* 13b.

⁵³¹ *Szotá* 13a.

⁵³² *2Mózes* 23:2.

Joszéf Albo rabbi:

Háikárim: A hittételek könyve

A Tóra rendelkezésünkre álló változata hiteles

3. könyv, 22. fejezet

A Tóra mindig birtokunkban volt

Az a Tóra, ami ma a kezünkben van, és amely töretlen hagyományozás eredményeképpen jutott el hozzánk, apáról fiúra, ugyanaz, amit Mózes kapott a Sínai-hegyen, bármiféle változás nélkül. Nem kerülhetett bele módosítás az első templom idején, amikor papok és tanítók működtek a templomban, és a Tórát minden ember igen jól ismerte. És bár voltak a királyok közt bálványimádók, próféták is működtek abban az időben, egészen a templom lerombolásáig, és ők figyelmeztették a népet a Tóra megtartására. Ami a nagy riadalmat illeti, mely Jósijá királyban támadt, mikor Hilkiáj pap megtalálta a Törvény könyvét az Úr házában⁵³³, ez az eset semmiképp sem jelenti azt, hogy ne lett volna a birtokukban a Tóra egy példánya addig is, minthogy Jeremiás próféta akkoriban működött.

Manasszé bűne

A történet magyarázata a következő. Ámon és Manasszé királyok bálványimádók voltak, megsértették az Istent, olyannyira, hogy amint rabbijaink beszámolnak róla⁵³⁴, Manasszé kivakartatta az Isten nevét a Tórában, és bálványok nevét íratta be a helyébe. Az egyik főpap tehát, aki attól tartott, hogy ha a király kezébe kerül, az eredeti példánnyal is hasonlóképpen elbánik majd, elrejtette a templom falában. Később, Jósijá király napjaiban, aki megtért az Úrhoz teljes szívéből, teljes lelkéből és minden erejéből – Mózes törvénye szerint –, keresni kezdték az eredeti példányt, és nem találták. És mikor hozzáfogtak a templom felújításához, Hilkiáj pap megtalálta a falban a könyvet, és igen örvendezett fölötte, mint aki nagy kincset talál. Megüzente hát a királynak, mondván: „Megtaláltam a Törvény könyvét, azt a bizonyosat, amit Mózes írt”, nem azt üzenete tehát, hogy „megtaláltam egy példányt a Törvény könyvéből”. Mármost hogy miért rémült meg Jósijá király, és miért szaggatta meg köntösét, mikor meghallotta a könyv szavait, azt rabbijaink a jeruzsálemi Talmudban elmagyarázzák. Az a példány, amit Mózes maga írt, úgy volt feltekercselve, hogy a Teremtés könyvének első verseivel indított, míg az a példány, amit akkor megtaláltak, a Második törvénykönyv versével kezdődött:⁵³⁵ „Elvisz az Örökkévaló téged és királyodat, akit föled állítasz, egy néphez, ame-

⁵³³ 2Királyok 22.

⁵³⁴ Szánhedrin 103b.

⁵³⁵ 5Mózes 28:36.

lyet nem ismersz...” Ezért riadt meg annyira az uralkodó, nem pedig azért, mert a nép teljesen elfelejtette volna a Tórát, Isten mentsen tőle!

Ezrának is rendelkezésére állt a Tóra hiteles szövege

A babiloni száműzetés idején se romolhatott meg a Tóra szövege. A Jehójákin király idején bekövetkezett első száműzetés alkalmával ugyanis, még a templom lerombolása előtt, mesteremberek, kovácsok és az Izrael bölcseinek java került száműzetésbe, köztük Dániel és Jechezkél próféta is, ahogy olvassuk: „Egy menekült érkezett hozzám Jeruzsálemből, és ezt mondta: Elesett a város!”⁵³⁶ És a száműzetésbe hurcolt zsidók, akiket Asszíria földjén szétszórtak, mind vittek magukkal a Törvény könyvéből, még a Kútából valóknak⁵³⁷ is, akiket Asszíria királya Samáriában telepített le, volt példányuk a Tórából. Amikor a templomot lerombolták, a Törvény könyve már el volt terjedve egész Babilóniában, a templom lerombolása semmiféle kárt nem okozhatott tehát a hagyományozásában.

Amikor Ezrá visszatért Babilonból, vele igen kevesek tértek vissza, Izrael vezetői és bölcsei, a nemesi származásúak mind Babilonban maradtak. Ezért mondják a rabbijaink: Ezrá úgy hagyta ott Babilont, mint a megtisztított búzát⁵³⁸; értve ezalatt azt, hogy hátrahagyta a nemes vérből származókat, és magával vitte azokat, aki nem nemes vérből valók voltak, mert tudta, hogy Palesztinában [nem] lesz majd képes megakadályozni, hogy keveredjenek az ott lakókkal. Ezért nem tért vissza Lévi törzsből senki, ahogy olvassuk: „Szemügyre vettem a népet és a papokat, de a lévíták közül nem találtam ott senkit.”⁵³⁹ Ezért elküldetett Babilonba, és azok küldtek is neki tizennyolc lévítát Mahlí fiai közül. Tehát minthogy minden tudós ember, aki járatos volt a Tórában, Babilonban maradt, Ezrá aligha vehette volna a bátorságot magának, hogy bármi módosítást tegyen a Tórában, mert akkor az ő példányuk nem egyezett volna meg a Babilonban maradtakkal és a Samáriában élőkével és az Asszíriában másutt élőkével, akik nem voltak hajlandóak visszatérni vele együtt...

Eltérések a szövegben

A szavakban és fordulatokban található különbségek a más nemzetek nyelvén szóló Tóra-fordításokban mind fordítási hiba eredményei, tudatlanságból valók. A zsidóság nagyon gondosan őrizte a Tóra betűit, a magánhangzó-jelölő és a magánhangzót nem jelölő írással is. Büszkeség tárgya volt, ha valaki tudta a versek és betűk pontos számát a Tórában, és ezeket feljegyezték a kézzel írott példányok margójára, és e jelzéseket *maszórának* nevezték – ezt a gyakorlatot más népek nem követték. „Miért nevezték őket (ti. az írnokokat) *szóferimnek* (azaz »számlálóknak«)? Mert megszámozták a Tóra minden betűjét.”⁵⁴⁰ Ebből kiviláglik, hogy megtartották a Törvény könyvét abban az állapotban, ahogy Mózesnek adatott, minden változtatás nélkül. Ennek bizonyosságául szolgál,

⁵³⁶ *Jechezkél* 33:21.

⁵³⁷ *2Királyok* 17:24.

⁵³⁸ *Kidusin* 69b.

⁵³⁹ *Ezrá* 8:15.

⁵⁴⁰ *Kidusin* 30a.

hogy ma mindenütt az Izrael fiai közt ugyanaz a Tóra, minden változtatás nélkül, bár szét vannak szóródva a világon a Távol-Kelettől a legmesszebbi Nyugatig.

A rabbik egyes szavakról a Tórában azt mondják, hogy azok az írások javításának eredményeként állnak úgy, például ebben a versben: „Ábrahám pedig még ott állott az Örökkévaló előtt”,⁵⁴¹ azt mondják, ez kellene legyen helyette: „Az Örökkévaló pedig még ott állott Ábrahám előtt”, de megfordították a rendet az írások. Mondják azt is, hogy a „Ne kelljen látnom nyomorúságomat”⁵⁴² mondat az írások javításaképpen áll e helyett: „Ne kelljen látnom a Te nyomorúságodat”⁵⁴³, és még más helyekről is mondanak efféleket. De ez semmiképp sem jelenti azt, hogy valaki akár egy picit is átírta volna a Tórát, Isten mentsen! Senki, aki meghamisít egy könyvet, nem vallaná be, hogy ilyesmit tett. Hogyan értik tehát a rabbik azt, hogy a *szóferim* (az írások) javításokat tettek? A következőképpen. A szövegösszefüggésből úgy tűnik, Mózesnek azt kellett volna mondania: „Ne kelljen látnom a Te nyomorúságodat”. Az „én nyomorúságomat” változat olyasféle korrekció, amelyet az írók az Isten iránti tiszteletből ejt meg. Mózes nem önmagáról beszélt itt, hanem az Istenről, de isteni rendelkezésre megmásította a szavait, mint mikor az írók eufémizmusra cserél valamit, kifinomítja, amit lejegyez. Más efféle előfordulásokat hasonlóképpen kell magyarázni. Szintúgy kell megmagyaráznunk a pontokat, melyeket a *ואהרן* (és Áron) szavak fölött találunk a Tóra e versében: „Akiket Mózes és Áron megszámlált”,⁵⁴⁴ vagy a *לנו ולבנינו* szavak fölött („a miénk és a mi gyermekeinké”),⁵⁴⁵ és más helyeken. A kérdéses szavak megmaradtak a szövegben, a pontozás fölöttük valamiféle átmeneti megoldás a törlés és a teljes értékű megtartás között. Az értelme ennek az, hogy bár a szövegben „Mózes és Áron megszámlált” található, a számlálást valójában Mózes végezte, Áron csak vele volt, és a neve tiszteletből említettük meg, bár a cselekmény szempontjából Mózes a fontos, nem pedig Áron. Úgyszintén, a *לנו ולבנינו* fölötti pontok azt vannak hivatva jelezni, hogy bár a gyermekeket is köti a szülők vállalása, az a kötelem nem olyan erős, mint az, amit a szülők vállálnak saját magukra. Más hasonló eseteket is ekképpen kell megmagyarázni.

⁵⁴¹ 1Mózes 18:21.

⁵⁴² 4Mózes 11:15.

⁵⁴³ *Jálkut Simoni* 736. A *Jálkut* olvasatában „az ő nyomorúságukat” szerepel, ami értelme-sebbnek tűnik, Rásínál ugyancsak.

⁵⁴⁴ 4Mózes 3:39.

⁵⁴⁵ 5Mózes 29:28.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

9. A Tóra örökérvényű

A kilencedik hitelv a Bibliában

A Törvény örökérvényű és nem bír változtatást

3Mózes 3:17.

17. Örök törvény ez nemzedékeiteken át, minden lakóhelyeiteken: Semmiféle zsi-radékot és semmiféle vért ne egyetek.

3Mózes 16:31.

31. Szombatok szombatja legyen az nektek, sanyargassátok magatokat; örök törvény ez.

4Mózes 15:15.

15. Gyülekezet! Egy törvény legyen nektek és az idegennek, ki tartózkodik (nálatok); örök törvény nemzedékeiteknek: mint ti, olyan legyen az idegen az Örökkévaló színe előtt.

5Mózes 4:1-2.

1. És most Izrael, halljad a törvényeket és rendeleteket, melyekre én tanítlak benneteket, hogy megtegyétek, hogy éljetez és bemenjetez és elfoglaljátok az országot, melyet az Örökkévaló, őseitek Istene ad nektek. **2.** Ne tegyetek hozzá az ígéhez, melyet én parancsolok nektek és ne vegyetek el belőle, hogy megőrizzéték az Örökkévaló, a ti Isteneitek parancsait, melyeket én parancsolok nektek.

A Törvény a földi emberekhez szól

5Mózes 30:11-13.

11. Mert ez a parancsolat, melyet én neked parancsolok, nem elérhetetlen számodra és nincs távol az; **12.** nem az égben van az, hogy mondanád: Ki száll föl érte számunkra az égbe, hogy elhozza nekünk és hirdesse azt nekünk, hogy megtegyük; **13.** nem a tengeren túl van az, hogy mondanád: Ki megy át számunkra a tengeren túlra, hogy elhozza nekünk és hirdesse azt nekünk, hogy megtegyük; **14.** hanem nagyon közel van hozzád az íge, szádban és szívedben, hogy megtegyed azt.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A Tóra örök mivolta

3. értékezés 7. fejezet

A fenti téma (azaz a Írott Tan és a hagyomány felépítése) kifejtését követően most tartom helyénvalónak a törvény elévülésének kérdéséről szólni, s azt mondom: Izrael fiainak általános hagyománya szerint a próféták azt mondták a Tóra törvényeiről, hogy azok örök érvényűek, s azt állítják, hogy "minden gyanú és félreértés felett álló tiszta kijelentés által hallottuk mindezt".

A szent könyvek áttanulmányozása után (több) erre mutató jelet találtam: először is, sok rendelkezéssel kapcsolatban (a Szentírás) azt írja:⁵⁴⁶ "örök szövetségül", vagy: "nemzedékről nemzedékre", vagy a Tórára vonatkozóan⁵⁴⁷ "Mózes törvényt adott nekünk, Jákób gyülekezetének, örökségül", mivel a mi közösségünk, Izrael fiainak közössége kizárólag a törvényei által létező közösség. S amikor a Teremtő azt mondta, hogy a közösség mindaddig fennmarad, amíg az ég és a föld létezik, [ez azt jelenti, hogy] szükségképpen törvényeik is állnak, amíg csak létezik ég és föld. Erre vonatkoznak a Szentírás szavai: "Ezt mondja az Úr, aki adott napot, hogy világítson nappal, és adott szabályt a holdnak és a csillagoknak, hogy világítsanak éjjel, aki jel riasztja a tengert úgy, hogy hullámai zúgnak, akinek Seregek Ura a neve: Ha majd eltűnik ez a rend színem elől – így szól az Úr – ekkor szakad magva Izraelnek is, és soha többé nem lesz az én népem."⁵⁴⁸ Az utolsó prófétai közlésekben felszólítást találtam Mózes Tórájának az Utolsó Ítélet napjáig való megtartására, [s azt írják, hogy az Utolsó Ítélet napja] előtt elküldetik Illés próféta:⁵⁴⁹ "Gondoljatok szolgálomnak, Mózesnek a tanítására, a rendelkezésekre és a törvényekre, amelyeket általa parancsoltam az egész Izraelnek a Hórebbe! Én pedig elküldöm hozzátok Illés prófétát, mielőtt eljön az Úrnak nagy és félelmetes napja"...

3. értékezés 8. fejezet

Van-e Mózes csodáinak jelentősége,

...Azt mondják, hogy amint Mózes szavainak azért adnak hitelt, mivel csodás jeleket és csodatetteket mutatott be, úgy [mindenki] másnak hitelt kell adni, ha az csodás jeleket és csodatetteket visz végbe. Amikor én ezt meghallottam, szerfelett elcsodálkoztam, hiszen mi nem pusztán azért hiszünk Mózesnek, mert csodásjeleket és csodatette-

⁵⁴⁶ 2Mózes 31:16.

⁵⁴⁷ 5Mózes 33:4.

⁵⁴⁸ Jeremiás 31:35-36.

⁵⁴⁹ Máláchi 3:22-23.

ket mutatott be, hanem elsősorban azért hiszünk neki és minden prófétának, mert olyan követelést támasztott velünk szemben, amely nem ütközik a törvényekbe. S mikor mi a felhívását meghallgattuk, s úgy találtuk, hogy [a törvények szerint] megengedett, felkértük [a prófétát], hogy [küldetését igazolandó,] mutasson [isteni eredetű] bizonyítékokat, s ha ezt megtette, hittünk neki. Ám ha kezdetben úgy láttuk, hogy felhívása [a törvények szerint] nem megengedett, akkor nem is kértük fel bizonyítékok bemutatására, hisz a törvény tiltását nem semlegesítheti semmilyen csodatett.

Ezt példázza Reuvén és Simon, a két peres fél esete. Ha Reuvén Simonnal szemben lehetséges követelést támaszt, például azt mondja: "Ezer dirhемmel tartozik nekem", a bíró felkéri, hogy bizonyítsa be, s ha ezt megteszi, tartozását vissza kell fizetni. Ám amennyiben olyan dolgot követelne tőle, ami [eleve] lehetetlen, például azt mondaná: "A Tigris folyóval tartozik nekem", akkor perét rögtön elejtenék, hiszen a Tigris folyó senki tulajdonát nem képezi, s nincs is rá szükség, hogy a bíró bizonyítékot kérjen.

Ez az eljárás a követendő minden önmagát prófétának mondó személy esetében is. Amennyiben azt mondaná nekünk: Az én Uram azt parancsolja nektek, hogy tartsatok ma böjtöt, kérnénk tőle valamilyen, az [isteni] küldetését igazoló jelet, s ha ezt felmutatná, szavait megfogadnánk, és böjtölnénk. Ám ha azt mondaná: Az én Uram azt parancsolja nektek, hogy törjete házasságot, és lopjatok, vagy: [Az én Uram azt mondja,] hogy vízözönt bocsát a [világra], vagy azt állítaná, hogy [Isten] az eget és a földet félálomban, [különösebb] ok nélkül teremtette, minderre nem is kérnénk tőle bizonyítékot, hiszen olyan kijelentéseket tett, melyeket sem az értelem, sem a hagyomány nem igazol.

Ám ha mindezek ellenére valaki [a fenti nézet vallói közül] ezt kérdezné: Amennyiben [a prófétáló] figyelmen kívül hagyná válaszunkat, és bemutatná csodás jeleit és bizonyítékait, s akaratunk ellenére látnánk őket, akkor mit kellene neki mondanunk? Erre én azt válaszolom: Ilyen esetben azt kell neki mondani, amit mindannyian mondanánk annak, aki [137] csodás jeleket és bizonyítékokat mutatna be annak érdekében, hogy mondjunk ellent értelmünknek, [tehát] ne helyeseljük az igazmondást, és ne ítéljük el a hazugságot és más efféléket. S ha e nézetét azzal támasztaná alá, hogy a hazugság helytelenítése és az igazmondás tiszteletben tartása nem értelmünkből fakad, hanem csupán parancs és tiltás következménye, s ugyanez a helyzet a gyilkossággal, a házasságtöréssel, a lopással, s más effélékkel kapcsolatban is, akkor amennyiben [érvelésében] eddig jutott, felesleges vele törödnünk, s rá több szót pazarolnunk...

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Hámádá: A tudás könyve

A Tóra alapjainak szabályai

9. fejezet

A Tóra üzenete örök

A parancsolatok változtathatatlanok

1. §. A Tórában világosan és egyértelműen leírt parancsolatoknak örökre változatlanok kell maradniuk, se elvenni, se hozzátenni nem lehet. Ahogy írva van⁵⁵⁰: „Mind a dolgot, amelyet parancsolok nektek, azt őrizzétek meg, hogy megtegyétek; ne tégy hozzá, és ne végy el belőle.” Az is írva van⁵⁵¹: „A nyilvánvaló [dolgok] a mieink és gyermekeinké mindörökké, hogy megtegyük e tannak mind az ígét.”

Ez arra tanít minket, hogy a Tóra parancsait örökké meg kell tartanunk.

Írva van az is: „Örökös törvény ez minden nemzedéknek”, és „Nem az égben van”⁵⁵². Ez azt tanítja, hogy próféta már nem tehet hozzá új tételt [a Tórához].

Következésképp, ha előáll valaki, akár zsidó, akár nem zsidó, és jelet vagy csodát mutat, és azt mondta, az Örökkévaló küldötte, hogy

(a) hozzá tegyen egy micvát;

(b) visszavonjon egy micvát;

(c) másképp magyarázzon egy micvát, mint a Mózesről kapott hagyomány;

(d) azt mondja, hogy a zsidók nem örökre, hanem meghatározott időre kapták a micvákat,

akkor az hamis próféta, aki azért jön, hogy tagadja Mózes próféciait, és ezért megfojtás által kivégzendő, mert olyan kijelentéseket merészelt tenni az Örökkévaló nevében, amelyeket Ő sose tett.

Az Örökkévaló – áldott legyen! – megparancsolta Mózesnek, hogy ez a parancsolat örökre érvényes ránk és a gyermekeinkre, és az Örökkévaló nem ember, hogy hamisan beszéljen.

⁵⁵⁰ 5Mózes 13:1.

⁵⁵¹ 5Mózes 29:28.

⁵⁵² 5Mózes 30:12.

A próféta „hatásköre”

2. §. Ha ez így van, akkor hogy értsük a Tórának azt a mondatát⁵⁵³, mely szerint: „Prófétát támasztok majd nekik testvéreik közül, mint te vagy, [és adom ígéimet szájába, hogy elmondja]...”? [Az a próféta] nem azért jön majd, hogy [új] hitet alapítson, hanem hogy megparancsolja a népnek, hogy [teljesítsék] a Tóra rendelkezéseit, és figyelmeztessék őket áthágásuk tilalmára, mint az utolsó próféta [Máláchi] hirdette⁵⁵⁴: „Emlékezzetek Mózesnek, az én szolgálómnak tanáról.”

Ezek szerint, ha egy próféta megparancsolja nekünk, hogy tegyünk valamit [amit nem ír elő és nem is tilt a Tóra]. Például: „Menjetek el erre és erre a helyre!”; „Ne menjetek oda!”; „Indítsatok ma háborút!”, vagy „Tegyétek ezt és ezt!”, „Építsetek falat”, vagy „Ne építsetek!”

[Ilyen esetekben] micva meghallgatni őket. Aki megszegi az utasításait, méltó rá, hogy az Örökkévaló keze által haljon: „És lészen a férfi, aki nem hallgat szavaimra, melyeket elmond nevemben – én majd számon kérem tőle”⁵⁵⁵.

3. §. Ugyanígy méltó rá, hogy az Örökkévaló keze által haljon az a próféta, aki megszegi a saját prófétai utasításait, vagy aki tartózkodik a prófétálásról, mert rá is vonatkozik, hogy „Én majd számon kérem tőle.”

Ha egy próféta – aki már bizonyította próféta mivoltát – arra utasít minket, hogy rövidebb időre szegjük meg a Tóra egy vagy több micváját, akár könnyebb, akár súlyosabb természetűek, kötelességünk meghallgatni őt.

A korai nemzedékek Bölcsei a szóbeli hagyomány részeként tanították, hogy ha egy próféta azt mondja nektek, hogy szegjétek meg a Tóra parancsait, mint Elijáhu tette a Kármel-hegyen, hallgassátok meg mindezen dolgokat, csak azokat ne, amelyek hamis istenek imáadására buzdítanak. Mindez [természetesen] csak akkor érvényes, ha utasításai átmeneti jellegűek.

Elijáhu például a Kármel-hegyen [a Templom területén] kívül ajánlott fel áldozatot, annak ellenére, hogy ilyen [szolgálatra] Jeruzsálem választott, és aki [a Templom területén] kívül áldoz, az égi halálbüntetéssel lesz sújtva. Mivel ő már [elismert] próféta volt, ezért meghallgatása micvának minősült, és a „hallgassátok meg” parancsolat ilyen körülmények között érvényes.

Ha megkérdezték volna Elijáhut: Hogyan szeghetnének meg azt a tórai parancsolatot⁵⁵⁶, mely szerint „Óvakodjál, nehogy bemutasd égő áldozataidat minden helyen, melyet látsz”, akkor azt felelte volna nekik: Nem lett kimondva a halálbüntetés arra, aki [a Templom területén] kívül mutat be áldozatot, – miként Mózes mondotta – csakis arra, aki örökké így cselekszik. Én azonban ma az Örökkévaló parancsára mutatok be áldozatot [a Templomon] kívül, azért, hogy megcáfolyam Baál prófétáit.

Hasonló módon: ha bármely [más] próféta arra utasít minket, hogy meghatározott ideig szegjünk meg egy bizonyos micvát, akkor kötelességünk meghallgatni őt. Ha vi-

⁵⁵³ 5Mózes 18:18.

⁵⁵⁴ Máláchi 3:22.

⁵⁵⁵ 5Mózes 18:19.

⁵⁵⁶ 5Mózes 12:13.

szont azt mondja, hogy a micva mindörökre semmis, akkor megfojtás általi kivégzés jár neki, mert a Tóra megmondotta nekünk: „örökre a mieink és gyermekeinké”.

A hamis próféta

4. §. Hasonlóképpen: ha [egy „próféta”] semmisnek nyilvánítja a szóbeli hagyomány egyik fogalmát, vagy a Tóra valamelyik törvényével kapcsolatosan azt állítja, hogy az Örökkévaló parancsolta meg neki, hogy a törvény ilyen és ilyen, egy bizonyos törvényhozó véleményének megfelelően, akkor ő hamis próféta, és megfojtás által [kell kivégezni]. [Ez érvényes] még akkor is, ha csodát tesz, mivel hogy tagadni jött a Tórát, amelyben írva van: „Nem az égben van.”

Ha azonban [azt mondja], hogy meghatározott ideig [kell bizonyos magatartást tanúsítanunk], akkor minden dologban meg kell hallgatnunk.

5. §. Mikor érvényes mindez? Minden más micva tekintetében. A hamis istenek imádását illetően azonban még meghatározott időre vonatkozóan sem szabad meghallgatni. Még ha nagy jeleket és csodákat mutat is, és azt állítja, hogy az Örökkévaló parancsolta meg neki, hogy hamis isteneket imádjon ezen a napon vagy akár csak ezen az órán, akkor is olyannak tekintendő, mint aki „elpártolást beszélt az Örökkévaló ellen”.

Erre vonatkozóan a Tóra⁵⁵⁷ megparancsolta nekünk: „[Ha] bekövetkezik a jel és a csoda, és azt mondja nektek: [Imádjunk más isteneket], ne hallgass ama próféta szavára... mert elpártolást beszélt az Örökkévaló ellen.” Mivel azért jön, hogy tagadja Mózes próféciáit, ezért határozottan arra követhetjük, hogy hamis ez a próféta, és amit tett, azt mind varázslat és mágia útján művelte. [Ezért] megfojtás által [kell kivégezni].

⁵⁵⁷ 5Mózes 13:3-6.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

***10. Isten figyelemmel kíséri
az emberek tetteit***

A tizedik hitelv a Bibliában

Az első ember próbája

IMózes 3:1-19.

1. A kígyó pedig ravaszabb volt a mező minden vadjánál, melyet alkotott az Örökkévaló Isten és mondta az asszonynak: Valóban azt mondta Isten, hogy ne egyetek a kertnek egy fájáról sem? **2.** És mondta az asszony a kígyónak: A kert fájának gyümölcséből ehetünk. **3.** De azon fának gyümölcséből, mely a kert közepén van, mondta Isten, ne egyetek abból és ne nyúljatok hozzá, hogy meg ne haljatok. **4.** És mondta a kígyó az asszonynak: Nem kell majd meghalnotok. **5.** Hanem Isten tudja, hogy amely napon esztek abból, megnyílnak szemeitek és lesztek mint Isten, jót és rosszat tudók. **6.** És látta az asszony, hogy jó a fa eledelre és hogy gyönyörűség az a szemnek és kívánatos a megtekintésre, vett annak gyümölcséből, evett és adott férjének is, ki vele volt és az is evett. **7.** Akkor megnyíltak mindkettőjüknek szemei és megtudták, hogy ők meztelenek; összefűztek fügelevelet és készítettek maguknak öveket. **8.** Mikor meghallották az Örökkévaló Isten hangját, amint jár a kertben a nap alkonyatán; akkor elrejtőzött az ember és az ő felesége az Örökkévaló Isten elől a kert fái között.

9. És szólította az Örökkévaló Isten az embert és mondta neki: Hol vagy? **10.** És az mondta: Hangodat hallottam a kertben és félttem, mert meztelen vagyok, azért elrejtőztem. **11.** És (az Örökkévaló) mondta: Ki adta tudtadra, hogy te meztelen vagy? talán azon fáról, melyre nézve megparancsoltam neked, hogy ne egyél arról, ettél? **12.** És mondta az ember: Az asszony, kit mellém adtál, ő adott nekem a fáról és én ettem. **13.** És mondta az Örökkévaló Isten az asszonynak: Mit tettél? És az asszony mondta: A kígyó szedett rá engem és én ettem.

14. És mondta az Örökkévaló Isten a kígyónak: Mivelhogy ezt tetted, átkozott légy minden barom és minden mezei vad közül, hasadon jársz és port egyél életed minden napján át! **15.** És gyűlölséget vetek közéd és az asszony közé, a te magzatod és az ő magzata közé; ő fejen sebez meg téged és te megsebzéd őt a sarkon.

16. Az asszonynak pedig mondta: Szaporítani fogom terhességed fájdalmát; fájdalommal fogsz szülni gyermekeket, de férjed után lesz vágyakozásod és ő fog uralkodni rajtad.

17. Az embernek pedig mondta: Mivelhogy hallgattál feleséged szavára és ettél a fáról melyre nézve megparancsoltam, mondván: Ne egyél arról, átkozott legyen a föld miattad, fáradalommal egyél belőle életed minden napján át. **18.** Tövist és kórót növeszzen neked és edd a mező fűvét. **19.** Arcod verejtékével edd a kenyeret, míg visszatérsz a földre, mert abból vétettél, mert por vagy és a porba térsz vissza.

Noé történetének előzményei

IMózes 6:1-8.

1. És történt, midőn az emberek sokasodni kezdtek a föld színén és leányaik születtek, **2.** látták Isten fiai az ember leányait, hogy szépek azok és vettek maguknak feleségeket mindazok közül, akiket választottak. **3.** De mondta az Örökkévaló: Ne maradjon

szellemem az emberben örökké, mivel ő test is; azért legyenek napjai százhusz év. **4.** Az óriások voltak a földön ama napokban és azután is, midőn Isten fiai bementek az ember leányaihoz és ezek szültek nekik; ezek azok a hősök, akik ősidőtől fogva hírneves férfiak voltak.

5. És látta az Örökkévaló, hogy nagy az ember gonoszsága, a földön és hogy minden indulata az ő szíve gondolatainak csak gonosz egész nap; **6.** és megbánta az Örökkévaló, hogy alkotta az embert a földön és szomorkodott szívében. **7.** És mondta az Örökkévaló: Eltörlöm az embert akit teremtettem, a föld színéről, embertől baromig, csúszó-mászóig és az ég madaráig, mert megbántam, hogy alkottam azokat. **8.** De Nőé kegyet talált az Örökkévaló szemeiben.

Bábel tornyának büntetése

1Mózes 11:1-9.

1. És volt az egész föld egy nyelvű és egyforma beszédű. **2.** És történt, midőn elvonnak keletről, találtak egy völgyet Sineor országában és letelepedtek ott. **3.** És mondta egyik a másikkal: Nosza! vessünk téglát és égessük azt égetett téglává; és lett számukra a téglakő gyanánt és a gyanta volt számukra vakolat gyanánt. **4.** És mondták: Nosza! építsünk magunknak várost és tornyot, csúcsa az eget érje, hogy szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész föld színén. **5.** És szállott az Örökkévaló, hogy megnézzék a várost és a tornyot, melyet építettek az ember fiai. **6.** És mondta az Örökkévaló: Íme, egy nép és egy nyelve van mindnyájuknak s ez az, amit ők tenni kezdtek és most nem lesz megvonható tőlük semmi, amit tenni szándékoznak. **7.** Nosza! szálljunk le és zavarjuk el legott nyelvüket, hogy ne értse meg egyik a másik nyelvét. **8.** És elszórta őket onnan az Örökkévaló az egész föld színére és abbahagyták a város építését. **9.** Azért nevezték Bábelnek, mert ott zavarta meg az Örökkévaló az egész föld nyelvét és onnan szórta el őket az Örökkévaló az egész föld színére.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Hámádá: A tudás könyve

A Tóra alapjainak szabályai

2. fejezet

Az Örökkévaló és az Ő tudása

9. §. A Teremtőt nem számítva, minden létezés – a legelső formától a földi mélységben élő apró szúnyogig – mind az Ő igazságának hatására jött létre. Mivel Ő ismeri Önmagát, felfogja nagyságát, szépségét és igazságát, ezért mindent tud, és semmi sincs rejtve Előtte.

10. §. A Szent – áldott legyen – felfogja és olyannak ismeri a Maga igazságát, amilyen az valójában. Velünk ellentétben, Ő nem Rajta kívüli tudás révén tudja, amit tud, mivel mi és a tudásunk nem vagyunk egyik. Ő, a Teremtő – áldott legyen – és az Ő tudása, az Ő élete egy minden oldalon és szegleten, az egység minden formájában. Ha az Örökkévaló [az élet általunk ismert formájában] élne, és Rajta kívüli tudás révén tudna, akkor sok isten lenne. Lenne: Ő, az Élete és a Tudása. Ez viszont nem így van. Ő egy minden oldalon és szegleten, az egység minden formájában.

Ilyenformán kijelenthetjük: „Ő az, aki tud, Ő a tudás tárgya, és Ő Maga a tudás.” Ez mind egy. Ez olyan dolog, amit a szánk nem tud kimondani, a fülünk nem képes meghallani, és emberi szív nem képes a maga egészében felfogni. [E fogalomra utalva] írja [a Tóra]⁵⁵⁸: „Fáraó életére” vagy „lelked életére”⁵⁵⁹, de [soha] nem írja azt, hogy „Isten életére”, hanem csak azt, hogy „él az Örökkévaló”⁵⁶⁰. Mert a Teremtő és az Ő élete nem két [külön dolog], mint az élőlények vagy az angyalok esetében.

Ilyenformán Ő – velünk ellentétben – a teremtményeket nem a teremtmények által fogja fel és ismeri, hanem saját Maga által ismeri őket. Amiatt, hogy Ő ismeri Önmagát, mindent tud, mert minden másnak a létezése tőle függ.

Máásze Merkává: Az Égi Szekér

11. §. Ezek a fogalmak, amelyekről e két fejezetben szóltunk, az ezen téma egészének elmagyarázásához szükséges dolgokhoz [képeket olyanok], mint egy csepp a tengerhez képest. Az ebben a két fejezetben említett alapfogalmak magyarázata *Máásze Merkává* néven ismeretes.

12. §. A korai nemzedékek Bölcssei úgy rendelkeztek, hogy ezeket a fogalmakat [egyszerre] csak egy embernek magyarázhatjuk el. Ennek bölcs embernek kell lennie, aki saját tudása által ért. Ez az ember támpontokat kap, és a fogalmat körvonalazzák

⁵⁵⁸ *IMózes* 42:15.

⁵⁵⁹ *ISámuel* 25:26.

⁵⁶⁰ Uo.

neki, míg tudása révén föl nem fogja a dolgot, és meg nem érti a [szóban forgó] fogalom jelentését és lényegét.

Ezek a fogalmak rendkívül mélyek, és nem mindenkiben van meg az értékelésükhöz szükséges tudás. Salamon a maga bölcsességében egy hasonlattal írta le [ezeket a fogalmakat]: „Juhok a ruházásodra”⁵⁶¹. [A „Juh” szótöve, irhát – ruhát is jelent.] Bölcsseink így értelmezték ezt a metaforát: A világ titkai legyenek ruházatod – azaz a tiéd egyedül, de ne beszélj róluk nyilvánosan.

Ezekkel kapcsolatban tanítja a vers⁵⁶²: „Legyenek egyedül a tieid, s nem idegenekéi veled együtt.” Erről szól [az *Énekek Éneke* 4:11. verse is]: „Méz és tej van nyelved alatt”. A korai nemzedékek Bölcssei ezt [metaforaként] értelmezték: Azok a dolgok, melyek olyanok, mint a méz és a tej, a nyelved alatt tartandók.

⁵⁶¹ *Példabeszédek* 27:26.

⁵⁶² *Példabeszédek* 5:17.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

A részletekbe menő isteni gondviselés

3. rész 16. fejezet

Felette nagy eretnkséggel szóltak a filozófusok Istennek minden kívülre létezőre vonatkozó tudásáról, s oly botlást követtek el, melyből sem ők, sem azok, kik e nézetben nyomdokaikat követték fel sem emelkedtek. Én pedig tudtukra adom a kételyeket, melyek őket az ilyen eretnkségre vezették, nem különben törvénytanunk véleményét e tárgyban, valamint hogy miképpen ellenzük mi rossz és elvetendő nézeteiket Isten tudása tárgyában. Ami őket nagyrészt erre rávitte és vezette mindjárt elejétől fogva, az az emberek viszonyaiban első látszatra feltűnő rendszertelenség, mert míg némely erényes embernek az élete rossz és fájdalommal telt, más emberek rosszak lévén szerencsés és kellemes életet élnek. S ez vitte őket arra a megkülönböztetésre, melyet hallani fogsz. T. i. nem lehet más, mint egy a kettő közül, vagy nem tud Isten mit sem ez egyes dolgokból, s nem bír róluk felfogással, vagy pedig bír róluk felfogással és tudomással. S ez a megkülönböztetés szükségszerű. Azt mondják erre, ha felfogással és tudomással bír róluk, akkor egyiket a három közül meg kell engedni: vagy hogy ő intézi és rendezi a legjobban, a legtökéletesebben és legteljegeben, vagy hogy ő képtelen arra, hogy azokat rendezné, nem bírván felettük hatalommal, vagy végre hogy bír ugyan tudomással és hatalommal, hogy rendezze és intézze a legjobb rend és mód szerint, de csak hogy ő abban hagyja, vagy azért hogy odáig hagyja őket süllyedni, míg megvetés tárgyaivá és értéktelenné válnak, vagy pedig féltékenység okából, amint embereket találhatni, akiknek módjukban van, valakin jót tenni, tudván, hogy ennek szüksége van arra, hogy jótéteményükben részesüljön, csak hogy ők rossz természetük, gonoszságuk és irigységük következtében, mellyel e tárgyban ellene viseltetnek, nem teszik meg. S ez a megkülönböztetés is szükségszerű és igaz, mert mind az, aki ismerettel bír valamely dolgról, vagy gondja lesz rá, hogy azt intézze, vagy abban hagyja azt, amint az ember abban hagyja például házában a macskák, vagy ezeknél még értéktelenebb tárgyának gondját viselni, amire pedig figyelemmel van, avval szemben vagy képtelen, vagy erőtlen, ha az akarata meg volna is, hogy azt intézze. S miután e megkülönböztetést megtették volt, döntő erővel bíró ítéletképpen kimondották, hogy e háromféle megkülönböztetés közül, melyek szükségképpen hatállyal bírnak arra nézve, akinek. bármiről tudomása van, kettő lehetetlen Istenre való tekintettel, t. i. hogy vagy nem képes, vagy pedig képes, de nem vet rá ügyet, mert ez rossz tulajdonság vagy képtelenség számba menne. Távol Istentől mindkettő. Tehát e megkülönböztetésekből nem maradt csak az, hogy egyáltalában nem tud semmit mindezen dolgokról, vagy pedig tudomással bír róluk, s azokat a legjobb rend szerint intézi. De miután mi rendszerteléneknek, szabályelleneseknek és – miként azoknak lenniük kellene – egymásból nem következőknek találjuk, ebből az a tanulság, hogy semmi szín alatt nem tud róluk mit is. Ez az ami őket erre a nagy eretnkségre rá vitte. Mindazt, amit az ő megkülönböztetéseikről felhoztam, utalván arra,

ami tévedésük okául szolgált, kifejtve találod Aphrodiási Sándor „A kormányzásról” című értekezésében.

Ugyan nézd csak! el fogsz csodálkozni, hogyan estek még egy nagyobb rosszba, mint az, ami elől menekülni akartak, s hogyan nem ismerték azt a dolgot, melyre nézve figyelmeztettek bennünket, s amit ők nekünk mindég magyarázgattak. Hogy pedig nagyobb rosszba estek, mint ami elől menekülni akartak, kiténik onnan, hogy, ki akarván kerülni azt, hogy Istennek gondtalanságot tulajdonítsanak, rámondták, hogy nem bír tudomással, s hogy mind az, ami ezen alantas világban történik, rejtve van előtte, s felfogással róla nem bír. Hogy pedig nem ismerték azt, amire folytonosan figyelmeztettek bennünket, onnan tűnik ki, hogy ők a létet az egyes emberek viszonyai szempontjából tekintették, az ő rossz helyzetük pedig vagy ezekből, vagy pedig az anyag szükségképeni természetéből származik, amint ezt folytonosan vitatják és fejtegetik. Erre vonatkozólag a szükségest már elmondtuk. S miután ilyen alapra helyezkedtek, mely feldönt minden jóra való alapot, és tönkre teszi minden igaz nézet szépségét, hozzá láttak, hogy annak észellenességét mellőzzék, s úgy vélekedtek, hogy mindezen dolgok tudása lehetetlen Istenre nézve, még pedig több szempontból. Ugyanis részben azért, mert a részletek az érzékekkel foghatók fel, nem pedig az intelligenciával, Isten pedig érzéki felfogással nem bír, részben meg azért, mivel hogy a részletek végnélküliek, a tudás pedig oly valami, mely összefoglal; ami pedig végnélküli, azt nem foglalja össze a tudás. Továbbá a keletkező, azaz a kétségkívül részletes tárgyak tudása okvetlen némi változással jár, a mennyiben ez, egy tudásnak a másik után való keletkezése. Ami pedig a mi állításunkat illeti, melyhez mi, mint a Tóra hívei ragaszkodunk, hogy t. i. Isten tudomással bír a tárgyokról, mielőtt lesznek, erre nézve kétféle észellenességgel vádolnak bennünket: az egyik, hogy a tudás függővévé tétetik a teljes nemléttől; aztán, hogy a lehetőségben levő tárgy tudása és a valóságban levő tárgy tudása egy s ugyanaz. Valósággal csakúgy túltesznek egymáson a helytelen nézetek dolgában, úgy hogy némelyek azt mondják, hogy Isten tudomással bír csupán a nemekről, nem pedig az egyedekről, míg némelyek ismét azt állítják, hogy ő egyáltalán nem tud semmit más valamiről, mint önmagáról, csak hogy ő benne – nézetük szerint ne legyen többféle tudás. Vannak végre filozófusok, akik hitünket osztják, hogy ő mindent tud, s ő előtte nincs semmi sem rejtve. Ilyenek azon nagy férfiak, kik Aristotelest megelőzték, s kikirő Sándor említést tesz abban az értekezésben, de kiknek véleménye neki nem tetszik, mondván, hogy az ellenmondások legnagyobbika az, midőn látjuk, hogy a jókat éri a rossz, a rosszak pedig a jóban részesülnek. Egy szóval, világos, hogyha azok valamennyien az emberek viszonyait akként találnák rendezve, amint a tömegnek látszik, hogy rend uralkodik, nem bocsátkoztak volna ezen egész okoskodás megbeszélésébe, s nem rontottak volna egymás ellen. Ami pedig az első alkalmat szolgáltatta erre az okoskodásra, az a jó és rossz emberek viszonyainak megítélése, melyek az ő nézetük szerint rend híján vannak, amint a mi tudatlan embereink mondják:⁵⁶³ "Isten útja nem helyeslendbő". Így kimutatván, hogy az Isten tudására és gondviselésére vonatkozó elméletek összeköttetésben vannak egymással, hozzá fogok a gondolkodóknak a gondviselésre vonatkozó nézetei fejtegetéséhez, valamint a kételyek eloszlatásához, melyeket Istennek a részletekre vonatkozó tudása ellenében támasztottak.

⁵⁶³ *Jechezkél* 33:17.

3. rész 19. fejezet

Az isteni képességek és a gondviselés

Kétség kívül első ismeret az, hogy Istenben kell, hogy benn foglaltassanak valamennyi tökéletességek, s hogy távol tartassanak tőle valamennyi fogyatkozások, és csaknem első ismeret az is, hogy a tudatlanság valamely tárgyra vonatkozólag, – fogyatéék, hogy továbbá Isten tudomásán kívül létező – nincs. Ami pedig némely gondolkodót – amint említettem rávitt arra, hogy vakmerően állítsák, hogy ezt tudja, amazt meg nem tudja, ez az, hogy azt képzelték, miszerint az emberek viszonyai rend nélkül szűkölködnek, holott viszonyaik nagyrészt nem csupán természeti viszonyok, hanem attól is függenek, hogy az ember szabad rendelkezéssel és elmélhetséggel is bír. Már említették a próféták, hogy a tudatlanok, Istennek cselekedeteinkről való nem tudását avval okolják meg, hogy a gonosz embereketjólétben, és nyugalom élvezetében látják, ami arra bírja az erényes embert, hogy azt gondolja: minden a jóra fordított törekvése s az a miatt való szenvedésnek elviselése, mert mások ellene szegülnek, hiába való. Aztán felemlíti a próféta, hogy soká járt esze rajta, mígnem világos lett előtte, hogy a dolgokat csak végeredményük és nem kezdetük szerint kell szemügyre venni. Íme ily rendet követ ő mindeme tárgyak előadásánál:⁵⁶⁴ "Ezt mondják: Hogyan tudja Isten? miképp van tudomása a legfelsőbbnek? Hiszen ezek a gonosztevők és mindég szerencsések hatalomra vergődtek! Tehát hiába tisztítottam szívemet, és mostam ártatlanságban kezemet". A vers így végződik:⁵⁶⁵ "Gondolkodtam felette, hogy azt megtudjam, hiabavaló fáradságnak tűnt fel szemeimnek, míg be nem hatoltam Isten Szentélyébe és szemlügyre vettem azok végét. Te sima térekre helyezted őket, stb. Hogyan lettek mintegy pillanat alatt kiputsztítva stb." S mindezeket Máláchi is felemlíti, mondván: "Erős kifejezéseket használtak ellenem" stb. Azt mondjátok:⁵⁶⁶ "Hiába való Istent szolgálni, mi haszon van benne, ha megőrizzük rendeletét, s ha görnyedve járunk a seregek urának színe előtt. És most szerencséseknek tartjuk az istenteleneket stb. Akkor aztán összebeszélnek az Istent félők stb. és majd aztán meglátjátok" stb. Már Dávid is tárgyalta ezt a nézetet, mely az ő idejében el volt terjedve, az aminek szükségképpen igazságtalanság élő az emberek közötti hatalmaskodás volt az eredménye. Azon volt, hogy ellenérvekkel semmisítse meg ezt a nézetet, úgy nyilatkozván, hogy az Isten tud mind erről. Így mondja: "Özvegyet és idegent leölnek, és árvákat legyilkolnak, s azt mondják:⁵⁶⁷ "Nem látja az Örökkévaló, s rá sem ügyel Jákob Istene. – Figyeljetek a nép között a legbalgatagabbak, és ti bolondok mikor tértek észre? Az, aki a fület beültette, az nem fogna hallani? vajjon aki a szemet alkotta, az nem fogna látni."

Magyarázni akarom neked emez okoskodások értelmét, miután ki fogom tüntetni előtted mily rosszul fogták fel ezt a mondást azok, kik a próféták szavaira törnek. Évek előtt orvosok, kik felekezetünk értelmesebbjei közé tartoznak, csodálkozásukat fejezték ki Dávid eme nyilatkozata felett mondván: "Az ő okoskodásából az következnek, hogy aki a száját teremtette, az egyék. s aki a tüdőt alkotta, az kiáltson, ugyanaz áll a többi testrészeokről." Ügyelj csak rá ez értekezésem olvasója, mennyire távol állottak emez érvelés helyes értelmezésétől, halljad tehát annak értelmét: Világos, hogy mindenki, aki valamely szerszámot létre hoz, nem hozhatná létre, ha az azon szerszámmal eszközlen-

⁵⁶⁴ *Zsoltárok* 73:11-13.

⁵⁶⁵ *Uo.* 16:19.

⁵⁶⁶ *Máláchi* 3:13-18.

⁵⁶⁷ *Zsoltárok* 94:6-9.

dő munkáról való képzetel nem bírna. Például, ha a kovács nem képzelné a varrás cselekvését, s azt helyesen fel nem fogná, nem készíthetné a tüt avval a minőséggel, mely nélkül a varrás véghez nem mehet, úgy van az a többi szerszámoknál is. S ha a bölcselkedők valamelyike azt gondolja, hogy Istennek nincsen felfogása az ilyen egyéni dolgokról, miután az érzékek felfogásaihoz tartozik, Isten pedig érzékkel fel nem fog, de felfogása csak szellemi, ellenük felhossa érvül az érzékek létezését. Ha – úgymond – a látás útján való felfogás Istentől meg volna vonva, s ő azt nem ismerné, hogyan hozhatta létre ezt a szerszámot, amely arra való, hogy a látás felfogására szolgáljon! Vajjon a véletlenből támadt e egy tiszta folyadék, s aztán egy más olyan folyadék, aztán egy szerv, melyen a véletlen lyukat fűrt, mely lyukkal szemközt egy átlátszó kemény szerv van?! Szóval, hogy a szem folyadékai, szervei, idegei, melyek a lehető legjobban szervezvék, s miknek a végezen ez a látást eszközölő cselekvény, képzelheti e okos ember, hogy ez véletlenül esett? Bizonyára nem! Hanem az a természet szándékos célja szükségképpen, amint ezt minden orvos és minden philosophus magyarázza. Hogy pedig a természet nem bír intelligentiával és szervező képességgel, erre nézve egyetértenek a philosophusok mind. De igen is, ez a művészeti szervezet a philosophusok nézete szerint egy értelmi princípiumtól ered, s ez, szerintük, egy intelligentiával bíró lény cselekedte, s ő az, aki ezekkel az erőkkkel látott el mindent, ami természeti erővel bír. Ha már most az az intelligencia nem bír e tárgyról felfogással, s nem tud róla, hogyan hozta létre, vagy származtatott attól – ama nézet szerint – egy természetet, mely egy célt szándékol, miről tudomása nincs? Azért Dávid joggal nevezi őket bolondoknak és balgatóknak. Aztán kifejti, hogy ez egyik hiánya felfogásuknak, s hogy Isten, aki nekünk ezt az értelmiséget adta, mellyel felfogunk, s a mellett korlátoltságunk Isten valójának felfogása tekintetében létre hozza eme súlyos kétejeket, – ismeri eme hiányt; mely bennünk meg van, nem is kell azért ügyet vetni arra a támadásra, melyre korlátolt eszűségünk bennünket indít. Ezért mondja: aki az embert a tudásra tanítja. Az Örökkévaló tudja, hogy az emberek gondolatai hiába valók.⁵⁶⁸

Ebben a fejezetben összes céloom az volt, hogy kitüntessem, miszerint ez egy már igen régi gondolkozásmód, értem, amit az esztelenek állítanak Isten felfogásának hiányáról, azon okból, mert az emberek viszonyai, természetük szerint a lehetségen alapulván, rend nélkül szűkölködnek: Így lett mondva:⁵⁶⁹ "kieszeltek Izráel fiai dolgokat az Örökkévaló ellen, melyek nem valók". A Midraschban pedig az mondatott: "Mit mondanak: "Ez az oszlop nem lát, nem hall, és nem szól," evvel azt akarták mondani, azt képzelik, hogy Isten e tárgyakat föl nem fogja, s hogy tőle nem jutott sem parancsolat, sem tilalom a prófétákhoz. S mind ennek oka, s mi arra, – szerintük, – bizonyíték gyanánt szolgál az, hogy az emberek viszonyai nem olyanok, mint milyeneknek mindnyájunk gondolja, hogy lenniük kellene. S midőn azt látják, hogy a viszonyok nem olyanok, mint milyennek ők akarták, azt mondták:⁵⁷⁰ "Az Örökkévaló nem lát bennünket." Zephanja pedig így szól ezekről "Akik azt gondolják magukban, Isten nem tesz sem jót, sem rosszat." Ami pedig azt illeti, hogy mit kell tartani Istennek mind a tárgyakra vonatkozó tudásáról, majd ezután közlöm veled nézetemet, miután megismertetem veled azon elveket, melyekre nézve megállapodás jött létre, s amelyek ellen értelmiséggel bíró ember mit sem hozhat fel.

⁵⁶⁸ *Zsoltárok* uo. 10-11.

⁵⁶⁹ *2Királyok* 11:9.

⁵⁷⁰ *Jechezkél* 8:12.

3. rész 20. fejezet

Ellentmondásban van-e Isten változatlanságával az új dolgok megismerése?

Tárgy, melyben megállapodtak – az, hogy nem való, miszerint Isten újdonságban részesült volna, úgy hogy jelenleg tud valamit, amit az előtt nem tudott. Nem való továbbá, hogy – még azok szerint is, akik megengedik a tulajdonítmányokat – sokféle és különböző tudással bír. Ez világosan be lévén bizonyítva, mi, a Tóra híveinek egy csoportja azt állítjuk, hogy egyféle tudással ismeri a többféle tárgyakat, de nem úgy, hogy a tudott tárgyak különfélesége szerint különféle leszen a tudás Istennél is, amint ez minálunk történik. Ugyancsak azt állítjuk, hogy mindezen újonnan keletkezett dolgokat tudta ő még mielőtt lettek volna s nem is szűnt meg azokat tudni, minélfogva nem is keletkezett benne bármily újból való tudás. Mert ama tudása, hogy valami most nem létezik, és egy bizonyos időben létezni fog, s ebben a létben megmarad egy bizonyos időig, aztán ismét nem fog létezni: nem nagyobbodik az ő tudása, ha az illető létre jő amint a reá vonatkozó tudás megelőzőleg meg volt. Nem keletkezett valami új tehát, ami előtte nem volt ismeretes, de igenis az lett, ami az előtt tudva volt, hogy t. i. úgy lesz, amint létre jött.

De hát ebből a hitből az következne, hogy Isten tudása összefügg a nem létezőkkel s hogy felöleli a végtelent. S ezt hisszük is, azt mondván, hogy nem lehetetlen, hogy a tudás tárgyát képezzék a nem létezők, mikről előzőleg tudja, hogy létre jönnek, s miiket képes is létre hozni. Mert csak az, ami egyáltalán nem fog létezni soha, ez Istennél a feltétlen nem lét, s ez nem képezheti tárgyát az ő tudásának, amint a mi tudásunk tárgyát nem képezheti az, ami számunkra létezik. Ami pedig a végtelennek való felölelését illeti, ehhez már kétség fér, s ez a gondolkodók némelyikét arra a mondásra bírta: hogy a tudás a nemmel függ össze némi tekintetben, s kiterjed a nem többi egyedeire is. Ez a nézete valamennyi theologusnak, amire őket az elmélkedők szükségképpen rávezette, Ellenben a philosophusok döntő ítéletképpen mondták ki, hogy a tudás tárgyát nem képezi a nem létező, s hogy a tudás a végtelent nem ölelheti fel, s miután nála nem keletkezik újdonság új tudás, hamis beszéd, hogy tudna valamit az újonnan keletkező dolgokról, s ennél fogva nem is tud egyébről, mint oly dologról, mely állandó léttel bír. Másoknál ismét más kétség támadt, még azon esetre, ha csak az állandó léttel bíró dolgokat is ismeri, akkor is tudása sokféle lesz, mert a tudott tárgyak sokfélesége szerint sokféle lesz a tudás is, minden tudott tárgy külön tudást tételezvé föl. Ennél fogva tehát csak saját lényét ismeri.

Amit én részemről állítok e tárgyban, az, hogy mindama botlások oka ami tudásunk és az Ő tudása közötti viszonynak a megállapítása, s tekintetbe vevén minden párt azon tárgyakra, melyeket nekünk tudnunk lehetetlen, azt gondolá, hogy ez szükségképp így van az ő tudására nézve is, vagy legalább is kétséges lett előtte a dolog. S emiatt meg kell dorgálni a philosophusokat még inkább, mint más embereket amennyiben azok bizonyítékkal magyarázták, hogy az Ő lényegében nincs többféleség, s hogy nem bír lényegén kívül levő tulajdonítmánnyal, hanem lényege azonos az ő tudásával, s a tudása azonos az Ő lényegével, ugyancsak ők azok, akik bizonyítékkal fejtegették, hogy a mi értelmiségünk sokkal korlátoltabb, semhogy mi lényegének valóját úgy felfoghatnók, mint amilyen az, amint azt fejtegettük. Hogyan képzelhetik tehát, hogy az Ő tudását felfogták, lévén ez az Ő tudása nem lényegén kívül valami. Hiszen ez a korlátoltság az Ő lényegével szemben, amennyiben ugyanis a mi értelmiségünk nem elégséges az ő lényegének felfogására, ugyanaz a korlátoltság arra a felfogásra nézve, hogy miképpen

tudja Ő a tárgyakat. Ez a tudás ugyanis nem a mi tudásunk neméből való, hogy avval összehasonlíthatnók, hanem az tökéletesen különböző valami, s valamint lényeg van, mely szükségképpen léttel bír, melyből – mint némelyek vallják – valamennyinek a léte szükségképp származik, vagy mely – amint mi valljuk – minden kivüle levőt előhoz, miután az nem létezett, épp úgy mondjuk, hogy az a lényeg felfog minden kivüle levőt, nem marad ismeretlen előtte egyáltalán semmi mind abból, amit létrehozott, s nincs semmi közösség a mi tudásunk és az Ő tudása közt, miként nincs közösség a mi lényegünk és az Ő lényege közt. De a „tudás” név közössége idézte elő a tévedést, mert a közösség csupán a névben van, de valójában különbség van, s ebből folynak aztán szükségképpen az észellenességek, midőn azt gondolják, hogy a tárgyak, melyek a mi tudásunk körébe tartoznak, az ő tudására is valók.

Ami előttem a Tóra versei nyomán szintén világos, ez az, hogy Isten tudása, melynek tárgya egy lehetségesnek a léte, amennyiben ez a jövőben jó létre, egyáltalán nem hozza ki azt a lehetségest a lehetséges természetéből; hanem a lehetséges természete megmarad vele együtt, s annak, ami a lehetségesek közül létesül tudása nem azt eredményezi, hogy szükségképpen kell hogy létesüljenek a lehetőségek egyike szerint. Ez is egyik alapelve Mózes Tórájának, melyre nézve nem forog fenn sem kétség sem nézeteltérés. Ha így nem volna, nem mondaná:⁵⁷¹ "Csinálj kerítést tetődön"; ugyanott így:⁵⁷² "Hátha a háborúban meg fog halni, és egy másik fogja elvenni". A szent törvényhozás, a parancsolat és tilalom, melyet tartalmaz, ezen alapelve van fektetve, azaz, hogy az Ő tudása nem hozza ki azt a lehetségest természetéből s ez azon nagymérvű kétely, mely korlátolt értelmiségünk felfogásával jár.

Jól figyelj, hány esetben különbözik az ő tudása a mi tudásunktól, a Tóra minden híve szerint. Először ugyanis amennyiben ez az egységes tudás megfelel sokféle különböző nemekre vonatkozó tudásnak. Másodszor, amennyiben a nem létezőre vonatkozik. Harmadszor, amennyiben felöleli azt, ami végtelen. Negyedszer, amennyiben az Ő tudása nem változik, a midőn a keletkező tárgyakat felfogja, mert úgy látszik, hogy annak a tudása, a mi a jövőben lesz, nem annak a tudása, mi már létesült, hanem ez valamivel több, t. i, hogy ami a lehetőségben volt, az a valóságba ment át. Ötödszor hogy – a mi Tóránk nézete szerint – az Ő tudása nem függetleníti az egyiket a két lehetséges közül, habár Isten határozottan tudja, melyik fog későbbben beállani. Már most kíváncsi vagyok, miben hasonlít a mi tudásunk az Ő tudásához, még azok nézete szerint is, kik azt hiszik, hogy Isten tudása egy tulajdonítmánnyal több. Vajjon van-e itt más valami, mint a puszta közösség a névben? Azonban, a mi nézetünk szerint, kik azt állítják, hogy az Ő tudása nem az ő lényegéhez hozzájárult valami, igazán az következik, hogy van különbség az Ő tudása és a mi tudásunk közt, még pedig oly lényeges különbség, mint az ég és föld lényegei közt. Ugyanígy nyilatkoztak a próféták, azt mondván:⁵⁷³ "Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok, és nem a ti útjaitok az én útjaim, mert valamint kimagaslának az egek a föld felett, épp oly magasak az én útjaim, a ti útjaitok felett, és az én gondolataim a ti gondolataitok felett". Egyszóval ez a dolog veleje röviden: valamint föl nem fogjuk lényegének valóját és mégis tudjuk, hogy az ő léte tökéletesebb minden más létnél s hozzá nem fér egyáltalán sem hiányosság, sem behatás; épp úgy tudjuk, jól lehet hogy nem ismerjük tudásának valóját, mivel hogy az azonos az Ő lényegével – hogy az

⁵⁷¹ 5Mózes 22:8.

⁵⁷² Uo. 20:7.

⁵⁷³ Jesájá 55:8-9.

nem lehet, miszerint Ő majd felfogjon, majd meg ne tudjon, azaz hogy reá vonatkozólag nem támad új tudás, s nem sokszorosodik az, s nem is ér el bizonyos véget, valamint hogy mi sem kerüli ki az Ő tudását a tárgyak közül, és az Ő tudása nem semmisült meg azok természetét, hanem a lehetséges megmarad a lehetőség természetével. Mind e tárgyak összegében, ha valamely ellenmondás mutatkozik, ez a mi tudásunkról való ítéletünkéből következik, mely nem bír semminemű közösséggel az Ő tudásával, mint pusztán a névre nézve. Ugyancsak a szándék arra alkalmaztatik, amit mi szándékozunk, valamint arra is, mit Ő szándékol, de névközösséggel. Épp úgy alkalmaztatik névközösség útján a gondviselés arra, a mire Ő fordít figyelmet, valamint arra is, amire mi ügyet vetünk. Így tehát az az igazság, hogy a tudás, s szándék s a gondviselés hozzánk viszonyítva nem oly értelműek, mintha Ő hozzá viszonyítvák. S midőn a kétféle gondviselés, a kétféle tudás és a kétféle szándék egy értelemben vétetnek, akkor támadnak aztán az említett nehézségek és kételyek. S ha tudjuk, hogy az, a mi reánk viszonyittatik, az egészen különböző attól, mi reá viszonyittatik, kitűnik az igazság. Érintve volt már a különbség, mely a reánk és Ő reá viszonyított tárgyak közt létezik abban a mondásban: "És nem a ti útjaitok az én útjaim", amint elébb említettük.

3. rész 21. fejezet

Isten tudata az ember önismeretéhez hasonlítható

Nagy különbség van az ismeret közt, mellyel a munkás művéről bír, s a közt, mellyel ugyanazon műről egy más valaki bír. Ha ugyanis a véghez vitt munka a munkás ismeretének megfelelőleg lett véghez vite, akkor annak létrehozója ismeretét követi, de a többi emberekre nézve, akik ama művet megszemlélik és róla kimerítő tudomást vesznek, a tudás követi a művet. Így péld. a mester a ki ezt a ládát készítette, melyben a víz folyása által súlyok vannak mozgásban, úgy hogy rámutatnak az órákra, melyek a napból vagy az éjszakából lefolytak, tudja és ismeri mennyi folyt le a vízből, továbbá lefolyása módjának változását, minden egyes fonalat, mely hozva lett s minden golyó, mely legördül. Azonban nem ismeri ama mozgásokat onna, hogy megszemléli a jelenleg megmegújuló mozgásokat, hanem épp ellenkezőleg áll a dolog, azaz, hogy a megújuló mozgások ismeretének megfelelően mennek végbe. De nem úgy aztán az arra nézve, aki szemügyre veszi azt az eszközt hanem valahányszor a szemlélő észre vesz egy mozgást, egy új ismeretet nyer, s mennél többször szemlél, annál több ismeretet nyer, s addig újulnak meg azok egymásután, míg meg nem tanulja ismerni az egész eszközt. S ha feltennéd, hogy amaz eszköz mozgásainak nincsen vége, a szemlélő soha sem nyerne róla kimerítő ismeretet. Továbbá lehetetlen, hogy a szemlélőnek tudomása legyen valamely mozgásról, mielőtt az keletkezett volna, mert aki valamiről tudomással bír, csak onnan bír azzal, hogy az meg lett. Úgy van ez minden létezővel, annak viszonyítva a mi tudásunkhoz és Isten tudásához. Mert hát mi mindent csupán a létezők szemléletéből tudunk s ez okból nem vagyunk képesek tudni, ami a jövőben lesz, sem azt, a minek nincs vége, a mi tudásunk pedig sokszorosodik és meggyűlik a tárgyak szerint, amiknek tudása eléretik. De Istennél nem úgy van az, azaz, hogy Ő nem tudja a dolgokat ő általuk, úgy hogy az sokszorosodásnak és megújulásnak volna alávetve, hanem a tárgyak követik az Ő tudását, amely azokat megelőzi s akként helyezi el őket, mint a milyenek azok, akár külön létűek, akár anyaggal bíró állandó egyedek, vagy olyanok legyenek, melyek anyagi és egyedeiben változó léttel bírnak, azok mindég egy bizonyos rendet követnek, mely el nem enyészik, és nem változik. Ezért nem létezik Istennél többféle tudás vagy megújuló és változó tudás, mivel ő lényege valójának tudatában, mely nem változik, tudja mind azt, mi szükségképpen következik mind az ő cselekvéseiből. S midőn megtudni

törekszünk, miképpen van ez, ez olyan, mintha arra törekednénk, hogy mi legyünk ő, és a mi felfogásunk az Ő felfogása. Ennélfogva kell, hogy az, aki az igazságot köztudomásra juttatja higgye, hogy Isten előtt mi sem ismeretlen, hanem minden nyilvánvaló az ő tudására nézve, ami azonos lényegével, s hogy nem áll az, miszerint mi evvel a nemével a tudásnak bíránk, s ha mi tudnók milyen az, akkor nekünk is volna az az intelligencia, mellyel Ő ilyenműt felfog. Ez pedig valójában nincs meg senkinek, hanem csupán Istennek, s ez az ő lényege. Jól kell ezt fontolóra venni, mert azt mondom, mélységes dolog ez és oly igaz vélemény, melyben az, aki ahhoz tartja magát, nem talál sem tévedést, sem ferde nézetet, aztán nem esik észellenes állításokba, s nem fog tulajdonítani Istennek hiányosságot. Mert eme fontos és magasztos tárgyakra nézve nem létezik semmi bizonyíték, sem a mi nézetünk szerint, akik a Tóra híveinek felekezetéhez tartozunk, sem a philosophusok nézete szerint, bármilyen sokféle és egymástól eltérő is ezen tárgyra nézve. S mind eme tárgyakra nézve, mikre bizonyíték nem létezik, kell, hogy az ember azt az utat kövesse, melyet mi követtünk e tárgyban, értem Istennek minden kívülre létezőre vonatkozó tudása tárgyában.

Joszf Albo rabbi:

Háikárim: A hittételek könyve

Az isteni mindentudás és a szabad akarat kérdése

4. könyv 3. fejezet

A Tórában lefektetett tények és az érzékszerveink által diktált tudás

Miután kimutattuk, hogy a különféle tudományok elméletei különböznek egymástól előfeltevéseikben, mindennek meg kell találnunk szilárd alapját az öt érzékszerven alapuló érzékelésben, és senki elképzeléseinek nem szentelni figyelmet, ha az érzékszervi tudással nincs összhangban.

Az érzékszerveinken alapuló tudás a teológiával karöltve tanúsítja, hogy az esetlegesség létezik [az univerzumban]; azt is tudjuk, hogy az Isten prófétáin keresztül különféle konkrét jelenségekkel kapcsolatos tudást közöl; azt is tudjuk, hogy az Isten külön gondot visel egyes emberekről, tanúja ennek a pátriárkák élettörténete aszerint a töretlen tradíció szerint, ahogyan ránk hagyományozódott, az Egyiptomból való kivonulás története, és más név szerint említett emberek élete, akik a próféták könyveiben szerepelnek. Tehát ügyet sem vetünk azokra, akik ezeket tagadják, mert nem tagadhatjuk azt, amit az érzékeinkkel tapasztalunk, mindegy, hogy mit spekulálnak ki a filozófusok, ahogy azt sem tagadjuk, hogy a szférák két rögzített pólus körül forognak, akkor sem, ha valamilyik fizikus az elméletében ellentmond ennek. Az érzékeinket kell használnunk mindenben alapként, akkor is, ha a tapasztaltak okát az értelem nem tudja megfejteni...

Maimonidesz álláspontja az esetlegesség és a mindent tudó Isten problémájáról

De ha kérdezi valaki, hogyan lehetséges e két tételt egyszerre vallani, hogy tudniillik az esetlegesség létezik az univerzumban, ugyanakkor hogy az Isten tudása mindent felölel? A válaszunk erre az, amit Maimonidész is felelt:⁵⁷⁴

Minthogy az Isten tudása az Ő lényege, nem pedig valamiféle járulékos tulajdonsága, az Ő tudása természetének vizsgálata azonos az Ő lényege természetének vizsgálatával. De a lényege tökéletesen kiismerhetetlen, tehát a tudása valós természete is tökéletesen kiismerhetetlen. És mint ahogy nincs hasonlóság az Ő létezése és más dolgok létezése között, úgy nem vethető össze az Ő tudása és mások tudása. Ezért hát ha a mi tudásunk analógiájára képzeljük magunk elé az Ővét, egy sor nehézség következik abból, például hogy vagy tagadnunk kellene az esetlegesség létezését is, vagy feltételeznünk, hogy az Ő tudása olyasmit is felölelne, amit egyáltalán nem tarthatunk megismerhető-

⁵⁷⁴ *Tévelygők útmutatója* 3:20.

nek, mert például az ismeretének fel kellene ölelnie azt is, aminek nincs határa, vagy az Ő tudásának a megismerés tárgyával együtt kellene változnia folyton, és más efféle nehézségek is következnenek – de csak akkor, ha az Ő tudását a miénk analógiájára képzeljük el, de minthogy az Ő tudása nem olyan fajta tudás, mint a miénk, ezek a nehézségek nem állnak elő. Az Isten tudása korlátlan, és a korlátlan tudást nem akadályozzák efféle nehézségek...

Arra kérnénk mármost azokat, akik a világ örökkévaló voltában hisznek, és tagadják az Isten mindentudását, hogy ugyan magyarázzák már meg nekünk, miképpen állhatott elő az anyag egy elkülönült és változhatatlan Értelemből. Az ilyennek is el kell ismernie, hogy az anyag keletkezése az „elkülönült értelemből” olyan változás, mint ha a semmiből áll elő valami, és egy ilyen változásnak az emberi értelem nem képes magyarázatát adni. Azt is megkívánjuk az ilyentől, magyarázza meg, hogyan áll elő a korlátos világ olyan létezőből, akinek a hatalma végtelen. El kell tehát ismernünk, hogy az anyag az Isten elméjében, annak végtelenjében nyugszik, és hogy Ő tudja a magyarázatát ezeknek a dolgoknak, bár mi azt nem tudjuk felfogni a mi tudásunkkal. Hasonlóképpen, azt kell mondanunk, hogy az isteni mindentudást tagadók tévedése – mikor azt mondják: »rejtve van sorsom az Úr előtt«⁵⁷⁵ – leginkább abban áll, hogy az Isten tudását az emberivel vetik össze. Az emberi tudás korlátos lévén, minden fentebb felsorolt nehézség felmerül vele kapcsolatban, hogy tudniillik a tudás a megismerés tárgyával együtt változik folyton, és hogy nem képes felölelni a felölelhetetlent, azaz a határtalan létezőket, amennyire ezt mi a mi tudásunkkal meg tudjuk ítélni. De az Isten tudása korlátok nélküli, fel tudja ölelni a határtalant és a nemlétezőt is, anélkül, hogy benne magában változás keletkezne. Ezért mondja a vers: »végére mehetetlen az Ő bölcsessége«.⁵⁷⁶ Tehát ha azt mondja valaki: »nem kerül ügyem az Isten elé«⁵⁷⁷, azaz hogy az ember választása és döntése két lehetséges alternatíva között nem lehet ismeretes az Isten előtt, mert különben nem létezne esetlegesség – ez az állítás egyszerűen hamis. Mert a korlátos tudás esetében ilyen következtetés valóban alkalmazható, de az Isten ismerete végére mehetetlen, és minthogy az Ő tudása korlátok nélkül való, az esetlegesség lehetőségét ez nem kűszöböli ki, bár nem ismerjük jobban az Ő tudásának valódi természetét, mint ahogy a lényegének vonásait ismerjük.

Minden előre tudott és mégis van szabad választás...

Ez tehát Maimonidész álláspontja az Isten tudásával kapcsolatban. Azt mondja, hogy amiként nem vethetjük össze az Ő lényegét a miénkkel, úgy nem hasonlíthatjuk az Ő tudását a miénkhez, mert a két „tudás”, ha a miénkről és az Övéről beszélünk, pusztán hangalakjában egyezik meg [nem pedig mögöttes tartalomban]. Maimonidész nem úgy érti ezt, hogy ha rólunk van szó, a „tudás” tudást jelent, ellenben ha az Istenről, akkor tudatlanságot – vagy fordítva –, mint azt a tökéletes homonímia feltételezné.⁵⁷⁸ Szó

⁵⁷⁵ *Jesájá* 40:27.

⁵⁷⁶ Uo. 28.

⁵⁷⁷ Uo. 27.

⁵⁷⁸ Játék a szavakkal: ha a „tudás” az ember esetében tudást jelent, és az Isten esetében pedig valami egész mást, ami csak hangalakjában azonos, akkor azt a valamit csak a tudás el-

sincs erről. Azt kívánja mondani ezzel, hogy a „létezés” fogalma az Istenre alkalmazva és ránk alkalmazva csak hangalakjában azonos, jelentésében nem. De kétségkívül úgy van, hogy bár az Isten létezése a legteljesebb mértékben különbözik bármi másnak a létezésétől, azért a fogalom nem létezés jelöl az egyik esetben, a másik esetben meg valamiféle „nemlétezés”. Amíg csak a fogalomban rejlő negatív tartalmat vesszük, hogy tudniillik a „létezés” fogalma szükségképpen kizárja a nemlétezést, Istenre és másra is egyazon jelentésben alkalmazható, ahogy a második könyv harmincadik fejezetében kifejtettük. A létezés fogalma magába foglalja a nemlétezés tagadását, akár ránk, akár az Istenre alkalmazzuk. A tökéletes homonímia csak a pozitív jelentéstartalomra nézve áll fenn, mert nincs semmi összevethető egyáltalán az Isten létezése és bármi más létezése közt. Hasonlóképpen, a „tudás” fogalma, akár az Istenre, akár emberre alkalmazzuk, a tudás hiányának tagadását mindenképpen magába foglalja. E tekintetben, azaz a negatív jelentés tekintetében a fogalom két alkalmazása – tehát az Istenre és ránk való alkalmazása – közt csak elsődlegességi és másodlagossági viszony áll fenn, nem pedig tökéletes homonímia. A pozitív jelentéstartomány szempontjából viszont a „tudás” fogalma az Istenre és ránk alkalmazva pusztán hangalakban egyezik meg, és az Isten tudása teljes mértékben kiismerhetetlen, ahogyan a lényege is a legteljesebb mértékben kikutathatatlan.

Ha így értelmezzük Maimonidész szavait az Isten tudásáról, a későbbi szerzők által felhozott összes ellenvetést kiküszöböltük. Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy az Isten tudása, minthogy korlátok nélkül való, mindent felölel, ami az univerzumban történik, anélkül, hogy változást idézne elő magában az Istenben, és anélkül, hogy az esetlegességet a világban megszüntetné. Az [Isten tudása] a korlátlant is felöleli. Azért választottam ezt a nézetet, mert ez a legjobb ebben a témában. Rabbijaink is magukévá tették ezt a nézetet, hangot adva neki nevek és ellenvetések említése nélkül: „Minden előre tudott, és mégis van szabad választás.” „Minden előre tudott” – ez azt jelenti, hogy az Isten tudása felölel mindent, ami a világban történik, és hogy semmi sem történhetik véletlenül, anélkül, hogy jó előre tudva ne lenne. „És mégis van szabad választás” – ez azt jelenti, hogy az esetlegesség valóságos tényező, és hogy az Isten tudása ezt nem semmisíti meg. Ez az igazság ebben a témában, bár a mi tudásunk nem elégséges ahhoz, hogy megértsük, miképpen lehetséges ez. Ez [a fejtegetés] dióhéjban elegendő az isteni mindentudásról.

lentéteként jelölhetjük meg, az „minden, ami nem a tudás” [ti. emberi értelemben], ez pedig a „nemtudás”, a tudás ellentéte.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

11. Jutalom és büntetés

A tizenegyedik hitelv a Bibliában

Mózes kérdőre vonja Isten igazságosságát

2Mózes 5:22-23.

22. És visszatért Mózes az Örökkévalóhoz, és mondta: Uram miért bántál rosszul a néppel, minek is küldtél engem? **23.** Amióta bementem Fáraóhoz, hogy szóljak nevedben, gonoszul bánik e néppel; de megmenteni, nem mentteted meg népedet.

Az engedelmségből eredő áldás – Az engedetlenség következményei

3Mózes 26:3-45.

3. Ha a törvényeim szerint jártok és parancsolataimat megőrzitek és megteszitek azokat, **4.** akkor megadom esőiteket az ő idejükben és a föld megadja termését, a mező fája megadja gyümölcsét. **5.** És eléri nálatok a cséplés a szüretet és a szüret eléri a vetést, enni fogjátok kenyereteket jóllakásig és biztonságban laktok országotokban. **6.** Én pedig adok békét az országban, lefeküsztek és senki sem ijeszt fel; elpusztítom a fenévatat az országból és kard nem vonul át országotokon. **7.** Üldözni fogjátok ellenségeiteket és elesnek előttetek kard által. **8.** És üldöznek öten közületek százat és százan közületek tízezret fognak üldözni, és elesnek ellenségeitek előttetek kard által. **9.** Én pedig felétek fordulok, megszorítlak benneteket, megsokasítlak benneteket és fenntartom szövetségemet veletek. **10.** És enni fogtok réges-régit és a régít kitakarítjátok az új elől. **11.** És helyezem hajlékomat közétek és meg nem utál lelkem benneteket. **12.** És járok közepettetek, leszek a ti Istenetek, ti pedig lesztek az én népem. **13.** Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek, aki kivezettelek benneteket Egyiptom országából, hogy ne legyetek az ő szolgálk; összetörtem jármotok rúdjaikat és engedtelek benneteket főlegyenesedve járn.

14. De ha nem hallgattok reám és nem teszitek meg mind a parancsolatokat; **15.** ha törvényeimet megvetitek, ha rendeleteimet megutálja lelketek, hogy meg ne tegyétek mind a parancsolataimat, hogy megbontsátok szövetségemet.

16. Én is ezt teszem veletek és rendelem reátok rettegésül a sorvadást és a lázat, melyek elepesztik a szemeket és elsorvasztják a lelket; és hiába vetitek magatokat, fölemésztik azt ellenségeitek. **17.** És haragomat fordítom ellenetek és vereséget szenvedtek ellenségeitek előtt; és uralkodnak majd rajtatok gyűlölőitek és ti menekültök, bár senki sem üldöz benneteket...

44. De még akkor is, mikor lesznek ellenségeik országában, nem vetem és nem utálok meg őket, hogy végkép megsemmisítsem őket, hogy megbontsam velük való szövetségemet, mert én vagyok az Örökkévaló, az ő Istenük. **45.** Megemlékezem értük az elődökkel való szövetségről, akiket kivezettem Egyiptom országából a népek szeme láttára, hogy legyek az ő Istenük, én az Örökkévaló.

Isten megbünteti a bálványimádást

5Mózes 4:3-4.

3. Szemeitek látták, amit az Örökkévaló cselekedett Baál-Peór miatt, hogy mindekit, aki járt Baál-Peór után, elpusztított az Örökkévaló, a te Istened közepedből. **4.** Ti pedig, kik ragaszkodtatok az Örökkévalóhoz, a ti Istenetekhez, mindnyájan éltek ma.

„Ha hallgattok parancsolataimra... lesz eső...”

5Mózes 11:13-21.

13. És lesz, ha hallgattok parancsolataimra amelyeket én ma nektek parancsolok, hogy szeressétek az Örökkévalót, a ti Isteneteket, hogy szolgáljátok őt egész szívetekkel és egész lelketekkel, **14.** akkor megadom országotok esőjét annak idejében, az őszi esőt és a tavaszi esőt, és betakarítod gabonádat, mustodat és olajadat. **15.** És adok füvet meződön barmodnak és te eszel és jóllaksz. **16.** Őrizkedjétek, hogy el ne csábíttassék szívetek, és ti eltértek és szolgáltok más isteneket és leborultok előttük; **17.** akkor fölgerjed az Örökkévaló haragja ellenetek és elzárja az eget, hogy ne legyen eső és a föld ne adja meg termését; és ti elvesztek hamar a jó országból, melyet az Örökkévaló nektek ad. **18.** Vegyétek azért eme szavaimat szívetekre és lelketekre, és kössétek azokat jelül kezetekre és legyenek homlokkötőül szemeitek között. **19.** Tanítsátok meg azokra gyermekeiteket, beszélvén azokról, mikor ülsz házádban, mikor jársz az úton, mikor lefekszel és mikor fölkelsz. **20.** És írd azokat házad ajtófeleire és kapuidra. **21.** Hogy sokasodjanak napjaid és gyermekeitek napjai a földön, melyről megesküdt az Örökkévaló őseiteknek, hogy nekik adja, mint az ég napjai a föld fölött.

Válaszd a jó utat és az életet

5Mózes 30:15-20.

15. Lásd, eléd tettem ma az életet és a jót, a halált és a rosszat, **16.** amint hogy megparancsolom ma neked, hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, hogy járd az ő útjain, hogy megőrizd parancsolatait, törvényeit és rendeleteit, hogy élj, sokasodjál és megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened az országban, ahová bemész, hogy azt elfoglaljad. **17.** Ha pedig elfordul szíved és nem engedelmeskedsz, megtántorodsz és leborulsz más istenek előtt és szolgálod őket **18.** Kijelentem nektek ma, hogy el fogtok pusztulni, nem lesztek hosszú életűek azon a földön, ahová te átvonulsz a Jordánon át, hogy bemenj oda és elfoglaljad azt. **19.** Tanúkul hívom ellenetek ma az eget és a földet: az életet és a halált tettem eléd, az áldást és az átkot! Válaszd tehát az életet, hogy életben maradj te és magzatod; **20.** hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, hallgass az ő szavára és ragaszkodjál hozzá, mert Ő a te életed és napjaid hosszúsága, hogy lakjál a földön, melyről megesküdt az Örökkévaló őseidnek, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, hogy nekik adja.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

Az isteni parancsok és a szabaakarát

4. értékezés 3. fejezet

Miután az [isteni] igazságosság jellegéről a fenti kérdéseket kifejtettem, azt mondom: Mi példázhatná jobban a Teremtő igazságosságát és az ember iránti gondosságát, mint az, hogy megadta neki a képességet és a lehetőséget arra, hogy megcselekedje azt, amit [Isten] neki parancsolt, és hogy tartózkodjon [mind]attól, amit számára megtiltott. Ezt [pedig] mind az értelem, mind a szent könyvek igazolják. Ami az értelmet illeti, a Bölcs senkit sem terhel olyan dolog [elvégzésével], ami nincs módjában, vagy amire képtelen. A szent könyvekben pedig [ilyen állítások találhatók]:⁵⁷⁹ "Én népem, mit vétettem ellened, mivel bántottalak? Felelj nekem!", vagy:⁵⁸⁰ "De akik az Úrban bíznak, erejük megújul", ezenkívül:⁵⁸¹ "Hallgassatok rám, szigetek! Újuljon meg a nemzetek ereje!", valamint:⁵⁸² "...és kora reggel végrehajtják, mert van hozzá hatalmuk!".

Azt is felismertem, hogy a [cselekvésre való] képességnek meg kell előznie a cselekvést úgy, hogy az embernek olyan helyzetben kell lennie, hogy a cselekvés elvégzésének és el nem végzésének [a lehetősége] egyensúlyba kerüljön. Hiszen amennyiben a [cselekvésre való] képesség egyidejű lenne a cselekvéssel, akkor mindkettő a másik oka lenne, vagy egyik sem lenne a másik oka. [Ez pedig lehetetlen, hisz a képesség a cselekvés oka, és nem fordítva.] Amennyiben viszont a [cselekvésre való] képesség a cselekvés után következne, úgy az ember képes lenne "visszacsinálni" azt, amit már megcselekedett, ez pedig lehetetlen, s ami előtte állt [ti. hogy egyidejűek], az is lehetetlen. Szükségszerű tehát, hogy az ember [cselekvésre való] képessége cselekvését megelőzze, hogy ezáltal olyan helyzetbe kerüljön, hogy Urának, az Istennek a parancsolatait teljesíthesse.

Azt is [szükségesnek] látom kijelenteni, hogy amint cselekvésnek minősül az, ha az ember megtesz valamit, éppúgy az is [cselekvésnek minősül], ha valaminek az elvégzésétől tartózkodik, hiszen a cselekvés el nem végzése annyit tesz, mintha az ellenkezőjét cselekedné. S ez nem hasonlítható a Teremtő [esetéhez], dicsőíttessék és magasztaltassék, mikor nem teremt dolgokat, hiszen már kifejtettük, hogy ez utóbbi nem minősül cselekvésnek. [156] Hiszen mikor a Teremtő tartózkodik attól, hogy testeket és egyéb ehhez hasonló dolgokat teremtsen, annak nincs ellentéte. Ami viszont az embert illeti, az ő cselekvései a járulékos tulajdonságokra terjednek ki, s ha tartózkodik valami elvég-

⁵⁷⁹ *Michá* 6:3.

⁵⁸⁰ *Jesájá* 40:31.

⁵⁸¹ *Uo.* 41:1.

⁵⁸² *Michá* 2:1.

zésétől, azt csak azért teszi, mert [helyette] a vele ellentétes cselekedetet választja. [így] ha nem szeret, akkor gyűlöl, és ha nem elégedett, akkor elégedetlen, s a kettő között [köztes] állapotot nem találsz. A szent könyvek erre vonatkozóan azt mondják:⁵⁸³ "őrizték meg, amiket elrendeltem, és semmit ne kövessetek el azok közül az utálatos szokások közül, amelyeket előtettek elkövettek", valamint:⁵⁸⁴ "nem követtek el álnokságot, hanem az ő útjain jártak".

Szeretném még elmagyarázni azt is, hogy az ember csak úgy cselekszik valamit, ha szabad választási lehetőséggel rendelkezik. Hisz lehetetlen az, hogy olyan [ember] cselekedjen, akinek nincs szabad döntési lehetősége, vagy aki ezt nem gyakorolja. [Mindezt azért mondtam el,] mert azt látjuk, hogy a törvény nem ró ki büntetést arra, aki valamilyen megvetendő dolgot gondatlanságból követett el. S nem azért [nem bünteti], mert [az elkövető] nem rendelkezik szabad választási lehetőséggel, hanem azért, mert nem ismerte [a tiltás] okát és indokát. A véletlen emberölés [esetében például]⁵⁸⁵ a szabad választási lehetőséggel rendelkező [elkövető] szándéka a favágás², csupán az óvatosságról feledkezett meg. A szombatszegőnek pedig⁵⁸⁶ a fagyújtás volt a szándéka, csak éppen megfeledkezett arról, hogy azt szombati napon tette.

4. értékezés 4. fejezet

A szabadakarat teljessége

Ezek után azt mondom: a Teremtő, magasztaltassék fensége, semmilyen módon nem avatkozik bele az emberek cselekedeteibe, sem az [iránta való] engedelmességre, sem az engedetlenségre nem kényszeríti őket. Ezt én mind az érzékek [által szerzett tapasztalatok] útján, mind értelmi [következtetés] útján, mind a szent könyvekből, mind pedig a hagyományból bizonyítani tudom.

Ami az érzékek [által szerzett tapasztalatot] illeti, úgy találtam, hogy az ember azt érzi önmagával kapcsolatban, hogy képes a beszédre és képes a hallgatásra, képes arra, hogy valamit megfogjon, képes rá, hogy elengedje, s nincs tudomása semmilyen más erőről, amely akaratát korlátozná. Csak annyi a dolga, hogy értelmét követve cselekedjen, s ha így jár el, akkor okos, ha pedig nem, akkor ostoba.

Ami az értelmi bizonyítékot illeti, a korábbiakban már érvekkel igazoltuk azon állítás hamis voltát, [157] hogy egyetlen cselekedet két cselekvőhöz lenne köthető. S ha valaki úgy véli, hogy a Teremtő, dicsőíttessék és magasztaltassék, bármire is kényszeríti szolgáját, az egyazon cselekedetet máris mindkettőjükhöz hozzákapcsolta. Ezenkívül amennyiben [Isten a szolgáit] bármire is kényszerítené, úgy mind parancsa, mind tiltása értelmét vesztené, s az is lehetetlen lenne, hogy [olyan tettért, amelyre kényszerítette szolgáját,] büntetést szabjon ki rá. Ezenkívül ha az emberek [isteni] kényszer hatására cselekednének, hívőnek és hitetlennek egyaránt jutalom járna, hisz mindkettő azt cselekedte, amire készítették. Olyan ez, mintha egy bölcs ember két munkást fogadna fel, az egyiket azért, hogy építsen, a másikat pedig azért, hogy romboljon, s mindkettőjüknek bért kellene fizetnie. Másrészt, ha az ember cselekedeteiben kényszer alatt állna, akkor

⁵⁸³ 3Mózes 18:30.

⁵⁸⁴ Zsoltárok 119:3.

⁵⁸⁵ 5Mózes 19:5.

⁵⁸⁶ 4Mózes 15:32.

[minden bűn] megbocsáttatna, hiszen magától értetődik, hogy az ember nem képes Ura erejét legyőzni, s ha [Isten] előtt egy hitetlen azt hozná fel mentségéül, hogy képtelen benne hinni, akkor bizonyára igazat mondana, s mentsége elfogadható lenne.

Ami a Szentírás bizonyítékait illeti, már említettük a "Válaszd hát az életet" [előírását],⁵⁸⁷ a bűnösökről pedig azt mondja:⁵⁸⁸ "Ha ilyen ajándék van a kezetekben, szívesen fogadja-e tőletek?", s a Teremtő nyíltan felmenti magát minden, a bűnük miatt érzett felelősség alól, amikor így szól:⁵⁸⁹ "Jaj a pártütő fiaknak – így szól az Úr, akik tervet szőnek, de nélkülem, szerződést kötnek, de akaratom ellenére, vétket vétkekre halmozva!", illetve:⁵⁹⁰ "Nem küldtem ezeket a prófétákat, mégis úgy igyekeztek: nem szóltam hozzájuk, mégis prófétáltak". A hazugok tetteivel kapcsolatban pedig azt mondja a Teremtő:⁵⁹¹ "Nem küldtem ezeket a prófétákat, mégis úgy igyekeztek; nem szóltam hozzájuk, mégis prófétáltak". A régiektől ránk maradt hagyományban ezt találjuk:⁵⁹² "Minden az egek kezében van, kivéve az egek félelme", hiszen:⁵⁹³ "Most pedig Izráel, mit kíván tőled Istened, az Úr? Csak azt, hogy Istenedet, az Urat féljed, járj mindenben az ő útjain és szeresd őt"...

A fenti magyarázat után a következő kérdéseket szeretném felvetni: Valaki talán azt mondja: Amennyiben a helyzet úgy áll, amint fentebb kifejtettük, tehát [Isten] nem akarja azt, hogy az engedetlen ellenszegüljön, akkor hogyan lehetséges az, hogy az Ő világában olyan dolog létezzon, melyet nem helyesel, vagy amely nem tetszik neki? A válasz erre egyszerű: Számunkra az tűnik elvetendőnek, hogy a Bölcs létezni hagyja világában azt, amit nem akar, vagy ami nem nyeri el a tetszését. Ez [így] azonban csak az emberre igaz, hisz az ember csak akkor gyűlöl bármit is, ha az neki árt, a mi Urunk viszont ezeket az engedetleneket nem lényegéből fakadóan gyűlöli, hisz lehetetlen, hogy [Istenhez] bármiféle járulékos tulajdonság csatlakozhasson, [tehát] csak a ránk való tekintettel gyűlöli őket, hiszen [az engedetlenek] nekünk ártanak. Mivel ha vétkezünk ellene, s nem ismerjük el, ami [Istennek] jár, akkor ostobának bizonyulunk. Ám amennyiben egymásnak ártunk, akkor önmagunkat és vagyonunkat tesszük tönkre. Miután e kérdést így kifejtettük, nem tűnik [számunkra] többé elvetendőnek, hogy [Isten] világában léteznek olyan dolgok, amelyeket mi gyűlöletesnek találunk, illetve amelyekről [Isten] kinyilvánította, hogy miattunk, a velünk való együttérzése miatt gyűlöletesnek tartja őket. S ezt világosan ki is nyilvánítja a Szentírásban:⁵⁹⁴ "Vajon nekem okoznak bosszúságot – így szól az Úr nem saját maguknak?".

S valaki azt is mondhatja: Amennyiben [a Teremtő] tudja, mi fog történni, mielőtt az megtörténne, akkor azt is tudja előre, hogy az ember engedetlen lesz vele szemben. Így tehát az embernek engedetlennek kell lennie vele szemben, hogy beteljesedjék az, amit [Isten] előre tudott. Ennek a kérdésnek a megválaszolása azonban még az előzőnél is egyszerűbb, hiszen annak, aki a fenti állítást tette, nincs a kezében bizonyíték arra

⁵⁸⁷ 5Mózes 30:19.

⁵⁸⁸ Máláchi 1:9.

⁵⁸⁹ Jesájá 30:1.

⁵⁹⁰ Jeremiás 23:21.

⁵⁹¹ Uo. 23:21.

⁵⁹² Brácho 33b.

⁵⁹³ 5Mózes 10:12.

⁵⁹⁴ Jeremiás 7:19.

nézve, hogy a szóban forgó esemény megtörténését az okozta volna, hogy a Teremtő előzőleg tudott róla. Ez a kijelentés tehát alaptalan és önkényes, s hamis voltát az is alá támasztja, hogy amennyiben egy dolog létrejöttének oka az lenne, hogy Isten már előzőleg tud róla, [159] akkor valamennyi dolog teremtetlen és öröktől fogva létező lenne, hisz [Istennek] öröktől fogva tudomása van róla. Mi mindössze arról vagyunk meggyőződve, hogy [Isten] valóságos létezésük szerint ismeri a dolgokat, s ha bármi történik is velük, annak megtörténését Ő előre tudja, s az ember, bármilyen cselekedet mellett is dönt, Ő előre tudja, hogy azt fogja cselekedni.

Am valaki azt is kérdezhetné: Ha Isten [előre] tudja, hogy az ember beszélni fog, vajon lehetséges-e [ennek ellenére] csöndben maradnia? Erre egyszerűen azt válaszoljuk, hogy amennyiben az ember úgy döntene, hogy ahelyett, hogy beszélne, hallgatni fog, akkor alapvetően azt tételeznénk fel, hogy Isten már előre tudta, hogy az ember hallgatni fog, s lehetetlen lett volna azt feltételeznünk, hogy Isten úgy tudta, hogy az ember beszélni fog, hiszen ő előre tudja az ember cselekedetének [valóságos], minden tervezés, sürgetés és halasztás utáni végeredményét. Pontosán ezt a végeredményt tudja, amint a Szentírás mondja:⁵⁹⁵ "Az Úr tudja az ember gondolatait", valamint:⁵⁹⁶ "...ismertem szándékát, amelyet már most készít".

5. fejezet

Olyan emberekkel is találkoztam, akik e témával kapcsolatosan azt kérdezték: Hol van abban a bölcsesség, ha [Isten] az erényes számára szab ki parancsolatokat és tiltásokat, akiről [már előre] tudja, hogy nem távolodik el az ő engedelmisségétől? Én erre négy [lehetséges] választ tudok adni: [először: azért szabott ki parancsolatokat,] hogy tudassa vele, mit vár el tőle. [Másodszor:] azért, hogy megjutalmazhassa, hiszen amennyiben úgy engedelmeskedik [Istennek], hogy azt [előzőleg] nem parancsolta meg neki, akkor ezért nem jár számára jutalom. [Harmadszor :] amennyiben lehetséges lenne az, hogy [Isten] olyan tettéért részesítse jutalomban, amit nem parancsolt meg neki, akkor az is lehetséges lenne, hogy olyan tettéért részesítse büntetésben, amit nem tiltott meg neki, ez pedig igazságtalanság lenne. [Negyedszer:] [Isten] küldötte által megerősíti azt a parancsolatot, amelyet az ember értelme is diktál, az-az hogy legyen figyelmes, óvatos és elővigyázatos [a parancsolatok teljesítésében], amint a Szentírás mondja:⁵⁹⁷ "Ha viszont figyelmezteted az igazat, hogy ne vétkezzék többé az igaz, és ő nem vétkezik, akkor életben marad, mert engedett a figyelmeztetésnek..."

Az a kérdés is felmerülhet: Milyen bölcsesség rejlik abban, hogy [160] [Isten] küldötteket irányított a hitetlenekhez, akikről [eleve] tudta, hogy nem fognak hinni, s [a kinyilatkoztatást] tréfának tartják? Én erre hat [különböző] választ tudok felsorolni: [Először:] ha [Isten] nem küldött volna kinyilatkoztatást a hitetlenekhez, s nem írta volna elő számukra a hitet, akkor ez mentségül szolgálhatott volna számukra, hisz azt mondhatnák: Ha jött volna hozzánk [isteni] küldött, akkor hittünk volna benne. [Másodszor:] ha az, amiről [Istennek] már tudomása volt [ti., hogy nem fognak a küldötteknek hinni], nem vált volna tetté, akkor a jutalom és a büntetés [Isten előzetes] tudásáért járna, s nem szolgálai cselekedetei alapján. [Harmadszor:] amiképpen [Isten] érzékekkel

⁵⁹⁵ *Zsoltárok* 94:11.

⁵⁹⁶ *5Mózes* 31:21.

⁵⁹⁷ *Jechezkél* 3:21.

felfogható és értelemmel belátható bizonyítékait a világon a hívő és a hitetlen számára egyaránt hozzáférhetővé tette, akképpen szükségszerű, hogy a prófétaság útján terjesztett bizonyítékai is hívők és hitetlenek számára egyaránt ismertté váljanak. [Negyedszer:] amiképpen az, aki a másikat csúf dologra próbálja rávenni, rosszat tesz neki vele, s gonosztevőnek minősül, még akkor is, ha [a másik] nem hallgat rá, akképpen az is, aki a másiknak jó tanácsot ad, a javát szolgálja, s bölcsnek minősül akkor is, ha [a másik] a tanácsot nem fogadja meg. [Ötödször:] a jó tanács, ha nem fogadja meg az, akinek szól, ostobaságnak minősül, mivel nem fogadták meg, s ehhez hasonlóan a rosszra való buzdítás bölcsességnek számít, ha az, akinek szól, megfogadja. Így, az utasítás megfogadásától függően, a "jó" és a "rossz" valódi értelme eltorzul, ez pedig képtelenség. [Hatodszor:] amiképpen [Isten a hívőkkel és a hitetlenekkel szemben] az értelem, a képesség és a lehetőség [adományozása] tekintetében pártatlannak bizonyult, akképpen szükségszerű, hogy a parancsolatok és a kinyilatkoztatás tekintetében is egyenlően járjon el.

Mindezek után azt mondom, hogy csak az tekintendő semmirekellőnek, aki olyan dolgot csinál, amivel senkinek nem használ. Ami viszont Istennek a hitetlenekhez intézett kinyilatkoztatását illeti, amennyiben [a hitetlenek] úgy határoztak, hogy nem húznak belőle hasznot és nem okulnak belőle, akkor is a hívők és a többi ember tanult belőle, és megfogadta. [Ezt támasztják alá,] amint látod, azok a közlések, amelyeket az emberek jelen korunkig, s [a jövőben is] örökre továbbhagyományoznak: a vízözönről szóló elbeszélés, Szodoma népének története, a fáraóról szóló történet, s más egyebek...

Jehudá Hálévi rabbi:

Kuzári: A kazár király értekezései – Érvek és bizonyítékok a megvetett vallás védelmében

A determináció és a szabadakarat paradoxonja

5. értékezés

19. *Mondta a Kazár:* Ez emlékeztetőnek elég. Kétségkívül ez az, amit a lélekről és az értelemről mondtál és ezek azok az alapelvek, amelyeket megőriztél mindabból, amit mások mondtak. Én azonban csak a te véleményedet és a te hitvallásodat kérem tőled. Említetted, hogy készen állsz erre és az ehhez hasonló vizsgálódásokra. Azt hiszem, úgy sem tudod megkerülni a végzet és a szabad akarat kérdésének vizsgálatát, mivel ezen a kérdésen múlik az emberek cselekedete. Mondd hát a véleményedet erről!

20. *A rabbi így válaszolt:* A lehetséges természetét csak a prepotens vagy ingatag ember tagadja, aki azt mondja, amiben maga sem hisz. Készülődéséből láthatod, hogy miben reménykedik, vagy mitől fél. Ez mutatja meg, hogy ő is hisz abban, hogy van olyan dolog, ami lehetséges, amire hasznos előre fölkészülni. Ha a végzetben hinne, akkor megadná magát előtte, akkor például nem védekezne fegyverrel az ellenség ellen, élelemmel az éhezés ellen. Ha az a véleménye, hogy a készülődés szükségszerű annak, aki készülődik, a készülődés elhanyagolása pedig szükségszerű annak, aki nem készülődik, akkor elismerte a közbülső okokat, és azt, hogy a következmény fönnállása ezektől függ. Az akarat a közbülső okokba fog ütközni. Ha igazságos és nem akaratos, akkor be kell ismernie, hogy szabad döntési jogot kapott a számára lehetséges dolgokkal kapcsolatban. Ezeket megteheti, ha akarja, de elhagyhatja, ha akarja. Ebben a hittételben nincs semmi kényelmetlen sem az isteni döntéssel szemben, mivel minden attól függ, bár különböző formákban, amint azt mindjárt megvilágítom.

Azt mondom, hogy minden okozat okhoz köthető, mégpedig kétféle logikai módszerrel: vagy az első intenció szerint, vagy egy láncolaton keresztül. Az első módra példa az állatok és növények, valamint az égitestek körében [megfigyelhető] világos rend és rendszer, amit az értelmes vizsgálódó ember nem tud a véletlennel, hanem csakis egy bölcs Teremtő szándékával magyarázni. Ő mindent a maga helyére tesz és mindennek megadja azt, ami kijár neki. A másokra példa az, hogy ez a tűz elégeti ezt a fát. A tűz ugyanis egy finom, meleg, tevékeny test, a fa pedig egy széteső, passzív test. A finom, forró, aktív dolga az, hogy hasson a széteső [testre], a forró, száraz feladata az, hogy melegítsen és megszüntesse a passzív nedvességét, míg részei szét nem esnek. Ha keresed ezeknek a cselekvéseknek és elszenvetéseknek az okait, akkor azokat föltétlenül meg fogod találni, sőt talán még azok okainak az okait is megtalálod, míg el nem jutsz az égitestekhez, majd az égitestek okaihoz, végül az első okhoz. Helyesen mondja valaki, hogy a mindenség Isten rendelése szerint van, és helyesen mondja más, anélkül, hogy

Isten elhatározásának köréből bármit is kivonna, hogy minden szabad akaratból és véletlenül van.

Ha akarod, akkor azt a fogalmat közelebb hozhatod ehhez a fölosztáshoz. A hatások vagy isteniek, vagy természetiek, vagy véletlenek, vagy akaratától függők.

Az isteniek a legelső októl származnak, nekik Isten akaratán kívül szükségszerűen nincs további okuk.

A természetiek közbülső és azokra előkészítő okoktól vannak, amelyek- ha a másik három rész felől sem gátolja azokat – eljuttatják a dolgokat a céljukat jelentő tökéletességhez.

A véletlenszerűek ugyancsak közbülső okoktól származnak, de csak járulékosan, nem természetük vagy rendjük és nem is szándékuk szerint, nincs meg bennük a fölkészültség valamilyen tökéletességre, amit elérve megállnak annál. A három másik fajtától függenek.

Az akaratlagos dolgoknak oka az emberi akarat abban az állapotában, amelyben választ. A választás a közbülső okok csoportjához tartozik, magának a választásnak is van oka, ez a láncolat egészen az első okig tart. Ez a láncolat nem szükségszerű, mert megtalálható benne a lehetőség. A lélek ott áll szabadon egy nézet és az ellenkezője közt, köztük közül azt választja, amelyiket akarja. E választása alapján fogják dicsérni vagy elmarasztalni. Mindez azonban nem következik a többi közbülső okból. Nem lehet szidni egy véletlenszerű vagy egy természetes okot, annak ellenére, hogy némelyikükben jelen van a lehetőség is. Nem szidhatsz egy gyermeket vagy egy alvót, ha bajt okoz neked, holott az ellenkezője is megtörténhetett volna. Mégsem szidod őket, mert nem meggondolás alapján cselekedtek. Vajon látod-e, hogy a lehetőségesség tagadói nem haragszanak arra, aki szándékosan kárt okoz nekik? Megadják magukat ugyanúgy annak, aki elrabolja ruhájukat, ezáltal kiteszi őket a hideg okozta gyötrelmeknek, mint ahogyan megadják magukat a hideg északi szél okozta gyötrelmeknek, ha az egy hideg napon fúj. Vagy azt állítják, hogy a harag egy olyan hazug képesség, amely fölöslegesen van meg az emberben, hogy megharagudjon az egyik dologra, de a másokra ne, hogy hasonlóképp dicsérjen és jónak találjon, szeressen és gyűlöljön, és így tovább? A választásnak, mint [szabad akaratból történő] választásnak nincs szükségszerű oka, mert akkor az ember választása szükségszerűség lenne, így az ember beszéde éppúgy szükségszerűvé válna, mint a pulzusa. Ez a szemmel látható [igazság] tagadása. [Láthatod ugyanis, a beszéd vagy a hallgatás a te hatalmadban van] mindaddig, amíg értelmed birtokában vagy és nem vagy kiszolgáltatva más járulékos dolgoknak. Ha a véletlen események az első októl elsődleges akarat alapján szándékosan jönnek létre, akkor minden pillanatban újra lenne teremtve és akkor minden pillanatban az egész világról elmondhatnánk, hogy most teremtette a Teremtő. Ebben az esetben az engedelmes nem lenne jobb a megátalkodottnál, mert mindketten engedelmesen teszik azt, amire készítenve és amire ösztönözve vannak. Nagy nehézségek tapadnak ehhez a nézethez, közülük a legnagyobb a szemmel látható [igazság] tagadása, ahogyan mondtuk.

Isten tudása és a szabadakarat

Kifogás támasztható a szabad akarat híveivel szemben, ugyanis ők bizonyos dolgokat kivesznek az Isten hatalmából. Ezt a korábban mondottakkal lehet elhárítani, nevezetesen azzal, hogy mindezt nem veszik ki teljesen Isten hatalmából, hanem egy [okási] láncolat révén arra vezetik vissza. Marad azonban egy másik kifogás, még- pedig az,

hogy mindezt kiveszik Isten tudásából. Ugyanis az abszolút lehetséges természeténél fogva ismeretlen. A Kalám hívei alaposan megvitatták ezt és arra az eredményre jutottak, hogy ezek ismerete járulékos, valamint egy dolog ismerete annak nem létesítő oka. Isten ismerete a létezőkről nem áll ellentétben azzal, hogy azok lehetőség szerint legyenek vagy ne legyenek. Annak a tudása, hogy egy dolog majd lesz, nem a dolog létrejöttének oka, mint ahogyan annak a tudása, hogy egy dolog létezett, nem létének oka, hanem bizonyíték arra, hogy a tudás Istenhez, vagy az angyalokhoz, vagy a prófétákhoz, vagy a papokhoz tartozik. Ha a tudás létesítő ok lenne, akkor bizonyos embereknek az Éden kertjében kellene létrejönniük engedelmesség nélkül, mert Isten tudja, hogy ők jók, másoknak viszont a pokolban, minden bűn nélkül, mert Isten tudja, hogy ők engedetlenek [lesznek]. Az embernek jól kellene laknia anélkül, hogy enne, mert az Isten tudja, hogy ő ebben a bizonyos időben majd jól fog lakni. Ebben az esetben értelmüket vesztenék a közbülső okok, és ha ezek nincsenek, akkor a közbülső teremtmények sem lesznek.

A tudatos, a zagyva és az isteni

...De majdnem eltértem a tárgytól, ezért, hogy visszatérjek hozzá, azt mondom: Dávid háromféle okát adta a halálnak, amikor ezt mondta:⁵⁹⁸ „az Örökkévaló nem veri meg őt” – Ez az isteni ok. Vagy: „napja eljön és meghal” – ez a természeti ok. Vagy: „háborúba vonul és elpusztul” – ez pedig a járulékos [véletlenszerű] ok. A negyedik részt, azaz a szabad akaratból való [halált] elhagyta, mert értelmes ember nem keresi a halált. Még ha Saul öngyilkosságot követett is el, ezt nem azért tette, mert kereste a halált, hanem azért, mert el akarta kerülni. El akarta kerülni az ellenség kínzását és gúnyát.

Hasonlóképp van ez a beszéd részeivel. A próféták beszéde, amikor szoros kapcsolatban van a Szent szelemmel, akkor egész megnyilatkozásuk az isteni logost követi, ezért a próféták egy szót sem változtathatnak meg. A természetes beszéd utalás és jelzés azokra a gondolatokra, amelyeket ki akarnak fejezni és amire a lelket ösztönzik korábbi megegyezés nélkül. Ami pedig a szakmai nyelvet illeti, az természetes és szabad választáson alapuló dolgokból áll össze. Ami pedig a véletlenszerű beszédet illeti, az az örültek beszéde, amikor örültségükben nem áll össze belőle semmi jelentés sem és nem jut el valami értelmes célhoz. A szabad elhatározáson alapuló beszéd a prófétáé, amikor nem jövendőli; vagy a gondolkodó értelmes emberé, aki úgy állítja össze beszédét, hogy megválogatja szavait, mégpedig úgy, ahogyan azt szándékához leginkább illőnek tartja. Ha akarja, mindegyik szavát kicserélheti másra, de ha akarja, az egész dolgot elhagyja és másról beszél. Mindezeket a részeket egy láncolaton keresztül Istenre lehet visszavezetni. Nem mintha az Ő első intenciójától származnának, mert ebben az esetben a gyermek, a megszállott és a szónok beszéde, a költő éneke [mind] Isten beszéde lenne, márpedig az mindezek fölött áll.

Ami a tehetetlennek a határozott [emberrel] szembeni kifogását illeti, miszerint Istennek előzetes tudása volt arról, ami majd bekövetkezik, nem számít érvnek, mert csak olyan, mintha azt mondaná, hogy amiről azt állította, hogy lesz, az kikerülhetetlenül lesz. Az ilyennek azt válaszolhatjuk, hogy "igen, de ez az érv nem tarthat téged vissza attól, hogy a jobbik nézetet válaszd, hogy fegyverrel készülődj ellenségeddel szemben, élelmet gyűjts az éhezés idejére, ha elfogadod, hogy életed vagy halálod a közbülső

⁵⁹⁸ 1Sámuel 26:10.

okoktól függ, összességüktől vagy többségüktől, a határozottságtól és az energiától, a tehetetlenségtől és a hanyagságtól. Ne hivatkozz arra, ami csak elvétve és ritkán következik be, véletlenül és járulékosan, ti. hogy elpusztul a határozott, de épségben megúszza a figyelmetlen hanyag. A 'biztonság' nevében olyasmit jelent, ami nincs meg a 'veszély' nevének jelentésében. Az értelmes ember nem fog a biztonságos helyről a veszélyes helyre menekülni, de a veszélyes helyről elmenekül a biztonságos helyre." Ha van is a veszélyes helyen biztonság, arra azt mondják, hogy ritka. Ha pedig a biztonságos helyen következik be pusztulás, arra azt mondják, hogy nem természetes. Az összeszedettség kötelező. Az összeszedett viselkedés egyik oka ez a [most előadott] nézetem, ha valaki ezt elfogadja. A hanyag viselkedés egyik oka pedig az ennek a nézetnek ellentmondó nézet. Mindez azonban egy láncolaton keresztül Istenhez nyúlik vissza. Ami pusztán [isteni] elhatározásra történik, az a szokatlan és a csoda. Ebben nem találhatók meg a közbülső okok. Néha talán rá van kényszerítve, mint Mózesnek az éhezéstől való megőrzésére, amikor negyven napon keresztül böjtölt. Ilyen volt Száncheriv katonáinak pusztulása minden látható ok nélkül, de isteni okok miatt, amelyek tudatlanságunk miatt nem számítanak oknak a mi szemünkben. Ezekről mondják, hogy "ember tervez, Isten végez", mivel nem használnak ezekben az esetekben a készülétek, a kézzel fogható készüléteket értve ezen. Ami azonban a lelki készülődést illeti, értve ezen a törvény titkait, ez annak a számára, aki ismeri és birtokolja azokat, hasznosak, jó eredményhez vezetnek és távol tartják a rosszat. Ha az ember körültekintő a közbülső okokkal kapcsolatban, miután tiszta szándékkal Istenre hagyja azt, amitől fél, az helyesen jár el, nem hibázik. Aki azonban a veszélybe rohan Istenre hagyatkozva, [annak azt mondhatjuk, hogy az ilyen vétkezik az ellen, hogy meg ne kísértsétek az Urat, a ti Isteneteket. Aki pedig helytelennek tartja] engedelmisséget parancsolni annak, akiről előre tudja, hogy engedetlen vagy engedelmes lesz, annak azt [mondhatjuk], hogy ez nem fölösleges. Már elmondtuk és bizonyítottuk, hogy az engedetlenség vagy az engedelmisség a közbülső okok révén jön létre. Az engedelmes engedelmisségének oka az engedelmisségre szólító parancs...

Ugyancsak előre tudja, hogy az engedetlen a közbülső okok miatt lesz engedetlen, vagy azért, mert rosszakkal barátkozik, vagy azért, mert a testnedvek rossz keveredése tartja rabságban, vagy azért, mert hajlik a restségre és tunyaságra, tehát megintése engedetlensége csökkenéséhez vezethet. Közismert dolog, hogy az intellektus minden esetben hat a lélekre, az engedetlennek a lelke az intést hallva, még ha rendkívül kis mértékben is, de hatását nem kerüli el. Főleg akkor, ha az intelmet egy tömeghez intézik, mert abban minden esetben van egy fogékony, akinek használ, így nem volt hiába való.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Mádá: A tudás könyve

A megtérés szabályai

3. fejezet

Érdemek és bűnök mérlege

1. §. Minden embernek vannak bűnei és érdemei. Akinek több az érdeme, jámbor, akinek a bűne több, gonosz; akinek ugyanannyi bűne van, mint érdeme, az közepes embernek számít.

Ugyanezen mérték szerint állapíthatjuk meg az országok és az egész világ bűnöségét, vagy erényességét.

2. §. Ha valakinek több a bűne, mint az erénye, rögtöni halált érdemel, amint megírták⁵⁹⁹: „Bűneid sokasága miatt...” Ugyanígy rögtöni pusztulást érdemel az az ország, melynek lakói javarészt bűnösök. Szodoma példájából is láthatjuk ezt⁶⁰⁰: „Szodoma és Gomora jajkiáltása számos és bűnük igen súlyos, leszálok és elpusztítom őket.” De igen súlyos az egész világ helyzete is, ha bűneik számosabbak érdemeiknél, amiként olvashatjuk⁶⁰¹: „Látta az Úr, hogy nagy az emberi gonoszság a földön.”

A mérleg arányát természetesen nem a mennyiség, hanem a bűnök súlya, minősége adja. Van olyan érdem, amely sok bűnt feledtet és bűn, amely sok érdemet homályosít el. Az egyikről azt olvassuk⁶⁰²: „Mivel jó dolgot művelt...”, a másikról⁶⁰³: „Egy bűnös sok jót veszít...” Ezek mérlegelése nem az ember feladata. Isten annak tudója, hogy miként kell a bűnöket az érdemekkel szemben értékelni, mérlegelni.

3. §. Aki bánkodik amiatt, hogy valami jót tett és szívében úgy gondolkozik, hogy „semmi hasznom abból, hogy jó voltam és érdemeket szereztem” az elveszti azt a jogot, hogy cselekedetei elbírálásánál érdemeit figyelembe vegyék. Erről tartották azt, hogy „az igaz ember sem szabadul a gonoszság napján”⁶⁰⁴. Forratlan jellemű, nem igaz ember az, ki jó cselekedeteit utólag bánja meg.

Nemcsak a halál napján, hanem minden újévkor megvizsgálják az ember bűneit és érdemeit. A jámbor életben marad, a gonoszt halálos büntetéssel sújtják, a közepes erényű sorsa Jom-Kipurig függőben marad. Ha addig megtér, életben marad, ha nem, a halálnak szánják.

⁵⁹⁹ *Jeremiás* 30:14.

⁶⁰⁰ *IMózes* 18:20.

⁶⁰¹ *Uo.* 6:5.

⁶⁰² *IKirályok* 14:13.

⁶⁰³ *Prédikátor* 9:18.

⁶⁰⁴ *Jechezkél* 33:12.

4. §. Bárha az újévi sófárfúvás kifejezetten bibliai parancs, jelentőségére nézve tanulságos utalásokat nyerünk a Szentírás más helyein is, úgymint: „Ébredjete alvók álmotokból és szunnyadozók keljete fel mély alvásokból és vizsgáljátok meg cselekedeteiteket. Térjete meg és gondoljátok Teremtőtökre!”. Vajúdó időkben sokan feledkeznek meg örök értékekről, igazságokról és könnyen tévednek meg. „Minden álmuk múltó dóreség, haszontalan semmiség.” Ezeknek szól a figyelmeztetés: „Tekintséte meg lelkeiteket, és javítsátok meg útjaitokat és cselekedeteiteket.” „Hagyja el mindenki közületek gonosz útját és helytelen gondolatát!”

A lelki vizsgálat itt vázolt nagy jelentősége arra kell késztesen minden embert, hogy állandóan úgy tekintse magát és az egész világot, mintha a bűnök és az erények egyenlő mértékűek lennének és az ő jó, vagy rossz cselekedetétől függne a mérleg jobbra vagy balra billenése. Az egyikkel maga és az egész világ pusztulását, a másikkal az üdvösséget, a megmenekülést segítheti elő. Erre vonatkozólag mondották⁶⁰⁵: „A jámbor a világ alapja”, – mert ő billenti el és menti meg erényességével a világ helyzetét, sorsát.

Ezért ősi szokás Izraelben a jótékonyság bő gyakorlása és a jócselekedetek minél gyakoribb művelése az év minden szakában, de különösen a félelmetes napokban, Ros-hásáná és Jom-Kipur között. Ugyancsak azért szokás e tíz napon kora hajnalban felkelni és napfelkeltéig a templomokban bűnengesztelésre késztető könyörgő imákat mondani.

5. §. Cselekedeteink fent vázolt elbírálásánál nem veszik figyelembe az először, vagy másodszor elkövetett bűnt. Csak a harmadik esetben elkövetett bűnt veszik számításba. – Ha a bűnünk ezzel több, akkor hozzászámítják az első kettőt is, ha az első két bűnünk levonása esetén az érdemünk több, akkor minden bűnünket az elkövetés sorrendjében megbocsátják. Egyensúlyra billentett mérleg esetén, így a harmadik midig elsőnek számít, mivel a két előző már megbocsátják. Ugyanígy a negyedik, az ötödik bűn a számok végtelenjéig.

De ez csak az egyénre vonatkozik, amint olvassuk⁶⁰⁶: „Íme, mindezt háromszor cselekszik a Teremtő az emberrel.” A közösségben elkövetett bűnöknél az első három mindig függőben marad, mert: „Izrael három bűnét (megbocsátom) és a negyediket nem viszonzom (engesztelékenységgel)”⁶⁰⁷. A fenti számítást tehát a községnél a negyedik bűntől elkezdve eszközlik.

Ha a középszerűnek számító, akinek annyi a bűne, mint az erénye; életében nem imádkozott Tefilinnel (imaszójakkal) azt bűne súlyossága szerint ítélik meg, de a túlvilági boldogságnak osztályrészese lehet. Ugyanez a sorsa más bűntevőknek, akiknél túlsúlyban vannak bűneik. Elnyerik méltó büntetésüket, de azért részesei lehetnek még a túlvilágnak. Mert „minden izraelita részese a túlvilágnak”, bárha vétkezett, amint megírták⁶⁰⁸: „Néped mindannyian igaz emberek, örökké bírják majd az országot.” Az „ország” szó csak jelképesen értendő. Az élet országáról van szó, s az nem más, mint a túlvilág. Ugyanígy részesei lehetnek a túlvilági boldogságnak a többi népek jámborai is.

⁶⁰⁵ Példabeszédek 10:25.

⁶⁰⁶ Jób 33:29.

⁶⁰⁷ Ámosz 2:6.

⁶⁰⁸ Jesájá 60:21.

5. fejezet

A szabad akarat

1. §. Minden embernek megadatott a lehetőség, hogy a jó út felé irányítsa magát, hogy jámbor legyen, vagy pedig ha akarja a rossz úton is járhat, gonosz is lehet. Erről mondja a Tóra: „Íme az ember olyanná lett, mint valaki közülünk, ismeri a jó és a rossz közötti különbséget.” Ez azt jelenti, hogy a földi teremtmények között az embernél egyedül van meg az, hogy saját belátása szerint követheti a jót, vagy a rosszat. Azt cselekszi, amit akar, senki sem akadályozza, semmi sem állja útját. Kényszer nélkül nyilvánítja ki belső óhaját, szándékát – és mivel ez így van, féltő, hogy „talán kinyújtja kezét...”

2. §. Ne kövesd azok felfogását, akár zsidók, akár más vallásúak; akik azt az oktalanságot hangoztatják, hogy a Szent áldassék Neve, már a születéskor meghatározza, hogy gonosz, vagy jámbor legyen valaki. Ezt ne hidd, mert az igazság az, hogy minden ember alkalmas arra, hogy jámborrá váljon, mint Mózes vagy olyan gonosz, mint Jerobeám. Minden ember lehet jószívű, vagy irgalmas, fősvény vagy bőkezű. Egyetlen tulajdonságnál sincs előre való meghatározás. A hajlam egyformán van meg minden tulajdonság iránt és nincsen velünk született kényszer, ami különösen vonzóvá tesz valamilyen irányban. Az ember tehát, saját jószántából odahajlik, amerre akar. Erről szól a próféta, midőn azt mondja: „Nem a Felséges szájából jó a jó és a rossz.” Értsd ezt úgy, hogy nem az Isten rendeli azt el, hogy valaki jó vagy rossz legyen! Ha pedig ez így van, akkor önmagára vessen a bűnös, mert bűnének ő az egyedüli okozója. Ezért fájlalja fájdalmas önmegismeréssel a bűnös a bűnét. Panaszkodjon hát bűnvallomása idején. Sírjon fel a lelkében az önmarcangoló szemrehányás, hisz egyedül ő volt vesztének okozója. Ez a gondolat ad értelmet a fenti idézett vers folytatásának is: „Miért panaszkodik az ember bűnei miatt!” „...minden cselekedet tőle függ, ha bajt okozott, önmagára vessen, feladata a jóvátétel és módja is van hozzá...” „Kutassuk tehát és vizsgáljuk meg útjainkat és térjünk meg!”

3. §. Fenti megállapításunk alaptétele és vezérgondolata Tóránknek is: „Lásd, az életet adom íme neked... az áldást nyújtom felétek.” Az eszköz az ember kezében van, övé a cselekvési jog és szabadság a jó és rossz követésében. Hogy ez a lehetőség fennáll, azt abból is láthatjuk, hogy a Mindenható így szólott: „Óh bárcsak ez a gondolatuk állandó lenne!” Nincs kényszer és nincs végzetszerűség cselekvésünkben. A jó vagy rossz utat magunk választjuk.

4. §. Ha jóságunk vagy gonoszságunk isteni végzet következményei lennének, ha elveink, felfogásunk, cselekedeteink felettünk álló természetes erők befolyásának eredményei lennének, – amiként ezt a képzeldők valóban vallják, – hogyan parancsolhatta meg Isten, hogy ezt vagy amazt cselekedjük, hogyan üzenhette meg prófétái által a jó követésének helyességét, s a rossztól való távolmaradást. Ha születésünktől kezdve végzetszerűen követnünk kell azt, ami számunkra hivatásszerűen elrendeltetett mi értelme volna akkor a Tóranak, a jutalmazásnak, a büntetésnek, – „hát a föld Bírāja ne cselekedne jogszerűen?”

Ha azzal az ellenvetéssel érvelnél, hogy miként lehetséges hogy az ember azt tegye, amit akar, hiszen semmi sem történhet a földön Isten akarata nélkül? Ha a zsoltáros szavaival mondanád: „Amint a Mindenható akar, azt cselekszi az égen és földön!” – erre csak azt válaszolhatom: Valóban Isten akaratától függ minden, de az ő akarata szerint van a tel teljes cselekvés-szabadságod is. Amint az Ő akaratából lobban a magasba a tűz

lángja, folyik lefelé a mélybe a víz, mozgásba kerül a föld és forog a mindenség körülöttünk és minden teremtmény rendeltetését végzi; akként kívánta, hogy az ember az Ő rendeltetéséből irányítva önmagával rendelkezzen és minden cselekedetét szabadon végezze. Kényszer nélkül, befolyásmentesen, szabadon cselekedje, amit jónak tart azzal az eszével, amit Isten néki ajándékozott. Jogos tehát cselekedetek megítélése. Jót jóért, rosszat rosszért! Erről szól a próféta is: „Kezetekből való ez!” „Ők is megválasztották útjaikat.” Ugyanerről szól Salamon is: „Örvendj ifjú gyermekkorodnak, de tudd meg, hogy mindezekért ítélet alá von téged Isten!” Cselekedeteid felett magad rendelkezel de számot is kell adnod értük.

5. §. Ha kétkedéssel kérdeznéd, hogy hogyan kell értelmezned Isten gondviselő előrelátását, ha kérdeznéd, hogy vajon tudja-e Isten, mielőtt valaki megszületik, hogy jámbor vagy gonosz lesz, ha pedig tudja, hogy valakiből jámbor ember lesz, amúgy sem lehet többé gonosz, viszont, ha a jámbor rendeltetéssel született ember is gonosszá válhat, miként lehetséges az, hogy Isten előre lát és mindent tud? – E kérdések valóban súlyosak, a föld méreténél és a tenger szélességénél nem áttekinthetőbbek. A mindenséget megtartó hegyoszlop léte függ e kérdések eldöntésétől.

Rövid szóval megemlítem, amit erről a kérdéstről egy másik helyen elmondottam: Isten mindentudása nem hasonlítható az emberi tudáshoz, képességhez. Az ember és az ő tudásképesége két, egymástól elválasztható fogalom, Isten és az Ő mindentudása egyazon fogalom. Lám az ember és aztán életben maradjon – hogyan tudná megérteni az isteni előrelátás méreteit; hiszen „nem olyanok az én gondolataim, mint a tieitek, az én útjaim, mint a ti útjaitok!” Tehát nem tudhatjuk soha, hogy mi módon irányítja Isten a teremtményeit és azok cselekedeteit. De abban bizonyosak lehetünk, hogy minden ember azt cselekszi, amit akar. Isten nem korlátozza, kényszeríti cselekvéseit. Ezt nemcsak azért valljuk, mert hisszük; hanem ez észszerű alapon is bizonyítható tény. Ezért jogosan hirdeti a prófétizmus, hogy az ember jó, vagy rossz cselekedete szerint ítélik meg. Fontos tétel ez – ezen épülnek a próféták összes tanításai.

9. fejezet

A jóság jutalma

1. §. Eddig azt tudtuk meg, hogy a parancsolatok teljesítésének jutalma és a jó, amit Isten útjának követése által nyerhetünk: a jövő világ élete, amint megírták: „Hogy jót tegyen veled és hogy megnyújtsa életed”. Azt is megtudtuk, hogy az ideig útról letért gonoszok megtorló büntetése a kiirtás, amint az t megírták: „Pusztulva pusztuljon az a lélek, ki bűnben él!”

Ezekután meg kell magyaráznunk a Tórában szereplő jutalom és büntetések módját: Hogyan kell értenünk a parancsolatok teljesítésének, vagy megtagadásának földi jutalmát és büntetését? Hogyan kell értelmeznünk a jóllakottság, az éhség, a béke és a háború, az uralom és a megalázottság, az országban való tartózkodás és a száműzetés, a munka áldására és átkára vonatkozó isteni frigglyel szentesített bibliai ígéreteket?

Amit a Tóra mond, az igaz és az is marad. Amíg Izrael megtartja mind a parancsolatokat, el is nyeri az ígért földi javakat, ha elhagyja őket, megkapja a Tórában kilátásba helyezett büntetéseket.

De jóságunknak nem ez a végső jutalma, miként a büntetés sem ezzel nyer befejezést. E dolgokat a következőképpen kell felfognunk: A Szent áldassék Neve, ezért adta

Tóráját, az élet fáját nekünk, hogy mindazok, akik művelik megtartják a Benne foglaltakat és meggyőződéssel vallják tanításait, érdemesek legyenek a jövő világ életére. A tettekre való készség nagysága és a hittudat erőssége fokozza ezt az érdemességet.

A Tóra azt is ígéri, hogy aki örömmel és jó lélekkel vállalja magára ezt az utat, azt tiszta látóképességgel áldja meg az Isten. Elhárít előle minden akadályt, betegséget, háborút és bajt. Bőszéggel áldja meg, hogy hiánytalanul szentelhesse életét a Tóranak. Jólakottság, békesség, anyagi gondtalanság az osztályrésze, hogy a Tóranak, a vallástudományának és a parancsolatok teljesítésének élhessen.

A földi boldogság ígéretéről szólva azt mondja a Tóra: „Igazság történik velünk, ha majd megőrizzük...” De éppen így adja tudtunkra a Tóra, hogy ha elhagyjuk az igaz utat és üres, haszontalan dolgok felé irányítjuk figyelmünket, ha „elhízik Jesurun és kirug...” Ha tudatosan elmulasztjuk kötelességeinket, akkor az igazi Bíró megvonja tőlünk a földi élet javait.

Aki állhatatos hűtlenséggel ellenszegül, az olyan bajt zúdít magára, hogy a jövő életet nem érheti el soha. „Gonoszságod áldozatává lettél.” „Ellenségeid fogod szolgálni, akiket Isten küldött reád, mert nem Őt szolgáltad!” Ez tehát a magyarázata mindannak az áldásnak és átoknak, melyek a bibliában szerepelnek. Örömmel szolgálod Istenedet, őrzöd útjait? Áldással boldogít és átkot eltávolít, hogy zavartalanul követhessed útjait. Zavartalanul elmélyülhetsz a tanban, nincs ki meggátoljon a benne való bűvárkodásban, szabadon vezet el utad a jövő világ életéhez, ahol jó lesz neked, ahol minden jó, tisztán csak jó, ott, ott léssen hosszú az életed, ott, ahol az végtelen.

Így aztán két világot nyersz: Jó világot itt, amelynek folytatása a túlnani boldogság. Aki itt nem szerez tudást, nem művel jót, nem érdemesül és nem is lehet boldog, mert „a sírban nincs alkotás, ott nem szerezhettek tudást, megszűnik minden bölcsesség, boldogulni akarás, okoskodás”.

Ha Istent elhagyod és tévelyegve követed vágyaidat, ételek, italok és az erkölcsatlenségek mérhetetlen élvezetében, az átok útjára lépsz és elkerül minden áldás. Egész életed ijedelemben telik el, szíved nem szabad, tested nem ép, hogy Isten kedvében járhasz. Nem lesz módod jót tenni és így elveszíted a jó jutalmát a jövő életet. Így aztán mindkét világot kell nélkülözned, mert a földi élet hajszoltsága, betegsége, zaklatottsága elfáraszt, elrabolja idődet és türelmedet, hogy a vallás tanításaival és parancsolataival foglalkozhass.

2. §. A békés, boldog messiási idők után vágyakoznak prófétáink és nagyjaink, hogy gátlás nélkül nyugodt viszonyok között foglalkozhassunk a Tórával és előírászerűen teljesíthessük parancsait. Mert csak így fokozhatjuk lelki képességeinket, gyarapíthatjuk a lelki világra való érdemességünket. A megismerés, a tudás és az igazság fokozatos gyarapodása és erősödése jelzi a messiási időket. Akkor „telik meg a föld Istenismerettel”, „nem tanítják többé a harcot”, „eltávolítom a kőszívet testetekből”.

A Dávidtól származó messiási király még Salamonnál is bölcsőbb lesz, olyan próféta, mint Mózes – azért fogja mind a népeket Isten útjára tanítani. Még a pogányok is hallgatnak majd reá mert hiszen „az idők végén szilárd lesz az Örökkévaló házának helye a hegyek csúcsán”. Minden jutalom és jószág csorbítatlanul és maradéktalanul csak a jövő életében érhető el. De a messiási idők – melyről most szólnak – még itt e földön testi életünkben fog bekövetkezni. E világ világ marad, csak Izrael tér vissza ősi földjére. Bölcséink is azt mondják: „Csak a száműzetéstől való megszabadulás jelenti a különbséget a mai – és a messiási idők között”.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

More növochim: A tévelygők útmutatója

A „rossz” értelmezése

3. rész 10. fejezet

A motecallemin, mint már tudattam veled, nem képzelik a nemléteget másképp, mint teljes nemléteget, azonban a képességek nemlétét, nem tartják nemléteget, sőt ellenkezőleg azt vélik, hogy minden hiány és képesség, mint péld. a vakság és a látás, az élet és a halál, olybá veendő, mint két ellentétes tárgy. Azonban úgy vagyunk velük, mint a meleg és hideggel, s azért mondják egész általánosságban, hogy a nemléteget nincs szüksége (cselekvőre, míg ellenben a cselekvésnek okvetlen szüksége van a cselekvőre. S ez bizonyos tekintetben igaz. De jóllehet, hogy azt mondják, a nemléteget nincs szüksége cselekvésre, mégis elvüknek megfelelőleg azt mondják, hogy Isten vakít és süketít, és nyugalomba hozza ami mozgásban van, mert ezen hiányok szerintők létező tárgyak.

Meg kell veled ismertetnünk, hogy melyen e tárgyban a mi nézetünk, amint azt a filozófiai elmélkedés magával hozza. Még pedig, jól tudod, hogy aki az akadályt elhárítja, mozgató bizonyos tekintetben, mint péld. ki egy oszlopot kimozdít a gerenda alól, s ez természetes súlyában ledől, erre azt mondjuk, hogy aki az oszlopot kimozdítja, az a gerendát mozgásba hozta, amint erről szó van az Acroasisban. Szintúgy mondjuk e tekintetben, midőn valaki egy bizonyos képességet megszüntet, hogy az megcselekszi a nemléteget, jóllehet hogy a nemléteget nem tárgy, mely létezik. Mert valamint azt mondjuk arról, ki a gyertyát eloltotta, hogy ő a sötétséget létre hozta, úgy mondjuk arról aki a látást megsemmisítette, hogy ő megcselekedte a vakságot, jóllehet hogy a sötétség és a vakság hiányok, s nincs szükségük cselekvőre. S ezen magyarázat értelmében értelmezendők Ézsaiás szavai:⁶⁰⁹ "Formálja a világosságot, és teremti a sötétséget, megcselekszi a békét és teremti a rosszat". Mert a sötétség és rossz hiányok. Jól figyelj, ő nem mondja: "megcselekszi a sötétséget" se nem "megcselekszi a rosszat", mert hát azok nem létező tárgyak, melyekre alkalmazható volna az עשה (cselekszik) szó. De igen is mindkettőre alkalmazza a בורא szót, mert az oly szó, mely a nemléteget alkalmaztatik a héber nyelvben, amint mondatott: "kezdetben teremtett Isten" stb. azaz a nemlétegből létesített. S ha a nemléteget valamely cselekvő cselekvésével hozatik viszonyba, mindég ezen módon történik, amint említettük. S ezen értelemben veendő szintén ama mondat:⁶¹⁰ "ki csinált szájat az embernek, vagy kitett némvá, vagy süketé, vagy éleslátóvá, vagy vakká. De lehetséges más magyarázatot adni a mondatnak t. i. „ki az, aki az embert szólóvá, vagy pedig a beszéd hiányával teremtette?” Itt tehát arról van szó, hogy anyagot hozott létre, mely nem képes az egyik vagy másik tulajdonságra; mert ha valaki létrehoz egy anyagot, mely nem képes valamely tulajdonságra, azt mondjuk róla, hogy a hiányt megcseleked-

⁶⁰⁹ 45:7.

⁶¹⁰ 2Mózes 4:11.

te, amint mondatik arról, aki meg tud menteni valakit a haláltól, és azt tenni tartózkodik, hogy ő azt megölte. Íme tehát világos, hogy valamennyi nézet szerint nem hozhatik viszonyba a nemléttel valamely cselekvőnek a cselekvése, de igen is mondhatni, hogy valaki véletlenül megcselekszi a hiányt, amint fejtegettük. Amit azonban valamely cselekvő valójában megcselekszik, az szükségképpen létező valami, legyen a cselekvés bármilyen, minden esetre létezővel áll viszonyba a cselekvése.

S emez előzetes figyelmeztetés után vissza kell emlékezned arra, a már meg lett fejtve bizonyíték útján, hogy a rosszak csak rosszak más tárgyhoz való viszonyban, s mindaz, ami valamely létezővel való viszonyában rossz, az azon tárgy nemlétéből vagy körülményeinek valamely kedvezőjének nemlétéből áll. S azért mondták ki általános jellegű tétel gyanánt, hogy a rosszak valamennyien hiányok. Az embernél péld. a halál rossz, mely azonos nemlétével, szintűgy betegsége, vagy szegénysége, vagy esztelensége mindezek rá vonatkoztatva rosszak, s mind ezek képességek hiányai. S ha figyelemmel vagy ezen általános tétel egyes részleteire, úgy találod, hogy egy sem hiányzik belőlük, hacsak nem annál, aki nem képes megkülönböztetni a hiányt a képességtől vagy a két ellentétet, vagy aki nem ismeri a dolgok természetét, mint péld. az, aki nem tudja, hogy az egészség általában egy bizonyos ellensúly, s hogy ez egy neme a viszonyosságnak, s hogy e viszonylat hiánya általában véve a betegség. A halál pedig a formának a hiánya viszonyítva az élőhöz. Ugyancsak mind az, ami elvész a többi létezők közt, annak elveszte annyi mint formájának a hiánya. S mind ezen előzetek után köztudomásúvá lesz, hogy Istenre vonatkozólag nem mondatik egyáltalán véve, hogy ő a rosszat megcselekszi valójában, azt akarván mondani, hogy neki már kezdetben szándéka volna a rosszat megcselekedni. Az nem járja. Hanem összes cselekvései a tökéletes jó, mert ő nem tesz egyebet mint a létet, minden lét pedig jó, míg valamennyi rossz – nemlét, melyre nem vonatkozik cselekvés, hanem csak abban a tekintetben, amint fejtegettük amennyiben t. i. anyagot létesít avval a természettel, mely neki megfelel, már t. i. akként, hogy vele össze van kötve örökre a nemlét, amint már tudva van, s ez által oka lesz minden romlásnak s rossznak. Következétesen mindazt, minek a teremtő nem létesített ilyen anyagot, nem éri a rosszak valamelyike. Ennélfogva Isten igazi cselekvése csakis a jó, miután az a lét. S ezen okból mondja a könyv, mely a világ sötétségét felvilágosította:⁶¹¹ "És látta vala Isten mind azt, amit megcselekedett: s íme igen jó volt" úgy hogy még ez az alantas anyag is, mely úgy ahogy az van, össze van kötve a nemléttel, alávetve a halálnak, és minden rossznak – szintén jó, tekintve a keletkezés állandóságát, és a lét változó módon való folytonosságát. Ezért magyarázza R. Méir: "Íme igen jó" így: "Igen jó a halál" az eszmének megfélelően, amelyre figyelmeztettünk.

Jól emlékezzél mind arról, amit mondtam e fejezetben, és értsd át, akkor majd világos lesz előtted mind az, amit prófétákés bölcsek mondtak, hogy minden jó egyenesen Isten cselekvéséből származik. Berésit rabbában ily kifejezés fordul elő: „Semmiféle rossz nem jó felülről.”

3. rész 11. fejezet

A „rossz”, amelyet emberek okoznak egymásnak

Eme nagymérvű rosszak, melyeket az emberek szándékaik, szenvedélyeik, nézeteik és hittételeik szerint egymásnak okoznak, valamennyien szintén a hiányból folynak, a

⁶¹¹ *IMózes 1:31.*

mennyiben az esztelenségből, értsd a tudás hiányából származnak. Valamint a vak, látás hiányában mindig botlik magát megsebz, s máson is sebet ejt, nem lévén mellette ki az utat mutatná, úgy az emberek osztályai, mindegyik a maga esztelensége szerint okoz magának és másnak is, emberi nem egyedeihez viszonyítva, nagymérvű rosszakat. S ha tudással bírnának, mely oly viszonyban áll az emberi formához, mint látás tehetsége a szemhez, meg volnának akadva úgy önmagának, mint másnak ártani, mert az igazság ismerete következtében megszűnik a gyűlölet és a civakodás, s eleje vétetik az emberek kölcsönös megkárosításának, mint ezt kilátásba helyezte a próféta: "A farkas a báránnyal tanyázik, és a párduz és a kecske egymás mellett hevernek, és a tehén és medve együtt legelnek, és a csecsemő játszik" stb.⁶¹² Aztán felhossa az okot, mondván: hogy a gyűlölkedés, civakodás és hatalmaskodás megszűnésének oka akkoriban az embereknek igazi Istenismerete lesz, amint mondja: "Nem fognak rosszat cselekedni, s nem fognak kihágásokat elkövetni az én egész szent hegyemen, mert telve lesz a föld istenismerettel, miként a vizek a tengert borítják." Ezt jól jegyezd meg.

3. rész 12. fejezet

Miért több a rossz, mint a jó?

Sokszor eszébe jut a köznépnak, hogy a világban a rosszak nagyobb számmal vannak, mint a javak, úgy hogy ez eszme megfordul a legtöbb nép irataiban és dalaiban azt vitatván, hogy ritka eset találni ezen a világon valami jót, míg ellenben a rosszak nagy számmal vannak és tartósak. S ez a téveszme nem csak a köznép közt, de annál is létezik, aki magát okosnak tartja.

Al-Razinak van egy híres könyve, úgy nevezi, hogy „Al Illahiyyath", amelybe összefoglalta balgaságai és hóbortjainak nagy részét, köztük az az eszme, melyet kigondolt, t. i. hogy a rossz a világban nagyobb számmal van, mint a jó, mert ha összehasonlítod az ember jólétét és a jólét közben érzett jó kedvét az őt érő fájdalokkal, nehéz szenvedésekkel, bajokkal, bénulásokkal, zaklatásokkal, gondokkal és csapásokkal, úgy fogod találni, hogy tekintve létét, értem az ember létét, az rá nézve büntetés és nagymérvű rossz. S azon van, hogy igazolja e nézetet, felsorolván eme rosszakat egytől-egyig, hogy ellene mondjon annak, amit az igazság emberei az Örökkévaló jótéteményeiről és nyilván való jó indulatáról vélnek, s hogy Isten kétség kívül a legtokéletebb jó, s hogy mindaz, mi tőle ered, feltétlen jó.

S ez egész tévedés oka, hogy ez esztelen s a köznépből való hozzá hasonlóknak tekintették másképp a mindenséget, mint az egyes ember szempontjából, s így azt képzele minden bolond, hogy a mindenség csak ő miatta létezik, mintha nem is léteznék más valami mint ő. S ha valami megesik rajta, ami akaratával ellenkezik, azt következteti, hogy az egész lét rossz, azonban ha az ember a létet kutatása és elmélkedése tárgyává tenné, s felismerné, hogy mily csekély része van benne, világos és nyilvánvólóvá lenne előtte az igazság. Mert a feltűnő esztelenséget, melyben az ember a világban létező rosszak sokasága tekintetében leledzik, nem állítják sem az angyalok, sem a sphaerák és csillagok, sem az elemek s a belőlük összetett ásványok vagy növények, sem végre az élő lények nemeire való tekintettel, hanem egész gondolkozásuk csak az emberek egyedeinek egy bizonyos részére terjed ki. Ha most valaki ártalmas ételkből eszik, úgy hogy bélpoklossá lészen, elámulnak rajta, hogy esett meg rajta ez a nagy baj, s hogy létezhetik

⁶¹² *Jesája* 11:6., 8.

ez a rossz. Szintúgy csodálkoznak rajta, ha valakinek gyakori nemi közösülés következtében szemei gyengülnek, s megütköznek rajta, ha az illetőt vakság éri. Ehhez hasonló eset elég van. De az igazi nézet a tárgyról az, hogy valamennyi létező ember, s annál inkább más élő lények, oly valami, mely tekintetben sem jön viszonyítva a folytonosságban levő egész mindenséghez, amint világosan ki van fejezve:⁶¹³ "Az ember a semmihez hasonlít"; "valóban a halandó féreg, s az ember fia, giliszta";⁶¹⁴ "hát még azok, kik agyag házban laknak";⁶¹⁵ "íme népek, mint csepp a vederből"⁶¹⁶ s több efféle a próféták könyveiben előforduló kifejezések, melyek e felette fontos tárgyra vonatkoznak, s nagy hasznot tesznek az ember értékének felismerésénél. De ne ámítsa magát, és ne gondolja, hogy a mindenség ő miatta lett csak, hanem a mindenség, nézetünk szerint, a teremtő akaratának következtében lett. S ebben az emberi nem csekély valami, viszonyítva a felsőbb léthez, értem a sphaerákat és csillagokat, az angyalokhoz viszonyítva pedig valójában nem létezik viszony köztük és közte. Hanem az ember a legbecesebb mind aközt, ami ezen alantas világunkban van, az az, ami az elemekből össze van téve. S evvel az ő léte is jó rá nézve, s Isten részéről jótétemény, amennyiben kiténtette és tökéletesedésre képesítette. Az egyedeken megeseő rosszak nagy része pedig önmagukból ered, már t: i. az emberi egyedektől, akik tökéletlenek. S gyarlóságunk következtében jajdulunk fel és kiáltunk segélyért. Ugyancsak ami rossz cselekedeteink következtében, miket mi szabad akaratunkból elkövettünk, szenvedünk fájdalmat, azt pedig aztán Istennek – távol van ilyesmi ő tőle, – tulajdonítjuk, amint kinyilatkoztatta azt az ő könyvében, szólván:⁶¹⁷ "Ha ront, neki tulajdonítandó-e ez? Korántsem, fiaiban magukban van a hiba". Ugyanezt fejezi ki Salamon is:⁶¹⁸ "Az ember balgatagsága elferdíti útját, aztán Isten ellen lobban haragra szíve". Bővebb magyarázat céljából azt mondom, hogy minden rossz, ami az embert éri, visszavezethető egyre a három következőből.

Az első neme a rossznak az, mely az embert a keletkezés és enyészet folyománya-ként éri, értem, amennyiben ő anyagi lény. Mert ez okból vannak alávetve némely emberek nagy gyarlóságnak és benuulásnak, melyek vagy magában a teremtésükben rejlenek, vagy az elemekben végbe ment változások következtében keletkeztek, mint péld. a levegő romlottsága, az égi tüzek, a földsüllyedés. Amint már magyaráztuk az isteni bölcsesség úgy akarta, hogy a keletkezés csak az enyészet következtében létesüljön, s ha nem volna egyedi romlás, nem volna nembeli állandó keletkezés. Nyilvánvaló tehát, hogy minden csupa jóság, jóindulat és a teljes jó kifolyása. Aki tehát azt akarja, hogy hús és csontból léte dacára se legyen alávetve benyomásnak, és hogy ne érje őt mi sem az anyag esélyeiből, bizony nem akar egyebet, mint – pedig ő ezt észre sem veszi – két ellentétet egyesíteni, t. i. az akarja, hogy alávetve legyenek, aztán nem is. Mert ha nem volna alávetve benyomásnak, nem keletkezett volna, s ami ő belőle létesült, egyed volna csak, nem pedig a nem egyedei.

Igazat mond Galenus „a tagok hasznos volta” című könyvének harmadik fejezetében: "Ne ámítsd magadat avval a csalódással, hogy lehetséges, miszerint a menstruálók véréből, és a magból egy élőlény váljék, mely el nem hal, és szenved, vagy folytonosan

⁶¹³ *Zsoltárok* 144:4.

⁶¹⁴ *Jób* 25:6.

⁶¹⁵ *Uo.* 4:19.

⁶¹⁶ *Jesájá* 40:15.

⁶¹⁷ *5Mózes* 32:5.

⁶¹⁸ *Példabeszédek* 19:5.

mozog, és ragyog mint a nap. S Galénusnak eme megjegyzése felhívja a figyelmet egy általános tétel egyes részére s ama tétel az, hogy "Mindaz, mi bármely anyagból keletkezhetik, a lehető legtökéletesebb módon, melyre az e nemű anyag képes, létesül; s az azon nemhez tartozó egyedeket oly arányban éri a gyarlóság, amily mértékben azon egyed anyaga hiányos". Ennélfogva, ami a vérből, és a magból, mint legtökéletesebb keletkezhetik, az az emberi nem, amint tudva van a természetéből, hogy él, ésszel bír, és meghal, következésképpen ez utóbbi neme a rossznak szükségképpen van. Dacára ennek úgy fogod találni, hogy e nembeli rosszak melyek az embert érik, nagyon kevés számmal vannak, s csak távol időközökben állanak be. Mert találhatni országokat, melyek ezer esztendő óta sem el nem süllyedtek, sem el nem égettek, hasonlóképpen ezren az emberek közül a lehető legjobb egészségben születnek, s csak kivételesen, az ember, ki egy testi bajjal születik, vagy legalább – ha már valaki a „kivételes eset” kifejezésen megütözik – igen ritkán fordul az elő, s nem képezi a századrészét vagy ezredrészét azoknak, akik a lehető legjobb egészségben születnek.

A második nembeli rosszakból való az, amit az emberek egymásnak osztznak, midőn egy része azoknak a másik felett túlhatalmaskodik. S eme rosszak nagyobb számmal vannak, mint az első nemből valók. Ezeknek okai számosak és ismeretesek; s azok szintén mitőlünk erednek, csakhogy az, aki azokban szenved, nem tehet ellenük semmit. Azonban, semmiféle országban az egész világon nem találhatik a rosszak eme neme elterjedve, vagy nagy számmal az egyének közt, de igen is találhatik csekély számban, mint péld. egy egyén, aki valakire leskelődik éjje, hogy megölje, vagy pénzt ellopja. De magában foglal a rossznak ez a neme sok embert nagy háborúkban. De ez sem gyakori tekintve a nagy világot.

A rosszak harmadik neméhez azok tartoznak, melyek minden embert saját cselekvése következményeképpen érnek, s ezek a leggyakoribbak. S eme rosszak nagyobb számmal vannak, mint a második nembeliek, s e nembeli rosszak miatt jajdul fel valamennyi ember, s csak kevés számmal vannak azok, akik önmaguk ellen nem vétkeznek. Ez okból gáncsol érdemel bizonyára az, akin ilyesmi megesik. S reá vonatkozólag alkalmazhatók a szavak:⁶¹⁹ "Saját kezeteiből lett az nektek". Ugyancsak erről mondatott:⁶²⁰ "Aki azt cselekszi, saját romlását idézi elő". A rosszak ezen nemére vonatkozólag mondja Salamon:⁶²¹ "Az ember balgatagsága elferdíti útját". Különbösen is maga magyarázta e nembeli rosszakra vonatkozólag, hogy azok az embernek magának a műve. Így mondja ő:⁶²² "Egyébként úgy találtam, hogy Isten az embert becsületesnek teremtette, de ők keresnek mindennemű eszelősséget," s ezek az eszelősködések azok, mik reá mindenféle rosszat hoznak. S e nemre vonatkozólag lett mondva:⁶²³ "Bizonyára a porból nem támad baj, s a földből nem sarjadzik nyomorúság. Aztán közvetlenül rá az van mondva, hogy az ember az, aki a rossz ezen nemét létesíti, még pedig így mondatik:⁶²⁴ "Mert az ember nyomorúságra születik." Ez a neme a rossznak valamennyi rossz tulajdonságokból folyik, ezek alatt értem a szenvedélyt evés, ivás és nemi közösülés tárgyában, midőn azokból túlságos mértékben, vagy pedig rendellenesen élveznek, vagy pedig

⁶¹⁹ *Máláchi* 1:9.

⁶²⁰ *Példabeszédek* 6:32.

⁶²¹ *Uo.* 19:3.

⁶²²

⁶²³ *Jób* 5:6.

⁶²⁴ *Uo.* 7:1

midőn az élelmiszerek minőségre nézve ártalmatlanok, ez lesz oka aztán a betegségeknek s a testi s lelki bajoknak. Ami a test betegségeit illeti, azokra nézve ez ismeretes. De ezen rendellenességből származó lelki betegségek kétféle szempontból tekintendők. Az egyik a változás, mely a lelket szükségképpen éri a test változása következtében, amennyiben az testi ertő, amint már mondva volt, hogy a lélek tulajdonságai a test vérmérsékletét követik. A másik szempont az, hogy a lélek a nem okvetlen szükséges dolgokkal megbarátkozik, s azokat megszokja, úgy hogy hajlamot nyer azt áhítozni, ami nem okvetlen szükséges sem az egyén, sem a nem fenntartására. S ez a vágy oly valami, aminek nincs vége, mert míg a szükséges dolgok valamennyien korlátolt számúak és végesek, a fölösleges vég nélküli. Ha például kívánod, hogy edényeid ezüstből legyenek, hiszen szebb, ha aranyból valók vannak; mások ismét kristályból csinálják, talán vannak, akik smaragd és rubinból készítik, és mind abból ami található. A balgatag s ferde gondolkozású ember meg nem fog szűnni a felett sopánkodni és búslakodni, hogy el nem érheti azt a feleslegest, amit más megszerez; sőt gyakran nagy veszedelmeknek is kiteszi magát, mint péld. Tengeri utazásnak, és királyok szolgálatának, miknél az a célja, hogy ama fölösleges dolgokat elérje. S ha szerencsétlenségek érik azon utakon, melyeken jár, felzúdul az Isten rendelése és határozatai ellen, kárhoztatja a sorsot, s csodálkozik igazságának csekély volta felett, hogy hát, miért nem volt segélyére, hogy elérhesse azt a nagy vagyont, mellyel bort szerezhet magának nagy mennyiségben, hogy elmámorítsa magát, aztán ágyasokat feles számban, feldiszítvék különféle arany ékszerekkel és drága kövekkel, hogy kedve kerekedjék a nemi közösülésre, nagyobb mértékben, mint a hogy bírja, mintha az ezekben való gyönyör volna a lét célja, holott ebben csak az ilyen alávaló találhat gyönyört. Odáig ment a tömeg tévedése, hogy tehetetlenséget tulajdonítottak Istennek a világra nézve, melyet ilyen természettel látott el, hogy nézetük szerint, ezeket a nagy bajokat okvetlen okozza, miután nem nyújt segélyt minden rossz erkölcsű embernek, hogy elérje amit akar, és gonosz lelke kívánságának céljához eljusson, mely, amint magyaráztuk, végnélküli. Ellenben az erényes és bölcs emberek ismerik a világot kormányzó bölcsességet és megértik, amint Dávid erről nyilatkozott:⁶²⁵ „Az örökkévaló összes utai, jóság és igazság azokra nézve, kik óvják szövetségét és tanubizonyságát”, mi annyit mond, mint, hogy azok előtt, akik tekintettel vannak a lét természetére és a Tóra parancsaira, s azoknak céljait ismerik, nyilvánvaló a jóság és igazság, mi mindenben nyilatkozik. S ez okból. tűzték ki célokul, ami velük szándékoltatott, amennyiben ők emberek – a felfogást. A test szükségletei következtében keresik a nekik okvetlen szükségleteiket a kenyeret, hogy egyék, a ruhát, hogy öltözködjenek, tekintet nélkül a fölöslegesre. S ez könnyű dolog, ilyet az ember elérhet kevés megerőltetéssel, ha ugyan beéri a szükségessel. S valahánszor nehézséget látsz e tárgyban és terhet ránk nézve, az a fölöslegesekben rejlik, amennyiben az okvetlen nem szükségest keressük, nehezünkre esik aztán az okvetlen szükségesnek is a létesítése. Mert mennél inkább kívánczik az ember fölösleges után, annál nehezebben esik az, s az erők és tulajdonok arra vesztegettetnek, ami okvetlen nem szükséges, s nem is találtatik szükségesnek.

Szükséges hogy ügyet vesslünk az értelemre, melyben a "találás" veendő. Mert mennél szükségesebb valamely tárgy valamely élő lény re nézve, annál gyakrabban található, s annál inkább ingyen. S amily mértékben csökken valaminek a szükséges volta, annál kevésbé lesz található, s annál drágább lesz. Így péld. szükséges valami az emberre nézve a levegő, a víz, a táplálék azonban a levegőnek a szükséges volta sokkal nagyobb, mert ha csak egy percre is híján van annak, az ember meghal, hanem víz nélkül

⁶²⁵ Zsoltárok 25:10.

ellehet egy-két napig, azért a levegő inkább található kétségkívül, és olcsóbb is. A vízre ismét nagyobb szükség van, mint az eledelre, mert vannak emberek, akik ital mellett fenntartják magukat négy vagy öt napig eledel nélkül. Úgy találod, hogy a víz minden vidéken inkább található, és olcsóbb is, mint az eledel, ugyan az a viszony áll fenn az eledelekre nézve, amire nagyobb szükség van, az inkább található, és azon a helyen olcsóbb is, mint az, amire okvetlen szükség nincs. Azonban ami a szerecsendiót, az ambrát, a rubint és a smaragdot illeti, nem gondolnám, hogy bárki is a józan ésszel bíró emberek közül azt vélné, hogy az embernek azokra nagy szüksége volna, ha csak nem gyógyszer. S ezeket, valamint ezekhez hasonlókat helyettesíteni lehet többféle füvek és földek által. Ebben nyilván Isten kegyelme és jó volta, amit még egy gyenge élő lény tekintetében is gyakorol. De még szembetűnőbben kitűnik igazsága és az azok között általa megállapított egyenlőség. Mert nem létezik a természete s keletkezés és elenyésztés terén bármilyen egyén a többi lények között, amely egy csak neki sajátos tehetség, vagy egy oly tag által különböztek az ugyanazon nembeli egyénektől, amivel az többel bírna ezeknél. Hanem ellenkezőleg, valamennyi természeti, lelki s éltető erők, úgy szintén a tagok is, melyek ebben az egyénben találhatók, ugyanazok, melyek lényegileg bármely másban is találhatók, s ha közülük valamelyikében hiány van, ez csak véletlen van úgy, s egy újonnan keletkezett körülmény következtében, mely nem a természetben rejlik. Ez pedig – s mint kifejtettük – ritka eset. Az egyének között, melyek a természet rendjét követik, nem létezik semminemű fölény, hanem csak az, mely okvetlen következik az anyagok hajlamának különbségéből. S ez okvetlen szükséges, az azon nem anyagának természetére nézve, de evvel nem szándékoltatik mi sem az egyik egyénnel a másik rovására. De hogy az egyiknek sok más zacskói és arannyal hímzett ruhái vannak, a másinak meg nincs, ez a fenntartásra fölösleges, ebben nincs sem igaztalanság, sem erőszak. S aki e fölöslegre tett szert, nem nyert fölényt ezzel lényegére nézve, hanem csak csalóka képzelődés, és játék birtokába jutott, valamint az, aki a fölösleges híján van, nincs evvel szükségképpen kisebbítve "A ki többet vett, nem bírt többel, s aki kevesebbet vett, nem bírt kevesebbel, ki-ki annyit szerzett, amennyit megevett".⁶²⁶ Ez a gyakori minden időben és minden helyen, a kivételre meg nem kell tekintettel lenni, amint kifejtettük. S e két szempontból nyilvánvalóvá lesz előtted Isten jóságos volta szemben teremtményeivel, létesítvén a szükségest a maga rendje szerint, s az egyenlőséget megállapítván a nem egyedei közt, inidó'n azokat teremtette. S e helyes szempontból mondá, a bölcsék főnöke:⁶²⁷ "Mert valamennyi utai – jgagság". Dávid pedig mondá:⁶²⁸ "Az örökkévaló összes utai kegyelem és igazság" amint fejtegettük. S világosan mondja Dávid:⁶²⁹ "Jó az Örökkévaló mindenkivel szemben, és az ég irgalmassága kiterjed minden teremtményére". Merthogy bennünket létre hozott, az a jóság netovábbja, amint magyaráztuk. S midőn az élő lényben a vezető erőit teremtette, avval gyakorolta rajta az irgalmasságát, amint fejtegettük.

⁶²⁶ 2Mózes 16:18.

⁶²⁷ 5Mózes 32:4.

⁶²⁸ Zsoltárok 35:10.

⁶²⁹ 145:9.

3. rész 17. fejezet

Öt nézet az isteni gondviselés tárgyában

Az emberek nézete a gondviselés tárgyában ötféle. Valamennyi régi, azaz oly nézetek, melyek a próféták idejéből tudomásra jutottak, mióta az igazi hittörvény ki lett nyilatkoztatva, mely világosságot vet mind eme homályra.

Az első nézet az, mely azt állítja, hogy egyáltalában nem létezik gondviselés, mely az egész mindenségben létező bármely tárgyra kiterjedne, s hogy mindaz, ami létezik, kezdve az égtől a többi tárgyakig a véletlen és esetlegesség következménye, s nem létezik sem rendező, sem vezető, sem egyéb valami, ami valamely tárgy gondját viselné. Ez pedig Epicur nézete, aki a parányok elméletét vallja, úgy vélekedvén, hogy azok a véletlen következtében vegyülnek, s ami belőlük keletkezik, az véletlenül lesz. Ezt a nézetet magukévá tették már a hitetlenek Izraelben is, s ők azok, kikre mondatott:⁶³⁰ "Tagadták az Örökkévalót, s azt mondták, hogy nem létezik. Már Aristoteles bizonyíték útján kitüntette e nézet valótlanágát, s hogy mind eme dogok lehetetlen, hogy véletlenül létezzenek, de igen is van, aki rendet tart közöttük, s őket kormányozza. De már szótunk mi erről némi részben ezt megelőzőleg.

A második nézet azoké, akik úgy vélekednek, hogy némi tárgyak részesek gondviselésben, s hogy azok, valamely kormányzónak a vezetése s rendezése alatt állanak, míg mások a véletlenre vannak hagyatva. S ez Aristoteles nézete. Meg fogom magyarázni neked, hogyan gondolkodik ő a gondviselésről. Ő azt tartja, hogy Isten gondviselése kiterjed a sphaerákra, s mind arra, ami bennük van, s ez oknál fogva megmaradnak az ő egyedeik azoknak, amilyenek. Erre már Sándor megtette ama megjegyzését, mely szerint Aristoteles nézete nyomán a gondviselés megakad a hold sphaerájánál, s ez egyik ága a világ örök időtől valósági tanának. Mert ő úgy vélekedik, hogy a gondviselés olyan, amilyen a mindenség természete, következésképpen eme sphaerák, s mi bennük foglalhatik, egyedeik szerint állandóak lévén, az ő gondviselésük – állandóságukból áll, abban a helyzetben, mely nem változik. S valamint a létezésükből szükségképp más tárgyak létezése következik, miknek nem ugyan egyedei, de nemei állandó létűek: úgy folyik ki azon gondviselésből az, ami a nemek fennmaradását s állandó létét okozza, míg egyedeik fennmaradása lehetetlen. Azonban a nemek egyedei sincsenek teljesen elhagyatva, hanem mihelyt azon anyagból valami annyira tisztult, hogy a növekvés formáját elfogadhatja, erővel láttatik el, melyek, megóvják egy bizonyos ideig, hozzá vonzván azt, ami javára szolgál, s távol tartván tőle, ami hasznára nincs. Ha még tisztább lett egy másíknál, úgy hogy az érzékenység formáját képes elfogadni: akkor oly erővel láttatik el, melyek megóvják, s megőrzik, s el- láttatik más oly képességgel, mely megadja a mozgást, hogy irányt tartson a felé, mely neki való, s hogy kerülje, ami evvel ellenkezik. Aztán minden egyes lénynek az adatott, amit a neme szükségel. Végre, ha annyira tisztult, hogy az intelligencia formáját elfogadhatja: oly erővel láttatik el, mellyel minden ember, tökéletességéhez képest, kormányoz, gondolkozik, s elmélkedik a felett, mi egyéniségét megóvjá, s nemét fenntartja. Ami pedig a többi mozgásokat illeti, melyek egy nem valamennyi egyedeinél megesnek, azok a véletlenből esnek meg Aristoteles szerint, de nem egy vezetőnek vagy rendezőnek a műve. Így péld. ha egy többé vagy kevésbé dühöngő szél fúj, kétségkívül lehullasztja valamely fa néhány leveleit, és egy másíknak az ágait letöri, aztán egy kőhalmazból le fog vetni egy követ, továbbá port fog borítani a füvekre, úgy hogy kárt fog ejteni rajtuk, a vizet fölzavarja, minek következté-

⁶³⁰ Jeremiás 5:12.

ben a hajó, mely ott tartózkodik, el fog merülni, s vele azoknak egy része vagy valamennyien, akik rajta vannak. Ő szerinte nincs különbség a levél hullása és a kő esése vagy a jámbor és tiszteletre méltó emberek közt, kik a hajón vannak, hasonlóképpen nem létezik különbség a barom közt, mely ganaját veti a hangya seregére, mi által az elvész, és az épület között, melynek alapja feldöntetett, úgy hogy rá borulva az ájtatosokra, kik benne tartózkodtak, azok vesztét okozta. Ugyancsak nincs különbség – szerinte – a macska közt, amelynek egy egere akad, melyet széttép, vagy a pók közt, mely egy legyet ejt el, és az oroszlán közt, aki találkozáskor egy prófétával azt széttépi. Szóval nézetének az a veleje: "Mindazt, amit ő következetesen folytatódni lát félbeszakítás, s a nélkül, hogy menetében változás állana be, amint az a sphaerákbeli tárgyaknál van, vagy ami egy bizonyos rendet követ, melyből csak kivételes esetben hiányzik valami, amint az a természeti tárgyaknál van, egy kormányzásnak tulajdonít, azaz, hogy az isteni gondviselés avval összeköttetésben áll; a mit pedig nem lát szabályt követni vagy rendet betartani, mint ahogy az midőn nem egyedeinél, tekintet nélkül növényekre, állatokra vagy emberekre van, ezekre azt mondja, hogy a véletlen, nem pedig a kormányzás műve, azaz hogy nincs vele összekötve isteni gondviselés. Sőt azt tartja, hogy az efféle dolgok összeköttetése a gondviseléssel lehetetlen, ami a világ örök időktől valóságának tanából folyik, amely szerint mind az, ami egy bizonyos módon létezik, lehetetlen hogy ellenkező módon létezzék. S akik e nézetet vallják, azok közé tartoznak, akik hittanunk köréből kitértek, ugyancsak azok mondják:⁶³¹ "Elhagyta az Örökkévaló az országot".

A harmadik nézet, ellentéte ama másodiknak. S ez azoknak a nézete, kik látják, hogy nincs a mindenségben, sem általánosságában, sem részleteiben, semmi, mi véletlenül volna, hanem igen is minden, akarat, szándék és kormányzás kifolyása. Tudvalevő dolog pedig, hogy az, ami kormányoztatik, az ismeret tárgya. S ez az izlami Aschariták felekezetének elmélete, mely nézetből nagy esztelenségek következnek és terhek, miket mégis elfogadtak. Valóban, azok megegyeznek Aristotelessel arra nézve, midőn ez azt vitatja, hogy van egyenlőség a levél hullása és valamely egyén halála közt; úgy van mondják, de nem fújt a szél véletlenül, hanem Isten hozta mozgásba, és nem a szél hullatta le a leveleket, hanem minden levél Isten rendeletéből hull le, s Ő az, aki lehullasztja e percben és ezen helyen, s lehetetlen, hogy lehullásának ideje későbbben vagy korábban álljon be, valamint, hogy lehetetlen, hogy ez más helyen történjék. Mert mindez már örök időtől fogva volt elrendelve. E nézet következtében megengedni kényszerültek, hogy az állatok mozgásai és nyugalomba térései elrendelvék, s hogy az embernek egyáltalában nem áll hatalmában tenni vagy abba hagyni bármit is. Ugyancsak ebből a nézetből az következik, hogy a lehetséges természete nem létezik e tárgyakra nézve, s hogy mind eme tárgyak vagy szükségképpeniek, vagy lehetetlenek. S ezt el is fogadták, mondván, hogy amit mi lehetségesnek mondunk, mint péld. hogy Zeid áll, s Amru jó, lehetséges viszonyítva mihozzánk, de viszonyítva Istenhez nem létezik semmiféle lehetőség, hanem vagy szükségképpen, vagy lehetetlen. Ebből a nézetből továbbá következik, hogy a vallástörvényeknek egyáltalán semmi haszna nincs, mert az ember, kinek a vallástörvény adatott, nem képes cselekedni bármit is, sem teljesíteni; mi rá parancsoltatott, sem óvakodni, mire óva intve lett. E felekezethez tartozók azt állítják, hogy Istennek tetszett küldeni, parancsolni, óva inteni, ijesztetni, kilátásba helyezni vagy félelmet okozni, jóllehet nem bírnak hatalommal bármire is. S megeshetik, hogy ránk ró lehetetlen dolgokat is, s az is lehetséges, hogy parancsot teljesítünk, és mégis büntetve leszünk, míg, ha ellene szegülünk, megjutalmaztatunk. Következik továbbá ebből a nézetből,

⁶³¹ *Jechezkél* 9:9.

hogyan Isten cselekedeteinek nem volna végcélja. S mind ezen észellenességek terhére magukra vállalták, csak hogy e nézetet megmenthessék, elannyira, hogy mikor egy született vakot vagy belpoklost látnak, akiről nem állíthatjuk, hogy vétek előzte őt meg, melynek következménye volna az, arra azt mondják, hogy úgy akarta Isten. S midőn egy, vallásos jámbor embert látnak, ki kínjai következtében elvész, azt mondják rá, úgy akarta Isten, s ebben nincs semmi igazságtalanság, mert megfér Isten természetével, hogy szenvedésekkel sújtsa azt, aki nem vétkezett, s jót tegyen a bűnösökkel. S okoskodásaik e tárgyakban ismeretesek.

A negyedik nézet azok nézete, kik azt vélik, hogy az ember bír hatalommal, miért is – e nézetből kifolyólag – mindaz, ami a vallástörvényben, mint parancs, tilalom, jutalom vagy büntetés előfordul, szabályszerűen következik. Ők azt tartják, hogy Isten összes cselekedetei a bölcsesség folyományai, s hogy neki igazságtalanság nem tulajdonítható, s hogy nem büntet jót tevőt. A Motazálék ezt a nézetet szintén vallják, jóllehet, hogy – szerintük – az ember hatalma nem tökéletes. Ugyancsak azt gondolják, hogy Isten tud ama levél hullásáról, s a hangya mozgásáról, s hogy az ő gondviselése kiterjed valamennyi létezőre. Ezen nézetből is folynak észellenességek és ellenmondások. Az észellenesség pedig abból áll, hogy ha az emberek egy része születésétől fogva fogyatékos, jóllehet, hogy nem vétkezett, erre azt mondják, hogy ez Isten bölcsességéből folyik, s hogy ez az ember javára van, semmint ha egészséges volna; mi ugyan nem tudjuk, hogy miben áll az a jó, jóllehet hogy az nem büntetésből, hanem az ő javára való tekintettel történik. Ugyancsak azt válaszolják: a midőn egy jámbor ember elvész, hogy az azért történik, hogy az ő jutalma annál nagyobb legyen a túlvilágban. Sőt még továbbmentek, a midőn ugyanis azt kérdezték, miért jár el Isten igazságosan az egyik emberrel szemben, s miért nem teszi azt más lények irányában. S mely vétek következtében vágatik le ez az állat? Erre azt az észellenességet vették magukra, mondván: hogy ez neki javára szolgál, amennyiben t. i. Isten őt a túlvilágban megjutalmazza, úgy hogy még a bolhának és tetűnek is megöletésükért jutalom jár Isten részéről. Szintúgy az ártatlan egérről, melyet a macska vagy kánya széttép, – mondják, hogy úgy rendelte azt az isteni bölcsesség erre az egérré vonatkozólag, s hogy ő megjutalmazza azt, amiért ez megesett vele, a túlvilágban.

Nem tartozik rám bármelyiket is a gondviselés híveinek e három felekezete közlül ócsárolni, mert mindegyiket közlülük rávitte egy nagy szükségesség arra, amit állított. Aristoteles ahhoz tartja magát, ami a lét természetéből következik. Az Aschariták ki akarták kerülni, hogy Istennek tudatlanságot tulajdonítsanak bármiben is, s nem illet nekik, azt mondanj, hogy ezt a részletet tudja, amazt meg nem tudja. Így következtek szükségképp ama észellenességek, miket azok elfogadtak. A Motazálok pedig hasonlóképpen ki akarták kerülni, hogy Istennek igazságtalanságot tulajdonítsanak, de másrészt nem helyeselőnek tartották, hogy az emberrel vele született józan ésszel ellentétbe helyezték magukat, azt állítván, hogy nincs igazságtalanság annak a szenvedésében, aki nem vétkezett. Nem helyeselőnek tartották továbbá azt állítani, hogy valamennyi próféta küldetésének és a hittörvényadásának nem volt józan ésszel felfogható oka. Így vették magukat amaz észellenességeknek alá, s így jöttek szükségképpen azokba az ellenmondásokba, azt hívén, hogy Isten tud minden dologról, s hogy az ember szabad rendelkezéssel bír! ami kevés gondolkodás után, rávezet arra, hogy ez ellenmondás.

Az ötödik nézet, ami a mienk, illetve hittörvényünké. Íme tudomásodra hozom belőle azt, ami prófétáink könyveiben erről írva van, ugyanazt, amit bölcsseink nagyobb része magáévá tett. Azt is elmondom, amit egynémely későbbi is vallott, valamint azt is,

hogyan mit hiszek én e tárgyban. Azt mondom én, hogy sarkalatos elve Mózes hittörvényének, melyet ennek követői is annak vesznek, hogy az ember teljesen szabad rendelkezéssel bíró lény, t. i. úgy természeténél, mint szabad akaratánál és elhatározásánál fogva cselekszi azt, amit cselekedni tud, anélkül, hogy számára valami új dolog teremtetnék. Ugyancsak az oktan állatok összes nemei is akaratuk szerint mozognak. Így akarta ezt Isten, értem, hogy a kezdet nélküli örök akaratára következtében történik, hogy minden élő lény a maga akaratára szerint mozogjon, s hogy az ember hatalommal bírjon arra nézve, amit akar, vagy amit választ azok közül, melyek felett szabadon rendelkezhetik. Ez oly elv, melyről hála Istennek nem hallottuk, hogy akadt volna egy is hitfelekezetünk kebelében, ki annak ellentmondott volna. Szintoly elve Mózes tanítónk hittörvényének, hogy Istennel meg nem fér igaztalanság semmi tekintetben, s mindaz, ami az emberen megesik, akár szerencsétlenség, akár jótétemény érjen egyeseket vagy a közönséget, mindez a jogosság következménye, amint ezt magával hozza az igazságos ítélet, melynél az igaztalanságnak nyoma sincs. S hatott volna bár csak egy szálla a kezébe, melyet azonnal onnan kivett, mégis csak a büntetés folyamánya volna. S érte legyen bármi csekély élvezet is, jutalmául szolgál az neki, s mind ez joggal illeti, amint őreá vonatkozással mondatott:⁶³² "Minden az ő utai igazság", csak hogy mi nem ismerjük, hogy mi módon lett az kiérdemelve.

Így tehát világosak előtted mind eme nézetek. T. i. Az emberek viszonyaiban látható változatosságokat Aristoteles a pusztára véletlen művének tartja, az Aschariták pedig pusztán a szabad akarat kifolyásának gondolják, ellenben a Motazálok ebben a bölcsesség folyamányát látják. Mi pedig azt tartjuk, hogy ez annak az eredménye, hogy mit érdemel az ember cselekedetei szerint. S ennek következtében lehetséges – az Aschariták szerint – hogy Isten szenvedésekkel sújtja a jámbor embert ezen a világon, s az örök tűzre kárhoztatja, melyről állítatják, hogy az a túlvilágon volna, mert – úgy mondják – így akarta az Isten. Ellenben a Motazálok azt tartják, hogy ez igaztalanság, hanem igen is, akit fájdalommal sújt, az, s legyen az bár egy hangya is, – amint említettem – jutalomra tesz szert, a bölcsesség folyamánya pedig, hogy aki szenvedéssel sújt, az jutalmazzon is. De mi hisszük, hogy mind ezen emberi viszonyok érdem szerint valók. Isten pedig távol van az igaztalanságtól, s hogy nem büntet egyet sem közülünk, kivéve azt, aki vétkezik, s a büntetést megérdemli. Ez az, ami meg van írva Mózes hittörvényében, hogy t. i. minden az érdem folyamánya. Seme nézetből kifolyólag fejezik ki magukat bölcsseink túlnyomó része, midőn tudvalevőleg egész világosan mondják: "Nincs halál vétek nélkül, sem szenvedés bűn nélkül" azt mondják továbbá: "Avval a mértékkel, mellyel valaki mér, méretik az ő számára is. Így fejezi ki magát a Mischna. Mindenütt így magyarázzák, hogy az igazság szükségképpen Istenre nézve, azaz hogy megjutalmazza a jámbort mindért, amit cselekszik tisztesség és helyesség dolgában, még ha nem is lett ráparancsolva próféta által, valamint hogy megbüntet minden rosszt, melyet valaki elkövet, még ha nem lett volna attól eltöltve próféta által, miután az oly dolog, melytől a józan ész eltölti, értem az igaztalanság és erőszak tilalmát. "Isten" – úgy mondják – „nem vonja meg a jutalmat bármely teremtménytől," továbbá azt mondják: "Aki azt állítja, hogy Isten tékozló, annak belei széjjel kellene, hogy oldódjanak; hanem tény, hogy hosszantűrő, de behajtja a magát. Aztán azt is mondták: "Össze nem hasonlító az, aki parancsra tesz valamit avval, aki parancs nélkül teszi, amit úgy magyaráznak, hogy amannak, ha nem is lett ráparancsolva, megadják a jutalmát. Ebből az elvből folynak összes nyilatkozataik. Azonban előfordul a bölcssek kifejezései között egygel

⁶³² 5Mózes 32:4.

több, amely nem fordul elő a szent írásban, t. i. a "szeretetből folyó szenvedések, melyekről egynémelyek szólnak. Ezen nézet szerint ugyanis lehetséges, hogy az embert csapások érik, a nélkül, hogy ezt megelőzőleg vétkezett volna, de igenis azért, hogy jutalma annál nagyobb legyen, s ez a Motázalok nézete is, de szent írási hely nem létezik erre nézve. Félre ne vezessen a megkísértés eszméje, melyre nézve az mondatik:⁶³³ "Isten próbára tette Abrahámot"; és⁶³⁴ "megsanyargatott, és éheztetett". Majd meg fogod hallani azután az erre vonatkozó nyilatkozatot. Nem bocsátkozik a mi szent írásunk egyébbe, mint az emberek viszonyaiba, de soha sem hallottak a mi felekezetünk kebelében valamit az állatokra vonatkozó jutalomról, valamint hogy a talmud bölcsei sem tesznek erről említést, hanem a későbbi Gaonok közül egynémelyek hallván erről a Motázaloktól, megtetszett nekik, s hittek benne. Amit pedig én hiszek e sarkalatos elv tekintetében, t. i. az isteni gondviselésre vonatkozólag, azt elő fogom neked adni, de nem támaszkodom e hitben, melyet ismertetni fogok, arra, amire bizonyíték vezetett rá, de igen is támaszkodom arra, ami világos előttem, hogy azt Isten tana és a prófétákkönyvei célozzák. S ez a nézet, melyet én a magaménak vallok, kevésbé észellenes dolgokat tartalmaz, mint az előző nézetek, s sokkal közelebb áll a józan felfogáshoz. Én ugyanis azt hiszem, hogy az isteni gondviselés meg van ez alantas világban, már t. i. a hold sphaerája alatt, csupán az emberi nem egyedeire vonatkozólag, és hogy csupán ez a nem az, melyben egyedeinek viszonyai, s mindaz, ami jó vagy rossz őket éri, az érdem folyamánya, amint mondatott:⁶³⁵ "Mert minden utai – igazság". Ami pedig a többi állatokat, s annál inkább a növényeket, s más egyebeket illeti, ezekre nézve az én nézetem azonos Aristoteles nézetével. Egyáltalán véve nem hiszem, hogy ez a levél a gondviselés következtében hullott le, vagy hogy ez a pók megemésztette ezt a legyet Isten rendeléséből, s pillanatnyi egyéni akaratából, valamint azt sem, hogy ez a nyál, melyet Zeid kiköpött, addig mozgott, míg erre a szunyogra esett egy bizonyos helyen, és megölte – Isten rendeléséből, továbbá azt sem, hogy ez a hal elragadta és elnyelte volna ezt a férget a víz felületéről Isten egyéni akaratából, de –szerintem – mindez igenis pusztán véletlenből történt, amint Aristoteles gondolja. Azonban az én nézetem, s aszerint, ahogy én nézem a dolgot, az isteni gondviselés az isteni kifolyást követi, s ez a nem, a mellyel összekötődik az az értelmi kifolyás, úgy hogy az értelmi lényé válik, s nyilvánvalóvá lesz előtte, mind az a mi megnyilatkozik az értelmi lény előtt azaz, amely részesül az isteni gondviselésben, s ez mérlegeli meg összes cselekedeteit jutalom vagy büntetés tekintetében. Bizonyára, ha a hajó s a benne levők elmerülése s a tetőnek a házban levőkre összeomlása véletlenül is történt, amint említi, de az embereknek, a hajóra szállása s másoknak a házban tartózkodása – nézetünk szerint – már nem véletlenből, hanem Isten akaratából történt, még az ő ítéletéből folyó érdem szerint, melynek szabályait megtudni nem elegendő a mi értelmiségünk. Ami pedig e hitre vezetett engem, az, hogy egyáltalán nem találtam sehol a próféták könyveiben, hogy Isten gond viselése az állatok valamelyik egyedére terjednék, kivéven az embert. Sőt a próféták csodálkoznak rajta, hogy az isteni gondviselés kiterjednék az emberre, lévén ez, s még inkább az állat, sokkal jelentéktelenebb, semhogy gondot fordítana rájuk. Így mondatik:⁶³⁶ "Mi az ember, hogy tudomást venne róla"; "mi a halandó, hogy róla megemlékeznél".⁶³⁷ Azonban találatnak

⁶³³ *IMózes* 22:1.

⁶³⁴ *5Mózes* 8:3.

⁶³⁵ *5Mózes* 32:4.

⁶³⁶ *Zsoltárok* 94:3.

⁶³⁷ *Uo.* 8:5.

szent irási helyek, melyekből kifejezetten kitűnik, hogy a gondviselés kiterjed valamennyi emberre s számba veszi összes cselekedeteiket, így midőn az mondatik:⁶³⁸ „Ő az, aki valamennyinek a szíveit alakítja, s figyel összes cselekedeteikre”; továbbá: Te vagy az, akinek szemei nyitvák az emberek összes utáival szemben, hogy mindenkinek adj utai szerint⁶³⁹. Hasonlóképpen mondatik:⁶⁴⁰ Mert az ő szemei az ember utaira irányítvák, és minden lépteire ügyel”. A Tóra is említi az emberekre vonatkozó gondviselést és cselekedeteik tekintetbe vételét, amidőn az mondatik:⁶⁴¹ "Megemlékezésem napján, majd kérdőre vonom vétkeik miatt", továbbá:⁶⁴² „Aki ellenem vétkezett, azt ki fogom törölni könyvemből; továbbá:⁶⁴³ „Elhagyom veszni azt a lelket”; továbbá:⁶⁴⁴ „Haragomat fordítom ama személy ellen”; s ilyen még több van. S mind az, ami Ábrahám, Izsák és Jakob viszonyairól felhozatik, világos bizonyíték az egyéni gondviselés mellett. Ami pedig a többi élő lényeket illeti, azoknál a viszony úgy van kétségtől, amint Aristoteles vélekedik. Ez oknál fogva, meg lett engedve levágatásuk, sőt meg is lett parancsolva. Meg lett továbbá engedve, hogy kényünk-kedvünk szerint fordítsuk hasznunkra. Bizonyíték amellet, hogy a többi élő lények csak abban az értelemben, amint ezt Aristoteles felemlíti, tárgyai a gondviselésnek, a próféta mondása, midőn az Nebukadnezar túlhatalmaskodását és az emberek lemészárlását látta vala: "Örökkévaló Isten" – úgymond – „mintha az emberek magukra volnának hagyatva és a véletlenre bízva, mint a halak és a föld férgei", mely mondással arra utalt, hogy ezek a nemek csakugyan magukra vannak hagyatva. Ez az, amit mond:⁶⁴⁵ "Te az emberrel úgy teszesz, mint a tenger halaival, mint a féreggel, mely uralkodó hiányában van, valamennyi horoggal hozatik föl". Aztán kinteti a próféta, hogy a dolog nem úgy van, hogy nem elhagyatottság és a gondviselés visszavonulása, hanem büntetés következtében történt az, miután maguk az okai, hogy az rajtuk megesett. Így mondja:⁶⁴⁶ "Örökkévaló, te őt igazság céljából rendelted, oh szikla, te erősítetted, hogy büntessen". De ne gondold, hogy ez a nézet, ellenmond annak:⁶⁴⁷ "Ő adja a baromnak eledelét"; továbbá:⁶⁴⁸ "A fiatal orosz lányok ordítanak zsákmány után"; "kinyitja kezét, és jól hagy lakni jó akarattal mindent ami él";⁶⁴⁹ vagy a bölcsék ama mondásának: Ülve táplál mindent, a bölények szavaitól a férgek petéiig. Több ilyenmű mondások találhatunk, de nincs bennük semmi, mi nézetemnek ellentmondana, mert mind ezek a nemre vonatkozó gondviselésről szólnak, de nem az egyedeire vonatkozó, mintha jóságáról akart volna szólni, midőn minden nem számára elkészíti szükséges táplálékát és fennmaradásának anyagát. Ez nyilvánvaló és világos. S Aristoteles úgy látta, hogy az ily nemű gondviselés szükségképpen létezik. Ezt már Sándor is felhossa Aristoteles nevében, t. i. hogy minden nem egyedei számára készen áll

⁶³⁸ *Uo.* 33:15.

⁶³⁹ *Jeremiás* 32:10.

⁶⁴⁰ *Jób* 34:21.

⁶⁴¹ *2Mózes* 32:34.

⁶⁴² *Uo.* 33.

⁶⁴³ *3Mózes* 23:30.

⁶⁴⁴ *Uo.* 20:6.

⁶⁴⁵ *Cháváukuk* 1:14-15.

⁶⁴⁶ *Uo.* 12.

⁶⁴⁷ *Zsoltárok* 147:9.

⁶⁴⁸ *Uo.* 104:21.

⁶⁴⁹ *Uo.* 145:16.

az eledel, anélkül pedig az illető nem kétségkívül elveszne. Ez kevés elmélkedés után is világos. Ami pedig a bölcsek mondását illeti: "Az élő lények kínozása Tórai tilalom, melyet e versből:⁶⁵⁰ "Miért ütötted nőstény szamaradat?" vonnak le: ez tökéletesedésünkre való tekintetből történik, hogy el ne tanuljuk a kegyetlenség tulajdonságát, és hogy hiába fájdalmat ne okozunk, hanem hogy hozzászokjunk a könyörületességhez és irgalmatossághoz, tekintet nélkül arra, hogy milyen élő lény az, kivéven a szükség esetét:⁶⁵¹ "amidőn a te lelkületed kívánczolni fog húst enni"; nem hogy levágunk kegyetlenségből vagy kedvtelésből. S e nézettel szemben mire sem kötelez engem a kérdés: "Miért viseli gondját Isten az embereknek s nem alkalmazza ugyanazt a gondviselést a többi élő lényekre?" mert aki a kérdést felveti, azt is kellene önmagától kérdeznie: "Miért adott ész az embernek, s nem a többi élő lényeknek is?" mert az utóbbi kérdésre a válasz az: "Így akarta, vagy így rendelte az isteni bölcsesség, vagy a természet így hozza magával" tekintettel az előző három nézetre. Ezen feleletekkel meg van adva a válasz az előző kérdésre is.

Alaposan értsd át eme nézetemet. Én ugyanis nem hiszem, hogy Isten figyelmét kikerülné bármi is, vagy hogy neki tehetetlenséget tulajdoníthatnék, de igenis azt hiszem, hogy a gondviselés az értelmiséget követi, s avval összefügg. Mert a gondviselés bizonyára csak értelmiséggel bíró lénytől ered, még pedig olyantól, melynek értelmisége a tökéletesség netovábbja: ennél fogva, bármi is, amihez hozzáfűződik valami abból a kifolyásból, oly mérvben részesül a gondviselésben, amely arányban részesül az értelmiségben. Ez a nézet – szerintem – leginkább felel meg az elméleti felfogásnak, s a szentírási helyeknek egyaránt, míg az előbbeni nézetekben van fölösleg és hiány is; már pedig a fölösleg valóságos zavarra s oda vezet, hogy az elméleti felfogást tagadják, az érzék megerősíték, vagy nagy megszorítást okoz, ami azt eredményezné, hogy Istenről veszedelmes hiedelmek támadnának, az emberek létre vonatkozó rend megbomlanék, s eltörültenék minden előnye erkölcs és értelmiség dolgában. Evvel azoknak a nézetét értem, akik elvonják a gondviselést az emberektől s őket egyenlőkké teszik a többi élő lényekkel.

3. rész 18. fejezet

Az Istenhez való közelség a gondviselés intenzitását

Azután, amit megelőzőleg állítottam, hogy t. i. a többi élő lények közül egyedül az emberi nemnek sajátos az isteni gondviselés, azt mondom, hogy tudvalevőleg nem létezik nem az elmén kívül, hanem a nem s más egyetemek, elméleti dolgok, s mindaz, ami az elmén kívül létezik, az – egyed vagy egyedek. Ez tudva lévén, az is ismeretes lesz, hogy az isteni kifolyás, mely az emberi nemmel egybekötve létezik, illetve az emberi értelmiség ugyanaz, ami az egyedi értelmiségek által létezik, ugyanaz, ami Zeidre, Amrra, Kaledre és Becrre kifolyik. Ez így lévén, ebből, amint az előző fejezetben említettem, az következik, hogy bárki is az emberi egyének közül, akinek abból a kifolyásból, anyagának arra való hajlandósága és tanulmánya szerint nagyjából jutott, szükségképp nagyobb mértékben fog részesülni a gondviselésben, ha ugyan a gondviselés az értelmiségtől függ, amint említettem. Ennél fogva az emberekre vonatkozó isteni gondviselés nem lesz valamennyinél egyenlő, de abban a mértékben lesz nagyobb a gondvi-

⁶⁵⁰ 4Mózes 22:32.

⁶⁵¹ 5Mózes 12:20.

selés, amely mértékben nagyobb az emberi tökéletesség az egyiknél, mint a másiknál. S ez elmékedésből szükségképp az következik, hogy a gondviselés a próféták irányában felette nagy lesz, prófétájuk foka szerint, úgy hogy a gondviselés a jámborok és jók iránt, arányban lesz jámborságuk és igazságosságukkal, miután ez isteni intelligentia kifolyásának a mértéke az, amely a szót adja a próféták szájába, s ugyanaz, ami a jók cselekedeteinek megadja az irányt, a mi tökéletessé teszi a jámborok bölcsességét avval, amit tudnak. Ami pedig a tudatlanokat és vétkezőket illeti – amennyiben ama kifolyás hiányában vannak – azoknak a helyzete vajmi kevésre becsültetik, s viszonyaik olyanok, mint a többi élő lényeké "Hasonlók a barmokéhoz, – elnémultak".⁶⁵² Ezért könnyű móddal leöletnek, de meg van parancsolva, hogy az csak a közjóra való tekintetből történjék. S ez a Tóra egyik sarkalatos elve, s ezen alapszik az ő épülete, értem, hogy valamely egyénen nyilvánuló gondviselés oly mérvű, mint amilyen az érdeme. Figyej csak rá, hogyan fejezi ki magát a gondviselésről, mely az ősök részletes viszonyaiban, foglalkozásaikban még javaikon is nyilvánul, valamint abban is, mit Isten kilátásba helyezett, a gondviselésnek rájuk való kiterjedésére nézve. Így mondatott Ábrahámnak:⁶⁵³ "Én pajzs leszek neked; Izsáknak mondatott:⁶⁵⁴ „Én veled leszek, és megáldlak”; Jákobnak pedig mondatott:⁶⁵⁵ "Íme én veled leszek" "Meg foglak őrizni mindenütt ahová mégy". A próféták főnökének továbbá az lett mondva:⁶⁵⁶ "Valóban, veled leszek"; Józsuének mondatott:⁶⁵⁷ „Amint Mózzel voltam, úgy veled is leszek. Mindez világosan szól az irántuk való gondviselés mellett, tökéletességük arányához képest. A tiszteletré méltó emberek iránti gondviselésről, valamint a tudatlanok tekinteten kívül hagyásáról mondatott:⁶⁵⁸ "Jámborainak lépteit megőrzi, míg a gonoszok a sötétben elvesznek, mert nem erővel győz a férfiú", ami annyit mond, mint: "ha némely egyének épségben maradnak a szerencsétlenségben. míg mások abban elesnek", ez nem testi erejük és természeti hajlandóságuk következtében történik, amit így fejez ki: "mert nem erő következtében győz a férfiú," hanem ez tökéletesség és fogyatékoság következménye, vagyis amint Istenhez közelednek vagy tőle távolodnak. Ez oka annak, hogy a hozzá közel levők a legnagyobb őrizetben részesülnek – "Megőrzi jámborainak lépteit". A tőle távol levők pedig ki vannak téve a véletlen esélyeinek, nem lévén semmi, mi őket megőrizné attól, ami megeshet, mint mikor valaki a sötétben halad, s bízást megbotlik. A jámborok iránti gondviselésre vonatkozólag mondatott szintén:⁶⁵⁹ "Megőrzi összes tagjaikat"; "Az örökkévaló szemei a jámborokra irányozvák";⁶⁶⁰ "Ő felkiált hozzá, és én meghallgatom őt".⁶⁶¹ Az e tárgyra vonatkozó versek sokkal nagyobb számban vannak, semhogy azokat fel lehetne sorolni, már t. i. arra vonatkozólag, hogy az emberekre irányuló gondviselés arányban áll tökéletességük és jámborságuk mértékével. Szóltak már erről a philosophusok is. Abu Nacr Aristoteles Niomachica ethicájának magyarázatához írt bevezetésében

⁶⁵² Zsoltárok 49:13., 21.

⁶⁵³ 1Mózes 15:1.

⁶⁵⁴ Uo. 26:3.

⁶⁵⁵ Uo. 28:15.

⁶⁵⁶ 2Mózes 3:12.

⁶⁵⁷ Jósuá 1:5.

⁶⁵⁸ 1Sámuel 2:8.

⁶⁵⁹ Zsoltárok 34:21.

⁶⁶⁰ Uo. 16.

⁶⁶¹ Uo. 91:15.

így fejezi ki magát: "Akikben meg van a tehetség, hogy lelküket egyik erkölcsi képességről a másikra vihetik föl, azok, akikről Plátó állította, hogy az isteni gondviselésben nagyobb mértékben részesülnek". Láthatod most már, hogyan vezetett bennünket a kutatás e neme az igazság felismerésére, melyről a próféták közül valamennyi szól, t. i. a gondviselés kiterjed minden egyesre külön külön tökéletességének aránya szerint, s mennyire szükségképp következik az a gondolkozás álláspontján, hogy a gondviselés folyamánya az intelligentiának, amint említettük. Az nem járja, hogy mint egynémely bölcsek nézetei gyanánt köztudomásúvá lett, azt mondjuk, a gondviselés a nemre, de nem az egyedekre terjed ki, miután az elmén kívül csupán egyedek vannak, ezekhez az egyedekhez pedig fűződik az isteni intellectus, miből az következik, hogy a gondviselés ezekre az egyedekre terjed.

Elmélkedjél e fejezetről avval a figyelemmel, melyet az érdemel, s akkor a Tóra alapelvei előtted tökéletesek és az elmélkedő bölcselet nézeteinek megfelelők lesznek, továbbá az észellenességek el fognak tűnni; a gondviselés formája pedig világos lesz előtted.

Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Isten szolgálata hátsó szándék nélkül

Az isteni jutalmazás és büntetés problémája

1. fejezet

A jutalom és büntetés

Népszerű munkájában, a Misnához írt kommentárjában, ahol Maimonidesz felvázolja a zsidó hit tizenhárom hittétlét, Maimonidész a 11. pontban tárgyalja az isteni jutalmazás és büntetés alapelvét. A következőket írja:

A tizenegyedik alapvető hitelv, hogy a Magasságos Isten megjutalmazza azt, aki megtartja a Tóra parancsolatait, és megbünteti azt, aki az ő rendelkezéseit áthágja. A legnagyobb jutalom az eljövendő világ, a legnagyobb büntetés az égi halálbüntetés. Eleget beszéltünk már e tárgyról. Az erre az alapelvre utaló szentírási hely: „És most, ha megbocsátod bűnüket...! Ha pedig nem, töröld ki engem a te könyvedből, amelyet írtál.”⁶⁶² És az Isten válaszolt: „Aki vétett ellenem, azt törölöm ki könyvemből.”⁶⁶³ Ez a bizonyosága annak, hogy az Isten tudja azt is, ki szolgálja őt, s azt is, ki a törvénszegő, s az előbbit megjutalmazza, az utóbbit megbünteti.

Ezt az alapvető hitelvet – a másik tizenkettővel együtt – a liturgia részeként csatolták számos zsinagógai imakönyvhöz, naponta hallhatjuk recitálva a reggeli ima végén a következő formában: „Teljes hittel hiszem, hogy a Teremtő, áldott legyen az Ő neve, jóval jutalmazza azt, aki megtartja a parancsolatait, és megbünteti azt, aki áthágja a parancsolatait.”

Ezek a szavak kellően egyszerűnek tűnnek, könnyen emészthetők. Legkorábbi kisgyermekkorunktól fogva úgy neveltek minket a szüleink – még a vallás iránt teljesen közömbös szülők is –, hogy ha jót teszünk, annak jó vége lesz, és megfordítva: „a bűn nem éri meg az árát”. Arra tanítottak minket, hogy méltatlankodással fogadjuk, ha valaki hazudik, lop, ha csal, és jól jár vele. Rosszul esik nekünk, ha valaki gonoszul él, és látszólag jól elvan úgy is. Tehát amikor szembesítenek bennünket a zsidó hit eme alapelvével, zsigeri reakciónk az, hogy kérdés nélkül elfogadjuk.

⁶⁶² 2Mózes 32:32.

⁶⁶³ Uo. 32:33.

Miért nem alapelv a szabad akarat

Ami igazán vonzóvá és kellemessé teszi az emberi elme számára ezt az elvet, az az, hogy megerősíti a tapasztalatunkat, hogy minden egyes ember fel van hatalmazva szabad akaráttal. Maga Maimonidész is ennek az alapelvnek a tárgyalásába illesztette bele a szabad akaratról szóló alapelv taglalását. Joszéf Albo rabbi is megerősíti ezt az álláspontot a *Széfer háikárim*ban, amikor felteszi a kérdést, vajon miért nem illeszti be Maimonidész a *bechirá*, azaz a szabad akarat tárgyalását külön alapelvként a Tóra alapvető hitelveiről szóló értekezésébe – különösen annak fényében furcsa ez, hogy a *Misné Torában*⁶⁶⁴ ő maga nevezi a szabad akarat tanát „fontos, alapvető hitelvnek” és „a Tóra és a parancsolatok pillérének”⁶⁶⁵. Azt írja:⁶⁶⁶

A szabad akarat minden individuumot megillet. Ha az igazság ösvényén akar járni, és cádik akar lenni, övé a választás lehetősége, és ha a romlottság útján akar járni, és elvetemült emberré akar lenni, az a választás is az övé. Erről szól a Tóra, ahol meg van írva.⁶⁶⁷ „És monda az Örökévaló Isten: Íme, az ember olyan lett, mint egyik közülünk, tudja a jót és a rosszat.” Ez azt jelenti: „Íme, az emberi faj egyedül álló a földön, és nincs hozzá hasonló ebben a tekintetben, hogy ő egymagában, saját gondolatai és intellektusa révén megismerheti [meg tudja különböztetni] a jót és a gonoszt, és azt teszi, amit kíván. Semmi sem akadályozhatja meg abban, hogy akár jót, akár rosszat tegyen.” Ezért mondja az Írás:⁶⁶⁸ „Nehogy kinyújtsa kezét és vegyen [az élet fájáról is].”

A szabad akarat tana nélkül – állapítja meg Maimonidész –, a Tóra és az isteni parancsolatok egész rendszere nevetséges és összefüggéstelen volna, a jutalmazás és a büntetés elve pedig nem volna összhangban semmi mással.

Ha úgy volna, hogy a Mindenható határozza meg, kiből lesz igaz ember, kiből gonosz, vagy ha úgy volna, hogy az embert az alapvető természete hajtaná valamelyik út vagy gondolkodásmód, valamelyik filozófia vagy valamely cselekedet felé, ahogy az ostoba asztrológusok kieszelte horoszkópok mondják, ugyan hogyan parancsolhatta volna meg nekünk a próféták által: „Tedd ezt” vagy „Ne tedd azt”, „Igazítsd ki a te utadat” és „Ne kövesd a te [romlott] gondolataidat”, ha egyszer elhatározta volna már, hogy valamely ember fogantatása vagy veleszületett természete révén ezt vagy azt az utat fogja követni cselekedeteiben, és képtelen lesz attól eltérni? Mi lenne hát akkor az egész Tóra értelme? Miféle törvény vagy igazság alapján lehetne megbüntetni, aki gonoszt tesz, és megjutalmazni az igazat?:⁶⁶⁹ „Az egész föld bírása ne szolgálta igazságot?”⁶⁷⁰

⁶⁶⁴ *A megtérés szabályai* 5:3.

⁶⁶⁵ *Slosá ászár Ikárim* 1:3.

⁶⁶⁶ *Misné Torá, A megtérés szabályai* 5:1.

⁶⁶⁷ *IMózes* 3:22.

⁶⁶⁸ *Uo.*

⁶⁶⁹ *IMózes* 18:25.

⁶⁷⁰ *Misné Torá, A megtérés szabályai* 5:4.

Albo rabbi arra a következtetésre jut tehát, hogy a szabad akarat tana olyan alapvető a jutalmazás és büntetés szempontjából, olyan elválaszthatatlanul összefonódik és összefügg amazzal, hogy Maimonidész nem látja szükségét, hogy két külön alapvető tárgyalja őket. Ehelyett a jutalmazás és büntetés alapelvét vette fel a tizenhárom alapvető hitelv közé, tudatában annak, hogy a jutalmazás és büntetés koncepciója feltételezi a Tóra egyik alapját jelentő elv, a szabad akarat igazságát, azon alapszik.

Miért fundamentális a jutalom és a büntetés?

Ez azonban nem ad magyarázatot a legfontosabb kérdésre, amivel az ember Maimonidész értekezésének ezzel a témával foglalkozó szakaszát olvasva szembesül: mitől olyan alapvető hitelve a zsidó hitnek a jutalmazásba és büntetésbe vetett hit?

Ha valami „fundamentális” vagy „alapvető”, az annyit szokott jelenteni, hogy egy egész építményt támaszt alá, ami fölébe van emelve – esetünkben pedig a zsidó vallás olyan tantételét, melyet ha eltávolítanánk, a vallás egész rendszere összeomlana.

Amikor a tizenhárom közül az első alapvető hitelvet olvassuk Maimonidésznél, az Isten létezésébe vetett hitről szólót, könnyen beláthatjuk, hogy ha valaki e hitelvet elutasítja, az egész judaizmus nem állhat meg. Mert miféle hitellel bírhatna itt vallás, hit, hitelv, ha az Isten nem létezne? Az isteni parancsolatoknak a judaizmusban ismert tana abszurdum volna a parancsolatokat adó Isten fogalma nélkül.

Hasonlóképpen, ha valaki nem hisz a kettes számú alapvető hitelvben, mely azt mondja ki, hogy a Tóra mennyei eredetű, akkor a számára a judaizmus mint vallás megint csak abszurdum. Mert ha létezik is az Isten, oktalanság az Ő nevében szólni és leszögezni, mit kell hinnie az embernek, és mit kíván tőle az Isten, ha Ő maga sosem közölte volna velünk a kívánságait. A kinyilatkoztatás tehát a leglényegibb része a zsidó hitnek.

De mi a helyzet a jutalmazás és büntetés tanával, mitől olyan alapvető a Tóra többi parancsolatának betöltéséhez képest? Az isteni ajándékozás ígértét a judaizmus alapvető hitelvévé tenni legalább is értelmetlennek, rosszabb esetben egyenesen károsnak tűnik. Mert a legalapvetőbb, legtisztább formájában nem azt jelenti-e a vallás, hogy az Isten az első mindenben, és az embernek az Isten dolgaival kell elfoglalva lennie, nem pedig (csak) a magáéval? És itt most mégis azt a hitelvet szentesítjük, mégpedig olyanként, mint amelyen a zsidó istentiszteletnek mindenestül nyugodnia kell, hogy a jónak lenni nem önmagáért kell, hanem mert az Isten megjutalmazza a hívőt...

Hangsúlyoznunk kell, hogy az Istennek a minden hátsó szándék nélkül való szolgálata nem csak logikus követelmény, hanem olyan tétel, mely a tudós zsidó hagyomány minden területén sokszor ki van mondva.

Az atyák bölcs tanításai című, igencsak közismert Misna-traktátusban – mely a bölccsek által legnagyobbra tartott erkölcsi-etikai értékekkel foglalkozik – ezt olvassuk: „Ne legyél olyan, mint a szolga, aki az urát a jutalomért szolgálja, hanem mint az olyan szolga, aki az urát a jutalom hátsó gondolata nélkül szolgálja, és legyen benned mennyei istenfélelem.”

Maimonidész hasonlóképpen fogalmaz fő művében, a *Misné Torában*,⁶⁷¹ amikor háláchának minősíti a következőket:

Senki se mondja: „Azért teljesítem a Tóra parancsolatait, azért tanulmányozom a bölcsességét, mert részesülni akarok az áldásokból, melyek elő vannak számlálva benne; vagy mert ki akarom érdemelni az életet az eljövendő világon. Távol tartom magam minden bűntől, amire a Tóra intelmei vonatkoznak, hogy minden átoktól szabad legyek, ami elő van számlálva a Tórában; vagy mert nem akarom, hogy meg legyek fosztva az élettől az eljövendő világon.” Nem jó így szolgálunk az Istent, mert aki így szolgál, [az a büntetéstől való] félelemből szolgál, és nem ez a próféták és a bölcsék jó útja. Csak az ostobák, tudatlan nők és gyermekek szolgálják így az Istent, mert nincsenek kiművelve, arra tanítják őket, hogy félelemből szolgálják az Istent, amíg az értelmük fel nem növekszik annyira, hogy szeretetből legyenek képesek szolgálni Őt.”

Tehát tisztán áll előttünk, hogy a legfontosabb tóramagyarázatok határozottan el-
lenzik, hogy a jutalmazásba és büntetésbe vetett hit legyen az ürügye a Tóra parancsolatai betöltésének. Mármost hogyan magyarázhatnánk meg, hogy a jutalmazás és büntetés tétele nem egyszerűen egy a judaizmus sok tanítása közül, hanem éppenséggel az alapvető hitelvek közül való?

Alaptétel az önzők kedvéért?

Az imént idézett háláchikus döntvény után közvetlenül⁶⁷² Maimonidész azt taglalja, hogy az Isten szolgálatának legjobb útja, „ha önzetlen szeretettel imádjuk Őt”. Ez bizony hatalmas erény, és nem mindenki jut el erre a szeretetre. Ilyen volt Ábrahám atyánk szíve, akiről maga az Isten mondja: „Ábrahám, akit szívem kedvel”. Ezért mondja Maimonidész, hogy az Isten szolgálatának kétféle útja – a szeretetből és a félelemből való – közül az előbbi messze előbbre való, de nem mindenki jut el erre a szintre. A többség megelégszik azzal, hogy betölti a parancsolatokat, mert jutalom van ígérve az ilyenek, és vigyáznak, át ne lépjék az Isten tilalmait, mert azt büntetés követi.

E szerint hát azt mondhatnánk, hogy a jutalmazás és büntetés tana azért minősül alapvető hitelvnek a judaizmusban, mert a legtöbb esetben ez a hit szolgál ürügyül az Isten parancsolatai iránti engedelmessegre. Tehát ez egy engedmény volna, amely mindazáltal az ember mostani állapotára reálsan épít.

Ezt a gondolatmenetet követve a jutalmazás és büntetés hitelve – mint a judaizmus egyik alapja – szintisztán praktikus természetű volna: minthogy a jutalom ígérete nélkül sokan tudomást sem vennének Isten akaratáról, szükséges világossá tenni és leszögezni, hogy a Mindenható megjutalmazza azokat, akik az ő parancsolatait megtartják. Így aztán Maimonidész is azért vette volna védelmébe azokat, akik a jutalomra tekintve szolgálják az Istent, mert így könnyebb hatni az emberekre.

De ha közelebről szemügyre vesszük ezt az értelmezést, határozottan vissza kell utasítanunk, mégpedig a következő két okból. Először is, ha elfogadjuk ezt a nézetet, el kéne fogadnunk azt is, hogy a szerencsétlen tömegek számára, akik nem jutnak el egy szeretetteljes kapcsolatra az Istennel, a zsidó hitnek tizenhárom alapvető hitelve van. De

⁶⁷¹ *A megtérés szabályai* 10:1.

⁶⁷² *A megtérés szabályai* 10:2.

annak a kisebbségnek, aki képes szeretetből szolgálni az Istent, arra nézve csak tizenkét hitelv lenne érvényes. Mert aki önzetlen szeretetből képes szeretni az Istent, annak nem kell a jutalmazás és büntetés hitére alapoznia a szolgálatát. Na de el tudnánk-e fogadni azt a gondolatot, hogy a zsidó hit alapvető hitelvei ne legyenek érvényesek mindenkire, egyformán? Bárki értelmes ember megértheti, mennyire mélységesen önkényes döntés volna ez. A judaizmus megmásíthatatlan isteni alapelvekre épül, nem pedig múló szélyre és érdekekre.

Másodszor pedig tény, hogy Maimonidész a hitalapelveket nem pusztán azért gyűjtötte össze, hogy bátorítsa az embert és lelkesítse az Isten tiszteletére. E tizenhárom alapelv kiválasztásával nem módszert keresett, mellyel segítségére lehetne az embernek, hogy az Isten akarata iránti alázatra szert tegyen, hanem – és ezt fontos leszögeznünk mind a tizenhárom alapvető hitelv esetében – azért lettek összegyűjtve éppen ezek mint alapvető hitelvek, mert valóban ezek az alapelvek képezik így együtt a judaizmus lényegét. Nem egyszerűen érintkezési pontok a judaizmus gyakorlatában, hanem a zsidó hit gerince, kvintesszenciája.

Például az a hitelv, mely szerint a Tóra isteni eredetű, nem arra szolgál, hogy lelkesedést ébresszen a parancsolatok betartására. Ezt mint változhatatlan és abszolút igazságot kell elfogadnunk. A Tóra a mennyből származik, nem Mózes szerzeménye. Az „alapvető” éppen azt jelenti, amit mond, hogy e hitelv nélkül az egész Tóra megbukik.

Láthatjuk tehát, hogy amit valóságos tömegek hisznek, hogy tudniillik a jutalmazás és büntetés elve a Tórában azért van olyan sokat hangsúlyozva, hogy rávegye az embert a zsidó hit megtartására, mennyire nevetséges. Szégyen, hogy a jutalmazás és büntetés témáját olyan felületesen kezeli a judaizmus legtöbb tanulmányozója, és ezzel hasonlóan bánik el vele, mint más világvallások, bár a zsidó megközelítés valójában lényegileg más.

A judaizmus Istene sosem eszköz valami cél elérésére. A judaizmus az Istenről nem szól úgy mint az üdvösség útjáról, Isten maga a legfőbb cél és minden törekvés tárgya. Az ember sose „használja” valami személyes célja elérésére az Istent „eszközként”, tekintet nélkül arra, milyen magasztos és emelkedett cél legyen az.

Ezzel a kérdéssel nagyon komolyan kell foglalkoznunk. Hogyan lehetséges, hogy a zsidó vallás, mely arra ösztönzi az embert, hogy szeretetből és az igazság utáni vágyakozásból szolgálja az Istent, látszólag odáig alacsonyodott, hogy arra kéri az embert, azért töltse be az Isten törvényét, mert abból haszna származik, és hogy azért tartózkodjon az Isten parancsolatának áthágásától, mert ha nem teszi, magát károsítja meg?

Mint majd kifejtjük, ez a kérdés maga is a jutalmazás és büntetés igazi természetének felületes megértéséből fakad. Ha megfelelően meg akarjuk érteni ezt a létfontosságú tanítást, meg kell vizsgálnunk a belső dimenzióit. Így hát szükséges, hogy a válaszunk elé beiktassuk a jutalmazás és büntetés lényegének kifejtését, s azután fogjuk megérteni, miért szolgál a zsidó hit egyik alapjául az a szilárd meggyőződés, hogy az Isten megjutalmazza az igazat.

2. fejezet

A micva jutalma maga a micva

A jutalom és büntetés, mint Isten háláchikus kötelezettsége

Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy a jutalmazás és büntetés tana háláchikus tan, azaz hogy a Tóra törvénye köti az Istent: az istenfélelmet jutalom illeti. Erre nézvést bizonyosságot idézhetünk a maimonidészi *Misné Torából*, melynek előszavában a szerző közli, hogy a könyve csakis a törvénnyel foglalkozik, nem pedig aggádikus és midrási legendákkal.

A *Megtérés szabályainak* kilencedik fejezetében Maimonidész egy sor törvényt fektet le, melyek arra vonatkoznak, mi szerint jutalmazza az Isten az embert, és ugyanígy, hogy mi szerint bünteti. Önmagában az, hogy a jutalmazás és büntetés tárgyalását Maimonidész beiktatta a haláchikus gyűjteménybe, elégséges bizonyosága annak, hogy az ember felé vállalt Isteni kötelelem a zsidó törvénykezés része. Ne higgye senki, hogy Maimonidész csak azért bocsátkozik e törvények részletezésébe, hogy olvasóinak prédikáljon a Tóra megtartásának szépségeiről és jutalmáról, mintha Maimonidész csak megakarná győzni valami vitatott kérdésben az olvasóit. Nem, az ő célja a zsidó törvény tanítása. Mint korábban kijelentettük, a jutalmazás és büntetés *törvény* a judaizmusban, nem pedig „ugródeszka” a magasabb szintű vallásgyakorláshoz.

A jutalmazás és büntetés haláchikus státuszának bizonyosságául számos talmudi kijelentést idézhetnénk, melyekben a *micvák* megtartásáért járó jutalmat a munkavállalónak a munkaadótól kapott béréhez hasonlítják. Ékes illusztrációja ennek, amit az *Atyák tanításai*⁶⁷³ találunk, a rabbik állásfoglalását, mely szerint: „Ha sokat tanulmányozod a Tórát, több lesz a jutalmad; és a te munkaadód bizony megbízhatóan fizet a munkádért.”

Hasonló utalások találhatóak az írott Tórában és a kommentárokból is. *Mózes harmadik könyvében*, ahol Isten ígéretet tesz arra, hogy az Ő parancsolatainak megtartóit megjutalmazza, a következő kijelentés szerepel: „Ha törvényeim szerint jártok, és parancsolataimat megtartjátok és teljesítitek, akkor én megadom esőzésteket a maga idejében, és a föld megadja termését és a mező fája megadja gyümölcsét.”⁶⁷⁴ Ehhez a szakaszhoz fűzött kommentárjában Rási idézi a Bölcsék magyarázatát, mely szerint a Mindenható ígéretét „a király ígéretéhez lehet hasonlítani, aki munkásokat bérel, és fizetséget ígér nekik stb.” A Bölcsék magyarázata így értendő: minthogy a Tóra törvénye szerint a munkaadó kötelezve van arra, hogy a munkavállaló méltó bérét kifizesse, és semmi szín alatt ne tartsa vissza, biztosak lehetünk benne, hogy a Mindenható, aki ennek a törvénynek a szerzője, tiszteletben tartja a saját kötelezettségvállalását, és nem tartja vissza a jutalmát azoknak, akik engedelmeskednek az Ő akaratának.

Ez az izgalmas elképzelés, mely szerint az Isten is aláveti magát azoknak a törvényeknek, melyeket ő maga hozott, sok helyütt megtalálható a rabbinikus irodalomban. Például a *Zsoltárok* 147-hez – illetve annak a következő mondatához: „Közli igéit [a Tórát] Jákobbal, törvényeit és végzéseit Izraellel” – fűzött midrási kommentárokból⁶⁷⁵ a

⁶⁷³ 2:16.

⁶⁷⁴ 26:3.

⁶⁷⁵ *Sömot rábá* 30.

következő szerepel: „Amit Izraelnek parancsol, hogy tartsa meg, azt Ő maga is megtartja.” Hasonló értelmű, eléggé meglepő kijelentést olvashatunk a Talmudban,⁶⁷⁶ miszerint az Isten is hord *tefilint*, ahogy megparancsolta az embernek, hogy viselje. A Talmud egészen odáig megy, hogy felteszi a kérdést: „Vajon mi van ráírva az univerzum Urának *tefilinjére*...?”

A fentiek eléggé világosan mutatják, hogy a jutalmazás és büntetés haláchikus státusszal bír a zsidó gondolkodásban, tehát az Istent is köti a Tóra törvénye, hogy az embert jutalommal illesse az ő munkájáért.

Isten munkásai vagy szolgálói vagyunk?

Eddig az érvelés eléggé egyszerűnek tűnik. Isten keresi fel az embert, és a szolgálataiba hívja őt. Az ember beleegyezik, Isten tehát „felbérelti őt a munkára”, hogy úgy mondjuk. Istennek így meg kell fizetnie az embertől megrendelt szolgálat bérét.

De van ebben az érvelésben egy nagyon komoly hiba. A zsidó törvénykezésben a munkásnak csak akkor jár fizetés, ha ő maga, saját szabad akaratából szegődött el, hogy munkát végezzen a munkaadójának. De ha bármi okból szolgátsorban vagy rabszolgátsorban van, nem kap fizetséget. Például ha a tolvaj valamit ellop, és tetten érik, a kétszeresét kell megtérítenie annak, amit ellopott. Ha nincs miből visszafizetnie, szolgálója lesz annak, akit megkárosított, és le kell dolgoznia a kártérítést. Ilyen körülmények között az úr nem fizet bért a szolgálójának a kötelező juttatásokon kívül, azaz az ételén, ruházatán és szállásán felül. De ezek a juttatások nem minősülnek a rabszolga bérének, hanem olyan juttatási kötelezettségek ezek, melyek az urat kötik, hogy emberségesen bánjon a szolgálójával, olyannyira, hogy a Talmud megparancsolja: „Ha zsidó szolgáló van, az olyan, mintha urad lenne.” Ez azt jelenti, hogy az ember a szolgálóját nem kezelheti úgy, mint valami háziállatot, vannak emberi jogok, melyeket nem lehet megsérteni. De az ilyesmi nem összekeverendő a megszolgált bérrel.

Ha pedig ez így áll, vajon miért volna köteles az Isten jutalmazni azt, aki teljesíti az ő *micvát*? A Tóra mindenütt úgy beszél a zsidó népről mint Isten szolgálóiról, nem pedig mint munkásairól, például: „Mert az én szolgálaim Izrael fiai, szolgálaim ők, akiket kivezettem Egyiptom országából.”⁶⁷⁷

De még a szolga is, akinek a testével a gazdája rendelkezhet, független individuum. Csak a munkája áll a gazdája rendelkezésére. De a zsidó emberben nincs másféle belső identitástudat, csak az, ami szerint ő az Isten választott népe, hogy szolgálja Őt, és terjessze az Ő igazságát a földön. Ez a kijelentés nem igényel további bizonyítékot, mint-hogy a zsidóság egész történelme olyan népről szól, mely olykor szeretett olyan lenni, mint bárki más, de nem képes lerázni magáról a terhet, annak a terhét, amit képvisel. A zsidóság nem képes asszimilálódni, mert mindenki szemében ők a választott nép, arra választva, hogy szolgálják az Istent, hirdetői legyenek erkölcsnek, jóságnak és az egyistenhitnek az egész világon. Amint a Misna leszögezi:⁶⁷⁸ „[A zsidó a létével is azt mondja mindig:] azért vagyok, hogy a Teremtőmet szolgáljam.”

⁶⁷⁶ *Bráchtot* 6aa.

⁶⁷⁷ *3Mózes* 25:55.

⁶⁷⁸ *Kidusin* 8.

Miért érdemel hát a zsidó jutalmat? Ha a világ létezett volna, mielőtt Isten lett az ura, és addig az ember azt tette volna, ami jól esik neki, és az Isten egyszer csak megérkezett volna valami távoli galaxisból, és közölte a zsidósággal, hogy van egy külön feladat, amit el kéne végezniük, akkor valóban jutalommal kéne honorálnia őket, minthogy „felbérelte” őket a munkára. De a helyzet egyáltalában nem így áll. Az Isten teremtette ezt a világot, a semmiből szólította elő minden lakójával egyetemben. Azért teremtette a világot, hogy neki szolgáljon. Így hát a világ lakói nem bérmunkások, hanem szolgák, akiket az uruk szolgálatára rendeltek. A létezésük igazi oka és célja a Teremtőjük akaratának beteljesítése.

A micva jutalma maga a micva

További kérdéseket is támaszt az isteni jutalmazás koncepciója. Sok fontos zsidó irat⁶⁷⁹ hívja fel a figyelmünket arra, hogy a Tóra és a *micvák* jutalma merőben más, mint mondjuk egy munkás bére. A munkás gyapotot szed, kukoricát arat, gyapjút sző, és pénzt kap érte, aranyat, ezüstöt. Nincs belső összefüggés az elvégzett munka és a fizetés természete között, amit a munkájáért kap. A fizetés inkább ösztönzőként szolgál, hogy a munkás elvégezze, amit a munkaadó kíván tőle. A Tóra és a *micvák* jutalmával nem így áll a helyzet. A *micva* jutalma a *micva* eredménye, mélységes összefüggésben a *micva* teljesítésével. Hasonlóképpen, a bűn büntetése a bűn közvetlen eredménye, az összefüggés nyomban felfedezhető. A ljádi rabbi Snéur Zálmán megfelelően fogalmazta meg ezt a *Tánjában*:⁶⁸⁰ „Mert a *micva* jutalmának oka maga a *micva*.” Azaz a *micva* egyik önmagában rejlő tulajdonsága, hogy az elvégzésének eredményeként a jutalom magától jön elő. A bűn elkövetésének úgyszintén benne rejlő tulajdonsága, hogy következményeként valami gonosz dolog születik, amit büntetésnek szoktunk nevezni. Így magyarázzák Bölcséink a verset: „A te bűnöd büntet meg téged”, azaz hogy nem a bűn elkövetéséért jár a büntetés, hanem maga a bűn az, ami fájdalmat és szenvedést hoz magával.

Hogy ezt megvilágítsuk, hadd hozzunk egy egyszerű példát, vegyünk egy családot, mely megtartja a *sábbátot*. Azok a családok, ahol tartják a *sábbátot*, megtartóztatják magukat a munkától, és péntek esténként elkészítik és elfogyasztják a hagyományos péntek esti vacsorát, saját tapasztalatukból tanúsíthatják, milyen csodálatos módja ez a családi egység és összetartozás ápolásának. Sok zsidó családot ismerhetünk, mely ugyan nem vallásos, de a hagyományos péntek esti vacsorához tartják magukat, mert az összehozza a családot legalább a hét egy napján, kiemeli a hétköznapi hajtásból. A *sábbát* a béke ideje, elektromosságot nem használunk, a televízió és a rádió nem működik, a család és a barátok egymás társaságát élvezhetik a hétköznapi élet zaja nélkül. Egymással szót érhetnek, egymást szórakoztathatják, és nincs szükségük mesterséges ösztönzésre, hogy kedvük legyen együtt tölteni az időt. A *sábbát* nem az az alkalom, amikor a család közösen néz meg egy filmet, és azután kölcsönösen gratulálnak egymásnak, milyen remek multság volt, de közben aligha veszik tudomásul, hogy egymással bizony nem kommunikáltak. A *sábbát* ideje az emberé, sok családnak nyújt alkalmat az egység és a közelség megélésére.

⁶⁷⁹ Lásd például a *Sné Luchot Hábrit* bevezetőjét.

⁶⁸⁰ 37. fejezet.

Tehát a munkától való *sábbáti* önmegtartóztatás közvetlen eredményeként – és ez a *sábbát* egyik célja – a család jutalomként kapja a nyugalmat és a lehetőséget, hogy a családtagok egymásra figyelhessenek. Láthatjuk tehát, hogy belső összefüggés van a *sábbát* jutalma és a *sábbát micvája* közt. A *sábbáti* béke és nyugalom nem valami külön adalék a nyugalom napjához, hanem annak lényege.

Másik példát meríthetünk a *brácho*t (áldások) területéről, melyeket minden egyes magunkhoz vett táplálékféle fölött el kell mondanunk. A zsidó törvény előírja az áldást minden egyes elfogyasztott ételre. Ha gyümölcsöt veszünk magunkhoz, áldást mondunk „a világ Királyára, aki a fa gyümölcsét megteremti”, és amikor zöldségfélét eszünk, „a világ Királyára, aki a föld gyümölcsét megteremti”. Ezek az áldások azért rendeltettek el, hogy senki ne vegye természetesnek azt, amit az Isten tesz érte, hanem fogadjon hálaival mindent, amit megehet. Rabbijaink létfontosságúnak tartották, hogy tanuljuk meg értékelni és elismerni azt a jót, amit az Isten tesz értünk.

Tehát minden zsidó már ifjúsága kezdetétől megtanulja, milyen fontos „köszönömöt” mondani és hálaival fogadni a jót, amiben részesül. Ennek a leckének a fontosságát nem szabad lebecsülni, mert komoly akadálya lehet a gyümölcsöző emberi kapcsolatainknak a felnőtt életben, ha nem tudjuk kifejezni az elismerésünket egymás iránt. Bármelyik házassági tanácsadó megerősítheti, hogy a házassági viszályok mindig abból születnek, ha az egyik fél úgy érzi, hogy a másik természetesnek veszi [őt magát, és amit tőle kap]. Tehát a hálaadás *micvájának* – melyet minden étkezéskor teljesítünk – a jutalma szoros összefüggésben áll magának a *micvának* a teljesítésével. A *micva* előírja, hogy hálát adjunk az Istennek az Ő jóságáért, és ennek közvetlen következményeként megtanulunk hálásnak lenni, és érzékenyebbek leszünk a jóindulat és a szeretetteljes gesztusok felismerése és elismerése terén.

Ennek a témának – hogy tudniillik a *micva* jutalma közvetlen következménye a *micva* teljesítésének, és mélységes belső összefüggésben áll vele – egy variánsa megtalálható Maimonidésznál. A *Slosá-ászár Ikárim* bevezetőjében a következőket írja:

A jótéteményekre és azok jutalmára vonatkozó ígéretek a Tórában a következőképpen értendők, amint itt ki fogom fejteni, hogy az Isten azt mondja nekünk: „Ha megtartjátok a parancsolataimat, segítségetekre leszek abban, hogy kitarthassatok és fejlődhettek az engedelmségben, eltávolítom utatokból az akadályokat és hátráltatókat.” Mert az ember nem képes beteljesíteni a micvákat, amikor beteg vagy éhes-szomjas, de háborúban és ostrom idején sem. Tehát az Isten megígérte nekünk, hogy eltávolítja az utunkból ezeket a dolgokat, és hogy egészségesek és elégedettek lehetünk, hogy teljesíthessük a feladatunkat, és megnyerjük az eljövendő világon az életet. Tehát a Tóra [parancsolatainak] megtartásáért rendelt jutalmak célja nem pusztán az, hogy termékeny legyen a föld, és hogy az ember hosszú és egészséges életet éljen, hanem hogy mindezen javak a segítségére legyenek a Tóra megtartásában. És megfordítva: ha valaki úgy dönt, hogy nem tartja meg a Tórát, a büntetése lesz az a sok gonosz dolog, ami vele történik, és amely akadályozza őt abban, hogy a micvák megtartásának szentelhesse magát, amint meg van írva: „[Ezek az átkok rád szállnak,] mert nem szolgáltad az Örökkévalót, a te Istenedet örömmel és vidám szívvel, mindennek bőségében.” És ha valaki teljes súlyukban megfontolja ezeket a szavakat, arra fog jutni, hogy [az Örökkévaló] voltaképpen ezt mondja az embernek: „Ha szeretetből és erőt véve magatokon megtartjátok valamelyik parancsolatot, én a segítségetekre leszek a megtartá-

sában is, és eltávolítom az akadályokat és a terheket [az utatokból]. De ha passzivitásból vagy apátiából nem vesztek tudomást a parancsolataimról, megengedem, hogy ezek az akadályok utatokba álljanak, és ezek megakadályoznak majd abban, hogy megtartsátok a parancsolatokat...”

A jutalom cél vagy eszköz?

A jutalmazásnak és büntetésnek ebben a rendszerében – hogy tudniillik a *micva* magában hordja alkotóelemeként önnön jutalmát – még azt kell felfedeznünk, miért tartotta az Isten szükségesnek, hogy ez így legyen. Miért volna kevesebb, ha a *micva* jutalma hasonló lenne a munkás megérdemelt béréhez, melyben nincs belső összefüggés [az elvégzett munkával]? Talán még úgy is tűnhet valaki előtt, hogy méltatlan dolog, ha a *micva* önmagában hordja a jutalmát, és hogy elvesz az értékéből.

A munkaadó nem azért fizet bért a munkásának, mert eltölti a jóság, vagy mert különös élvezetet talál a pénze szétosztásában. Egyszerűen azért fizet a munkásának, mert azt akarja, hogy a munka el legyen végezve, márpedig nem lesz elvégezve, ha a munkást valamiképpen érdekeltté nem teszi benne. De ha a munkás felől vesszük szemügyre a dolgot, ez megfordítva is igaz. Ő is azért végzi el a munkát, hogy megkapja a bérét, nem pedig azért, mert gondoskodni szeretne a munkaadója igényeiről. Azaz másképpen mondva: a munkaadó számára az elvégzett munka a cél, a fizetés az eszköz, hogy elérje a célját. A munkás számára viszont a fizetség a cél, és a munka az eszköz, mellyel e célját elérheti.

Ami mármost a Tórát és a *micvák*at illeti, a cél és eszköz kérdését mélységesen összehavarja, ha kimondjuk, hogy a *micva* a jutalmát önmagában hordozza. Semmiképp sem érthetünk egyet azzal, hogy a *micva* eszköz lenne valami magasabb cél elérése érdekében. Végképp is a *micva* az örökkévaló Isten akarata, és minthogy „a Tóra és az Isten egyek”, és „Ő és az Ő akarata egyek”, következésképp, ha nem mondhatjuk, hogy az Isten valamiféle magasabb cél elérése érdekében eszköz volna, úgy nem mondhatjuk, hogy az Ő akarata eszköz volna valami magasabb cél elérése érdekében.

Világos tehát, hogy búcsút kell intenünk annak az elképzelésnek, mely szerint a *micvák* valamiféle eszközt képeznek a jutalom megszerzésére. Ha a munkaadó–munkavállaló viszonyban a munka a lényeg, mennyivel inkább igaz ez a Tórára! Miért kellett hát az Istennek úgy rendeznie el a dolgot, hogy a *micva* jutalma része és alkotóeleme legyen a *micvának* magának? Úgy tűnik, mintha ez elvenne a *micva* értékéből azzal, hogy összemossa a célt az eszközzel. Ha még csak része volna a jutalom a *micvának*, de legalább mellékes része, nem lenne ennyire rossz. De úgy látszik, hogy a jutalom központi alkotóeleme a *micvának*, és elválaszthatatlan módon kötődik hozzá.

Ha a *micva* valóban sokkal fontosabb, mint a jutalom, akkor azért kellene megtartania a zsidónak a parancsolatokat, mert ezek magukban hordják a céljukat. Miért van hát közvetlen eredményként hozzájuk csatolva a jutalom? Úgy tűnik az ember előtt, hogy sokkal jobb volna, ha a *micva* valami külső, független módon nyernél el a jutalmát, mint ahogyan a munkás kapja a bérét pénzben, mondjuk azért, mert kifestette a házat.

Mélyebbre kell ásnunk hát a jutalmazás és büntetés oly alapvető fontosságú témájában, s közben fényt deríthetünk az emberi szenvedés örök és kínzó rejtélyére is.

3. fejezet

A legalantibb világ rendeltetett arra, hogy a legmagasabb rendű legyen

A fizikai világ az isteni otthon

A ljádi rabbi Snéur Zálmán írja chászid klasszikusában, a *Tánjában*⁶⁸¹ írja: „A Mindenhatónak az volt a vágya, hogy a legalacsonyabb rendű világ a lakóhelye legyen.” Bár minden világot az Isten teremtett, a spirituális és a fizikai világot is, a leghőbb kívánsága volt, hogy a legalacsonyabb rendű világ legyen az Ő lakóhelye, a fizikai dimenzió. Azt kívánta, hogy ez a világ alakuljon át tisztátalan, szentségtelen voltából olyan lakóhellyé, amely méltó a királyok Királyához, az univerzum Teremtőjéhez.

Azt, hogy minden emberi lénynek szüksége van egy helyre, amit az otthonának nevezhet, és hogy úgy mondjuk, a Mindenható Isten sincs ezzel másképp, a Talmud ki mondja a következő kijelentésével: „Az olyan lény, melynek nincs otthona, nem tekinthető teljes személynek.”⁶⁸² Akinek nincs otthona, sehol sem lehet „önmaga”. Az ember mindenhol szerepet alakít, úgy viselkedik, úgy beszél, hogy az megfeleljen a családjá, a barátai és a társadalom elvárásainak. Otthon nélkül az ember – bár ember marad –, mindig a másé lesz. Az otthon magányában viszont önmaga lehet, szabadon.

Amint azt könnyen megérthetjük, minél dicsőségesebb és híresebb valaki, annál többet várnak tőle a morál és a viselkedés terén, és így annál inkább kell megküzdenie a nagyság korlátaival. Minél nevezetesebb valaki, annál többet kell feladnia önmagából. Az Egyesült Államok elnöke nem sétálhat Washington utcáin egymagában, amikor eszébe jut, biztonsági és egyéb megfontolásokból sem. Nem is közölheti a gondolatait szabadon mások előtt, igazodnia kell a diplomácia szigorú szabályaihoz. Az elnök, s egy királlyal még inkább így van, úgy kell viselkednie, ahogy az emberek elvárják egy vezetőtől. Az otthona magányában azonban még az elnök is élheti a saját életét, kiélheti a saját személyiségét.

Ha igaz ez egy hús-vér, halandó királyra, hogy szüntelenül igazodnia kell alattvalói elvárásaihoz, akik – lévén maguk is emberek – minőségük szerint voltaképpen egyenrangúak a királlyal, mennyivel inkább igaz a királyok Királyára, az univerzum Teremtőjére. Könnyen megérthetjük, hogy Isten, aki korlátok nélküli létező, a legmagasabb szintű spirituális világgal sem lehet teljes értékű kapcsolatban, mert ezek mind korlátozott világok. Világos tehát, hogy a Mindenható nem közölheti magát még a spirituális világokban sem az Ő igazi lényege szerint, hanem össze kell „húznia” magát, és korlátok közé szorítania. A zsidó misztika nyelvén mondván Istennek „olyan öltözetet kell magára vennie, ami elrejti igazi természetét”.⁶⁸³

De hiszen ez magától értetődik. Bárki könnyen felfoghatja, hogy végtelen számú széket nem pakolhatunk be egy körülhatárolt szobába. Keveset mondunk azzal, hogy ez az Istenre is igaz. Még inkább meglepő tehát, hogy az Istennek valamiképp mégis az a

⁶⁸¹ 36. fejezet.

⁶⁸² *Jövámot* 63a.

⁶⁸³ *Zohár* 3.

kívánsága, hogy az ő teljessége, korlátlan lényege megnyilvánuljon a fizikai világban. Isten a mi világunkban óhajt lakozni olyan öltözékek és takarók nélkül, melyek elváltoztatják az ő korlátlan jelenlétét.

Ez a Mindenható kívánsága, ami megnyilvánult a mi fizikai világunk megteremtésében. Isten lakóhelyet kíván. Még a magasabb, spirituálisabb világokban sem lehet Isten „önmaga”, hogy így mondjuk. Nem sugározhatja szét igazi fényét, és nem fedheti fel igazi lényegét. A magasabb spirituális világ is túl sekély és parányi az ő végtelen lényéhez képest. Így hát össze kell „húznia”, „összesűrítenie” az Ő korlátlan lényét, amikor a fényével beragyogja a magasabb világokat, hogy az ő felfogásuk határaihoz igazodjon. Istennek nagyon óvatosan kell „megszabnia” és korlátoznia önmagát a nála alacsonyabb rendű létezők befogadóképességéhez mérten. Tehát az összes spirituális világ közül egy sem szolgálhat otthonául a Mindenhatónak. Nem fedheti fel bennük igazi lényét. Lehetetlen a korlátlan Istennek, hogy teljességével egy korlátozott dimenziót betöltsön. Felemésztené az illető dimenziót.

De a mi fizikai világunk teremtésével az ő vágya egy lakóhely volt. Az a kívánsága, hogy valamiképpen megnyilvánulhasson az Ő korlátlan lényege és teljessége a mi fizikai világunkban. Isten a mi világunkban öltözék és „jelmez” nélkül kíván lakozni, mert ezek megváltoztatják és csökkentik az Ő igazi lényének teljes intenzitását.

A Mindenhatónak ez a kívánsága a maga teljességében csak a messiási korszakban fog beteljesülni, amikor az Isten úgy nyilvánul majd meg, és úgy közli magát, amint Ő igazában van, mindenféle függöny és takarás nélkül. Amint azt rabbi Snéur Zálmán a *Tánjában*⁶⁸⁴ egy *Jesájá*-szakaszról⁶⁸⁵ – „a te tanítód nem rejtőzik el többé előled” – a következő magyarázatot adja: „Ez azt jelenti, hogy az Isten nem rejtőzik el többé se öltözék, se kárpit mögé. Mert abban az időben az Isten úgy fedi fel magát, ahogy a világ teremtése előtt is létezett már.”

Röviden ezzel foglalkoztunk előző kötetünkben, mely a 11. és a 12. alapvető hitelt tárgyalta, azaz a Messiás eljövételébe vetett hit elvét és a holtak feltámadásába vetett hit elvét.

A fizikai és a szellemi világok rangsora

Az egyik fontos kérdés, amit rabbi Snéur Zálmán feltesz művében a világ teremtésével kapcsolatban, az, hogy melyik dimenzió a fontosabb a teremtésben: a spirituális vagy a fizikai világ? A két világ közül melyik hordozza az Isten célját, és melyik tekinthető inkább eszköznek, mely a cél elérését segíti? Hosszas taglalás és fejtegetések után rabbi Snéur Zálmán arra a konklúzióra jut, hogy a teremtés céljának lényege nem a spirituális világban lelhető fel, hanem a fizikai világban. Különböző bizonyosságok felvonultatásával rabbi Snéur Zálmán arra jut, hogy az egész teremtésből Isten a mi világunkat átjáró sötétség és titokzatosságot kívánta meg, ahogy a Midrás mondja: „A Mindenható vágya az volt, hogy lakóhelye legyen itt, a legalacsonyabb rendű világban.”⁶⁸⁶

Amikor e világról mint a „legalacsonyabb rendű” világról szólunk, amint tenni fogjuk e könyvben mindenütt, nem időbeli vagy térbeli alantasságot kell érteni alatta. A

⁶⁸⁴ 36. fejezet.

⁶⁸⁵ *Jesájá* 30:20.

⁶⁸⁶ *Tánchumá, Nászo, Bechukotáj* 3.

megjelölés az isteni kinyilatkoztatásra és fényre vonatkozik, mely szempontból a mi világunk ítéltetik a legalacsonyabb rendűnek, az egyéb világokban megnyilvánuló spirituális fény mértékéhez képest. Az Isten a mi világunkban van a leginkább rejtve, és csak nehézségek árán lelhető fel. A Mindenható számtalan világot alkotott, ahogy azt rabbijaink mondják a *vőálámot* szakaszát kommentálva: „és számtalan a leányzó (*álámot*)”.⁶⁸⁷ A rabbik véleménye szerint az *álámot olámot*-ként olvasandó, tehát a mondat jelentése: „és számtalan a világ”. E számtalan világot, egyiket a másiktól a spirituális fény mértéke különbözteti meg, mely beragyogja őket. Ez határozza meg azt is, hogy melyik világ számít magasabb rendűnek a többihez képest. A spirituális dimenziókban természetesen nincs értelme a fizikai „alacsonyabb” és „magasabb” rangsorának. Az számít „magasabb” rendűnek, amiben több isteni fény nyilvánul meg, és az számít „alacsonyabb” rendűnek, amiben kevesebb. A spirituális fény mértéke szerint a mi világunk a legalacsonyabb rendű.

A világunk alacsonyrendűsége kétféleképpen nem csak egyféleképpen mutatkozik meg, hanem kétféleképpen is: először az isteni fény összehúzódásának mértéke szerint – az az isteni fény, ami megvan a világunkban, és beragyogja, így adva életet minden létezőnek a teremtésben, igen korlátozott mértékű ahhoz hasonlítva, mennyire beragyogja az isteni fény a magasabb rendű, spirituális világokat. Másodszer a fény rejtett volta szempontjából, mert ez a korlátozott mértékű isteni fény, amiben a világunk részesül, még ez sem látható: az Isten rejtve van a mi világunkban. A fény itt rejtett és burkolt formában van, kevésbé nyilvánul meg. Tehát két fontos szempontból is, az isteni fény mennyisége és megnyilvánulásának mértéke szempontjából is a mi világunk a lehető legalacsonyabb a Mindenható által teremtett világok sorában.

Hogy jobban megérthessük a különbséget e két imént említett jellemző – az összehúzódás és a rejtettség – között, fizikai példát fogunk venni a mi világunkból.

Az empirikus úton tapasztalható világ létezői négy kategóriába sorolhatók: ásványok, növények, állatok és értelmes lények. Mind a négy kategóriában van isteni fény, mely az illető létező létét adja és fenntartja, így adva tartósságot a teremtménynek. Ha nem volna ez a spirituális erő, ezek a létezők a másodperc töredékéig sem maradnának meg (amint azt később, az *ex nihilo* – azaz a semmiből való – teremtésről szóló fejezetben ki fogjuk fejteni). Ez az isteni fény, mely életet ad a teremtmények minden kategóriájának, nem azonos mértékű bennük. Világos, hogy a növények kategóriájában megvan a képesség a növekedésre és a fejlődésre, míg ez nincs meg a lélektelen létezők kategóriájában, tehát szükségképpen minőségileg több isteni fény kell az előbbieknél fenntartásához, mint amit az ásványok igényelnek.

A növényekben éppen azért van meg a növekedés és fejlődés képessége, ami nincs meg a lélektelen létezőkben, mert a növények nagyobb mértékű isteni fény alkotásai, és ez az isteni ragyogás adja a növények azon képességét, hogy kiinduló állapotukon túlterjeszkedjenek. Ugyanígy áll a helyzet az állatok világában is, melyben minőségileg több isteni fény működik, mint ami a növényekben. Ez is az isteni fény nagyobb mérvű kiáradásának eredménye, mely az állatokat a helyváltoztatás képességével, akarattal és a szabad mozgás lehetőségével. Ugyanez igaz az állatok és az értelmes lény közötti különbségre. Az emberi lény értelmes, vannak mentális képességei, olyanok is, melyek nincsenek meg az állatokban, mert nagyobb mérvű isteni fény tartja fenn a létezését, mint amazokét.

⁶⁸⁷ *Énekek éneke* 6:5.

Minél lejjebb ereszkedünk a létezés hierarchiájában, kezdve az ember magas rendű értelmi képességeitől, folytatva az állatokon és a növényeken át egészen a lélektelen létezőkig, az isteni fény is egyre csökken, melyben a létezők ezen osztályai részesülnek. Szinte lehetetlen közös vonást találni vagy összehasonlítani az embert életben tartó isteni életerőt azzal, ami egy követ fenntart. Az emberben megvan szólás, a gondolkodás, a vágy, a növekedés, a fejlődés és még sok más dolog képessége, a kőben nincs más, csak a pusztá létezése.

E különbségek rendkívül jelentős volta dacára igaz, hogy mindezek a különbségek pusztán abban a tekintetben vannak a létezők osztályai között, hogy a világunkban levő isteni fénynek milyen mértékű összehúzódon kell átmennie, hogy fenntartsa a létezésüket, azaz tehát egyedül *az isteni fény mennyiségének mértékében* különböznek valójában a létezők osztályai. De ha az isteni fény rejtőzködéséről és rejtett voltáról szólunk e világban, e tekintetben nincs különbség a létezők négy osztálya között, egyáltalán. E tekintetben mind egyenlők. Ahogyan a lélektelen létezők nem árulják el valódi eredetüket és létezésük forrását a beavatatlan szemlélőnek, úgy az emberi lény is hazugul úgy fest, mintha független létező volna, amit nem kötnek szálak, nem függ a Teremtőtől, a világ alkotójától. Valójában az egész teremtés és minden teremtmény ugyanilyenek mutatkozik. A kő passzivitásától a szarvasbőr finom tapintásáig minden létező azt a félrevezető képet mutatja magáról, hogy létezése önmagától ered, és hogy nem a Teremtő tartja életben őket.

Tehát mindama jelentős különbségek, melyek a létezők négy kategóriája között fennállnak, csak az isteni fény mértéke tekintetében vannak. De a fény rejtett volta tekintetében, azaz a tekintetben, hogy mennyi isteni fényt sugároznak az avatatlan megfigyelőre, nincs különbség köztük egyáltalán: mindegyikük egyformán magukba zárja, eltakarja az Isten fényét.

Ez az analógia eléggé pontosan ragadja meg a különbséget a fény összehúzódon és rejtett volta között, de a mi világunk mindkét szempontból a teremtett világok hierarchiájának legalján, a létra legalsó fokán találja magát.

Ami a fény összehúzódon mértékét illeti, az az életerő, ami beragyogja és fenntartja a fizikai világot, sokkalta csekélyebb mértékű, mint az az isteni fény, ami a spirituális világokat beragyogja. A spirituális világok sokkal istenibb és természetfeletti dimenziók. A fizikai világ sokkal alacsonyabb rendű, még ha nem is vetjük össze a spirituális világokkal. Tehát még ha nem volna is rejtve az isteni fény a mi világunkban, és a benne lévő isteni fény a lehető legteljesebb intenzitással nyilvánulna meg, még akkor csak egy igen csekélyke mértékű fényt láthatnánk, olyan csekélykét, mellyel a mi világunk változatlanul a spirituális létra legalján foglalna helyet.

Ami a fény rejtett voltát illeti, a mi világunk olyannak mutatkozik, mint „az uralkodóját nélkülöző palota”.⁶⁸⁸ Az isteni életerő, ami fenntartja ezt a világot, annyira rejtve marad, hogy az ember azt hihetné, ez a világ mindig is létezett, ahogy azt az anyag megmaradásának arisztotelészi tanából következtethetnénk, vagy hogy a világ és a benne lakók valamiféle sajátos belső fejlődés eredményei, ahogy azt a Darwin-féle evolúciós elmélet hirdeti. Az isteni fény e rejtett volta okán még azt is hihetné bárki, hogy az anyagi létezésen túl nincs is semmi, ami a világot teremthette volna. A spirituális világokkal nem ez a helyzet, ezek az igazi természetük szerint mutatkoznak meg azonnal az

⁶⁸⁸ Zohár 3.

előtt, aki beléjük lát. Ezek nem egyebek, mint az isteni fény kiáradása és ragyogása, és ahogy a nap sugarai, melyek elérik a földet, sosem tagadhatnák el eredetüket, ők sem. Mert amint a nap fénye, ha a forrásától elvágják vagy akadályt állítanak közé és forrása közé, abban a pillanatban eltűnik, szétfoszlik, így mutatva meg, hogy a létezése sosem volt független a naptól, a spirituális világoknak ugyanígy muszáj összeköttetésben maradniuk a létezésük forrásával, és leplezetlenül továbbsugározniuk az isteni fényt, ami fenntartja őket. Nem szakadhatnak el tőle.

Így már megérthetjük, miért emlegetik szerte a zsidó misztikus irodalomban olyan sokszor a mi világunkat mint „a legalacsonyabb rendű világot, aminél nincs lejjebb”. És mégis, ezt a mi alacsony rendű, fizikai világunkat választotta ki az Isten, hogy itt lakozzék az Ő lényege. Az Istennek az a kívánsága, hogy a mi világunk átalakuljon az Ő lakóhelyévé.

Miért a legalacsonyabb szinten akar lakozni?

A „lakóhely” fogalma tökéletes ellentmondásban van az 1. Isten összehúzódásának és 2. elrejtőzésének tényével, azzal, hogy e két tekintetben is a mi világunk a legkevésbé tökéletes és teljes, ha a magasabb rendű világokhoz hasonlítjuk. Hogyan lehetséges ez tehát? Ha továbbvezetjük a „lakóhelyről” adott korábbi meghatározásunkat, a chaszidizmusban ismeretes, hogy a „lakni valahol” kifejezésnek kétféle konnotációja is van: az első, hogy ha az ember az otthonában van, nem kell elővigyázatosnak lennie, hogyan öltözik vagy viselkedik, mint amikor mások figyelő szeme előtt áll. Csak az otthonunkban lehetünk teljesen önmagunk: intellektuálisan, érzelmileg és fizikailag is úgy „öltözünk” ott, ahogy csak szeretnénk. Természetes, hogy a nyilvánosság előtt el kell rejtenünk igazi valónkat, főképp testileg, de érzelmileg és intellektuálisan is. Tehát az „otthon lenni” és a „másutt lenni” két egymással teljesen ellentétes dimenzió. Ezért mondja a Talmud, hogy „az az ember, akinek nincs otthona, nem ember igazán”.

Tehát a „lakni valahol” annak a kifejezése, hogy ott az ember megnyilvánulhat minden rejtőzködés vagy összehúzódás nélkül. A kifejezés második konnotációja az, hogy az ember csak otthon lehet teljesen és korlátok nélkül önmaga. Az ügyvéd, ha az irodájában ül, csak „részben tölti ki” a székét, hogy úgy mondjuk. A cég csak jogi tudományát kívánja tőle, de a személyiségét nem föltétlenül. Az érzelmeit sem fejezheti ki teljes formájukban, ahogy otthon tenné. Tehát a lényének csak egy dimenziója jelenik meg az irodában. Az üzleti életben az embernek a befektetések kezeléséhez és a vállalkozás irányításához szükséges bölcsessége kell. A figyelem fókuszában tehát a menedzseri képességei lesznek, és nem egyéb emberi aspektusai. De amikor otthon van, ahol semmi különösebben nem köti meg a figyelmét, és végre nem kell valami speciális szükségletet betöltenie vagy valami elvárásnak megfelelnie, hanem mert otthon akar lenni, és oda tartozik, az otthonát teljes tökéletesen kitölti. Az ember lényege mutatkozik meg tehát, az lakozik az otthonában, nem csak valamelyik tehetsége vagy jellemzője. A „lakni valahol” tehát azt is jelenti, hogy az ember otthon mutatkozhat meg teljes valójában, mindenféle összehúzódás nélkül. Másképp mondva: a „lakozni” valahol teljes mértékű kinyilatkoztatást/megnyilvánulást jelent minőségben és mennyiségben is. Az ember az otthonában a maga teljességében lehet bármiféle összehúzódás nélkül, és ez a teljessége meg is mutatkozik mindenféle rejtőzködés, takarás nélkül. Láthatjuk tehát, hogy a lakóhely nem fér meg semmiféle összehúzódással és rejtőzködéssel. A lakóhely az ember lényének legteljesebb kinyilatkoztatása, igazi karakterének bármiféle rejtegetése összeegyeztethetetlen vele.

Most már közelebb juthatunk ahhoz, amit a Midrás mond: „A Mindenható lakóhelyre vágyik a lehető legalacsonyabb rendű világban”. A Mindenhatónak az volt a kívánsága, hogy épp a mi fizikai világunkban legyen neki lakása. A „lakozni” azt jelenti, hogy az Ő isteni fénye megnyilvánulhasson bármiféle összehúzóadás vagy rejtőzködés nélkül, a legteljesebb erővel és intenzitással ragyoghasson. És az Isten kívánsága volt az is, hogy ne csak valami csekélyke mértékű isteni fény tartsa életben a mi világunkat, hanem az Ő lényege, az Istennek magának a lényege legyen megtalálható a mi világunkban bármiféle korlátozás vagy összehúzóadás nélkül.

Ez tehát az egész teremtésnek az eredeti célja, hogy ez a világ a Mindenható lakóhelyévé legyen. Erre a célra a mi világunk különösen alkalmas, mert itt a „lakozás” a lehető legteljesebb értelmében úgy valósulhat meg, ha közben kiküszöböli mindkét tényezőt, melyek e világ alacsonyrendűségének okai. Tehát a lakozásról nem lehet szó a maga legteljesebb értelmében a magasabb rendű világok valamelyikében, ahol e két tényező nincs meg. Minden magasabb rendű világ csak azért teremtett, hogy a mi világunkat szolgálja, eszköz legyen az utóbbi, a fizikai világ felemelésében és tökéletessé tételében, mert ez az a hely, ahol az Isten lakóhelyének lennie kell.

4. fejezet

Az Isten legyen úr a világban: Az akarat feladása szabad választás

Nem kényszerből szabad akaratból...

Eléggé megvilágítottuk az eddigiekben, hogy a *micvák* teljesítésének igazi célja ebben a világban (és voltaképpen a világ teremtésének igazi célja is), hogy itt, a legalacsonyabb rendű világban, melyben Isten és a világ létezésének eredete rejtve van, az Isten megnyilvánulhasson és megismerhető legyen. Minél több isteni parancsolatot töltünk be, annál inkább vonjuk az Istent a mi világunkba. Nem várhatjuk, hogy egy király akármiféle lakóhelyen lakozást vegyen. A király magánlakosztályának is méltónak kell lennie hivatalához. A *micvák* betöltésével a tisztátalan világot szent lakóhellyé alakítjuk. Tehát így invitáljuk meg a világba az Istent, hogy leszálljon közénk, mert azt szeretnénk, ha otthon érezné magát, és nem valami idegen otthonában lenne látogató. Isten is így akarja. Az ő kívánsága, hogy ne *idegen* legyen a világunkban, hanem a ház ura, gazdája. Az isteniből minél többet hozunk be ebbe a világba, annál inkább fogja Ő otthon érezni magát itt.

Hogy ezt az alapelvet megvilágítsuk, hadd hozzunk példának egy anekdotát, legyen Reubén az egyik főszereplőnk, a másik Simon. Reubén Simon otthonában szeretne lakni, de Simon nem akarja, hogy vele lakjon. Reubén az erősebb, könnyen megteheti, hogy erővel is lakást vesz Simon házában. Simon nem tudja kiűzni őt onnan. De ha így tesz, mondhatjuk-e, hogy Reubén együtt él Simonnal? Természetesen nem. Elfoglalhatja a házat, de „belakni” valamit, annyit jelent, hogy az ember kényelmesen érzi magát ott, olyannyira, hogy úgy érzi, a saját otthonában van. Ehhez az kell, hogy a ház gazdája meghívja őt oda, és személyesen gondoskodik arról, hogy a lehető legkényelmesebben legyen. Csak így érezheti azt, hogy mintegy a sajátjában lakik. A ház gazdájának teljes beleegyezése nélkül Reubén ugyan megszthatja vele az otthonát, de ez inkább olyan,

mintha ő űzte volna ki onnan Simont. És bár Simon is ott él, és minden szempontból az övének tekinthető a ház, nem mondhatjuk, hogy békében élnek együtt, kényelemben, szívélyes viszonyban, hanem a helyzet úgy áll, hogy Reubén ráerőltette saját akaratát a Simonéra, és elfoglalta az otthonát.

Hasonlóképpen állunk az Isten kívánságával, hogy be szeretné lakni ezt a világot. Két részre bontható az Isten akarata ez ügyben. Először is az a kívánsága, hogy ne csak a spirituális világokban legyen lakóhelye, hanem itt, a legalacsonyabb rendű világban is. Ez a kívánsága beteljesíthető azzal, ha tanulmányozzuk a Tórát, és betöltjük a *micvák*at, melyekben Ő benne rejlik. Mint korábban mondtuk, Isten bölcsessége és akarata egyek, tehát a Tóra tanulmányozása és a parancsolatok betöltése az Istent hozza el a világba. De ez csak az egyik aspektusa az Ő akaratának. A második, és talán még fontosabb szempont, hogy a fizikai világ átalakulása az Ő otthonává, ne fentről legyen irányítva. Azaz ne az Ő hatalma és ereje által menjen végbe egyedül, magyarárn ne azért adja az ember a beleegyezését abba, hogy az Isten belépjen és lakozást nyerjen a világban, mert nem képes megakadályozni ebben Őt. Az a kívánsága, hogy az Ő lakóhelyét ebben a világban az ember hozza létre, innen, alulról. Isten azt akarja, hogy e világ lakói invitálják meg Őt a saját világukba, és megtegyenek minden tőlük telhetőt, hogy a Teremtő jól érezze magát a körükben.

Itt érkeztünk el a szabad akarat és a szabad választás fontosságához, mellyel az ember a saját dolgait tekintve rendelkezik. Ha nem úgy volna, hogy az embernek szabad akarat van, és azt választhatja, hogy teszi, amihez kedve van; hogy a világot használhatja saját önzésének kiteljesítésére, vagy élhet az Isten törvénye szerint, és csinálhat a világból megfelelő lakóhelyet neki, olyan lenne, mintha az Isten egyszerűen csak ránk kényszerítette volna a saját akaratát. Isten közöttünk való lakozásában nem volna semmiféle része a föld lakóitól érkezett meghívásnak. Ezért írja Maimonidész a *Megtérés szabályaiban*,⁶⁸⁹ hogy „a szabad akarat hitelve tartóoszlopa az egész judaizmusnak, a Tóra és minden parancsolat alapja”.

Alázat szabad akaratból

De a szabad akaratával is csak Istennek a világ teremtésében megmutatkozó egyik célját tölti be az ember. Isten lakóhelyévé tudja tenni a földet, de attól az még nem lesz az Isten otthona. A célunk az, hogy Isten olyan jól érezze magát e világban, mintha az az Ő otthona volna.

Ebben az értekezésben szükséges az olvasót egy lényegi különbségre figyelmeztetnünk az általunk alkalmazott házigazda-vendég analógia és az Isten-világ kapcsolat valódi természete között. Az analógiás példában a vendéglátó viselkedése tulajdonképpen csak a vendég *érzéseire* van hatással. Mert hiába *érzi* magát Reubén teljesen otthon Simon házában, attól a tény tény marad, a ház változatlanul Simoné. Nincs az az érzés vagy illúzió a vendégben, ami ezt a tényt megmászhatná. Érezheti magát olyan kényelemben, mint a saját otthonában. De nem ott van.

A világ teremtésével azonban Istennek nem pusztán az volt a célja, hogy a világ végül az Övé legyen, hanem hogy megmutatkozzék: mindig is az Övé volt. Isten nem csupán otthon szeretné *érezni* magát itt, míg közben a világ valójában az emberé. Mert

⁶⁸⁹ 5:3.

bár Isten és a világ látszólag két független létező, és ezért tűnik szükségesnek őt meginvitálnunk a világba mint vendéget, valójában ez pusztán illúzió. Minden *micva* betöltésével egyre inkább megmutatjuk, hogy voltaképpen minden az Istené itt, és lényege szerint isteni. Ugyanakkor, és itt válik a dolog megértése komplikálttá, Isten akarata, hogy a világ megmaradjon fizikai világnak, olyannak, amiben az isteniség rejtve van. A Tóra és a parancsolatok megtartásának nem az a célja, hogy ez a világ ne legyen többé a legalacsonyabb rendű a világok között, hanem hogy megőrizzük anyagi dimenzióit, miközben átítatjuk isteniséggel. Ez a két szempont végképp összeegyeztethetetlennek tűnik, a következő fejezetekben foglalkozunk majd részletesebben a témával.

Tehát mit tehetünk, hogy az Isten ne csak megtalálható legyen a mi világunkban, de kényelemben érezhesse magát, mint saját otthonában? A zsidó misztikában tartja magát a gondolat, hogy bár a Tóra tanulmányozása és a parancsolatok megtartása szabad akaratból kell történnie, az is legalább olyan fontos, hogy ez a döntés a mennyei iga személyes felvállalásából eredjen, ne pedig más okból.

A *Tánjában*⁶⁹⁰ találjuk kifejtve, hogy amikor az ember a Tórát tanulmányozza, és betölti a parancsolatokat, mert szereti az Istent, és közelebb kíván lenni hozzá, nem azért szolgál, mert alá van rendelve az Istennek, és feladta önmagát. Az ember ilyenkor személyes vágyából szolgálja az Istent, hogy közösségben lehessen vele. Tehát nem veheti magára teljesen a mennyei igát, mert érzelmei hajtják afelé, hogy szolgáljon. A vallás így túlon túl vonzó a számára, tehát ki van zárva, hogy úgy szolgáljon, mint a katon, pusztán parancsra.

Sokféle útja van az Isten szolgálatának, és gondolhatnánk azt, hogy az ilyen ember, aki szeretetből szolgálja az Istent, csak az önalárendelésben marad el mástól, de attól még feltétlenül odaszánt hívőnek számít. A *Tánja* mégis azt mondja, hogy az ilyen ember olyan, mintha nem is szolgálná az Örökkévalót!

Ennek az a magyarázata, hogy csak az tekinthető „a Mindenható szolgájának”, aki úgy szolgál, mint az a szolga, akinek nincs saját akarata, hanem a gazdája parancsait teljesíti mindenféle hátsó szándék nélkül, legyenek bár azok jók. De ha valaki azért tanulmányozza a Tórát és tölti be a parancsolatokat, mert az Isten iránti lángoló szeretet fűti, és a vágy, hogy mind közelebb lehessen hozzá, az olyan voltaképpen saját magát szolgálja. Miért is szolgálja az ilyen az Istent? Hát mert mi mást tehetne? Csillapíthatatlan vágy hajtja, hogy közel legyen az Istenhez, annyira, hogy ez a vágya nem hagyja nyugodni őt. És minthogy e vágyának teljesüléséhez az út egyedül a Tórán és a parancsolatokon át vezet, éjjel-nappal a Tórát tanulmányozza, és hűségesen szolgálja a Teremtőjét. De valójában saját magát szolgálja. A szíve és a szenvedélye parancsait követi. Érti, hogy szüksége van az Istenre. Mások meg úgy érzik, hogy gyönyörű házra és kövér svájci bankszámlára van szükségük. Mondanánk-e az ilyenre, hogy az Isten munkáját végzi? Ha nem, akkor ő miért? Kétségtelen, hogy az Istent imádni szentebb cél, mint vagyont halmozni fel, ettől még az ő (önös) motivációja nem változik meg.

Tehát létfontosságú, hogy a döntő momentum az Isten szolgálatában a mennyei iga egyszerű felvállalása legyen. Ezen az úton következik az ember tökéletes önfeladása, és az Istennek mint az ő élete teljhatalmú Urának elfogadása. Csak így lakhat bárkiben a szentség, és így emelkedhet fel valami magasabb felé. Csak a tökéletes önfeladás, és nem valamiféle személyes nyereség vágya teszi az embert üres edénnyé, azaz olyanná,

⁶⁹⁰ 41.

mely képes befogadni az Isten jelenlétét. A *Zohár*⁶⁹¹ szavaival: „Az embernek minde-
nekelőtt magára kell vennie a menny igáját. Ha ebben fogyatkozása van, semmiféle
szentség nem lakhat benne.”

Még egyszerűbben fogalmazva: az a zsidó hívő, aki az Istent szeretetből szolgálja,
anélkül, hogy elfogadná a mennyei felséget maga fölött, valójában nem azt teszi, amit az
Isten akar, hanem amit ő maga. Szerencsésnek mondható az ilyen abban a tekintetben,
hogy az akarata egybeesik az Isten akaratával, tehát a cselekedetei is összhangban lesz-
nek az Isten parancsaival. De mégis, saját kívánságait és céljait kergeti, amikor betölti a
Tórát és a parancsolatokat. Miért nem szent az ilyen ember? Mert a cselekedetei tárgyát
kivéve pontosan olyan, mint bárki, aki anyagi vagy más földi kívánságokat hajszol. Azt
követi, mint mások, ami boldoggá teszi őt, és ami kielégíti személyes vágyait.

Minthogy ez így áll, meg kell próbálnunk most megvilágítani a szabad akarat alap-
vető fontosságát. Az égi dolgok fényében szemlélve jobbnak látszik, ha az ember telje-
sen feladja szabad akaratát, és az Istennek való teljes alárendeltségben teljesíti a Tórát és
a parancsolatokat. Úgy látszik jónak, ha minden személyes kezdeményezést és indítta-
tást kigyomlál az Isten szolgálatából.

Itt kell visszautalnunk egy korábbi megállapításunkra. Az oka annak, hogy olyan
fontos az embernek megtartania szabad akaratát, miközben az is szükséges, hogy telje-
sen alárendelje magát a Teremtő akaratának, abban rejlik, hogy nem egy, hanem két
aspektusa is van az Isten abbéli szándékának, hogy a földön lakóhelye legyen.

Az első: ahhoz, hogy a földön lakozást vehessen, neki kell a lakóhelye abszolút
urának lennie. A második aspektusa e kívánságának viszont az, hogy a föld átalakulását
az Isten lakóhelyévé a föld maga kezdeményezze és hajtsa végre, azaz hogy a föld lakói
éljenek a lehetőségeikkel, és ők hívják meg az Istent, és gondoskodjanak róla, hogy ott-
hon érezze magát. Ahhoz, hogy az Isten akaratának ez az aspektusa is teljesüljön, nélkü-
lözhetetlen, hogy az embernek szabad akaratát legyen. Az Isten nem akarja „államsín-
nyel” elfoglalni az ember földjét, és behatolni oda. Az a vágya, hogy az ember döntsön
úgy, otthont épít neki saját kezdeményezésére és szabad választásából.

Tehát semmiképpen nem szeretnénk, ha az olvasó félreértelmezné az érvelésünket,
és arra jutna, hogy szerintünk a szabad akarat nem esszenciális része a vallásgyakorlás-
nak: de mennyire, hogy az. Csak azt állítjuk, hogy az ember szabad választásának, mely
szerint követni fogja az Isten törvényét és parancsolatait, nem szabad személyes aspirá-
ción és kívánságokon alapulnia. Ha valakinek történetesen az a kívánsága és vágya,
hogy közelebb lehessen az Istenhez, az is önző, és van benne egy árnyalatnyi a megör-
zött egóból. Úgy kell szabad döntést hoznunk arról, hogy átadjuk magunkat a Tóra ta-
nulmányozásának és a parancsolatok betöltésének, hogy felismertük: az Isten a világ
igazi Ura, és hogy vissza kell kapnia a földet otthonául. És minden egyes újabb *micva*
teljesítésével apránként alakítjuk át ezt a világot hívogatóvá az univerzum legfőbb Urá-
nak, hogy méltó legyen a Királyhoz.

A következő fejezetben tovább vizsgáljuk a személyes motiváció és indíttatás té-
máját az Isten szolgálatában, és fontosságát a jutalmazással és büntetéssel kapcsolatos
ígéreték szempontjából.

⁶⁹¹ *Párását Behár.*

5. fejezet

Istent szeretni kell

Házigazdának és vendégnek lenni egyszerre

Népszerű művének a bűnbánat törvényeivel foglalkozó részében⁶⁹² Maimonidész ezt írja: „Mindenkinek megadatott a döntés joga. Ha az igaz és jó utat akarja követni, megteheti. Ha a gonosz felé akar fordulni, és maga is romlottá válni, azt is megeheti... Ez [a szabad akarat, szabad választás alapelve] alapvető fontossággal bír, a Tóra és a parancsolatok tartóoszlopa, amint írva van:⁶⁹³ »Elébed tettem ma az életet és a halált, az áldást és az átkot! Válaszd tehát az életet...«” Tehát a szabad akarat az Isten és ember közti viszony egyik leglényegesebb alapja.

Másrészt viszont azt találjuk a zsidó irodalomban, hogy az embernek szükséges teljesen és tökéletesen alárendelnie magát Isten akaratának és szolgálatának, mégpedig a mennyei iga felvállalása által. Az előző fejezetben idéztünk a *Tánjából*, mely a *Zoharra* hivatkozva azt mondja, hogy az egyetlen megfelelő istentisztelet az, ha az ember aláveti magát az Isten akaratának a Tóra tanulmányozásában és a parancsolatok megtartásában. E nélkül lehet valaki nagy tudósa a Tórának, betöltheti az összes parancsolatot, mégsem minősül a Mindenható igaz szolgájának.

Az előző fejezetben megtárgyaltuk azt is, hogy ha valakinek az istenszolgálatából hiányzik az Isten akaratának való alárendeltség, az elvétí a föld teremtésében megnyilvánuló isteni szándék második, éspedig talán fontosabb aspektusát. Az Isten lakóhelyet akart magának itt, azaz először is azt, hogy a föld az Ő otthonává váljék, másrészt azt, hogy az Ő földön való lakozása ne úgy vegye kezdetét, hogy Ő „betöri az ajtót” és „lefegyverzi” a föld lakóit, hanem azok meginvitálják ide Őt. Csak az övéi akarata teheti, hogy az Isten ne vendégnek érezze magát a földön, és hogy az egész teremtés megtudja, hogy a világ az Istené, és hogy a tőle való elkülönülés és a független létezés hamis illúzió. Nem a *mi* otthonunkba hívjuk meg Őt voltaképpen, csak eltakarítjuk az útból azt a hamis benyomást, mintha a világ valaha is kívül lett volna az Ő birodalmán.

Ezért van az, hogy az Istent szolgálni szeretetből nem elég, szolgájaként kell közelítenie hozzá az embernek. Van ember, aki felismeri, hogy az Istenhez képest minden semmi. Miért futnának evilági hívságok, ha egyszer ezek mind mulandók és csekélységek? Isten örök és egyedül értékes. Tehát, tudatára ébredve az Isten iránti szeretetnek, ami belülről munkál, lángoló vágy ébred bennük, hogy egyre közelebb lehessenek hozzá. És minthogy ennek egyedüli útja a Tóra tanulmányozása és a parancsolatok megtartása, kiváló nagy Tóra-tudósok lesznek és az isteni parancsolatok körülményesen pontos betartói. Nemde kívánatos hozzáállás az ilyen?

Igen és nem. Amit tesznek, az jó, de úgy bánnak az Istennel, mintha Ő fontos vendég volna, és megtisztelve érzik magukat, hogy az otthonukban kíván lakni. Tehát boldogan meginvitálják oda. Mondanunk sem kell, hogy e fontos vendéget minden kétségen felül álló tisztelettel és kedvességgel fogadják. De azért a vendég csak vendég marad. A vendég nem lesz sosem a ház urává. És az ilyen ember voltaképpen egyáltalán

⁶⁹² *Misné Torá, Tösuvá*, 5:1–3.

⁶⁹³ *5Mózes* 30:19.

nem adja fel az akaratát és a vágyait, azt, amit ő *akar*. Az Isten szolgál arra, hogy ők teljesnek érezhessék magukat és az önmegvalósításukat, tehát imádják Őt. De ebben az egyenletben nem a szeretetük tárgya a legfontosabb elem, hanem az ő *szükségük*, hogy legyen valami tárgya a szeretetüknek. Tehát amint egy fontos vendég vendéglátója maga is fontosnak érzi magát, így szolgálja Isten az ilyen ember céljait. E tekintetben tehát a Mindenható szolgál eszközül nekik valami magasabb cél elérésére. Ha Ő a tárgya az Őt szolgálók vágyainak, melyeket kielégít, akkor Ő nem önmagáért való cél, hanem az ember kényelmének és megelégedettségének eszköze.

Másrészt, ha az Isten nem adott volna nekünk szabad akaratot, és a mi neki való alárendeltségünk mindössze a mennyei programozásunk (*milömálá lemátá*) eredménye volna, akkor a mi meghívásunk, hogy legyen Ő az Ura az otthonunknak, nem számítana meghívásnak. Inkább volna olyan, mint a hatalmaskodó uralkodó, aki betör szomszédja otthonába, és ott letáboroz. Tehát létfontosságú, hogy az Istennek való alárendelésünk önnön szabad választásunk eredménye legyen.

Félelem és szeretet, az ellentétes irányba repdeső két szárny

A *Tánjá* az ember döntéséről, miszerint feladja önmagát az Isten akaratának alárendelődvé, ezt mondja: „Ez a kezdete minden istenszolgáltatnak, a legfontosabb eleme, sőt forrása.” A *Tánjában* ki van fejtve, hogy az Isten szolgálata, a parancsolatok beteljesítése csak ezzel az attitűddel minősíthető igazi *ávodának* (istentiszteletnek). Ebben leljük magyarázatát annak is, miért olyan fontos az istenfélelem a judaizmusban. (Az istenfélelem nem az isteni büntetéstől vagy igazságszolgáltatástól való félelem. A büntetéstől való félelem önzés, önszeretet, amint azt később tárgyaljuk majd.) A *félelem* itt az önérdekek és személyes akarat teljes feladását, és egy magasabb akarat elfogadását jelenti.

Az Isten szeretete ennek éppen az ellenkezője. Míg a félelem és alárendelés a független létezés és akarat teljes hiányát hangsúlyozza az ember részéről, és az Isten akaratának önmagunk fölötti teljes elismerését, az Isten szeretete egy *szerelemest* föltételez, valakit, akiben szeretet van. Olyan létezőt, aki kívül van az Istenen, de az ő korlátlan jelenlétéhez közelebb szeretne lenni.

De nehogy valaki azt higgye, hogy az Isten iránti szeretet valami nemkívánatos dolog, a *Tánjá* ugyanezen fejezetében, melyben az istenfélelem fontosságáról értekezik, Snéur Zálmán rabbi szót ejt a Teremtő iránti szeretet fontosságáról is. A következőket írja:

„Amint egy madár sem képes félszárnyal repülni, [úgy áll a helyzet az istenfélelemmel, mely az Isten szeretete nélkül elégtelen]. Mert az istenfélelem és az Isten szeretete mint a két szárny, ahogy az a Tikunimban ki van fejtve. Hasonlóképpen, a félelem egymagában csak féloldalas szárny, és egyedül ezzel nem emelkedhet a magasba senkinek az istenszolgálata... Mert benne kell legyen a gyermeki minőség is [ebben a kapcsolatban], hogy legalább a szívében rejlő természetes szeretetre ráébredjen, hogy tudatosodjék az elméjében. Hogy valamilyen mértékben része legyen a gondolkodásának az egyetlen Isten iránti szeretet és a vágy, hogy hozzá kötődjön, akinek áldassék a neve.”⁶⁹⁴

⁶⁹⁴ *Tánjá*, 41.

Felületes pillantásra rabbi Snéur Zálmán mondandója az ember istenszolgálatának felfelé irányulásával kapcsolatos alapvető nehézségekkel foglalkozik. Ahhoz, hogy a madár repülni tudjon, le kell küzdenie a súlya miatt a felemelkedése ellen ható gravitációt, és emelkednie a földről. Ehhez nem elég egy szárny, hanem kettő kell, hogy a levegőbe emelkedéshez szükséges megfelelő hajtóerőt kifejtse. Úgy tűnik tehát, hogy rabbi Snéur Zálmán azt mondja: egy szárny kevés, mert nincs elég ereje a madár súlyához képest. Hasonlóképpen, az istenfélelem is kevés egyedül, mert kell mellé további hajtóerő a menny felé, és ez a szeretet.

Valójában azonban – amint a lubavicsi rebe, rabbi Menáchem Schneerson tanítja – a *Tánjá* ezen szakaszában sokkal mélyebb értelem rejlik. A madár nem pusztán annak eredményeként emelkedik a levegőbe, hogy kellő hajtóerőt fejtett ki a szárnya, hanem azért is, mert *egymással ellenkező irányba* verdes a két szárnya. Ebből következik, hogy nem csak azért kell két szárny a madárnak, mert egy szárny nem tud kellő hajtóerőt kifejteni, ami a levegőbe emelné, hanem mert mindkét szárny erő kifejtéséhez ellenerő is kell. Mindkettőnek kell valami, ami a tevékenységének ellene hat, így haladhat előre a madár. Ha két szárnya van is a madárnak, de mondjuk a teste ugyanazon oldalán, vagy egyetlen nagy szárnya van, az lehúzná a madarat egyik oldalára, vagy körbe-körbe repkedne körülötte. Kell az erő, és kell az ellentétes irányban ható másik erő, hogy a madár röpte stabil legyen.

Ugyanez igaz az emberre is: szüksége van az istenfélelemre és az istenszeretetre is, mint két „szárnyra”, melyek a menny felé emelik a *micváit*. Nem csak azért van szüksége e kettőre, hogy kellő erővel bírjon az istentisztelete a menny felé emelkedéshez, hanem hogy jelen legyen mindkét ellenkező dimenzió. Az első, az Isten akaratának való teljes alárendeltség, az olyan szolgálóé, aki Ura minden kívánságát teljesíteni akarja. A második, hogy az ember megmaradjon egyéniségnek, miközben az Isten akaratát teljesíti, azaz hogy az ő istenszolgálatában öröm legyen, élet és személyes kezdeményezés.

Ez a két, egymással ellentétes irányú mozgás – az Isten félelme és szeretete – egyenesen következik a fentebb tárgyalt két tényezőtől: a szabad akaratból és a mennyei iga felvállalásából.

Láthatjuk tehát, hogy ez a két tényező nemcsak az alapja és a bevezetője az Isten szolgálatának, hanem az az attitűd és érzelmi viszonyulás, amivel a szolgálathoz közeledni kell. A Tórárt és a parancsolatokat Isten iránti szeretetből kell beteljesíteni, így őrizve meg az Isten szolgálatának személyes dimenzióját. De ezzel együtt az ember önnön alárendelése az Istennek azért kell megtörténnék, mert ez az Isten akarata, hogy így legyen.

Személyes kezdeményezés és önfeladás

Ennek a folyamatnak a dinamikáját példázza az ÁRI, rabbi Jichák Lurjá, a 15. századi híres kabbalista írásának egy passzusa. Azt írja ott, hogy ha valaki, mondjuk felteszi magára reggel a *tfilint*, magára kell vennie a parancsolatot is, ami a *tfilin* mellé adott: „Kösd azokat a te...”, aminthogy a Tóra parancsolatait tudatosan kell magunkra öltönnünk: „És szeresd az Urat, a te Istenedet.” Ez azt jelenti, hogy az Isten félelme és szeretete nem egyszerűen parancsoló erejű belső szükség, hanem a mennyei iga felvállalásának eredménye is kell legyen, és bizony tény, hogy az Isten arra int bennünket, hogy teljesítsük az Ő parancsolatait, és ezek között ott van a mennyei felszólítás, hogy szeressük Őt. Tehát rabbi Jichák Lurjának ez a kijelentése, miszerint ha valaki szeretetet érez

az Isten iránt, gondoljon a parancsolatra, hogy szeresse a Mindenhatót, annak a bizonyossága, hogy a szeretetnek nem egyszerűen személyes kezdeményezés eredményeként kell megszületnie, hanem az Isten parancsolatainak való önalárendelés eredményeképpen is.

Ezzel példát kaptunk arra, hogyan van jelen az Isten szeretetében ez a két ellentmondásosnak tűnő és egymás ellenében ható alapelv: az első, hogy legyen személyes kezdeményezés és részvétel a parancsolat teljesítésében, a második, hogy az egónak teljesen fel kell adnia magát, amikor teljesíti a parancsolatot.

Ez a rendkívül fontos tanítás a személyes istentisztelethez való hozzáállásunk alapja, tartóoszlopa, és a következő fejezetekben még foglalkozunk majd vele. Addig azonban ismét hangsúlyoznánk e fejezet lényegét: a teremtés célja, hogy az Istennek lakóhelye legyen a legalacsonyabb rendű világban, és ehhez szükséges, hogy a lakóhelyet eme alacsonyrendű föld (lakói) által épüljön meg, és hogy az Isten meghívást kapjon, hogy a sajátjává tegye ezt a birodalmat. Istennek ez a kívánsága két ellentétes pólus között valósul meg – az egyik az ember szabad akarata, a másik ugyanennek az embernek az önalárendelése – az Isten iránti szeretetből és félelemből – a Teremtő akaratának.

6. fejezet

Isten szeretete a Tóra, Isten félelme a parancsolatok

A Tóra a személyes részvétel kifejeződése

Az előző fejezetben tárgyaltuk, hogy a Tóra tanulmányozásához és a parancsolatok megtartásához szükség van Isten szeretetére és félelmére is. Megvilágítottuk, hogy csak e két, egymással antitézisben álló tényező segítségével nyerhet az ember „szárnyakat” az istenszolgálatban, hogy a menny felé felemelkedhessen. Azt is elmagyaráztuk, hogy Isten szeretete szükséges, hogy személyes részvétel és kezdeményezés legyen az Isten szolgálatában, és hogy az Isten félelme – azaz a tökéletes önfeladás és az Ő akaratának való önalávetés – ugyancsak szükséges, hogy a világot a Mindenható otthonává tegyük. Istennek egész egyszerűen nem elég jó, ha csak otthon *érezheti* magát, teljes önfeladás kell ahhoz, hogy a mi világunk az Ő otthonává legyen, és Ő annak urává váljon. A mi teljes és tökéletes önalárendelésünk a Teremtő akaratának teszi lehetővé, hogy Ő közöttünk lakozzon, a mi világunkban, és ezzel otthont adjunk neki.

Most arra fogunk rátérni, hogy e két tényező – az Isten szeretete és félelme – hogyan kerül közelebbi összefüggésbe, előbbi a Tóra tanulmányozásával, utóbbi a parancsolatok megtartásával.

Amikor a Tórát tanulmányozzuk, nem elegendő csak mormolni a szavakat, a Tóra bölcsességét az emberi elmével fel kell dolgozni. Annak fontosságát, hogy amit az ember tanulmányoz a Tórában, azt megfelelőképpen meg is értse, külön hangsúlyozza a tény, hogy a zsidó törvény előírja: ha valaki nem érti a szakaszt, amit éppen tanulmányoz, ne mondja el a Tóra tanulmányozásához rendelt áldást. Miért olyan fontos, hogy megértsük azt, amit tanulmányozunk? Mert a Tóra tanulmányozásának célja, hogy az istenség átjárja az ember egész lényét. Minthogy a Mindenható és az Ő Tórája egyek, amikor az ember tanulmányozza és megéri a Tórát, az istenség egyesül, eggyé válik az emberrel. És megfordítva, ha nem érti meg, amit tanulmányoz a Tórában, akkor az Isten bölcsességével – mely benne rejlik a Tórában – való egyesülése marad el.

Ez a gondolat van kellőképpen kifejtve a *Tánjában*,⁶⁹⁵ ahol rabbi Snéur Zálmán elmagyarázza, miért nevezzük a Tórát olykor a lélek „kenyerének” és „táplálékának”. Minthogy a lélek a tudás megszerzésére szánt képességeit a Tóra megértésére fordítja, s a Tórát a lélek és az emberi értelem ily módon „megemésztí” és magába szívja, mondhatjuk, hogy a Tóra „táplálja” a lelket. Azt írja:

„Mert amint a fizikai kenyér tápláléka a testnek, és azt magába veszi, a legbelsejében feldolgozza, és ott átalakul vérré és hússá, önnön húsává, és ezáltal él és marad fenn – így van a Tóra ismeretével és megértésével, az a lélek, amely jól tanulmányozza azt, értelmét addig összpontosítja, míg felszívja magába a Tórát, és végül egyesül vele, eggyé válnak. Ez lesz az olyan lélek tápláléka és élete az életet adó Istentől magától, mely az ő bölcsességébe és törvényébe öltözteti magát, és az Ő Tóráját [a lelkével magába szívja].”

Láthatjuk tehát világosan: ahhoz, hogy az Isten lakóhelye a föld „lakói” által készítették el, szükséges, hogy az Isten imádata átjárja az embert. Nem elég az embernek szájával szolgálnia az Istennek, elmondania az imákat, hanem meg kell emésztenie, és belső részévé tennie azok szentségét. Erről természetesen szó sem lehet, ha valaki nem érti a Tórát, ha nem vált eggyé a gondolkodásával. Mert ha valaki csak úgy olvassa a Tórát, mint mondjuk a Zsoltárok könyvét, csak hangot ad a szótagoknak és szavaknak, melyek átsuhannak rajta, de nem hagynak maradandó nyomot. Tehát még ha istenes cselekedet volt is tőle, spirituális tett, semmiképp sem vált eggyé az olvasóval, amit olvasott, és nem lett az ő része.

A parancsolatok, az alázat kifejeződései

A *micvák* esetében viszont pont fordítva igaz. A *micva* lényege éppen az, amit a neve sugall – isteni parancsolat. A parancsolatot azért teljesítjük, mert az az Isten akarat, és az ember alárendeli a saját akaratát az Istenének. Tehát a parancsolatok megtartásakor nem kell feltétlenül értenünk vagy éreznünk azt a spirituális változást, amit a cselekmény végrehajtásával előidézünk, azt sem, hogy a cselekmény eszközként szolgál, hogy az isteni világosságot a világba behozza a parancsolat által. A *micva* célja nem a végrehajtójának egyesítése az istenséggel, hanem a végrehajtója akaratának alárendelése Istennek. A parancsolat teljesítésében a cselekedet, és csak a cselekedet bír magasabb jelentőséggel, minden más szempont másodlagos.

Alázat a szeretetben, szeretet az alázatban

Az olvasónak nyilván feltűnt, hogy jelen értekezésünk, mely arról szól, hogy a Tóra a személyes részvétel és kezdeményezés kifejezője, míg a parancsolatok az önfeladást reprezentálják, továbblép a korábbiakhoz képest, ahol kijelentettük, hogy az Isten szeretete és félelme reprezentálják az egót és az önfeladást.

Míg korábban azt hangsúlyoztuk, hogy miféle érzések, indítékok és szándékok vezessék az embert az Isten imádatában, most arról szólunk, mi alkotja a lényegét a Tórának és a parancsolatoknak, a valódi belső szerkezetüket. Tény, hogy a Tóra tanulmányozásának a lényege, hogy átlényegítse az emberi értelmet, annak részévé váljon. A paran-

⁶⁹⁵ 5. fejezet.

csolatok teljesítésének lényege pedig az ember önfeladása, teljes lényének kapitulációja Isten előtt.

Isten szeretete és félelme viszont eszközül szolgálnak, a Tóra tanulmányozása és a parancsolatok betöltése közben ezeket át kell élnie az embernek, időznie fölöttük. Amint korábban említettük, létfontosságú a szabad akarat szerepe Isten szolgálatában, de e szabad döntést a mennyei iga elfogadásának, felvállalásának kell vezetnie.

Ezek a lelkiállapotok és megfontolások mindazáltal messze esnek a Tóra és a parancsolatok lényegétől. Ezek csak alátámasztásul és segítségül szolgálnak a Tóra és a parancsolatok teljesítéséhez. Ebben az értelemben fontos, hogy a Tóra tanulmányozását és a parancsolatok beteljesítését – minden ellentétes vonásuk ellenére – átjárja Isten szeretete és félelme.

Az olvasónak nem szabad azt hinnie jelen okfejtésünk alapján, hogy a Tóra tanulmányozásában nem kell jelen lennie az istenfélelemnek és az önfeladásnak, vagy hogy a parancsolatok teljesítésében nincs szerepe az Isten szeretetének és a személyes indítással. A célunk hangsúlyozni: a Tóra tanulmányozásának lényege, hogy az embert átjárja a szentség, a parancsolatok teljesítésének lényege, hogy az ember feladja a saját létét és érdekeit az Isten jelenlétében, és hogy az Ő akaratának eszközévé legyen.

Természetesen általánosítással élünk, amikor azt mondjuk, hogy a Tóra az ember énjének átalakítója, a parancsolatok pedig az én megsemmisítői. Ha pontosabban szölkünk ezekről, kétségkívül úgy áll, hogy a Tórában és a parancsolatokban is megtaláljuk a másik alkotóelemeit. Így kell lennie, mert ha Isten lakóhelye e földön teljes és tökéletes kell hogy legyen, akkor Isten imádatának is, mely e lakóhely építője, teljesnek és tökéletesnek kell lennie. Tehát ha a Tóra tanulmányozásából teljesen hiányozna az önfeladás, és megfordítva, ha a parancsolatok teljesítéséből hiányozna a személyes részvétel, mindkettő hiányt szenvedne. Nem volna bennük az a létfontosságú, kiegyensúlyozó elem, ami ellentétben áll a lényegükkel, ahogy korábban kifejtettük. Következésképp az Isten otthona eme alacsonyabb rendű világban tökéletlen volna.

Alázat a Tóra tanulmányozásában

Az, hogy a Tóra tanulmányozásában, míg egyfelől valóban az istenség összeolvadását reprezentálja az ember lényével, ugyanakkor önfeladás is kell lennie benne, visszatérő témája a Talmudnak. A Talmud számos helyen igen erősen hangsúlyozza, hogy míg valóban szükség van az emberi értelem részvételére a Tóra tanulmányozásában, és nem elég a hit és az odaszánás vagy az érthetetlen szavak pusztá recitálása, ugyanakkor a Tóra tanulmányozásához komoly alázatra is szükség van. Kiváló példa erre, amit az *Éruvin* traktátusban olvasunk:⁶⁹⁶

„Rabbi Ábá mondta Smuélra hivatkozva: »Sámáj és Hilél iskolája három éven át vitázott egy jogi ügy fölött. Mindkettő úgy vélte, hogy a háláchá az ő értelmezésük szerint interpretálandó. Egyszer csak égi hang hallatszott, mely ezt mondta: 'Ez is és az is az élő Isten szava, de a háláchá a Hillél iskolája szerint értelmezendő.' De ha mindkét vélemény az élő Isten szavának megfelelő, vajon mivel érdemelték ki a Hillélék, hogy a háláchá az ő interpretációjukat kövesse? Mert ők békében és alázatban voltak [és türelemben, teszi hozzá Rá-

⁶⁹⁶ 13.

si], és az ő iskolájukban nem csak a saját értelmezésüket oktatták, hanem a Sámájékét is. Ráadásul mindig előbb ismertették a Sámáj iskolájának álláspontját, mielőtt rátértek volna a sajátjukra.”

Ami ebből a szakaszból kiderül, egészen elképesztő. Ha egyszer igaz, hogy a Tóra tanulmányozásának célja, hogy az emberi értelem felfogja és feldolgozza, egészen odáig, ahol már egyé válik az emberi értelemmel, abból az következne, hogy minden Tórával kapcsolatos vitának szükségszerűen egy háláchikus döntvény az eredménye, mely aszerint rendelkezik, hogy melyik álláspont vonultat fel magasabb rendű intellektuális és logikai érveket! És itt mégis azt találjuk, hogy a döntvény a Hillél házának álláspontját követte, mégpedig az alázatuk miatt. Ebből az a döbbenetes igazság világlik ki, hogy az alázat a megfelelő útja a Tóra igazsága pontos megértésének. A Tóra mennyei alkotás, tehát nem csupán intellektuális gyakorlat a tanulmányozása, hanem találkozás is az istennel.

Hadd tegyük ehhez hozzá, hogy az alázat a Tóra tanulmányozásában messze fontosabb, mint a zsidó vallásgyakorlás bármely más területén. Mert – amint azt korábban kifejtettük – a mennyei iga felvállalása azért szükséges a parancsolatok teljesítésében, hogy a szentség megállapodjék azon, aki végrehajtja a parancsolatot.⁶⁹⁷ De a Tóra tanulmányozásában az önfeladás, a mennyei akarat elfogadása nem csak azért szükséges, hogy az ember tanulmányait megszentelje, magasba emelje, spirituálissá tegye, hanem azért is, hogy az ember megfelelőképpen értse meg azt, amit tanulmányoz, és ez az elsődleges cél. Az alázat tartja megfelelő úton az értelmet és a megértést, és az ilyesmi nem megnyerhető úgy, ha az ember arrogáns a tanulmányaiban, és ha azért akar többet, hogy híre legyen mint tudósnak. Ezt könnyen beláthatjuk logikai alapon is. Ha egy edény tele van, abba nem lehet tölteni, tehát ha valaki arrogánsan közelít a tanulmányozáshoz, az „túlontúl tele van önmagával ahhoz, hogy a Tóra hatással lehessen rá”.⁶⁹⁸ Az alázat a Tóra tanulmányozásában nem csak szentséget hoz magával, hanem mélyebb megértést is.

Láthatjuk tehát, mennyire fontos, hogy a Tóra tanulmányozásában részt vegyenek ezek az egymással ellentétesen ható emberi tényezők: önmagunk bevonása és részvétele, ugyanakkor alázat és önfeladás.

Személyes élmény a parancsolatokban

Ugyanígy áll ez a parancsolatok teljesítésére is. A *micva*, Isten parancsolata, s az ember azt személyes véleményére vagy belátására való bármiféle tekintet nélkül tartozik teljesíteni. És mégis, sok Tóra-parancsolat mellett találunk okot, hogy miért kell azt beteljesíteni, és ezek az okok könnyen megemészthetőek az emberi elme számára. A Tóra parancsolatai voltaképpen két kategóriára oszthatóak: *chukim* az egyik, *mispátim* a másik – ráció fölötti és racionális parancsolatok (később ezzel hosszabban foglalkozunk majd).

De miért volt erre szükség? A *micvák* végül is „felülről lefelé” adatott rendelkezések, Istentől a föld lakóinak, és nem úgy adattak, hogy a mi vélekedésünktől függene igazságos vagy szükséges voltuk. Nyilvánvaló, hogy az Isten semmiféle indoklással nem tarto-

⁶⁹⁷ *Tánjá*, 41.

⁶⁹⁸ Maimonidész, *Misné Torá, Hilchot Déot*.

zott nekünk. Amint azt bárki tanúsíthatja, a szokás nem az, hogy az úr megokolja utasításait, melyeket a szolgálójának ad. Ha így tenne, az úr-szolga viszonyt az annak lényegét adó erőtől és céljától fosztaná meg. A gazda parancsot ad, a solga pedig teljesíti, azért, mert ő solga. De mégis úgy áll, hogy az Isten adott nekünk magyarázatot sok parancsolata mellé, hogy legyen bizonyos mértékű emberi kezdeményezés az istenszolgálatban.

Így van tehát, ahogyan a Tóra tanulmányozásával is, az ember a parancsolatok beteljesítésében való személyes részvételét kétféleképpen élvezheti. Először is úgy, hogy beteljesíti a parancsolatokat, mégpedig teljes szívvel, mert ő döntött úgy, hogy teljesíti azokat. A háta mögött van a tudatos döntés, hogy felvállalja a mennyei ígát, és beteljesíti a parancsolatokat. Másodszor pedig úgy, hogy – mivel számos parancsolat mellé adott az emberi értelemmel könnyen felfogható indoklás – a *micvát* befogadja az értelmébe, ahogyan a Tóra tanulmányozása esetében is történik. Természetesen nem csupán az értelemre van hatása a *micvának*, hanem ha már megértette, az embert arra hajtják az érzelmei, hogy teljesítse, tehát így vesznek részt az érzelmek a *micvában*. Az ember gyakran az Isten iránti szeretetettől és lángoló vágytól eltelve, a judaizmus vagy a hagyományok szeretetétől hajtva teljesíti a parancsolatokat. Így az egész lényét átjárja a parancsolat isteni volta.

Eljött az ideje az előző két fejezetben taglaltak összegzésének: a zsidó istenimádat megköveteli az embertől, hogy teljes valójában részt vegyen a Teremtő szolgálatában, és ehhez szükséges, hogy minden érzelmi és értelmi képessége megfeszítésével az Isten megértésére igyekezzon. Isten azt akarja, hogy *emberek* szolgálják őt, nem pedig robotok. Másfelől viszont, Isten azt kívánja, hogy az ember feladja önnön létezését és akarátát a legfőbb akarat előtt. Ennek a belső ellentmondásnak az élménye az Isten szolgálatában háromféleképpen jut kifejezésre:

1. A Tóra és a parancsolatok beteljesítésére való felkészülésben és az ehhez való hozzáállásban, mely egyrészt megkívánja az embertől, hogy az felvállalja a mennyei ígát, másrészt viszont azt is, hogy gyakorolja a szabad akaratát. Vagy másképpen mondva – mint korábban kifejtettük – hogy döntsön: feladja önmagát, és alárendeli magát az Isten szolgálatának.

2. A Tóra tanulmányozásának és a parancsolatok teljesítésének folyamatában, mely egyrészt az Isten iránti szeretet által megy végbe, s ez utóbbi egy személyes indíttatás és részvétel megnyilvánulása az Isten szolgálatában, másrészt az istenfélelem által, mely az önalárendelés és az önfeladás kifejeződése.

3. A Tóra és a parancsolatok lényegében és alkotóelemeiben: a Tóra igényli az ember személyes részvételét, minthogy be kell fogadnia az elméjébe, a parancsolatok viszont megtagadják az egót és a személyes indíttatást, minthogy az embernek meg van hagyva, hogy tegye félre személyes belátását és vélekedéseit, és rendelje alá az akarátát Istennek a végsőig. Ugyanakkor a parancsolatok teljesítésében is van szerepe az emberi értelem részvételének, minthogy számos parancsolat indoklása felfogható, és így érzelmileg is részt vehet az ember bennük: teljesítheti a parancsolatokat szeretetből és lelkesedéssel. De ugyanakkor a Tóra is igényli az ember önfeladását, mert az igazság megértéséhez az emberben alázatnak kell lennie, és nyitott edénynek kell lennie a Tóra bölcsessége befogadására.

7. fejezet

Miért olyan fontos a judaizmusban a jutalom és büntetés elve?

Jutalom vagy önfeláldozás?

Az előző fejezetekben tárgyaltak után most visszatérhetünk az eredeti kérdéshez, mely a jutalmazás és büntetés természetével foglalkozott. A legfontosabb kérdés, amit feltettünk (és ez a zsidó világlátás megértése szempontjából alapvető fontosságú), az volt, vajon miért olyan hangsúlyos a judaizmusban a jutalmazás és büntetés témája, miért foglal el központi helyet a zsidó hitben. Nagyon nem tűnik jellemzőnek. Egy olyan vallás, mely tisztességet, őszinteséget és megkérdőjelezhetetlen odaadást kíván az embertől az Isten szolgálatában, ugyanakkor azt sugallja, hogy ne aggódalmaskodjon az áldozatok miatt, melyeket azért hozott, hogy istenfélő zsidó lehessen, mert az Isten minden erőfeszítését meg fogja jutalmazni. Másrészt viszont azt is mondjuk az embernek, hogy ha nem hoz áldozatokat, megfogyatkozik a vagyona, sőt halál is fenyegetheti. Hogyan létezhet egymás mellett e két ellentmondásosnak látszó tantétel?

Miféle helye marad az önzetlen áldozatnak, ha a Tórában annyiszor van hangsúlyozva, hogy az erőfeszítéseink elnyerik a jutalmukat?

Vegyük példának a *cödáká* (jótékonyság) parancsolatát. Bizonyára az egyik legnehezebb dolog ebben az életben fognunk azt, amiért verejtékkal és küszködéssel megoldoztunk, és csak úgy odaadni. Ezért is olyan kívánatos ez a *micva*. Az egyik legnagyobb dicséret, amiben ember részesülhet, ha „nagylelkű adakozónak” minősül. S a Tóra mégis azt mondja, hogy az adakozás jutalma gazdagság lesz és vagyon, amint a Talmud magyarázza az *ászár teászár* („tizedet adj”) ⁶⁹⁹ szavakat. A Talmud hozzáteszi: „*ászár bisvil setitáser*” („tizedet adj, hogy gazdaggá legyél”). Ha tehát ezek az ígéretek adattak annak, aki hisz a Tóra igazságában, miért számíthat még erénynek, ha valaki adokozó természetű? Hát nem azért teszi, hogy nyerjen valamit? Miért jutalmazza meg az Isten az embert, ha egyszer már ennek ígérete is – úgy látszik –, azt, aminek istenfélő cselekménynek kellene lennie, az önmegevalósítás és az érdekérvényesítés eszközévé tette?

Azt is vizsgáltuk, miért jár jutalom az embernek, ha az Isten szolgálatával egyszerűen csak a célját tölti be, amiért teremtett? Nem mond-e ellent a jutalmazás elve más, univerzális zsidó tanításoknak, melyek nem győzik hangsúlyozni, hogy az embernek az Istent mindenféle hátsó szándék nélkül kell szolgálnia?

Azután azt a kérdést is feltettük, ugyan miért tartozna jutalommal az Isten az embernek, aki az Ő parancsolatait beteljesíti? A Tóra számos helyen mondja a zsidó népet Isten szolgájának, de nem alkalmazottjának. Ha így van, nem érdemelnek jutalmat, minthogy nem bérbe vették őket a Mindenhatónak végzendő munkára, hanem egyenesen erre a célra lettek teremtve.

Végül azt is megkérdeztük, vajon miért függ össze ilyen szorosan a parancsolatok megtartásáért járó jutalom, amit a Mindenható ígér, magukkal a parancsolatokkal? Miért van az, hogy „*szechár micvá micvá*”, azaz a parancsolat jutalma magában a parancso-

⁶⁹⁹ 5Mózes 14:22.

latban rejlik? Nem adhatott volna-e az Isten úgy általában jutalmat a parancsolatok megtartásáért, anélkül, hogy az magának a *micvának* közvetlen gyümölcse lenne? Miért van ilyen szoros belső összefüggésben a parancsolat és a jutalom, olyannyira, hogy a jutalom voltaképpen egyenes következménye a parancsolat megtartásának?

Isten és a világ egyesülése

A korábbi fejezetekben hosszasan foglalkoztunk a teremtés céljával. Kifejtettük, hogy a Mindenható lakóhelyet kívánt magának a legalacsonyabb rendű világban, a mi fizikai világunkban. De nem elégedett volna meg pusztán lakóhellyel a földön, meg akarta magát mutatni, megismertetni itt, e világban. Nem csak jelen szeretne lenni a világban, hanem láthatóan és felismerhetően lenni benne.

Azaz másképpen mondva, az Isten kívánsága az, hogy legyen nyilvánvalóvá, láthatóvá: e világ a lényege szerint isteni alkotás, legyen bármi a látszat. Bár úgy tűnhet, hogy tisztátalan, anyagias, profán világban élünk, mely mintha spontán módon fejlődött volna ki önnön belső folyamatainak köszönhetően, ettől még bizony az Isten teremtette a földet, és Ő lakja is e földet, még inkább, mint a spirituális világokat. Az ember feladata, hogy nyilvánvalóvá legyen, hogy az Isten itt lakozik, ebben a világban, és hogy a világ isteni lényegű létező.

Az emberi történelem egyetlen véget nem érő kísérletezése az embernek, hogy megmutassa az istenfélelme, istenszolgálata ereje által, hogy nem csak az isteni természetű létező, ami nyíltan az, mint a spirituális világok, az angyalok, a szeretet, az ima, hanem hogy a fizikai világ is magában rejti a szentség és isteniség rétegeit. Az Isten itt lakozik, a mi világunkban, ott rejtezik a mögött, amit természetnek nevezünk. De a kívánsága az, hogy nyilvánvalóvá legyen a világunkban, és a mi feladatunk az, hogy kinyilatkoztassuk Őt, amint ebben a könyvben már kifejtettük.

Tehát, amint fentebb elmagyaráztuk, az embernek nemcsak alá kell rendelnie magát az Isten akaratának, és ezzel megteremtenie az Isten otthonát a földön a parancsolatok beteljesítésével, hanem ezt saját elhatározásból kell tennie, hogy az Isten úgy érezhesse, hogy meghívták Őt a mi világunkba. Ez a meghívás teszi lehetővé, hogy az Isten jól érezze magát, hogy úgy mondjuk, és nem úgy, mintha az akaratát „ránk erőltette” volna, és mintegy meghódította volna. Így válik lehetővé, hogy az isteni megnyilvánulhasson, az isteni fény a mi világunkban láthatóvá váljék, és hogy átalakítsa azt pusztán fizikai világból isteni világgá.

Ha az embert erővel vennék rá az Isten szolgálatára, a parancsolatok isteni világosságát nem venné magába se az ember, se a világ. Az embert erőszak hajtaná a cselekvésre, és így a parancsolatok isteni világossága érintetlenül hagyná. A kényszer folytán nem volna valódi része a dologban. Nem hatással volna az ő akaratára az Isten akaratára, hanem az erőszak beszélne, a maga hangján: „Nem veszünk tudomást a te akaratodról, nekünk az nem számít semmit.” De létfontosságú, hogy az isteni világosság nyilvánvalóvá legyen a fizikai világban, és hogy az Isten lakozása a mi világunkban láthatóvá legyen. Ehhez a világnak át kell alakulnia isteni lakóhellyé, és ez csak úgy lehetséges, ha a Tóra és a parancsolatok világossága átjárja az egész teremtést. Az Isten tehát eggyé akar válni a világgal, hogy úgy mondjuk. Nem akarja, hogy a teremtés azt a képet mutassa magáról, mintha valami tőle független létező volna, kívül a vele való egységen. De csak úgy valósulhat meg ez az egység, 1. ha a világ aláveti magát az Isten akaratának, 2. ha önként teszi ezt, hogy az ember maga hozza a világba az Istent, saját kezdeményezése

erejével. Ez az egység a maga teljes formájában csak a messiási korszakban valósul majd meg, amikor mindenki számára nyilvánvalóvá lesz a teremtésben rejlő isteni, ahogyan azt Jesájá próféta mondja: „Mert [abban az időben] tele lesz a föld az Úr ismeretével, ahogyan a tengert elborítja a víz.”⁷⁰⁰

De a mi időnkben is képesek vagyunk nyilvánvalóvá tenni, még ha csak bizonyos mértékig is, hogy a fizikai föld is isteni természetű, azzal, hogy fizikai eszközöket használunk spirituális cselekedetek végrehajtására, azaz röviden úgy, hogy teljesítjük a parancsolatokat. Az a tény, hogy egy fizikai tárgy, amilyen a marhabőr például, alkalmazható olyan fontos parancsolat teljesítésében, mint ami a *tefilin*-re vonatkozik, annak a bizonyossága, hogy a marhabőrben is van rejtett isteni vonás. Ez az oka annak, hogy annyira fontos az Isten szolgálatában való fizikai részvételünk is. Ha nem volna fizikai dimenziója az Isten szolgálatának, az azt jelentené, hogy a fizikai világ méltatlan az Isten imáadására, és hogy nincs rejtett isteni tulajdonságuk a fizikai dolgoknak. Ha az ember a reggeli imát elvégezhetné *tefilin* nélkül, például, az megerősítené azt a benyomást, hogy az olyan magasabb rendű dolgok, mint az ima, tartoznak az Istenhez, de az anyagi természetűek, mint a világ, mint a marhabőr vagy más állatok bőre, nem.

A személyiség és a fizikai lét, mint az Isteni létezés megnyilvánulása

Ezért van az is, hogy az istenfélelem és az önfeladás nem elégségesek. Ha a zsidó vallásgyakorlás csak azt írta elő, hogy az embernek alá kell rendelnie az akaratát az Isten akaratának, és mindenféle személyes indítást mellőznie, mondjuk, ez annak bizonyosságául szolgálna, hogy nincs isteni tulajdonság az emberben, és hogy csak úgy válhat istenivé, ha anyagi vonatkozásait levetkőzi.

De az a kötelem, mely szerint az Isten szolgálatában szeretettel és személyes oda-szántsággal kell részt vennünk, annak a bizonyossága, hogy minden emberi lényben van valami az Istenből. Az a tény, hogy a judaizmus megkívánja az embertől, hogy használja az értelmét és ítélőképességét, tetszését és érzelmeit az Isten szolgálatában, annak megerősítése, hogy az ember ember volta nem akadály az isteni dolgokban, és hogy a fizikai világ az istenség kiterjesztése, nem pedig akadály előtte.

Ha csak a parancsolatok volnának, melyek, mint fentebb kifejtettük, leginkább az önfeladással és az Isten Igéjének való önalávetéssel kapcsolatosak, és nem volna a Tóra, amely leginkább képviseli az emberi részvételét az Isten szolgálatában, nem volna útja vagy módja a fizikai világnak, hogy benne rejlő isteni volta megnyilvánulhasson. A fizikai világ magára volna hagyva.

De a fizikai dimenzió is isteni lényegű. Ez a tény a Tóra teológiájában négy fontos területen nyer kifejezést:

1. Annak szükségességével, hogy az ember a szabad akaratát gyakorolja az Isten akaratának teljesítésekor is. Az intellektus és a racionális gondolkodás – a szabad akarral hozott döntésben megnyilvánuló – használatának ez a bátorítása az Isten szolgálatában (szemben a pusztán az emberi akaratnak az isteni akarat előtti meghódolása révén teljesítendő parancsolatokkal) jól mutatja, mennyire természetes az emberi képességek részvétele a spiritualitás világában, és hogy ezek megkönnyítik az isteni akarat végrehajtását, nem pedig akadályul szolgálnak azelőtt. Mert az emberi elme isteni alkotás.

⁷⁰⁰ Jesájá 11:9.

2. Abban a kötelemben, mely előírja, hogy az Isten szolgálatában minden cselekedet az Isten szeretetével párosítsunk, ne csak istenfélelemmel. Az emberi érzelmeknek ez a részvétele annak a ténynek a tanúsága, hogy az Isten munkája az emberi szenvedély és lelkesedés által előmozdítatik, nem pedig hátráltatik. Ha csak az istenfélelmet hangsúlyozná a Tóra, az azt jelentené, hogy az ember spirituális dimenziókban csak a személyes indíttatás legteljesebb háttérbe szorításával működhet. De az Isten szeretetére vonatkozó előírás megerősíti, hogy az ember érzelmi érintettsége az isteni befogadásának eszközeként szolgálhat. Mert az ember szíve is isteni alkotás.

3. Abban a tényben, hogy a judaizmusnak nemcsak a parancsolatok az alkotóelemei, melyek az embert az Isten parancsának való önalárendelésre, azaz az önfeladásra utasítják, hanem a parancsolatok ellentételezése is – a Tóra. A Tóra, melyet az emberi értelemnek is be kell fogadnia, és ez az emberi értelem teljességének részvételét igényli, az emberi képességek spirituális voltának igazi bizonyossága: a gondolkodásának, a beszédének és a cselekvésének. Az ember nem csak megérteni köteles a Tórát, hanem szólani is, és teljesíteni a parancsolatokat. Mert az ember teste is szent.

4. Abban a tényben, hogy szinte a teljes Tóra és minden parancsolat közvetlen összefüggésben áll fizikai tényezőkkel és a mindennapi élettel. Szinte nincs olyan parancsolat, amit valamiféle fizikai tényező bevonása vagy segítsége nélkül lehetne teljesíteni, s ez annak a bizonyossága, hogy a fizikai létezésben rejtett szentség van. És gyakran a fizikai tényező nem pusztán megkönnyíti az isteni cselekedetet, vagy eszközül szolgál ahhoz, hanem önmagában hordozza a cselekedet lényegét. Ezt legvilágosabban abban a tényben szemlélhetjük, hogy egy fizikai tárgy használata, mint amilyen mondjuk a marhabőr szíj, a *tefilinnel* kapcsolatos *micva* teljesítésében azt eredményezi, hogy az illető fizikai tárgy megtartja szent voltát a cselekmény végrehajtása után is, ezért tekintjük *chefcá sel micvá*-nak, azaz szent tárgynak. Mert az egész fizikai világ is szent.

A jutalom és a büntetés a fizikai világ isteni mivoltának kifejezői

Eljutottunk a jutalmazás és büntetés tanának okához, hogy miért élvez olyan központi helyet a judaizmusban, sőt a tizenhárom alapvető hitelv közé tartozik. Az, hogy minden alkalommal, valahányszor teljesítünk egy parancsolatot, fizikai jutalmát is veszszük, azt mutatja, hogy a Tóra és a parancsolatok nem csupán spirituális, de fizikai dimenzióval is bírnak. Az istenség átjárja a világot, olyan mértékben, hogy minden isteni cselekedet végrehajtásának fizikai, természeti következménye is van. Valahányszor végrehajt valaki egy *micvát*, annak közvetlen eredménye van a fizikai világban, és egyben minden spirituális eseménynek van fizikai vetülete. A spirituális cselekménynek nem csak fizikai kísérőjelenségei vannak, hanem annál több: közvetlen hatása a fizikai világra, minthogy e két dimenzió teljesen összefügg.

Miképpen nyilvánul meg ez a gyümölcs? Hogyan van hatással a világunkra? Vagy úgy, hogy közelebb hozza az Istent, és nyilvánvalóbbá teszi a jelenlétét, vagy úgy, hogy eltávolítja tőlünk, és ezzel elvesz valamit a világból. Amint fentebb elmagyaráztuk, valahányszor valaki teljesít egy parancsolatot, az Istent hozza közelebb a világhoz. Egységet teremt a fizikai világ és a szellemi világ között. Ez az egység pedig a fizikai világban bőség és gyarapodás formájában nyilvánul meg.

Például vegyünk, hogy valahányszor az ember *cedákát* ad, az ígéret úgy szól, hogy az ő vagyona gyarapodik. De mi az összefüggés a szent, spirituális cselekedet és az annak eredményeképpen kapott vagyongyarapodás között? A következő: az adakozással

az ember közelebb hozza az Istent e világhoz, és ennek az anyagi világban a nagyobb bőség a megnyilvánulási formája; a vagyona, pénze gyarapodik. A közvetlen eredménye annak, hogy az Istent közelebb hozta e világhoz, hogy az ő anyagi javai is gyarapodnak.

Bárki megértheti, hogy a parancsolatok, azaz az isteni cselekmények teljesítésével spirituális növekedés jár, nagyobb isteni világosság. Ezt felismerjük és könnyen elfogadjuk. Az viszont tévedés, ha azt gondoljuk, hogy csak a spirituális világra van hatása! Hisszük, hogy a parancsolat teljesítésével a spirituális világosság kiáradását idézzük elő. De igazság szerint, mint fentebb elmagyaráztuk, minthogy a fizikai világ is isteni eredetű, bár ez nem nyilvánvaló róla egészen, a fizikai dimenziókban ugyancsak kiáradást idézünk elő. Amint az ember szentebbé lesz a parancsolat teljesítése által, úgy bizony gazdagabbá is lesz, mert a *micva* egyformán hatással van fizikai és szellemi dimenziókra – e kettő nem különböző, és nem választható szét. Mindkettő isteni, mindkettő egy.

A bűn elkövetésével hasonlóképpen áll a helyzet. Amikor valaki bűnt követ el, eltávolítja Istent az Ő világától. A bűn kisebbiti Isten jelenlétét az Ő világában, és ennek is megvan a maga közvetlen kapcsolata az ember életére a bűn nagyságának megfelelően. Az ember földi jelenlétét is kisebbiti, kisebbiti a javait. Ahogy a bűn elkövetése kisebbiti az isteni világosságot a spirituális dimenziókban, úgy kisebbiti Isten jelenlétét a földünkön, és így kisebbiti az anyagi javak bőségét. Tehát ha valaki elköveti azt, ami a leginkább eltávolítja Istent az Ő világától, és ez a vérontás, amiről Isten azt mondja, hogy Ő gyűlöli azt, ennek eredményeképpen nem csak ártatlanságából és spirituális javaiból veszít el valamit büntetésképpen, hanem a fizikai életét is. Az a szakadék, amit az ilyen ember hozott létre Isten és a fizikai világ között, abban nyilvánul meg, aki létrehozta azt, ő maga is távolabb kerül a fizikai világtól, lazul az összeköttetése azzal. Ez nem a „szemet szemért” esete, hanem közvetlen eredménye saját tetteinek, aminek nem csak kísérőjelensége van a földön, hanem direkt hatása a fizikai valóságra.

Másik példa: minden áldott nap háromszor elmondjuk a *Smában* az isteni intést:⁷⁰¹

„És léssen, hogyha hallgatva hallgattok parancsolataimra, amelyeket ma nektek parancsolok, hogy szeressétek az Örökkévalót, a ti Isteneteket, és szolgáljátok Őt egész szívetekkel és egész lelketekkel, akkor megadom országotok esőjét a maga idejében... és begyűjtöd gabonádat, mustodat és olajodat. És adok füvet meződön barmod számára, és enni fogsz, és jól fogsz lakni. Óvakodjatok, nehogy csábításnak engedjen szívetek, és eltérjete, és szolgáljatok más isteneket és leboruljatok előttük; és föllobbanjon az Örökkévaló haragja ellenetek, és elzárja az eget, hogy ne legyen eső, és a föld ne adja meg termését, és elveszete csakhamar a jó ország színéről, amelyet az Örökkévaló nektek ad.”

Miért marad el az eső, és miért vesznek ki Izraelből a zsidók bűneik eredményeképpen? A válasz úgy hangzik, hogy bűneik folytán az Isten egyre kevésbé lehet jelen, egyre kevésbé kötődik a világhoz. És ha Isten jelenléte csökken valahol, azzal a fizikai világ automatikusan kárt szenved. Amint kevesebb a spiritualitás és a szentség, ha Isten eltávozik a világból, úgy csökken a fizikai dimenzió is, minthogy az is isteni eredetű. Kevesebb tehát a termékenyítő eső, és kevesebb a termés is. Tehát voltaképpen a parancsolatszegő nem egy külön aktussal van *megbüntetve*, hanem a tette *hatásai* által. Mint-

⁷⁰¹ 5Mózes 11:13–17.

hogy miattuk távolodott el az Isten a földtől, ennek egyenes következményeként ők maguk is elveszítik kapcsolatukat a földdel. El fognak veszni az Izrael földjéről.

Ugyanígy, ha követik az Isten törvényét, és ezzel közelebb hozzák az Istent az Ő világához, azzal az Isten jelenléte gyarapodik a világon, és ennek egyenes eredménye az anyagi gyarapodás, azaz a fizikai előrehaladás és bőség – több gabona, több must, több olaj.

Összegzésképpen: ha tehát közelebb hozzuk az Istent az Ő világához a parancsolatok teljesítésével, annak nyomában jár a fizikai bőség. A fizikai dimenzió közvetlen gyarapodást élvez, ha közelebb kerülhet a Teremtőhöz, ha több az isteni benne. És minél messzebbre vonul vissza az Isten a világtól, annál inkább csökken a fizikai bőség és gyarapodás – egyszerűen azért, mert ezek is egyek. Mind része az Istennek. Tehát minél több a spiritualitás és a szentség, annál nagyobb bőségben van a fizikai világ. És viszont: ha a spiritualitás és a szentség szintje csökken, a fizikai világ is vele fogyatkozik.

Az isteni mindenhatóság végső kifejeződése a messiási korban

Nem csoda hát, hogy a messiási korszakhoz, melyben a szentség és az isteniség vesz uralmat az egész földön, a túlaradó anyagi bőséggel kapcsolatos ígéretek kötődnek, a halál, a háború és a betegség vége, az öröm, a béke és a bővelkedés áradása. E két dolog szoros belső kapcsolatban áll. A messiási korszakban, amikor az Isten egysége a világgal eléri majd a zenitjét, mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz, hogy a világ valójában az Isten önnön kiterjeszkedése, az anyagi világ is eléri a tökéletességet. Amint az Isten spirituális világossága eléri teljességét, leginkább kendőzetlen intenzitását, ugyanúgy a fizikai világ is, mely szintén az Isten része, tökéletessé lesz.

Jákob vágya a békére

A megnövekedett isteni jelenlét és a vele együtt járó fizikai gyarapodás közti kapcsolat megértése alapján magyarázza meg a lubavicsi rebe Rási Tóra-kommentárjának egy rejtélyes szakaszát, melyben a *Brésit*hez fűzött midrási magyarázatokkal foglalkozik. Az „és Jákob lakott atyja tartózkodásának országában, Kanaán földjén”⁷⁰² szavakat Rási a következőképpen kommentálja: „Jákob békében kívánt lakozni (*lésév*), de jöttek a Józseffel kapcsolatos megpróbáltatások. Az igaz ember békében kíván élni; az egyedüli Szent, áldassék, azt mondta: »Nem elegendő az igaz embernek, ami az eljövendő világon van elkészítve a számára, már ezen a világon (is) békében akarnak élni!«”

A néhai lubavicsi rebbe, Menáchem Schneerszon rabbi felteszi a kérdést: hogyan lehetséges, hogy Jákob, aki annyira odaszánt volt az Isten akaratának teljesítésében, hogy a többi ősatyával együtt a „harcis szekér” nevet kapta, hirtelen azzal foglalkozzék, hogy béke legyen a jutalma, és vége legyen a megpróbáltatásainak? Ha valaki ennyire odaszentelte magát az Istennek, ne tudná, hogy ha valami fontos ebben az életben, az a kemény munka és az Isten akaratának teljesítésére való szüntelen igyekezet, nem pedig a béke és a könnyű élet?

A Rebbe elmagyarázza, hogy ezzel együtt Jákob – elődeitől, Ábrahámtól és Izsáktól eltérően – messzebbre jutott bárki másnál a spirituális és a fizikai világ közötti egy-

⁷⁰² *IMózes* 37:1.

ség megteremtésében. Ábrahám és Izsák erőfeszítései első helyen az *Ácilut*, a kiáradások magasabb, spirituális világát célozták meg, de Jákób, aki a maradandó isteni nép alapítója a földön, igen messzire jutott az anyagi és szellemi világok egyesítésében.

Tehát az volt az ő vágya, hogy ennek az egyesülésnek a hatása legyen olyan teljes, hogy az ő szellemi cselekedetei és Isten iránti hűsége nyissa meg az útját a fizikai gyarapodásnak és áldásnak.

Jákób boldogsággal és békességgel kapcsolatos kívánsága tehát nem az volt, hogy az Isten iránti hűségéért cserébe „ellenszolgáltatást” kapjon. A kívánsága inkább az, hogy még közelebb kerüljön az Istenhez, még szorosabb kapcsolatban lehessen vele. Jákób azt kívánta, hogy ő és az általa beteljesített parancsolatok olyan fokú egységet teremtsenek Istennel, hogy annak közvetlen hatása legyen a fizikai világra általánosságban, és az ő életére különösen is. Ha ő hűségesen szolgálta a Teremtőjét, annak gyümölcse szükségszerűen béke és gyarapodó élet.

Tehát a „jutalomban részesülni” nem valamiféle „ellenszolgáltatást” jelent az Istentől az embernek, aki teljesíti a parancsát. Minden spirituális cselekménynek van fizikai vetülete is, és ezt látjuk mi jutalomként. És ha valaki spirituális tettet hajt végre, annak kihatása van a fizikai, természeti síkon is. Minden spirituális cselekedetnek van spontán, tapasztalható kifejeződése és utóhatása, azaz az isteni tett megnyilvánulása a fizikai világban.

A jutalom bizonyossága a világ és Isten egységének

Tehát az a tény, hogy van fizikai jutalmazás és büntetés, nem „von le” a judaizmus értékéből, és nem csökkenti az emberi motiváció értékét. Nem is rontja meg az ember őszinteségét, elszántságát, Isten iránti odaadását. Éppen ellenkezőleg: az, hogy van fizikai jutalom, a Tóra és a parancsolatok igazságának bizonyossága a fizikai világban. Mert megmutatja, hogy a Tóra és a parancsolatok megtartásának fizikai hatása is van a világra, közvetlen gyümölcse, megnyilvánulása a fizikai síkon: jutalmazás vagy büntetés formájában, ami megnöveli vagy csökkenti az ember jelenlétét a fizikai világban. A javai gyarapodnak, vagy megfogyatkoznak. Ez egy közvetlen bizonyossága a Tóra igazságának a fizikai világban. Megmutatja, hogy a Tóra nem csupán „a mennyei világé”, hanem szilárdan kötődik a földhöz is. Megmutatja, hogy a Tórának nem egyszerűen „van köze” a mindennapi élethez és tevékenységhez, hanem a Tóra egy az emberi élettel és az ember problémáival. Isten szava nem valamiféle idegen, „ürbéli” jelenlét a földön, hanem része és alkotóeleme a teremtett univerzumnak.

Ha nem volna jutalmazás és büntetés, azaz nem volna közvetlen fizikai gyümölcse a szellemi cselekvésnek, az annak lenne a jele, hogy nincs közlekedés a fizikai és a spirituális világok között, és hogy ezek egymástól független és elkülönült létezők. Úgy nézne ki, mintha a spirituális és a fizikai világok egymástól teljes függetlenségben léteznének, egyiknek nem volna semmi hatása a másikra. De az, hogy van fizikai jutalmazás, megmutatja, milyen szorosan egybe van fonódva a fizikai és a szellemi világ. Voltaképpen ez a legékesebb illusztrációja annak, hogy a fizikai világ is isteni alkotás, nem jogos az a különbségtevés, ami az egyiket mindenestül szentnek és szelleminek, a másikat meg mindenestül tisztátalannak mondja. Az egyetlen igazi különbség, ami a magasabb rendű spirituális és az alacsonyabb rendű fizikai világ között fennáll, az az, hogy a magasabb rendű világokban az Isten jelenléte látható, a mi világunkban pedig – bár éppen úgy jelen van –, a jelenléte rejtett és leplezett.

Az a kérdés, amint fentebb tettünk fel a jótékonyág kapcsán, az istenségről való felületes ismeretről árulkodik. Azt kérdeztük, miért van, hogy a spirituális cselekedet – mint mondjuk az adakozás – eredménye anyagi jutalom. Nem rontja-e ez meg az önzetlenséget? Ez a fizikai jutalmazás nem szennyezi-e be a parancsolat teljesítésének szellemi oldalát? Ilyen kérdést csak az tesz fel, aki a spirituális és szellemi dimenziókat egymással ellenséges, sőt egymást kizáró valóságoknak gondolja. Láthatólag senki sem kérdőjelezi meg azt a tételt, hogy a parancsolat teljesítése nyomán az ember növekszik a szentségben és az istenhez való hasonlatosságban. Amit a jelek szerint nem szívesen fogad el az ember, az az, hogy a *micva* teljesítésével együtt járjon az anyagi gyarapodás, az egészség, javak. Miért olyan nehéz ezt elfogadni? Mert akárhányszor halljuk is, az ember füle gyorsan kiveti magából azt a gondolatot, hogy ez a világ tényleg isteni volna, része az istenségnek. Nem úgy néz ki, tehát nem fogadjuk el rejtett szellemi természetét. De ha befogadjuk ezt az igazságot, nem jelent problémát, hogy elfogadjuk – sőt hogy elvárjuk! – a minden *micva* teljesítésével együtt járó közvetlen fizikai gyümölcsöket, a gyarapodást, és hogy a bűnnel pedig együtt jár a fizikai létezés fogyatkozása is.

Ezért olyan fontos tartóoszlopa a judaizmusnak a jutalmazás és büntetés koncepciója. A világ azért lett teremtve, hogy az Istennek otthona legyen a legalacsonyabb rendű világban, a fizikai síkon, és ehhez az kell, hogy az ember hívja be a világba az Istent. Az embernek a cselekedetei által kell demonstrálnia, hogy az istenség nem valami idegen vagy ellenséges létező az anyagi világban. Ezért kapta az ember azt a parancsot, hogy használja a fizikai világot az Isten szolgálatára. De még ezt is félreérthetné valaki, mint ha az Isten rákényszerítése volna a világra. Úgy is lehetne értelmezni, hogy a parancsolat teljesítésével csak vesszük a fizikai létezőket, és tekintet nélkül azok összefüggő tulajdonságaira, kényszerítjük az Isten imádatára. De valójában az ember minden cselekedete, akár összhangban van az Isten akarásával, akár ellentétes azzal, azt mutatja meg, hogy az istenség nem rákényszerített erre a világra, hanem a világ maga isteni eredetű. Még csak nem is az ember teszi azzá. Az ember csak leleplezi, nyilvánvalóvá teszi a föld rejtett isteni voltát, és így alkalmazhatja a fizikai létezőket természetes módon az Isten szolgálatában.

A judaizmus tanítása, miszerint az embernek nem szabad azzal az indíttatással szolgálnia az Istent, hogy jutalmat érdemeljen, amint az *Atyák tanításai* mondja: „Ne legyél olyan, mint az a szolgáló, aki csak a javadalomért szolgálja az ő urát”, vagy Maimonidész szavaival: „Ne mondja senki: »Azért teljesítem a Tóra parancsolatait, azért tanulmányozom a bölcsességét, hogy minden áldás, ami benne felsoroltatik, az enyém legyen«, nos ez semmiféle ellentmondásban nincs az általunk előadottakkal. A Misna rabbijai és Maimonidész azt mondják ezzel, hogy senki se legyen olyan ostoba vagy felületes, hogy azt higgye, azért szolgáljuk az Istent, mert hasznunk van belőle. Nem szabad annyira tompának lenni, hogy a jutalmazás és büntetés koncepcióját így kiforgassa valaki, és azt higgye, hogy az Isten a személyes nyereség ígéretével csalogatja az embert a szolgálatába. Ha valaki efféle motivációval szolgálja az Istent, elvétette a jutalmazás és büntetés célját, teljes tökéletesen.

A jutalmazás és büntetés, mint feljebb kifejtettük, az Isten és a világ közti egységet mutatja meg, és megmutatja az ember és az Isten egységét is. De ha valaki mégis a személyes jutalom ígéretére tekintettel szolgálja az Istent, csak azt mutatja meg, hogy amit az Isten akar, meg amit az ember akar, az nagyon nem ugyanaz. Az Isten és az ember így nem alkot egységet, csak annak bizonyosságául szolgál az ilyen, hogy az ember egyedül azért teljesíti az Isten akarát, mert az a személyes érdekeit szolgálja. Azt jelenti ki ezzel az ilyen ember: „Az Istennek is megvan az akarata, meg nekem is a magamé. És

ez a kettő nem ugyanaz. De ha úgy lehet meg, amit én akarok, ha megteszem, amit Ő akar, hát megteszem.” Ez olyan attitűd, amitől a Bölcsseink óva intenek minket, ne vegyük magunkra. A Tóra és a parancsolatok beteljesítésével az embernek meg kell ismernie a tökéletes összhangot az Isten akarata és a sajátja között.

Ez a válasz arra a kérdésünkre is, hogy miért kap a zsidó hívő jutalmat az Isten szolgálatáért, ha egyszer nem bérmunkás. A Tórában itt is és ott is mint az Isten „szolgái” vannak említve a zsidók, nem pedig mint bérmunkásai. Továbbá – mondják – a zsidóságnak nincs is más identitása, mint hogy ő az Isten népe, és arra van teremtve, hogy az akaratát szolgálja. Miért jár hát bármiféle jutalom az elvégzett munkáért?

A válasz az, hogy a jutalom elfogadása éppen nem mond ellent, sőt inkább világosan jelzi a tényt, hogy a zsidó egységben van az Istennel, és hogy nincs is más identitása, mint az Istennel való azonosulás. Az, hogy minden szellemi cselekedetnek, amit a zsidó hívő elvégez, közvetlen fizikai eredménye van, a bizonyosága a ténynek, hogy az Isten és az Ő népe egyek. Tehát az ő szolgálói státuszuk, az Isten akaratát teljesítő hűség és alázatos voltuk külön megerősítést nyer azáltal, hogy valahányszor egy zsidó közelebb kerül az Istenhez, mert az ő parancsának engedelmeskedik, a fizikai létében gyarapodik. Növekszik azáltal, hogy közelebbi kapcsolatban van az Istennel, minthogy elkötelezett szolgája neki, akire spirituálisan és fizikailag is hatással van az Urához való közelléte.

8. fejezet

Az önmegtágadás harca az önmegvalósítással

Az állandó konfliktus

Ennek a szakasznak az utolsó két fejezetében vissza fogunk térni a címben megfogalmazott konfliktushoz, az önmegvalósítás és az önmegtágadás közti állandó feszültség problémájához. Már tárgyaltuk, hogy a judaizmusban milyen szükség mutatkozik az egymással antitézisben álló két tényezőre, egyfelől az önmegvalósítás és önmegerősítésre, amilyen például a szabad akarat gyakorlása, az Isten iránti szeretet befogadása és a Tóra tanulmányozása, másfelől az önmegtágadásra és önfeladásra, például a mennyei iga felvállalása, az istenfélelem befogadása és az isteni parancsolatok teljesítése terén – tekintet nélkül arra, mennyire értjük azokat. Ezek az egymással ellentétes érzelmek felfedezhetőek a jutalmazás és büntetés terén is, az előbbi az önmegerősítés és önmegvalósítás felé hat, az utóbbi az önfeladás irányában.

Igazság szerint, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a dolgot, azt találjuk, hogy ez a konfliktus a személyes létezés és annak feladása között, a passzivitás és az aktivitás között nem csak a judaizmus problémája. A mindennapok személyes traumája ez. Mindannyian tapasztaljuk folyton, hogyan alkotják az életünket konfliktusok, melyekben az embernek döntenie kell, hogy passzív vagy aktív szerepet kíván játszani, mikor lépünk fel igényekkel és mikor álljunk félre, miben legyünk résztvevők és miben „csak” megfigyelők. Filozófusok és laikusok sokasága boncolgatta már a feszültségekkel és állandó ingadozással teli életnek ezt a „drámáját” és „gyötrelmét”. Ez a konfliktus minden nagyobb világmagyarázatban megtalálható, hívják akár jinnek és jangnak, illessek akár – mint a kabbalában – *ilá vöálul* vagy *ráco vesuv* névvel, vagy a görög filozófiában éppenséggel az ellentétes minőségek tanának. A lényeg az, hogy ez a feszültség

univerzálisnak tűnik, s a judaizmus szerint ez azért van így, mert egy valódi és egyetemes dialektikus viszonyra reflektál a probléma, és eredetét az istenségben magában találhatjuk meg. Az Istenben is vannak körülhatárolt és korlátlan tulajdonságok, transzcendens és immanens jellemzők. Descartes álláspontja a transzcendentális Istenről és Spinozáé az immanens Istenről tehát a maguk részéről mind tartalmazhatnak érvényes kijelentéseket.

Ez a két dimenzió valóban kibékíthetetlen volna? Nem, inkább nagyon is fontos alapjai az emberi kreativitásnak és talán az életnek magának is; az életet küzdelem az „én” és az azon túli dolgok közti feszültség jegyében, a mikro- és a makrokozmosz között. Ezért mondják, hogy a békességet igazán az ember a százhusz éve elteltével a sírban leli meg, mert az életben magában kevés a béke és a harmónia. No de mi az igazi természete ennek a konfliktusnak?

Az élet nehéz, mert az ember állandó áramlásban van. Mintha kétfelől nyomná két szélsőség, az egyik afelé, hogy erősítse meg, érvényesítse az „énjét”, a másik a passzivitás állapota felé tereli. Igyekszünk fenntartani az egyensúlyt, megcélozni valamiféle középútat. De az egyensúly fenntartása nem mindig egyszerű. Maimonidész szerint⁷⁰³ az egyensúly megelégedése e két pólus között, az apátia és a teljes aktív részvétel között az élet sikerének és a boldogságnak a kulcsa. Minden feszültségek közül, amelyekkel az életben szembesülünk, ez a legjelentősebb, a legtöbb hatással ez bír ránk, és ezzel a legnehezebb megbékélni.

Az aktivitás és a passzivitás konfliktusa személyes életünkben

Ez a dinamikus feszültség az emberi élet szinte minden területén fellelhető. Vegyük példának azokat a kétségeket, amelyek az emberi kapcsolatokban jelentkeznek. Az alaphelyzet az, hogy két ember igyekszik közelebb kerülni egymáshoz, de sosem tudja igazán, mikor legyen asszertívabb a kapcsolatban, és mikor legyen passzívabb. Mikor engedje a nő, hogy levegyék a lábáról, és mikor álljon a sarkára, nehogy kihasználják? A mai társadalomban a kortárs feminizmus és a nők szerepét hagyományosabb keretek közt elgondolók közti harc voltaképpen a körül a kérdés körül forog: szerepe-e a nőnek, hogy agresszívebb legyen és felvállalja a küzdelmet a férfivilágban, vagy legyen elégedett egy passzívabb szereppel, ami jobban illeszkedik a nőiségről vallott hagyományos nézetekhez? De ugyanezzel a problémával szembesül a férfi is egy kapcsolatban. Egyensúlyoznia kell, mikor részesítse előnyben a hagyományosabb szerepet mint kezdeményező és a romantikus kapcsolat folyamatának meghatározója, miközben nem akarja eltiporni és leuralni a nőt, akit szeret, nehogy teljesen egyoldalú viszony legyen az eredmény. Ebben a kontextusban a konfliktus a függetlenség–függés között zajlik.

Ez már átvezet bennünket a ma társadalmának egyik legzajosabb problémájához, a nemek harcához. Amíg egykor úgy tűnt, megvan a világos határ, amely a férfivilágot a nőitől elválasztja, az előbbinek hagyva a vállalkozó szerepét, aki nap mint nap elhagyja az otthont, és pénzt keres, míg a nő engedelmesen otthon marad – nos, a dolgok alapvetően megváltoztak azóta. A nő immár nem elégszik meg a passzívabb szereppel, igényekkel áll elő, és megszerzi a jogát, hogy azonos ambícióval és agresszivitással keresse a vagyont, a hatalmat, a karriert, a hírnevet. Hasonlóképpen, míg korábban hallgatólagos vélekedés volt, hogy a férfi az, aki romantikus kapcsolatot kezdeményez, és „meghódít-

⁷⁰³ *Hilchot Déot.*

ja” a nőt, manapság tökéletesen természetesnek számít, ha fordítva zajlik a dolog. A kérdés csak az, vajon maradt-e becse és értéke a passzivitásnak, és ha igen, ki vállalja magára? Talán itt az idő, hogy a férfi legyen passzívabb, ahogy a nő viszont egyre agresszívabb.

Ugyanígy állunk a szülő-gyermek viszonyal: a gyereket egyrészt a szülőnek kell táplálnia, nevelnie, míg elér az érett korig, és ez a folyamat egy igen hosszadalmas, főként passzív szakasszal veszi kezdetét. De ahogy telik az idő, a gyerek egyre jobban kibontakozik a szülői felügyelet bábójából, és saját lábain álló felnőtt emberré lesz. Az egyensúly itt is nagyon fontos. Ha túl korán van része túl nagy függetlenségben, az egy életre megsebezheti a gyereket. Másrészt viszont, ha a szülői irányítást túlfelül passzívan fogadja, a gyermek érzelmileg teljesen életképtelen maradhat. A szülőnek is meg kell tanulnia, hogy ne uralja le a gyereket, se túlzott kényeztetéssel, se túlzott szigorral és elvárásokkal. A szülőnek fogékonyan kell lennie a generációk közti szakadékokra, a fiatalabb generáció igényeire, szükségére. Másrészt viszont, ha a szülő túlfelül passzív, a gyermek nem kapja meg azt a figyelmet és iránymutatást, amire pedig szüksége van, szeretethiányos vagy elvadult lesz. Ez a konfliktus a felelősség és a szabadság harcaként írható le: a szülőnek is szüksége van önmegerősítésre a szerepében és a gyermekért való felelősség felvállalására, és arra is szükség van, hogy bizonyos területeken passzívabb legyen és adjon teret a gyermek személyes fejlődésére. Ugyanígy áll a helyzet akkor is, ha a szülő idős, és ő szorul a gyermekére. A gyermeknek el kell döntenie, meddig terjednek a rászoruló szüleiről gondot viselő gyermek kötelességei, és hol kezdődik saját független élete és szabadsága. Például hogy az idős szülőről való gondviselés nem fogja-e felemészteni a szűkebb család teljes magánéletét, megkeseríteni a házastársunk életét?

Ugyanígy konfliktushelyzetek állnak elő a globálisabb személyközi kapcsolatokban is, amilyen például a politikai vezető és a nép közötti viszony. A vezetőnek egyrészt magabiztosnak kell lennie, felvállalni a kezdeményezést a népe javára és a jobb idők eljövetele érdekében, másrészt és ezzel egyidejűleg elfogadással kell lennie, érzékenyen a népe szükségére, nehogy feliratkozzék a megvetett diktátorok és önkényurak közé. Ez a konfliktus a hatalomgyakorlás és a felelősség konfliktusa.

Hasonlóképpen tudnia kell a vezetőnek egyensúlyozni a diplomácia, a gesztusok, a háború és a cselekvés világában. Két hatalom közötti konfliktus esetén rendszerint az első lépéseket a diplomácia terén kell kezdeményezni, de nem minden esetben, lehet súlyos tévedés is [a diplomáciai útkeresés]. Egy népnek tudnia kell, mikor vállalja fel az ellenségeskedést és az erőteljes fellépést, és mikor legyen engedékeny és baráti.

Ugyanígy konfliktussal szembesül a katona, a harcos a hazája iránti felelősségértől hajtva. Birokra kel benne a személyes előrehaladás – hogy kitüntesse magát – sürgető igénye a népe és a vele együtt csatázó bajtársak szükségével. Meddig maradjon passzív és a parancsolatok engedelmes végrehajtója mint jó katona, és mikor törjön ki a parancsok keretei közül, és tegye magát különlegessé nagy bátorságot igénylő hőstettekkel? Ez a konfliktus az önbecsülés és a kötelesség konfliktusa.

Ugyanez áll – bár kevésbé dicsőséges terep – az alkalmazott–munkaadó viszonyra. Hol húzza meg a határt az alkalmazott, meddig legyen elsősorban és szigorúan munkavállaló, aki hűséges a céghez és a munkaadója kívánságait teljesíti, és mikor legyen agresszív és ambiciózus pályakezdő, aki előléptetést akar és a szolgálatai nagyobb megbecsülését? Sok munkavállalónak kellett már megbirkóznia ezzel a nehéz dilemmával, nem lévén teljesen biztos benne, mikor van ott az ideje a fizetésemelés és az előléptetés

igénylésének. Hasonlóképpen, a munkaadónak is meg kell tanulnia egyensúlyozni a jogos elvárások közt, melyeket ő támaszthat a munkavállalói felé, és az ő személyes aspirációikhoz való alkalmazkodás közt, melyek sikert és előrehaladást kívánnak, és nem feltétlenül vágnak egybe a cég érdekeivel.

Egy másik kulcsterület, ahol az ilyen konfliktus nagyon is jellemző – és rendszerint megelőzi az ember életében a munka világában jelentkező konfliktusokat – a tanár–diák viszony. A tanítvány valaki más tudásának befogadója, tehát szinte teljesen passzív szerepet játszik a viszonyban. Ahogy mondani szoktam a *jesivában*: a jó tanuló nem az, akinek jó feje van, hanem akinek alkalmas hátsó fele van... Aki képes végigülni és végighallgatni. A világ minden agya együtt sem képes ellensúlyozni a tanulni vágyás hiányát.

De van a tanulói létnek másik oldala is. A tanítvány csak akkor profitál a folyamatból, ha nem csupán táplálkozik az idősebb bölcsességéből, hanem egyszersmind használatba veszi és fejleszti saját veleszületett értelmi és analitikus képességeit. A tanítvány nem csak tanul a mesterétől, hanem inspirálja is, versenyez vele. Arra kell törekednie, hogy *önmagát* tanítsa, és ennek részeként kihívással illesse, megkérdőjelezze a tanítója elképzeléseit, azaz hogy megerősítse önmagát. El kell találni az egyensúlyt. Hasonlóképpen, a tanítónak sem szabad agresszívnek lennie, mikor a tudást elplántálja a tanítványokban, hanem érzékenynek kell lennie mindegyikük személyes szükségére, nehogy érzéketlen és gondatlan oktatórobottá szürküljön. El kell találni az egyensúlyt. Ez a konfliktus a személyes fejlődés és a csendes befogadás közötti konfliktus.

A *jesivában* a legsúlyosabb konfliktus, amivel az ember szembesül: a tudás befogadása és önmagunk fejlesztése valamint a tudás továbbadása és a mások iránti elkötelezettség között feszül. Egyrészt a *jesivába* éppen azért megy az ember, hogy tudásra tegyen szert, és hogy minden idejét a tanulmányoknak szentelje. Ugyanakkor a Tóra hosszasan foglalkozik azzal – és igen hangsúlyos módon –, hogy aki csak magának tanul, és nem osztja meg másokkal a tudását, az önző és méltatlan. Mit lehet hát tenni? A vehemens tanulás minden pillanatával fejlődik az ember belső énje és terjeszkedik a tudása. És minden pillanattal, amit másoknak szánunk, nem pedig a magunk érdekeinek érvényesítésére, nyerünk valamicskét az igen áhított megkönnyebbülésből, hogy végre nem magunkkal foglalkozunk intenzíven. Ez a konfliktus a személyes aspirációk és a közösségi érdek, az individuum jogos igényei és a közösség iránti kötetmek közötti konfliktus.

De ugyanez a konfliktus jelentkezik az önmagunkkal való kapcsolatban is. Az elménkben szüntelenül zajlik a csata a fölött, mikor legyünk elégedettek azzal, amink van, és mikor akarjunk többet, és lássunk neki a megvalósításának. Ez a konfliktus, ami a passzivitás–agresszivitás közti feszültség egy drámai megnyilvánulása, az elégedettség és az ambíció közti konfliktus. Egyfelől az ember legyen hálás azért, amije van, és legyen elégedett. Másfelől viszont energikus ambíciók nélkül, ha az ember nem veti magasra a tekintetét, nem is érhet el magaslatokat, s az emberiség vívmányai ma elhanyagolhatóak volnának. A vak ambíció viszont megalomániához és önpusztításhoz vezet. El kell találni az egyensúlyt. Tudnunk kell, mikor van ideje az eladásnak, és mikor a vásárlásnak. Tudni kell, mikor jó megirigyelni a felebarátunk sikerét, és mikor jó megelégedni azzal, amit elértünk. Tudni kell egyensúlyban tartani az elért eredmények fölötti megelégedettséget és boldogságot a még el nem ért dolgokhoz fűződő ambícióval. Voltaképpen ez a konfliktus a legnagyobb ellentétek nyelvén írható le: élet és halál

konfliktusaként, amelyben az élet az ember legaktívabb és legintenzívebben megvalósuló önmaga, a halál pedig az inaktivitás és a passzivitás maximuma.

A hagyomány és a személyes istenkapcsolat konfliktusa

De talán egyetlen más viszonyban sem jelentkeznek úgy ez a dinamikus konfliktus, mint az Isten–ember viszonyban. Ez a konfliktus a vallásgyakorlás minden szintjén jelentkezik. Például állandó a konfliktus a hagyomány, a kreativitás és az újítások közt. Egyfelől az embernek felelnie kell az isteni elhívásra, melyet generációk hosszú sora közvetít. Másrészt viszont a vallásgyakorlásnak is érzékenynek kell lennie minden egyes életkorra, életszakaszra, és alkalmazkodnia hozzá, anélkül, hogy a lényegét megrontanánk. Nem könnyű feladat.

Ezzel a konfliktussal szüntelenül szembesülök, különösen, ami az imákat illeti. Miért kell nekünk ugyanazt az egy imát naponta háromszor is elmondanunk. Nem lenne sokkal élvezetesebb, sőt Istennek is tetszőbb, ha fognák a gitárt, és a zöld mező közepén énekelnék hálaéneket Istennek – ahelyett, hogy hagyományos héber varázsigéket mormoljunk az imakönyvből.

Azután ott van az az ősi dilemma az Isten-ember kapcsolatban, mikor fogadja el az ember az Isten parancsolatait, és mikor tehet fel kérdést, mikor kérdőjelezhet meg valamit? Ha úgy érzi valaki egyik-másik parancsolattal kapcsolatban, hogy az irracionális, nem is az Istentől való, sőt talán nem is szellemi. Joga van ilyenkor ellenvetést tenni, megkérdőjelezni? Hangot adhat-e valaki az erkölcsi természetű kifogásának? Ha valaki úgy érzi, hogy közelebb tudna kerülni az Istenhez, vagy úgy tudna bekapcsolódni a judaizmusba, olyan módon, mely a judaizmusban nem ismert, szabad-e neki? Meddig lazíthat az ember joggal a vallási kötelek, odaszántság szoros gyeplőjén, és engedhet önmagának? Az Isten bizony világossá tette a számunkra, hogy nem kíván engedelmes robotokat a szolgálatában. De azt sem akarja, hogy az ember ledobja magáról a mennyei igát, és önmaga szabja meg az istentisztelete kereteit, alapjait.

Meddig kell elfogadni az isteni ítéletet?

Ugyanez a konfliktus vezet bennünket a leginkább feloldatlan és legfájdalmasabb vallási vitához: a szenvedés problémájához. Ha valaki az igazság nagy-nagy sérelmének lesz tanúja, mint amilyen például az egymillió gyermek meggyilkolása volt a holokauszt idején, van-e joga kérdéseket feltenni? Lehet-e úgy hűséges zsidó hívő, ha kérdéseket tesz fel? El kell-e fogadnia az Isten döntéseit vakon és kérdések nélkül, ahhoz, hogy igaz lehessen? Meddig maradjon csendben az ember, és fogadja el, amit tapasztal, az Isten akarataként, és mikor kiáltson fel, hogy ez a tragédia mintha már ellentmondana azoknak a törvényeknek és szabályoknak, amelyeket maga az Isten fektetett le a Tórában, és a zsidó népnek adatott ígéreteknek, melyek az Ő, a Teremtő szeretetéről, együttérzéséről és megbocsátásáról szólnak? Ha mindig csendben maradunk – bár megőriztük a hitünket –, azt kockáztatjuk, hogy érzéketlenné válunk az emberi szenvedés mint olyan iránt. El kell találni az egyensúlyt.

Parancsolatok és szabad akarat

Végezetül – amit fentebb már részletesebben tárgyaltunk – van efféle konfliktus a judaizmusban magában is, mely egyfelől határozottan vallja, hogy az embernek szabad

akarata van, és hogy a vallásgyakorlásnak nincs értelme, ha az ember nem gyakorolja e szabad akaratát, másrészt viszont azt is vallja, hogy az embernek alá kell vetnie magát az Isten uralmának. A judaizmus azt kívánja meg az embertől, hogy ő maga *döntson* úgy, megváltik e döntési szabadságától, és az Isten szolgálatát választja. Hogyan lehet kibékíteni e két tanítást?

Azután ott van a Tóra és a parancsolatok. A Tóra, mint fentebb tárgyaltuk, az ember aktív részvételének reprezentánsa az Isten–ember viszonyban – annyiban, hogy igényli az ember magasabb rendű értelmi képességeinek használatát. De a parancsolatok, az ember passzivitásának és a Mindenhatóval fennálló kapcsolatában való megnyugvásának kifejezői – annyiban, hogy sokuk felüláll az értelmén, és még azokat is, amik racionálisak, nem másért kell megtartanunk, hanem mert ez az Isten akarata. Azt is említettük, hogy a Tóra és a parancsolatok hordoznak elemeket egymás jellemzőiből is. De hogyan várható a hívő zsidótól, hogy a judaizmusnak ezeket az egymással antitézisben álló rendszereit és az általuk támasztott követelményeket kibékítse a gondolkodásával?

A lélek vágyódása és küldetéstudata

A zsidó misztikában fontos gondolat a *ráco-vesuv* koncepciója, azaz a léleknek az a vágya, hogy elváljon a testtől, míg kötelessége, hogy a testben maradjon. Ez a konfliktus a lélekben két világ közötti: megszerzett földi birodalma és elveszített mennyei világ között – ahol az isteni jelenlétben sütkérezhetett – vívódik. Egyfelől a lélekben állandó a sürgetés, hogy elváljon a testtől, és visszatérjen léte forrásához. Menekülnek a fizikai világból, és mint valami mágnes vonzza vissza a dicsőség, amit elveszített. Másrészt viszont a lélek megérti, hogy célja van a teremtésnek, és hogy célja van az alászállásának, ez pedig az, hogy életet adjon a testnek, és dolgozzék e világ átalakításán tisztátalan dimenzióból a királyok Királyának szánt otthonná. Tehát valahányszor nekiindulna az egeknek, és el akarná hagyni a testet, emlékeztetnie kell magát a küldetésére, és visszatérni a földre. Ezért hasonlít a lélek annyira a szüntelenül lobogó lánghoz. Állandó izgalomban, izzásban van, s a kiterjeszkedéseit mindig összehúzóds követi.

Egy fokkal kevésbé misztikus terepen is tapasztaljuk ugyanezt a konfliktust: a materializmus és a spiritualitás közötti ingadozásunk terén. Van idő, amikor semmi más nem érdekel minket, csak az új kocsis, az új ház meg a szép ruha. És akkor hirtelen ezek mind üresnek tűnnek, nem elégítenek ki többé, és azon kapjuk magunkat, hogy valami magasabb után sóhajtozunk...

Gyakran láthatunk hívőket csak úgy betérni a zsinagógába. Nem rendszeres látogatók, nincs különösebb oka annak, hogy eljöttek. Mikor megkérdezzük, mi járatban vannak minálunk, sokszor csak azt mondják: „Úgy éreztem, be kell jönnöm.” Mások zsidósággal kapcsolatos tanulmányokat akarnak folytatni, vagy efféle olvasnivalót kérnek, egyszerűen csak azért, mert úgy érezték, „kezdeniük kell valamit a zsidóságukkal”. Indítást éreznek arra, hogy mélyebben elmerüljenek a saját hagyományaik felfedezésében, de semmi közelebről megfogható, meghatározható céljuk nincs.

Az ilyen ihletett pillanatok hatása rendszerint nem tartós. Ritkán vezet bármi értelmesebb vagy fontosabb történéshez, de mégis a lényünk legmélyén lévő feszültségről árulkodik a jelenség. Szellemi lények vagyunk, akik testben élnek, vagy anyagi létezők lélekkel? Mi jön előbb, a lélek vagy a test?

Mindegy, mennyire lényegtelennek tűnnek a fentebb sorolt konfliktusok, megrabolják az ember önbizalmát és békességét. Mintha az ember hibrid volna, egymás ellenében ható gravitációs tényezőkkel a belsejében: az egyik eltávolítana önmagunktól, a másik önmagunk felé lökne. A konfliktus feloldása, ha egyáltalán lehetséges az ilyesmi, mérhetetlenül szükséges. Ennek a konfliktusnak a mélyebb megértése – mellyel a következő fejezetünk foglalkozik – segíteni fog a megoldás fellelésében.

9. fejezet

Dualitás Isten természetében: Férfi- és női-princípium az istenségben

A termékenyítő és a befogadó

Az eddigiekben tárgyalt konfliktus természetének megértésében és feloldásában sokat segít, ha átlátjuk, hogy ez a konfliktus mindenben jelen van. Az embernek ez a dualitása, a passzív és agresszív dimenzió a teremtés minden szintjén és formájában megvan. A teremtésben minden átadóra és befogadóra, aktív és passzív félre osztható. Vegyük példának azt, amit az Isten a legelőször megalkotott a világ teremtésekor: az eget és a földet. A teremtés legkezdetén, még Ádám és Éva és az állatok előtt a Teremtő már behozta az Ő teremtésébe a férfi- és női alkotóelemet, vagy mondjuk inkább „termékenyítőnek” és „befogadónak”. Az ég esőt és áldást bocsát a földre, és az élettől áradó buja zöld vegetáció formájában adja vissza, amit kap. Az ég biztosítja a szükséges életadó szubsztanciát, melyben benne van a lehetőség, és az a befogadó és feldolgozó elem, a föld működése révén materializálódik. A világegyetemnek ez a duális, két fél által alkotott egységre épülő tendenciája folytatódik később a hím és nőtény állatok, majd betetőzésükkel a férfi és társa, a nő teremtésével. De még a lélektelen létezőkben is felfedezhető ez a dualizmus. A lélektelen világról is elmondhatjuk a kabbala nyelvén, hogy „fényből és edényekből” áll, vagy modernebb fogalmakkal: valamiből, ami befogad, és megint valamiből, amit befogadnak. Például: a folyékony dolgokat üvegbe kell tölteni, hogy együtt maradjanak, a búzamaz csak a héjában növekszik, a rádióhullámokat vevővel kell felfogni, az információt könyvben vagy az elménkben kell raktározni. Röviden: a világban minden olyan dolgokból áll, melyek egymás befogadására képesek. Azaz másképpen mondva: két fő szférára oszlik az empirikus világ, cselekvőre és befogadóra: az egyik felöleli a másikat.

Hogy magunk elé tudjuk képzelni, mondjuk azt, hogy a világ körökre és vonalakra oszlik. A körök a befogadót jelképezik, azaz a világnak azt a részét, mely befogadja a másikat, és felneveli. A vonal azt a részét jelképezi a világnak, mely ad, termékenyít és melyet a körök befogadnak. A vonalban olyan lehetőségek rejlenek, melyek a körökben fejlődnek majd ki.

A kabbalában, a zsidó misztikában ez a férfi- és női princípium közti feszültségként van leírva; a női jelképezi az Isten passzív, korlátok nélküli természetét, ezért tud életet adni a gyermeknek, a férfi jelképezi az Isten aktív, korlátosabb természetét. Ez a különbség a férfi és a nő anatómiai felépítésében is megfigyelhető, mondják, ezért szokás a férfi nemet vonallal jelezni, melynek eleje van és vége, tehát határolt – a kabbala nyelvén *káv*; a női nemet pedig körrel, melynek nincs kezdete vagy vége – a kabbalában

igul, a határtalan. Ez a konfliktus vagy különbség vezet e két princípium vonzalmához és egyesüléséhez.

Miért kell a dualitás a világ minden elemébe?

Hogy a világ lakóit miért kellett férfi- és női, vonal és kör, átadó és befogadó dimenzióiba felosztani, ez a titok öröktől fogva foglalkoztatja a filozófusokat és teológusokat minden hitből és felekezetből. Hogyan képes megbékélni a monoteista hit, mely vallja és büszkén hirdeti, hogy az Isten egy, mégpedig oszthatatlan egység, a teremtésben megnyilvánuló isteni pluralitással? Az Isten munkái kinyilvánítják az Ő igazi tulajdonságait, és ha Ő egy, akkor a világnak úgy általában, valamint különösen az embernek, mely „az Ő képére” teremtett, egységnek kellene lennie úgyszintén. Ha az volt a cél, hogy a szaporodása könnyebb legyen, hát nyilván meg tudta volna oldani a Teremtő az Ő korlátlan bölcsességével, hogy a világ lakói ne szexuális úton szaporodjanak, hanem mondjuk önmegtermékenyítéssel vagy bárhogy másképp. Miért van tehát mégis megosztva a világ? Továbbá miért van az, hogy az empirikus úton tapasztalható világban is, az olyan világosan elkülöníthető dimenziókban is, mint az átadó és a befogadó, a férfi és a nő, megtaláljuk egymásban a másik elemeit, tehát voltaképpen mindegyikük hibrid?

Vegyük példának a férfit, mely biológiai értelemben föltétlenül termékenyítő, miközben kétségkívül vannak passzív tulajdonságai is, ahogy a korábbi fejezetben tárgyaltuk. Alkalmanként a férfi látja el a befogadó, a felnevelő funkcióit is. És míg a nő anatómiai értelemben befogadó, megtermékenyítő is: táplálja, védelmezi, neveli a gyermeket, és ebben a folyamatban rengeteget ad neki. Röviden: bár a dolgok világosan és egyértelműen elkülönülni látszanak a fentebb ismertetett kategóriák szerint, ugyanakkor a kategóriájukkal ellentétes elemeket is magukban foglalnak.

Az az ember tévedése, hogy a világot hajlamos az Isten mindent magába ölelő egységétől elkülönült létezőnek látni. Az Isten nem föltétlenül látható e világban, hamar elköveti az ember azt a hibát, hogy elkülöníti Őt gondolatban a teremtéstől. Pedig e következetlenség az ember gondolkodásában elfedi a tényt, hogy a teremtés célja a Teremtő egységének kiábrázolása, nem pedig annak megrontása. Tisztátalan fizikai világunk, melynek mintha a pusztá létezése is tagadná ezt az egységet, éppen arra van kiválasztva, hogy ezen a terepen mutatkozzék meg igazán az egység. Az istenségben lévő duális és eklektikus vonások megmutatkozása segít a Teremtő természetének mélyebb, alaposabb megértésében.

Isten képessége az összehúzódásra

Mindannyian tudjuk, hogy az Isten korlátok nélküli létező. Nem csak azért fogadjuk el ezt szükségszerűségnek, mert egy olyan Isten, aki nem Mindenható, kevésbé volna meggyőző, hanem azért is, mert ez magának az Istennek mint olyannak a meghatározása: Ő mindenható, mindentudó, minden hatalommal bíró létező, aki korlátlanul magasabb rendű az embernél vagy az élet bármilyen formájánál. Az Isten korlátlan létezésének tanát teológusok és laikusok sokasága hosszadalmasan védelmezte már, pedig ez olyan tétel, amit kevesen vitatnak. Önkéntelenül is fejcsóválva fogadjuk az olyan elképzeléseket – egyes mitológiákban találkozhatunk vele –, melyek számos istent feltételeznek, emberi hibákkal, bujasággal, indulatokkal, bosszúálló természettel, kapzsisággal, s ezek az „istenek” kijátsszák egymást, könnyedén túljárnak egymás eszén.

És bár az emberi tulajdonságokhoz hasonlókat valóban találhatunk az istenségben, a baj az ilyen elképzeléssel az, hogy hiányzik belőle a teljesség fogalma. Az Isten korlátlan létezésének semmi másra nem hasonlítható képessége, hogy képes „összehúzni” magát, azaz más szóval: korlátosabb formában megnyilvánulni. Az Isten képessége nem csak az, hogy fantasztikusan nagy és hatalmas tud lenni, hanem az is, hogy nagyon kicsi és nagyon gyengéd tud lenni. S ennek voltaképpen nem volna szabad meglepetésként érnie az olvasót, éppen ellenkezőleg, hiszen ha nem volna meg benne ez a képesség, nem volna korlátlan létező. Mindenhatónak lenni éppen azt jelenti, hogy képes olyan nagyra lenni, amilyenné csak akar, és olyan kicsivé, amilyenné csak akar.

Ezt a koncepciót megvilágítandó képzeljünk magunk elé egy neves fizikust, egyetemi oktatót, akit fölkérnek, hogy egy csoport óvodásnak magyarázzon kvantummechanikát. Önmagában az, hogy ő nap mint nap kiváló elméket oktat a fizika titkaira az egyetemen, sokatmondó, azt kell jelentse, hogy az elméje kellően mozgékony, képes megbirkózni bármilyen kérdéssel, amit feltesznek neki. Olyan elme ő, akit a legélesebb eszű tanítványai sem hozhatnak zavarba. De mégis, ha csak egyetemi hallgatóknak képes magyarázni, kicsi gyerekeknek pedig nem, az bizony azt jelenti, hogy a megértése és a témáról való tudása igencsak korlátozott. Ha nem képes rálelni egy egyszerű tanítási módszerre – a téma mélységeit történettel vagy ábrákkal megvilágítani, melyek segítenek megragadni –, ha nem képes megmutatni a dolog esszenciáját mindenféle matematika és képletek nélkül is, csupaszon, akkor bizony nincs róla teljes megértése. Ha viszont képes életteli anekdoták, színes sztorik, képszerű hasonlatok segítségével megvilágítani a témát úgy, hogy a rendkívül kevés intellektuális gyakorlattal bíró kisgyermek is megértse a lényegét, akkor igazi zsenivel van dolgunk. Önmagunk behatárolásának, az összehúzódnak, az önkorlátozásnak a képessége a legmagasabb rendű dimenziókból való, nem az alacsonyrendűekből. Ez a megfigyelés igaz manapság a hétköznapi elektronikai cikkek fejlődésére is: azok a cégek adnak el a legtöbbet, melyek mérnökei a letehetségesebben és a legfejlettebb technológiával képesek a lényegre a legkisebb helyen, miniatűr telefonokban és zenelejátszóknak összezsúfolni.

Vagy vegyük a komputertechnológia elképesztő fejlődését. A mikroprocesszorban például számunkra nem az az igazán elképesztő, mennyi millió számítást tud elvégezni egy másodperc alatt, hanem a chip mérete. Ilyen sokat ilyen szűk határok közé bezsúfolni, az már a korlátatlanságot súrolja.

Az Isten olyan hatalmas, olyan korlátlan létező, hogy még önmaga korlátozására is képes, arra, hogy határokat vegyen fel (bár ez a behatárolódás jobban hasonlít az össze-sűrűsödésre, és voltaképpen változatlanul korlátlan létező marad, még ha rejtve is).

Az érthető parancsolatok Isten végtelenségének kifejeződései

Vegyük példának, hogy a Tórában van számos parancsolat, mely a *chukim* gyűjtőnév alatt ismert (ezek az „értelmet meghaladó” parancsolatok). Hogy mi a célja a megtartásuknak, azt az ember nem tudja. A legtöbbünk könnyen megbarátkozik e gondolat-tal, mert hisz végtére is hogyan érthetné meg a halandó ember teljesen a korlátlan Teremtőt? Meglepő tehát, mennyire kevesen értik azt is, hogy amint a *chukim* az Isten korlátlanságának kifejezője, mely az ember számára megközelíthetetlen, a *mispátim* (az „értelmes” parancsolatok) körébe tartozóik is, melyek az ember számára felfoghatóak, ugyancsak egy isteni aspektus, az „összehúzódnak”, a korlátosság képességével bíró ter-

mészet kifejezői. Az Isten él e képességével, legbelső akaratát úgy „lekicsinyíti”, hogy az az ember korlátos értelme számára befogadható, „emészthető” legyen.

Az Istenben megvan ez a kettősség. Egyszerre korlátlan és korlátozott, és ebben a kettősségében az az igazán csodálatos, hogy mindig egyszerre van jelen. Amikor az Isten „összehúzza” magát, hogy az emberrel kommunikálhasson, úgy tűnhet, hogy éppen nagyon kicsi és korlátozott a létezése, holott valójában csakis azért képes összehúzni magát ilyen kicsire, mert korlátlan a létezése. Semmi sem képes újtát állni az akaratának.

Kisgyermekké válik-e a gyermekeknek magyarázó professzor?

Vigyünk most egy kicsit tovább a professzoros hasonlatunkat. Világos, hogy a professzor akkor is változatlanul mélységes intellektussal bír, amikor a kvantumelmélet gyerekeknek emészthetően adja elő mesék és képszerű magyarázatok segítségével. Nem volna jogos azt mondanunk, hogy mert bölcsődalok szintjén beszél, úgy közli mondanóját, mint egy kisgyermek, tényleg kisgyermekké is vált. Éppen ellenkezőleg, azért képes alászállni a gyermeki felfogóképesség szintjére, és ott világítani meg valamit, az ő értelmi szintjük terepén, mert zseniális. És nem csak megvilágítja, hanem valóban közli is velük így a fizika legmélyebb titkait és felfedezéseit. Tehát az az ember, aki a gyermekeket tanítja, nem a kisgyermekké vált professzor, hanem a kisgyermekként „megnyilvánuló” professzor. Olyan egyetemi oktató, aki *éppen azért, mert egyetemi oktató*, képes a kisgyermek szintjén is megnyilvánulni, és ez a képessége, hogy óriási intellektusát ily módon képes elrejtetni, éppen hogy nem rontja meg értelmi képességeit, hanem megerősíti azokat. Éppen azért képes ezen a szinten is közölni, mert olyan nagyon jól érti a dolog lényegét.

Ugyanígy áll ez az Istenre is. Azért képes „összehúzni” magát és korlátozott világot teremteni, mert Ő maga korlátlan. Sőt ami azt illeti, nem is annyira „összehúzza” magát, mint inkább összesűríti a lényegét, és elrejtí az. Ez a képessége is, a rejtőzködés képessége az Ő korlátlan természetéből fakad.

Ok-okozat és ugrás

Ennek a koncepciónak a megértése nélkülözhetetlen, ha valaki a kabbalához és a zsidó misztikához közelít. Ez az igazi titka a *cimcum* („összehúzódás”) fogalma megértésének, mely annyiszor köszön vissza és olyan alapvető a kabbalisztikus és a chászid irodalomban. Csak a *cimcum* koncepciójának segítségével lehet igazán megérteni, hogyan is mehetett végbe az univerzum teremtése.

Immanuel Schochet rabbi magyarázataira támaszkodva – melyeket *Mystical Concepts in Chasidism* című művében tett közzé⁷⁰⁴ – fogunk most jobban elmélyedni a *cimcum* fogalmában, mely segítségünkre lesz az Isten duális természetének megértésében.

Az egyik legalapvetőbb teológiai probléma az Isten és az univerzum létezése kibékítésének látszólagos rejtélye: hogyan lehetséges átmenet a határtalanból a határosba, a tiszta értelemről az anyagba, a tökéletes egységből a sokféleségbe? Azután: hogyan bé-

⁷⁰⁴ „Misztikus elképzelések a chászidizmusban”, Kehot Publications, 1971. 372.

kítjük össze az isteni teremtés, azaz az univerzum és annak sokféle alkotóeleme létrehozásának koncepcióját az örök, sérthetetlen, teljes és tökéletes Istennel, akiről a Szentírás azt mondja: „Én, az Örökkévaló, én nem változtam meg.”⁷⁰⁵

A teremtésről gyakran beszélnek a „kiadások” (emanáció) fogalmát segítségül hívva: kiadások egymásból következő láncolata hozta létre a dolgokat, a magasabb rendűből az alacsonyabbat, a korlátlanból a korlátost, a szellemből az anyagot. De ez az elképzelés így nem kellően teljes. Az egymásból következő kiadások okszerű folyamata csak további kérdéseket vet fel, és nem ad választ. Mert mindegy, milyen hosszú a láncolata az egymással ok-okozati viszonyban lévő folyamatoknak, mindvégig megmarad valamilyen szintű kapcsolat, minőségi és mennyiségi is az ok és az eredmény között. Ahogyan egy fizikai lánc szemei kapcsolódnak egymáshoz, egyik a másikhoz – és közben megmarad valamiféle kapcsolat az első láncszem és az utolsó között –, ugyanígy állna a helyzet az egymásból következő fokozatos kiadások láncolatával. Tehát mint-hogy a kiadások láncolatának elején az Isten áll, aki korlátlan, a korlátlanság elemét teljesen nem lehet kiküszöbölni [a láncolatban]. Ha a világok a korlátlan isteni fényből váltak volna ki fokozatosan, lépésről lépésre egyre lejjebb szállva, októl okozatig, ez a világ semmiféleképpen nem vehette volna fel jelen formáját – korlátos, behatárolt dimenzióját.

Egy fokozatos fejlődésben, mely az okoktól halad az okozatok felé, „az okozat (vagy hatás) benne rejlik az okban, hozzá képest voltaképpen nemlétező. ... Tehát mégoly számos összehúzóds révén sem áll elő olyan sűrű anyag, amilyen a földet alkotja, az absztrakt értelem spiritualitásából, semmiféle fejlődés révén, még az angyalokat alkotó (legfinomabb, tünékeny) anyag sem”.⁷⁰⁶ Amint rabbi Snéur Zálmán fogalmaz művében, a *Likuté Torában*: „A világok teremtése nem képzelhető el az okoktól az okozatokig haladó fejlődés útján... mert milliónyi és milliónyi egymást követő, egymást létrehozó, lépcsőzetes összehúzóds és kiadás végén sem áll elő a fizikai, anyagszerű létezés – még az egeket alkotó anyag sem, a spirituális létezésből. Nem, hanem az áldott *Éjn Szof* (a korlátlan létező), a Mindenható ereje teremt... a semmiből (*ex nihilo*), s ez nem afféle »fejlődés«, hanem inkább »ugrás«.”

Tehát ahhoz, hogy valami nemisteni, korlátos létező állhasson elő, szükséges az emanációk folyamatában egy „radikális lépés”, egy „ugrás” (*dilug, keficá*), mely megtöri a lépcsőzetes haladást, és radikális különbséget teremt ok és okozat között, ez a radikális aktus a teremtés. Csak ezután beszélhetünk előrehaladásról, fejlődésről, melynek eredménye a korlátos és anyagi létezők sokasága. Ez az alapelv a *cimcumok* és a *szefirák* tanának alapja, melyet a kabbalában vezettek be (és utóbb a chászidizmus továbbfejlesztette) a teremtéssel kapcsolatos problémák megoldására.

A cimcum

A *cimcum* két jelentéssel bír: 1. 'összehúzóds', 'tömörülés', és 2. 'rejtőzködés', 'elleplezés'. Mindkét jelentés megfelelően alkalmazható ebben a kontextusban, a második még talán inkább, mint az első. A *cimcumok* tana ugyanis az istenségből kisugárzó kiadás „tompításáról”, „elleplezéséről” beszél, s ez egymásra épülő lépések sorozata, fokozatos haladás révén következik be, míg a legvégén korlátos és fizikai létezők is elő-

⁷⁰⁵ *Máláchi* 3:6.

⁷⁰⁶ *Igeret Hakodes*, 20.

állhatnak. Ezt a komplex elképzelést részleteiben elsőnek rabbi Jicchák Lurjá fejtette ki. Az ő alapvető tanításait közlő művek mind a *cimcum* magyarázatával indítanak. Rabbi Snéur Zálmán részben érinti a témát a *Tánjában*, hosszabban a *Sáár Hájichud Vöhá-emunában*, és legfőképpen a *Torá Orban* s a *Likuté Torában*.

A teremtés előtt nincs más, csak az Isten egymagában. Az Isten mint önmagában vett létező az *Éjn Szof* (a „korlátlan”) névvel illetetik, Ő az, akinek nincs korlátja (azaz vége). Az Istenről mint *Éjn Szof*tól voltaképpen semmi más nem állítható, csak az, hogy Ő az *Éjn Szof*: „Minden magasságnál magasabban, minden rejtekhelynél mélyebbre rejtve, nincs gondolat, ami egészen befogadhatna Téged... A Te nevedet nem ismerik, mert minden névnek Te adsz értelmet, Te vagy a beteljesülése minden névnek.”⁷⁰⁷

Egyfajta misztikus módon, amit némileg nehéz volna elmagyarázni, a teremtés előtt is létezik egy kinyilatkoztatása, „önkifejezése” az *Éjn Szof* Istennek, és ez a megnyilatkozása az *Or Éjn Szof* (az *Éjn Szof* fénye, világossága) nevet viseli, és erről a Világosságról szintúgy mint mindenhol jelenlétéről és korlátlan létezőről beszélhetünk. Az *Éjn Szof* és az *Or Éjn Szof* közti különbségtétel rendkívül fontos, tartsuk emlékeztünkben. Mert amikor *cimcumokról* és *Szefirákról* szólunk, ezek az *Or Éjn Szoffal*, a fényvel, a sugárzó világossággal állnak kapcsolatban, nem pedig a Fényadóval, aki azt sugározza (*Máor*), azaz az *Éjn Szoffal*.

Amikor felmerült az isteni akaratban a világok és létezők teremtésének gondolata, az első aktus a teremtés folyamatában annak a térnek a megteremtése volt, ahol az isteni emanációk, és legvégül, a folyamat végén, a korlátos létezők világa helyet kap a létezésre. Ennek a kezdeti tér az istenség önmagába való „visszahúzódásának”, koncentrációjának eredményeképpen áll elő: az *Éjn Szof* mindenütt jelenlévő, korlátlan világossága visszavonult Önmagába, azaz „elleplezte”, „letompította”, „elrejtette” magát, és ahol a világosságnak ez az elrejtőzése, „tompítása” bekövetkezett, ott állt elő az „üres” tér (*makom panui, chálál*) a kezdeti térben. Ez az első *cimcum*, a *dilug* avagy *keficá* radikális lépése, hogy úgy mondjuk – az isteni „önkorlátozás” aktusa, ami a kinyilatkoztatásnak éppen ellentéte. Mindazáltal ez nem jelenti azt, hogy a *chálál* valóban, betű szerint üres lenne, minden isteni fényesség nélkül, hogy az isteni jelenlét valóban teljesen vissza lenne vonulva onnan. Egy ilyen értelmű interpretáció olyasmit tulajdonítana a térnek és így a testi létezésnek a korlátlanul létező Istennel szemben, ami megsértené az Ő mindenütt jelenvalóságának alapelvét, mely a Szentírásban és a hagyományban egészen szó szerinti megerősítést nyert.

A *chálál*ról metaforikus értelemben van mondva, hogy „üres”, arra való tekintettel, ami „mögötte” vagy „rajta kívül” van: a *chálálon* „kívül van” az *Or Éjn Szof* teljessége, teljes kinyilatkoztatása, míg belül, a *chállál*ban a fény leplezve van. Az *Éjn Szof*t magát, a Fényadó (*Máor*), melyből a világosság származik, a *cimcum* semmilyen módon nem érinti. A *cimcum* csak az *Éjn Szof* fényével kapcsolatban értelmezhető. De voltaképpen a fényben magában mint olyanban sincs változás, nem csökken az ereje, és nem távozik el, csak leplezve van. De még ez a leplezettsége vagy rejtőzködése is szigorúan viszonylagos, az „üres” térhez (azaz az űrhöz) és az abban lakozókhoz képest értendő, szorosabb értelemben nem érinti magát a fényt semmi módon. De még ennél is tovább mehetünk: még az „üres” térhez való viszonyában sem teljes és tökéletes ez a rejtőzködés, bizonyos maradványai, nyomai (*resimu*) megvannak a fénynek a *chállál*ban.

⁷⁰⁷ *Tikuné Zohár*, Bevezető, 17a. b.

Eltételezve ezektől a finomításoktól és a fény visszavonulásának metaforikus értelmezésétől, az első *cimcum* radikális „ugrás” (*dilug*), mely lehetővé teszi, hogy meginduljon a lépésekből álló folyamat, a kiadások sora, és hogy végül határos és testi létezők álljanak elő. A *cimcum* legfőbb célja a *chállál* megteremtése, hogy abban az isteni teremtmények létezzenek, és különállva létezzenek, szemben a mindent felölő isteni mindenségben való feloldódással. Az isteni fény korlátlan kisugárzása leplezetté és rejtetté lett, mondhatjuk, nem emészti fel és nem „oldja fel” a *chállál* létezőit, ahogyan mondjuk a szikrát mindenestül felemészti a láng maga, vagy ahogyan a gyertya fénye semmivé lesz a nap tűző fénye alatt.

A káv

A teremtő folyamat második fázisában az isteni fénynek egy nyílt kisugárzása lépett be a kezdeti ürbe, a *chállálba*, hogy beragyogja azt. Ez a fénysugár avagy „vonal” (*káv*) bevilágítja a *chállált*, és minden további emanáció forrásául szolgál, ez a teremtésben az életet adó és teremtő erő, az Isten immanens (itt lakozó) létezése a teremtésben, míg a rejtett fény az Isten mindent felölő transzcendenciája (természetfelettsége), mely a teremtés minden alkotóelemében jelen van. Mindazáltal a *káv* maga is számos további összehúzódon és lepleződésen megy át. Ezeknek az összehúzódonak és ellepleződéseknek mindegyike újabb és újabb, egyre alacsonyabb rendű teremtmények létezését teszi lehetővé, legvégül pedig a legalacsonyabb rendű létezőket, azaz a korlátos, anyagi, plurális természetű világét. E *káv* által megy végbe az összes egymást követő emanáció és az októl az okozatig tartó fejlődés. Az első *cimcum*tól eltérően – mely inkább *dilug* (ugrás) volt – erről az utóbbi fejlődésről és előrehaladásról mondhatjuk, hogy „lépcsőzetes” és „októl okozatig” halad.

Összegzésül tehát a *cimcum*...

„a fény és az életerő áramlásának valamiféle elleplezése, elrejtése, hogy az alacsonyabb rendű létezőket látható módon csak egy egészen csekély mennyiségű fény és életerő ragyogja be, azaz hogy lakozást vegyen bennük, megelevenítse őket és hasson rájuk, hogy létezésüket vehessék a semmiből (*ex nihilo*), és fennmaradhassanak ebben a korlátos állapotban.⁷⁰⁸ ...Tehát az Ő áldott lényegében semmiféle változás nincs, csak azokban a teremtményekben, melyek tőle veszik az életerőt... az októl az okozatig lépésenként lefelé haladó folyamat során, mely alászállás számos különféle összehúzódon (*cimcum*) révén megy végbe, hogy a teremtmények befogadhassák az életet és a létezésüket Tőle, anélkül, hogy független entitásukat, lényegüket elveszítenék. Ezek a *cimcumok* olyanok, mint az »Isten arcának elfátyolozása« (*heszter pánim*), az életerő és a fény elleplezése, tompítása... hogy ne ragyogjon annál hatalmasabban, mint amit az alacsonyabb rendű világok még be tudnak fogadni. Tehát úgy tűnhetne ezekben a világokban, mintha a Mindenható, áldassék, világgossága és életadó ereje... valami más volna, az Ő lényegétől elkülönült létező. ...De az egyedüli Szent előtt, áldassék, [nincs] olyan *cimcum*, lepel vagy rejtőzködés, ami bármit eltakarhatna előle, mert Őelőtte »a sötétség is olyan, mint a világgosság«,⁷⁰⁹ amint meg van írva: »a sötétség sem elég sötét ne-

⁷⁰⁸ *Tánjá* 48.

⁷⁰⁹ *Zsoltárok* 139:12.

ked...»⁷¹⁰ Mert a cimcumok és »öltözékek« nem különülnek el az Ő lényegétől, Isten mentsen attól, hanem⁷¹¹ »mint a csigánál látjuk, akinek a háza része az ő lényegének«.⁷¹²

A maszkulin és a feminin az isteni valóságban

Mit jelent mindez a gyakorlatban? Azt, ahogyan fentebb fejtegettük, hogy az istenségben a korlátos és korlátlan dimenziók egymás mellett léteznek. A korlátos dimenzióról lehet az istenség „maszkulin” vonásaként beszélni, mondjuk így, vagy a kabbala kifejezésével ennek a neve a *zá*, a korlátlan dimenzióról pedig mint az istenség „feminin” oldaláról, a kabbala nyelvén ez a *málchut*. A világ teremtése csak úgy volt lehetséges, hogy az istenségnek ez a két dimenziója, a maszkulin és a feminin egyesült, a *zá* a *málchuttal*. Ez az egyesülés a kabbala nyelvén a *jihud zun*, voltaképpen ez maga az „összehúzódás”, a *cimcum*, melyben az Isten korlátlansága korlátosabb létezését vesz magára, és lehetővé teszi a világok megteremtését. Tehát együvé kerül a korlátos és a korlátlan, mondhatjuk, és ez mutatja, amint korábban már fejtegettük, hogy valójában e kettő sosem volt különböző. Sőt ami azt illeti, az összehúzódás és önkorlátozás képessége maga is abból fakad, hogy az Isten korlátlan és mindenható.

Jelen értekezésünkben az bír kiemelt fontossággal, hogy az istenségben van maszkulin (korlátos) és feminin (korlátlan) dimenzió. És hogy miért a korlátost nevezzük maszkulinnak, a korlátlant pedig femininnek, az igen könnyen megérthető.

Az élet csodája megmutatja, hogy a maszkulin dimenzióban van a kezdeményező erő, de a feminin dimenzióban van meg a képesség, hogy ha már megindult a folyamat, a semmiből valamit hozzon elő, vagy legalábbis a semmiből való teremtéshez az empirikus világban leginkább közel álló munkát végezzen. A gyermek születésekor, mely egy mikroszkopikus „sejttel” veszi kezdetét, ha már megtermékenyítette a férfiúi mag, teljes fejlettségű gyermek lesz belőle, „248 csontocskával és 365 különféle izommal”. Ugyanígy áll a fával, ami kicsinyke magból lesz. Miután a mag (a maszkulin elem) bekerül a földbe (a feminin elembe), és a fejlődés megindul, a föld óriási törzset nevel gyökerekkel, gyümölcscsel, kéreggel, és mindezt abból a kicsiny magból – szinte a semmiből. Ez a hihetetlen teljesítmény csak egy korlátlan forrásból lehetséges, ezért hasonlítható a feminin elem az Isten korlátlanságához. Másrészt viszont a maszkulin elem az Isten képességének szimbóluma, mellyel önmagát korlátozni és összehúzni képes, és ezzel a szüléshez vezető folyamatot beindítani. Enélkül a kezdeti összehúzódás nélkül nem lennének világok, mert mindent magába olvasztana az Isten korlátlan jelenléte. Tehát az összehúzódás, az istenség maszkulin oldala kezdeményezi a teremtés és a szülések folyamatát, amint azt teszi a maszkulin elem a mi fizikai világunkban is.

Jóval azelőtt, hogy a rabbikat meg lehetett volna vádolni, netán a felbőszült feministák kiengesztelésére tették e kijelentést, Bölcsseink úgy tanították, hogy a nőiség létezésének forrása az Isten korlátlanságában van, míg a férfi dimenziója az Isten korlátos oldalából veszi létét.

⁷¹⁰ *Zsoltárok* 139:12.

⁷¹¹ *Brésit Rábá* 21:5.

⁷¹² *Tánjá* 21.

Ebben a világban minden magasabb rendű világok tükröződése, és minden, ami a mi világunkban létezik, azért van úgy, mert van spirituális párja. Az Isten teremtette a mi világunkat, és minthogy a világ a Teremtő kiterjeszkedése, az Ő természetét mutatja. Tehát ahogyan az Istenben van korlátos és korlátlan, átadó és befogadó, maszkulin és feminin vonások, hogy úgy mondjuk, úgy a világunk is e dimenziókra oszlik. A világunk maszkulin elemei az Isten összehúzóódásra való képességének tükröi, a feminin elemek pedig a korlátlan kiterjeszkedésre való képességének tükröi.

És bár e kettő ellentétes viszonyban áll egymással, valójában ugyanabból a forrásból származnak, mint fentebb kifejtettük. E világ teremtésének célja az volt, hogy az isteni egység látványos kinyilatkoztatásának terepe legyen. Az ember célja, hogy megmutassa, a valóságban a korlátlan Isten és a korlátos világ, amit Ő teremtett, egyek. A mi cselekedeteinkből ki kell derülnie, hogy az Isten és az Ő világa sosem különült el egymástól igazán, és hogy a maszkulin és feminin dimenziók egyesülve egységet alkotnak.

Az igazi egység

Az egyesülésnek sokféle fokozata van. Két függetlenül létező együttműködhet úgy is, hogy közben megmarad autonóm létezőnek, sőt akár még ellenségeskedés is lehet köztük. Igazi egység csak akkor képzelhető el, ha két individuum szintézisbe kerül, illeszkedik egymáshoz mintegy a kölcsönös fúzió útján, egészen odáig, hogy végül ugyanannak az egyetlen egységnek alkotják a két felét. Ezért kívánja meg a Teremtő, hogy a férfi és a nő együvé térjenek, és egységet formáljanak. Mert egyetlen létezőnek egységként megnyilvánulnia aligha nagy dolog. De két elkülönült létezőnek egyesülnie, és önnön individuális létezése ellenére „egységet” formálnia hatalmas nagy eredmény. Mert a férfi és nő egyesülése a gyermek születésében tisztán megmutatja, hogyan tud két független létező, miközben megmarad részekre osztottnak és elkülönültnek, képes együvé térni és „egységet”, „egyet” eredményezni. Annak is kinyilvánítása ez a folyamat, hogy valójában sosem váltak ketté. Bár úgy tűnik, hogy két független létező voltak, az a tény, hogy közös gyermekük lehet, azt mutatja, hogy valójában mindig is egyetlen lényeg voltak, bár két testbe elkülönülve.

Ennek az analógiának a Teremtőre és az Ő világára való alkalmazhatósága nyilvánvaló. Így már mindjárt megérthetjük, hogy a férj és feleség közti egység miért egyedülálló és miért nagyobb és intenzívebb az egyesülés bármilyen formájánál az empirikus világban. De épp ez az az egység, amire Isten vágyakozik az Ő világával. Nem csoda, hogy az Ő népe iránti szeretete sokszor mint a férj szeretete a felesége iránt nyer kifejezést a Bibliában. A Mindenható olyan nyilvánvaló és jelenlévő kíván lenni a világunkban, hogy mindenki láthassa: az Isten és a világ voltaképpen mindig egy volt, csak mindeddig az Istent a természet „mint díszlet” eltakarta az ember elől. De ha ez a lepel félrehúzódik, a teremtés végre eléri a célját. Az oly régóta vágyott egység az Isten korlátlan és korlátos tulajdonságai között beteljesül. A korlátlan, egyedülvaló Teremtő teljesen látható módon nyilvánul meg a korlátos, sokféle világban, amit Ő teremtett, és amit az Ő végtelen hatalma tart fenn. Ahogy naponta háromszor mondjuk az ima végén: „És az Úr lesz király az egész földön. Azon a napon az Úr lesz az egyetlen Isten, és neve az egyetlen név.”⁷¹³

⁷¹³ Zchárjá 14:9.

A fentiek képtelenségnek hangzanak, fogalmi ellentmondásnak. Hogyan létezhetne együtt a korlátos a korlátlannal? Hogyan lenne lehetséges a teljes egység újra az istenségben? De ez nem ellentmondás, és nem lehetetlenség. Sőt ami azt illeti, még a fizikai világban is van rá precedens. Egészen addig, míg állt a jeruzsálemi Templom, a legszentebb hely a földön a „Szentek szentje” volt (*kódes hákádásim*), a Templom legbelső szentélye. Itt tartották a Szövetség ládáját, melyben a Mózesnek az Istentől adatott eredeti kőtáblák darabjai is benne voltak.

A Talmud egy fantasztikus tényt oszt meg velünk ebből a korból a Szövetség ládájára vonatkozóan. A Szentek szentje szabályos négyzet alaprajzú volt, húsz könyök egyik oldalon, húsz könyök a másikon. A Szövetség ládája, mely a szentély közepén állt, tíz könyök hosszúságú volt a rudakkal együtt, melyek a hordozására szolgáltak. Tehát a rudak végétől a szoba faláig azt várná az ember, hogy mérés öt-öt könyöknyi távolságot mutasson mindkét oldalon. Ehhez képest, amint az a méréskor kiderült, mindkét oldalon tíz-tíz könyök volt a távolság, ami azt jelenti, hogy bár a láda a terem közepén volt, és ott helyet foglalt el, mégsem volt mérhető, és nem vett el a térből mégsem. Ahogy a Talmud mondja: „Mérhető volt, de nem foglalt el helyet.”⁷¹⁴ Tehát volt már rá eset, hogy a korlátos és a korlátlan egyetlen terepen nyilvánuljon meg egységként. Azért a Szentek szentje volt a helye ennek a megnyilvánulásnak, mert azt választotta ki az Isten az Ő dicsősége földi lakhelyéül. Ezért volt annyira szent hely, ezért mehetett be a főpap is csak évente egyszer oda. Kétségtől ez volt az istenség legmagasabb szintű megnyilvánulása a földön, magasabb mint bármilyen csoda vagy bármilyen természetfeletti beavatkozás a természet működésébe.

Isten és a természet

És mégis, ez a mértékű megnyilatkozás sem elégséges. Az Isten önmaga teljes mértékű kinyilatkoztatására vágyik, melyben nem csak az válik láthatóvá, hogy a korlátos és a korlátlan egységet alkot, hanem hogy e mögött a fúzió mögött ott van a Teremtő. Dávid király szavaival: „Testem és lelkem ujjongva kiált az élő Istenhez.”⁷¹⁵ Az Isten kívánsága az, hogy az ember fellelje Őt a hétköznapi létezés profanitása mögött, mert ott rejtőzik. Nem csoda, hogy a *tevá* (természet) és az *elohim* (Isten) szavak számszimbolikai értéke azonos. Nem azért, mintha az Isten maga volna a természet vagy a természet maga volna az Isten, valamiféle spinozai panteisztikus elképzelés szerint, hanem mert a természet *része* az istenségnek, de nem a Teremtő teljessége. Ez az egység a maga teljes formájában csak a messiási korban fog megnyilvánulni. Abban az időben az istenség nyilvánvalóvá lesz, és áthatja az egész földet. A *cimcumok* avagy leplek, melyek ma eltakarják az Isten jelenlétét a teremtésben, el lesznek távoltíva, és „tele lesz a föld az Úr ismeretével, ahogyan a tengert elborítják a vizek”.⁷¹⁶

És bár ez az idő még nem jött el, az embernek ma is az a feladata, hogy sürgesse ennek a korszaknak az eljövételét. Ezért van az, amint fentebb hosszabban fejtegettük, hogy az embert mintegy kettészakítani látszanak a passzivitás és aktivitás vele született, belső erői. Ahogy a Mindenható Isten maga is az kívánja, hogy a korlátos és a korlátlan erői a messiási korban megbéküljenek egymással, úgy érzi az ember is ezt a szüntelen

⁷¹⁴ *Misné Middot*.

⁷¹⁵ *Zsoltárok* 84:3.

⁷¹⁶ *Jesájá* 11:9.

feszültséget, minthogy az Isten teremtette őt, és az Isten lényét tükrözi, utánozza ő maga is. Az ember nem ismer nyugalmat, nem talál békét. Mélyen belül állandóan benne van ez a kényelmetlen érzés, mely az ellentétes impulzusok hatása. Elrendeződésre és kohézióra vágyik. A Messiás után áhítozik.

Az ember az Isten képére teremtett, és ahogyan az Istenben megvannak ezek a dimenziók, az emberben is megvannak. Ahogy megnyilvánulnak ezek a dimenziók az Istenben makrokozmosz szinten, úgy megnyilvánulnak mikrokozmosz szinten is, az ember világában és más összefüggésekben is. De míg az Istenben ezek egységet alkotnak, az emberben úgy tűnik, hadakoznak egymással, és egész életét a harmónia keresésével tölti. Ahogyan a férfi és a nő egész életében a másikat keresi, önmaga elvesztett felét. Mind kielégülésre és teljességre vágyunk. És az ember önmagában is békét keres, az egymás ellen ható impulzusok belső harcának kibékítését. Ezért nincs nyugalma, és így is van ez jól. Mert ahogy az Isten is csak a messiási korszakban éli majd át az igazi teljességet, az ember is csak akkor ismeri meg a békét és a harmóniát. *Ezért kell az embernek mindenekelőtt a messiási küldetését kell keresnie és azon dolgoznia. Ez az ember célja és törekvéseinek megkoronázása.* Csak a messiási korszakban lesz egység döntés és alárendelés, szeretet és félelem, Tóra és parancsolatok, asszertivitás és passzivitás, férfi és nő, átadó és befogadó, jutalom és büntetés, önmegvalósítás és önmegtagadás, Isten és az Ő világa és végül az ember és önmaga között.

Ezért, éppen ezért veszi sorra Maimonidész a zsidó hit alapvető hitelvei között rögtön a tizenegyedik, a jutalmazással és büntetéssel foglalkozó után tizenkettediknek a Messiás eljövételének várására vonatkozó kötetmet. A kettő összefügg egymással. Amint az ember felismeri a dinamikus feszültséget, mely a létezés minden szintjén megnyilvánul – az istenségben, az univerzumban, a teremtésben, a judaizmusban, a nemek között és az emberben önmagában is –, kibékülést és a teremtése céljának betöltését keresi. Feloldódás és szintézis után vágyakozik. Messiási megváltást és messiási korszakot keres. Megbékélést keres a kozmosz erők harcából, melyek időtlen idők óta működnek, fenntartják a világot, és arra hajtják az embert, hogy magasra és még magasabbra törjön, az emberi kreativitás forrásául szolgáltak, hogy képes legyen végül majd a legnagyobbra – az Isten újra eggyé tenni, amilyen volt (és maradt is, bár rejtve) a világ teremtése előtt.

Ezért van az is, hogy a messiási korszakkal foglalkozó legfontosabb próféciaik egyike a világ békéjéről és a harmóniájáról szól. Ez az ígéret nem pusztán azt jelenti, hogy nem lesz többé háború, hanem annak ígérete, hogy a belső feszültség és zavar az emberben magában feloldást nyer, és megtalálja a belső békéjét és belső biztonságát. Az ember végre majd levetheti magáról a bizonytalanságot, mert valóban eggyé lesz. Nem gyötri többet ingadozás és zavar, hanem minden erejét a jószág romlatlan útja követésére mozgósíthatja. A messiási korszak arra is ígéret, hogy lesz olyan idő, melyben az Isten maga is békében él az Ő földjével, mert nem lesz többet semmiféle feszültség az egy és oszthatatlan Isten és az ő korlátos világa között, melynek lakói ma látszólag független léteznek Tőle, olyannyira, hogy az Ő akaratával ellentétesen is képesek cselekedni. Mert abban az időben világos lesz mindenki előtt, „hogy a föld az Úré”, és a világ minden lakója az isteni akarattal – melyből maga is származik – egyetértésben fog cselekedni.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

12. A Messiás eljövetele

A tizenkettedik hitelv a Bibliában

A Messiás szelleme

1Mózes 1:1-2.

1. Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. **2.** A föld pedig puszta és üres volt és sötétség volt a mélység színén; és Isten szelleme lebegett a vizek színén.

Midrás, Brésit Rábá 2:5.

„Isten szelleme lebegett” – ez a Messiás szelleme.

A száműzetés

3Mózes 26. fejezet

27. Ha ezáltal sem hallgattok rám és ellenemre jártok, **28.** akkor járok ellenetekre haraggal és megfenyítelek benneteket én is hétszeresen vétkeitekért. **29.** Eszitek majd fiaitok húsát, és leányaitok húsát eszitek. **30.** Akkor lerontom magaslataitokat, kiirtom naposzlopaitokat, és teszem holttesteiteket bálványaitok holttesteire és megutál lelkem benneteket. **31.** Városaitokat rommá teszem és elpusztítom szentélyeiteket és nem szagolom áldozataitok kellemes illatát. **32.** És elpusztítom én az országot, hogy eliszonyodnak rajta ellenségeitek, akik laknak benne. **33.** Benneteket pedig elszórlak a népek közé és kardot rántok mögöttetek; így lesz országotok puszta, városaitok pedig romokká lesznek. **34.** Akkor lerója a föld szombatjait pusztasága egész ideje alatt, ti pedig lesztek ellenségeitek országában; akkor nyugszik a föld és lerója szombatjait. **35.** Pusztasága egész ideje alatt nyugszik, amiért hogy nem nyugodott szombatjaitokon, midőn laktatok rajta. **36.** És akik megmaradnak közületek, féltékenységet hozok azoknak a szívébe az ő ellenségeik országában, hogy üldözi őket a szélhajtott falevél zöreje és menekülnek, amint a kard előtt menekülnek és elesnek, bár nincs üldöző. **37.** Elbotlanak egymásban, mint a kard előtt, bár nincs üldöző; és nem lesz megállástok ellenségeitek előtt. **38.** Elvesztek a népek között és fölemészt benneteket ellenségeitek országa. **39.** Akik pedig megmaradnak közületek, azok elenyésznek bűneik miatt ellenségeitek országában, megőseik bűnei miatt is, mint a magukéi miatt, elenyésznek.

A bűnbánat az ország újjáéledésére vezet

40. Akkor bevallják bűnüket és őseik bűnét az ő hűtlenségükben, amellyel hűtlenséget követtek el ellenem, és hogy ellenemre jártak, **41.** meg én is jártam ellenükre és vittem őket ellenségeik országába; bizony akkor megalázkodik megátalkodott szívük és akkor leróják bűnüket. **42.** És én megemlékezem Jákobbal való szövetségemről, meg Izsákkal való szövetségemről is és Ábrahámval való szövetségemről is megemlékezem, meg az országról is megemlékezem. **43.** Az ország pedig el lesz hagyatva tőlük és lerója szombatjait, míg puszta lesz nélkülük és ők leróják bűnüket, azért, mert rendeleteimet megvetették és törvényeimet megutálta lelkük.

Megváltás Isten által

5Mózes 30:2–10.

2. És megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez és hallgatsz szavára, mind aszerint, amint neked a mai napon parancsolom, te és gyermekeid, egész szíveddel és egész lelkeddel: **3.** akkor visszahozza az Örökkévaló, a te Istened fogságban levőidet és irgalmaz neked; újra összegyűjt téged mind a népek közül, ahova elszórt az Örökkévaló, a te Istened. **4.** Ha lesz a te eltaszítottságod az ég szélén, onnan is összegyűjt téged az Örökkévaló, a te Istened és onnan is elhoz; **5.** és bevisz téged az Örökkévaló, a te Istened az országba, amelyet elfoglaltak őseid, hogy azt birtokba vedd és jobb sorsban részesít és jobban megsokasít, mint őseidet. **6.** És körülmetszi az Örökkévaló, a te Istened, szívedet és magzatod szívét, hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, egész szíveddel és egész lelkeddel, hogy élj. **7.** És az Örökkévaló, a te Istened mind ez átkokat ellenségeidre adja és gyűlölőidre, akik üldöztek téged.

8. És te megtérsz és hallgatsz az Örökkévaló szavára és megteszed minden parancsolatát, amelyet neked ma megparancsolok. **9.** És bővelkedővé tesz téged az Örökkévaló, a te Istened kezébe minden munkája után, méhed gyümölcsében, barmod gyümölcsében és földed gyümölcsében a te jólétedre, mert újra örvendeni fog neked az Örökkévaló a te javadra, amint örvendett őseidnek. **10.** Ha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, megtartod parancsolatait és törvényeit, ami meg van írva a tannak e könyvében, ha megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez egész szíveddel és egész lelkeddel.

A szövetség

Jeremiás 31:32.

32. Hanem ez a szövetség, melyet majd kötök Izraél házával ama napok után, úgymond az Örökkévaló: tanomat belsejükbé adom és szívükre írom, és leszek nekik Istenül és ok lesznek nekem népül.

Jechezkél 37:26.

26. Szövetséget kötök velük, hogy békében éljenek. Örök szövetség lesz az. Letelepítem és megsokasítom őket, szentélyemet pedig középük helyezem örökre.

Beviszlek saját földetekre

Jechezkél 36:24–27.

24. Kihozlak benneteket a népek közül, összegyűjtelek az országokból, és beviszlek benneteket a saját földetekre. **25.** Tiszta vizet hintek rátok, hogy megtisztuljatok. Minden tisztátalanságotoktól és minden bálványotoktól megtisztítlak benneteket. **26.** Új szívét adok nektek, és új lelket adok belétek: eltávolítom testetekből a kőszívet, és húszívet adok nektek. **27.** Az én lelkemet adom belétek, és azt művelem veletek, hogy rendelkezéseim szerint éljete, törvényeimet megtartsátok és teljesítsetek.

Milyen lesz a Messiás?

Jesájá 11:1–9.

1. És ered majd vessző Jisáj törzsökéből és ág hajt ki gyökereiből. **2.** És nyugszik rajta az Örökkévaló szelleme, a bölcsesség és értelem szelleme, a tanács és erő szelleme, a megismerés és istenfélelem szelleme. **3.** És ítélkezése lesz istenfélelemmel; nem szem látása szerint fog ítélni, se nem füle hallása szerint dönteni. **4.** Igazsággal ítél a szegényeknek és egyenességgel dönt az ország alázatosai számára; megveri az országot szája vesszejével és ajkai leheletével megöli a gonoszt. **5.** És léssen az igazság derekának öve és a hűség ágyékának öve. **6.** És lakozik a farkas a báránnyal és a párduc a gödölyével heverész; borjú, oroszlánkölyök és hízóbarom együtt, és egy kis fiú vezeti őket. **7.** Tehén és medve legelésznek, együtt heverésznek kölykeik; az oroszlán pedig, mint az ökör, szalmát eszik. **8.** És játszadozik a csecsemő a vipera lyukánál és a baziliszkus szemére az elválasztott gyermek nyújtja ki kezét. **9.** Nem ártanak és nem rontanak egész szent hegyemen, mert megtelt az ország az Örökkévaló megismerésével, mint vizekkel, melyek a tengert borítják.

Az isteni kinyilatkoztatás

Jechezkél 39:29.

29. És nem rejtem el többé arcomat tőlük, mivel kiöntöttem szellememet Izraél házára, úgymond az Úr, az Örökkévaló.

Joél 3:1.

1. Lészen pedig ez után: kiöntöm szellememet minden halandóra, és majd prófétálnak a fiaitok és leányaitok; véneitek álmokat álmodnak – ifjaitok látomásokat látnak.

Ámosz 8:11.

11. Íme napok jönnek, úgymond az Úr az Örökkévaló, és éhséget bocsátok az országra, nem éhséget kenyérre, s nem szomjúságot vízre, hanem arra, hanem arra, hogy hallják az Örökkévalónak igéit.

Az Örökkévaló ismerete

Jesájá 30:20.

20. És bár szűkösen adott kenyeret, és kimérte a vizet az Örökkévaló, nem állítják többé félre tanítódat, hanem saját szemeddel láthatod tanítódat.

Uo. 40:5.

5. Mert megjelenik az Örökkévaló dicsősége, látni fogja minden ember egyaránt. Az Örökkévaló maga mondja ezt.

Uo. 42:6.

6. Én az Örökkévaló hívtalak igazsággal és megfogom kezedet; megóvlak és teszek a nép szövetségévé, a nemzetek világosságává

Nép a népre kardot nem emel

Jesájá 2:2–4.

2. Az utolsó napokban szilárdan fog állni az Örökkévaló házának hegye a hegyek tetején. Kimagaslik a halmok közül, és özönlik hozzá valamennyi nép. **3.** Eljön a sok

nép, és ezt mondják: Jöjjetek, menjünk föl az Örökkévaló hegyére, Jákób Istenének házához! Tanítson minket utaira, hogy az ő ösvényein járjunk. Mert a Cionról jön a tanítás, és az Örökkévaló igéje Jeruzsálemből. **4.** Ítéletet tart a nemzetek fölött, megfenyíti a sok népet. Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket. Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul.

Elijáhu próféta

Máláchi 3:23–24.

23. Íme, én küldöm nektek Eliját, a prófétát, mielőtt jönne az Örökkévaló napja, a nagy és félelmetes; **24.** És visszatéríti az atyák szívét a gyermekekhez és a gyermekek szívét az atyáikhoz – nehogy jöjjenek és megverjem az országot átokkal.

A rossz szellem eltisztítása

Cefánjá 3:9.

9. Akkor majd tisztává teszem a népek ajkát, mindnyájan az Örökkévaló nevét hívják segítségül, és őt tisztelik egy akarattal.

Zchárjá 13:2.

2. Azon a napon, így szól az Örökkévaló, a seregek ura, eltörlöm a bálványok neveit az országban, nem is említik őket többé. A prófétákat és a tisztátalan lelkületet is eltávolítom az országból.

Zchárjá 14:9.

9. Az Örökkévaló lesz a király az egész földön. Azon a napon az Örökkévaló lesz az egyetlen Isten, és neve az egyetlen név.

Az Örökkévaló kedvese

Énekek éneke 5:2.

2. Alszom én, de szívem ébren van. Hallga, barátom kopog: nyiss ki, nővérem, kedvesem, galambom, jámborom, mert fejem harmattal van tele, fürtjeim az éjnek cseppjeivel.

Uo. 2:8–12.

8. Szerelmesem hangját hallom! Jön már, ugrálva a hegyeken, szökdelve a halmonkon. **9.** Mert olyan szerelmesem, mint a gazella, mint a fiatal szarvas. Itt áll már falaink mellett, benéz az ablakon, betekint a rácsozaton. **10.** Szerelmesem így szólított meg: Kelj föl, kedvesem, szépségem, jöjj már! **11.** Nézd, vége van a télnek, elmúlt az esőzés, elment. **12.** Megjelentek a virágok a földön, itt az éneklés ideje, gerlebúgás hangzik földünkön.

Talmud

Kötubot 13. fejezet:

HÁOLE MIBÁVEL LÖEREC JISZRÁÉL: SZABAD-E BABILÓNIÁBÓL A SZENTFÖLDRE VÁNDOROLNI?

A Talmud szövege

Kötubot 110b. lap második oldal végétől
a 111. lap első oldalának közepéig.

רַבִּי זִירָא הָוָה קָמְשַׁתְּמִיט מִיְנֵיהּ דְּרַב יְהוּדָה, דְּבָעָא לְמִיִּסְק לְאַרְץ
יִשְׂרָאֵל, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה: כֹּל הָעוֹלָה מִבְּבֶל לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל עוֹבֵר
בְּעִשָׂה, שְׁנַאֲמַר: "בְּבֶלְהָ יוֹבְאוּ וְשָׁמָּה יְהִיו עַד יוֹם פְּקֻדֵי אוֹתָם נְאֻם
ה'".

Rabbi Zérá kerülté Ráv Jehudát, mert rabbi Zérá fel akart menni Babilóniából Erec Jiszraelbe, Ráv Jehudá pedig azon a tiltó véleményen volt, hogy rabbi Zérá tervezett Erec Jiszraelbe való áttelepülése nem megengedett. Azért nem, **mondta Ráv Jehudá, mert aki Babilóniából felmegy Erec Jiszraelbe, az egy tevőleges parancsolatot sért meg, amint azt az Írás is mondja**⁷¹⁷: „Ezek is Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig, amíg számon nem kérem azokat – így szól az Örökkévaló –, és vissza nem hozom erre a helyre.” Tehát bárki, aki a maga elhatározásából elhagyja Babilóniát, hogy Erec Jiszraelbe települjön, az megsérti Isten ottmaradásra vonatkozó utasítását⁷¹⁸. Rabbi Zérá attól tartott, hogy Ráv Jehudá végül rendelettel fogja őt Babilóniában marasztalni. Ez esetben rabbi Zérának mindenképpen tartania kellett volna magát a renDELETEhez.

⁷¹⁷ Jeremiás 27:22.

⁷¹⁸ Noha Ráv Jehudá ezt „tevőleges parancsolat”-ként jellemzi, azt azért nem gondolja, hogy ez valóban a Tóra egyik tevőleges parancsolata lenne, hiszen forrása Jeremiás egyik jövendölése, amelyet a próféta az Első Szentély lerombolásával kapcsolatban tett. A Babilóniában maradás parancsa sokkal inkább egy a Próféták Könyveiben szereplő utasítás, ami bizonyos szempontokból hasonló a rabbinikus rendelkezésekhez.

(111/a oldal kezdődik)

[A Gömára kifejti, hogy rabbi Zérá nézete szerint ez a forrás miért nem tiltja az embernek, hogy kivándoroljon Babilóniából:]

— וְרַבִּי זִירָא — הָהוּא בְּכָלֵי שְׁרֵת כְּתִיב.

És rabbi Zérá fenntartotta azon álláspontját, hogy ez a vers a Szentély megszentelt edényeire utal, amint az a szöveggörnyezetből is kiderül. Hiszen a passzus egy korábbi verse így kezdődik⁷¹⁹: „Ezt mondja az Örökkévaló, a Seregek Ura: Az oszlopok, a nagy medence, az állványok és a többi edény még, amelyek megmaradtak ebben a városban... ezek is Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig...”, Isten tehát kijelenti, hogy azok az edények Babilóniában maradnak, ám az embereknek meg van engedve, hogy Erec Jiszráelbe távozzanak.

[Ráv Jehudá erre egy újabb forrást idéz, az Énekek Énekéből, mely az Erec Jiszráelbe való bevándorlást igenis tiltja:]

— וְרַבִּי יְהוּדָה: כְּתִיב קָרָא אֲחֵרִינָא: “הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם בְּצַבָּאוֹת אוֹ בְּאֵילֹת הַשָּׁדָה וּגְוִ’.”

És Ráv Jehudá azt mondta: Van egy másik bibliai vers is, ami ezzel kapcsolatos⁷²⁰: „Esketlek titeket, Jeruzsálem lányai, a gazellákra és a mező szarvasaira: Ne keltsétek, ne ébresszétek föl a szerelmet, amíg nem akarja!” „Jeruzsálem leányai” a zsidó nép annak minden egyes nemzedékében. Megesküdtek arra, hogy nem ébresztik fel Isten irántuk érzett szerelmét azzal, hogy visszatérnek Erec Jiszráelbe, csak majd ha Isten már elhozta – a neki tetsző időpontban – a Végső Megszabadítást. Ez a vers, jelképesen, arra tanít minket, hogy erre eskü köt minket⁷²¹.

[Rabbi Zérá ezt a forrást eltérően értelmezi:]

— וְרַבִּי זִירָא: הָהוּא שְׁלָא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל בְּחוּמָה.

És rabbi Zérá fenntartotta azon véleményét, hogy ez a vers az Énekek énekéből csupán annyit jelent, hogy a zsidó népnek nem szabad haddal, erős kézzel Erec Jisz-

⁷¹⁹ Uo. 19.

⁷²⁰ Énekek éneke 2:7.

⁷²¹ Ráv Jehudá nem mond le a fentebb általa idézett első versről: „...ezek is Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig...”, hanem az Énekek énekéből vett verssel bizonyítja, hogy a Jeremiás-vers az Erec Jiszráelből száműzött zsidókról és nem a megszentelt edényekről beszél. (Háfláá)

ráelbe **sereglenni**⁷²². Ám ha egy egyén, mint ő maga is, le szeretne ott telepedni, az engedélyezett számára⁷²³.

[Ráv Jehudá egy újabb forrást ismertet:]

— וְרַב יְהוּדָה: "הַשְּׂפָעָתִי" אֶחְרִינָא כְּתִיב.

És Ráv Jehudá azt mondja, hogy a fent említett eskü tiltja még az egyén számára is, hogy bevándoroljon Erec Jiszráelbe, mert **van egy másik** bibliai vers is az *Énekek énekében*, amely teljesen megegyezik a fent említett verssel: „Esketlek titeket, Jeruzsálem lányai...”, stb.⁷²⁴ és ez a második vers az, amiből levezethető az Erec Jiszráelbe való bevándorlás teljes tilalma.

A zsidó nép száműzetésének fenntartása

[Rabbi Zérá más értelmezést ad ennek a második versnek is:]

— וְרַבִּי זִירָא? הֲהוּא מִיַּפְעֵי לִיה לְכַדְרֵי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא, דְּאָמַר:
שְׁלַשׁ שְׂבוּעוֹת הִלְלוּ לְמָה?

És **rabbi Zérá** fenntartja azon véleményét, hogy az egyén számára a letelepedés engedélyezett, minthogy **ez** a második vers **rabbi Joszé ben rabbi Chániná tanításához rendelendő, mert ő azt mondta:** Van egy harmadik vers is az *Énekek énekében*⁷²⁵, amely néhány szó híján megegyezik a fentebb idézett két verssel. Ez a három vers három esküre utal. **Mire vonatkozott ez a három eskü?**

אחת — שְׁלַא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל בְּחוּמָה;

(1) **Először is arra, hogy a zsidó népnek nem szabad haddal Erec Jiszráelbe sereglenni;**

ואחת — שֶׁהַשְּׂבִיעַ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל שְׁלַא יִמְרְדוּ
בְּאוֹמוֹת הָעוֹלָם;

(2) **másodszor arra, hogy az Örökkévaló felszólította a zsidó népet, hogy ne lázadjanak fel a világ népei ellen;**

⁷²² Szó szerint: „a zsidó népnek nem szabad megmásznia a várfalat”. *Rási* magyarázata szerint ez azt jelenti, hogy nem szabad „erős kézzel”, azaz erőszakkal Erec Jiszráelbe menniük. Egy másik fordítási lehetőség: „hogy a zsidó nép ne úgy menjen fel [Erec Jiszráelbe], mint egy fal”, azaz tömegesen (*Hágáhot rabbi Jáákov Emden, Rásás*).

⁷²³ Dacára ennek az eskünek, Ezra nemzedékének idején egyetlen zsidó sem volt eltiltva attól, hogy bevándoroljon Erec Jiszráelbe. Abban az időben a zsidók nem erőszakot alkalmazva hatoltak be Erec Jiszráelbe, hanem Kürosznak, az Izrael Földjét is magában foglaló perzsa birodalom uralkodójának királyi hívó szavára válaszul mentek. Kürosz szerepét a száműzött zsidók visszahívásában a próféták is megerősítik (lásd *Jesájá* 45:13., *Mögilá* 12a.), és a zsidó népet felelősségre vonták, amiért abban az időben nem alijáztak tömegesen. Lásd *Ávné Nezer, Joré Déá* 454:56.

⁷²⁴ *Énekek éneke* 3:5. Ez a vers teljesen megegyezik a fent idézett 2:7-tel.

⁷²⁵ 8:4.

ואחת – שהשביע הקדוש ברוך הוא את אומות העולם שלא
ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי.

(3) **harmadszor pedig arra, hogy az Örökkévaló megparancsolta a bálványimádóknak, hogy ne essenek túlzásba a zsidó nép elnyomásában.**

E három eskünek az a célja, hogy a zsidó népet száműzetésben tartsa a világ népei között a végső megszabadítás idejéig. Ehhez Isten három dolgot rendelt el magyarázandó a fenti három esküt: (1) A száműzetés nem érhet véget idő előtt; (2) a száműzetés intenzitása nem csökkenhet; és (3) nem is növekedhet.

Mindenesetre rabbi Zérá kitartott azon véleménye mellett, hogy az egyén számára sosem volt megtiltva, hogy bevándoroljon Erec Jiszráélbe.

[Ráv Jehudá feltárja a vers középső részében az egyének bevándorlását tiltó forrást:]

— ורב יהודה: "אם תעירו ואם תעוררו" כתיב.

És Ráv Jehudá azt mondja, hogy valójában az egyén is meg lett esketve, hogy nem vándorol be Erec Jiszráélbe, mert mindhárom vers közepén **az áll: „Ne keltsétek, ne ébresszétek föl a szerelmet”**. Minthogy bármelyik szó a kettő közül (*keltsétek föl* vagy *ébresszétek föl*) elegendő lett volna, ez a látszólagos szószaporítás azt tanítja nekünk, hogy létezik még egy eskü, mely az egyének Erec Jiszráélbe való bevándorlását tiltja.

[Rabbi Zérá erre is egy másféle szövegmagyarázatot kínál:]

— ורבי זירא: מיבעי ליה לכדרבי לוי, דאמר: שש שבועות הללו
למה? תלתא – הני דאמרן, אינן:

És rabbi Zérá fenntartja megengedő álláspontját, minthogy a fentebbi három versben jelentkező látszólagos szószaporítás **rabbi Lévi tanításához rendelendő, mivel ő azt mondta:** Mindhárom „Esketlek titeket” kezdetű vers két esküt tartalmaz a két azonos jelentésű ige okán: *keltsétek föl* és *ébresszétek föl*, s így ez összesen (3x2) hat esküre utal. **Mire vonatkozik ez a hat eskü? Hármát már említettünk. A többi a következő:**

שלא יגלו את הקץ;

(4) A zsidó nép prófétái **nem fedhetik fel a Véget**, azaz a végső megszabadulás időpontját;

ושלא ירחקו את הקץ;

(5) és a zsidóknak **nem szabad késleltetni⁷²⁶ a Véget** azzal, hogy bűnöket követnek el⁷²⁷;

⁷²⁶ A szövegünknek létezik egy másik változata is, amelyben az áll: שלא ידחקו את הקץ, vagyis a zsidóknak *nem szabad sürgetni a Véget*, azaz nem szabad a még illő mértéknél hevesebben könyörögni Istennek és zaklatni őt (*Rási*). Az nem tisztázott, hogy mennyi ima a túl sok ima. A Bölcsék előírták az *Ámidá* napi háromszori elmondását, ami önmagában is számos Meg-

וְשֵׁלָא יַגְלוּ הַסּוּד לְנַכְרִים.

(6) és nem szabad felfedniük a Tóra titkait a bálványimádók előtt.⁷²⁸

Rabbi Zérá tehát kitartott azon álláspontja mellett, hogy nincs olyan forrás, amely megtiltaná, hogy bevándoroljon Erec Jiszráelbe, és ezt végül valóban meg is tette⁷²⁹.

A zsidó nép szabad prédává válhat

[A Gömára elmagyarázza a fentebb idézett vers egy részét:]

”בְּצִבְאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׁדָה”. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אִם אַתֶּם מְקַיְּמִין אֶת הַשְּׁבוּעָה – מוֹטָב, וְאִם
לֹא – אֲנִי מִתִּיר אֶת בְּשָׂרְכֶם כְּצִבְאוֹת וּכְאֵילוֹת הַשָּׁדָה.

„...a gazellákra és a mező szarvasaira”. Rabbi Elázár azt mondta e szavak magyarázataként: Az Örökkévaló így szólt a zsidó néphez: „Ha tartjátok magatokat az eskühöz, jól megy majd sorotok, de ha nem, akkor megengedem, hogy bálványimádók vadásszanak rátok, akár a gazellákra és a mező szarvasaira”⁷³⁰.

váltásért való könyörgést tartalmaz, a megengedett mérték azonban biztosan e fölött van. Lásd *Chátám Szofér, Likuté Sut* 86. fej.

⁷²⁷ Vagy hogy nem szabad elveszteniük a megszabadításba vetett reményüket, és elhessegetni a Vég gondolatát azzal a felkiáltással, hogy az úgysis végtelen messzeségben van még (*Máhársá*).

⁷²⁸ Az utalás itt vagy a Naptár Titkára (ami, egy Brájtában található, amely egy sor nehezen megfejthető tanítást tartalmaz a zsidó naptár kiigazításához használt komplex metódusokkal és számításokkal kapcsolatban; lásd *Ros Hásáná* 20b., *Rási* uo. és *Toszáfot* itt) vagy a Tóra parancsolatai mögött húzódó okokra vonatkozik (*Rási*).

⁷²⁹ Lásd a lenti Gömárát (112a.), amely megörökíti, hogyan kelt át egy folyón, hogy Erec Jiszráelbe jusson. Mielőtt azonban elhagyta volna Babilóniát, rabbi Zérá még egyszer felkereste Ráv Jehudát (inkognitóban), hogy egy utolsó tanítást hallhasson tőle.

⁷³⁰ A Midrás (*Sir HáSirim Rábá* 2:7.) négy esetet említ a történelemből, amikor a zsidók megkísérelték kikényszeríteni a megváltást, és az erőfeszítések mind a négy esetben vérontást eredményeztek. *Maimonidész* az *Igeret Témánban* (a vége felé) számos olyan esetet sorol fel, amikor zsidók csoportjai hamis Messiásokat követtek, s ennek eredményeképpen szörnyű balszerencse, sőt olykor halál jutott nekik osztályrészül. *Maimonidész* megjegyzi, hogy ezeknek a csoportoknak az volt a bűne, hogy megszegték a mi Gömáránkban említett esküket.

Talmud

Táánit 2. fejezet:

MELECH MISZTÁPÉR BÖCHOL JOM: A HAJNÖVESZTÉS ÉS A MESSIÁS

A Talmud szövege

Táánit 17. lap első oldal közepétől;
a második oldalának közepéig.

Ugyanez a szöveg egy eltéréssel
a *Szánhedrin* traktátusban is megtalálható,
a 22. lap második oldalán.

A király és a kohénok jól ápolt külseje

תנו רבנן :

Bölcseink azt tanították egy Brájtában:

מֶלֶךְ מְסַתְפֵר בְּכָל יוֹם, כֹּהֵן גָּדוֹל מְעַרְב שֵׁבֶת לְעַרְב שֵׁבֶת, כֹּהֵן
הַדְּיוֹט – אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם.

Egy királynak naponta haját kell vágnia; egy főpapnak hetente legalább egyszer, **péntekenként** haját kell vágnia; **a többi papoknak harminc naponta** legalább egyszer haját kell vágnia.

[A Gómára most elemzi az imént idézett Brájtá minden egyes döntését.]

”מֶלֶךְ מְסַתְפֵר בְּכָל יוֹם.”

A Brájtá azt tanította: „Egy királynak naponta haját kell vágnia.”

— מַאי טַעְמָא ?

Mi az oka ennek?

אָמַר רַבִּי אֲבָא בַר זְבֻדָּא : אָמַר קָרָא ”מֶלֶךְ בְּיַפְיּוֹ תִּחְזַיְנָה עֵינֵיךְ”.

Rabbi Ábá bár Závda azt válaszolta erre: Ez a kötelezettség a következő bibliai versből ered⁷³¹: „Szemed teljes díszben látja majd a királyt”. Ez a vers azt tanítja nekünk, hogy a királynak mindig nagy gondot kell fordítania saját kifogástalan megjelenésére. Tehát naponta ki kell igazítania a hajviseletét, és tökéletesen ápoltnak kell lennie⁷³².

”כֹּהֵן גָּדוֹל מְעַרְבֵי שַׁבָּת לְעַרְבֵי שַׁבָּת”

A Brájtá következő mondata így hangzik: „Egy főpapnak hetente legalább egyszer, **péntekenként** hajat kell vágnia.”

— מֵאֵי טַעְמָא ?

Mi az oka ennek?

אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק: הוֹאִיל וּמִשְׁמָרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת.

Ráv Smuél bár Jichák azt válaszolta erre: A Szentélyben szolgáló papok huszonnégy *mismárba* („műszakba”) voltak osztva, és minden egyes *mismár* egyvégtében egy hétig látta el a szentélybeli szolgálatot. A *mismárok* szombatoként váltották egymást; a távozó *mismár* mutatta be a reggeli és az egyéb kiegészítő áldozatokat, az őket leváltó *mismár* pedig az esti áldozatot mutatta be, és ők helyezték el a tizenkét friss kenyeret is az aranyasztalra. **Mivel a *mismárok* szombatoként váltják egymást,** illő, hogy a Főpap péntekenként vágassa le a haját, hogy az újonnan érkező *mismár* akkor lássa meg őt először, amikor tökéletesen ápolta a külseje⁷³³.

Harminc napos hajnövesztés

”כֹּהֵן הַדְּיוֹט אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם”

A Brájtá így fejeződött be: „A többi papoknak **harminc naponta** legalább egyszer hajat kell vágnia.”⁷³⁴

— מִנֵּלְן ?

Honnan tudjuk ezt a törvényt?

[A válasz:]

⁷³¹ Jesájá 33:17.

⁷³² *Háláchá: Egy király naponta vágatja a haját.* „Egy királynak naponta meg kell nyiratkoznia, jól ápoltnak kell lennie, és előnyösen álló és fenséges ruházatban kell járnia, amint a versben is áll: Szemed teljes díszben látja majd a királyt.” (Maimonidész, *A király és háborúi szabályai* 2:5.)

⁷³³ *Háláchá: Egy Főpap péntekenként.* „Egy Főpap sosem engedheti, hogy megnőjön a haja, még akkor sem, ha nem lép be a Szentélybe, hanem hetente legalább egyszer, pénteken, meg kell nyiratkoznia.” (Maimonidész, *A Szentély felszerelésének és az ott szolgálatot végzőknek szabályai* 5:6.)

⁷³⁴ *Háláchá: A papok harminc naponta egyszer.* „Egy a Szentélyben szolgálatot teljesítő kohénnak harminc naponta legalább egyszer meg kell nyiratkoznia.” (Maimonidész, *A Szentélybe lépés szabályai* 1:11.)

אַתָּא פֶּרַע פֶּרַע מְנִזִּיר,

Erre az előírásra a *gözérá sává* (hasonló kifejezésekre alapozott analógia) szövegmagyarázó elv alapján következtetünk. Ha ugyanaz a szó vagy kifejezés szerepel két bibliai szövegrészben, az egyikben alkalmazott törvény a másikban is alkalmazandó. Az egy pappal kapcsolatban használt „*perá*” („hajzat”) kifejezés értelmét ugyanennek a „*perá*” kifejezésnek egy másik helyen, egy **Názirral** (fogadalma által többek között a hajnyírástól is tartózkodásra kötelezett személlyel) **kapcsolatban** történt említéséből származtatjuk.

כְּתִיב הֵכָא "וְרֵאשָׁם לֹא יִגְלְחוּ וּפְרַע לֹא יִשְׁלְחוּ", וּכְתִיב הֵתָם "קָדַשׁ יְהִיָּה גִדְּל פֶּרַע שְׁעַר רֵאשׁוֹ", מֵה לְהֵלֵךְ שְׁלֹשִׁים – אָף כָּאן שְׁלֹשִׁים.

Ezen a helyen a papokkal kapcsolatban a vers ezt mondja⁷³⁵: „Fejüket ne borotválják kopaszra, de hosszú haját [*perá*] se növecsszenek.” Amiből azt tudjuk meg, hogy egy pap nem növesztheti meg a haját. A másik helyen pedig, a Názirra utalva, ezt mondja a vers⁷³⁶: „Szent legyen, növecssze meg [*perá*] fejének hajfürtjeit.” Amiből azt tudjuk meg, hogy egy Názirnak meg kell növesztenie a haját. Amiképpen azon a helyen, a Názir esetében, a hajnövesztés kötelezettsége azt jelenti, hogy a Názir legalább **harminc napig** nem vágathatja le a haját, **azonképpen itt**, a pap esetében, a hajmagnövesztés tilalma **azt jelenti**, hogy a pap nem hagyhatja **harminc napig** nyíratlanul a haját.

A harminc nap meghatározása

[A Gómárá azt kérdezi:]

– וְנִזְיָר גּוֹפִיָּה מְנִלָּן ?

Ami magát a Názirt illeti, **honnan tudjuk**, hogy a „*perá*” kifejezés egy harmincnapos időtartamra utal?

– אָמַר רַב מִתְּנָה : סֵתָם נִזְיָרוֹת שְׁלֹשִׁים יוֹם.

Ráv Mátná erre azt válaszolta: Egy személy bármilyen hosszú időre tehet Názir-fogadalmat. **Aki nem határozza meg pontosan**, milyen hosszú ideig kíván Názirként élni, az legalább **harminc napra** vállalja magára a Názirra vonatkozó kötelmeket, így a hajnyírás tilalmát is⁷³⁷. A Tóra szerint a haj már harminc nap leteltekor is elég hosszúra megnő ahhoz, hogy „*perá*”-nak lehessen nevezni.

– מְנִלָּן ? אָמַר קָרָא "יְהִיָּה" – בְּגִימְטְרִיא תִּלְתִּין הָרִי.

És azt **honnan** tudjuk, hogy a Názir-fogadalom minimális időtartama harminc nap? Ezt ugyanabból a **versből**⁷³⁸ vezethetjük le: „Szent **legyen** [יְהִיָּה].” A יְהִיָּה szó **számér-**

⁷³⁵ *Jechezkél* 44:20.

⁷³⁶ *4Mózes* 6:5.

⁷³⁷ *Háláchá: Meg nem határozott időtartamra szóló Názir-fogadalom.* „Ha valaki Názir-fogadalmat tesz, de nem határozza meg, pontosan mennyi időre, akkor harminc napra veszi magára a náziri kötelmeket.” (Maimonidész, *A názirság szabályai* 3:1.)

⁷³⁸ *4Mózes* 6:5.

téke **harminc** (5 = ה, 10 = י, 5 = ה, 10 = י), amiből azt tanuljuk, hogy a Názir-fogadalom legrövidebb időtartama harminc nap.

אָמַר לִיה רַב פָּפֵא לְאַבְיִי: וְדַלְמָא הָכִי קְאָמַר רַחֲמָנָא: לֹא לִירְבּוּ
כָּלֵל!

Ráv Pápá azt mondta Ábájének: De lehet, hogy az Írás a következőt akarta mondani: A papok **egyáltalán ne nővessék meg** a hajukat, hanem naponta nyíratkozzanak meg! És ha úgy érvelsz, hogy a Názir esetéből arra következtethetünk, hogy a „perá” kifejezés azt jelenti, hogy valaki harminc napig növeszti a haját, akkor a vers esetleg a következőképpen is értelmezhető: A papok nem növeszthetik harminc napig a hajukat; hanem naponta meg kell nyíratkozzanak!

אָמַר לִיה אִי הָוָה כָּתַב “לֹא יִשְׁלַחוּ פְּרַע” – כְּדִקְאָמְרַתְּ, הֲשָׁתָא
דְּכִתְיָב “וּפְרַע לֹא יִשְׁלַחוּ” – פְּרַע לִיהוּי, שְׁלוּחֵי הוּא דְלֹא לִישְׁלַחוּ.

Ábájé erre azt **válaszolta Ráv Pápának: Ha** a bibliai vers **így hangzana: „ne hagyják** [a papok], **hogy a hajuk megnőjön** [לֹא יִשְׁלַחוּ פְּרַע]”, akkor esetleg **értelmezhetnénk** a verset **a te javaslatod szerint** – vagyis, hogy a papoknak egyáltalán nem szabad megnöveszteniük a hajukat. **Mivel azonban a vers így hangzik: „de hosszú haját se nővesszenek** [לֹא יִשְׁלַחוּ]”, ez csakis úgy értelmezhető, hogy **lehet hajuk** [פְּרַע], **csak nem szabad engedni, hogy korlátlanul nőjön** [לֹא יִשְׁלַחוּ], hanem időnként meg kell nyírniuk. Így tehát egy papnak harminc naponta legalább egyszer meg kell nyíratkoznia.

Hajnövesztési tilalom a Szentély pusztulása után

[A Gómárá azt kérdezi:]

– אִי הָכִי אֶפְיִלוּ הָאִידְנָא נְמִי!

Ha igaz az, hogy a pap harminc naponként legalább egyszeri nyíratkozási kötelessége a Bibliából van levezetve, akkor **még manapság is**, amikor nem áll a Szentély, a papoknak legalább havonta egyszer haját **kellene** vágatniuk! Manapság a papok miért nem törődnek a hajuk megnövesztésére vonatkozó tilalommal?

[A válasz:]

דּוּמְיָא דְשְׁתּוּיִי יִין. מַה שְׁתּוּיִי יִין – בְּזִמְן בִּיאָה הוּא דְאָסוּר, שְׁלֹא
בְּזִמְן בִּיאָה – שְׁרִי. אַף הָכֵא נְמִי.

A törvény, amely megtiltja a papoknak, hogy megnövezzék a hajukat, **hasonló ahhoz** a törvényhez, amely megtiltja a papoknak, **hogy bortól lerészegedjenek**. Azt az előbb idézett *Jechezkél* verset⁷³⁹, amely megtiltja a papoknak, hogy megnövezzék a hajukat, egy olyan vers követi, amely megtiltja nekik, hogy bort igyanak, és ez azt sugallja, hogy párhuzam vonható a két tiltás között. A borivás tilalmára vonatkozóan a vers ezt mondja⁷⁴⁰: „A papok nem ihatnak bort, amikor a belső udvarba mennek.” Ez azt tanítja nekünk, hogy a papok **borivási tilalma csak arra az időszakra vonatkozik**,

⁷³⁹ 44:20.

⁷⁴⁰ *Uo.* 21.

amikor áll a Szentély, és a papok **beléphetnek**, hogy elvégezzék a templomi szolgálatot, **de amikor** a Szentélybe való **belépés nem lehetséges, akkor engedélyezett** a bor fogyasztása. **Ennek analógiájára** a papok hajnövesztési tilalma is csak arra az időszakra vonatkozik, amikor áll a Szentély, és a papok beléphetnek, hogy elvégezzék a szolgálatot. Manapság azonban, amikor nem áll a Szentély, a papoknak nem kell törődniük a hajuk megnövesztésére vonatkozó tilalommal sem⁷⁴¹.

A Messiás eljövetelének aktualitása

[A Gömára itt egy ellenvetést tesz:]

וְהַתְּנִיא, רַבִּי אוֹמֵר, אוֹמֵר אָנִי: כְּהֵנִים אֲסוּרִים לְשָׁתוֹת יַיִן לְעוֹלָם,
אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שְׁתַּקְּנָתוֹ קְלֶקְלָתוֹ.

De hát egy Brájtában **azt tanultuk**: „**Rabbi Jehudá**, a Fejedelem **azt mondja: Én azt mondom**, ha abban reménykedünk, hogy a Szentély már akár a nagyon közeli jövőben újra felépülhet, akkor **a papokat örökre el kellene tiltani a borivástól. De hát mit tehetek?** Ez az egyre jobban elhúzódó idő, amióta **a Szentély romokban áll**, a papok borivásának **engedélyezésére ad okot**. Mivel oly sok év eltelt már anélkül, hogy a Szentély újra felépült volna, nincs jogunk azt állítani, hogy ez hamarosan megtörténik. Ennélfogva a papokat nem lehet manapság a borivásban korlátozni.”

(17/b lap kezdődik)

וְאָמַר אַבְיִי: כְּמַאן שְׁתּוֹ הָאֵידִנָּא כְּהֵנִי חֲמָרָא — כְּרַבִּי.

És **Ábájé** ezzel kapcsolatban **azt mondta**: **Kinek a véleménye szerint ihatnak manapság bort a papok** mindenféle korlátozás nélkül? **Rabbi Jehudá**, a Fejedelem nézete **szerint**.

[A Gömára kifejti a kérdést:]

מִכְּבָּל דְּרַבְּנֵן אֲסָרִי,

Ez közvetve azt bizonyítja, hogy a Bölcsék, akik nem értenek egyet rabbi Jehudával, még ma is **megtiltják** a papoknak a borivást. Ebből tehát az következik a borivás és a hajmegnövesztés fenti analógiája alapján, hogy a papokra vonatkozó hajmegnövesztési tilalmat is mind a mai napig érvényben lévőnek kell tartaniuk?

[A válasz:]

מַאי טַעְמָא? מְהֵרָה יִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וּבְעֵינַן כְּהֵן הָרְאוּי לְעַבֹּדָה
וְלִיכָא. — הָכָא, אֶפְשָׁר דְּמַסְפַּר וְעַיִל.

⁷⁴¹ *Háláchá*: **A belépés idején tilos**. „Amiképpen egy pap számára egyedül akkor tilos bort inni, amikor belép a Szentélybe, ugyanúgy a haját is csak akkor tilos megnövesztenie, amikor belép a Szentélybe” (Maimonidész, *A Szentélybe lépés szabályai* 1:10.). *Ráávád* (uo.) szerint egy pap akkor sem növesztheti meg a haját, amikor épp ténylegesen nem lép be a Szentélybe. Csupán abban az esetben növesztheti meg a haját, ha nem áll a Szentély.

Mi az oka annak, hogy a rabbi Jehudával egyet nem értő Bölcsek még ma is tiltják a papoknak a borivást? Azért tiltják, mert meg vannak győződve róla, hogy **a Szentély most már bármikor felépül, és hirtelen szükség lesz majd egy a Szentélybeli szolgálat ellátására alkalmas papra, de egyetlen pap sem áll majd rendelkezésre**, mert alkalmatlan lesz amiatt, hogy bort ivott. A Szentély-szolgalat újrafelvételére emiatt várni kell majd, amíg a papok újra alkalmassá nem válnak a szolgálatra. Ám **jelen esetben**, ami a papok hajnövesztési tilalmát illeti, abban még a Bölcsek is egyetértenek, hogy ez már nem hatályos, mert még ha egyszeriben felépül is a Szentély, és a papoknak hosszú a hajuk, **kivitelezhető, hogy nagyon rövid idő alatt levágják a hajukat és felkészítsék magukat a Szentélybe való belépésre és a szolgálat ellátására.**

[A Gömára itt egy ellenvetést tesz:]

אי הָכִי? שְׁתוּי יַיִן נָמִי, אֶפְשָׁר דְּגַנִּי פּוֹרְתָא וְעֵייל,

Ám ha ez így van, akkor a papok borivási tilalma **sem kell**, hogy hatályban legyen, mert még ha felépül is hamarjában a Szentély, és épp mindegyik pap ivott bort, **megvalósítható, hogy aludjanak egy keveset**, és ily módon rövid idő alatt felkészítsék magukat a Szentélybe való újbóli belépésre és a szolgálat elvégzésére.

כְּדָרְמֵי בַר אֲבָא. דְּאָמַר רַמִּי בַר אֲבָא: דְּרַךְ מִיל, וְשִׁנָּה כָּל שְׁהוּא
מְפִיגִין אֶת הַיַּיִן!

Ez a megoldás **összhangban van Rámi bár Ábá** nézetével. **Rámi bár Ábá ugyanis azt mondta:** A borivást követően **egy mil** (960m) séta vagy akár **egy egészen csekély mennyiségű alvás is megszünteti a bor mámorító hatását.** Ezért aztán a Bölcseknek is egyet kellene érteniük azzal, hogy manapság a papok ihatnak bort mindenféle korlátozás nélkül, ugyanúgy ahogy hajuk növesztését sem korlátozza manapság semmiféle előírás, mert mindkettő kellően gyorsan kijavítható. – ? –

[A Gömára elutasítja ezt az ellenvetést:]

— לָאוּ מִי אֵיתְמַר עֲלָהּ, אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר רַבָּה בַר אֲבוּהַ: לֹא שָׁנוּ
— אֶלָּא בְּשִׁשְׁתָּהּ שִׁיעוּר רַבִּיעִית, אֶבְל שְׁתָּהּ יוֹתֵר מִרַבִּיעִית — כָּל
שְׁכֵן שְׁדָרְךָ מְטַרִידְתּוֹ וְשִׁנָּה מְשַׁכְרָתוֹ.

Vajon nem tettek-e megszorítást Rámi bár Ábá ezen megállapítását illetően? **Ráv Náchmán ugyanis azt mondta Rábá bár Ávuhá nevében:** Az állítás, hogy egy **mil** séta vagy akár egy egészen csekély mennyiségű alvás megszünteti a bor mámorító hatását, **csak abban az esetben igaz, ha az illető legfeljebb egy röviitnyit** (negyed log, 0,86 deciliter) **ivott meg. Ha azonban az illető több, mint egy röviitnyi bort ivott, akkor a séta csak még bizonytalanabbá teszi a járását, és az alvás is csak növeli mámorát**⁷⁴². Így aztán a Bölcsek fenntarthatják, hogy a papok borivási tilalma még ma is hatályos, azzal azonban egyetérthetnek, hogy a hajuk megnövesztésére vonatkozó tilalom nem

⁷⁴² *Háláchá:* Egy mérföldnyi séta vagy egy egészen csekély mennyiségű alvás. „Egy mérföldnyi séta vagy egy egészen csekély mennyiségű alvás megszünteti a bor mámorító hatását, feltéve, hogy csupán egy röviitnyi vagy még kevesebb lett elfogyasztva. Ha azonban valaki többet ivott meg egy röviitnél, akkor az alvástól csak még mámorosabb lesz, a séta pedig csak még bizonytalanabbá teszi a járását.” (Sulchán Áruach, Orách Chájim 99:2.)

érvényes, mert még ha a Szentély felépül is hirtelen, a papoknak nem okozna gondot gyorsan levágni a hajukat, és felvenni a szolgálatot.

A részeg szolgálata érvénytelen

[A Gömára egy másik megoldást idéz a különbségtételre:]

רַב אָשִׁי אָמַר: שְׁתוּי יַיִן דְּמַחְלֵי עֲבוּדָה – גְּזֵרוּ בְּהוּ רַבָּנָן, פְּרוּעֵי
רֹאשׁ דְּלֹא מְחֵלֵי עֲבוּדָה – לֹא גְזֵרוּ בְּהוּ רַבָּנָן.

Ráv Ási azt mondta a papok borivási és hajmagnövesztési tilalma közötti különbségtételről: Ha egy pap **bortól ittas állapotban** vett részt a szentélybeli szolgálatban, **szolgálata érvénytelen**. Ezt a következő bibliai versekből vezették le⁷⁴³: „Bort és részegítő italt ne igyál se te, se fiaid... hogy különbséget tegyetek a szent és a nem szent között...”, amiből azt tanuljuk, hogy ha egy pap ittas állapotban szolgál a Szentélyben, akkor szolgálata nem szent, és ezért érvénytelen⁷⁴⁴. Ezért **rendelkeztek** úgy a **Bölcsek**, hogy a papok még ma sem ihatnak bort azokon a napokon, amikor rajtuk lenne a sor a szentélybeli szolgálatban. Ha azonban egy pap **a megengedettnél hosszabb hajjal** vett részt a szentélybeli szolgálatban, **szolgálata nem érvénytelen**, mert nincs olyan bibliai vers, amely erre utalna⁷⁴⁵. **Ezért a Bölcsek nem rendelkeztek úgy**, hogy a papoknak tilos ma magnövesztetni a hajukat, mert még ha a Szentély felépülne is hirtelen, és a papok a megengedettnél hosszabb hajjal látnák el benne a szolgálatot, szolgálatuk akkor sem minősülne érvénytelennek.

A kohénok helytelen és alkalmatlan szolgálata

[A Gömára ellenvetést hoz fel:]

מִיתִיבִי: וְאֵלֹהֵי שָׁהֵן בְּמִיתָה: שְׁתוּי יַיִן, וּפְרוּעֵי רֹאשׁ.

Megkérdőjelezték Ráv Ási megkülönböztetési érvelését a következő Brájtá alapján: „És íme az égi halállal fenyegetett bűnösök: a papok, akik **bortól ittasan** szolgálnak a Szentélyben, és a papok, akik úgy szolgálnak, hogy közben **a hajuk hosszabb a megengedettnél**.”

[A Gömára keresi a két vétség főbenjáró voltának forrását:]

בְּשִׁלְמָא שְׁתוּי יַיִן – בְּהֶדְיָא כְּתִיב בְּהוּ “יַיִן וְשִׁכָר אֶל תִּשְׁתֵּי”, אֶלָּא
פְּרוּעֵי רֹאשׁ מְנַלְן?

⁷⁴³ 3Mózes 10:9–10.

⁷⁴⁴ *Háláchá: Azok, akik bort ittak.* „Ha egy szentélybeli szolgálatra alkalmas pap bort ivott, tilos a Szentély-udvarban álló Oltáron túlra mennie. Ha mégis belép és szolgál, szolgálata érvénytelennek minősül, és halállal sújthatja őt az Ég.” (Maimonidész, *A Szentélybe lépés szabályai* 1:1.)

⁷⁴⁵ *Háláchá: Azok, akiknek hosszú a haja.* „Ha egy papnak túl hosszú a haja, tilos a Szentély-udvarban álló Oltáron túlra mennie. Ha mégis belép és szolgál, halállal sújthatja őt az Ég, de szolgálata nem minősül érvénytelennek.” (Maimonidész, *uo.*, 1:8–9.)

Az bizonyos, hogy azokkal a papokkal kapcsolatban, **akik bortól ittasan** végzik szolgálatukat a Szentélyben, **a bibliai vers egyértelműen kijelenti**⁷⁴⁶: „**Bort és részegítő italt ne igyál** se te, se fiaid veled, midőn bementek a Találkozás Sátrába, hogy meg ne haljatok”, ami azt sejteti, hogy ha az a pap, aki ittasan végzi szolgálatát, halálbüntetéssel sújtható. **De azt honnan tudjuk, hogy** azokat a papokat, akik **a megengedettnél hosszabb hajjal** végzik szentélybeli szolgálatukat, szintén halállal sújthatja az Ég?

דְּכַתִּיב ״וְרֹאשָׁם לֹא יִגְלְחוּ וּפְרָע לֹא יִשְׁלְחוּ״, וּכְתִיב בְּתַרְיֵה ״וַיֵּן לֹא יִשְׁתּוּ כָּל כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל הַחֲצַר הַפְּנִימִית״, וְאִתְּקוּשׁ פְּרוּעֵי רֹאשׁ לְשִׁתּוּיֵי יֵן: מַה שְׁתּוּיֵי יֵן בְּמִתָּה – אִךְ פְּרוּעֵי רֹאשׁ בְּמִתָּה.

Ez két egymás utáni **bibliai versből** van levezetve. Az elsőben **ez áll**⁷⁴⁷: „**Fejüket ne borotválják kopaszra, de hosszú haját se növecszenek**”, és a következő versben pedig **ez**⁷⁴⁸: „**A papok nem ihatnak bort, amikor a belső udvarba mennek.**” Ennek a két versnek az egymás mellé helyezése azt tanítja nekünk, hogy a Szentélyben **a megengedettnél hosszabb hajjal** szolgálatot végzőkkel szembeni tiltás összevethető a Szentélyben **bortól ittasan** szolgálatot végzőkkel szembeni tiltással: **Amiképpen azokat, akik bortól ittasan** szolgálnak a Szentélyben, **halállal sújthatja** az Ég (amint ezt a 3Mózes-ből származó versből megtudtuk), **ugyanúgy azokat is halállal sújthatja** az Ég, **akik a megengedettnél hosszabb hajjal** végzik szolgálatukat.

וּמִינֵהּ, אִי מַה שְׁתּוּיֵי יֵן דְּמַחְלֵי עֲבוּדָה – אִךְ פְּרוּעֵי רֹאשׁ דְּמַחְלֵי עֲבוּדָה!

Most, hogy párhuzamot vontunk a két tiltás között, indokolt lenne ezt a párhuzamot **a következőképpen kiterjeszteni: Amiképpen azok, akik** a Szentélyben **bortól ittasan** szolgálnak, **érvénytelenné teszik szolgálatukat, ugyanígy érvénytelenné válik azoknak a szolgálata is, akik a megengedettnél hosszabb hajjal** szolgálnak!

Ezért a Bölcseneknek úgy kellett volna rendelkezniük, hogy a papoknak még ma is tilos megnöveszteniük a hajukat, mivel a Szentély egykettőre újra felépülhet, és az éppen soros papok esetleg azon vehetik észre magukat, hogy a megengedettnél hosszabb hajjal végzik a szolgálatot, s ezzel érvénytelenné teszik szolgálatukat.

Ez a következtetés nyilvánvalóan ellentmond Ráv Ási érvelésének! – ? –

[A Gömárá így válaszol erre az ellenvetésre:]

– לָא, כִּי אִתְּקוּשׁ – לְמִתָּה הוּא דְאַתְּקוּשׁ, אֲבָל לְאַחֲוֵי עֲבוּדָה – לָא אִתְּקוּשׁ.

Nem⁷⁴⁹, a két tiltás között vont párhuzam nem terjeszthető ki. **Amikor** a két tiltás **össze lett vetve**, csupán a **halálbüntetés tekintetében lettek összevetve. Ám a szolgálat érvénytelensége tekintetében a két tiltás nem lett összevetve** (ahogy ezt a követ-

⁷⁴⁶ 3Mózes 10:9.

⁷⁴⁷ Jechezkél 44:20.

⁷⁴⁸ Uo. 21.

⁷⁴⁹ A Szánhedrin traktátus szövegében e válasz helyett csak ennyi áll: „kásjá” (kérdés), azaz nem válaszolja meg. A Talmudban más helyütt is előfordul, hogy egyes kérdések megválaszolatlanul maradnak, és nem jelentenek cáfolatot az eredeti felvetésre.

kező alfejezet végén látjuk). Így az a pap, aki ittasan szolgál a Szentélyben, érvénytelené teszi szolgálatát, az a pap viszont, aki a megengedettnél hosszabb hajjal szolgál, ezzel nem teszi érvénytelenné a szolgálatát.

Ezek után a Ráv Ási által a két tiltás között, azok mai hatályosságát illetően vont megkülönböztetés még mindig érvényes.

A próféták és a szóbeli hagyomány tanításai

[A Gömára a fenti bibliai levezetéssel kapcsolatban megkérdezi:]

אמר ליה רבינא לרב אשי: הא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה?

Ráviná azt mondta Ráv Ásinak: Mielőtt jött Jechezkél próféta, és kijelentette⁷⁵⁰, hogy a papok „Fejüket ne borotválják kopaszra, de hosszú hajtat se növezzenek”, **ki mondta ki** ezt? Egy prófétának nyilvánvalóan nincs felhatalmazása arra, hogy olyan új törvényeket léptessen érvénybe, amelyeket a Tóra nem is említ⁷⁵¹!

אמר ליה: ולטעמיה,

Azt válaszolta Ráv Ási Rávinának: De a te felfogásod alapján ugyanabba a nehézségbe ütközünk Ráv Chiszdá érvelése kapcsán, annak a törvénynek a forrását illetően, amely úgy szól, hogy egy körülmetéletlen pap nem szolgálhat a Szentélyben.

הא דאמר רב חסדא: דבר זה מתורת משה לא למדנו, ומדברי קבלה למדנו: "כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לשרתני",

Ráv Chiszdá ugyanis azt mondta: Mi ezt nem Mózes Tórájából tanultuk, hanem a próféták szavaiból, abból a versből, amely így szól⁷⁵²: „Az idegenek, az Izráel fiai között élő körülmetéletlen szívú és testú idegenek, nem mehetnek be szent helyemre.”

הא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה?

Na már most, ugyanaz az ellenvetés, amely a papok hajmegnövesztési tilalmának eredetével szemben merült fel, felmerülhet a körülmetéletlen papok szolgálatára vonatkozó tilalomnak az eredetével kapcsolatban is: **Mielőtt jött Jechezkél, ki mondta** azt, hogy egy körülmetéletlen papnak tilos szolgálatot végeznie a Szentélyben?

אלא: גמרא גמיר לה, ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, הכא נמי, גמרא גמיר לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא.

Nyilvánvaló, hogy ezeket az előírásokat nem lehet kizárólag a *Jechezkél* könyvében található versekre alapozni, mivel egy prófétának nincs felhatalmazása arra, hogy új

⁷⁵⁰ 44:20.

⁷⁵¹ Ennek alapja a Talmud (*Mögilá* 2b.), ahol levezeti az Írás (*3Mózes* 27:34.) következő kijelentéséből: „Ezek a parancsolatok, amelyeket az Örökkévaló parancsolt Mózesnek Izráel fiai részére...”, „ebből következik, hogy a prófétának nincsen joga újat hozzátenni” a micvákhoz. Lásd még *5Mózes* 4:2.

⁷⁵² *Jechezkél* 44:9., lásd még *uo.* 7.

törvényeket léptessen érvénybe! **Sokkal inkább**, folytatta Ráv Ási, azt a következtetést kell levonnunk, hogy Jechezkél megelőzően **ezt a dolgot** szóbeli **hagyományként tanulták meg**, amelynek eredete a Szináj-hegyi Tóra-adásig vezethető vissza, a Szóbeli Törvény egyéb más rendelkezéseihez hasonlóan. **Majd jött Jechezkél, és egy írott verssel támasztotta alá** a szóbeli hagyományt. Vagyis Jechezkél nem léptetett életbe új törvényt. Ehelyett könyvében egy olyan törvényt írt le, amelynek valódi forrása a Szináj-tól eredeztethető szóbeli hagyomány. **Esetünkben**, a papok hajmegnövesztési tilalmával kapcsolatban, **ugyanezt** mondhatjuk: ezt a dolgot a Szinájig visszavezethető szóbeli hagyományként tanulták meg, **majd jött Jechezkél, és egy írott verssel támasztotta alá** a szóbeli hagyományt.

[A fent elmondottak alapján a Gömára itt mondja ki, hogy miért nem érvénytelen a hajmegnövesztéssel végzett Szentélybeli szolgálat:]

כִּי גְמִירֵי הַלְכָה – לְמִיתָהּ, לְאַחֻלֵי עֲבוּדָה – לְאִגְמִירֵי.

Ez a Szinájon kapott szóban hagyományozott törvény, amit a papok hajmegnövesztésének tilalmáról **megtanultak, csak a vétkest fenyegető égi halálbüntetésről szólt. Ám az így végzett szolgálat esetleges érvénytelenségével kapcsolatban nem tanultak semmit.** Ezért nem lehet kiterjeszteni a két tiltás (ittasság és hajmegnövesztés) közötti párhuzamot, ahogyan a Gömára fent javasolta.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A tagadhatatlan megváltás

8. értekezés 1. fejezet

...Ami magát a megváltást illeti, az több okból is szükségszerű. Egyrészt Mózes csodás jelei támasztják alá hitelességét, ő volt az, aki erről elsőként beszélt, valamint [erre mutat] Ézsaiás és a többi próféta, akik a számukra megmutatkozó csodás jelekről tudósítottak bennünket, s [azt is közölték,] hogy ezen ígéret teljesítéséhez [238] semmi kétség nem férhet. Amint a Szentírás mondja:⁷⁵³ "Én váltom valóra szolgálaim beszédét, és megvalósítom követeim tanácsát".

Másrészt [Isten] igazságos, nem követ el igazságtalanságot, s e közösség már [any-nyi] nehéz és hosszan tartó csapással sújtott, melynek egy részéért kétségtelenül mi vagyunk a hibásak, ám másik részük próbatétel számunkra. Ám mindkét esetben a csapás véges ideig tart, s lehetetlen, hogy végtelen legyen. S ha ez az idő lejárt, akkor szükségszerű, hogy [a vétkesek] bűnhődése megszűnjön, [a próbatételt kiállók] pedig ellenszolgáltatásban részesüljenek. Erről mondja a Szentírás:⁷⁵⁴ "[mivel] letelt rabsága, megbűnhődött bűnéért, hiszen kétszeresen sújtotta, az Úr keze minden vétkéért".

Ezenkívül [Isten] hű az ígéretéhez, állja a szavát, s parancsolata örök érvényű, a Szentírás szavai szerint:⁷⁵⁵ "Elszárad a fű, elhervad a virág, de Istenünk, igéje örökre megmarad".

További ok az, hogy párhuzam vonható ezen ígéreték és [Isten] első ígérete között, [amelyet akkor tett,] amikor Egyiptomban tartózkodtunk. [Ez az első ígéret] csak két dologra vonatkozott: hogy ítéletet tart elnyomóink fölött, és hogy nagy gazdagságot adományoz nekünk, amint a Szentírás mondja:⁷⁵⁶ "De ítéletet tartok azon a népen is, amelyet szolgálnak, és aztán nagy vagyonnal jönnek ki". S saját szemünkkel láttuk, mit cselekedett értünk: szétválasztotta a [Vörös-]tengert, mannát és fűrjeket [bocsátott a rendelkezésünkre], a Sinai-hegynél [törvényt adott számunkra], megállította a napot, s más efféléket [is tett]. S még inkább erre mutat az, hogy [Isten] hatalmas és bőséges jutalmat ígért nekünk: jólétet, boldogságot, dicsőséget, hatalmat és megtiszteltetést, melynek [mennysége] kétszerese lesz az általunk tanúsított alázatnak és szenvedésnek, a Szentírás szavai szerint:⁷⁵⁷ "A kétszeres szégyen és szidalom után ujjongani fognak osztályrészüknek, mert kétszer annyi jut mindenkinek az országban". A számunkra ki-

⁷⁵³ *Jesájá* 44:26.

⁷⁵⁴ *Jesájá* 40:2.

⁷⁵⁵ *Uo.* 40:8.

⁷⁵⁶ *IMózes* 15:14.

⁷⁵⁷ *Jesájá* 61:7.

szabott [szenvedés ideje] a röpke szempillantáshoz hasonlítható, s ezt [Isten] hatalmas könyörülettel kárpótolja, amint a Szentírás mondja:⁷⁵⁸ "Egy rövid szempillantásra elhagytalak, [239] de nagy irgalommal összegyűjtelek". Tekintettel e próbatételre, s számításba véve [mind] azt, ami velünk történt, [Isten] azonfelül, amit megígért, a sokszorosát téríti meg, úgyhogy hirtelenjében és összességében össze sem tudjuk számolni, a Szentírás szavai szerint:⁷⁵⁹ "...jót tesz veled, és jobban megszorít, mint atyáidat". Ezen okból ismétli a Tóra több helyütt is az Egyiptomból való kivonulás történetét, hogy emlékeztessen bennünket arra, amit [ott] átéltünk. S azt [a tényt], hogy van olyan csoda, amelyet [a Tóra] az Egyiptomból való megváltás leírásánál nem részletez, a következő szentírási rész bizonyítja:⁷⁶⁰ "Csodás dolgokat mutatok neked, mint amikor kijöttél Egyiptomból".

Ezért van az, hogy [Isten ígérete iránt] türelemmel viseltetünk, s kétkedés, nyugtalankodás és szorongás nélkül várjuk [a beteljesedését], sőt biztonságérzetünk és [ígéretéhez] való ragaszkodásunk egyre növekszik, amint a Szentírás mondja:⁷⁶¹ "Legyetek erősek és bátor szívűek mind, akik az Úrban reménykedtek!"

S az, aki ilyennek lát bennünket, bizonyára meglepődik, vagy ostobának tart minket, mivel nem élte át azokat a tapasztalatokat, amelyeket mi átéltünk, s nem rendelkezik olyan bizalommal [Isten ígérete iránt], amilyennel mi rendelkezünk. Olyan ő, mint aki még nem látta, hogyan vetik a búzát. Hiszen aki azt látja, hogy valaki [magokat] szór a föld barázdáiba, hogy [majd] növekedjenek, [mindezt] ostobaságnak tarthatja. Ám a cséplés idején, mikor egy mérték [elvetett magból] húsz vagy harminc mérték [termés] lesz, kiderül, hogy ő volt az ostoba. Ezzel a példázattal él a Szentírás is, mikor azt mondja:⁷⁶² "Akik könnyezve vetettek, ujjongva arassanak!"

S ahhoz is hasonlít [az ilyen ember], aki még nem látta, hogyan nő fel egy gyermek, s kineveti azt, aki gyermeket nevel, s ennek összes gondját hordozza. [Sőt] azt kérdezi [a gyermeket nevelőtől]: "Vajon mit vársz [ettől a gyermektől]?" Ám mikor a gyermek felnő, tudományra és bölcsességre tesz szert, király lesz belőle, s hadat vezet, akkor majd megérti [ez az ember], hogy önmagát tette nevetségessé. A gyermekkel szembeni elvárás példázatát a Szentírás [240] is alkalmazza:⁷⁶³ "Mielőtt vajúdott, már szült is. Mielőtt rájött a fájdalom, fiút hozott a világra".

8. értekezés 2. fejezet

A próbatételek kiállása és a megváltás

...Nem engedhető meg tehát, hogy olyan [gondolatok] jussanak eszünkbe, hogy [Isten] nem tudja, milyen helyzetben vagyunk, sem az, hogy [Isten] nem igazságos és nem könyörületes, hisz [a Szentírásban] így dorgál bennünket:⁷⁶⁴ "Miért mondod ezt, Jákób, miért beszélsz így, Izráel: Rejtve van sorsom az Úr előtt, nem kerül ügyem Isten elé". S

⁷⁵⁸ Uo. 54:7.

⁷⁵⁹ 5Mózes 30:5.

⁷⁶⁰ Michá 7:15.

⁷⁶¹ Zsoltárok 31:25.

⁷⁶² Uo. 126:5.

⁷⁶³ Jesájá 66:7.

⁷⁶⁴ Jesájá 40:27.

annak sem szabad eszünkbe jutnia, hogy [Isten] képtelen rajtunk segíteni, vagy fohászainkra válaszolni, amint [a Szentírás] mondja:⁷⁶⁵ "Nem az Úr keze rövid ahhoz, hogy megsegítsen, nem az ő füle süket ahhoz, hogy meghallgasson". S arra sem szabad gondolnunk, hogy [241] [Isten] elutasított és megtagadott bennünket, inkább a Szentírás [azon szavaira kell emlékeznünk, hogy]⁷⁶⁶ "mivel irgalmas Isten az Ur, a te Istened, nem hagy cserben, és nem hagy elpusztulni".

Arról viszont meg vagyunk győződve, Isten könyörüljön rajtad, hogy rabszolgáságunk idejét [Isten] két időszakhoz kötötte: az egyik a bűnbánat időszaka, a másik a [világ]vége időpontja. S ezek közül bármelyik következik is be elsőként, az a megváltást eredményezi. S ha bűnbánatunk teljessé lett, a [világ]vége [időpontja] érdektelenné válik, s [minden] úgy fog történni, amint a Tórában megíratott:⁷⁶⁷ "Amikor majd beteljesednek rajtad [mindezek a dolgok]... és ha megtérsz Istenedhez, az Úrhoz, ...akkor jóra fordítja sorsodat Istened, az Úr...", valamint a következő tíz [bibliai] vers.

S amennyiben [bűnbánatunk] rövid ideig tartana, úgy a [világ]végéig fennmaradnánk, egyeseket közülünk büntetés érne, mások próbatétel alá vettetének, amint köztudott, hogy időnként büntetésül nagy csapások sújtják [az embereket], ilyen [például] az éhínség, a háború és a járványok. Ezek egyesek számára büntetést, mások számára pedig próbatételt jelentenének. Hisz a vízözön idején is éltek fiatal emberek és csecsemők, akik számára [e csapás] próbatételt jelentett, s ezért [később] kárpótlást nyertek. Ehhez hasonlóan abban sem kételkedhetünk, hogy az egyiptomi [rabszolgáság] idején őseink között sok erényes ember volt, akik kiállták e próbatételt, míg annak vége be nem következett, s senki ne mondja azt, hogy "Amennyiben lett volna közöttetek erényes [ember], úgy a megváltás is [hamarabb] elérkezett volna". Hiszen a mi uraink éskoronáink: Mózes, Aron és Mirjám, valamint sok más erényes [ember] több mint nyolcvan évet töltöttek a rabszolgásban, amíg annak vége el nem érkezett.

8. értekezés 5. fejezet

A megtérés és a megváltás

S miután e [különböző] időtartamok végéről szóló tanításokat elmagyaráztam és kifejtettem, azt mondom: Tudjuk, hogy amennyiben bűnbánatunk nem válik teljessé, akkor az [idők] végezetének beteljesüléséig [száműzetésben] maradunk, s ha a [világ]vége úgy következik be, hogy még nem gyakoroltunk bűnbánatot, akkor a megváltás lehetetlennek bizonyul, hiszen olyan vétkekben vagyunk bűnösök, amelyek miatt [Isten a földünkről] elűzött bennünket. S ha száműzetésünk már hosszú ideje tart, s nem térünk meg, akkor is visszavisz bennünket [a földünkre], anélkül hogy [helyzetünk] megjavulna, s ekként [az egész száműzetés] hiábavalónak bizonyulna. Ám a próféták közlései arról tájékoztatnak bennünket, hogy [Isten] csapásokat és szerencsétlenségeket fog ránk bocsátani, amelyek majd bűnbánatra készítetnek bennünket, s [így] méltónak bizonyulunk a megváltásra. Erre utalnak az ősök szavai:⁷⁶⁸ "Ha [246] Izrael bűnbánatot gyakorol, akkor részesül a megváltásban. Ha nem, akkor a Szent, áldassék, olyan királyt fog

⁷⁶⁵ Uo. 59:1.

⁷⁶⁶ 5Mózes 4:31.

⁷⁶⁷ 5Mózes 30:1-3.

⁷⁶⁸ Szánhedrin 97b.

állítani, akinek rendelkezései [még] Hámánéinál is szigorúbbak lesznek, ezért [majd] bűnbánatot gyakorolnak, s részesülnek a megváltásban".

S [őseink] azt is mondták, hogy [e csapások] oka az lesz, hogy Galilea hegyeiben meg fog jelenni egy férfi, aki Józsefleszármazottja, s köré fognak gyűlni a [zsidó] közösség szétszórt tagjai, majd [ez az ember] elmegy Jeruzsálembe, miután a rómaiak elfoglalták, s ott tartózkodik egy ideig. Ezután megtámadja Jeruzsálemet] egy Armilus nevezetű férfi, aki háborút fog viselni, meghódítja a várost, öldököl, foglyokat ejt, és erőszakot tesz. A József leszármazottai közül való férfi is az áldozatok között lesz. Ekkor a [zsidó] közösséget nagy csapások érik majd, s [a helyzetet] csak nehezíti [a közösség] és a királyságok közötti rossz viszony, s ez [végül] azt eredményezi, hogy a pusztába száműzik őket, ahol éhezni és nyomorogni fognak. Annak következtében, ami velük történik, sokan közülük kitérnek hitükből, s csak a megtisztultak maradnak meg [hitükben], majd megjelenik nekik Ilés próféta, s végbemegy a megváltás...

8. értekezés 6. fejezet

A József és a Dávid általi Messiás

Majd azt mondom: Mindkét esetben, azaz ha nem gyakorlunk bűnbánatot, s így következnek be a Józseftől származó Messiás által okozott történések, s akkor is, ha bűnbánatot gyakorlunk, s ezek az események nem mennének végbe, [mindenképp] váratlanul elérkezik hozzánk a Dávidtól származó [248] Messiás. S amennyiben a Józseftől származó Messiás előtte elérkezne, olyan lenne ő, mint [a Dávidtól származó Messiás] követe, a közösség újjáélesztője, s az utat letisztító sarló, amint a Szentírás mondja:⁷⁶⁹ "Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat". Vagy ahhoz lenne hasonlatos, aki tűzzel olvasztja ki a közösségből a nagy bűnök elkövetőit, s lúggal tisztítja ki a kisebb vétkek elkövetőit, a Szentírás szavai szerint:⁷⁷⁰ "Mert olyan lesz az, mint az ötvösök tüze, és mint a ruhatisztítók lúgja"...

...akkor következik be a halottak feltámadása úgy, ahogy ezt az előző értekezésben vázoltam. Élükön vezetőként József leszármazottja fog állni, mivel ő [Isten] erényes szolgája, aki kiállta a próbatételt, s bőséges ellenszolgáltatásra érdemes. Ekkor Urunk, dicsóíttessék és magasztaltassék, újjáépíti Templomát, amint erről már szó esett:⁷⁷¹ "amikor felépíti Ciont az Úr, és megjelenik dicsőségesen". A [Szentély] felosztása és a Templom úgy fog kinézni, amint azt "Ezékiel a Fogságunk huszonötödik évében..." kezdetű [bibliai] részben⁷⁷² elmagyarázza, belsejében gyémántok és [egyéb] drágakövek lesznek, Ézsaiás szavai szerint:⁷⁷³ "Rubinból készítem el falad párkányát, és kapuidat briliáns kövekből". Az egész ország benépesül, sem elhagyatott, sem elsivatagosodott terület nem marad többé benne, amint a Szentírás mondja:⁷⁷⁴ "Tóvá lesz a délibáb, és víz fakad a szomjú földön". Ekkor tűnik majd fel az [isteni] jelenlét világossága, s úgy beragyogja a Templomot, hogy hozzá képest valamennyi fény halványnak és homályos-

⁷⁶⁹ Máláchi 3:1.

⁷⁷⁰ Uo. 2.

⁷⁷¹ Zsoltárok 102:17.

⁷⁷² Jechezkél 40:1.

⁷⁷³ Jesájá 54:12.

⁷⁷⁴ Jesájá 35:7.

nak bizonyul, s amint azt a második értekezésben is kifejtettem, minden fényességnél ragyogóbb lesz, a Szentírás szavai szerint:⁷⁷⁵ "Kelj föl tündökölve, mert jön világosságod, az Úr dicsósége ragyogott rád. Bár még sötétség borítja a földet, sűrű homálya nemzeteket, de fölötted ott ragyog az Úr...". [Oly nagy lesz a világosság,] hogy az, aki nem ismeri a Szentélyhez vezető utat, e világosság ragyogása nyomán oda talál, mivel e fényesség az égből sugárzik a földre, amint a Szentírás mondja:⁷⁷⁶ "Világosságodhoz népek jönnek, és királyok a rád ragyogó fényhez".

A profétálás [tudománya] pedig annyira elterjed közösségünk körében, hogy még gyermekeink és szolgálóink [is profétákká lesznek], erről így ír a Szentírás:⁷⁷⁷ "Azután kitöltöm majd lelkeket minden emberre. Fiaitok és leányaitok profétálni fognak, ...Még a szolgálókra és a szolgálókra is kitöltöm lelkeket [abban az időben]". Amennyiben [például valamelyikünk] **[252]** egy idegen országba vetődik, s azt mondja: "Hívó vagyok", [az emberek] az előttük rejtve maradó dolgok felől kérdezik: "Mondd meg nekünk, mi történt tegnap, s mi fog holnap történni !" S ha erre választ ad, bizonyosra vehető, hogy a [zsidó] népből való, amint a Szentírás mondja:⁷⁷⁸ "Híresek lesznek utódaik a nemzetek között, és ivadékaik a népek között". S ennek a világnak az időtartama alatt a hívók változatlanul megőrzik ezt a kivételes helyzetüket, a Szentírás szavai szerint:⁷⁷⁹ "Izráelt megszabadítja az Úr örökké tartó szabadságra. Nem ér benneteket szégyen és gyalázat soha, soha többé". S úgy tűnik, e helyen [a Szentírás] csak azért használja a soha, soha többé fordulatot, hogy a megváltás biztos voltára a lehető legegységesebb nyelvi bizonyítékot szolgáltatassa, s hogy cáfolja azon nézeteket, melyek szerint [a megváltás] véges és mulandó.

[Urunk] azt is a tudomásunkra hozta, hogy [a megváltott] nép az iránta való engedelmességet, s nem az ellene való lázadást fogja választani; erre vonatkoznak a Szentírás következő kijelentései:⁷⁸⁰ "Szívedet... körülmetéli Istened, az Úr", valamint⁷⁸¹ az "Új szívet adok nektek, és új lelket adok belétek" kezdetű [bibliai] rész. [Az pedig, hogy az Isten iránti engedelmességet választják,] több okra vezethető vissza: [egyrészt] mivel látják az [isteni] jelenlét világosságát, s részesülnek a kinyilatkoztatásból, [másrészt] mivel [saját] államuk lesz, s jólétben fognak élni, senki nem üldözi őket, s nem szenvednek hiányt semmiben, s minden dolgukat siker fogja koronázni.

[Urunk] azt is közölte velünk, hogy [ebben az időszakban] a járványok, betegségek és az elnyomás, valamint a szomorúság és a gond mind el fognak tűnni, az egész világ örömmel és boldogsággal lesz teli, s [a megváltottak] úgy látják majd, mintha az ég és a föld is újjászületett volna. Ezt ecseteli a Szentírás a következő szavakkal:⁷⁸² "Mert én új eget és új földet teremtek, ...Vigadozni fogok Jeruzsálemmel, és örvendezni népemmel. Nem hallatszik ott többé sírás és jajgatás hangja".

⁷⁷⁵ Uo. 60:1-2.

⁷⁷⁶ Uo. 60:3.

⁷⁷⁷ Joél 3:1-2.

⁷⁷⁸ Jesájá 61:9.

⁷⁷⁹ Uo. 45:17.

⁷⁸⁰ 5Mózes 30:6.

⁷⁸¹ Jechezkél 36:26.

⁷⁸² Jesájá 65:17-19.

Milyen [csodálatos] korszak lesz az, minden csupa boldogság és öröm, engedelmesség és istenfélelem, csupa jutalom és felhalmozott javak!...

8. értekezés 8. fejezet

Milyen lesz a messiási kor?

...[a próféciák szerint] minden teremtmény istenfélő lesz, s elismerik Isten egységét, amint a Szentírás mondja:⁷⁸³ "Az Úr lesz a király az egész földön", ám [ezzel ellentétben] azt látjuk, hogy [az emberek] hitetlenek és tévelyegnek.

Másodsor: az, hogy [a próféciák szerint] a hívők mentesek maradnak az adózástól, a pénz- és élelemkölcsonzéstől, s más egyebektől is, a Szentírás szavai szerint:⁷⁸⁴ "Az Úr esküre emelte jobb kezét, erős karját: Nem adom többé gabonádat eledelül ellenségednek", ám [ezzel ellentétben] azt látjuk, hogy minden nép adót fizet, meghunyászkodik és engedelmeskedik annak [a másik] népnek, amelynek az uralma alá került.

Harmadsor: [A próféciák szerint] az emberek nem háborúznak többé egymással, s nem fordítja egyikük a másik ellen fegyverét, amint a Szentírás mondja:⁷⁸⁵ "Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket". Ám [ezzel szemben] azt látjuk, hogy [az emberek jelenleg] többet háborúznak és többet hadakoznak egymással, mint valaha. S amennyiben valaki [a fenti] kijelentést úgy értelmezné, hogy csak arra vonatkozik, hogy vallási okokból nem háborúskodnak, [erre azt kell válaszolnunk,] hogy [jelenleg] jobban küzdenek és háborúznak egymással vallási okokból, mint bármikor.

Negyedsor: Az, hogy [a próféciák szerint a megváltás idején] az állatok békében fognak élni egymással: [257] a farkas és a bárány együtt fog legelni, az oroszlán szalmát eszik, a kisgyermek pedig mérges kígyókkal és viperákkal játszik, a Szentírás szavai szerint:⁷⁸⁶ "Akkor majd a farkas a báránnyal lakik, ...A tehén a medvével legel... Nem árt, és nem pusztít szent hegyemen senki". Ám [ezzel szemben] azt látjuk, hogy [jelenleg az állatok] természetük szerint és rossz [hajlamaikkal] összhangban élnek, s semmi változás nem történt velük. Ám lehet, hogy valaki [e kijelentést] is átvitt értelemben kísérelné meg magyarázni, s azt mondaná, hogy ez mindössze arra vonatkozik, hogy a gonosztevők kibékülnek az erényesekkel. Ám a [jelenlegi] helyzet ennek éppen a fordítottja, hisz most az erős kíméletlenebbül támadja és nyomja el a gyengét, mint valaha...

A fent leírt állapotok tehát egyértelműen bizonyítják, hogy a [prófétai] ígéretek még nem teljesedtek be. A fenti cáfolatok mindegyike egyben a keresztényekre is vonatkozik...

⁷⁸³ *Zchárjá* 14:9.

⁷⁸⁴ *Jesájá* 62:8.

⁷⁸⁵ *Jesájá* 2:4.

⁷⁸⁶ *Uo.* 11:6-9.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Softim: A Bírák könyve

A királyok és háborúi szabályai

11. fejezet

A Messiás szabályai

Milyen a zsidó Messiás

1. §. A Messiás király meg fog jelenni, és visszaállítja Dávid királyságát, ahogy eredetileg volt, felépíti a Szentélyt, és összegyűjti Izrael szétszórtjait. Napjaiban újra érvényes lesz valamennyi törvény, mint annak idején: áldozatokat fogunk bemutatni, és megtartjuk a *smitá* és *jovél* éveket, ahogy mindez a Tórában áll.

Aki nem hisz a Messiásban, vagy nem várja eljövételét, nem csak a próféták mondasait tagadja, hanem a Tóraét és mesterünkét, Mózesét is. Hiszen a Tóra tesz tanúbizonyságot eljövételére⁷⁸⁷: „Visszahozza az Örökkévaló, a te Istened fogságban levőidet és irgalmaz neked, összegyűjt a népek közül... Ha lesz száműzetésed az ég szélén, onnan is összegyűjt téged az Örökkévaló, ...és bevisz téged az országba...” A Tórának ezen egyértelmű versei magukba foglalják mindazt amit valamennyi próféta mondott.

Bileám szakaszában is megemlíti a Tóra mindezt. Ott Bileám két felkent király eljövételét jövendöli meg: az első felkent király Dávid, aki megmentette Izraelt elnyomótól; az utolsó felkent király pedig Dávid leszármazottjai közül fog megjelenni és megmenteni Izraelt Ézsau utódainak kezei közül.

Az Írásvers így mondja⁷⁸⁸:

„Látom őt, de nem most” – ez Dávidra vonatkozik,

„Szemlélem de nem a közeljövőben” – ez a Messiás királyra vonatkozik,

„Fölemelkedik egy csillag Jákob (házából)” – ez Dávid,

„Feltámad egy kormánypálca Izraelből” – ez a Messiás,

„Összezúzza Moáb előkelőit” – ez Dávid, ahogy írva van⁷⁸⁹: „megverte a Moábiakat is, [lefektette őket a földre] és kötéllel mérte meg őket...”,

„Letöri Sét minden fiát” – ez a Messiás, akiről írva van⁷⁹⁰: „uralma tengertől tengerig ér”.

⁷⁸⁷ 5Mózes 30:3–5.

⁷⁸⁸ 4Mózes 24:17–18.

⁷⁸⁹ 2Sámuel 8:2.

⁷⁹⁰ Zchárjá 9:10.

„Edom birtokká lesz” – ez Dávid [cselekedeteire vonatkozik], ahogy írva van⁷⁹¹: „Dávid adófizető szolgájává lett Edóm”.

„Birtokká lesz [Széir]” – ez a Messiás [tetteire vonatkozik], ahogy írva van⁷⁹²: „Megmentők vonulnak fel Cion hegyére, hogy ítéletet tartsanak Ézsau hegye felett...”.

2. §. Hasonlóan, a menedék városokról ez áll⁷⁹³: „Amikor az Örökkévaló, a te Istened megnöveli határodát, ...akkor tégy hozzá még három várost [e háromhoz]”. Ez eddig soha nem következett be, pedig biztos, hogy nem hiába parancsolta ezt az Örökkévaló.

A próféták szavaiból nincs szükség bizonyítékokat idézni, mert valamennyi könyvük tele van ennek a témának az említésével.

3. §. Senki se gondolja, hogy a Messiásnak csodákat kell művelnie, csodálatos jeleket kell adnia, és olyasmit kell tennie amit a világ még eddig nem látott, vagy hogy [például] életre keltse a holtakat, vagy hasonló dolgokat tegyen amit az ostobák mondanak. Ennek nem kell így lennie, hiszen Rabbi Ákivá a Misná nagy bölcseinek egyike, Bár Kochbá király támogatója volt, és azt mondta rá, hogy ő a Messiás. Ő és az akkori nemzedék valamennyi bölcse hitte, hogy Bár Kochbá a Messiás, amíg meg nem ölték a bűnök miatt. Mikor megölték, bölcseink belátták, hogy mégse ő volt a Messiás. Bölcseink soha nem kérték Bár Kochbát, hogy csodákat műveljen, vagy csodálatos jeleket adjon, [mégis hitték, hogy ő a Messiás].

A dolog lényege: a Tóra és annak előírásai és parancsai soha nem változnak meg, örök időkre szólnak – nem adhatunk hozzájuk és nem vehetünk el belőlük. Az aki hozzá tesz, elvesz belőle, vagy a Tórát félremagyarázza, úgy, hogy a parancsolatokat valódi értelmüktől eltérően értelmezi, az egész biztosan gonosz és hittagadó.

4. §. Ha megjelenik egy király Dávid házából, aki a Tóra nagy tudósa, aki betartja a parancsolatokat az Írott és Szóbeli Tan szerint, ahogy előde, Dávid tette, aki ráveszi egész Izraelt, hogy a Tóra útját járja kiköszörül a Tórán esett csorbákat, és megvívja Isten háborúit, azt nagy bizonyossággal vélhetjük Messiásnak.

Ha a fentiekben sikerrel járás legyőzi a körülötte lévő népeket, felépíti a Szentélyt a helyén, és összegyűjti Izrael szétszórtjait, akkor biztosan ő a Messiás.

Ha azonban a fentieket nem vitte sikerrel végbe vagy megölték, akkor biztos, hogy nem ő az a Megváltó, akiről a Tóra ígéretet tesz. Hanem ő is olyan, mint Dávid házában összes többi hajdani rátermett és kiváló királya. Csak azért küldte el az Örökkévaló, hogy próbára tegye a népet, ahogy írva van⁷⁹⁴: „A bölcsek közül is elesnek néhányan, hogy próbára tegye őket, hogy kifinomultak és tiszták legyenek a vég idejére, mert az még a jövőben lesz.”

A⁷⁹⁵ názáreti Jézusra is – aki Messiás akart lenni és akit kivégzett a bíróság – van utalás Dániel próféciaiban, mint írva van⁷⁹⁶: „a te néped gonosz fiai is felkelnek, hogy

⁷⁹¹ 2Sámuel 8:6.

⁷⁹² Ovádjá 1:21.

⁷⁹³ 5Mózes 19:8–9.

⁷⁹⁴ Dániel 11:35.

⁷⁹⁵ Ezt a szakaszt a fejezet végéig az 1574-es velencei kiadás óta a legtöbb kiadásból kihagyták.

beteljesítsék a látomást, de elbuknak.” Valóban lehet-e ennél nagyobb buktató? Valamennyi próféta a Messiásról, mint Izrael megváltójáról és megmentőjéről beszélt, aki összegyűjti a szétszórtakat és a *micvák* megtartását szorgalmazza. Ezzel ellentétben a fent említett azt okozta, hogy a zsidókat kardra hányták, a megmaradtakat szétszórták és megalázták, a Tórát megmásították, a világ nagy része tévedésbe esett és az Örökkévaló helyett más istent szolgál.

De Isten akarata az ember számára kifürkészhetetlen, hiszen az „útjai nem a mi útjaink, és az Ő gondolatai sem a mi gondolataink”. Mindezek a dolgok, názáreti Jézus tettei és az ismaelita, aki utána jött csak a Messiás eljövételéhez és a világ tökéletesítéséhez vezető utat készítik elő és a világot tökéletesítik, [a világ népeit arra készítve,] hogy együtt szolgálják az Örökkévalót, ahogy írva van⁷⁹⁷: „Akkor majd tisztává teszem a népek ajkát, hogy mindnyájan az Örökkévaló Nevét hívják, és Őt szolgálják egy akarral.”

Hogyan teszik ezt? Mivel az egész világ már tele van a Messiás, a Tóra és a *micvák* emlegetésével. Ezek a témák eljutottak még a világ legtávolabbi sarkaira is, még az akaratlan nemzetekhez is, és még ők is ezekről a dolgokról és a Tóra parancsolatairól beszélnek.

Vannak akik azt állítják, hogy bizonyos parancsolatok igazak voltak, de a jelen korban már érvénytelenek – nem örök időkre szólnak. Mások azt vallják, hogy a parancsolatokban utalás van rejtett elképzelésekre, és nem szó szerint kell azokat értelmezni, a Messiás – képzelik ők – már eljött, és felfedte előttünk ezeket a rejtett gondolatokat.

Amikor majd valóban megjelenik és sikerrel jár az igazi Messiás ők mind vissza fognak térni és fel fogják ismerni, hogy elődeik tévhitet hagytak rájuk, prófétáik és őseik tévútra vitték őket.

12. fejezet

A Messiás kora

1. §. Nehogy valaki azt találja hinni, hogy a Messiás jövetelekora a világ folyása vagy a teremtés rendje megváltozik! A világ menni fog tovább a maga útján.

Amit Jesájá próféta mond viszont⁷⁹⁸: „Akkor majd a farkas a báránnyal lakik, a párduc a gödölyével hever”, azonban csak metafora és hasonlat. A prófécia jelentése az, hogy a zsidók immár biztonságban fognak élni a népek gonoszai között, akiket az Írás farkashoz és párduchoz hasonlít mint [Jeremiás] prófeciájában⁷⁹⁹: „elpusztítja őket a pusztai farkas; párduc ólalkodik városaiknál.” Valamennyien el fogják fogadni az igaz hitet, nem fognak többé rabolni és rombolni. Hanem majd csak a nekik megengedettből húznak hasznot, békében Izraellel, mint [Jesájá] mondja⁸⁰⁰: „az oroslán meg szalmát eszik mint a szarvasmarha.”

⁷⁹⁶ Uo. 11:14.

⁷⁹⁷ Cfánjá 3:9.

⁷⁹⁸ Jesájá 11:6.

⁷⁹⁹ Jeremiás 5:6.

⁸⁰⁰ Jesájá 11:7.

Ehhez hasonlóan a többi ilyen, a Messiás koráról szóló próféciák is metaforák. A messiási korban mindenki meg fogja majd érteni, hogy mire utalnak ezek a hasonlatok.

2. §. Nincs semmi különbség a jelen kor és a Messiási korszak között – tanítják Bölcsseink – kivéve azt, hogy nem fognak a birodalmak többé sanyargatni minket.

A próféták szavainak egyszerű értelmé arra utal, hogy Góg és Magóg háborúja a Messiási kor elején fog bekövetkezni. Góg és Magóg háborúja előtt egy próféta fog megjelenni, hogy a helyes útra vezesse a zsidókat, és felkészítse őket [az Ő szolgálatára], mint írva van⁸⁰¹: „Én pedig elküldöm hozzád Élijáhu prófétát.”

Nem azért fog jönni, hogy a tisztákat tisztátalanok vagy a tisztátalanokat tisztának nyilvánítsa. Nem fogja vitatni a tiszta származásának véltek származását, és nemesíteni sem fogja azok családfáját, akiről úgy tudott, hogy származásukon nem esett csorba. Békességet hoz majd a világra, ahogy a fenti idézet folytatódik⁸⁰²: „Az atyák szívét a gyerekekhez téríti.”

Vannak bölcssek akik úgy vélik, hogy Élijáhu eljövele is megelőzi majd a Messiás eljövetelét. Azonban ezt, és a hasonló dolgokat nem tudhatja ember teljes bizonyossággal míg azok be nem következnek, mert ezek a dolgok nincsenek pontosan meghatározva a Próféták könyveiben, és még a legnagyobb bölcssek sem ismernek semmilyen elfogadott hagyományt ennek tekintetében, csak saját magyarázatukat mondják el a Próféták könyveinek verseiről, és ezért nincs közöttük egyetértés ebben a tekintetben. A fenti nézetkülönbségtől függetlenül, sem ezen események bekövetkeztének pontos sorrendje, sem ezen események részletei nem tartoznak hitünk alapelvei közé.

Ne foglalkozzon senki az ezen dolgokról szóló legendákkal és utalásokkal, és ne is tekintse ezek ismeretét elengedhetetlennek, hisz ezek tanulmányozása nem hoz se istenfélelmet, se az Örökkévaló szeretetét.

Továbbá, senki ne tegyen erőfeszítéseket, hogy meghatározzon egy bizonyos időpontot a Megváltó eljövetelére. Bölcsseink is így tanítják⁸⁰³: „Fulladjanak meg, kik az idők végét jósolják meg.” Inkább mindenki várjon rá és higgyen ezen általános gondolatokban, mint azokat korábban elmagyaráztuk.

3. §. A Messiási korban, miután a Megváltó királyságát megalapította és valamenyny zsidó összegyűlt köré, a nép minden tagjának származását meg fogja határozni prófétai képességeinek segítségével, mint írva van⁸⁰⁴: „ő majd megtisztít, és fényessé tesz.”

Először a leviták származását fogja tisztázni, mondván: „Ez egy kohén, származása tiszta. Ez a másik, egy Lévi, származása tiszta.” Azoknak pedig, akiknek nem fogja rámutatni tiszta származásukra ők attól kezdve egyszerű zsidóknak fognak számítani. Erre utal⁸⁰⁵: „a királyi helytartó pedig megmondta nekik, [hogy nem ehetnek a szent ételekből] míg szolgálatba nem lép a főpap, aki dönthet az *Urim* és *Tumim* segítségével.” Ez a vers is arra utal, hogy prófétai képességek segítségével fogja a Messiás meghatározni a zsidók származását.

⁸⁰¹ *Máláchi* 3:22.

⁸⁰² *Uo.* 3:24.

⁸⁰³ Talmud, *Szánhedrin* 97b.

⁸⁰⁴ *Máláchi* 3:3.

⁸⁰⁵ *Ezrá* 2:63.

Amikor az egyszerű zsidók származását határozza meg, akkor csak azt fogja kihirdetni, hogy melyik törzsből származnak, mondván: „ez ebből a törzsből származik, az abból,” de nem fogja azt mondani, hogy törvénytelen vagy rabszolgák leszármazottja az, akiről nem feltételezik, hogy csorba esett származásán, mert a törvény azt mondja⁸⁰⁶, „ha egy család elvegyült a nép között, akkor közöttük maradhat”.

4. §. Nem azért vágytak Bölcsseink annyira a Messiás korára, hogy a világon uralkodhassanak, vagy azért, hogy a népeket leigázzák. Nem is azért, hogy a népek megbecsüljék őket, és nem is azért, hogy egyenek, igyanak és vigadozzanak. Egyedül azért vágytak erre a korra, hogy szabadon tanulmányozhassák a Tórát és elsajátíthassák annak bölcsességét, anélkül, hogy háborgatnák vagy zaklatnák őket, és így kiérdemeljék az Eljövendő Világi életet, ahogy arról a *Megtérés szabályaiban* írtunk⁸⁰⁷.

5. §. Abban az időben nem lesz sem éhínség, sem háború, sem irigység vagy vetélkedés, mert nagy lesz a jólét, és a földi javak bőségesen találtak majd. A világ dolga nem lesz más, mint Isten megismerése.

Ekkor a zsidók valamennyien bölcsék lesznek, megértik a rejtett [misztikus] dolgokat, és annyira megismerik Teremtőjüket, amennyire az embernek lehetséges, amint írva van⁸⁰⁸: „tele lesz a föld az Örökkévaló ismeretével, ahogy a tengert víz borítja.”

⁸⁰⁶ Talmud, *Kidusin* 71a.

⁸⁰⁷ 9. fejezet.

⁸⁰⁸ *Jesájá* 11:9.

Joszf Albo rabbi:

Háikárim: A hittételek könyve

Eljött-e már a Messiás?

4. könyv 42. fejezet

Mindenkinek, aki a Mózes törvénye alá tartozik, hinnie kell a Messiás eljövedelében, amint azt korábban kifejtettük az 1. rész 23. fejezetében. A Tóra kifejezetten megparancsolja, hogy higgyünk a próféta szavainak: „Óreá hallgassatok!”⁸⁰⁹ Márpedig próféták szólnak a Messiás eljövedeléről, ebből tehát világos, hogy aki nem hisz a Messiás eljövedelében, az megtagadja a próféták szavait, és ezzel megszegi a kötelező érvényű előírást. Mindazáltal a Messiás eljövedelében való hit nem tartozik az alapvető hitelvek közé, ennek tagadása tehát nem teszi érvénytelenné az egész Tórát...

Azt mondjuk tehát, hogy a Messiás eljövedelébe vetett hit nem olyan alapvető hitelv, amit ha valaki tagad, hitehagyónak kéne minősítenünk. De igaz hit ez, tehát mindenkinek, aki a mózesi törvény alá tartozik, hinnie kell benne. Értekezésünknek ebben a részében nem fogunk kitérni arra, hogy közelebből mely prófécia foglalkoznak a Messiás eljövedelével, minthogy az túlon túl terjedelmes volna, ráadásul a kommentátorok más-más prófécia tartanak messianisztikus prófécianak, bár abban mind egyetértenek, hogy a Messiás eljön.

A Talmud bölcsei közül némelyek fenntartják, hogy az összes messiási prófécia beteljesedett már – egyesek szerint még Hizkijáhu, Júda királya idejében: „Izraelnek nincs Messiása, mert megölték őt Hizkijáhunak, Júda királyának napjaiban.”⁸¹⁰ Ráv Ási nem értett ezzel egyet, Zchárját idézi álláspontja támogatására: „Íme, jön hozzád a te királyod...”⁸¹¹, és ez nem [teljesedett be] a második templom [felépítésének] idejére. Minthogy nem idézi Jesáját, úgy látszik, ráv Ási szerint sincs semmi egyértelmű cáfolata az előbbi állításnak Jesájá próféciaiban. Rabbijaink egyetértenek abban, hogy a prófécia Hizkijáhura nézve hangzottak el, de nem teljesedtek be vele: „Az Isten Hizkijáhut szerette volna Messiásnak...”⁸¹² A Jechezkélnél található szakaszt⁸¹³ – „És egy néppé teszsem őket azon a földön, Izrael hegyein, és egyetlenegy király lesz mindannyiuk királya” – úgyszintén a második templomra vonatkoztatva értelmezik. Erre nézve az egyik bizonyosság rabbi Akiba kijelentése,⁸¹⁴ miszerint a tíz törzs sorsa nem lesz a hazatérés... Mármost ha Jechezkél próféciaja a távoli jövőre vonatkozna, hogyan mondhatta volna

⁸⁰⁹ 5Mózes 18:15.

⁸¹⁰ Szánhedrin 98b.

⁸¹¹ Zchárjá 9:9.

⁸¹² Szánhedrin 94a.

⁸¹³ 37:22.

⁸¹⁴ Szánhedrin 110b.

rabbi Akiba, hogy a tíz törzs nem fog visszatérni, mikor Jechezkél éppen ennek ellenkezőjét állítja? Úgy tűnik tehát ebből, hogy rabbi Akiba Jechezkél szavait a második templom idejére értelmezte. Ezek a szavak: „és egyetlenegy király lesz mindannyiuk királya”, vonatkozhatnak Zerubbábelre, a júdai satrapára, Nehemjára, ha ő nem azonos Zerubbábellel,⁸¹⁵ vagy a Nászira, vagy valamelyik hasmóneus uralkodóra.

Egyes kommentátorok szerint Jesájá próféciai beteljesedtek a második templom idején, melynek építését Kürosz perzsa király rendelte el: „A költségről pedig a király házából gondoskodjanak.”⁸¹⁶ Az a Jesájá-szakasz, mely így kezdődik: „Királyok lesznek a gondviselőid...”,⁸¹⁷ és az utána következők Küroszra és a méd-perzsa királyokra vonatkoznak. A második templom a működésének kezdetén szegény volt, azután pedig, a Hasmóneus-dinasztia idején rendkívül gazdaggá lett, így teljesítve be a próféciát: „Réz helyett aranyat hozok...”⁸¹⁸ Kezdetben olyan szegény volt a templom, hogy a gyertyatartókat ónból készítették, és rézzel fedték be, a többi edények pedig rézből készültek. Amikor gazdaggá lett a templom, arannyal pótolták ezeket, ahogy a rabbik mondják⁸¹⁹ Jannáj királyról, hogy a farizeusokkal együtt arany asztalnál evett. A Heródes-féle templomban, mely sokkalta szebb volt a Salamon templománál is, teljesedett be a prófécia: „Rubinból készítem el falaid oromzatát...”⁸²⁰

Chájim Galipapa rabbi⁸²¹ azt írja egy levelében, melynek a „Meváltás levele” címet adták, hogy Dániel minden prófécija a második templom idejére vonatkozik. Dániel szavai: „És sokat szól a Felséges ellen, és a magasságos egék szentjeit megrontja, és azt hiszi, hogy megváltoztatja az időket és törvényt; és az ő kezébe adatnak ideig, időkig és az időnek feléig”,⁸²² Antiókhosz Epifanész királyra vonatkoznak. És ezek a szavai: „De a magasságos egék szentjei veszik majd birtokba az országot”,⁸²³ a hasmóneus királyokra vonatkoznak. Az „és bírják az országot örökké és örökkön örökké”⁸²⁴ mondattal kapcsolatban azt írja: „Az örökké egy kürtzengésnyi időt jelent, egy határozott és viszonylag rövid periódust, amíg a hasmóneusok uralkodnak. Ezek a szavak: „és az öregkorú leült”,⁸²⁵ szerinte Mattitjáhú főpapra vonatkoznak, aki a Hasmóneus-ház feje volt, idős ember, akinek minden fia uralkodott utána. Ezt a véleményét a rabbik⁸²⁶ egy kijelentésével támasztja alá, melyet a „mert bosszúállás napja van a szívemben, eljött a megtorlás esztendeje”⁸²⁷ mondattal kapcsolatban tettek: „Ha a szív nem jelenti ki a szájnak, ugyan kinek mondhatná meg a száj?” Ebből kiviláglik, hogy az angyalok sem tud-

⁸¹⁵ Egyes haggádai vélekedések szerint Nehemjá és Zerubbábel azonos személy. Lásd *Szánhedrin* 38a.

⁸¹⁶ *Ezrá* 6:4.

⁸¹⁷ *Jesájá* 49:32.

⁸¹⁸ *Uo.* 60:17.

⁸¹⁹ *Kidusin* 66a.

⁸²⁰ *Jesájá* 54:12.

⁸²¹ Spanyolországi rabbi, született Monzonban (1310?-1380?).

⁸²² 7:25.

⁸²³ 7:18.

⁸²⁴ *Uo.*

⁸²⁵ 7:9.

⁸²⁶ *Midrás Sochár Tov* 9:2.; vö. *Szánhedrin* 99a.

⁸²⁷ *Jesájá* 63:4.

nak a megváltás idejéről, mert az Isten nem jelentette ki nekik; míg az angyalnak a Dánielhez intézett szavaiból úgy tűnik, hogy az angyal ismerte az időt, csak Dániel nem értette meg, amit mond...

Ezek a kommentátorok mindazáltal kijelentik, hogy a Messiás eljövetelére vetett hit voltaképpen hagyomány, mert nincs a Tórában vagy a próféták szavai között olyan, ami szükségképpen a Messiásra vonatkoznék, minthogy mindegyiket lehet a szövegkörnyezetükben úgy értelmezni, hogy valamely már megtörtént eseményre vonatkozzanak. Így például ezek a szavak: „Nem fog távozni a kormánypálca Jehudától”,⁸²⁸ a következőképpen is értelmezhetők: „Jehuda törzsének nagysága és méltósága el nem múlik sosem”, mert Jehuda lesz mindig az első a csatában, amíg Siló le nem romboltatik. A magyarázata ennek az, hogy a Siló lerombolása után, mikor Saul volt a felkent király, az uralom eltávozott Jehudától, és nem ők mentek többé elsőnek a csatába. Ezért mondja: „A Siló félreállításáig.” De így is lehet fordítani: „Amíg az ő fia (*silo*) eljön”, ezzel Dávidra utalva [a *silo* jelentése itt azonos azzal, amit az *uvesiljátá*⁸²⁹ kifejezésben jelent (= születése után)]. A [szakasz] jelentése tehát ez lenne: „Nem jön a kormánypálca Jehudához”, azaz az uralkodó és a törvényhozó nem Jehudából lesz, míg Dávid el nem jön, aki majd minden törzset maga köré gyűjt... És ezek a szavak még más módon is magyarázhatóak, egyéb értelmezéseknek megfelelően, amint azt Ibn Ezrá fejtegeti...

Ugyanígy magyarázzák az összes többi próféciát is, és múltbéli eseményekre vonatkoztatják, ragaszkodva ahhoz, hogy a Messiás eljövetelére vetett hit a hagyományon alapszik, [nem máson]. A prozelita Onkelosz⁸³⁰, aki Semájá és Áváljon tanításait vette át, akik a második templom idejében éltek, úgy értelmezte a „nem távozik el a kormánypálca Jehudától”⁸³¹, hogy azt a Messiásra vonatkoztatja. Ez a tradicionális magyarázat mind a mai napig, és nem tagadhatjuk meg a hagyományt, mert ha megtagadjuk, akkor megtagadnánk az alapvető hitelveket is, és eltérően értelmeznénk a szöveget. De a hagyomány mindenek az alapja.

A véleményünk mindazáltal az, hogy ha nem lenne perdöntő bizonyíték a versek szövegében, akkor a hagyomány egyedül nem számítana döntőnek, mert bárki mondhatja, hogy ha nem is jött el Onkelosz idejében, eljöhet később, amint a rabbik mondják:⁸³² „Ha majd megérdemlik, eljön ő »a felhők közt«,”⁸³³ és ha nem érdemlik meg, akkor »alázatosan és szamar hátán ülve«.⁸³⁴ Tehát mondhatja bárki, hogy az Onkelosz ideje után jött el, de a bűneink miatt nem teljesedtek be azok a jó dolgok, melyek meg voltak ígérve az ő eljövetelével, és az emberek nem ismerték fel, hogy ő a Messiás.

Azonban az igazság ezzel kapcsolatban az, hogy a Tórában és a prófétáknál vannak szakaszok, melyek határozottan szólnak Izrael méltósága növekedéséről, és ezek némelyik még csak részben vagy egyáltalán nem teljesedett be eddig, például: „Fölkel egy csillag Jákóbból és föltámad egy kormánypálca Izraelből és összezúzza Móáb széleit és

⁸²⁸ 1Mózes 49:10.

829

830

831

832

833

834

letöri Sét minden fiát.”⁸³⁵ A rabbi azt mondják:⁸³⁶ az „összeszúzza Moáb széleit” Dávidra vonatkozik, a „letöri Sét minden fiát” viszont a Messiás-királyra. És ez a magyarázat igaz kell legyen, mert Dávid nem uralkodott a Sét minden fián, és Izraelben egyáltalán nem volt olyan király, aki az egész világ fölött, azaz a Sét minden fián uralkodott volna. Jesájában pedig ezt olvassuk: „Úgy vagyok, mint Noé napjaiban, akinek megesküdtem, hogy Noé vizei nem árasztják el többé a földet; így esküszöm, hogy nem haragszom rád...”,⁸³⁷ márpedig ma is száműzetésben élünk, ami azt mutatja, hogy a prófécia még nem teljesedett be. Azt is olvassuk Jesájánál: „Mert ahogyan megmarad az új ég és az új föld, melyet én alkotok, így szól az Úr, ugyanúgy megmaradnak utódaitok és a nevetek”,⁸³⁸ ez az ígélet kétségkívül az egész nép örökké tartó életéről és végső dicsőségéről szól.

Vannak népek – ilyenek a filiszteusok, az ammoniták, az amálekíták és mások –, melyeknek a neve eltűnt az ég alól, bár leszármazottaik élnek, hiszen nincs filiszteus, amálekita, ammonita vagy moábita nép manapság. Másfelől vannak népek, melyeknek a neve megmaradt, pedig utódaik nem maradtak, ilyen Egyiptom, amit több ízben elpusztítottak, ahogyan Jechezkél megjövendölte. És mikor újjáalapították, az ott letelepedőket megint csak egyiptomiaknak nevezték, bár nem a korábbi egyiptomiaktól származnak – tehát megmaradt a név, de a nép nem. Nincs olyan nép, mely nevében és utódaiban is változatlanul élne, kivéve Izraelt, akinek ez előre megmondott: „megmaradnak utódaitok és a nevetek”. A próféta ezt az új ég és új föld megmaradásával köti össze, mert másként azt mondhatná valaki, hogy ami keletkezik, az egyszer el is múlik. Más népek születnek és kivesznek, és Izrael is szükségképpen véget ér egyszer, mert úgy kezdődött [azaz nem örök]. Hogy ennek az ellenvetésnek elejét vegye, azért jegyzi meg: nem feltétlenül igaz, hogy ami keletkezik, annak el is kell múlnia egyszer, mert az ég és a föld új, azaz keletkezett, azok szerint, akik ragaszkodnak a Tórához, és hiszik, hogy a teremtés teljesen újat hozott létre, és ezek mégis örökké megmaradnak az Úr előtt, azaz hogy örök életűek, ahogy Dávid mondja: „Örök időkre állította fel őket; törvényt szabott, és nem tér el attól.”⁸³⁹ Tehát az Izrael magva és neve is megmarad örökre, és nem veszik ki.

Jeremiás mondja: „Így szól az Örökkévaló, aki napot adott, hogy világítson nappal, és rendszabályt a holdnak és csillagoknak, hogy világítsanak éjjel... Ha majd eltűnik ez a rend színem elől, mondja az Örökkévaló, akkor szűnik meg Izrael nemzetsége, akkor nem lesz nép előttem, mindörökké.”⁸⁴⁰ Ez az ígélet is Izrael nagyságára és örök létezésére vonatkozik, mert ha az ígélet úgy szólt volna, hogy az Izrael örökké megmarad a száműzetésben, az átok lenne, nem pedig áldás. Ugyanez áll Jechezkélnek a templom leírásáról szóló próféciájára. Annak egy része beteljesedett a második templommal, amint az kitűnik a rabbi magyarázataiból, melyeket a *Mönáchet* traktátushoz fűztek.⁸⁴¹ E vers kapcsán: „Ezt mondja az Úristen: az első hónapban, a hónap elsején végy egy

⁸³⁵ 4Mózes 24:17.

836

⁸³⁷ Jesájá 54:9.

⁸³⁸ Uo. 66:22.

⁸³⁹ Zsoltárok 148:6.

⁸⁴⁰ Jeremiás 31:35.

841

fiatal, hibátlan tulkot, és tisztítsd meg a szenthelyet”,⁸⁴² kérdik: „Miért bűnért való áldozatot? Égőáldozatnak kellene lennie.”⁸⁴³ Erre azt mondja rabbi Jochánán: „Elijáhu fogja megmagyarázni majd ezt a szakaszt”, ezzel jelezve, hogy a Messiás idejére vonatkozik. Ráv Ási azt mondja: „Ezrá idejében felszentelő áldozatokat áldoztak, mint Mózes idejében,”⁸⁴⁴ jelezve ezzel, hogy ez a prófécia beteljesedett Ezrá napjaiban. A *Midot* traktátusból⁸⁴⁵ kitűnik az is, hogy a második templom alapításakor igyekeztek követni Jechezkél szavat, amennyire csak lehetséges volt. De az is nyilvánvaló, hogy sok olyan dolog van megemlítve Jechezkélnél, ami nem teljesedett be a második templom idején, például a föld felosztása a törzsek között. Egymással elvegyülve birtokolták a földet, és nem volt külön területe a törzseknek és a fejedelmeknek, ahogy Jechezkél leírja.⁸⁴⁶

A Góggal⁸⁴⁷ kapcsolatos prófécia sem teljesedett még be. Jozséf ben Gorion, a pap⁸⁴⁸ beszámolójából ítélve a görög Antiókhosz király Jeruzsálem elleni háborújára és a hasmóneusok általi legyőzetésére nem vonatkoztatható a Góggal kapcsolatos prófécia. Egyáltalán nem. A hispán történelemben találunk olyan feljegyzést, mely szerint a gótok, akik előzőlötték Hispániát, Góg leszármazottai: elfoglalták Rómát és egész Itáliát a görögöktől. De a gótok uralma nem terjedt ki akkoriban Palesztinára, nem vetették uralmuk alá, és Izrael sem lakott akkor a saját földjén, amint pedig a Góggal kapcsolatos prófécia megmondja. Jeremiás szavai a Siralmakban: „Eltöröltetik a te álnokságod, ó Sion leánya, nem fog téged száműzni többé”,⁸⁴⁹ nyilvánvalóan az utolsó száműzetésre vonatkoznak, azaz a második templom ideje után következő diaszpórára, mert az első templom ideje után következő babiloni száműzetés után jött a második száműzetés Titus idejében. Erre utalnak ezek a szavak: „Meg fogja még büntetni a te álnokságodat is, ó Edom leánya”,⁸⁵⁰ bizonyára a Róma idejében elkövetkezett diaszpórára vonatkoznak, ami az utolsó...

A négy vadállat uralmáról szóló dánieli próféciákat sem lehet mind Izrael múltjának valamely eseményére vagy Izrael vétkeire vonatkoztatni úgy, hogy minden részlet a helyére kerüljön. És még sok efféle prófécia van, ami nem értelmezhető a múltra, különösen Máláchinál, az utolsó prófétánál, aki azt mondja: „Íme, én elküldöm nektek Eliját, a prófétát, mielőtt eljön az Úrnak nagy és félelmetes napja. És ő az apák szívét a fiakhoz fordítja, a fiak szívét pedig az apákhoz”⁸⁵¹ – ez még nem következett be.

⁸⁴² *Jechezkél* 45:18.

843

844

845

846

847

848

849

850

⁸⁵¹ *Máláchi* 4:5–6.

Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Fény az alagút végén

Az értelmes élet titka

Megtelik a föld az Örökkévaló megismerésével, mint a tenger vízzel.

(Jesájá 11:9.)

A végső megváltás nem a távoli jövő álma, hanem közeli valóság.

(A Rebbe)

Amikor 1951-ben a Rebbe átvette a lubavicsi mozgalom vezetését, kijelentette, hogy az emberi történelem végtelen folyama végre meghozta gyümölcsét.

– Ez a nemzedék lesz a száműzetés utolsó nemzedéke és a megváltás első nemzedéke – mondta – a személyes és az egyetemes megváltásé, amely a társadalom tökéletesedéséhez és egy olyan világ megvalósulásához vezet, melyet megtölt az Örökkévaló ismerete. Most már minden rajtunk múlik.

Ez volt a Rebbe életének vezérfonala. Egy levélben egyszer így írt: "Attól a naptól fogva, hogy iskolába mentem, sőt már az azt megelőző időktől, képzeletemben egyre határozottabban jelent meg a jövőbeni megváltás képe – egy mindent átfogó, hatalmas megváltásé, mely megvilágítja a száműzetés szenvedéseinek, és pusztításainak értelmét.

Megváltás – de miért?

Képzeljük el, hogy egész életünket egy sötét alagút mélyén töltjük. Szüleink, nagyszüleink, sőt az ő szüleik és nagyszüleik is mind-mind itt éltek. Megszoktuk az állandó sötétséget és kifejlesztettük azokat a készségeket, képességeket, amelyek szükségesek fennmaradásunkhoz. Leéljük életünket, olykor botladozva, olykor tapogatódzva a sötétben. Belenyugodtunk, hogy az élet ilyen és ilyen is marad.

Ám régi könyvekből, mások elbeszéléséből tudjuk, hogy őseink egész más fajta, egy világossággal átítatott világban éltek. Hallottunk egyet s másat arról, hogy az alagút végén fény ragyog, s nem kell feltétlenül egész életünket a sötétben tölteni. De szkeptikusak vagyunk – hiszen a sötétség az egyetlen, amit ismerünk. S miután oly sok nemzedék élte le életét ebben az alagútban, valóban hihetünk-e az alagúton túli életben? Kü-

lönben is: már tudjuk, miképpen boldogulhatunk itt, megtanultuk hogyan tehetjük otthonossá a sötétséget, ezért hát miért is kockáztatnánk meg a változással, változtatással járó veszélyeket?

A sötétség nem élet

És mégis: valami azt súgja, hogy a sötétség nem jó. Bármennyire is hozzászoktunk, továbbra is nyugtalanok és tétovák maradunk. Végül rádöbbenünk, hogy a sötétség lehet ugyan életünk *része*, de semmiképp sem maga az élet.

Miközben végigbotorkálunk, végigbotladozunk életünkön, mindannyiunkban felöltött már a kérdés, vajon megtaláljuk-e valaha az igazi boldogságot. Megleljük-e lelki békénket és értelmes életet élünk, vagy az a sorsunk, hogy félelemmel, zűrzavarral teli életünk legyen? Valóban győzedelmeskedik az erény és a jólelkűség? Ha nem, miképp magyarázzuk meg magunknak s gyermekeinknek a morális és etikai elvekhez való ragaszkodás szükségességét? Hiszen, még ha az emberi természet magasabb rendű célokért sóvárog is, mi értelme azon munkálkodnunk, hogy erényes életet éljünk, ha az út sehová sem vezet?

Mindezen kérdések egyetlen-egy szóval megválaszolhatók: a *megváltás*. A megváltás az a fény, amely az alagút végén felragyog. A megváltás az Örökkévaló ígérete, hogy a cél, ami miatt a világmindenséget teremtette, valóban beteljesedik – hogy valóban győz a jóság és életünk valóban értelmes lehet. A megváltás mind az Örökkévaló tervének, mind az emberi életnek integráns része. Megváltás nélkül életünk valóban nélkülöznél az értelmet – végtelen és sötét alagút lenne, más fajta élet lehetősége nélkül és minden remény híján, hogy valaha is kilépünk a fénybe.

Megváltás – de mitől?

Tulajdonképpen mitől szabadít meg bennünket a megváltás? Attól, hogy örökre az anyagi világ sötétségének csapdájában vergődjünk, és értelmetlen legyen ezért az értelem kutatása. A fásult és céltalan élettől. Kételyeinktől és félelmeinktől.

Az Örökkévaló mindannyiunkba egy-egy szikrát helyezett, amely, ha tápláljuk, lehetővé teszi, hogy bevilágosítsuk a sötétséget, és előre haladjunk. Hogyan táplálhatjuk e szikrát? Azáltal, hogy felismerjük lelkünk erejét. Azáltal, hogy énünk fölé emelkedünk, és tudomásul vesszük annak az abszolút erőnek a létét, amely jóval hatalmasabb nálunk. Azáltal, hogy jótetteket cselekszünk és erényes életet élünk. És mindenekelőtt azáltal, hogy belátjuk: a legnagyobb sötétség mélyén is fellelhető a fény, amely minden egyes erényes cselekedetet végtelen értelemmel tölt meg.

A megváltás nem egy esemény, amely földi életünk végén következik be – épp ellenkezőleg: hosszú folyamat, amely életünk elején veszi kezdetét, és minden egyes jócselekedet egy lépéssel közelebb visz e folyamat bevezetéséhez. A megváltás a sötétség és a zűrzavar végét jelenti és a harmónia kezdetét.

Csodának tekinthető-e a megváltás? Semmiképpen sem. A megváltás az az állapot, amilyennek a világnak lennie kell. De miképp lehetünk biztosak abban, hogy számunkra is eljő a megváltás? Hiszen ha körültekintünk, úgy tűnik, mintha a világ igen távol állna a megváltástól: mindenütt önzést és sötétséget látunk.

A válasz, természetesen, nem más, mint az, hogy az Örökkévaló megígérte, hogy így lesz. Tegyük csak fel egy roppant egyszerű kérdést: Miért törekszünk arra, hogy értelmes életet éljünk? Miért nem érezzük elégségesnek, ha csak magunkkal törődünk, ha csak a magunk szükségleteivel és kívánalmaival foglalkozunk?

Egy paradoxon hajt bennünket, két egymással szemben álló erőter vonzásának ereje: testünké, amely az anyagi világot, és lelkünké, amely a spirituális világot képviseli. Létünk minden mozzanatát ez a kettőség határozza meg. Olyan világban élünk, amely tökéletlen, de ennek ellenére a tökéletesség után sóvárgunk. Életünk fájdalommal és nehézségekkel teli, de ennek ellenére békességre és harmóniára vágyunk.

Ugyanez igaz közösségi és globális szinten is. Az emberek az idők kezdete óta arra használták szívüket és értelmüket, hogy életüket jobbá tegyék. Új politikai és gazdasági rendszereket hoztunk létre, egyre nagyobb tudás megszerzésére törekszünk, új iparágakat és vállalkozásokat teremtettünk – s mindezt azzal a céllal, hogy egy tökéletesebb társadalomban élhessünk. Dacára a népek, nemzetek és vallások közötti különbségeknek, a Föld lakói – mind a hatmilliárdan – valamennyien jobb életre vágyunk.

Nemcsak vallási megváltás

Egyszóval, mindannyian a megváltást keressük. Ne ijedjünk meg ettől a szótól: a „megváltás” nem feltétlenül, vagy nem csak vallási vagy spirituális jelentéssel rendelkezik. A megváltás egyben szabadság is – szabadulás az emberi lelket gúzsbakötő béklyóktól. A megváltás jelentheti a szabadulást egy elnyomó rezsím uralma alól, a szabadulást egy rossz szokástól vagy kellemetlen helyzettől, a szabadulást a bennünk lakozó félelemtől és az értelmünket elhomályosító zürzavartól.

Voltaképp mindannyian a megváltást keressük, akár használjuk ezt a szót, akár nem. Némelyikünk olykor átéli a szabadság röpke pillanatait, de jóval gyakrabban bele-törődünk egy olyan életbe, amely nélkülözi ezt a fényt és világosságot. Létünk béklyói túlságosan is erősnek tűnnek. A bezártság, a száműzetés állapotában leledzünk: a materiális világ béklyói sötétségbe zárnak bennünket.

Akkor hát miképp szabadulhatunk? Azáltal, hogy tudomásul vesszük: az Örökkévaló teremtett minket – a saját képmására – és ezért eredendően jók vagyunk. Azáltal, hogy tudomásul vesszük: e korlátokkal teli világnál magasabb helyről származunk s azáltal, hogy felismerjük: célunk e világon nem csupán az, hogy az anyagi világot saját gyönyörűségünkre használjuk fel, hanem az is, hogy erényes cselekedeteinkkel finomítsuk és civilizáljuk.

Valóban nehéz e sötét világban értelmet találni. Az Örökkévalóban való hit és az Örökkévaló létének megtapasztalása olyan folyamat, amely sok erőfeszítést kíván. Ám az első lépés roppant könnyű: mielőtt kiszabadíthatjuk magunkat a sötétség öleléséből, tudomásul kell vennünk meglétét. Mielőtt magunk mögött hagyhatnánk a száműzetést, tudatában kell lennünk, hogy bizony ott lakozunk.

Történt egyszer, hogy egy forró, nyári napon egy öregember a hús pincében keresett enyhülést a meleg elől. Amint belépett, szinte megvakította a sötétség. – Ne félj! – kiáltotta oda egy másik ember, aki a pincében volt –, nincs abban semmi különös, hogy amikor a fényből a sötétségbe lépsz, semmit sem

látsz. Szemeid hamar megszokják majd a sötétséget, és szinte észre sem veszed, hogy sötét van.

– Kedves barátom – felelte az öreg, és visszafordult –, pontosan ettől félek. A sötétség bizony sötétség, és veszélye abban rejlik, hogy meggyőzzük magunkat, hogy fény.

Hogyan következik be a megváltás?

A megváltás valóban megváltoztatja életünket? Igen is, meg nem is. A körülöttünk lévő világ nem változik meg: *mi magunk* azonban észleljük majd a változást. Maimonidész kifejezetten azt állítja, hogy semmiféle csoda nem következik be: a megváltás nem apokaliptikus vagy természetfeletti esemény. A megváltás korszakát (vagy a „messianisztikus kort”) Maimonidész szerint az jellemzi, hogy mindannyiunkat lefoglal „az Örökkévaló megismerése”.

Ez, részben, azt jelenti, hogy minden cselekedetünkben érzékeljük az Örökkévalót. Legyünk bár orvosok, üzletemberek, vagy szülők, materiális tevékenységeinket a spiritualitás szűrőjén át szemléljük – vagyis nem önmagukért való tevékenységként, hanem valamely magasabb rendű cél elérésének eszközeként. Éppúgy, ahogy az éhező ételre vágyik, mi a jóságot sóvárogjuk majd; ösztönösen megérezzük mi a jó, mi a rossz, és ennek megfelelően cselekszünk. Eltűnik a szívünk és értelmünk, a belső és külső érzéseink között feszülő ellentét. Mindannyian rájövünk, hogy a világmindenség legkisebb része is az Örökkévaló műve.

A végső megváltás hasonló módon fog bekövetkezni, mint az egyiptomi szolgaságból való megváltás és a kivonulás. Miképpen elküldte az Örökkévaló Mózeszt, hogy élére álljon az Egyiptomból való szabadulásnak, ugyanúgy fogja a Messiás az egész világot a végső megváltásba vezetni.

Miért van szükség vezetőre? Azért, mert a bennünk meglévő isteni szikra ellenére, az anyagi világ sötétsége elsöprő erejű. Éppen ezért az Örökkévaló önzetlen vezetőt küld, aki képes felülemelkedni a materiális világon, aki fogékony e nemzedék igényeire és képes átadni az Örökkévaló üzenetét a mi bonyolult, zűrzavarral teli társadalmunknak. Ez a vezető cselekedeteivel és tanításaival arra ösztönöz minket, hogy tanulmányozzuk az Örökkévaló bölcsességét és az Ő törvényei szerint éljünk. A világ nemzetei pedig arra készíteti, hogy együttesen szolgálják az Örökkévalót, és a Bibliában leírt morális és isteni parancsok betartása által teljesítsék kötelezettségeiket.

Hol tartunk most?

Most, miután több ezer éve tartózkodunk az alagútban és botorkálunk a sötétben, végre elérkeztünk a megváltás korszakának küszöbére. Minden szinten forradalmi változások zajlanak – személyes és globális szinten egyaránt, a technológiában, a politikában és az emberi lélekben.

A szabadság, a tolerancia és a nagylelkűség eszménye terjed a nemzetek közösségében. A család ismét fontos értéké vált, mivel az emberek ismét értelmes kapcsolatokra vágyanak, melyek túlmutatnak személyes karrierjükön és anyagi szükségleteiken. Az emberek Amerikában és az egész világon keresik a spirituális értelmet, hogy megleljék létük leglényegét. Nagyobb elkötelezettség mutatkozik a belső változások és a szemé-

lyes fejlődés iránt; mások hibáztatása helyett az emberek kezdik belátni, hogy saját maguknak kell felelősséget vállalni életükért, és ennek megfelelően cselekszenek.

A világ tehát készen áll a megváltásra – de mi hogyan készüljünk fel arra? Nyissuk ki szemünket és próbáljuk megérteni, milyen különleges időket élünk. Tudatosítsuk magunkban, hogy a nap, mint nap lezajló események részei annak a folyamatnak, amely a megváltás értelemmel teli életéhez vezet. Ismerjük meg az Örökkévalót és a spiritualitást, hogy az Ő akaratának megfelelően éljük életünket.

Ez korántsem könnyű. A nehéz múlttal és a bizonytalan jövővel való megbirkózás közepette talán egyszerűbbnek tűnik megszokott életünkhöz való ragaszkodás. Ám a megváltás iránti sóvárgáshoz egy másik, valamennyi emberre jellemző vonás is társul: a remény. A jó egészség és a jólét iránti remény. Az igazság és az erény iránti remény. A sötétségből való szabadulás reménye.

Minden rajtunk múlik

Mivel a kihívás igen nagy, apró lépésekkel kell kezdenünk. Hallgassunk végig egy előadást. Tanuljunk az Örökkévalóról és a megváltásról – a teremtés céljáról. Ne feledjük: a sötétségből való szabadulás elérésének első lépése az, ha tudatosítjuk magunkban, hogy valóban sötétségben vagyunk. Ismerjük meg ezeket a gondolatokat a magunk tempójában, és idővel körvonalazódik előttünk egy nagyobb összefüggés. Ne sajnáljuk az időt és gondoljuk végig saját életünk prioritásait. Telítsük meg otthonunkat szeretettel; munkahelyünkön pedig váltsuk fel az önzést és az erőszakoskodást nagylelkűséggel és könyörületességgel. És ami a legfontosabb: osszuk meg ezt családjunkkal, barátainkkal.

Ha egy ember el tudja határozni, hogy véghezviszi e változásokat, akkor tíz is képes lesz rá. És ha tíz ember képes erre, akkor száz is, és így tovább. Végére is, eredendően jók vagyunk, természetünkből fakadóan vágyunk a jobb, produktívabb és értelemmel teli életre. Kötelezzük el magunkat még ma és másokat is, buzdítsunk erre.

Mivel oly rég óta haladunk az élet sötét és kanyargós alagútjában, lassan elérjük a végét és megpillanthatjuk a beáramló meleg, ragyogó fényt. Most nincs idő elbizonytalanodásra, szkepticizmusra vagy önzésre. Még a legkisebb dolog is – egy kedves szó, pár forint jótékony célra, néhány imával eltöltött perc – végtelenül fontos. Mindent meg kell tennünk, hogy akár egyetlen fénysugarat a sötétbe irányítsunk. Utunk végéhez közeledik: azon kell lennünk, hogy elérjük célunkat és találkozzunk az Örökkévalóval. Minden rajtunk múlik.

1991. április 11.-én, tizenegy hónappal betegsége előtt, a Rebbe szenvedélyes beszédet mondott. Szokatlanul szókimondó beszéd volt ez, és a Rebbe aggódo szavai arra készítették és buzdították híveit, hogy még inkább felkészítsék magukat és a világot a megváltásra.

– Hogyan lehet, hogy a Messiás még nem jött el? – kérdezte a Rebbe. – Miért van a világ még mindig telve gonosszággal és szenvedéssel? Miért fogadjuk el, hogy a megváltás nem jó el sem ma, sem holnap, sem holnapután? Mindent el kell követnetek, hogy elhozzátok igaz megváltónkat! Nem elég, ha jól hangzó jelszavakat szajkóznak. Mindegyikőtöknek tetteitekkel kell elhozni a végső megváltást. Rajtatok áll, hogy létrehozzátok-e a Messiás harmóniával teli, tökéletes világát.

Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

A Messiás számára⁸⁵²

Az anyag a szellem szolgálatában

„Örülj nagyon, Cion leánya, ujjongj, Jeruzsálem szülötte, mert királyod érkezik hozzád, igazságos és győztes Ő, szerény, és számaron közlekedik!” (Zechárjá 9:9.)

Bölcseink⁸⁵³ egyhangú értelmezése szerint ez a „király” nem más, mint a Messiás. Ebből következik, hogy a Messiás, akinek eljövetele gyökeresen fogja megváltoztatni világunkat, a szerénység megtestesítője.

A számár többször is felbukkan a *Bibliában*. Mindannyiszor ugyanaz a szerepe, de mindig egy kicsit másképpen tölti be: a különbségek a változásokat tükrözik, amelyeken világunk át- meg átmegy, miközben végső, tökéletes formája felé halad.

Akkor találkozunk vele először, amikor Ábrahám elszánja magát Izsák feláldozására, az Örökkévalóba vetett hitének tizedik, legnagyobb bizonyágtételére. „Ábrahám fölkel reggel, fölnyergelte a szamarát”⁸⁵⁴, és a hátára rakta a holmikat (a „fát... a tüzet meg a kést”), amelyekre szüksége lesz a Hebrontól a Moriá-hegyig tartó háromnapos út után.

A „szamár” az anyagság jelképe

Hét nemzedékkal később az Örökkévaló feladatul adta Mózesnek: hozd ki a zsidókat Egyiptomból, vezesd el őket a Sínai-hegyhez, és add át nekik az én *Tórámat*, amely meghatározza küldetésüket, hogy választott népem legyenek. Így hát „fogta Mózes a feleségét és fiait, számárra ültette őket...”⁸⁵⁵, és elindult Egyiptomba.

Ábrahám, Mózes és a Messiás: mindhárman az Örökkévaló akaratának beteljesítésére használják a szamarat. A számár azonban különböző módon vesz részt feladatuk végrehajtásában. Ábrahám esetében a holmit viszi, Mózes esetében feleségét és gyermekeit, míg a Messiás esetében Ő maga ül a számaron.

⁸⁵² A Rebbe beszéde alapján, amelyet Sábát *Váéra* 5722 (1962. január 6.) mondott. *Likuté Szichot*, III. kötet, 854–862. oldal.

⁸⁵³ *Szánhedrin* 78., *Bráchat* 56.

⁸⁵⁴ *1Mózes* 22:3.

⁸⁵⁵ *2Mózes* 4:20.

A hagyományos zsidó szemlélet azt tanítja, hogy a szellemi szféra felsőbbrendű a fizikaival szemben. A *Midrás* mégis azt tanítja, hogy az Örökkévaló azért teremtette meg a lét teljességét, a szellemi birodalmával együtt, mert „hajlékot akart magának a lenti világban”⁸⁵⁶. Tehát fizikai létünk a célja mindennek, amit az Örökkévaló alkotott: ez az a környezet, amelyben a teremtéssel kitűzött célt meg kell valósítani.

Az Örökkévaló akarata szerint az anyagot nekünk kell megnemesítenünk és felmagasztosítanunk. A „szamar” héber neve, a *chámor*, az „anyagot” jelentő *chomer* szóból ered. A Messiás számára a járomba fogott anyag, a megnemesített – magasabb, fennköltebb cél felé irányított – fizikai lét.

Az emberiség feladata, az anyagi tökéletesítése azonban hosszú és bonyolult folyamat, olyan történelmi erőfeszítés, amelynek során minden egyes nemzedék az elődök eredményeire épít. Az anyagi és a szellemi külön világ, hiszen a teremtés jellegénél fogva mély szakadék választja ketté őket, és így eleve ellentétesek egymással. A szellem és az anyag között emelkedő falon egyetlen alkalommal támadt rés, amikor „az Örökkévaló leszállt a Sínai-hegyre”. Az isteni valóság a földi valóságban is megnyilvánult: az ember megkapta a *Tórát*, és ez lehetővé tette számára, hogy megszentelje az e világot, kifejezze az Örökkévaló mindent átható igazságát az anyagi világban.

Már utazhatunk Rómába...

A *Midrás*⁸⁵⁷ a következő parabolával világítja meg az esemény jelentőségét: „Élt egyszer egy király, aki elrendelte: »A rómaiak nem utazhatnak Szíriába, a szírek nem utazhatnak Rómába.« Hasonlóképpen rendelkezett az Örökkévaló, amikor megteremtette a világot, mondván⁸⁵⁸: »Az egek az Örökkévaló egei, de a földet az embereknek adta.« Ám amikor át akarta adni a *Tórát* Izraelnek, visszavonta korábbi rendelkezését, és kijelentette: »Az alanti világok felemelkedhetnek a magasabb térségekbe, a magasabb világok pedig alászállhatnak az alsóbb tartományokba. És Magam leszek az első«, ahogyan le van írva⁸⁵⁹: »Leszállt tehát az Örökkévaló a Sínai-hegyre«, és »azután azt mondta az Örökkévaló Mózesnek: Jöjj fel hozzám...«⁸⁶⁰.

Ez a magyarázata annak, hogy Ábrahám és Mózes különböző mértékben használták az anyagiassult „szamarat” feladatuk teljesítése során. Ábrahámot, az első zsidót, az anyag felmagasztosításának célja vezérelte: működésbe hozni az anyagiban rejlő lehetőséget a Teremtő jóságának és tökéletességének kifejezésére.

Ábrahám azonban a Sínai-hegyi kinyilatkoztatás előtt élt, amikor az Örökkévaló még nem vonta vissza a „rendeletet”, amely „fentire” és „alantira”, anyagira és szellemi-re osztotta a világot. Ábrahám legfőljebb annyit tehetett, hogy az anyagot a szellemi *szolgálatába* állítja, és a „szamarat” arra használja, hogy cipelje az isteni szolgálathoz szükséges „kellékeket”. A fizikai egyelőre közönségesnek számított, és nem játszhatott közvetlenül szerepet a szellemiben, de végül is hasznosíthatónak bizonyult, még ha periférikusan is, az Örökkévaló szolgálatában.

⁸⁵⁶ *Midrás Tánchumá Nászo* 16., 1. Tánjá 36.

⁸⁵⁷ *Tánchumá, Váéra* 15.

⁸⁵⁸ *Zsoltárok* 115:16.

⁸⁵⁹ *2Mózes* 19:20.

⁸⁶⁰ *Uo.* 24:12.

A Tóra közvetít

Mózesra esett viszont a választás, hogy a *Tórát* átadja Izraelnek. A *Tóra* lett az a közvetítő eszköz, amellyel az Örökkévaló lehetővé tette, hogy életünk legvilágiasabb aspektusait is megszenteljük, hogy materiális énünket és környezetünket morális és spirituális célkitűzéseink szerves részévé tegyük.

Ezt tükrözi az a tény is, hogy amikor Mózes nekivágott a Színájhoz vezető útnak, a számárra ültette feleségét és gyermekeit. A feleség és a gyermekek magának az embernek a tartozékai: Bölcsseink szerint⁸⁶¹ „a férfi felesége olyan, mintha saját maga lenne” és „a gyermek atyja végtagja”⁸⁶². Mózes óta az anyagi központi, bensőséges, szinte szellemi szerepet tölt be életünk dolgaiban.

Ám Mózes csak a kezdete annak a hatásnak, amelyet a *Tóra* gyakorolt a materiális világra. Azóta, valahányszor az ember anyagi eszköz használatával *micvát* teljesít – például adakozik, vagy a táplálékból nyert testi energiát az imádságban való odaadásra hasznosítja és így tovább –, megnemesíti az adott eszközt, s ezáltal megfosztja földi jellegétől, öncélúságától. Az anyagi világ minden ilyen cselekedettel szentebbé válik, és egyre inkább összhangba kerül valódi lényegével, funkciójával. Minden ilyen tevékenység közelebb hozza a napot, amelyen világunk végleg megszabadul a közönségesség burkától, minden oktalanság és viszály eredőjétől: amelyen beköszönt az egyetemes béke és tökéletesség.

Így hát a Messiás, aki a *Tóra* végső beteljesedését képviseli, *maga* üli meg az anyagiság szamarát. Az *Ő* eljövele ugyanis azt hirdeti, hogy elérkezett a világ, amelyben az anyagi nem „alábbvaló”, másodlagos elem többé, hanem teljességgel megnemesedett tényező, és szerepe éppoly központi jelentőségű a jóságra való törekvésben, mint a teremtés legemelkedettebb szellemi alkotásáé.

⁸⁶¹ *Brácho*t 24a.

⁸⁶² *Éruvin* 70b.

Zsidó filozófia

Aryeh Kaplan rabbi

A ZSIDÓ HIT ALAPJAI

V. rész⁸⁶³

A messiást megelőző korszak

5:1. A Messiás eljövedele, és Izrael ezt követő megváltása a zsidóság egyik alapvető hitelve⁸⁶⁴.

Két módja a Messiás eljövetelének

5:2. Isten a megváltást az Ő maga idejében hozza majd el. Ha viszont egész Izrael megtérne Istenhez, megjelenne a Messiás, és azonnal beharangozná a végső megváltást⁸⁶⁵. Máskülönb a megváltás csak az Isten által elrendelt végső időben fog bekövetkezni. Ez a jelentése a következő bibliai versnek⁸⁶⁶: „Én, az Örökkévaló, a kellő időben ezt gyorsan végbe is viszem”. Azaz, ha Izrael méltó rá, Isten *siettetni* fogja a megváltást; ha viszont nem, akkor az csupán *a kellő időben*⁸⁶⁷ érkezik majd el.

5:3. Két egymásnak ellentmondó koncepcióval találkozunk a Bibliában a messiási korszak beköszöntét illetően. Számos olyan passzust találunk, amely azt sejteti, hogy a messiási korszakot mindenféle csodálatos történések fogják beharangozni. Ilyen az itt következő is⁸⁶⁸: „Láttam az éjszakai látomásban: Jött valaki az ég felhőin, aki emberfiához hasonló volt... Hatalom, dicsőség és királyi uralom adatott neki... örök hatalom, amely nem múlik el, és királyi uralma nem semmisül meg”⁸⁶⁹. Másrészt viszont számos olyan passzust is találunk, amely arra utal, hogy a Messiás sokkal prózaiabb körülmények

⁸⁶³ **I. rész: Judaizmus** (*A zsidó tudományok*, I. kötet, 229–233. old.); **II. rész: Az Örökkévaló** (*uo.* 234–245. old.); **III. rész: Az ember** (*A zsidó tudományok*, III. kötet, 259–271. old.); **IV. rész: A zsidó nép** (*A zsidó tudományok*, IV. kötet, 313–328. old.)

⁸⁶⁴ A tizenhárom hitágazat 12; *Ikárim* 4:42.

⁸⁶⁵ *Zohár* 2:189a.; *Zohár Chádás* 74. Ha tehát egész Izrael hiánytalanul megtartana két egymást követő szombatot, elérkezne a végső megváltás; *Sábát* 118b; *Toszáfot*, *Nidá* 13b. *Ád sejichlu* címszó alatt.

⁸⁶⁶ *Jesájá* 60:22.

⁸⁶⁷ Rabbi Jehosúa ben Lévi, *Szánhedrin* 98a.; *vö. Pszáchim* 54b; *Emunot VöDéot* 8:2.

⁸⁶⁸ *Dániél* 7:13–14.

⁸⁶⁹ *Vö. Rási*, Ráv Szöadjá Gáón, *uo.*

között fog elérkezni; ilyen az itt következő is⁸⁷⁰: „Királyod érkezik hozzád... alázatos, és számaron ül”⁸⁷¹. Innen is láthatjuk, hogy két alapvető módja létezik a messiási korszak beköszöntének. Amennyiben Izrael méltónak bizonyul rá, valóban mennyei csodák közepette fog elkezdődni. Ha azonban nem bizonyul méltónak, akkor a messiási korszak látszólag természetes módon kibontakozó történelmi események közepette veszi majd kezdetét⁸⁷². Azonban bármelyik eset következzen is be, mindenképp maga Isten fogja irányítani azokat a történelmi erőket, amelyek végül elhozzák a messiási korszakot⁸⁷³.

Természetes csodák

5:4. Bölcsseink közül sokan képviselték azt az álláspontot, hogy nagyon csekély lesz a különbség a jelenlegi és a messiási korszak kezdetének állapotai között, Izrael más népeknek való alárendeltségét kivéve⁸⁷⁴. Ugyanígy az is elterjedt nézet, hogy a megváltás nem egyik pillanatról a másikra, hanem fokozatosan és természetes módon fog bekövetkezni⁸⁷⁵.

5:5. Mindezek ellenére a Messiás bármikor itt teremhet, teljesen váratlanul, minden figyelmeztetés nélkül⁸⁷⁶. Ennek az az oka, hogy számos a messiási korszakot megelőző eseményekkel kapcsolatos tradíció olyan tényezőktől függ, amelyek egyedül Isten előtt ismertek. És nem mind szükséges feltétele a megváltásnak⁸⁷⁷. Ez az oka annak, hogy

⁸⁷⁰ *Zchárjá* 9:9.

⁸⁷¹ *Vö. Tárgum*, Rási, Rádák, *uo.* Ibn Ezra egy olyan véleményt idéz, amely szerint ez a vers *Mösiách ben Joszéf*re utal; lásd lentebb az 931. jegyzetet.

⁸⁷² *Uo.*; *Emunot VöDéot* 8:2; *Or Háchájim* a *4Mózes* 24:17-ről.

⁸⁷³ *Pszáchim* 54b.; *Emunot VöDéot uo.* A különbség az, hogy az előbbi esetben ez az irányítás egyértelműen megmutatkozik majd a történelemben, míg az utóbbi esetben rejtve marad. Hasonlóképpen, az előbbi esetben a történelmi folyamat, amely elkerülhetetlenül tart a Történelem Vége felé, egy hirtelen és csodálatos ugrással egyszeriben a végkifejlet pillanatához ugrik, míg az utóbbi esetben a Vég lassan és fájdalmasan érkezik majd el. A szenvedés mértéke, amelyet Izraelnek és a világnak el kell majd viselni ebben a végső időszakban, attól függ, Isten irányítása mennyire explicit vagy rejtett módon fog megnyilvánulni.

⁸⁷⁴ *Smuél, Szánhedrin* 91b., 99a.; *Bráchot* 34b.; *Pszáchim* 68a.; *Sábát* 63a., *Máhársá, Rásás, uo.*; *Maimonidész* a *Szánhedrin* 10:1-ről; *A megtérés szabályai* 9:2., *A királyok szabályai* 12:2. Lásd *Keszef Misne, Lechem Misne, A megtérés szabályai* 8:7. Lásd még *Ábárbánel, Jösuot Mösicho* (Königsberg, 5621) 3:7. (56b.); *Máhárál, Necách Jiszráél* 50. Lásd *Ávodát Háködés* 2:38.; *Sné Luchot Hábrit, Bét Dávid* 1:32a., hogy még *Smuél* szerint is mindennaposak lesznek a csodák a messiási korszakban.

⁸⁷⁵ *Jeruzsálemi Talmud, Bráchot* 1:1., *Jomá* 3:2.; *Sir Hásirim Rábá* az *Énekek éneke* 6:10-ről; *Éc Joszéf uo.*; *Midrás Tehilim* 22.; *Zohár* 1:170a. *VáJomer* címszó alatt. Lásd még *Sné Luchot Hábrit, Bét Dávid* 1:37b.; *Rabbi Cvi Hirsch Kalisher, Drisát Cion* (Jeruzsálem, 5724) 1:1 (88. old.).

⁸⁷⁶ *Ráv Zerá, Szánhedrin* 97a.; *Rabbi Jehosua ben Lévi, Szánhedrin* 98a.; *Éruvin* 43a. (vége). *Vö. Toszáfot, Éruvin* 43b. *vö. VöÁsur; Emunot VöDéot* 8:6. E látszólag egymásnak ellentmondó tradíciók egy lehetséges feloldására lásd lentebb a 931. jegyzetet.

⁸⁷⁷ „Ne várjatok a Messiástól égi jeleket és csodatételeket! Nem feltétlenül fogja megváltoztatni a természet rendjét, feltámasztani a holtakat vagy más ehhez hasonló cselekedni”; *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:3. „Egyetlen ember sem tudja, mi fog történni, amíg el nem jön az idő. Ezeket a dolgokat a próféták szándékosan homályban hagyták... Ezért is talál-

miért nem szabad az embernek megkísérelni a Messiás eljövételének időpontját kiszámítani. Bölcséink ezért mondták: „Rothadjon el a lelke azoknak, akik a vég idejét számolgatják!”⁸⁷⁸

5:6. Számos tradíciónk jósolja azt, hogy a messiási korszakot rendkívül fejlett technika fogja jellemezni. A próféta jövendölése szerint az emberiség felülkerekedik az összes betegségen⁸⁷⁹: „Akkor kinyílnak a vakok szemei, és megnyílnak a süketek fülei. Szökellni fog a sánta, mint a szarvas, és ujjong a néma nyelve”⁸⁸⁰.

5:7. Annak érdekében, hogy az ember teljes mértékben a spirituális tökéletesség elérésének szentelhesse magát, a munka számos formája szűnik meg⁸⁸¹. Sok csodálatos dolgot jósoltak meg arra az időszakra, a szőlőszemek például akkorák lesznek, mint a tyúktojások, a búzaszemek pedig öklömnyiek⁸⁸². Mint azt ma már tudjuk, mindez a ma-inál már nem is olyan sokkal fejlettebb technikával akár hamarosan lehetségessé is vál-

kozunk ennyi különféle véleménnyel ezeket e dolgokat illetően”; *uo.* 12:2. Lásd Kaplan, *Majmonides' principles*, 77., 79. old.

⁸⁷⁸ *Misné Torá, A királyok szabályai* 12:2. (vége). A teljes passzus így szól: Rabbi Nátán ezt tanította: Ez a vers a dolgok legmélyéig hatol [Rási: olyasmit ír le, ami meghaladja az emberi értelmet]: „Mert ez a kijelentés meghatározott időre vonatkozik, a véget hirdeti, és nem csal meg; ha késik is, várd türelemmel, mert biztosan bekövetkezik, nem marad el.” (*Chávákuk* 2:3; Rási *uo.*)... Mi az, hogy „a véget hirdeti (*vejáféach*), és nem csal meg”? Rabbi Smuél bar Náchmáni ezt így magyarázta Rabbi Jonátán nevében: „Rothadjon (*tipách*) el a lelke azoknak, akik a vég idejét számolgatják, mivel, ha a dátum, amelyet megjelöltek, elérkezett és elmúlt, az emberek azt fogják mondani, hogy [a Messiás] már soha többé nem jön el. Jobb tehát minden nap várni az eljövételét, hiszen meg van írva: »ha késik is, várd türelemmel«”; *Szánhedrin* 97b.; Máhárál, *Chidusé Ágádot uo.* (211. old.), *Necách Jiszráél* 31. *Vö. Kol Hátor* (in Kasher, *Hátküfá Hágdolá*) 4:3. (521. old.).

⁸⁷⁹ *Jesájá* 35:5–6.

⁸⁸⁰ *Brésit Rábá* 95:1. A Midrás ezt a verset a halottak feltámadására vonatkoztatja, és azt állítja, hogy Isten először feltámasztja a halottakat, mindegyiket azzal a betegséggel, amelyben életében szenvedett, és csak ezt követően gyógyítja meg őket. Ez azt látszik sejtetni, hogy ezek a betegségek valamiféle csoda folytán lesznek felszámolva, s nem bármiféle fejlett orvosi technológia segítségével. Ám lásd lejjebb az 5:7-et, amelyben Rábán Gámliél szerint a messiási korszak „csodái” nem feltétlenül járnak majd együtt a természet törvényeinek megváltozásával. Ráadásul *Maimonidész* egyik alapelve, hogy egy csoda mindig csupán ideiglenes eredményt produkálhat. Mivel bölcséink többsége állítja azt, hogy a feltámasztott holtak örökké fognak élni, kénytelenek vagyunk fontolóra venni azt a lehetőséget, hogy a feltámadás – és tágabb értelemben mindenfajta betegség meggyógyítása, amely ezt követni fogja – nem jár majd együtt a természet bármely törvényének megváltozásával. Ebből következően a betegségektől való teljes megszabadulás feltehetően valamiféle fejlett emberi beavatkozás eredményeként következik majd be; lásd *Igeret Töchiját Hámétim (Értekezés a holtak feltámadásáról)*, 19. old.; *Szichot HáRán* 141.

⁸⁸¹ *Szifri* (315.) az *5Mózes* 32:12-ről.

⁸⁸² *Kötubot* 111b. A *Sábát* 30b-ben Rábán Gámliél azt állítja, hogy a nők akár naponta képesek lesznek szülni. Amikor számon kérték tőle, hogy vajon miképpen tartja ezt lehetségessnek, ő a tyúkot hozta fel példaként. Amiképpen egy csirkeembrió is a tyúk testén kívül, a tojásban fejlődik ki, ugyanúgy leszünk mi is képesek egy megtermékenyített petesejtből az anya testén kívül emberi magzatot kifejleszteni, s ily módon válik lehetségessé, hogy egy nő akár naponta újabb gyermeket szüljön. Ezáltal Éva feje fölül is elmúlik az átok: „fájdalommal szüled gyermeked” (*1Mózes* 3:16.).

hat. S valóban, amikor Rábán Gámliél ezekről a megjövendőlt csodákról beszélt, állította, hogy ezek nem járnak majd együtt a természeti törvények megváltozásával, hanem egy magasan fejlett technika alkalmazásával lesznek megvalósíthatóak. S ily módon oly kevés munka szükségeltetik majd a mezőgazdasági termékek előállításához, hogy olybá fog tűnni, mintha a ruha és a kenyérfákon nőne. S ugyanígy, az életfolyamatok titkainak megismerése révén lehetségessé válik majd, hogy a fák folytonosan ontsák gyümölcseit⁸⁸³.

5:8. Ha a messiási korszak csodáira, mint technikai csodákra és nem, mint tényleges csodákra gondolunk, akkor nem nehéz megértenünk – különösen azok számára, akik nem hisznek benne, hogy ez az időszak a tényleges csodák kora lesz – azokat a tradíciókat, amelyek olyan dolgokat jövendölnek meg, mint amilyen az űrutazás⁸⁸⁴ és a csillagközi gyarmatosítás⁸⁸⁵ a messiási korban.

5:9. Mindez nem lenne több, mint pusztá feltételezés, sőt erőltetett belemagyarázás, ha nem lenne tény, hogy ez a mi jelenlegi technikai forradalmunk is meg lett jövendölve kezdetének megközelítő dátumával együtt. Majdnem 2000 évvel ezelőtt a *Zohár*⁸⁸⁶ ezt jósolta: „A hatodik évezred hatszázadik évében megnyílnak a mennyei bölcsesség kapui és a földi bölcsesség forrásai. Ez felkészíti a világot, hogy belépjen a hetedik évezredbe, amiképpen az ember készíti fel saját magát a pénteki naplemente közeledtekor a szombat eljövételére. Itt ugyanez a helyzet. És erre a következő emlékeztet⁸⁸⁷: »...hatszázadik évében... fölfakadt... a nagy mélység minden forrása.«” Ez egy egyértelmű jóslat arra vonatkozóan, hogy a zsidó naptár 5600-ik évében (i.sz. 1840) megnyílnak a földi bölcsesség forrásai, és hirtelen kibővül a világi ismeretek tárháza. Noha az 1840-es év nem hozott semmilyen különösebb tudományos áttörést, a dátum mégis szinte hátborzongató pontossággal esik egybe a jelenlegi tudományos forradalom kezdetével.

5:10. A tradíció talán még a mi modern technikánk iszonyatos pusztító erejét is előre látta. A tanítás is úgy szól, hogy a messiási korszak egy olyan nemzedék idején kezdődik majd el, amely képes lesz önmaga elpusztítására⁸⁸⁸.

„Szülési fájdalmak”

5:11. A technikai és szociológiai szinten bekövetkező gyors változások jelentős társadalmi felbolydulások gerjesztői lesznek. A kataklizmaszerű változások komoly szenvedéseket fognak előidézni, amelyekre gyakran mint *Chevlé Másiách*-ra, azaz mint a Messiás okozta szülési fájdalmakra utalnak⁸⁸⁹. Ha a Messiás csodák közepette jön el,

⁸⁸³ *Sábát* 30b, *Maimonidész*nak a *Szánhedrin* 10:1-hez fűzött magyarázata szerint. *Vö. Jeruzsálemi Talmud, Skálím* 6:2.

⁸⁸⁴ *Zohár* 1:12b a *Jesájá* 40:31-ről. *Vö. Szánhedrin* 92b.

⁸⁸⁵ *Uo.*; *Tikuné Zohár* 14b., az *Énekek éneke* 6:8-ról. Lásd Kaplan, *On Extraterrestrial Life* (in *The Arjeh Kaplan Reader*), 173. old.

⁸⁸⁶ *Zohár* 1:117a. Lásd Kaplan, *Milyen lesz a zsidó Messiás?*, lejjebb 437. old.

⁸⁸⁷ *IMózes* 7:11.

⁸⁸⁸ „Rabbi Elázár azt mondja: A Messiás Király egy olyan nemzedék idején jön majd el, amely *ráuj kliá* (»méltó rá« vagy »képes rá, hogy előidézze saját maga« teljes megsemmisítését)”; *Psziktá Rábáti* 1. (vége) 4b. old.; *Sir HáSirim Rábá* az *Énekek éneke* 2:13. (végé)-ről.

⁸⁸⁹ *Máharál*, *Necách Jiszráél* 36. *Vö. Szánhedrin* 98b.

ezek elkerülhetőek, ám a természetes módon történő eljövettel együtt járó nagymérvű változások elkerülhetetlenné teszik ezeket a szülési fájdalmakat⁸⁹⁰.

5:12. Létezik egy olyan tradíció, amely szerint a Messiás eljövetelét megelőző nemzedékek idején a zsidó nép elkezd lenézni és semmibe venni vallásának értékeit. Mivel a felgyorsult változásoknak ebben az időszakában a szülők és gyermekeik a szó szoros értelmében véve külön világokban nőnek majd fel, az apáról fiúra átörökített tradíciók a veszteséglisták élén fognak szerepelni. Bölcsseink ennél fogva azt tanítják, hogy ebben az időszakban sem a szülőket, sem pedig az időseket nem fogják tisztelni, az öregek rákényszerülnek majd, hogy a fiatalok jóindulatát keressék, és a férfinak ellenségévé válik az ő házanépe. Fokozódni fog az arcátlan viselkedés, senki sem tisztel többé senkit, és senki sem fogja belátni, ha tévedett. A vallási tanulmányokat le fogják nézni, és csak az hitetlenek fogják felhasználni azokat saját állításaik alátámasztására; a kormányzat istentelenné válik, az akadémiák az erkölcsstelenség fészkeivé, s a jámboroknak nem jut ki más csak rágalmazás és becsmérlés⁸⁹¹.

5:13. A zsidóság sokat szenved majd ezek miatt a felbolydulások miatt. Az egyik tradíció szerint a zsidó nép számos csoportra fog széthullani, és mindegyik magáénak tudja majd az igazságot, ezzel szinte lehetetlenné téve a valódi judaizmusnak a hamistól való megkülönböztetését. Ez a jelentése annak a próféciónak⁸⁹², hogy „Oda van már a hűség”⁸⁹³.

5:14. Azt is megjövendölték, hogy az ateizmus hatalmas hulláma söpör majd végig az egész világon. Ennek következményeképpen sokan teljesen ki fognak szakadni a zsidóság kebeléből. Így magyarázzák bölcsseink a próféciát⁸⁹⁴: „Sokan megtisztulnak, fehérek és kipróbáltak lesznek, a bűnösök pedig bűnösök maradnak. A bűnösök közül senki sem érti meg, de az okosok megértik”⁸⁹⁵. Azaz csupán az okosak, a bölcssek értik meg, hogy ez az ég próbatétele, és hogy szilárdan ki kell tartaniuk hitük mellett⁸⁹⁶.

5:15. Persze lesznek azért olyan zsidók, akik lojálisak maradnak a hagyományokhoz. És lesznek olyanok is, akik, miután egy időre elidegenedtek tőlük, visszatérnek a judaizmus valódi értékeihez⁸⁹⁷. Ők rá fognak eszmélni, hogy valójában egy elkorcsosodott, régi rend haláltusájának szemtanúi, és nem lesznek hajlandók részévé válni ennek. Ám ezért annál többet kell majd szenvedniük, és tébolyultnak bélyegzik majd őket, amiért nem alkalmazkodnak a Messiást megelőző időszak lealjasult életmódjához. Ez a jelentése annak a próféciónak⁸⁹⁸, hogy: „aki a rosszat kerüli, tébolyultnak tartatik”⁸⁹⁹.

⁸⁹⁰ *Emunot VöDéot* 8:6.

⁸⁹¹ *Szotá* 49b.; *Szánhedrin* 97a.; *Derech Erec Zutá* 10.; *Sir HáSirim Rábá az Énekek éneke* 2:13. (végé)-ről; *Éc Jozséf uo.*; *Zohár* 3:67b.; *Rájá Méhemná, Zohár* 3:125b.

⁸⁹² *Jesájá* 59:15.

⁸⁹³ Vagy „Az igazság nyájakra oszlik szét”; *Szánhedrin* 97a.

⁸⁹⁴ *Dániél* 12:10.

⁸⁹⁵ *Maimonidész, Igeret Témán* (Jeruzsálem, 5721), 5. old.

⁸⁹⁶ *Szichot HáRán* 35., 220. *Vö. Zohár* 3:124b., 3:153a.

⁸⁹⁷ *Vö. 5Mózes* 4:29–30., 30:1–2.; *Ámosz* 8:11–12.; *Hoséa* 3:4–5.; *Jesájá* 59:20.; *Maimonidész, A megtérés szabályai* 7:5.

⁸⁹⁸ *Jesájá* 59:15.

⁸⁹⁹ *Szánhedrin* 97a.; *Rási uo. Mistolel Ál Hábríot* címszó alatt.

5:16. A hagyomány kétségtelenül úgy tartja, hogy a Messiás eljövetelét megelőzően népeességrobbanás fog bekövetkezni⁹⁰⁰.

5:17. Létezik egy hagyomány, amely szerint ha Izrael nem gyakorol bűnbánatot, Isten egy Hámánhoz hasonló királyt fog támasztani, aki meg akarja majd semmisíteni az egész zsidó népet⁹⁰¹.

Izrael földje

5:18. A messiási korszakot érintő egyik legfontosabb hagyomány a diaszpóra egybegyűjtésével és Izrael Földjének újbóli benépesítésével kapcsolatos. Számos hagyomány szerint a zsidó nép már a Messiás eljövetelét megelőzően megkezdí visszavándorlását Izrael Földjére⁹⁰². Az egybegyűjtés egy bizonyos mértékű politikai függetlenség kivívásával fog elkezdődni⁹⁰³, illetve egyesek szerint a többi nép hozzájárulásával⁹⁰⁴. Izrael Földjének legszentebb helye Jeruzsálem, az a legfontosabb város, amelyet ott újjá kell építeni⁹⁰⁵. Az egyik hagyomány szerint a szétszóródottak egybegyűjtése párhuzamosan történik majd Jeruzsálem újjáépítésével, mivel ez a két legfontosabb előzménye a Messiás eljövetelének. E hagyomány szerint először a szétszóródottaknak csak egy kis százaléka fog visszatérni a Szentföldre, majd ezt követően Jeruzsálem zsidó irányítás alá kerül, és újjáépül. Csak ezek után fog a világban élő zsidók többsége visszatérni őshazájába. Így szól az Írás⁹⁰⁶: „Felépíti Jeruzsálemet az Örökkévaló, összegyűjti a szétszóródott Izraélt”⁹⁰⁷.

5:19. Egy hagyomány szerint Izrael Földje akkoriban az elhagyatottság hosszú időszaka után újra művelés alatt lesz⁹⁰⁸. Ennek alapja a következő prófécia⁹⁰⁹: „Rajtatok

⁹⁰⁰ *Toszáfot*, *Nidá* 13b. *Ád Sejichlu* címszó alatt. De lásd *Toszáfot*, *Ávodá Zará* 5a. *Éjn* címszó alatt, hogy ezt a zsidó népre is alkalmazni kell; vö. *VáJikrá Rábá* 15:1.

⁹⁰¹ Rabbi Jehosúa, *Szánhedrin* 97b. Vö. *Pirké döRábi Eliezer* 43. (104a.); *Rádál uo.* 43:84. Lásd még *Emunot VöDéot* 8:2.

⁹⁰² Lásd a *Svilé Emuná* 10:1. (124a)-ban idézett Midrást.

⁹⁰³ Rabbi Chámá, *Szánhedrin* 98a.; *Máhársá uo.* *Ád Sejichlu* címszó alatt; Rabbi Moshe Cordevero (*Rámák*) a *Zohár* 1:119a-ról.

⁹⁰⁴ *Náchmánidesz* az Énekek éneke 8:13-ról; *Rádák* a *Zsoltárok* 146:3-ról; *Ábárbánél* a *Zsoltárok* 147:2-ről és *Másmijá Josuá*, 25. old.; *Malbim* a *Michá* 4:8-ról; *Drisát Cion* 1:2. (90. old.). Lásd még *Jeruzsálemi Talmud*, *Máászér Sáni* 5:2. (21b.); *Toszáfot Jom Tov*, *Máászér Sáni*, *Utenáj* címszó alatt; *Báchjá* a *3Mózes* 11:4-7-ről; *Jöriót Slomo* a *Szidur Bét Jáákov*-ról, *Bné Bétchá* címszó alatt, 256b. old.

⁹⁰⁵ *Tsvot Chátám Szofér*, *Jore Déá* 234.; *Petách Hádvir* 3:319d.; *Din Emet* (a kötet végén található responzumok) 2.; *Máté Áron* 2:274c.; *Pitché Tsvá*, *Jore Déá* 251:4. Lásd még *Tsvot Chátám Szofér*, *Orách Cháim* 203.

⁹⁰⁶ *Zsoltárok* 147:2.

⁹⁰⁷ *Bráchot* 49a.; *Rási uo.* *VeRáv Náchmán* címszó alatt; *Midrás Neelám*, *Zohár* 1:139a.; *Tánchumá*, *Noách* 11.; a *Svilé Emuná* 10:1. (124a.-)ban idézett Midrás; *Ábárbánél* a *Zsoltárok* 147:2-ről.

⁹⁰⁸ Vö. *Jesájá* 41:18–20., 49:18–22.; *Jeremiás* 33:10–11.

⁹⁰⁹ *Jechezkel* 36:8.

pedig, Izráel hegyei, ágak sarjadnak, és gyümölcs terem népemnek, Izráelnek, mert hamarosan hazatérnek”⁹¹⁰.

A prófécia visszatérése

5:20. Egy másik fontos oka is van annak, hogy a szétszóródottak egybegyűjtésének miért kell megelőznie a Messiás eljövetelét. A messiási korszak beköszöntével kapcsolatos egyik hagyományunk szerint ebben a korszakban visszatér a prófécia a zsidó nép körébe⁹¹¹. Továbbá a próféta által valaha kiejtett utolsó szavak szerint Élijáhu mint próféta visszatér majd, és kihirdeti a Messiás eljövetelét⁹¹²: „Én pedig elküldöm hozzátok Illés prófétát, mielőtt eljön az Örökkévalónak nagy és félelmetes napja”⁹¹³. Ez azért szükséges, mert a Messiás király lesz, és egy királyt egy prófétának kell felkennie⁹¹⁴. Különben a Messiás maga is próféta lesz, mindnyájuk közül – egyedül Mózeset nem számítva – a legnagyobb⁹¹⁵.

5:21. Így tehát a prófétálás megújítása nagyon fontos szerepet játszik a messiási események kibontakozásában. Ehhez azonban egy bizonyos számú feltételnek teljesülnie kell. Mindenekelőtt prófétálás rendszerint egyedül Izrael Földjén lehetséges, sehol másutt⁹¹⁶. Izrael Földje mindazonáltal nem minden időben kedvez a prófétálásnak. Ahhoz, hogy a prófétálás újjáéledjen Izrael Földjén, oda előbb vissza kell térnie a világban élő zsidók többségének⁹¹⁷. Így tehát, hacsak nem feltételezzük azt, hogy ez a szabály

⁹¹⁰ Rabbi Ábá, *Szánhedrin* 98a.; Rási, *Máhársá, uo.*

⁹¹¹ *Maimonidész, Igeret Témán*, 30. old. Lásd *Joél* 3:1., 3:5.

⁹¹² *Máláchi* 3:23.

⁹¹³ Rádák *uo.*; *Éruvin* 43b.; *Édujot* 8:7.; *Tárgum Jonátán az 5Mózes* 30:4-ről; *Pirké döRábi Eliezer* 43. (104a.). Lásd *Misné Torá, A királyok szabályai* 10:2.; *Kréti Upléti, Bét Hászáfék* (vége).

⁹¹⁴ *Toszeftá, Szánhedrin* 3:2.; *Szifri, Náchmánidész, az 5Mózes* 17:5-ről; *Maimonidész, A szánhedrin szabályai* 5:1., *A királyok szabályai* 1:3.

⁹¹⁵ *Maimonidész, A megtérés szabályai* 9:2. Lásd *Tárgum, Ábárbánel, a Jesájá* 11:2; *Máhári Kará, Kli Páz, a Jesájá* 52:13-ről; *Tánchumá, Toldot* 14.; *Ágádát Brésit* 45. A kifejezés: *Biját HáMásiach* „A Messiás Eljövetele” arra a pillanatra utal, amikor a Messiás magába fogadja a prófétálás szellemét, és ezáltal ráébred küldetésére; *Árbá Méot Sekel Keszefer* (Krakkó, 5646), 68c. old.

⁹¹⁶ *Möchiltá* a *2Mózes* 12:1-ről; *Tánchumá, Bo* 5.; Rási, Rádák a *Jóná* 1:3-ről; *Zohár* 1:85a., 1:121a., 2:170b.; *Emunot VöDéot* 3:5. (vége); *Kuzári* 2:14.; *Ibn Ezra* a *Joél* 3:1-ről; *Tesuvot Rádbáz* 2:842. Lásd Kaplan, *The Handbook of Jewish Thought* 1. köt., 6:44., 130. jegyz.

⁹¹⁷ *Jomá* 9b.; *Kuzári* 2:24. (40a.); *Ávodát HáKódes* 4:25. Lásd Kaplan *uo.*, 6:44., a „Prófétát támaszt körödből Istened, az Örökkévaló” (*5Mózes* 18:15.) versről, amely szerint Izrael Földjére csakis akkor lehet vonatkoztatni azt, hogy „körödből”, ha területén él a zsidó nép egésze, de legalábbis többsége. A prófécia az egész zsidó nép koncentrált spirituális energiájából fakad, és az efféle koncentráció csupán Izrael Földjén kellően hatékony. Ezért aztán, ha a nemzedék nem méltó a próféciára, akkor az nem is létezhet, hiába, hogy lennének egyének, akik méltóak rá. Lásd *Szánhedrin* 11a.; *Bráhot* 57a.; *Szukká* 28a.; *Bává Bátrá* 134a.; *Toszeftá, Szotá* 13:4.; *Pirké döRábi Eliezer* 8. (20b.); *Ávot DöRábi Nátán* 14:1. Lásd még *Táánit* 30b.; *Bává Bátrá* 121a. (vége); *Toszáfot uo. Jom* címszó alatt; *Szifrá* a *3Mózes* 1:1-ről; *Jeruzsálemi Tal mud, Táánit* 3:4. (15a.); *Sir Hásirim Rábá* 2:27.; Rási az *5Mózes* 2:16-ről.

hatályát veszti, a világ zsidósága több mint felének Izrael Földjén kell élnie, mielőtt a messiási korszak megkezdődik.

Izrael meghódítása

5:22. A messiási korszak egyik legfontosabb eseménye a Szentély (*Bét Hámikdás*) újbóli felépítése lesz. S valóban, a Maimonidész szerint a Szentély felépítése lesz az az aktus, amely minden kétséget kizáróan meg fogja határozni a Messiás személyazonosságát⁹¹⁸. Mindazonáltal sok olyan dolog van a Szentéllyel kapcsolatban, amelyet csupán prófécia segítségével lehet meghatározni. Ilyen, példának okáért az Oltár pontos helyének kijelölése. Amikor Ezra a babiloni száműzetést követően újra felépítette a Szentélyt, az Oltár helyét prófécia segítségével kellett kideríteni⁹¹⁹, és ez minden valószínűség szerint a Szentélynek a messiási korszakban történő újbóli felépítésekor sem lesz más-képpen.

5:23. Izrael Földjének meghódításával kapcsolatban a Tóra ezt mondja⁹²⁰: „Foglaljátok el az országot és lakjatok benne”. Számos szaktekintély azt tartja, hogy ez a parancsolat még ma is változatlanul hatályos⁹²¹.

5:24. Az egyik hagyomány szerint Izrael Földjét csupán nagy-nagy szenvedés árán tudjuk majd visszaszerezni⁹²². Ez a jóslat teljesült is, amikor megkaptuk az Országnak azt a részét, amely jelenleg a birtokunkban van.

5:25. Noha Izrael már kivívott magának egy bizonyos mértékű politikai függetlenséget, a diaszpóra teljes egybegyűjtését már csak a Messiás fogja megvalósítani⁹²³. Ezzel kapcsolatban a próféta a következőt jövendölte⁹²⁴: „Azon a napon másodszer is kinyújtja kezét az Örökkévaló, hogy megvegye népe maradékát... Jelt ad a nemzeteknek, és összegyűjti Izrael szétszórt fiait, egybegyűjti Júda elszéledt leányait a föld négy széléről”⁹²⁵.

⁹¹⁸ *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:4. Lásd lentebb VI. rész 972. és 979. jegyz. Lásd még *Jeruzsálemi Talmud, Máászér Sáni* 5:2. (29b.); *Toszáfot Jom Tov, Rás, Mólechet Slo mo, uo.*; *Sné Luchot Hábrit, Bét Dávid* 1:37b.; *Ptil Töchélet* (in *Sloset Szifré Töchélet*, Jeruzsálem, 5723) 8:2. (160. old.). *Vö. Mógilá* 17b. (vége). A *Pesziktá Rábáti* 36. (162a. vége), *Jálkut Simoni* 2:499-ben azt találjuk, hogy a Messiás a Szentély tetején fogja felfedni a kilétét. Lásd még Rabbi Jehudá Gersoni, *Mispát Hámeluchá* 11:1.

⁹¹⁹ *Zváchim* 62a. Lásd Kaplan, *Jerusalem – The Eye of the Universe* 7. (68. old., 52. jegyz.), 8. (74. old.).

⁹²⁰ *4Mózes* 33:53.

⁹²¹ *Náchmánidesz* a *4Mózes* 33:53-ról és a *Széfer HáMicvot*-ról, Kiegészítő tevőleges parancsolat 4. *Megilát Eszter* uo. ezzel nem ért egyet, de lásd *Minchát Chinuch*, „Tevőleges parancsolatok *Náchmánidesz* szerint” 4., ahol a *Peát Hásulchán, Hilchot Jesivát Erec Jiszráel*-t idézi. Lásd *Náchmánidesz* a *3Mózes* 18:25-ről; *Máharác Chájász, Bráchet* 24b.

⁹²² Rabbi Simon bár Jocháj, *Bráchet* 5a. (vége).

⁹²³ *Tárgum Jonátán* az *5Mózes* 30:4-ről és a *Jeremiás* 33:13-ról.

⁹²⁴ *Jesájá* 11:11–12.

⁹²⁵ Mivel a babilóniai száműzetésből való „első” megszabadítás nem volt teljes, ezért a jelenlegi száműzetésből való végső és teljes megszabadítás lesz a „második”; Rási, *Rádák, Ibn Ezra, uo. Vö. Náchmánidesz* a *3Mózes* 26:16-ról.

Góg és Magóg

5:26. Egy hagyomány szerint nagy szenvedés előzi meg a Messiás eljövételét. Így szól a tanítás: „A világ megpróbáltatásainak egyharmadát a Messiást megelőző nemzedék fogja elszenvedni.”⁹²⁶

5:27. Egyes jövendölések szerint „háború lesz Góggal és Magóggal”⁹²⁷ Jeruzsálem körül⁹²⁸. E hagyomány szerint, amikor a népek hírt hallanak arról, hogy a zsidó nép milyen sikereket ért el Országának újjáépítésében, egybegyűlnek, hogy hadra keljenek velük Jeruzsálem közelében, és Góg vezeti majd őket, „Magóg királya”. Ez a csata szimbolizálja a végső harcot jó és gonosz között. Jeruzsálemben a gonosz végül legyőzöttik⁹²⁹.

Dávid és József fia

5:28. A Messiás, akiről eddig beszéltünk, Dávid király egyenes ági leszármazottja lesz, Júda törzséből⁹³⁰. Ezért is hívják *Mösiách ben Dávidnak*, azaz Dávid fia Messiásnak. Létezik egy olyan hagyomány is, amely szerint lesz egy másik Messiás is a József

⁹²⁶ *Midrás Tehilim 22:9.*

⁹²⁷ *Jechezkél 38–39.; Szánhedrin 17a.; Sábát 118a. (vége); Midrás Tehilim 10:12.; Smuél, Megilá 11a., a 3Mózes 26:44-ről. Lásd különösképpen Targum Jonátán, Targum Jerusálmi, a 4Mózes 11:26-ről; Targum Jonátán a 4Mózes 24:17-ről, a 2Mózes 40:10-ről és az 5Mózes 32:39-ről; Edujot 2:10.; Rabbi Jochánán, Bráchos 7b., a Zsoltárok 2-ről; Misné Torá, A királyok szabályai 12:2.; Rádák a Zchárjá 14:1-ről; Táná DöBé Élijáhu Rábá 1. (8a.).*

⁹²⁸ *Zohár 2:32a.*

⁹²⁹ *Zchárjá 12:2., 14:2.; Rádák uo.; Jálkut Simoni 2:578.*

⁹³⁰ Lásd lentebb, 6:3.

fia Efraim törzseből, aki *Mösiách ben Dávid* előtt jön majd el⁹³¹. Őt ennek megfelelően *Mösiách ben József*nek vagy *Mösiách ben Efraim*nak fogják nevezni⁹³².

5:29. Egy hagyomány szerint Izrael ellenségei csakis József egy leszármazottjának fogják megadni magukat. Vagy *Mösiách ben József* lesz az, aki Izraelt győzelemre vezeti a Góg és Magóg elleni harcban. Ez a jelentése annak a versnek⁹³³, hogy „Jákob háza tűz lesz, József háza láng, Ézsau háza pedig szalma: felgyújtják és megemésztik. Nem menekül meg senki Ézsau házából – az Örökkévaló mondta ezt.”⁹³⁴

5:30. A két Messiás – az első Messiás, *Mösiách ben József* és a végső Messiás, *Mösiách ben Dávid* – közötti viszonyt illetően a próféta így beszélt⁹³⁵: „Meggzűnik Efraim irigysége, Júda ellenségeskedése kivész. Efraim nem irigykedik Júdára, Júda sem lesz Efraim ellensége”. Vagyis mindkét Messiás elvégzi majd a neki kijelölt feladatot, és nem lesznek féltékenyek egymásra⁹³⁶. Ugyancsak meg van írva⁹³⁷, hogy: „Te emberfia, fogj egy fadarabot, és írd rá: Ez Júdáé és a hozzá tartozó izráelieké. Azután fogj egy másik fadarabot, és arra ezt írd: Ez Józsefé, azaz Efraimé, és az egész hozzá tartozó Izrael házáé. Illeszd őket egymáshoz egy fává, hogy egygé legyenek a kezedben!”⁹³⁸

⁹³¹ Szukká 52b.; *Emunot VöDéot* 8:2.; *Náchmánidesz* a *2Mózes* 17:10-ről és az *Énekek éneke* 8:12-ről; Máhárál, *Necách Jiszráél* 36.; *Pri Éc Chájim*, *Sáár Háamidá*, *Birchát Tiskon*; *Or Háchájim* a *4Mózes* 24:17-ről és a *3Mózes* 14:9-ről. *Vö. Toszáfot*, *Éruvin* 43b. *Vö.Ászur* címszó alatt, hogy *Másiách ben József*-nek *Másiách ben Dávid* előtt kell eljönnie. Rási *uo.* ezzel nem ért egyet. Lásd *Máhársá uo.* Van egy olyan vélemény, amely szerint a *Szánhedrin* 97a. által felszínre hozott látszólagos ellentmondást (lásd feljebb, 5:3.) a messiási korszak „fokozatos, természetes” és „felgyorsult, csodás” beköszönte között a *Trén Mösichin* (Két Messiás) koncepció oldja fel; *Sné Luchot Hábrit*, *Bét Dávid* 1:37a., ahol a Lurjá Árit idézi. E szerint a megkülönböztetés szerint *Másiách ben Dávid* korszakát tényleges csodák fogják jellemezni a „Jött valaki az ég felhőin” versnek megfelelően, *Másiách ben József* időszakára ugyanakkor az isteni elrejtőzés lesz a jellemző az „alázatos, és számaron ül” vers szerint. Ez megmagyarázza Smuélnek a *Szánhedrin* 99a-ban olvasható állítását, mely szerint „nincs különbség a világ mostani és a messiási korszakban tapasztalható állapota között, csupán Izrael jelenlegi, más államoknak való alárendeltsége tekintetében” (lásd fentebb, a 874. jegyz.), mely kijelentés ennek megfelelően kifejezetten *Másiách ben József* időszakára utal. Így tehát amellet, hogy a két Messiás két kiemelkedő egyéniség, ők egyben két időszakot is jelképeznek, vagy helyesebben szólva egy folyamat két aspektusát.

⁹³² Szukká 52b.; Rási *uo.* *Vöszáfdá* címszó alatt; *Tárgum Jonátán* a *2Mózes* 40:11-ről és az *Énekek éneke* 7:4-ről; *Zohár* 1:25a., 2:120b., 3:194b., 3:243b., 3:246b., 3:252b., 3:276b.; *Bámidbár Rábá* 14:2.; *Jálkut Simoni* 2:499. (808. old.); Rádák a *Zchárjá* 2:3-ról.

⁹³³ *Ovádjá* 1:18.

⁹³⁴ Rási, Rádák, Ibn Ezra, *uo.*; *Brésit Rábá* 99:2. (vége), 73:5., 75:6.; *Pesziktá Rábáti* 12.; *Bává Bátrá* 123b. *Vö. Zohár* 2:120a-b., 3:194b., 3:246b.

⁹³⁵ *Jesájá* 11:13.

⁹³⁶ Rási *uo.* Lásd *Náchmánidesz* a *2Mózes* 17:9. (végé)-ről.

⁹³⁷ *Jechezkél* 37:16–17.

⁹³⁸ Függetlenül attól, hogy a Két Messiás két rendkívüli egyéniséget vagy két különböző időszakot vagy folyamatot jelöl, netán mindezt együtt, ez a vers arra tanít minket, hogy ők alapvetően egy mindent magába foglaló egység két különböző aspektusa. A vilnai Gáon szerint ennek az egységnek egyik folyamánya az lesz, hogy a *Másiách ben József* fémjelezte időszak látszólag természetes és fokozatos jellege fel fog gyorsulni, mihelyst megközelíti majd átfedés-

5:31. Az ősi hagyomány szerint az első Messiás küzdeni fog, majd elesik a Góggal és Magóggal vívott harcban⁹³⁹. Egész Izrael gyászolni fogja őt⁹⁴⁰, amint meg van írva⁹⁴¹: „Rátékitenek arra, akit átdőfték, és úgy gyászolják, ahogyan az egyetlen gyermeket szokták, és úgy keseregnek miatta, ahogyan az elsőszülött miatt szoktak”⁹⁴².

Elijáhu próféta

5:32. A végső Messiás megjelenése előtt támad majd egy próféta, aki be fogja jelenteni az ő eljövételét, és a zsidó népet visszatéríti Istenhez. Ennek a prófétának a neve pedig *Élijáhu Hánávi* (Illés próféta). Az Írás erről így tesz említést⁹⁴³: „Én pedig elküldöm hozzátok Illés prófétát, mielőtt eljön az Örökkévalónak nagy és félelmetes napja”⁹⁴⁴. Elsődleges feladata az lesz, hogy az embereket visszavezetve Istenhez, békét hozzon a világra. A prófécia ennek megfelelően így fejeződik be⁹⁴⁵: „Az atyák szívét a gyermekekhez téríti, a gyermekek szívét az atyákhoz, hogy pusztulással ne sújtsam [Én, Isten] a földet, amikor eljövök”⁹⁴⁶.

5:33. Egy hagyomány szerint Élijáhu valamikor a Góggal és Magóggal megvívott csatát követően fog megjelenni⁹⁴⁷, közvetlenül *Mósiách ben Dávid* színrelépése előtt⁹⁴⁸.

5:34. Egyesek azt tartják, hogy Élijáhu kohanita (örökletes pap)⁹⁴⁹, aki *Kohén Gádolként* (főpapként) fog szolgálni a Harmadik Szentélyben⁹⁵⁰, a Messiás idejében.

be kerül a *Másiách ben Dávid* uralta időszak csodás jellegével; lásd *Kol Hátor* 4:3. (521. old.), 5:3. (526. old.).

⁹³⁹ Lásd a 931. jegyzetben idézett forrásokat. Lásd még *Zohár* 3:153b., 3:203b., 3:279b.; *Tárgum Jonátán a 2Mózes* 40:10-ről; Ibn Ezra a *Zchárjá* 12:10-ről és 13:7-ről. De lásd még Rámchál, *Kinát HáSém Cváot* (Bné Brák, 1980) 104–105. old., a *Zohár* 3:276b-re alapozva; *Kol Hátor* 1:6., 1:8., hogy a *Másiách ben Jóséf* halálával kapcsolatos rendelet hatálytalanítva lett.

⁹⁴⁰ *Szukká* 52b; *Máhársá uo.*; *Emunot VöDéot* 8:2.

⁹⁴¹ *Zchárjá* 12:10.

⁹⁴² Rási, Rádák, Ibn Ezra, *uo.*

⁹⁴³ *Máláchi* 3:23.

⁹⁴⁴ *Éruvin* 43b.; *Édujot* 8:7.; *Pirké döRábi Eliezer* 43. (104a.); *Rádál uo.* 43:85.; *Tárgum Jonátán az 5Mózes* 30:4-ről; *Táná Döbé Élijáhu Rábá* 18. (86b.); *Jesuot Jáákov uo.* 51.

⁹⁴⁵ *Uo.* 3:24.

⁹⁴⁶ *Tárgum*, Rási, Ibn Ezra, *Mecudot Dávid, uo.*; *Édujot* 8:7.; *Misné Torá, A királyok szabályai* 12:2.; *Pirké döRábi Eliezer* 43. (104a.).

⁹⁴⁷ *Emunot VöDéot* 8:2.

⁹⁴⁸ *Éruvin* 43b.; *Toszáfot uo. Delo* címszó alatt; Rás az *Édujot* 8:7-ről; *Maimonidész, A názirás szabályai* 4:11. Lásd még *Chochmát Slomo az Orách Chájim* 404:1-ről. *Jálkut Simoni* 2:475. (vége) szerint Élijáhu három nappal a Messiás előtt fog megjelenni. Van egy hagyomány, amely szerint Élijáhu semmiképpen sem fog *Erev Sábát*-kor vagy bármely más ünnep előestéjén megjelenni; *Éruvin* 43b.; *Pszáchim* 13a., nehogy megzavarja az arra való előkészületet; Rási, *Pszáchim* 13a. *Mipné HáTorá* címszó alatt; *Toszáfot, Éruvin* 43b. *Hái* címszó alatt.

⁹⁴⁹ *Pirké döRábi Eliezer* 47. (113a.); *Tárgum Jonátán, Szforno*, a *4Mózes* 25:12-ről; *Bává Möciá* 114b. (oldal teteje); Rási *uo. Láv* címszó alatt; *Tárgum a 4Mózes* 25:12-ről; *Rálbág a Bírák könyve* 6:21-ről. Egy ettől eltérő véleményt illetően lásd *Brésit Rábá* 71:12.; *Jálkut Simo-*

VI. rész

A messiási korszak

A Messiás ember fia

6:1. A végső megváltó, a Messiás egy emberi szülőktől született emberi lény lesz⁹⁵¹. Így tehát lehetséges, hogy akár már meg is született⁹⁵².

6:2. A Messiás ugyanígy halandó is lesz. Végül ő is meghal, és királyságát fiára vagy utódjára hagyja örökül⁹⁵³.

Dávid fia

6:3. A hagyomány egyértelműen azt állítja, hogy a Messiás egyenes ági leszármazottja lesz a Jisáj törzséből való Dávid királynak⁹⁵⁴: „Vesszőszál hajt ki Jisáj törzsökéről, hajtás sarjad gyökereiről”⁹⁵⁵. Amikor imádkozunk, akkor is így fohászkodunk: „Dávid szolgál sarját növeszd meg hamarjában”⁹⁵⁶, és „Jusson eszedbe... Dávid szolgál ivadéka, a Messiás emlékezte”⁹⁵⁷. Számos olyan zsidó család él ma, akik egyenes ágon vissza tudják vezetni őseiket egészen Dávid királyig.⁹⁵⁸

ni 2:208. az *IKirályok* 17-ről, 2:209. a *Pesziktá Rábáti*-ből; *Rádák* az *IKirályok* 17:1-ről; *Máhári Kára* az *ISmuél* 2:30-ról.

⁹⁵⁰ *Targum Jonátán* a *2Mózes* 40:10-ről; *Zohár* 3:27b. (vége).

⁹⁵¹ *Misné Torá*, *A királyok szabályai* 11:3.; *Jösuot Mösicho* 3. (45. old.). Még ha a következő verset: „Íme egy fiatal nő (*álmá*) teherben van, és fiút fog szülni, és Immánuélnak nevezik el” (*Jesájá* 7:14.), úgy értelmezzük is, hogy az a Messiásra utal, az *álmá* helyes fordítása akkor is az, hogy „fiatal nő” és nem az, hogy „szűz”; lásd *Rádák Mőcudot Dávid, uo.* Annak a szónak, hogy „szűz”, a helyes héber megfelelője a *bötulá*, és az *álmá*-t sosem lehet „szűz”-nek fordítani. Ennek megfelelően nem létezik olyan zsidó hagyomány, amely szerint a Messiás szüztől fog születni.

⁹⁵² Lásd *Likuté Tesuvot Chátám Szofér* 98. (233. old.), hogy akárcsak Mózes, lehet, hogy ő is csak életének valamely későbbi szakaszában fed fel kilétét; vö. Rási, *Szánhedrin* 98b. *Ij Min* címszó alatt.

⁹⁵³ Maimonidész a *Szánhedrin* 10:1-ről (124a. old.). Lásd Rábenu Báchjá az *IMózes* 11:11-ről, hogy a Messiás nem fog meghalni. Mindazonáltal még maga Maimonidész is így folytatja: „Királysága nagyon hosszú ideig fog tartani. Ennek oka pedig az, hogy az emberi élettartam roppant mód meg fog növekedni... A Messiás királysága több ezer évig fog tartani”; vö. *Szánhedrin* 99a.

⁹⁵⁴ *Jesájá* 11:1.

⁹⁵⁵ Ibn Ezra, *Rádák, uo.*; *Szánhedrin* 98b.; *Échá Rábá* 1:51.

⁹⁵⁶ *Ámidá*, 15. áldás.

⁹⁵⁷ *Jáále VöJávo* ima, amelyet ünnepkor és újholdkor az *Ámidá* és az *Asztali áldás*ban mondunk.

⁹⁵⁸ Például a prágai Máhárál (1512–1609) vissza tudta vezetni a családfáját Ráv Háj (939–1038) és fia, Ráv Sörirá gáoni családjáig, akik meg hagyományosan Dávid király egyenes ági

A Messiás ismérvei

6:4. A végső Messiás lesz a valaha élt legnagyobb vezető és legnagyobb zseni. Ugyanígy ő lesz a valaha élt legbölcsebb ember is. Eme rendkívüli adottságait, egy világméretű szellemi forradalom kihoztartása érdekében fogja kamatoztatni, amely forradalom a tökéletes társadalmi igazságosságot hozza el majd az emberiségnek, és minden egyes embert arra fog serkenteni, hogy tiszta szívvel szolgálja Istent⁹⁵⁹.

6:5. A Messiás a próféciát is újra vissza fogja hozni, és ő lesz a történelem valaha élt legnagyobb prófétája – Mózes után, természetesen⁹⁶⁰.

6:6. *Jesájá* próféta a Messiás hat jellegzetes tulajdonságot írta le⁹⁶¹: „Az Örökkévaló lelke nyugszik rajta, a bölcsesség (1) és értelem (2) lelke, a tanács (3) és erő (4) lelke, az Örökkévaló ismeretének (5) és félelmének (6) lelke”⁹⁶². A Messiás ezen tulajdonságok terén minden más emberi lényt túl fog szárnyalni.⁹⁶³

6:7. A Messiás átlát majd e világ szélhámoságain és szenteskedésein. Képes lesz érzékelni az emberek lelkét, s így ismert lesz előtte azok teljes spirituális életrajza tudni fogja, hogy bűnösök-e vagy sem. E képességét illetően még ezt olvashatjuk az Írásban⁹⁶⁴: „Az Örökkévaló félelme lesz a gyönyörűsége. Nem a látszat után ítél, és nem hallomás után dönt”⁹⁶⁵. Ez az egyik olyan jegy, amely alapján a Messiást fel lehet majd ismerni⁹⁶⁶. Mindazonáltal, a prófétálás képességéhez hasonlóan ez a képesség is csak fokozatosan fog kialakulni benne⁹⁶⁷.

6:8. A Messiás arra fogja felhasználni ezt a képességét, hogy megállapítsa, az egyes zsidók melyik törzshöz tartoznak. Ezt követően fel fogja osztani Izrael Földjét az örökölt földterületekre, és minden törzs megkapja a maga részét. Lévi törzsével fogja kezdeni, megítélve minden egyes kohanita és levita legitimitását. Ezzel kapcsolatban a próféta ezt mondta⁹⁶⁸: „Ahogyan leül az ötvös, és megtisztítja az ezüstöt, úgy tisztítja

leszármazottaiként voltak nyilvántartva. Még ma is számos olyan család van, akik családfájukat a Máhárálig vezetik vissza.

⁹⁵⁹ Maimonidész a *Szánhedrin* 10:1-ről; *Misné Torá, A megtérés szabályai* 9:2.

⁹⁶⁰ *Uo.*: Lásd 5:20, 915. jegyz.

⁹⁶¹ *Jesájá* 11:2.

⁹⁶² Rási *uo.*, *Szánhedrin* 93b., *Vonáchá* címszó alatt. Rut könyvében ez szerepel: „[Boáz pedig] kimért hat mérték árpát, és feladta a vállára” (*Rut* 3:15.). A Talmud azt tanítja, hogy Boáz „hat árpaszemet” adott Rutnak, ezzel szimbolizálva Rút hat leszármazottját (Dávid, Dániél, Chánánjá, Misáél, Ázárjá, és *Másiách ben Dávid*), akiknek mindegyike hat tehetséggel lesz megáldva; *Szánhedrin* 93b.

⁹⁶³ Lásd *Rut Rábá* 7:2.; *BáMidbár Rábá* 13:11.

⁹⁶⁴ *Uo.* 11:3.

⁹⁶⁵ *Rádák uo.*; Rábá, *Szánhedrin* 93b.; Máhársá *uo.*

⁹⁶⁶ *Szánhedrin* 93b., Bár Kozibá próbájából.

⁹⁶⁷ Mivel Rabbi Ákibá e próba előtt valóban úgy hitte, hogy Bár Kozibá volt a Messiás. Lásd *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:3., Rádbáz, *Keszef Misne, Lechem Misne, Migdál Oz, uo.*

⁹⁶⁸ *Máláchi* 3:3.

meg az Örökkévaló Lévi fiait. Fényessé teszi őket, mint az aranyat és az ezüstöt. Akkor majd igaz áldozatokat visznek az Örökkévalónak⁹⁶⁹.

A Messiás küldetése

6:9. A Messiásnak hatrétű küldetése van. Elsődleges feladata az, hogy a világot visszatérítse Istenhez és az Ő tanításaihoz⁹⁷⁰.

6:10. Végrehajtja Dávid leszármazottjai királyi dinasztiájának restaurációját⁹⁷¹.

6:11. Felügyeli Jeruzsálem újjáépítését s benne a Harmadik Szentély újbóli felépítését⁹⁷².

6:12. Egybegyűjti a zsidó népet Izrael Földjére⁹⁷³.

6:13. Helyreállítja a *Szánhedrint*, a zsidó nép vallási legfelső bírói és törvényhozói testületét⁹⁷⁴. Ez szükséges előfeltétele a Harmadik Szentély felépítésének⁹⁷⁵: „Megint olyan bírakat adok, mint régen, és olyan tanácsadókat, mint kezdetben. Akkor majd így neveznek: Igaz város, hűséges város! Cion ítélettel váltatik meg, megtérői igazság által⁹⁷⁶. Egy ilyen *Szánhedrin* képes lenne arra is, hogy hivatalosan is elismerje a Messiást, mint Izrael királyát⁹⁷⁷.

6:14. A Messiás visszaállítja majd a templomi áldozat gyakorlatát, csakúgy, mint a szombatév (*smitá*) és a jubileumév (*jovél*) gyakorlatát⁹⁷⁸.

Visszavezeti a zsidókat a Tórához

6:15. Ezért aztán, ahogyan Maimonidész mondja: „Ha támad egy uralkodó Dávid házából, aki Dávidhoz, őséhez hasonlatos intenzitással tanulmányozza a Tórát és követi annak parancsolatait, aki ugyanúgy tartja magát az írott, mint a szóbeli Tanhoz, aki visszavezeti Izraelt a Tórához, megerősíti a népet a Tóra törvényeinek megtartásában és

⁹⁶⁹ *Misné Torá, A királyok szabályai* 12:3., a *Kidusin* 71a-ból; vö. *Even Haezer* 2:5. Rómá.

⁹⁷⁰ *Misné Torá, A megtérés szabályai* 9:2., *A királyok szabályai* 11:4.

⁹⁷¹ *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:1.

⁹⁷² *Misné Torá, Uo.* 11:1., 4., Lásd fentebb 5:22.

⁹⁷³ *Uo.*: Vö. *Tánchumá, Noách* 11. (vége); *Bráchot* 49a.; *Midrás Neelám, Zohár* 1:139a.

⁹⁷⁴ *Szánhedrin* 4:4. (37a.); *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:1.; Náchmánidész az 5Mózes 16:16-ról; *Chinuch* 491. A mózesi felszentelés láncolata i.sz. 358-ban szakadt meg, amikor a rómaiak meggyilkolták az utolsó felszentelt bírakat; *Brésit Rábá* 31:12. A *Szánhedrin* intézményét nem lehet addig helyreállítani, amíg vissza nem áll a felszentelés gyakorlata; lásd Kaplan, *The Handbook of Jewish Thought* 1. köt., 10:39. Azt illetően, hogy a *Szánhedrin* intézményét vajon még a Messiás eljövele előtt kell helyreállítani, vagy azt majd maga a Messiás fogja helyreállítani, lásd Kaplan, *Jerusalem – The Eye of the Universe* 8. (74. old., 16., 17. jegyz.).

⁹⁷⁵ *Jesájá* 1:26-27.

⁹⁷⁶ Maimonidész a *Szánhedrin* 1:3-ról. Lásd Kaplan *uo.* 1. köt. 10:44.

⁹⁷⁷ Lásd Kaplan *uo.* 1. köt. 8:54., 10:45.

⁹⁷⁸ *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:1. Lásd *Áráchin* 32b.; *Misné torá, A smitá és jovél év szabályai* 12:16. Lásd lentebb, 6:27.

megvívja Isten csatáit, akkor feltételezhetjük róla, hogy ő a Messiás. Ha továbbá sikerül újra felépítenie a Szentélyt annak eredeti helyén és egybegyűjti Izrael szétszóródott gyermekeit, akkor már teljesen bizonyosak lehetünk abban, hogy ő a Messiás.”⁹⁷⁹

6:16. Ahogy növekszik a Messiás hatalma, úgy tesz szert egyre nagyobb hírnévre is. A világ elkezd felismerni mélységes bölcsességét, és mindenhonnan jönnek majd a tanácsát kérni. Ekkor a Messiás az egész emberiséget megtanítja arra, hogy békességben éljenek egymással és kövessék Isten tanításait. Így szól a próféták jövődöleése⁹⁸⁰: „Az utolsó napokban szilárdan fog állni Isten házának hegye a hegyek tetején. Kimagaslik a halmok közül, és özönlik hozzá valamennyi nép. Eljön a sok nép, és ezt mondják: Jöjjetek, menjünk föl az Örökkévaló hegyére, Jákób Istenének házához! (A Messiás)⁹⁸¹ tanítson minket utaira, hogy az ő ösvényein járjunk. Mert a Cionról jön a tanítás, és az Örökkévaló igéje Jeruzsálemből. (A Messiás) ítéletet tart a nemzetek fölött, megfenyíti a sok népet. Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket. Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul”⁹⁸².

Isten ismerete

6:17. A messiási korszakban sok nem-zsidó érez majd kényszert arra, hogy áttérjen a judaizmusra, ahogyan ezt a próféta is megjövendölte⁹⁸³: „Akkor majd tisztává teszem a népek ajkát, mindnyájan az Örökkévaló nevét hívják segítségül, és őt tisztelik egy akarral”⁹⁸⁴. Ennek ellenére, miután a Messiás felfedte kilétét, újabb betérőket már nem lesz lehetséges elfogadni⁹⁸⁵.

6:18. Ettől függetlenül Jeruzsálem válik majd az istenszolgálat központjává, és a tanítást is innét kapja az egész emberiség. Isten így szólt az Ő prófétájához⁹⁸⁶: „Visszatérek Cionba, és Jeruzsálemben fogok lakni. Akkor Jeruzsálemet igaz városnak nevezik, a Seregek Urának a hegyét pedig szent hegynek”. Így kezdődik majd az az időszak, amikor az egész emberiség Isten tanításait fogja szem előtt tartani⁹⁸⁷: „mert a Seregek Ura lesz a király a Cionnak hegyén és Jeruzsálemben, és vénei előtt ragyog dicsősége”. Akkor majd minden ember Jeruzsálembé jön majd, hogy Istent keresse. Zakariás próféta

⁹⁷⁹ *Misné Torá, A királyok szabályai* 11:4. Fontos megjegyeznünk, hogy ezek az eredmények egy minimumot jelentenek ahhoz, hogy valakit mint Messiást el lehessen fogadni. A történelem során számosan állították magukról azt, hogy ők a Messiás, ám a pusztá tény, hogy ezeket a minimális célokat nem sikerült megvalósítaniuk, bizonyította ál-Messiás mivoltukat; vö. Maimonidész, *Igeret Témán; Széfer Chászidim* 206.

⁹⁸⁰ *Jesájá* 2:2–4.; *Michá* 4:1–3.

⁹⁸¹ Ezek a versek vagy a Messiásra vagy Izraelre utalnak. Így vagy úgy, a Föld népeinek felvilágosítása Izraelen keresztül fog megtörténni.

⁹⁸² Lásd Maimonidész a *Szánhedrin* 10:1-ről; *Misné Torá, A megtérés szabályai* 9:2.

⁹⁸³ *Cfánjá* 3:9.

⁹⁸⁴ Rabbi Eliezer, *Ávodá Zará* 24a.; Rási *uo. Gérim Géurim* címszó alatt; Rabbi Simon ben Eliezer, *Bráhot* 57b.; *Keszef Misne, Az áldások szabályai* 10:9.; HáGrá, *Orách Chájim* 224:2.

⁹⁸⁵ *Ávodá Zará* 3b.; Máhárál, *Chidusé Ágádot uo.; Jövámot* 24b.

⁹⁸⁶ *Zchárjá* 8:3.

⁹⁸⁷ *Jesájá* 24:23.

ezt nagyon szemléletesen ábrázolja, amikor azt mondja⁹⁸⁸: „Nagy népek és erős nemzetek jönnek Jeruzsálembe, hogy a Seregek urához folyamodjanak, és az Örökkévalóhoz könyörögjenek... Azokban a napokban tízen is megragadnak a mindenféle nyelvű népek közül egy júdait ruhája szegélyénél fogva, és ezt mondják: Hadd tartsunk veletek, mert hallottuk, hogy veletek van az Isten!” Ily módon a zsidó nép válik majd az egész emberiség spirituális és erkölcsi tanítójává, és Jeruzsálem a világ spirituális fővárosává⁹⁸⁹.

6:19. A messiási korszakban minden ember hinni fog Istenben, és hirdetni fogja az Ő egyetlen mivoltát. A próféta ezt jövendölte⁹⁹⁰: „Az Örökkévaló lesz a király az egész földön. Azon a napon az Örökkévaló lesz az egyetlen Isten, és neve az egyetlen név”⁹⁹¹.

Világbéke

6:20. A messiási korban a féltékenység és az emberek közötti versengés megszűnik létezni, mert a jó dolgok oly bőségben állnak majd rendelkezésre és a különféle ingyencfalatok oly általánosan hozzáférhetőek lesznek, mint az út pora. Az emberek többé nem vívnak egymás ellen háborút, ahogyan ezt a próféta is megjövendölte⁹⁹²: „Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul”⁹⁹³.

6:21. A messiási korszakban minden nemzet békességben él majd egymás mellett. S ugyanígy a különféle beállítottságú emberek is összhangban élnek majd egymással. A próféta allegorikusan szólt erről, amikor azt mondta⁹⁹⁴: „Akkor majd a farkas a bárányal lakik, a párduc a gödölyével hever, a borjú, az oroszlán és a hízott marha együtt lesznek, és egy kisfiú terelgeti őket. A tehén a medvével legel, fiaik együtt heverésznek, az oroszlán pedig szalmát eszik, mint a marha”⁹⁹⁵.

A Messiás fő küldetése

6:22. Noha a Messiás az egész emberiséget fogja tanítani, fő küldetése mégis csak az lesz, hogy a zsidó népet visszatérítse Istenhez. A próféta erről így szólt⁹⁹⁶: „Hosszú ideig élnek majd Izráel fiai is király és vezér nélkül... Azután megtérnek Izráel fiai, keresni fogják Istenüket, az Örökkévalót és királyukat, Dávidot: remegve fordulnak az Örökkévalóhoz, az ő jóságához az utolsó napokban”. Valamint⁹⁹⁷: „Az én szolgám, Dá-

⁹⁸⁸ Zchárjá 8:22–23.

⁹⁸⁹ Jeremiás 3:17.; Smot Rábá 23:11.; Ávot DöRábi Nátán 35:9.; Málbim a Jesájá 24:23-ról.

⁹⁹⁰ Zchárjá 14:9.

⁹⁹¹ Lásd Rádák a Zchárjá 14:1-ről, hogy ez a messiási korszakra utal.

⁹⁹² Jesájá 2:4.

⁹⁹³ Maimonidész, *Misné Torá, A Szánhedrin szabályai* 10:1.; *A királyok szabályai* 12:5.; *Emunot VöDéot* 8:3.

⁹⁹⁴ Jesájá 11:6–7.

⁹⁹⁵ Rádák *uo.* (második kommentár); *Misné Torá, A királyok szabályai* 12:1.

⁹⁹⁶ Hoséa 3:4–5.

⁹⁹⁷ Jechezkel 37:24.

vid lesz a királyuk: egy pásztoruk lesz mindnyájuknak. Akkor az én törvényeim szerint élnek, rendelkezéseimet megtartják és teljesítik”⁹⁹⁸.

6:23. Ahogy a társadalom közelít majd a tökéletesség felé, és a világ egyre istenfélőbbé válik, az emberiség fő foglalatossága az Isten megismerésére való törekvés lesz. Az igazság kinyilatkoztatik, és az egész világ el fogja ismerni, hogy a Tóra Isten igaz tanítása. Erre gondolt a próféta is, amikor ezt jövendölte⁹⁹⁹: „tele lesz a föld Isten ismeretével, ahogyan a tengert víz borítja”¹⁰⁰⁰. Hasonlóképp az emberiség minden nehézség nélkül tesz majd szert az Isteni Sugallat legmagasabb szintjeire. Isten ezt ígérte prófétája által¹⁰⁰¹: „Azután kitöltöm majd lelkemet minden emberre. Fiaitok és leányaitok prófétaálni fognak, véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látomásokat látnak”¹⁰⁰².

6:24. Jóllehet, az embernek még a messiási korszakban is szabad akarata lesz, maga akar majd jót cselekedni és követni Isten tanításait. Olyan lesz majd, mintha a gonosz hatalma teljes mértékben megsemmisült volna¹⁰⁰³. Ezt jósolta meg a próféta is¹⁰⁰⁴: „Törvényemet a belsejükbé helyezem, szívükbe írom be... Akkor nem tanítja többé egyik ember a másikat, ember az embertársát arra, hogy ismerje meg az Örökkévalót, mert mindenki ismerni fog engem, kicsinyek és nagyok”. A próféta még ezt is mondta Isten nevében¹⁰⁰⁵: „eltávolítom testetekből a kőszívet, és hússzívet adok nektek”¹⁰⁰⁶. Azaz a jóra irányuló hajlamok oly mértékben felerősödnek az emberben, hogy a testi dolgok már cseppet sem fogják vonzani, sokkal inkább azon lesz majd, hogy önmagát spirituálisan egyre erősítse, szolgálja Istent, és kövesse az Ő Tóráját¹⁰⁰⁷. Ez az értelme a Tóra azon ígérétenek, hogy¹⁰⁰⁸ „Szívedet és utódaid szívét körülmetéli Istened, az Örökkévaló, szeretni fogod Istenedet, az Örökkévalót teljes szívedből és teljes lelkedből”¹⁰⁰⁹.

⁹⁹⁸ Lásd *Möcudot Dávid uo.*, Rási a *Jechezkel* 34:24-ről, hogy „Dávid” egy olyan királyra utal, aki Dávid király leszármazottja lesz.

⁹⁹⁹ *Jesájá* 11:9.

¹⁰⁰⁰ *Misné Torá, A királyok szabályai* 12:5.

¹⁰⁰¹ *Joél* 3:1.

¹⁰⁰² Rádák, *Möcudot Dávid uo.*; *Bámidbár Rábá* 15:19. (vége); Rámchál, *Máámár Háikárim, Begeulá*, in Kaplan, *The Way of God*, 394. old.

¹⁰⁰³ *Szukká* 52a.; *Zohár* 1:109a., 1:128b., 1:137a., 2:41a., 2:136a., 3:54a.

¹⁰⁰⁴ *Jeremiás* 31:33–34.

¹⁰⁰⁵ *Jechezkel* 36:26.

¹⁰⁰⁶ Maimonidész *A Szánhedrin szabályai* 10:1-ről.

¹⁰⁰⁷ Rámchál, *Máámár Háikárim uo.*, 393. old.

¹⁰⁰⁸ *5Mózes* 30:6.

¹⁰⁰⁹ Vagyis „Isten elmozdítja majd azokat az akadályokat, amelyek eddig távol tartottak titeket az igazságtól”; Ibn Ezra, Náchmánidész, *uo.* Vagy „távolítsd el belőlem a gonosz vágyakat”; *Szukká* 52a. Lásd Kaplan, *The Living Torah*, az *5Mózes* 10:16-ről.

A Messiás nem változtat a törvényeken

6:25. A Messiás semmilyen módon nem fogja megváltoztatni a vallásunkat. Minden parancsolat kötelező érvénnyel bír majd a messiási korszakban. A Tórához semmi sem lesz hozzáadva, és semmi sem lesz elvéve belőle¹⁰¹⁰.

6:26. Létezik egy olyan vélemény, amely szerint a messiási korszakban a Biblia könyvei közül egyedül a Tóra öt könyvét és Eszter könyvét fogják rendszeresen tanulmányozni¹⁰¹¹. Ennek a hagyománynak az a magyarázata, hogy mivel az összes prófécia kikövetkeztethető Mózes öt könyvéből¹⁰¹², és a Messiás a Tóra minden jelentését annak teljességében fogja kinyilvánítani¹⁰¹³, ezért nem lesz többé szükség a prófétai tanításokra¹⁰¹⁴.

6:27. Az állatáldozatok gyakorlata visszaáll majd a Messiás idejében. Az egyedüli személyes áldozat csupán a hálaáldozat lesz¹⁰¹⁵, mivel a bűnáldozatokra nem lesz többé szükség¹⁰¹⁶, hiszen az emberek nem fognak többé vétkezni¹⁰¹⁷. Hasonló mód az imák közül is csupán a hálaadó fohászok lesznek szükségszerűek¹⁰¹⁸.

6:28. Nem azért vágytak Bölcseink annyira a Messiás korára, hogy a világon uralkodhassanak, vagy azért, hogy a népeket leigázzák. Nem is azért, hogy a népek megbecsüljék őket, és nem is azért, hogy egyenek, igyanak és vigadozzanak. Egyedül azért

¹⁰¹⁰ *Jeruzsálemi Talmud, Megilá 1:5. (7a.); A tizenhárom hitágazat 9.; Misné Torá, A megilá szabályai 2:18., A királyok szabályai 11:3.; Tesuvot Rásbá 1:93.; Tesuvot Rádbáz 2:666., 2:828.; Ábárbánel, Jösuot Mösicho 4:1. (67b.);* vö. Kaplan, *The Handbook of Jewish Thought* 1. köt., 5:20., 8:41. Lásd Máhárác Chájász, *Sábát* 116a., *Nidá* 61b.; Rabbi Jáákov Emdin a *Ros HáSáná* 30a-ról; *Levus, Orách Chájim* 158:1.; *Misne Brurá* 158:1. Lásd még *Bráchet* 12b.; *Möchiltá, Bó* 16.; *Toszeftá, Bráchet* 1:12-13.; *Jeruzsálemi Talmud, Bráchet* 1:6. (11b.); *Jálkut Simoni* 2:295.; Rási a *Jeremiás* 16:14-ről; *Ikárim* 3:19-20. Mivel azonban számos rendhagyó körülmény adódik majd elő a messiási korszakban, egyes törvények ideiglenes hatályon kívül helyezése esetleg előfordulhat. Ilyen esetekben a Messiás csupán a próféták azon kiváltságával él majd, hogy egy Istentől származó kifejezett prófétai parancsra ideiglenesen hatályon kívül helyezi a Tóra valamely törvényét; vö. Kaplan *uo.* 1. köt., 8:44–45. Lásd még *Rásbá, Kidusin* 72b. *Mámzérím* címszó alatt; *Anáf Jozséf a Vájikrá Rábá* 13:3-ról; *Misné Torá, Az áldozatok bemutatásának szabályai* 2:15.; *Rádák a Jechezkel* 45:18-ról.

¹⁰¹¹ *Jeruzsálemi Talmud, Mögilá 1:5. (7a.); Misné Torá, A mögilá szabályai 2:18.; Lechem Misne uo.* Ezt vitatja Ráávád *uo.*, aki azt tartja, hogy a prófétai írások sosem fogják elveszíteni nevelő értéküket. Lásd *Széfer Chászidim* 369.; *Pirké döRábi Eliezer* 46. (111a.); *Rádál uo.* 46:48.; *Máhárác Chájász, Megilá* 10b., a *Purim*-ot és a *Jom Kipur*-t illetően.

¹⁰¹² *Smot Rábá* 28:4., 42:7.; Rabbi Jochánán, *Táánit* 9a.

¹⁰¹³ Lásd *Tárgum Jesájá* 12:3-ról; Rási *uo.*; *Kohelet Rábá* 2:1. Lásd még Rási *Énekek éneke* 1:2. *Ki tovim* címszó alatt.

¹⁰¹⁴ Álsich, idézi *Máre Párim* a *Jeruzsálemi Talmudhoz, Mögilá* 1:5. (7a.).

¹⁰¹⁵ *Vájikrá Rábá* 9:7.; *Éc Jozséf uo.*; *Psziktá* 9. (79a.); *Vájikrá Rábá* 27:12.; *Tánchumá, Emor* 14.; *Midrás Tehilim* 56., 100.; *Náchmanidész 3Mózes* 23:17-hez (vége); *Rádák Jeremiás* 33:11-hez.

¹⁰¹⁶ *Éc Jozséf, Vájikrá Rábá* 9:17.; *Abarbanel, Jösuot Mösicho* 4:1. (68b.); idézi a 98. jegyz. a *Psziktá* 9-hez (79a.); *Ávodát Hákode* 2:43.; *Sné Luchot Hábrit, Bét Dávid* 1:37a.

¹⁰¹⁷ Lásd feljebb a 39. jegyz.

¹⁰¹⁸ *Uo.* Lásd *Toláát Jáákov, Szod Chág Sávuot* (33a–b.); *Sné Luchot Hábrit, Bét Dávid* 1:37a. (eleje).

vágytak erre a korra, hogy szabadon tanulmányozhassák a Tórát és elsajátíthassák annak bölcsességét, anélkül, hogy háborgatnák vagy zaklatnák őket, és így kiérdemeljék az Eljövendő Világi életet¹⁰¹⁹.

¹⁰¹⁹ Maimonidész, *A megtérés szabályai* 9:2., *A királyok szabályai* 12:4.

Zsidó filozófia

Aryeh Kaplan rabbi

Milyen lesz a zsidó Messiás?

Vajon mit hoz a jövő?

Vannak borúlátók, akik szerint az emberiség a véghez közeledik. Vagy annyira elszennyezzük bolygónkat, jósolják, hogy el fogunk tűnni róla, vagy a túlnépesedés fog lesüllyeszteni bennünket a nyomor legalsó fokára. Mások úgy látják, hogy az ember hamarabb is megoldja a dolgot, a fejlett civilizáció áldásaként atomháborút zúdítván saját fejére.

Másrészt vannak derúlátók, akik utópisztikus jövőt jósolnak az emberiség számára. Szerintük a termonukleáris kohók termelte határtalan energia, a legfélelmetesebb betegségek legyőzése és az összes társadalmi probléma megoldása olyan világot fog elhozni, amely legmerészebb mai álmainkat is túlszárnyalja.

Az emberiségnek még soha nem voltak ilyen tágas lehetőségei. Soha nem állt még rendelkezésére ekkora hatalom, amelyet tetszése szerint jóra vagy rosszra fordíthat.

Felgyorsult világban élünk. A kétezer évvel ezelőtt élt ember a kétszáz évvel ezelőtti világban még nem talált volna nagy különbséget az akkori élet és a sajátja között. A kétszáz évvel ezelőtt élt ember azonban, ha a mai társadalomba pottyanna, olyan világgal találkozónék, amely legvadabb képzeletét is felülmúlja.

Olyan világba érkeznek, amelyben a Holdra eljutni nem a lehetetlenség leírására szolgáló költői kép, hanem megfelelő anyagi alapokkal bíró kormányprogram; amelyben atomokat hasítanak, és feltárják az élet titkait; amelyben a nemrégiben még egész kultúrákat megtizedelő félelmetes járványok nem pusztítanak többé; amelyben az ember egyidejű kommunikációs kapcsolatban van a világ minden részével, s órák alatt repül el a legtávolabbi országokba is; amelyben az igavonó állatok gyakorlatilag a múlt emlékei, s elektromos személyzet szolgálja az embert.

Vajon mit jelent ez?

Miért éppen most történik mindez? Hogy lehet, hogy az emberiség történetének előző évezredei folyamán élt nagy géniuszok nem voltak képesek forradalmasítani a tudományt? Miért váratott magára századunkig a robbanásszerű fejlődés?

S hová vezet mindez?

Vajon összefügg-e egymással az információrobbanás és az embereknek a társadalmi igazságosság iránti megnövekedett érzékenysége?

Kereshetnénk szociológiai kapcsolatot a két jelenség között. Félretolhatnánk a problémát azzal, hogy véletlen egybeesésről van szó. Ám van olyan magyarázat, ami ma

már az egész világra vonatkozik ugyan, nekünk, zsidóknak azonban különleges szerepünk van benne.

Kétezer évnyi szenvedés és könyörgés után ismét ősi hazánkban élhetünk.

Ennek a ténynek a másik két jelenséggel való összekapcsolódását megint csak véletlen egybeesésként lehetne elkönyvelni, ha nem lenne egy bökkenő.

Ezt előre megjósolták.

Ha előítéletek nélkül tekintünk mai világunkra, láthatjuk, hogy szinte kivétel nélkül megvalósulóban vannak a zsidóságnak a messiási időket megelőző korszakra vonatkozó próféciái. A legszkeptikusabbak sem állíthatják, hogy ez merő véletlen lenne. A tisztán látó ember felismeri az Örökkévaló keze nyomát.

Mi, akik hiszünk az Örökkévalóban, tudjuk, hogy Ő irányítja az emberiség sorsát. Bár az egyén szabad akarattal rendelkezik, az Örökkévaló a Maga céljai felé tereli a történelem menetét. A társadalom közösségi céljait így többnyire Ő határozza meg. A találmányok és felfedezések az isteni akarat eredményeképpen jönnek létre. A kormányok az Örökkévaló vezetésével az Ő céljai érdekében munkálkodnak.

A történelem végső célja a társadalom tökéletesítése. Mivel mindent az Örökkévaló teremtett, mindennek a folytonos tökéletesedésre kell törekednie. Ez vonatkozik az ember földi világára is, amely az Örökkévaló szolgálatának színhelyéül teremtetett.

Ezt a végső célt nevezzük messiási időnek: ez a történelem folyamatának központi magva. A Messiás eljövetele a zsidóság alapvető hittétele. Ez a vágy és várakozás teszi derűlátóvá a zsidókat az emberiség jövőjét illetően.

Mégis zavarba jönnénk, ha végiglapoznánk a messiási korról foglalkozó szakaszokat a *Bibliában*, a *Talmudban*, a *Midrásban* és a *Zohárban*. Egyes hagyományok ellentmondani látszanak a többinek, s úgy tetszik, a jóslatok alig többek költői képeknél. Eleve kudarcra ítéltnek tűnik a kísérlet, hogy összecsengést, magyarázatot találjunk e tanításokban.

Az egyik alapvető ellentmondás abban a kérdésben van, hogy vajon csodák közepe következik-e el a Messiás kora. Sok tanítás emellett szól, például Dániel prófétaé¹⁰²⁰: „Jött valaki az ég felhőin...”. Mások prózaibb látásmóddal szemléltetik a kérdést¹⁰²¹: „Királyod érkezik hozzád... alázatos, és számon ül...”.

A *Talmud* felismerte ezt az ellentmondást, és azt mondja, hogy kétféle módja van a messiási kor eljövételének. Ha kiérdemeljük a csodákat, akkor csodák kíséretében jön el. Ha nem leszünk érdemesek erre, akkor természetes körülmények között köszönt be az az idő.

Akár kiérdemeljük a csodákat, akár nem, az Örökkévaló mindenképpen a messiási kor felé vezérli a történelem folyamatát. A csodákat kiérdelve persze hamarabb jutunk el a célhoz, mint a történelem taposta ösvényét követve.

Bölcseink között akadtak, akik a Messiás csodákkal kísért eljövételén munkálkodtak, a többség azonban tudomásul vette, hogy ki kell várni az Örökkévaló megszabta időt, amikor a történelem erői a csodák segítsége nélkül hozzák el ezt a kort. Ezért taní-

¹⁰²⁰ *Dániel* 7:13.

¹⁰²¹ *Zchárájá* 9:9.

totta Smuél *ámorá*: „A mai és a messiási idők között csak a zsidó népnek a nem zsidók által történő elnyomása, leigázása képezi a különbséget.” Bölcsseink más helyütt is azt tanítják, hogy a megváltás nem egyszerre következik be, hanem fokozatosan, a maga természetes módján.

Persze a messiási korra vonatkozó hagyományok többsége vagy allegorikus, vagy olyan körülményeket feltételez, amelyekről csak az Örökkévaló gondoskodhatik, tehát nem mindegyik szükségszerű feltétele a megváltásnak. Ezért előfordulhat, hogy a Messias bármikor, minden figyelmeztetés nélkül eljön.

Egy tökéletes társadalomban nem létezhetnek többé betegségek. Ezért mondja a jóslat¹⁰²²: „Akkor kinyílnak a vakok szemei, és megnyílnak a süketek fülei. Szökellni fog a sánta, mint a szarvas, és ujjong a néma nyelve.”

Bizonyos fajta munkák is meg fognak szünni, hogy az ember teljesen végső céljának szentelhesse magát. Sok jóslat szól olyan csodákról, mint a tyúktojás nagyságú szőlő vagy az öklömnyi búzaszem. A mai technológiák nem járnak messze attól, hogy mindezt létrehozzák. S valóban: Rábán Gámliél megállapította ezekről a jóslatokról, hogy nem a természeti törvények megváltozását feltételezik, hanem a magasan fejlett technológiát.

Természetesen mindez nem lenne több pusztá találgatásnál és belemagyarázásnál, ha nem támasztaná alá az a tény, hogy a mai technológiai forradalmat, sőt kitörésének idejét is többé-kevésbé pontosan megjósolták.

Mintegy kétezer évvel ezelőtt írta le a *Zohár*: „A hatodik évezred hatszázadik évében a magas bölcsesség kapui és a lenti bölcsesség forrásai feltáruznak. Ezáltal készül föl a világ a hetedik évezredre, úgy, ahogyan az ember készül föl pénteken napszállta tájban a szombatra. Ez ugyanaz. Erre emlékeztet az *Írás*¹⁰²³: »Noé életének hatszázadik évében... fölfakadt... a nagy mélység minden forrása...«”.

Itt egyértelmű a jóslat, hogy a zsidó időszámítás szerinti 5600. évben, 1840 körül, megnyílnak a lenti bölcsesség forrásai, és ugrásszerűen fejlődésnek indulnak a világi tudományok. Éppen 1840-ben nem történt ugyan különösebb tudományos áttörés, a dátum mégis – mondhatni, hátborzongató pontossággal – megközelíti napjaink tudományos forradalmának kitörését.

A hagyomány képes volt előre jelezni még a modern technológia rettenetes romboló erejét is. Rabbi Elázár például azt tanította, hogy a messiási kor egy olyan nemzedék idejében jön el, amely képes lesz arra, hogy elpusztítsa önmagát.

A messiási idők a megrázó technológiai csodáknál nem kevésbé drámai társadalmi forradalommal fognak járni. Nemzetközi szinten ez a háborúskodás teljes végét jelenti, ahogyan Ézsaiás próféta megmondta¹⁰²⁴: „Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul.” Több kommentátor szerint „a farkas a báránnyal lakik, a párduc a gödölyével hever”¹⁰²⁵ allegória szintén a nemzetek közötti békére és egyetértésre utal. A

¹⁰²² *Jesájá* 35:5.

¹⁰²³ *IMózes* 7:11.

¹⁰²⁴ *Jesájá* 2:4.

¹⁰²⁵ *Uo.* 11:6.

braclawi rabbi Náchmán azt mondja, hogy az ember föl fogja ismerni a háborúság eszterlen voltát, ahogyan a pogány bálványimádását is fölismerte.

Az egyén számára még nagyobb változások fognak bekövetkezni. Ha majd a népek „kardjaikból kapákat kovácsolnak”, a dollármilliárdokat, amelyeket ma háborúkra és „védelemre” költenek, a társadalom tökéletesítésére fogják fordítani. Olyan mértékű lesz a társadalmi igazságosság, mint amilyenről a prófécia beszél¹⁰²⁶: „Az Örökkévaló esküre emelte jobb kezét... Nem adom többé gabonádat eledelül ellenségeidnek. Nem isszák többé idegenek mustodat, amelyért te fáradoztál...”. S a prófécia szelleméhez tartozik az is¹⁰²⁷: „Elküldött, hogy örömhírt vigyek az alázasoknak, bekötözsem a megtört szíveket, szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadon bocsátást a megkötözötteknek.”

A leggyökeresebb változások egyike az Ádámra kimondott átok megsemmisülésével fog bekövetkezni. A technológiai forradalom teljesen eltörli ezt az átkot¹⁰²⁸: „Arcod verejtékével eszed a kenyeret...”. Ez a változás még nagyobb fordulatot hoz az asszonyok szempontjából. Az asszonyok számos szerencsétlenségének oka az Évára kimondott átok¹⁰²⁹: „...fájdalommal szüled gyermeked, mégis vágyakozol férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad.” A nők helyzete gyökeresen meg fog változni ennek az átoknak az elmúltával, s bizonytalanságról szól a prófécia¹⁰³⁰: „...valami újat teremt az Örökkévaló a földön: a nő jár a férfi után!”

Az ugrásszerű technológiai és társadalmi változások nagy társadalmi felforduláshoz fognak vezetni. A kataklizmatikus változások rettenetes kínokat okoznak, amelyeket *chevlé Másiáchnak*, a Messiás születési fájdalmainak mondhatunk. Ha a Messiás csodák közepette érkezik, ezek talán nem fognak bekövetkezni, de ha a természet rendje szerint jön el, akkor elkerülhetetlenek lesznek a változások okozta szülőfájások.

A messiási időkkel kapcsolatos hagyományok közül az egyik legfontosabb a szétszóratásban élők összegyűjtésére és Izrael országában való újratelepítésére vonatkozik. Ez némi politikai függetlenséggel kezdődne, sőt egyesek szerint a többi nemzet hozzájárulásával. Számos hagyomány beszél arról, hogy a zsidók a Messiás eljövételét megelőzően vissza fognak térni Izrael országába. A prófécia alapján¹⁰³¹ – „Rajtatok pedig, Izrael hegyei, ágak sarjadnak, és gyümölcs terem népemnek, Izraelnek, mert hamarosan hazatérnek...” – azt tartják, hogy újra megművelik az ország földjét. Arról is szól a hagyomány, hogy a Messiás Izrael országában fog megjelenni.

Minden jel arra mutat, hogy a zsidók többsége akkor is vissza fog térni hazájába, ha a Messiás csodák kísérete nélkül érkezik meg. A Messiás eljövételére vonatkozó egyik fontos hagyományunk szerint pedig a Messiás elérkezte a prófécia feltámadását jelzi majd. Számos hagyomány szerint Élijáhu próféta eljövetele előzi meg a Messiásét, aki maga is próféta lesz.

Egy másik fontos hagyomány, hogy a *Bét Hámikdás*, a jeruzsálemi Szentély a messiási idők kezdete előtt újjá fog épülni. Más hagyomány szerint viszont Jeruzsálemet

¹⁰²⁶ *Jesájá* 62:8.

¹⁰²⁷ *Uo.* 61:1.

¹⁰²⁸ *IMózes* 3:19.

¹⁰²⁹ *Uo.* 3:16.

¹⁰³⁰ *Jeremiás* 31:22.

¹⁰³¹ *Jechezkel* 36:8.

nem lehet újjáépíteni, amíg a szétszóratásban élők többsége egybe nem gyűlik. Ez is azt látszik alátámasztani, hogy a messiási kor előtt Izraelt be kell telepíteni. Az is lehetséges azonban, hogy maga a Messiás fogja beteljesíteni mindezt, még mielőtt felismernék. Erre a továbbiakban még visszatérünk.

A fogadására előkészített világra születik azután a Messiás.

Halandó emberi lény lesz, akinek emberi szülők a szokásos módon adnak életet. A hagyomány szerint Dávid király egyenes ági leszármazottja lesz, s valóban számos zsidó család van, amely ezzel az eredettel büszkélkedhetik.

Képzeljünk el egy karizmatikus vezetőt, aki nagyobb, mint bárki az emberiség eddigi történetében! Képzeljünk el egy politikai géniuszt, aki az összes többit felülmúlja! A ma rendelkezésünkre álló kommunikációs eszközökkel képes eljuttatni üzenetét az egész világhoz, és megváltoztathatja társadalmunk szerkezetét.

Most pedig képzeljük el, hogy az illető vallásos zsidó, egy *cádik*. Valaha igencsak távol állt a *cádikok* egyéniségétől, hogy részt vegyenek a világ sorsának irányításában, de egyre elfogadottabbá válik, hogy a különböző emberfajták, vallások és népcsoportok képviselői ilyen szerepet vállaljanak. Nemsokára elérkezhet az idő, amikor már nem elképzelhetetlen a *cádik* számára ez a feladat.

Az egyik lehetséges forgatókönyv a közel-keleti helyzettel foglalkoznék. Ebben az ügyben minden világhatalom érdekelt. Most képzeljük el, hogy egy zsidó, egy *cádik* megoldja ezt a fogas kérdést. Nem lehetetlen, hogy az államférfiúi bölcsesség és politikai zsenialitás ilyesfajta megnyilvánulása alkalmassá tenné ezt az embert a világ vezetésére. A nagyhatalmak hallgatnának az ilyen egyéniségre.

Lépünk tovább! Az Izrael földjén létrehozott béke még több zsidót késztet majd arra, hogy az országba települjön. A nagy orosz *álijá* után nincs kizárva, hogy az amerikai zsidók helyzete is elég kényelmetlenné válik, s ez őket is kivándorlásra készíti, hiszen egyre jobban tönkremennek a nagyvárosok, amelyekben a zsidók többsége él és dolgozik. Ilyen módon különösebb csinnadratta nélkül megtörténhet a szétszóratásban élők egybegyűjtése.

A zsidó nép mindig mélyen tisztelte azokat, akik szerepet vállaltak a világ vezetésében. Egy ilyen *cádikot* természetesen még inkább tisztelnének a zsidók. Még a vallásnak is tekintélyt szerezhet.

Valószínűleg a zsidóság vezetői is elfogadnák vezérüknek. Ilyesfajta felszentelést mintegy ezerhatszáz évvel ezelőttig végeztek, s újabb bevezetése előtt fel kell újítani a *Szánhedrint*, a zsidóság vallási legfelsőbb bíróságát és törvényhozó testületét. A *cádik* azonban, akit az egész közösség szentel föl, újra létrehozhatná a *Szánhedrint* is. Ez a Templom felépítésének elengedhetetlen feltétele, mert le van írva: „Megint olyan bírakat adok, mint régen, és olyan tanácsadókat, mint kezdetben. Akkor majd így neveznek¹⁰³²: Igaz város, hűséges város!” A *Szánhedrin* testülete alkalmas arra, hogy hivatalosan azonosítsa a Messiást.

Vezetői helyzetében, közvetlen tárgyalások útján vagy a nagyhatalmak közreműködésével a *cádik* talán visszaszerzi a zsidók számára a Templom-hegyet. Miután a

¹⁰³² *Jesájá* 1:26.

Szánhedrin döntései megoldják a halachikus problémákat, lehetővé válik a *Bét Hámikdás*, a Szent Templom újjáépítése.

Ha mindez megtörténik, akkor valóra vált a Messiásról szóló ígéretek nagy része.

Így írja Maimonidész¹⁰³³: „Ha megjelenik egy király Dávid házából, aki a Tóra nagy tudósa, aki betartja a parancsolatokat az Írott és Szóbeli Tan szerint, ahogy előde, Dávid tette, aki ráveszi egész Izraelt, hogy a Tóra útját járja kiköszörüli a Tórán esett csorbákat, és megvívja Isten háborúit, azt nagy bizonyossággal vélhetjük Messiásnak. Ha a fentiekben sikerrel járás legyőzi a körülette lévő népeket, felépíti a Szentélyt a helyén, és összegyűjti Izrael szétszórtjait, akkor biztosan ő a Messiás.”

Nagyon fontos megjegyezni, hogy legalább ennyi szükséges ahhoz, hogy valakit Messiásnak fogadhassunk el. Számos ember akadt, aki igényt tartott a messiási címre, de a tény, hogy ezeknek a minimális feltételeknek nem feleltek meg, bebizonyította hamis voltukat.

A Messiásnak hatalma gyarapodásával hírneve is növekedni fog. A világ elkezdni fölismerni mély bölcsességét, és hozzá fordul majd tanácsért. Mint *cádik* az egész emberiséget arra fogja tanítani, hogy békében éljen, és kövesse az Örökkévaló tanításait.

Bár a Messiás hatása és tanítása az egész emberiségnek szól, fő feladata az lesz, hogy a zsidókat visszatérítse az Örökkévalóhoz. Így mondta a próféta¹⁰³⁴: „Hosszú ideig élnek majd Izrael fiai is király és vezér nélkül... Azután megtérnek Izrael fiai, keresni fogják Istenüket, az Örökkévalót és királyukat, Dávidot... az utolsó napokban.” Hasonlóképpen¹⁰³⁵: „Az én szolgám, Dávid lesz a királyuk: egy pásztoruk lesz mindnyájuknak. Akkor az én törvényeim szerint élnek, rendelkezéseimet megtartják és teljesítik.”

Amint a társadalom egyre tökéletesebbé válik, és a világ egyre istenesebb lesz, az emberek érdeklődése egyre inkább a transzcendencia felé fordul. Mint a próféta mondja¹⁰³⁶: „...mert tele lesz a föld az Örökkévaló ismeretével, ahogyan a tengert víz borítja...”.

Bár az ember a messiási korban is szabad akarattal fog rendelkezni, minden arra fogja ösztökélni, hogy jót tegyen, és az Örökkévaló tanításait kövesse. Olyan lesz, mint ha a gonosz hatalma teljesen megszűnnék. S ahogy az ember egyre közelebb kerül ehhez az emelkedettséghez, egyre méltóbb lesz az isteni gondviselésre, amelynek nem szabnak határt a természeti törvények. Ami ma látványos csodának számít, akkorra a dolgok természetes velejárója lesz. Ez és az ember újonnan támadó képessége, hogy kiaknázza a romlatlan természetet, elvezet az ember végleges rendeltetéséhez, a jövő világhoz.

¹⁰³³ *A királyok szabályai* 11:4.

¹⁰³⁴ *Hoseá* 3:4–5.

¹⁰³⁵ *Jechezkél* 37:24.

¹⁰³⁶ *Jesájá* 11:9.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

– A zsidó vallás tizenhárom hitelve –

13. A halottak feltámadása

A tizenharmadik hitelv a Bibliában

A halottak feltámadnak

Jesájá 26:19.

19. Éledjenek föl a te halottaid, hulláim támadjanak föl; ébredjetek és ujjongjatok, ti porban lakozók, mert világosság harmata a te harmatod és a föld megszüli az árnyakat.

A száraz csontok életre kelnek

Jechezkél 37:1-14.

1. Volt rajtam az Örökkévaló keze, kivitt engem az Örökkévaló szelleme által és letett a síkság közepén, az pedig telve volt csontokkal. **2.** És elvezetett engem mellettök köröskörül és íme sok volt belőlük a síkság színén és íme nagyon szárazak. **3.** És szólt hozzám: Ember fia, fel fognak-e éledni ezek a csontok? Mondtam: Uram, Örökkévaló, te tudod. **4.** És szólt hozzám: Prófétálj ezekről a csontokról és szólj hozzájuk: száraz csontok ti, halljátok az Örökkévaló igéjét. **5.** Így szól az Úr, az Örökkévaló a csontoknak: Íme én hozok belétek szellemet, hogy föléledjetek; **6.** és adok reátok inakat és hozok reátok húst és vonok reátok bőrt és adok belétek szellemet, hogy föléledjetek; és megtudjátok, hogy én vagyok az Örökkévaló. **7.** És profétáltam, a mint megparancsoltatt nekem; és zörej lett, amint profétáltam és íme rengés és közeledtek a csontok, csont a csontjához. **8.** És láttam és íme voltak rajtuk inak és hús növekedett és bőr vonult rájuk felül, de szellem nem volt bennök; **9.** És szólt hozzám: Prófétálj a szellemnek, profétálj, ember fia, és szólj a szellemhez: így szól az Úr, az Örökkévaló: a négy szél felől jöjj el szellem és lehelj ezekre a megöltekre, hogy föléledjenek. **10.** És profétáltam, a mint megparancsolta nekem, és jött beléjük a szellem, föléledtek és lábaikra állottak, felette nagy sereg. **11.** Erre szólt hozzám: Ember fia, ezek a csontok, Izraél egész háza azok. Íme azt mondják: elszáradtak csontjaink és elveszett reménységünk, el vagyunk vágva! **12.** Azért profétálj és szólj hozzájuk: Így szól az Úr, az Örökkévaló: íme én megnyitom sírjaitokat és fölhozlak benneteket sírjaitokból, népem, és beviszlek benneteket Izraél földjére. **13.** És megtudjátok, hogy én vagyok az Örökkévaló, mikor megnyitom sírjaitokat és mikor felhozlak benneteket sírjaitokból, népem. **14.** És adom belétek szellememet, hogy föléledjetek és odahelyezlek benneteket földetekre; és megtudjátok, hogy én vagyok az Örökkévaló, beszéltem és megcselekszem, úgymond az Örökkévaló.

Ráv Szöadjá Gáon:

Emunot vödéot: Hittételek és elvek könyve

A halottak feltámadása

7. értékezés 1. fejezet

...A halottak feltámadása, amire vonatkozóan Urunk azt közölte velünk, hogy a másvilágon fog megtörténni, azért, hogy a megtorlás végbemehessen, olyan tény, amelyet közösségünk egyöntetűen elfogad. Se közmegegyezés okát az előző értekezésben már elmondtuk, [azaz] mivel az egész teremtés célja az ember. Se megtiszteltetést [annak köszönheti, hogy megvan a lehetősége arra, hogy Istennek engedelmességen],. ennek jutalma pedig örök élet a túlvilágon. Ám ezt megelőzően, amennyiben Isten jónak látja, elválasztja lelkét a testétől, [s így marad] addig, amíg [az Isten által teremteni szándékozott] lelkek száma teljessé nem válik, s ekkor minden [lelket] összegyűjt, amint ezt már [a fentiekben] elmagyaráztam. Egyetlen zsidót sem ismerünk, aki e hitet ne osztaná, vagy nehézségekbe ütközne az, hogy értelme felfogja, hogyan támasztja fel Ura a halottakat, hiszen már belátta "a semmiből való teremtés" tételének igazságát, tehát annak elképzelése sem okozhat neki nehézséget, hogy [Isten] részeire szakadt és szétesett dolgokat ismét egyesít.

Ezenkívül [a szent könyvekben] megíratott számunkra a halottak feltámadása a megváltás idején, s [Isten] prófétái ezt bizonyítékokkal is alátámasztották. Ám a halottaknak az e világon történő feltámadását illetően különböző nézetek vannak érvényben. Közösségünk zöme azt vallja, hogy a megváltás idején e világi feltámadás lesz, s a Szentírás összes, a halottak feltámadására vonatkozó részét szó szerint értelmezik, [219] és minden kétséget kizáróan a megváltás idejére vonatkoztatják. S úgy találtam, hogy a közösség egy jelentéktelen része minden olyan bibliai részt, amely a halottak feltámadásáról ír a megváltás idején, [átvitt értelemben] a [zsidó] állam újjáéledésére és a közösség felemelkedésére vonatkoztat, s mindazt, ami nem a megváltás idejéhez kötődik, a másvilághoz kapcsolja. Ezért szántam ezt az értekezést e kérdés megvitatására.

Azt mondom tehát: Alaposan megszemléltem és megvizsgáltam [e kérdést], s bizonyossá vált számomra az, hogy a közösség túlnyomó többsége azon a véleményen van, hogy a halottak feltámadása a megváltás idején fog bekövetkezni. S szükségesnek láttam, hogy ezt [az elképzelést az emberekben] megszilárdítsam, hogy [a könyv] előző részeihez hasonlóan [számunkra] útmutatás- és vezérfonalként szolgáljon.

Először is azt mondom: A dolgok természetéből adódó, köztudott tény az, hogy a Szentírásban található összes állítás szó szerint értendő, azon állítások kivételével, amelyek a következő négy ok valamelyikének folytán nem értelmezhetők szorosabb értelemben.

[1.] Azért, mert az érzékeléssel szerzett tapasztalatoknak ellentmondanak, mint például az az állítás, hogy¹⁰³⁷ "Az ember Évának nevezte el a feleségét, mert ő lett az anyja minden élőnek", s [érzékeink] tanúsága szerint [például] az ökör és az oroszlán nem az asszonyoktól származik, tehát e szentírási állítást kizárólag az emberi lényekre vonatkoztathatjuk.

[2.] Vagy [a Szentírás kijelentése] ellentmond az értelemnek, például:¹⁰³⁸ "Mert az Úr, a te Istened emésztő tűz, féltőn szerető Isten!", a tűz pedig teremtett [eredetű] és tökéletlen dolog, s el is alszik. Az értelem nem fogadhatja el tehát, hogy Isten hozzá hasonló legyen, inkább [Isten] büntetéséről állíthatjuk, hogy emésztő tűzhez hasonlatos, a Szentírás szavai szerint:¹⁰³⁹ "...felindulásomnak tüze pusztítja majd az egész földet!"

[3.] Az is lehetséges, hogy a [bibliai] rész szó szerinti értelmezése a Szentírás egy [másik,] egyértelműen megfogalmazott kijelentésével ütközik, ekkor a nem egyértelmű állítást átvitt értelemben kell felfognunk, például:¹⁰⁴⁰ "Ne kísértétek Isteneteket, az Urat, ahogyan kísértettétek Masszában!", s azt is mondja [a Szentírás]:¹⁰⁴¹ "...így tegyetek próbára engem – mondja a Seregek Ura. Meglátjátok, hogy megnyitom az ég csatornáit". E két állítás abban hasonlít, hogy [mindkettő azt jelenti:] nem szabad Urunkat próbára tennünk, vajon képes-e valamit megtenni, vagy nem, amint azok tették próbára, akikről így ír [a Szentírás]:¹⁰⁴² "Próbára tették Istent vágyaikkal, ennivalót kérve kívánságuk szerint. [220] Isten ellen szóltak, amikor ezt mondták: Tud-e Isten asztalt teríteni a pusztában?". Ők azok tehát, akikről a Szentírás azt írja, hogy kísértettétek [az Urat] Masszában. Ezzel szemben megengedett az, hogy az ember azt kérdezze Urától, hogy képes-e számára csodát tenni, vagy nem. Ilyen értelemben kérte Gedeon:¹⁰⁴³ "Hadd tegyék próbát még egyszer a gyapjúfűrttel", s ekképp kérlelte Ezékiás és mások is, ez tehát megengedett.

[4.] Az is előfordul, hogy a hagyomány [a bibliai kijelentést] korlátok közé szorítja, s ekkor mi [a szóban forgó bibliai részt] a hiteles hagyományokkal összhangban értelmezzük. Ilyen például [az a hagyomány], amely szerint a [büntetésként alkalmazott] korbácsütések száma harminckilenc lehet, a Szentírás ezzel szemben így ír:¹⁰⁴⁴ "De csak negyvenet verethet rá". Meggyőződésünk, hogy [a negyven] jelképesen értelmezhető harminckilencnek, csupán a szentírási szöveg kerekítette negyvenre, amint a következő részben is közelítő mennyiséget ad meg:¹⁰⁴⁵ "Negyven napig kémléltétek ki azt a földet, most negyven évig bűnhődjétek". Ám ez valójában csak harminckilenc volt, hisz az első év, [amit Izrael fiai a pusztában töltöttek] nem tartozott bele a büntetésbe.

A bibliai kijelentések jelképes értelmezése tehát csak e négy ok miatt lehetséges, s nincsen ötödik ok.

¹⁰³⁷ 1Mózes 3:20.

¹⁰³⁸ 5Mózes 4:24.

¹⁰³⁹ Cfánjá 3:8.

¹⁰⁴⁰ 5Mózes 6:16.

¹⁰⁴¹ Máláchi 3:10.

¹⁰⁴² Zsoltárok 78:18-19.

¹⁰⁴³ Bírák 6:39.

¹⁰⁴⁴ 5Mózes 25:3.

¹⁰⁴⁵ 4Mózes 14:34.

Ezenkívül azt tapasztaljuk, hogy a halottak feltámasztásának [tényét] az érzelkek tanúsága nem cáfolhatja meg, s mi nem is azt állítjuk, hogy önmaguktól támadnak fel, hanem azt, hogy Teremtőjük támasztja fel őket. S az értelem sem vethet fel ellenérveket, mivel az, hogy valami [egységes] volt, majd szétvált, s utána ismét egyesült, közelebb áll az értelemhez, mint az, hogy a semmiből teremtett. S a Szentírás szövegei sem mondanak ellent [e tételnek], sőt inkább megerősítik, mint például a sareptai¹⁰⁴⁶ és a súnemi asszony fiainak¹⁰⁴⁷ az e világon történő feltámasztásáról szóló történetek.¹⁰⁴⁸ S a hagyomány sem teszi szükségessé [e tétel] jelképes értelmezését; ellenkezőleg, az öszszes hagyomány alátámasztja. Még kell hagynunk tehát világos, szó szerinti értelmében, hogy Isten feltámasztja közösségének halottait a megváltás idején, s ezt semmiképp nem szabad jelképes értelemben felfognunk...

Azt mondom: a "Figyeljete, ti egek..." kezdetű [bibliai] vers¹⁰⁴⁹ Izrael fiai helyzetét mutatja be [időrendben], először elmondja, hogyan választott ki Urunk bennünket:¹⁰⁵⁰ "Emlékezz az ősidőkre, gondolj az elmúlt nemzedék éveire! ...A Felséges részt adott a népeknek... Mert az Úr része az ő népe...". Majd dicséri [a Teremtőt] a kegyért, melyet velünk gyakorolt:¹⁰⁵¹ "Pusztta földön talált reá...", majd bűneinkre emlékeztet bennünket:¹⁰⁵² "Meghízott Jesurun, kirúgott a hámból", majd a büntetésünkről szól:¹⁰⁵³ "Látta az Úr, és megutálta...", s így tovább. Majd ellenségeink büntetéséről beszél:¹⁰⁵⁴ "Szőlőjük Sodoma szőlőjéből való", majd vigasztal és a jóindulatáról biztosít bennünket:¹⁰⁵⁵ "Lássátok be, hogy csak én vagyok", s ez így folytatódik a vers végéig.

S a [fent említett idő]rend értelmében mondjuk a megváltás napjairól:¹⁰⁵⁶ "Én adok halált, s életet, összezúzok és gyógyítok...". S hogy a világ felépítésének analógiájára ne merüljön föl bennünk az a gyanú, hogy [a bibliai vers jelentése az, hogy Isten] egyes embereknek halált, másoknak életet ad, ezt mondja: összezúzok és gyógyítok, s ezzel közli velünk, hogy amiképpen a beteg test azonos a meggyógyítottal, akképpen a halott test is azonos az életre keltettel. Azt pedig, hogy mindez a megváltás idején fog lezajlani, a következő szavai jelzik:¹⁰⁵⁷ "Kezem az égremelem... Ha villogó kardom megélel-sítem, ...Nyílam vérrel részegítem, ...Dicsérjétek, ti nemzetek, annak a népét, aki megtorolja szolgálái vérét", ez pedig azt jelenti, hogy "Ujjongjatok, örüljete Jákób sor-sán..."¹⁰⁵⁸

¹⁰⁴⁶ 1Királyok 17:22.

¹⁰⁴⁷ 2Királyok 4:35.

¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁹ 5Mózes 32:1.

¹⁰⁵⁰ 5Mózes 32:7-9.

¹⁰⁵¹ 5Mózes 32:10.

¹⁰⁵² Uo. 15.

¹⁰⁵³ Uo. 19.

¹⁰⁵⁴ Uo. 32.

¹⁰⁵⁵ Uo. 39.

¹⁰⁵⁶ Uo. 39.

¹⁰⁵⁷ Uo. 40-43.

¹⁰⁵⁸ Jeremiás 31:7.

7. értékezés 2. fejezet

Prófécia a feltámadásról

Majd azt mondom: Mivel a Teremtő tudta, milyen kétségek élnek bennünk, s milyen nehezen vagyunk képesek hitelt adni a halottak feltámadása [tételének, ezért prófé-tájával, Ezékiellel mindezt előre közölte:¹⁰⁵⁹ "Emberfia! Ez a sok csont Izráel egész há-za, amely most ezt mondja: Elszáradtak a csontjaink, és elveszett a reménységünk, vé-günk van". Majd közvetlenül ezután megparancsolta neki, hogy közölje velünk az örömhírt, hogy sírunkból föltámadunk, s holttestünk életre fog kelni:¹⁰⁶⁰ "Azért prófé-tálj, és ezt mondd nekik: Így szól az én Uram, az Úr: Én felnyitom sírjaitokat, és kihoz-lak sírjaitokból, én népem...", s nem vélekedhetünk úgy, hogy ez az ígéret csak a másvi-lágon teljesedik be, hiszen végezetül hozzáteszi: [222] "és beviszlek benneteket Izráel földjére,¹⁰⁶¹ hogy ezzel is igazolja azt, hogy [mindez] az e világon fog megtörténni. S ezt azért nyilvánította ki, hogy – amennyiben Isten feltámasztja – mindegyikük megem-lékezzék róla, hogy ő az, aki élt, majd meghalt, majd ismét életre kelt. Erre vonatkoznak a Szentírás szavai:¹⁰⁶² "Akkor megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, amikor felnyitom sírjaitokat". Ezután [Isten] ismét elmondja, hogy Kánaánban telepít le bennünket, hogy megerősítse számunkra azt, hogy [a megváltás] ezen a világon történik:¹⁰⁶³ "Lelkemet adom belétek, életre keltek, és letelepítelek benneteket a saját földetekben. Akkor meg-tudjátok, hogy én, az Úr, meg is teszem, amit megmondtam – így szól az Úr".

Majd azt mondom: [Ézsaiás] próféta hasonló ígéretről értesít, amikor azt mond-ja:¹⁰⁶⁴ "Életre kelnek halottaid...", s ez arra a kijelentésre hasonlít, hogy¹⁰⁶⁵ "Elszáradtak a csontjaink és elveszett a reménységünk...". S ahhoz a helyzethez hasonlítja ezt, mint amikor valaki álmából felébred:¹⁰⁶⁶ "Ébredjete, és ujjongjatek...", ez pedig [Ezékiel] következő kijelentésével párhuzamos:¹⁰⁶⁷ "Akkor megtudjátok, hogy Én vagyok az Úr, amikor felnyitom sírjaitokat". [Ézsaiás könyve] a feltámadást a "világosság harmata"¹⁰⁶⁸ hasonlattal példázza, mivel [a test] a négy alapelemből tevődik össze: a föld ott van [a sírban!], a nedvességet Urunk adja, erre utal a harmat szó, majd [Urunk] lelket adomá-nyoz neki, erre vonatkozik a világosság szó, hiszen a lélek világító [természetű!], amint ezt már [a fentiekben] elmagyaráztuk. Az a kijelentés pedig, hogy¹⁰⁶⁹ "és a föld vissza-adja az árnyakat", azt jelenti, hogy a hitetlenek a földre hullnak, és lesüllyednek, amint erről fentebb már szó volt. [Azok is így járnak,] akik nem ismerik Uruk parancsolatait és tiltásait, rájuk vonatkozik [a Szentírás] állítása:¹⁰⁷⁰ "Az értelem útjáról letévedő ember az árnyak gyülekezetébe jut majd".

¹⁰⁵⁹ *Jechezkél* 37:11.¹⁰⁶⁰ *Uo.* 12.¹⁰⁶¹ *Uo.*¹⁰⁶² *Uo.* 13.¹⁰⁶³ *Uo.* 14.¹⁰⁶⁴ *Jesája* 26:19.¹⁰⁶⁵ *Jechezkél* 37:11.¹⁰⁶⁶ *Jesája* 26:19.¹⁰⁶⁷ *Jechezkél* 37:13.¹⁰⁶⁸ *Jesája* 27:19.¹⁰⁶⁹ *Uo.* 26:19.¹⁰⁷⁰ *Példabeszédek* 21:16.

Ezek után azt mondom: Úgy találtam, hogy Urunk negyvenhét versben közölte Dániellel, hogy mi fog történni az idő végezetén. Ebből egyetlen vers, az első, arról tudósít, hogy mi történt a perzsák uralmának végén, tizenhárom vers pedig a görögök uralmáról szól, onnan, hogy:¹⁰⁷¹ "De ott majd egy hős király lép fel, aki nagy hatalommal uralkodik, és azt tesz, amit csak akar", [egészen] addig, hogy¹⁰⁷² "Támadójuk azt tesz velük, amit akar". Innen húsz vers a rómaiak uralmára vonatkozik, onnan, hogy:¹⁰⁷³ "Támadójuk azt tesz velük, amit akar...", [223] addig, hogy¹⁰⁷⁴ "Ez a király azt tesz, amit csak akar". Tíz vers az arabok uralmára vonatkozatható, onnan, hogy:¹⁰⁷⁵ "Ez a király azt tesz, amit csak akar. Fölmagasztalja és nagyobbna tartja magát minden istennél..., [egészen] addig, hogy Abban az időben eljön Mikáél, a nagy vezér, aki a te néped mellett áll". Az utolsó három vers a megváltásról szól. Egyikük azt mondja:¹⁰⁷⁶ "Azok közül, akik alusznak a föld porában, sokan felébrednek majd: némelyek örök életre, némelyek gyalázatra és örök utálatra". Itt azt mondja [a Szentírás], hogy sokan, s nem azt, hogy mindazok, akik alusznak a föld porában, mivel a "mindazok" szó Ádám összes leszármazottjára vonatkozna, ám ez az ígéret csak Izrael fiaira érvényes, ezért használja tehát a "sokan" szót.

Az a kijelentés pedig, hogy némelyek örök életre, némelyek gyalázatra, nem azt jelenti, hogy a feltámadottak közül néhányan jutalomban, mások büntetésben részesülnek, hiszen a megváltás idején nem támad fel olyan [ember], akinek büntetés lenne az osztályrésze, hanem [a bibliai verset] kettéosztva úgy értelmezhető, hogy azok, akik felébredtek az örök életre [azaz örök boldogságra vannak szánva], azok pedig, akik nem ébredtek fel, gyalázatra és örök utálatra [jelöltettek]. Hiszen a megváltás idején minden erényes és bűnbánó ember feléled, s csak a hitetlenek és a bűnbánat nélkül elhunytak maradnak [holtan]...

7. értékezés 4. fejezet

Milyen alkotóelemekből áll majd össze a feltámadók teste?

...S miután... mindezeket kifejtettem, e kérdést behatóbban vizsgálva azt mondom: Valaki, aki e témán elgondolkodik, mondhatja azt, hogy amennyiben az emberek első nemzedéke meghalt, [teste] elemekre bomlott, s minden alkotórésze visszakerült a forrásához, azaz a meleg [eleme] a tűzhöz, s [szétválaszthatatlanul] összekeveredett vele; a nedvesség a levegőhöz; a hideg a vízhez [került]; a száraz alap[elem] pedig földdé vált; majd a Teremtő ugyanezen alapelemekből – amelyekben már elvegyültek az első nemzedék alkotórészei – szerkesztette össze a második nemzedék testét. Majd az emberek második nemzedéke is meghalt, s az ő alkotórészeik szintén összekeveredtek a [természeti] elemekkel. Ezekből a Teremtő összeállította a harmadik nemzedék testét, s velük is ugyanaz történt, mint a két előző [nemzedékkal], s a negyedik és az ötödik nemzedék is hasonló sorsra jutott. Hogyan lehetséges akkor az, hogy [Isten a feltámadáskor] az első, a második és a harmadik nemzedéket egyaránt teljességében visszaállítsa, hiszen

¹⁰⁷¹ *Dániel* 11:3.

¹⁰⁷² *Uo.* 16.

¹⁰⁷³ *Uo.*

¹⁰⁷⁴ *Dániel* 11:36.

¹⁰⁷⁵ *Dániel* 12:1.

¹⁰⁷⁶ *Uo.* 2.

minden nemzedék alkotórészei összekeveredtek a többivel? Én erre kimerítő válaszként azt mondom: Az első nemzedék szétbomlott alkotórészeinek felhasználására csak akkor lenne szükség a további testek összeállítása során, amennyiben csak azok a részek [az első nemzedék alapelemei] léteznének, sekképpen e részek állandóan [újra] felhasználódnának. Erre a következő példát szeretném felhozni: olyan ez, mint amikor valakinek ezer dirhemet érő ezüstedényei vannak, s azok o kívül nincsen más [edénye], s valahányszor egy eltörik, elviszi a fémöntődébe az ezüstműveshez. Am az, aki kincstárakkal rendelkezik, s ezenkívül felelősséget vállal azért, hogy minden eltört edényt darabjaiból úgy rak össze, hogy az pontosan az eredeti edényt eredményezi, minden egyes újonnan készült edényt a kincstárából vesz ki, s nem keveri össze az eltört darabokkal, sőt az eltört részeket elkülönítve tárolja, hogy ígérete szerint összerakhassa. Ekképpen vizsgáldást végeztem, s arra jöttem rá, hogy azok a levegő és tűzforrások, amelyek a föld és az ég alsó része között helyezkednek el, a föld teljességének, hegyei és tengerei kiterjedésének ezernyolcszorosát adják. S amennyiben ilyen bőséges források állnak a Teremtő rendelkezésére, nincs rá szükség, hogy a későbbi nemzedék testét az előző [nemzedék] szétbomlott elemeiből állítsa össze, hanem inkább elkülönítve tartja [a szétbomlott részeket], hogy ígéretét beteljesíthesse rajtuk.

7. értékezés 5. fejezet

Hogyan támad fel a test, amely egy másik test vagy anyag részévé lett,

S talán valaki, aki e kérdésen elgondolkodik, azt kérdezi: Ha egy oroszlán megeszik egy embert, ezután az oroszlán vízbe fullad, s megeszi egy hal, majd azt gy ember kihalássza és megeszi, majd az embert elégetik, s hamuvá válik, akkor miből állítja ismét össze a Teremtő az első embert? Az oroszlánból, a halból, vagy [a másik] emberből? S a másik embert a tűzből vagy a hamuból? Úgy tűnik számomra, hogy ez olyan kérdés, amely sok hívőt zavarba hoz, ezért gy látom [jónak], ha a válasz előtt [néhány szót] előrebocsátok, s azt mondom: Tudnunk kell, hogy nem létezik a világon olyan test, amely egy másikat [teljesen] megsemmisíthet. Még a tűz is, amely gyorsan eléget, csupán részeire bontja [az égő dolgot], s [ekként] minden rész [természeti] elemével egyesül. A föld-rész [így] hamuvá válik, ám semmi nem tűnik el, s semmi sem képes úgy eltüntetni egy dolgot, hogy az [végképp] megsemmisüljön, kizárólag Teremtője, aki a semmiből teremtette. Mivel e szabály minden kétséget kizáróan helytálló, következésképpen ha egy állat bármilyen testet megeszik, az nem semmisül meg, [229] pusztán részeire bomlik...

Ezért tehát a fentiek értelmében [az oroszlán által] megevett ember alkotóelemeiből semmi sem tűnik el, mindegyik külön-külön megőrződik, bárhol legyen is, a szárazföldön vagy a tengerben; hogy a [feltámadás idején] ismét összekapcsolódhassanak. S [mindez] nem érdemel több csodálatot, mint a [semmiből való] teremtésük...

9. értekezés 1. fejezet

Logikai érvek a Megváltás szükségyszerűségére

Urunk, áldassék és magasztaltassék, közölte velünk, hogy kijelölt egy idő[pontot], amikor az erényeseket megjutalmazza. Ekkor választja szét az erényeseket a hitetlenek-

től, amint a Szentírás mondja:¹⁰⁷⁷ "Az én tulajdonommá lesznek – mondja a Seregek Ura – azon a napon, amelyet elhozok. Könyörületes leszek hozzájuk, ...Akkor ismét látni fogjátok, hogy különbség van az igaz és a bűnös között". S [a próféták] ezt számkra csodás jelekkel és csodatettekkel bizonyították, úgyszólván elfogadtuk.

Most szeretném felsorolni azokat az értelemmel belátható érveket, a [Szentírásban] lejegyzett bizonyítékokat és a ránk hagyományozott tanúbizonyságokat, amelyek ezt a másvilágnak nevezett idő [szakot] hitelesítik, ahhoz hasonlóan, amint a könyv elején a próféciák [szavahihetőségét is] érvekkel alátámasztottam.

Először is azt mondom: Bizonyosnak tekinthetjük azt [a tény], amelyről a harmadik, negyedik és hatodik értekezésekben már szó esett, azaz hogy az ég, a föld, és mindaz, ami közöttük van, kizárólag az ember miatt teremtett, ezért helyezte őt [Isten] a központba, [úgy, hogy] minden létező őt vegye körül, ezért részesítette [az emberi] lelkeket az értelem és a bölcsesség kiválóságaiból, s ezért tette számára kötelezővé a teljes és tiltó parancsolatok [betartását], hogy ezáltal az örök életre méltóvá válhasson. Ez az [örök] élet pedig akkor fog bekövetkezni, miután mindazok az emberi egyedek megteremtettek, akiknek létrehozását [a Teremtő] bölcsessége szükségesnek látta. [Isten ekkor] egy másik világba fogja helyezni őket, hogy ott részesülhessenek jutalomban. Ezt [az elméletet] mind az értelmi, mind a [Szentírásban] leírt, mind pedig a ránk hagyományozott bizonyítékok igazolják, s [mind]ez a jelen értekezéshez elégséges megalapozást és bevezetést nyújt. Én a következőkben [e tény] olyan [bizonyítékokkal] szeretném alátámasztani, amelyek a három fent említett bizonyítéknál meggyőzőbbek, szilárdabbak és egyértelműbbek.

Azt mondom tehát: Az értelem azt is szükségszerűen belátja, hogy tekintettel a Teremtő, dicsőíttessék és magasztaltassék, általunk ismert bölcsességére, mindenhatóságára és teremtményei iránt tanúsított jóindulatára, lehetetlen, hogy az a boldogság, amelyre a lélek törekszik, az e világon található jólét és öröm lenne, hiszen minden e világi jólét kapcsolódik a szerencsétlenséghez, s minden [e világi] öröm fáradtsággal jár, minden boldogság fájdalmat vonz, és minden vígság szomorúsággal jár.

Úgy találom, hogy ezek [a kellemes és kellemetlen dolgok ezen a világon] vagy egyenlő mértékben fordulnak elő, vagy pedig az örömmel szemben a gond kerül túlsúlyba. S mivel ez kétségtelenül így van, lehetetlen, hogy a Bölcs, magasztaltassék a dicsősége, ezeket az egymásnak ellentmondó állapotokat tette volna meg a lélek legvégső céljának. Ezzel szemben szükségszerű az, hogy [a Teremtő] előkészített a lélek számára egy olyan. helyet, ahol a tiszta életet és a zavartalan boldogságot élvezheti.

Ezenkívül úgy találom, hogy ezen a világon egyetlen általam ismert lélek sem megállapodott, s nincs nyugalma, még akkor sem, ha ott a legnagyobb hatalomhoz és a legmagasabb rangra jutott. Ám ez nem a [lélek] természetéből adódik, hanem abból, hogy tudja, létezik számára egy olyan hely, amely kellemesebb, mint [ennek a világnak] minden kényelme. Arra törekszik tehát, s szemét arra függeszti, bárcsak ott megállapodhatna és nyugalmat találhatna.

Egy másik [a másvilág létezését bizonyító megfontolás az], hogy az ember értelme rossznak találhat olyan dolgokat, melyeket természete kíván, [például] a házasságtörést, a lopást, a hengegést, a bosszúból elkövetett gyilkosságot, s más efféléket. Ám ha [e természetes hajlamainak enged], utána sajnálat, megbánás és szomorúság tölti el, mely

¹⁰⁷⁷ *Máláchi* 3:17-18.

fájó érzést okoz neki, s megfájdítja a szívét. S [Isten] nem tenné ezt vele, ha nem [a bűnéért járó] ellenszolgáltatás lenne.

S ehhez hasonló az, amennyiben [az ember] értelme helyesnek találja az igazmondást, [263] az igazságosságot, a jó cselekedetekre való buzdítást és a rossz cselekedetektől való tartózkodást. Ám ha eszerint cselekszik, akkor az [is] ellenséges érzelmeket és gyűlöletet táplálhat vele szemben, akivel ő méltányosan bánt, buzdította [a jóra], és visszatartotta [a rossz cselekedetektől], s így az ember [lelke] és vágyai között feszültséget támasztott. S az is lehetséges, hogy ennek következtében szidalmazták, megverik vagy megölik, s nem méltányos az, hogy mindennek [csupán] az értelmi alapon szerzett meggyőződése miatt legyen kitéve, hanem [az a helyénvaló], hogy ezért bőséges jutalomban részesüljön.

[A másvilág létezését bizonyítja az is,] hogy azt látjuk, az emberek bántják egymást, s [ezért] a támadó és a támadást elszenvedő fél [egyaránt] részesülhet [e világi] jutalomban, vagy mindkettőt sújthatja szerencsétlenség, majd mindkettő meghal. Ám mivel [Isten], magasztaltassék a dicsősége, igaz mértékkel mér, ebből szükségszerűen az következik, hogy mindkettőjüknek [a támadónak és a támadást elszenvedőnek] másvilági [tartózkodóhelyet] készített elő, ahol a köztük lévő különbséget kiegyenlítheti, s a [támadást elszenvedőt] aszerint jutalmazza meg, amilyen fájdalmat a támadótól elszenvedett, [a sérelmet elkövetőt] pedig aszerint részesíti büntetésben, amilyen örömet talált a támadásban és a bántalmazásban.

Ezenkívül azt tapasztaljuk, hogy ezen a világon a hitetlenek bőségben élnek, a hívők pedig nyomorúságban, tehát mindenképp szükségszerű, hogy az előbbiek és az utóbbiak számára is létezzék egy másvilág, ahol pártatlan és igazságos ellenszolgáltatást nyernek.

S azt találjuk, hogy az, aki egyetlen embert megöl, halálbüntetésben részesül, s azt is kivégzik, aki tíz embert ölt meg. Vagy azt, aki egy alkalommal követett el házasságtörést, éppúgy bünteti a bíróság botozással, pénzbírsággal vagy egyéb formában, mint azt, aki húsz alkalommal tört házasságot. Szükségszerű tehát, hogy a megérdemelt büntetés fennmaradó részét a másvilágon kapja meg a bűnös. S idetartozik minden, a fentiekhez hasonló bűneset megtorlása is.

S ha valaki azt kérdezné: Akkor a Bölcs, magasztaltassék a dicsősége, vajon miért nem teremtette az embert eleve a másvilágra, hogy [ekképp] a szenvedéstől és a megtorlástól megkímélje? Erre az a válaszunk, amit már [előzőleg] a harmadik értekezésben kifejtettünk.

9. értekezés 5. fejezet

A végső jutalom és büntetés

...azt mondom: A jutalom és a büntetés két finom természetű szubsztancia, amelyeket Urunk, dicsőíttessék és magasztaltassék, az "Ellenszolgáltatás idején" fog megteremtteni, s minden szolgájához az érdemeinek megfelelőt rendeli. [A jutalmazás és a büntetés] ugyanazon forrásból [ered], azaz egy, a tűzhöz hasonlóan égető és világító [természetű] anyagból származik, amely az igazak számára világít, a gonosztevők számára viszont nem, az elvetemülteket megégeti, [272] az erényeseket viszont nem. Erre

vonatkozóan mondja a Szentírás:¹⁰⁷⁸ "Eljön az a nap, amely olyan lesz, mint az izzó kemence. Olyan lesz minden kevély és gonosztevő, mint a polyva, és elégeti őket az az eljövendő nap – mondja a Seregek Ura –, nem marad sem gyökerük, sem águk. De fölragyog majd az igazság napja számotokra, akik nevémet féltitek, és sugarai gyógyulást hoznak. Ugy ugrándoztok majd, mint a hizlalóból kiszabadult borjak. Úgy széttaposátok a gonoszokat, hogy porrá lesznek a talpa tok alatt". Milyen szemléletes [a jutalmazás és a büntetés természetét] a nap kétféle hatásához hasonlítani, hiszen mind a nappal forrósága, mind pedig a tündöklő fény tőle ered! S a Szentírás azon kifejezései, hogy "tűzött a nap" és az "igazság" napja ugyanarra a dologra vonatkoznak. Avagy nem látod, hogy a [Szentírás] nyelvezete a nap [*jom*, 'időegység'] szóval a napot [*semes*, 'égitest'] jelöli, amikor azt mondja:¹⁰⁷⁹ "Amikor Jebúsznál voltak, és a nap a vége felé járt", valamint:¹⁰⁸⁰ "ime a nap már estébe hajlott".

A Teremtő, dicsőíttessék és magasztaltassék, tehát egy, a naphoz hasonlatos szubsztanciából fogja [a másvilági büntetés és jutalmazás] alapját létrehozni, azzal a különbséggel, hogy míg a nap heve és fénye együtt jár, s sosem válik el egymástól, addig e másik szubsztancia fénye a Teremtő, magasztaltassék a dicsősége, mindenhatósága folytán az igazakra korlátozódik, míg forrósága a gonoszoknál gyűlik össze. S ez vagy egy olyan sajátosság által fog történni, amellyel [a Teremtő e szubsztanciát] ellátja, vagy pedig olyan járulékos tulajdonság révén, amely egyes [embereket] a forróságtól véd meg, mások elől viszont a fényt takarja el. Ezen utóbbi [elképzelés] a valósághoz közelebb áll, s ehhez hasonló módon cselekedett [Isten] Egyiptomban is, amikor parancsára egy járulékos tulajdonság által a hívők számára a fény, a hitetlenek számára pedig a sötétség vált láthatóvá.

A fenti szabály megfogalmazása után azt mondom: Ezért van az tehát, hogy a [szent] könyvek az erényesek jutalmát "világosság"-nak, a gonoszok mindenféle büntetését pedig "tűz"-nek nevezik. A jutalmazásra vonatkoznak [például] a Szentírás azon versei, hogy:¹⁰⁸¹ "Mert nálad van az élet forrása, a te világosságod által látunk világosságot", valamint:¹⁰⁸² "Fényözön árad az igazra, és öröm a tiszta szívűekre", illetve:¹⁰⁸³ [273] "Az igazak világossága vígan ég, de a bűnösök lámpása kialszik", és:¹⁰⁸⁴ "...hogyan visszahozza őt a sírból, és ráragyog az élők világossága", s más ezekhez hasonló [szentírási] részek.

A büntetésről ezzel szemben így ír [a Szentírás]:¹⁰⁸⁵ "Mert taplónak lesz a hatalmas, és munkája szikrává: mindketten együtt égnek el, és nem oltja el senki", valamint:¹⁰⁸⁶ "Szalmával vagytok terhesek, polyvát szül tőket, lihegészetek tűz, megemészt benneteket!", ezenkívül:¹⁰⁸⁷ "...tűz emészti meg ellenségeidet", és:¹⁰⁸⁸ "Mert régóta készen van a

¹⁰⁷⁸ *Máláchi* 3:19-21.

¹⁰⁷⁹ *Bírák* 19:11.

¹⁰⁸⁰ *Uo.* 19:9.

¹⁰⁸¹ *Zsoltárok* 36:10.

¹⁰⁸² *Uo.* 97:11.

¹⁰⁸³ *Példabeszédek* 13:9.

¹⁰⁸⁴ *Jób* 33:30.

¹⁰⁸⁵ *Jesája* 1:31.

¹⁰⁸⁶ *Uo.* 33:11.

¹⁰⁸⁷ *Uo.* 26:11.

vesztőhely, készen áll a királynak is, mélyre és szélesre készítve, bőven van tűz is, fa is. Az Úr lehelete úgy lobbantja lángra, mint egy kénköves patakot", illetve:¹⁰⁸⁹ "Mert az elvetemültek közossége terméketlen, és tűz emészti meg a vesztegetéssel szerzett sátrakat", valamint:¹⁰⁹⁰ "Bizony kiirtották ellenségeinket, tűz emészti meg még maradékukat is!", vagy:¹⁰⁹¹ "Rejtett kincseire teljes sötétség vár, majd megemészti a még föl nem szított tűz", ezenkívül:¹⁰⁹² "Hullasson a bűnösökre kénköves, tüzes parazsat", és:¹⁰⁹³ "Hulljon rájuk tüzes parázs, taszítsd őket a tűzbe!", s más ehhez hasonló [bibliai] versek.

S amennyiben valaki azt kérné, hogy magyarázzuk meg neki, hogyan él[het] a test és a lélek anélkül, hogy folyamatosan táplálékot venne magához, erre mi Mózes urunk, béke legyen vele, példáját hozzuk fel, akit Isten, áldassék a neve, háromszor negyven napig és éjszakáig tartott életben táplálék nélkül, amint [a Szentírás mondja]:¹⁰⁹⁴ "Mózes negyven nap és negyven éjjel volt ott az Úrnál. Kenyeret nem evett, vizet sem ivott". Életét pusztán az a fény tartotta fenn, amelyet Isten teremtett, s [Mózes] arcát eltakarta vele, a [Szentírás] szavai szerint:¹⁰⁹⁵ "Azt azonban nem tudta Mózes, hogy arcának a bőre sugárzó lett..."

S [Isten] ezt jelzésnek és példázatnak szánta, hogy ehhez mérhessük az igazak életben maradását, amely fény által, és nem táplálkozás [útján történik]. Ezért mondta [Isten Mózesnek]:¹⁰⁹⁶ "Olyan csodákat teszek néped előtt, amilyenek [274] nem történtek sehol a földön és egy nép között sem", vagy amint az erényeseknek mondja:¹⁰⁹⁷ "Soha, senki sem hallotta, fülébe nem jutott, szemével nem látta, hogy volna Isten rajtad kívül, aki ilyet tenne a benne bízókért".

Ami azt [a kérdést illeti], hogy az örök tűzre ítélt bűnösök hogyan támadnak fel, [erről azt mondhatjuk,] hogy senkit nem találhatunk, aki már átélt volna effélét, ami által erről fogalmat alkothatnánk, s mivel semmi ehhez hasonlót még nem láttunk, ezért hangsúlyozza a Szentírás szövege a hitetlenekkel kapcsolatban azt, hogy¹⁰⁹⁸ "Nem pusztulnak előtt a férgek, a tűz sem alszik ki..."

A jutalmazást csak azért nevezik Éden kertjének, mivel az e világon nincsen pompásabb ennél a kertnél, ahová [Isten] Ádámot, béke legyen vele, telepítette. A büntetést pedig azért hívják Hinnóm völgyének, mert ezt a Szentírás Tofetnek nevezi, s ez annak a helynek az elnevezése, amely a Templommal szemben fekvő völgyben terül el, s

¹⁰⁸⁸ *Uo.* 30:33.

¹⁰⁸⁹ *Jób* 15:34.

¹⁰⁹⁰ *Uo.* 22:20.

¹⁰⁹¹ *Uo.* 20:26.

¹⁰⁹² *Zsoltárok* 11:6.

¹⁰⁹³ *Uo.* 140:11.

¹⁰⁹⁴ *2Mózes* 34:28.

¹⁰⁹⁵ *Uo.* 29.

¹⁰⁹⁶ *Uo.* 10.

¹⁰⁹⁷ *Jesájá* 64:3.

¹⁰⁹⁸ *Jesájá* 66:24.

amelyről a Szentírás ezt mondja:¹⁰⁹⁹ "a Tofet és Ben-Hinnóm völgye", illetve:¹¹⁰⁰ "Ben-Hinnóm völgye"...

¹⁰⁹⁹ *Jeremiás 7:32.*

¹¹⁰⁰ *Jób 15:8.*

Náchmanidész, Mose ben Náchmán, a Rámbán:

Sáár hágmul: A jutalom kapuja

Az „Eljövendő Világ”: vita Maimonidésszel

Maimonidész: A lélek világának magasztossága

Milyen becsesek is a nagy Mester, az áldott emlékezetű Mózes rabbi szavai, aki ezzel a világgal kapcsolatban rövid s egyszersmind tömör szavakkal azt írta a *Chélek* fejezet[hez írt kommentárjai]ban: „Lelkeink az Eljövendő Világban ugyanúgy vagy még jobban meg fogják érteni a Teremtő misztériumait, amiképpen az angyalok és a szférák megértik ezeket. Úgy mondták a Rabbik: „Az Eljövendő Világban nem lesz sem evés, sem ivás. Ezzel szemben az erényes koronával a fején ül majd, és gyönyörűségét leli az Isteni Jelenlét ragyogásában.” A *koronával a fején* az intelligens léleknek az ismeret tárgyán keresztül megnyilvánuló jelenlétét jelképezi, amely a felfogás olyan szintjére jut, ahol az ismeret és az ismeret megismerője egyetlen egységet alkotnak – ahogy ezt, az ebben járatos filozófusok hosszasan tárgyalják. Mikor azt mondják: *gyönyörűségét leli az Isteni Jelenlét ragyogásában*, azt úgy értik, hogy ezek a lelkek abban lelik gyönyörüket, amit az Örökkévaló misztériumából megismernek és megértenek. Következésképp a legnagyobb elismerés és a legvégső cél az ember számára az, hogy elérje ezt a legmagasabb jutalmat, és bekerüljön ebbe a kategóriába. A lélek létezése, mint állítottuk, az Örökkévaló – legyen áldott! – létének érdeme folytán örök, mivel azáltal, hogy a lélek felfogja Őt, Ő az oka a lélek létezésének.” Ezek a mester tiszta szavai.

Mindezek a kijelentések már megjelentek az áldott emlékezetű Bölcsek szavaiban. A Mester már szólott róla, milyen gyönyörűségeket él át a lélek a maga állandó léte alatt, s ezeket úgy minősítette, hogy az angyalokéhoz és a szent lényekéhez hasonlíthatók, pontosan úgy, amiképp a Bölcsen mondták: hogy [a lélek] a Dicsőség Trónja alá helyeztetik... Arról is szóltak, hogy a lélek az ismerete tárgyának ismerete folytán létezik, és hogy a lélek és a tudás tárgya egyetlen entitás. Ez a magyarázata a Tóra azon szavainak: „Ragaszkodjatok az Örökkévalóhoz”¹¹⁰¹. Az Írás azt is mondja: „De be leszen kötve uram lelke az élők kötésében az Örökkévalónál, Istenednél”¹¹⁰²... Rabbijaink megértették és magyarázták ezt az egyesülést. [Ez nem azt jelenti, hogy] az ember eljuthat az Örökkévaló esszenciájának megismeréséig, mivel a megismerés maga egyesülést képez. Ezzel kapcsolatosan azt mondták: „Mínd a próféták csak a Messiás napjairól prófétáltak, az Eljövendő Világot azonban Rajtad kívül, ó, Istenem, nem látta szem”¹¹⁰³. A Mester idézi ezt a kijelentést, és így magyarázza: „A Bölcsek tudunkra adták, hogy az embernek nincs meg az a képessége, hogy teljes mértékben felfogja az Eljövendő Világ jóságát, és nem ismerheti meg a nagyszerűségét és a szépségét. Ezt csak a Szent –

¹¹⁰¹ 5Mózes 11:22.

¹¹⁰² 1Sámuel 25:29.

¹¹⁰³ Bráchet 34b.

áldott legyen! – képes felfogni.”¹¹⁰⁴ A Mesternek ezek az Eljövendő Világgal és annak élvezésével kapcsolatos kijelentései helytálló kijelentések. Egyetérthetünk velük, és érnyekért áldott emlékezetű szerzőjüket dicsérhetjük.

Mit jelent az „Eljövendő Világ”?

Egy kérdésre megfelelően ezt írta továbbá: „Görög és arab tudósok azon az egységes állásponton vannak, hogy a lélek anyag és test nélküli létforma. Tiszta, sugárzó és a tudás forrása, nincs szüksége testre. Következésképp mikor a test megsemmisül, a lélek nem semmisül meg, hanem önmagában létezik tovább, mint az angyalok. A világ fényességéből, ami az Eljövendő Világ, meríti, és az által érzékeli gyönyörűségét.” Ezek mind az ő szavai.

Mindazonáltal megváltoztatta a hagyományos sorrendet, mivel úgy látta – és ezt könyve sok helyén magyarázza –, hogy ezen világ a lelkek világa, amelyben a testnek nincs szerepe. Kijelentéseiből úgy tetszik továbbá, hogy megváltoztatta az Eljövendő Világ korszakát, és Véleménye szerint az közvetlenül a halál után köszönt rá az emberre. A halál utáni lét az az öröm és gyönyörűség, amiről Édenkertként beszélünk. A *Tudás könyvében*¹¹⁰⁵ ekképpen ír: „Az, hogy a Bölcsek Eljövendő Világként emlegetik, azt nem azért teszik így, mintha jelenleg nem létezne, vagy hogy az a Világ majd csak akkor jön el, miután ez a mostani megsemmisül. Nem erről van szó. Az Eljövendő Világ jelenleg is létezik, miképpen írva van¹¹⁰⁶: „Mily nagy a Te jóságod, melyet tartogatsz tisztelőidnek.” Csak azért nevezik Eljövendő Világnak, mert az az élet az ember e világi élete, testi-lelki létezésünk után következik el. Ez az az Eljövendő Világ az első létezés, amely a halál után minden emberre elkövetkezik.” Ezekből a kijelentésekből, egyértelműen az következik, hogy véleménye szerint az Eljövendő Világ az a világ, amely közvetlenül a test halála után jön el.

Azt írja továbbá¹¹⁰⁷: „Az Eljövendő Világban nincs se test, se anyag, hanem csak az erényesek test nélküli lelke, mint a szolgáló angyaloké. Mivel ott nincsenek testek, nincs se evés, se ivás, sem pedig más fizikai dolog, amit az emberi test ezen a világon megkíván. És nem történik ott az Eljövendő Világban semmi olyasmi dolog, ami a testet ebben a világban érheti, azaz ülés, állás, alvás, látás, fájdalom, nevetés és hasonlók. A korai Bölcsek úgy mondták: „Az Eljövendő Világban nem lesz sem evés, sem ivás. Ezzel szemben az erényes koronával a fején ül majd, és gyönyörűségét leli az Isteni Jelenlét ragyogásában.” Világos tehát, hogy nincs test, mivel nincs se evés, se ivás. Amikor azt mondják: „az erényes... ül majd”, az csupán metafora, ami azt jelenti, hogy az erényes ember lelke mindenféle fizikai erőkifejtés és fáradtság nélkül van jelen. Hasonlóképpen, mikor azt mondják: „koronával a fején”, akkor azt úgy értik, hogy az a tudás, amire az erényes az Eljövendő Világ kiérdemlése folytán szert tesz, vele marad, és az az ő koronája. És mire gondolnak, amikor azt mondják: „gyönyörűségét leli az Isteni Jelenlét ragyogásában”? Arra gondolnak, hogy ismeri és érti a Szent – áldott legyen! – igaz természetét, amit nem ismert, amíg sötét és alantas teste volt...

¹¹⁰⁴ Kommentár a Misnához; a *Chelek* bevezetője.

¹¹⁰⁵ *Misné Torá, A Megtérés szabályai* 8:8.

¹¹⁰⁶ *Zsoltárok* 31:20.

¹¹⁰⁷ *Misné Torá, A Megtérés szabályai* 8:2.

Minek a halál a feltámadás után?

Ezeket a gondolatokat tanulmányozván, fölmerülhet az emberben, hogy miért talált szükségesnek hozzátenni ennyi bizonyítékot annak igazolására, hogy az Eljövendő Világban nincsenek testek, hanem csupán lelkek, ha egyszer úgy hiszi, hogy az Eljövendő Világ az a hely, ahová az emberi lét közvetlenül a halál után áttevődik. A legifjabb zsidó diák is tudja, hogy mikor az erényes ember meghal, „lelke jólétben marad”¹¹⁰⁸ a magasabb világban, ahol semmiféle anyag és test nincsen. A jólét nem evés-ivásból, olajos bedörzsölésből vagy nemi egyesülésből áll, mivel ezek az élvezetek nem a lélek sajátjai; a lélek csak az Isteni Jelenlét ragyogásának köszönhetően marad fenn, miképpen írva van¹¹⁰⁹: „És jár előtted igazságod, az Örökkévaló dicsősége kísér téged.”

Noha ezeknek a dolgoknak a rejtett lényege csak néhány kiválasztott előtt ismeretes, és teljes igazságukat csak az Örökkévaló – áldott legyen! – ismeri, egyszerű jelentésük mindenki előtt ismert. Miért érezte hát szükségét a Mester, hogy az *Értekezés a holtak feltámadásáról* című munkájában a következőket írja: „A következő élet, melyben nincs halál, az Eljövendő Világ-beli élet, mert abban nincsen test. Mivelhog hisszük, és minden tanult ember szerint helytálló feltételezés, hogy az Eljövendő Világ lakói az angyalokhoz hasonlatos, test nélküli lelkek. Erre az a bizonyosság, hogy a test szervekből tevődik össze, melyeket a lélek tevékenysége működtet. Összességében: a test létezése egyetlen cél miatt szükséges, nevezetesen azért, hogy a test fenntartása érdekében egyen, és hogy a faj fennmaradása érdekében önmagához hasonló testeket nemzzen. A Bölcsék sokasága mondja, hogy amikor ez a cél eltávolíttatik, mivel az Eljövendő Világban nincs szükség rá a testre – amiképpen azt a Bölcsék sokasága állította, midőn azt magyarázta, hogy az Eljövendő Világban nincs se evés, se ivás, se nemi tevékenység – akkor nincsen test az Eljövendő Világban. Az Örökkévaló ugyanis – áldott legyen! – nem teremt haszontalan dolgot. Csak valamilyen céllal készít entitásokat. Mentsen az ég, hogy az Ő igaz művei olyanok legyenek, mint a bálványimádók művei, melyeknek „szájuk van, de nem beszélnek, szemük van, de nem látnak, fülük vannak, de nem hallanak.”¹¹¹⁰ Azoknak a szemében tehát, akik ekképpen gondolkodnak, a Teremtő rendeltetés nélküli tagokat teremt. Ezen emberek szerint talán az Eljövendő Világ lakóinak nincsenek tagjaik, hanem csak testük van. Ezek talán kör alakú testek, vagy formájukra nézve oszlopszerűek vagy négyszögletesek. „Vajha hallgatva hallgatnátok, s az bölcsességül lennétek!”¹¹¹¹

Mindezek az áldott emlékezetű Mester állításai, a sok más (itt nem idézett) fejtegetésein túl.

Mármost, mivel ő úgy tartja, hogy az Eljövendő Világ magyarázata abban áll, hogy az Eljövendő Világ az a hely, ahová közvetlenül a test halála után kerülnek a lelkek, az emberben fölmerülhet a kérdés, hogy miért van szüksége ezekre az érvekre. Köztudomású, hogy miután a lélek megfosztatik a halott ember testétől, a test bomlásnak indul. Az Írás ekképpen tanúskodik: „És visszatér a por a földbe, amint volt azelőtt, és a szellem visszatér Istenhez, aki adta”¹¹¹². Mindazonáltal úgy tetszik, hogy az áldott emléke-

¹¹⁰⁸ *Zsoltárok* 25:13.

¹¹⁰⁹ *Jesája* 58:8.

¹¹¹⁰ *Zsoltárok* 115:5.

¹¹¹¹ *Jób* 13:5

¹¹¹² *Prédikátor* 12:7.

zetű Mester azt szándékozta kifejtetni, hogy szerinte az „Eljövendő Világ” kifejezés a lelkek minden világának és mindannak a jelölésére szolgál, ami a lelkekkel végig az egész örökkévalóság során történik. A Mester valójában igazán hisz abban, hogy a holtak feltámadása, ami a Tóra alapvető alaptétele, nem más, mint hogy a lélek a Teremtő Akarata szerint visszatér a testébe. A lelkek a feltámadás napjaiban kilépnek az Eljövendő Világból, és visszatérnek a testükbe. Ezek a privilegizált emberek a Messiási Korban örömeiket lelik ennek a világnak a jóságában, és az eredeti szintüknél magasabb szintet érdemelnek ki benne. Ezután azonban, mondja az áldott emlékezetű Mester, meghal a Messiás és nemzedéke¹¹¹³. Lelkeik abban a testek nélküli Eljövendő Világban él tovább, ahonnan eredetileg származtak, de egy még magasabb státusba, mivel a Messiási Kor alatt teljesített parancsolatok folytán ezt a szintet kiérdemlik. És az állapotuk folytatódik mindörökké.

Miért hangsúlyozza Maimonidész a lélek felsőbbrendűségét?

Az áldott emlékezetű Mester két okból is hosszasan sorolja az érveket, arra, hogy az Eljövendő Világ lakói test nélküli lelkek:

Először is tisztában van vele, hogy Bölcsseink a hagyomány szerint „Megsemmisíti a halált örökre... az Örökkévaló”¹¹¹⁴ vers értelmezése alapján úgy vélik, hogy a holtak feltámadása után már nincs halál. Így a Talmudban kijelentették: „A halott, akit a Szent – áldott legyen! – feltámaszt, nem lesz többé porrá.”¹¹¹⁵ E vélemény szerint az Eljövendő Világ lakói abban a világban testükkel együtt élnek majd. A Mester minden tőle telhető módon tagadja ezt a véleményt. Következésképp ennek a nemzedéknek számos bölcse, mint kijelentéseikből kiviláglik, nem ért vele egyet ebben a tekintetben.

Azt, hogy a halál után Eljövendő Világban csak lelkek vannak, senki sem vitatja – se bölcs, se nem bölcs. Nincs szükség azokra a kijelentésekre, amelyeket a Mester számos helyen írt, mivel köztudott, hogy a testnek nincs se része, se helye a halál után Eljövendő Világban.

Továbbá: az áldott emlékezetű Mester másik célja az volt, hogy megerősítse magának a léleknek felsőbbrendűségét: azaz hogy a lélek nem egy testen belüli test, és nem is egy testen belüli erő, hanem egy olyan transzcendentális elme, mint az angyaloké. Az *Értekezés a holtak feltámadásáról* című munkájában¹¹¹⁶ azt mondta tehát: „... Mindennek az oka az a tévedés, ami a tömegek elméjében történik, akik azt hiszik, hogy a test létezésén kívül nincs más létezés, és hogy ami nem test, vagy nem egy testtel történik, az ezen gondolkodástól megfosztatott emberek előtt nem létezik. Következésképp legtöbbször azt hiszi, hogy a Teremtő is testben létező, mivel ha nem lenne teste, akkor az ő gondolkodásuk szerint nem létezne. Azok azonban, akik méltán nevezhetők bölcsnek, ...nyilvánvalóan tudják, hogy minden, ami a testiségnél magasabb szinten van, erősebb és hosszabb idejű létezés, mint a testé. De még csak az sem helyes, ha azt mondjuk: „hosszabb idejű”, mivel transzcendens létezés az igazi létezés, mivel nincs kitéve változásnak. Azok kik ezt felismerik bölcsnek, hiszen előttük nyilvánvaló, hogy a Teremtő nem testi létező, következésképp létezése a létező leghosszabb tartamú. Hasonlóképp

¹¹¹³ *Értekezés a holtak feltámadásáról* 6.

¹¹¹⁴ *Jesájá* 25:8.

¹¹¹⁵ *Szánhedrin* 92a.

¹¹¹⁶ 4. fejezet.

pen: minden transzcendens lény, azaz az angyalok és az intelligenciák erősebb és hoszszabban létezők, mint bármely testi lény. Következésképp úgy tartjuk, hogy az angyalok nem testiek, és hogy az Eljövendő Világ lakói transzcendens lelkek.”

Elmélkedés és nem a hagyomány útján

Az áldott emlékezetű Mester leszögezi továbbá:¹¹¹⁷ „Hogyan is képzelheti valaki, hogy ezek az ostoba emberek megértik, hogy az angyalok fölötté állnak a testi létnek, hiszen azoknak pusztá léte, azaz az angyaloké és az Eljövendő Világ lakóié csupán a Tórára épülő hagyomány folytán ismeretes, és nincs olyan vizsgálati mód, amely bizonyítani tudná az angyalok létezését vagy a lelkek továbbélését...”. Maga ez a legutóbb idézet passzus bizonyítja, hogy az áldott emlékezetű Mester, az általa leírt Eljövendő Világ-képre, nevezetesen a lélek halál utáni folytatólagos létére, elmélkedés illetve vizsgálódás által jutott, és nem a hagyományra hagyatkozva. Márpedig a feltámadás után Eljövendő Világ témája igenis a Tóra kijelentéseit és a hagyomány kifejtését kívánja.

Összegzés

Ekképpen az Eljövendő Világot magyarázó áldott emlékezetű Mester véleménye – s egyben a miénk – megmagyaráztatott. Igazság szerint azt találjuk, hogy néhány spanyolhoni bölcse a tudományos és liturgiai írásaiban egyetért azzal az állásponttal, mely szerint az Eljövendő Világ a lelkek világa. Az áldott emlékezetű Szolomon ibn Gabirol rabbi például azt mondja imájában: „A Te dicsőségtrónusod alatt van egy nyugvóhely a híveid lelkének, és ott korlát és vég nélküli gyönyörűséget élveznek.” – Ez az Eljövendő Világ. Továbbá így imádkozik: „Mikor ideje eljön, végy ki engem ebből a világból, vigyél engem békében az Eljövendő Világba.”

Mi azonban meghallgattunk, mivel helyesen terjesztettük elő a dolgot, és Bölcsenink tanításaiból hoztunk bizonyosságot. Később tudomásomra jutott, hogy Ráv Szöadjá Gáon *Dániel könyvéhez* írt kommentárjában úgy magyarázza az Eljövendő Világot, ahogyan mi magyarázzuk. Ez a korai nemzedékek hagyománya is; tanításaik felejthetetlenek.

Mindenesetre csupán szemantikai különbségek vannak közöttünk. Mindenki egyetért a holtak feltámadásának tényében, és annak a korszaknak a létezésében – mind általánosságban, mind részleteiben –, úgy, ahogyan kifejtettem, leszámítva az áldott emlékezetű Mester, Mózes rabbi véleményét, aki határt szab a feltámadás időszakának, mivel azt állítja, hogy – amiképpen fentebb említettük – a halottak feltámadása után mindenki visszatér a lelkek világába. Mi azonban azt tartjuk, hogy a feltámasztottak a feltámadás korától kezdve örökké élnek az Eljövendő Világban, mivel az egy örökös világ. Adja a könyörület Mestere, hogy kiérdemeljük a jóságot, amit Ő azok számára rejtett el, akik félik Őt, és amit az Ő együttérzése és könyörülete szerint Ő készített szolgálainak. Ámen és ámen.

¹¹¹⁷ Uo. 2. fejezet.

Chászdáj Crescas rabbi:

Or Hásém: Isten fényének könyve

A lélek örök fennmaradása

3. cikk 1. szakasz

Bevezetés

A lélek fennmaradása kapcsán a vita két tárgyról folyik: 1. a lélek lényege, és 2. fennmaradása. Ami a lényegét illeti, azt e könyv szándékának megfelelő részletességgel megtárgyaltuk már a 2. cikk 6. szakaszban. Ilyenformán tehát már csak a lélek fennmaradásának feltárása marad számunkra: azaz egyfelől annak bemutatása, hogy a Törvény és a filozofikus vizsgálódások rendelkezései alapján miként kell értelmezni, másfelől pedig annak, hogy mik ennek a forrásai.

1. fejezet

A Törvény és a filozofikus vizsgálódások rendelkezései alapján

Fejtegetésünk szerint a lélek, amely a halál után életben marad, természeténél fogva örökké él, önmagában tekintve megmarad, és sem mint fajta, sem mint egyed nem változik; ezt rendeli a Törvény, és ezzel a filozófiai vizsgálódások is egyetértenek.

Azt mondtuk: „Amely a halál után életben marad”, ugyanis korántsem minden emberi lélek marad életben, némelyik elvész a maga óráján, például néhány bűnös, mint azt a Örökkévaló segedelmével a 3. szakaszban tárgyalni fogjuk.

És azt mondtuk: „természeténél fogva örökké él”, ugyanis nem tartalmaz magában semmi megromolható. Következésképp, hacsak nem büntetésképp – összhangban azazal, ami a hagyományokban fellelhető, és amiről később még beszélünk – természeténél fogva örökké életben marad.

És azt mondtuk: „önmagában tekintve megmarad”, mivel a meghatározásában benne foglaltatik, hogy ez egy szubsztancia, és nem kizárólag diszpozíció, mint azt Averroes képzeleli.

Amikor pedig azt mondjuk: „mint fajta nem változik”, akkor az mutatja, mennyire értéktelen a véleménye annak az embernek, aki azt képzelte, hogy amelyik a lelkek közül életben marad, az a maga állapotában egyesül az Aktív Intellektussal. Mivel ugyanis az emberi lélek különbözik az Aktív Intellektustól, akkor ha „a maga állapotában” egyesülne vele, akkor megváltozna fájában!

Ami pedig a „sem mint egyed” szavainkat illeti, azok mutatják azon ember véleményének értéktelenségét, aki azt állítja, hogy a lelkek [a testtől történő] elválás után nem lehetnek sokan, hanem szám szerint csak egy. Ez a hagyomány és a filozófiai vizsgálódás szerint roppant értéktelen vélemény.

3. cikk, 1. szakasz, 2. fejezet

Források a lélek fennmaradására

Én azt mondom, hogy abban az értelemben, ahogyan az elrendeltetett, három forrásból szereztünk tudomást a lélek megmaradásáról, nevezetesen: 1. a Törvényből, 2. a hagyományból, és 3. az ezeket alátámasztó filozófiai vizsgálódásból.

A Tóra

Ami a Törvényt illeti, számos szöveg tanúsítja – noha fehéren-feketén, az ígért jutalomként nincs leírva benne –, hogy mint elemi dolgot, elfogadja és jól ismeri a nép. Először is Chánóch-hal kapcsolatban: „És nem volt többé, mert magához vette őt Isten”,¹¹¹⁸ ami azt jelenti, hogy Ő *elvette* az angyalai között neki megszabott helyre. Ugyanez a kifejezés [azaz az „elvenni, elragadni” ige] található Élijáhuval kapcsolatban: „az Örökkévaló ma elragadja mellőled uradat”¹¹¹⁹ Ez, mármint a lélek továbbélésének doktrínája, mindig annyira közismert volt a zsidók közt, hogy Bilám arra vágyott, hogy a végén olyan legyen, mint Izrael: „Haljon meg lelkem az igazak halálával, és legyen a végem olyan, mint az övé!”¹¹²⁰ És mivel ez közismert volt [az izraeliták közt], Ávigájl azt mondta¹¹²¹: „az életed, uram, akkor is az élők csomójába lesz kötve Istenednél, az Örökkévalónál. Ellenségeid életét pedig parittyája közepéből hajtja el!” Az Örökkévaló pedig – áldott legyen! – azt mondta¹¹²²: „Lásd, eléd adtam ma az életet és a jót, de a halált és a rosszat is”. Jechezkél jutalomként ígérte ezt az életet, mondván¹¹²³: „Térjete meg hát, és éljete!”.

Mármost nincs kétség afelől, hogy amiről szó van az nem materiális értelemben élet, mivel a materiális értelemben vett élet és a halál egysége az igazak és a vétkesek között. A költő pedig Zsoltáraiban „halott”-nak nevezi a bűnöst, mondván¹¹²⁴: „Nem a halottak dicsérik az Örökkévalót.” És ekképpen folytatta¹¹²⁵: „De áldjuk az Örökkévalót mostantól mindörökké!”. És ennek [a lélek életben maradásának] tanúságául azt mondta¹¹²⁶: „Ámde Isten megváltja lelkemet az alvilág hatalmától, mert magához vesz engem. *Szélá.*” Máshol pedig azt mondta¹¹²⁷: „Végül elmentem Isten szent helyére, és megértettem, hogy milyen végük lesz.” Fia, Salamon pedig fehéren-feketén megmondotta: „A lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta.”¹¹²⁸

¹¹¹⁸ 1 Mózes 5:24

¹¹¹⁹ 2 Királyok könyve 2:3,5.

¹¹²⁰ 4 Mózes 23:10.

¹¹²¹ 1 S’muél 25:29.

¹¹²² 5 Mózes 30:15.

¹¹²³ Jechezkél 18:32.

¹¹²⁴ Zsoltárok könyve 115:17.

¹¹²⁵ Zsoltárok könyve 115:18.

¹¹²⁶ Zsoltárok könyve 49:16.

¹¹²⁷ Zsoltárok könyve 73:17.

¹¹²⁸ A prédikátor könyve 12:7.

És így tovább folytathatnák a bibliai részek idézetét, melyek a lélek életben maradásának hitét tanúsítják, egy másik tudósnak a stílusában,¹¹²⁹ aki már részletesen kifejtette ezt a témát.

Mindazonáltal egyértelműen ígéretként leszögezve, csak a materiális és nem a szellemi jutalom dolga volt, mégpedig egy olyan ok miatt, amiről az Örökkévaló segédlevelével a 6. részben fogunk szólni.

A hagyományra hagyatkozva

Ami a hagyományt illeti, ezt [a lélek megmaradásának doktrínáját] jól ismerték Bölcsőink. Az Eljövendő Világról számos helyen szóltak, ezek megisméltésére nincs szükség. Mivel a megmaradás doktrínája a Törvény és a hagyomány szerint teljesen nyilvánvaló.

Azt, hogy a megmaradó lélek az ígérethez híven sem mint faj, sem mint egyed nem változik, hamarosan látni fogjuk a Törvény szempontjából. Mivelhogy az ember igazi jutalma és büntetése akkor következik el, miután a megmaradó lélek elvált [a testtől], ezért ha a lélek egyesülne az Aktív Intellektussal, vagy a lelkek többsége egyesülne és eggyé válna – mint azt népünk egyik szolgálója hitte, s botlott is itt, mivel a görögök útját követte –, akkor a jutalom nem lenne megfelelő, mivel a Örökkévaló szolgálója nem kerülne magasabb szintre annál, aki az ő szintjének ezredét sem érte el!

Áldott emlékezetű Rabbijaink megállapításai szerint ez [mármint hogy a megmaradó lélek nem veszíti el az identitását] teljesen nyilvánvaló. Ők mondták: „Az erényesek koronájukkal a fejükön ülnek majd, és élvezik a Jelenlét kisugárzását.”¹¹³⁰ És azt mondták: „Mózes arca olyan, mint a Nap arca, Józsué arca olyan, mint a Hold arca.”¹¹³¹ És ezt úgy értelmezték, hogy „Ez arra tanít, hogy ki-ki erényeinek függvényében kap (lak)helyet.”¹¹³² Ezekon kívül sok más kijelentés van még, ezeknek hosszas taglalása azonban fölösleges lenne.

A filozófusok fejtegetései

Ami a mindezt alátámasztó filozófiai vizsgálódásokat illeti:

Ami magát a lelkek megmaradását illeti, Arisztotelész könyveinek kommentátorai zavarban vannak. Egyesek tagadják a lelkek megmaradásának létezését. Mások megerősítik. Rengeteg szót és érvet fordítanak rájuk. Következésképp rendjén való, hogy azokat mutassuk be – nagyon tömören – a figyelmet érdemlők közül, akik alátámasztották a véleményüket: ezen a módon szándékunk igaz valósággá világossá válik.

Én azt mondom, hogy amiben mindannyian egyetértenek, és amire épületeiket alapozták, az a következő három állítás:

¹¹²⁹ Abraham ibn Daud.

¹¹³⁰

¹¹³¹

¹¹³²

Az *első* az, hogy az emberi intellektus mint szubsztancia a maga *intelligibiliájából* [érzékfeletti, csak ésszel felfogható dolog] épül fel, és ezt „szerzett intellektus”-nak nevezik.

A *második* az, hogy minden, amit készítenek, [idővel] elromlik, és mindaz, ami elromlik, azt készítették.

És a *harmadik*: hogy ha feltételezzük, hogy az emberi intellektus képes megismerni az Aktív Intellektust, akkor szükségképpen öröknek kell lennie.

Két tézis dolgában azonban véleménykülönbség van közöttük:

Az *első*: hogy a mi világunk intelligibiliája készített dolog-e vagy sem.

A *második* pedig: lehetséges-e, hogy az emberi intellektus megismerje az Aktív Intellektust?

A lélek megmaradását tagadó frakció álláspontja szerint az evilági intelligibilia készített dolog, és az emberi intellektus nem képes megismerni az Aktív Intellektust.¹¹³³ Mármost ebből következik, hogy az emberi intellektus nem válhat örökké tartóvá. Mikor ugyanis igaznak fogadják el, hogy – mint azt az *első* általánosan elfogadott tétel állítja – az intellektus a saját intelligibiliájából válik szubsztanciává, és ha az e világi intelligibilia készített dolog, akkor [az intellektus] – a *második* általánosan elfogadott tételnek megfelelően – szükségképpen romlandó. Ez, meg kell hagyni, amíg intellektuális értelemben meg nem ismeri az Aktív Intellektust, igaz is. Amikor azonban igaznak fogadják el, hogy az Aktív Intellektust nem lehet megismerni, abból szükségképpen következik, hogy az emberi intellektus semmiképp nem válhat örökké tartóvá.

Ami azt a frakciót illeti, amelyik azt állítja, hogy [a lélek] örök: van közöttük egy, aki úgy vélekedik, hogy az e világi intelligibilia nem készített dolog.¹¹³⁴ Mármost ha ő igazként fogadja el, hogy – mint azt az *első* általánosan elfogadott tétel állítja – az intellektus mint szubsztancia a saját intelligibiliájából jön létre, akkor [a lélek] szükségképpen örökké tartóvá válik, lévén az intelligibilia örökös, mivel az eszerint nem készített dolog. Ebből következtet az örökösség megerősítésére. Van egy olyan is közöttük, [a lélek megmaradását vallók között], aki arra az álláspontra helyezkedik, hogy az emberi intellektus képes megismerni az Aktív Intellektust.¹¹³⁵ Úgy a *harmadik* általánosan elfogadott tételre támaszkodva arra a következtetésre jut, hogy az emberi intellektus, miután intellektuálisan megismeri az Aktív Intellektust, örökössé válik.

Ezek az ő teóriájuk pólusai.

Mi azonban az *első* általánosan elfogadott tételre való tekintettel, amely az egész építmény alapja, azt mondjuk, hogy hamissága valójában minden kétséget kizáróan bebizonyosodik a II. Könyv 6. részében.¹¹³⁶ Hasonló a helyzet a *második* [általánosan elfogadott] tétellel is, amelyre Lévi rabbi [Gersinidák] már erős csapást mért ugyan,¹¹³⁷ ám ha ennek ellenére feltételezzük, hogy igaz, a voluntarista nemzedékre¹¹³⁸ akkor sem

1133

1134

1135

1136

1137

1138

vonatkoztatható; és korábban már bizonyítást nyert,¹¹³⁹ hogy az egyetemes nemzedék voluntárisan *ex nihilo*, és *a fortiori* az örökkévalóság lehetséges benne. Ami a *harmadik* [általánosan elfogadott] tételt illeti, annak hamissága könnyen bizonyítható az első [általánosan elfogadott] tétellel; ugyanis az Aktív Intellektusnak az emberi intellektus által történő intellektuális megismerése nem teszi örökké létezővé az emberi intellektust, hacsak azt nem mondjuk, hogy az intellektus a maga intelligibiliájából szubsztanciává válik – ez önmagát magyarázza.

Mármost tehát a lélek megmaradásának megerősítésére el kell mondani, hogy miután a lélek meghatározásában lefektettük, hogy a lélek egy intellektuális szubsztancia, amely nem tartalmaz magában okot a romlásra,¹¹⁴⁰ ezért miután a lélek – azáltal, amit a Törvényből, és az Örökkévaló csodáiból felfog – az egyesülésben és a szeretetben tökéletessé válik, meg kell maradjon a maga tökéletességében, az erős egyesülésben és a szüntelen fény ragyogásában, mégpedig a belső valóságát elsötétítő akadály eltávolítása folytán, amely nem más, mint az anyag.¹¹⁴¹ Mivel ez így van, világos, hogy a filozófiai vizsgálódás a megmaradással kapcsolatosan semmit sem tagad, sőt, mint látni fogjuk, megerősíti.

Mivel a romlason keresztülmenő és egyszerű részeire lebomló összetett dolgok kapcsán bebizonyosodott, hogy minden [egyszerű rész] visszatér a maga egyszerű esszenciájába; és mivel az ember egy összetett anyag, amely egy kiáradó intellektuális szubsztancia kiáradása, legyen az a kiáradás egy angyal vagy valami hasonló, ezért szükséges és rendjén való, hogy a spirituális rész ne változzon, mint ahogy az is világos, hogy az anyagi rész visszatér egyszerű alkotórészeihez és a négy elemhez.

[A lélek] megmaradása az igaz filozófiai vizsgálódás szerint ekképpen bizonyított és szükségképpen *per se*.

Erről beszélt Salamon, amikor azt mondta: „És visszatér a por a földbe, amint volt azelőtt, és a lélek visszatér Istenhez, aki adta.”¹¹⁴² Az anyagi rész és a spirituális rész között az a különbség, hogy az anyagi rész egyszerű alkotórészei visszatérnek elemeikhez és egyesülnek velük, ugyanis ezek homogén részek, és nem vették föl a stabil tökéletesség állapotát, mivel az anyag mozog és áramlik; míg a spirituális rész, mivel az az ember esetében a Legfelsőbb Fényhez való tapadás és a tökéletesség elérése útján szerzett dolog, állandó és változatlan, rendjén való és szükségszerű, hogy szubsztanciájában és tökéletességében stabil maradjon.¹¹⁴³

Könyvünk szándéka szerint a [lélek] megmaradásának megerősítése tekintetében ennyi elegendő.

Mármost ami azt illeti, hogy [a lélek] fajtaként és egyedként változatlan, az az eddigiekből a legteljesebben kiviláglik. Magától értetődő ugyanis, hogy ami akár fajtaként, akár egyedként változik, az esszenciából esszenciává alakul, akár faj, akár egyed. Az az esszencia pedig, amelyből átalakul, szükségképpen romlason megy keresztül. Ha ugyanis nem menne keresztül romlason, akkor egy és ugyanazon dolognak két esszenciája

1139

1140

1141

1142 A prédikátor könyve 12:7.

1143

lenne, márpedig ez olyasmi, aminek abszurditása nyilvánvaló. És mivel a közmegegyezés szerint az intellektuális léleknek nincs oka a romlásra, ebből szükségképpen következik, hogy mint faj és mint egyed változatlan.

Arisztotelész egyes kommentátorait az vezette ehhez a tévedéshez, hogy elfogadták azt a premisszát, amely szerint az emberi intellektus mint szubsztancia a saját intelligibiliájából jön létre. És amikor igazként fogadták el, hogy az intellektuális megismerés tárgya, az intelligibilia, és az intellektuális megismerés ugyanaz a dolog,¹¹⁴⁴ és hogy az intellektuális megismerés nem fogad el más többséget, mint az egyénét, ebből szükségképp következik számukra, hogy a lelkek [a testtől történő] elválás után egyedek. Mi azonban már rávilágítottunk, hogy milyen előzmények vezettek ehhez a szemfényvesztő és hamis tételhez.¹¹⁴⁵

Mert a lélek essenciája nem azonos az intellektuális megismeréssel, még ha a lényege kifürkészhetetlen is számunkra. Áldott emlékezetű Rabbijaink [a lelket] számos helyen „fény”-nek nevezték. A Szentírásban pedig ez áll: „Az ember lelke az ÚRtól kapott mécses.”¹¹⁴⁶ És rá is szolgál erre az elnevezésre, mert ez egy olyan mécses, amely látóvá teszi a vakok szemét és azokét, akik sötétségben élnek. [A Rabbik] ezért ezt a fényt a Jelenlét képzetével társították, mondván: „élvezik a Jelenlét kisugárzását.”¹¹⁴⁷ [Dániél] pedig ezt mondta: „Nála lakik a világosság.”¹¹⁴⁸ Elképesztő tehát, amit [a filozófusok] állítanak, ugyanis ha az intellektuális megismerés maga egy, és nem fogadja el a többséget, valamint az intellektuális megismerés és az *intelligibile* egy dolog, akkor következésképp az *intelligibilia*, az ő halmozott többségükkel egyetlen egyed!¹¹⁴⁹ Ez egy teljes és nevetséges zagyvaság. Mindaz, amit ezzel kapcsolatban mondtak csupán egy fantasztikus kitaláció, amellyel, hogy tökéletesen pogány eszmék a Törvény és a hagyomány szerint, amint azt korábban már kifejtettük.¹¹⁵⁰

Íme bebizonyítottuk azt, amit ebben a részben célszerűnek tartottunk bebizonyítani. Egyedül Istent dicsérjük, minden áldás és dicséret egyedül Őt illeti! Ámen. Ámen.

3. cikk, 3. szakasz, 2. fejezet

A lélek öröklétének, a feltámadásnak céljai

Azt mondom továbbá, hogy ebben a csodában egy másik szándék is benne rejlik, nevezetesen, hogy nagyon is helyénvaló, hogy azt Élijáhu, a próféta vigye véghez – ne halványuljon el soha az ő emlékezete! –, és ne valaki más. Minthogy a méltó jutalom vagy büntetés is azt kell, hogy illesse, aki [Istent] szolgálja vagy vétkezik, és nem valaki mást. A politikai igazságosság s még inkább az isteni igazságosság rendelése¹¹⁵¹ szerint, a jutalom vagy büntetés, amely a léleknek kijár, amikor az elhagyja a testet, nem elégséges – még annak ellenére sem, hogy [Isten] szolgálata vagy a vétkezés inkább tulajdo-

1144

1145

1146 A példabeszédek könyve 20:27.

1147

1148

1149

1150

1151

nítható az ember legnemesebb részének [ti. a léleknek], amely, míg még a testben van, nem kapja meg jutalmát vagy büntetését, amint azt korábban már kifejtettük. Így hát e csoda, [a feltámadás csodája,] híján híja lenne – Isten ments! – az isteni igazságosság rendelkezésének. Ezért rendelte el az isteni Bölcsesség ezt a nagyszerű csodát, amelyben az isteni igazságosság valamint a korrektség és becsület minden elképzelhető formája a legtökéletesebben és a legteljesebben valósul meg. Mármost, mivel e csodában a testben és lélekben való jutalmazás és büntetés szándéka rejlik, helyénvaló, hogy ez a csoda azon az első prófétán mint médiumon keresztül valósuljon meg, aki kiérdemelte ezt a rangot testben és lélekben, és ő nem más, mint Élijáhu, ne halványuljon el soha az ő emlékezete! Mert noha fel lett jegyezve egy midrásban¹¹⁵², hogy Chánoch is kiérdemelte ezt, ő még a Tóra[-adás] előtt élt. Ráadásul ott van [Élijáhu] e célra irányuló élénk igyekezte Ácháb idejében, amikor is azt mondja: „Meddig sántikáltok kétfelé?”¹¹⁵³, stb. Akárhogy is, az [az Chánoch-hal kapcsolatos] midrás nem kétségbevonható, ugyanis Onkelosz, a Prozelita megkérdőjelezi azt fordításában: „És nem volt többé, mert magához vette őt Isten.”¹¹⁵⁴ És noha áldott emlékezetű Rabbijainktól tudjuk, hogy rajta kívül más jámborok is kiérdemelték ezt a rangot, mégis az első próféta, aki kiérdemelte ezt és aki törekedett is erre, az Élijáhu volt, ne halványuljon el soha az ő emlékezete! Ezért aztán helyénvaló és szükséges is, hogy az isteni igazságosság rendelkezésében ez a csoda az ő személyén mint médiumon keresztül valósuljon meg.

Továbbá azt mondom, hogy ebben az aktusban az emberi faj megteremtésének célja tökéletes módon fog realizálódni, és ez egy és ugyanaz, mint a Törvényben megfogalmazott célkitűzés, ahogyan azt már megállapítottuk a II. Könyv végén. És akár a Teremtő – áldott legyen a Neve! – szemszögéből, akár más szemszögéből nézzük, ez a legnagyobb jó, mi adható. Mindezt ott [a II. könyv, 6. rész, 1. fejezetben] már bebizonyítottuk. S mivel mindez így van, helyénvaló, hogy [a célkitűzés] rajta (aki mindörökké kiérdemelte ezt az egyesülést) mint médiumon keresztül perfektuálódjék. Ő pedig nem más, mint Élijáhu, ne halványuljon el soha az ő emlékezete!

3. cikk, 1. szakasz, 4. fejezet

Kifogások a halottak feltámadásának hittételével szemben

Ugyanis komoly kifogások érik magát a dolgot és posztulálásának módját egyaránt.¹¹⁵⁵

Mindjárt az elején már magának a dolognak a lehetőségességgel kapcsolatban is:

...Mint hogy az összetett egyén bomlása során egyszerű összetevői elemekre bomlanak fel, még ha igaznak bizonyulna is, hogy [a feltámadáskor] az összetevők, amelyek Reuvén részeit alkották, visszatérnek majd Isten – áldott legyen a Neve – akaratából, elkerülhetetlen lesz egy új teremtés, azaz nem lehet majd elmondani róla [aki feltámadt], hogy ő [vagyis az, aki korábban élt]. Mármost ennek a csodának az egyik leglényege-

¹¹⁵²

¹¹⁵³ 1 Királyok könyve 18:21.

¹¹⁵⁴ 1 Mózés 5:24. *Or há-Sém*, IIIA, 2, 2. Onkelosz a héber חקל („elvette”) szót az arámi תימא („megölte”) szóval fordítja. Érdekes módon az Onkelosz-fordítás egy másik szövegváltozatában e helyen a תימא אל („nem ölte meg”) szerepel.

¹¹⁵⁵

sebb célja éppen az isteni igazságosság megnyilvánulása lenne, azaz, hogy a szolgálók és a vétkezők közül ki-ki megkapja a neki járó jutalmat illetve büntetést. Ám ha nem igaz az, hogy ő ő, akkor a jutalmat vagy a büntetést sem ő maga kapja!¹¹⁵⁶

Másodszor: föltéve, hogy az összetétel egyszerű összetevőinek újraegyesítésében az isteni igazságosság nyilvánul meg: ha ezeknek az összetevőknek egy része egy égő tűz alkotóit képeznék, más részük meg épp a föld középpontjában lennének található vagy valamely más összetételekben, mondjuk akár egy oroszán valamint egy hangya testében, akkor vajon ezek az állatok vajon elbomlanának-e és részévé válnának-e a feltámadásra érdemessé vált egyénnek?! Ez a felvetés túlságosan is erőszakolt ahhoz, hogy elképzelhető legyen!

Harmadszor: mivel az állítás szerint [a feltámadás] egyik alapvető célja, hogy abban megnyilvánuljon az isteni igazságosság, hogyan engedhető meg az, hogy ez a csoda egyeseknek osztályrészül jusson, másoknak pedig nem? Ezzel azonban mégis csak az a helyzet, amint az ennek a Résznek az 1. Fejezetében posztulálva lett. Azaz az isteni igazságosság csupán azok számára fog megnyilvánulni, akik kiérdemlik ezt a csodát.

Negyedszer: kétséges – feltéve, hogy a feltámadás egész népünket egyetemlegesen érinti majd, összhangban a Misna szó szerinti értelmével: „Egész Izraelnek része lesz az eljövendő világban”¹¹⁵⁷ –, hogy *mind* meghalnak a feltámadás ideje előtt! Ugyanis a felvetés, hogy fel fognak támadni és élni fognak haláluk után, még akkor is, ha a feltámadást *követően* halnak meg, roppant nevetséges, mert ebből szükségképpen az következne, hogy ez a dolog folyamatosan fog megvalósulni! Ám a szöveg szinte rikoltva mondja: „Mielőtt eljön az Úr nagy és félelmetes napja.”¹¹⁵⁸ Ez pedig arra utal, hogy ez az univerzális csoda egyetlen adott időpontban fog megvalósulni és nem folyamatosan.

Ötödször: a Próféták szövegeiben egész népünket érintő ígéreteket találunk, amelyek felülmúlják a természetben addig megszokottakat; ilyen például a hosszú élettartam: „Mert a legfiatalabb is százéves korában hal meg, és aki nem ér meg száz évet, átkozottnak számít”¹¹⁵⁹; valamint az a prófétai ígéret, hogy: „Fiaitok és leányaitok prófétálni fognak, véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látomásokat látnak.”¹¹⁶⁰ Mármost bizonytalan lehet, hogy vajon ezek az ígérek a feltámadás idejére vagy a Messiás idejére vonatkoznak-e. De bármelyikre vonatkozzanak is, a dolog mindenképp meglepő! Ha ugyanis ezek az ígérek a feltámadás idejére vonatkoznak, akkor ez úgy hangzik, hogy [a feltámadottak] az érzeiket fogják használni és meg fognak halni, ami ellentétes a posztuláltakkal. Ha pedig a Messiás idejére vonatkoznak, akkor az meg Smuél kijelentésével van ellentmondásban. Ő ugyanis ezt mondta: „A királyságoknak való alávetettségen kívül nincs semmi különbség a világ mai állapota és a Messiás kora között.”¹¹⁶¹

1156

1157

1158 *Joél 3:4, Máláchi 3:23.*

1159 *Jesájáhu 65:20.*

1160 *Joél 3:1.*

1161

A kifogások cáfolata

Ezek azok a kifogások, amelyek felmerültek az ezen kérdéskörben posztuláltakkal kapcsolatban, és nekünk a következőket kell elmondanunk e kifogásokat megszüntető:

Az eredeti vagy új részecskékből áll össze a test?

Ami az első és a második [kifogást] illeti, amelyek magának a dolognak a lehetőségével kapcsolatosak: amiképpen tény, hogy az Örökkévaló hatalma, áldott legyen a Neve, végtelen; és ugyanígy az Ő tudása is végtelen számú dologra terjed ki; és minden dolog az Ő hatáskörébe tartozik, és legyenek ezek bármennyire is valószínűleg természetűek, ezek pontosan ennyire megvalósíthatóak az Ő számára, mindegyik ugyanolyan mértékben; egyáltalán nem valószínű, hogy abban az időben Ő Bölcsessége elrendeli majd ennek a roppant csodának a beteljesülését, az összetétel összetevői olyan helyzetben lesznek, hogy készek lesznek visszatérni és újraegyesülni eredeti formájukban anélkül, hogy ehhez más állatoknak kelljen felbomolniuk. Mindamellet a csoda bekövetkezéséhez nem valószínű, hogy szükség lesz arra, hogy [az újraegyesülő összetevők] ugyanazok legyenek, [mint az eredeti összetevők]. Ugyanis nyilvánvaló, hogy még ha ezek az eredeti összetevők is, akkor sem igaz, hogy ugyanaz a valaki egyesül újra belőlük, [aki korábban élt]. Így hát semmiféle előny nem származik abból, ha az [eredeti] összetevők gyűlnek újra össze, nem is beszélve arról, ha ezeket valóban éppen élő állatokból kellenne elvenni. Az isteni igazságosság mindezek ellenére meg fog nyilvánulni bennük. Ha ugyanis az Örökkévalónak szándékában állna megalkotni egy a Reuvén birtokolta vérmérséklettel és személyiségjegyekkel rendelkező teremtményt, olyat, hogy „egy hajszál sem hullhat fejről a földre”¹¹⁶², valamit, ami pusztán csak az Ő akaratától függ, áldott legyen a Neve, és [Reuvén] lelke, amely egy *per se* maradandó szubsztancia, egyesülni akarna ezzel a teremtménnyel, semmi kétség, hogy ez a lélek és az ő készségei, egyesülvén vele, használnák ezt a testet, pontosan ugyanúgy, ahogyan annak idején Reuvén testét használták. S mivel készségeinek összessége tartalmazza az emlékezetet és a képzelőerőt is, ebben az [új] testben ugyanúgy visszaemlékszik majd eredeti állapotára, mintha azokkal az egyszerű összetevőkkel illetve az őket alkotó elemekkel egyesült volna, amelyek eredetileg alkották a testét. Ugyanis például egy adott mennyiségű víz alkotóelemei sem viselnek magukon semmiféle különleges megkülönböztetőjegyeket. Ez nyilvánvaló. Mármint, mivel ez a lélek használni fogja ezt a testet, ily módon bizonyos, hogy az isteni igazságosság megnyilvánul benne. És miért is ne? Vegyük példának okáért Reuvén esetét! Miután megszületett a maga aprócska testével és éltető lelkével, fokozatos növekedésnek indul. Mármint, amiképpen testének részei abból a táplálékból jöttek létre, amelyek testének szervein keresztül eljutottak hozzájuk – és ez testének minden egyes porcikájával kapcsolatban elmondható, nevezetesen, hogy azok a testbe kívülről bekerülő táplálékból jöttek létre –, és ennek ellenére egész testét egyetlen szubsztanciának tekintjük; ugyanúgy ez a lélek is egyesül ezzel a testtel, amelynek vonásai hajszálra megegyeznek Reuvén testének vonásaival, s noha testének alkotórészei külső helyekről származnak, a lélekkel egyesülvén egyetlen szubsztanciát alkotnak. És amiképpen a lélek nélkülözhetetlen a lélek birtokosa számára, hiszen az adja esszenciáját, lényegét, ez a lélek is forma e test számára, és annak lényegét adja. És amiképpen a lélek sem változtatja meg lényegét, ugyanúgy szükséges, hogy a test is, amely egyesül

¹¹⁶² 1Sámuél 14:45.

vele, asszimilálódjon hozzá, akár az élelem, amely asszimilálódik elfogyasztójához, és testvé válik. Ezt átgondolhatjuk abból a nézőpontból is, amelyet a mi áldott emlékezetű Rabbijaink fogadtak el, mondván: „Az igazak ruhában állnak majd; ez egy a búzából levont *a fortiori* következtetés.”¹¹⁶³ (Ez a kijelentés arra utal, hogy mivel a nemiszervek fedetlenül hagyása olyannyira szégyenteljes dolog, hogy az Örökkévaló – amikor az ember megismerte a jót és a rosszat – így intézkedett: „És csinált az Örökkévaló Isten az embernek és feleségének állatbőrköntösöket és felöltöztette őket”¹¹⁶⁴, ezért nem helyénvaló, ha az igazak mezítelenül állnak. Mármost ők a búzából azért vontak le *a fortiori* következtetést, hogy ezáltal tanítsák, hogy az Örökkévaló, legyen áldott, a dolgokat a legdicséretesebb formában és módon teremti meg; és amiképpen a búzának is van egy öltözeke, amely megvédi őt a sérülésektől, azonképpen az igazak is ruhában állnak majd, hogy az óvja őket a gyalázattól.) Ezt a kijelentést csupán csak azért idéztük, hogy megmutassuk, amiképpen nem fontos, hogy a ruházat ugyanazokból az összetevőkből álljon, amiben a test el lett temetve, feltéve, hogy az ugyanúgy néz ki, mint az eredeti ruházat – hiszen az valamelyest részét képezi az elhunyt egyéniségének –, ugyanígy az sem különösebben fontos, hogy a test ugyanazokból az összetevőkből álljon újra össze, amelyekké elbomlott, feltéve, hogy, mint mondtuk, a test éppen úgy fest majd, mint annakelőtte. Ha azonban elkerülhetetlen, hogy azt mondjuk: [a feltámadott test összetevői] ugyanazok, amelyek lebomlottak az első összetételből, abban sincsen semmi rossz. Ezzel elegendő bizonyítékot szolgáltatunk ahhoz, hogy e két kifogás okafogyottnak legyen tekinthető.

Mindenkit ér-e a jutalom?

Ami a harmadik [kifogást] illeti: vagyis hogy ebben a csodában csak egyesek részesülhetnek majd, mások nem – hogyan képzelhető el ilyesmi az isteni igazságosság rendelkezésén belül? Úgy helyénvaló, ha ehhez hozzáadjuk azt, amit már az 1. fejezetben megígértünk; nevezetesen a magyarázatát annak a szövegrésznek, amelyben az isteni igazságosság megnyilvánulása bizonyítást nyer. Mármost én azt mondom: mivel az ember nem tud teljesen elszakadni a szöveg szó szerinti értelmétől, amely azt sejteti, hogy a feltámadás nem egy mindenkit egyetemesen érintő aktus lesz, és mivel arról már beszéltünk, hogy e csoda egyik elsőrendű célja, hogy benne az isteni igazságosság nyilatkozzék meg, úgy tűnhet, hogy a feltámadás egyedül a teljességgel igazakat és a teljességgel gonoszokat fogja csak érinteni. Rajtuk keresztül elégséges mértékben fog megnyilvánulni az isteni igazságosság: „néhányek örök életre, néhányek gyalázatra és örök utálatra.”¹¹⁶⁵ Ami pedig a középszerűeket illeti, azokat, akik nem érték el azt a szintet, hogy érdemessé váljanak erre a nagyszerű és döbbenetes csodára, a lelküknek kijáró jutalom elegendő lesz számukra. És ha nekik életükben nem jutott kellő testi, anyagi jutalom, akkor ez a spirituális realizációban elért alacsony szintnek volt köszönhető; ám a Bíró szavatartó és lelkiismeretes, az Ő Bölcsessége mérlegén pontosan kiméri annak a testi, anyagi jutalomnak a mértékét, amit az illető érdemel, és az Ő egyszerű szeretetében kétszeresen is kárpótolja őt a lelkének odaítélt jutalommal. Ily módon, a kétféle jutalom mérlegelésével, az isteni igazságosság garantáltatik. S valóban, mintha a Költő

1163

¹¹⁶⁴ Vö. *IMózes* 3:21.¹¹⁶⁵ *Dániél* 12:2.

megállapítása is erre utalna: „Az Úr döntései együttvéve igazak és igazságosak.”¹¹⁶⁶ Azaz, ha a testi jutalom nem igazságos egyes emberek esetében, akkor a testi és a léleknek ítelt jutalom együttvéve biztosan igazságos lesz. (Mi¹¹⁶⁷ úgy gondoljuk, hogy ezt a *Úr ítéletei*-nek értelmében helyes magyaráznunk, amely kárpótolja az embert, és nem pedig az *ítéletek* [azaz a törvények] *kihirdetésé*-nek értelmében, ugyanis az ítéletek [azaz a törvények] kihirdetésével kapcsolatban nem alkalmazhatóak az „igazság”, „hamiság” terminusok, annál inkább a „jó” és „rossz” vagy „alkalmas”, „korrekt” illetve „alkalmatlan”, „inkorrekt” minősítések.) Ezek szerint azok, akik kiérdemlik a feltámadást, a teljességgel igazak, ugyanis a közepszerű emberek nem méltóak erre a roppant csodára; és az isteni igazságosság nem is engedi számukra, hogy kiérdemeljék azt. Tehát amikor azt mondjuk: „Egész Izraelnek része van az eljövendő világban”¹¹⁶⁸, akkor ez két dolog egyikét jelentheti. Vagy azt mondhatjuk, hogy ez „Izrael zömé”-t jelenti annak az elvnek alapján, hogy: „Az embernek univerzális proposíciókból nem szabad következtetéseket levonnia, még ott sem, ahol a kivétel meg van említve.”¹¹⁶⁹ Vagy azt mondhatjuk, hogy „Egész Izraelnek van egy része”, azaz afféle *örökrésze*¹¹⁷⁰ [jerusá] és a jutalom ígérete, amely bennefoglaltatik ebben a Törvényben, míg korábbi isteni törvényekben ez az ígélet sosem hangzott el, úgyszólván, ha egész [Izrael] igaz lenne, mindnyájan kiérdemelnék a feltámadást; és [azok, akik ezt így értelmezik], bizonyítékot találnak abban a szövegben, amely így szól: „Egész néped igaz lesz, örökre birtokában lesz az ország”¹¹⁷¹, azaz az élet országa, és a zsidókon kívül semelyik másik nép esetében nem ez a helyzet.

Ha azt mondjuk, hogy az „eljövendő világ” magában foglalja a feltámadás idejét és a lélek jutalmát, amely a halál után következik, akkor erre bizonyítékul hívható [a Rabbik] kijelentése: „A népek jámborainak része lesz az eljövendő világban”¹¹⁷², mert az nem valószínű, hogy ők kiérdemlik a feltámadás élvezetét¹¹⁷³. További bizonyítékokkal szolgál a Szombat Mennyei Fényeire mondott Áldás frazeológiája, amely négy időszakra utal: „Nincsen senki, ki Hozzád fogható ezen a világon, Ó, Urunk, Istenünk; nincsen Rajtad kívül más, Királyunk, az eljövendő világban; nem létezik más, csak Te, Megváltónk, a Messiás idejében; és nincsen senki, aki hasonló lenne Hozzád, Megszabadítónk, a feltámadás idején.”¹¹⁷⁴ Úgy tűnik, hogy [a Rabbik, akik megfogalmazták ezt az áldást,] sorrendbe vették bele a szövegbe a négy időszakot: kezdve *ezzel a világgal*, amelyik az összes többit megelőzi; majd ezt követi az *eljövendő világ*, amelyik rögtön a halál után kezdődik; majd a *Messiás*, aki a feltámadást megelőzően jön el; s végül őt követi a *feltámadás*, amely magában foglalja a tulajdonképpeni feltámadást, és azt az élvezetet, amely ezt követi. Mármint, mivel a másik, [a jámbor nem-zsidókról szóló] kijelentés, és más ezzel egy csoportba tartozó kijelentések azt sejtetik, hogy az eljövendő világ a feltámadás idejét jelenti, úgy tűnik, hogy ez a terminus (ti. „eljövendő világ”)

¹¹⁶⁶ Zsoltárok könyve 19:10.

¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁹

¹¹⁷⁰

¹¹⁷¹ *Jesájáhu* 60:21.

¹¹⁷²

¹¹⁷³

¹¹⁷⁴

magában foglalja mind [a lélek jutalmát közvetlenül a halált követően, mind pedig a feltámadást]. Ha azonban azt állítanánk, hogy ez csupán a feltámadás idejét foglalja magában, akkor az áldás frazeológiáját úgy kellene értelmeznünk, hogy „ez a világ” a halálig tartó, majd azt követő életet foglalja magában, az „eljövendő világ” pedig a tulajdonképpeni feltámadást követő idők élvezetét jelenti – valójában ezt értjük „feltámadás” alatt. Ámde akárhogy is értelmezzük ezt a terminust [„eljövendő világ”], mihelyst bebizonyítottuk ennek a nagyszerű csodának a célját és gyümölcseit – nevezetesen az isteni igazságosság megnyilvánulása abban, hogy mindenki illő jutalomban vagy büntetésben részesül, hogy részesít a hit kegyelmében, és hogy véghezviszi a teremtés célkitűzéseit –, azonmód nyilvánvalóvá válik, hogy nincs helye a Tévelygők útmutatójának [Maimonidész]¹¹⁷⁵ elképzelésének a helyes véleményen belül, amely szerint azok, aki kiérdeklődik a feltámadást, nem halnak meg és nem esznek, hanem a kijelentés szó szerint értelmében: „Az erényesek koronájukkal a fejükön ülnek majd, és élvezik a Jelenlét kisugárzását.”¹¹⁷⁶ Ugyanis szükséges, hogy testük legyen, végtagokkal és szervekkel, mert csak így nyilvánulhat meg az isteni igazságosság. Mi több, noha elképzelhető az is, hogy nem fognak enni és inni, nem használják ízérzőiket és nemzőszerveiket, de azért beszélni és hallani fognak, szolgálni fogják Istent és szilárdan tartani fogják magukat az Ő Törvényéhez, akárcsak Élijáhu. Továbbá, mindezekkel mellett, a helyes hitre oktatnak majd másokat, amint azt tüstént ki is fejtjük a negyedik kifogás elhárításakor.

Meghal-e mindenki a feltámadás előtt?

A negyedik [kifogás] a feltámadást megelőző időszakokkal kapcsolatos: hogy vajon *mindenki* meg fog-e ennek során halni; ugyanis ha a Misnát szó szerinti értelmében vesszük, vagyis hogy az „Egész Izraelnek része van az eljövendő világban” a feltámadásra utal, akkor valóban úgy tűnik, hogy ehhez előbb mindenkinek meg kell halnia. Én azonban azt mondom, hogy még ha ezt a kijelentést annak szó szerinti értelmében vesszük is, vagyis hogy a feltámadásra utal és hogy a proposíció egyetemes érvényű, ez akkor sem jár szükségszerűen együtt az összes embernek az eseményt megelőzően bekövetkező halálával. Az eljövendő világ ugyanis a tulajdonképpeni feltámadást és az azt követő időszakot foglalja magában. Így hát ami azt a nemzedéket illeti, amelyik a feltámadás idején fog élni, még ha nem érdeklődik is ki a valódi egyesülést, és használják érzékszerveiket és meghalnak, még így is részük lesz az eljövendő világban, mivel korábban már tisztáztuk, hogy e csoda egyik gyümölcse éppen az lesz, hogy a nem-hívók a hit adományában fognak részesülni, akik ily módon érdemessé válnak arra, amit amúgy, ha ez a csoda nem következik be, nem érdemeltek volna ki. Ily módon tehát bizonyos, hogy „Egész Izraelnek része van az eljövendő világban”. És valószínű, hogy a kijelentés, amely azt hangoztatja, hogy a népek jámborai is részt kapnak majd az eljövendő világból, a feltámadás idején élő nemzedékről beszél, valamint az ezt követő nemzedékekről, anélkül, hogy azt sejtetné, hogy esetleg ők is részesülnének a feltámadás csodájában [haláluk után].

1175

1176

Meghalunk-e a feltámadás után?

Bárhogy legyen is, az ötödik kifogást nagyon könnyű elhárítani. Tudniillik: a próféták szavaiban rejlő ígéret a feltámadás ideje nemzedékének életében valamint az ezt követő nemzedékek életében fognak beteljesedni, ugyanis őket befolyásolják majd a feltámadottak „az Úr ismeretének és félelmének lelke”¹¹⁷⁷ által. És még ha használják is majd minden érzékszervüket, sokáig élnek és utódokat nemzenek, ebből akkor sem következik semmiféle ellentmondás.

Ekképp hártottuk hát el a felmerült kifogásokat, összhangban a hagyományokból ismert premisszákkal, logikus feltételezésekre és megfontolásokra építve érvelésünket. Isten a tanúm, magasztaltassék az Ő Neve, áldassék és dicsértessék mindenek felett! Ámen. Ámen.

¹¹⁷⁷ *Jesájáhu* 11:2.

Zsidó filozófia

Milyen lesz a feltámadás kora?

A lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írása alapján

A Talmud¹¹⁷⁸ a messiási kor eseménysorában elsőként és legfontosabbként a Szentély felépülését említi, ezt követően a zsidó számkivetettek összegyűjtését a világ minden sarkából, s végül a halottak feltámadását. A *Zohár*¹¹⁷⁹ konkrét időterminust ad meg, amikor kijelenti, hogy negyven év fog eltelni a számkivetettek begyűjtése és a halottak feltámadása között.

A feltámadás helyszíne

A feltámadás Izrael földjén fog megtörténni. Ez az Izraelen belül és kívül eltemetettekre egyaránt vonatkozik. Ami az Izraelen belül eltemetetteket illeti, az ő feltámadásuk meglehetősen egyszerű lefolyású lesz. A lelkük visszaszáll a testükbe, s ők kikelnek sírjaikból. Ám az Izraelen kívül eltemetettek lelke csupán azt követően száll majd vissza a testükbe, miután a testek elérték Izrael földjét. Ez persze szükségessé tesz majd egy valamiféle eszközt, amelynek segítségével a testek eljuthatnak Izrael földjére. Hogyan is fog ez megtörténni?

A Talmud¹¹⁸⁰ azzal kezdi e téma megvitatását, hogy kérdést tesz fel az egyik bölcs egyik állításával kapcsolatban. „Rabbi Eliezer azt mondta: Az Izrael földjén kívül elhunytak nem fognak feltámadni.” Rabbi Eliezer a Szentírásból hoz bizonyítékot állítását alátámasztandó. Ámde mi lesz azokkal az igazakkal, akiket a szentföldön kívül temettek el? Azok nem fognak feltámadni? „Rabbi Iláá erre így felelt: Az ő testük el fog gurulni Izraelbe (Rási: A csontjaik végiggördülnek majd az utakon, amíg el nem érik Izraelt, ahol majd visszatér beléjük az élet).” Ám a Talmud kifogással él ezzel a válasszal szemben. A csontok görgése egész biztosan fájdalmat okozna az igazaknak. „Ábáje erre azt válaszolta, hogy alagutak készülnek majd, s a halottak a föld alatt sétálnak majd végig a szentföldig (Rási: És majd felállnak, és végigyalognak az alagutakon keresztül egészen Izrael földjéig, ahol is áttörik a fejük fölötti földréteget és kiemelkednek a föld színe fölé)”.

E vita végére Rabbi Eliezer első állítása, mely szerint az Izrael földjén kívül eltemetettek nem fognak feltámadni, módosul. Az állítás új értelme szerint ezek a halottak csak azt követően támadnak fel, hogy a testük elérte Izrael földjét. És még az igazak is, akik az alagutakon keresztül érik majd el Izrael földjét, a Szentföldön feltámadottnak számítanak majd, mivel lelkük csak azt követően fog visszaszállni testükbe, hogy csontjaik a Szentföldet elérvén, a földet áttörve kibukkannak a szabadba.

¹¹⁷⁸ *Bráchos* 49a.

¹¹⁷⁹ 1:139a.

¹¹⁸⁰ *Kötubot* 111a.

Kik fognak feltámadni

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a zsidó népből kik lesznek azok, akik kiérdemlik a feltámadást, a *Misna*¹¹⁸¹ biztosít minket afelől, hogy „Minden zsidónak része van a túlvilági üdvösségben”. És noha Maimonidész¹¹⁸² felsorolja azokat a csoportokat, akik különféle súlyos bűnök elkövetése miatt elveszítik jogukat a feltámadáshoz, a *Midrás Tálpiot* magyarázata szerint ez azt jelenti, hogy ezek a csoportok elveszítik a lehetőséget, hogy *saját érdemeik alapján* részesüljenek az Eljövendő Világból. Ugyanis Isten az Ő végtelen kegyelmében afféle „jótékonyági alapot különített el az ilyen érdemtelenek számára”, amelyből merítve aztán ők is csatlakozhatnak a feltámasztandók seregéhez.

Melyik életünkbe térünk majd vissza?

Egy érdekes kérdés merül fel a reinkarnációban való hit következményeképpen. A zsidó hit szerint egy léleknek addig kell vissza-visszatérnie a földre, amíg nem teljesíti mind a 613 parancsolatot. A *micvák* finomítják, és emelkedettebbé teszik a lelket. Annak érdekében, hogy a lélek tökéletessé váljon, annyiszor és annyi testben kell visszatérnie, amennyi csak szükséges az összes *micva* teljesítéséhez.

De hát akkor mi lesz azokkal a lelkekkel, akik már korábban is laktak testben a Földön? Hogyan fognak azok egynél több testbe beöltözni? Magában a *Zohár*-ban¹¹⁸³ is fölmerül ez a kérdés: „Rabbi Chizkijá azt kérdezte, Ha azt mondjátok, hogy minden egyes test fölkel majd a porból és élni fog, akkor vajon mi lesz azokkal a testekkel, amelyeknek lelkei már más testekben is laktak korábbi korokban?”.

A nagy kabbalista, Rabbi Jichák Lurja (az *Ári*) erre azt a választ adja, hogy valahányszor egy személy tökéletesebbé teszi a lélek valamely elemét vagy dimenzióját, akkor az a lélekrész a sajátjává válik, és a feltámadáskor az *ő* testébe ez lélekdarabka fog beleszállni. Más szóval, minden egyes *micva* más módon finomítja és emeli a lelket, és egy adott személyhez mindig az a lélekrész fog csatlakozni a feltámadáskor, amelynek tökéletesítését *ő* végezte el.

A lubavicsi rebbe hozzát teszi, hogy az *Ári* szavai alapján nem szabad azt a téves következtetést levonnunk, hogy lesznek emberek, akinek egész darabok fognak hiányozni a lelkükből. Valójában ugyanis minden egyes lélek számos lélekrészből áll, amelyek mindegyikében tükröződnek az összes többi lélekrész aspektusai, s így már önmagukban is teljes entitásoknak számítanak. Például úgy tartják, hogy a zsidó lelkek együttesen az első ember lelkét adják ki. Minden lélek önmagában is egy entitás, amely azonban kisebb lélekszilánkokká osztódik tovább, amelyek aztán maguk is különálló entitásokká lesznek, de azért még így is egy nagyobb egység részeinek tekinthetők. Ilyeténképpen a lélek olyan, akár egy fa ága, amely, ha letörik a fáról, de újra elültetik, még mindig képes növekedni és egy teljesen független fává válni. Ennek ellenére egy fának vannak magasabban elhelyezkedő, jelentősebb részei és vannak alacsonyabban található, kevésbé jelentős részei is. Ugyanez érvényes a lelkek világára is. Ádám volt a kollektív

¹¹⁸¹ *Szánhedrin* 90a.

¹¹⁸² *A megtérés szabályai* 3.

¹¹⁸³ 1:131a.

lelke mindazoknak, akik valaha éltek, élnek és élni fognak a földön. A *Midrás*¹¹⁸⁴ mégis azt mondja, hogy Izrael vezetőinek lelkei Ádám fejével vannak kapcsolatban, a laikusok az alsóbb testrészeivel, és így tovább. Ugyanez vonatkozik a feltámadásra is. A lelkek számos töredék lélekrésszé osztódnak, amelyek azonban önmagukban is teljes és tökéletes lelkeket alkotnak. És mindegyik lélekrész ahhoz a testhez fog csatlakozni, amely tökéletesítését elvégezte.

A beteg emberek

Vajon milyenek leszünk újraéledésünkkor? Amilyen állapotban valaki meghal, olyan állapotban fog feléledni is. Ha valaki vakon halt meg, vakon fog feléledni is. Ha valaki némán halt meg, némán fog feléledni is. A *Midrás*¹¹⁸⁵ szerint Isten azt mondja: „Hadd éledjenek újra ugyanúgy, ahogyan kiadták lelküket, és miután feléledtek, én majd meggyógyítom őket”.

A *Zohárban*¹¹⁸⁶ egy hasonló gondolat jelenik meg: „Akkoriban, amikor Izrael feltámad majd a porból, sokan lesznek a vakok, a némák és más fogyatékosok, ámde akkor majd Isten megvilágítja őket a nap erős fényével, és ők meggyógyulnak”. Ez az elképzelés egy talmudi kijelentésen alapszik¹¹⁸⁷, miszerint a teremtéskor Isten elrejtette a nap teljes sugárzásának egy részét, és gyógyító erejét tartalékolta az igazak számára az Eljövendő Világ idejére.

Az a test fog majd feltámadni, amelyet az ember jelenleg birtokol, nem valamilyen másik test. S noha a test megrongálódik és elporlad, van egy bizonyos *luz* nevezetű csont a gerincoszlop legtetején, amely sosem rongálódik meg vagy porlad el. Abból aztán a Mindenható újraépíti majd a test maradékát. Ebbe a csontba belemasszírozza „az élet harmatát”, és ebből rekonstruálja a testet¹¹⁸⁸.

Divat a feltámadás korában

Nincs egységes álláspont a Talmudban azt illetően, hogy vajon hogyan lesznek felöltözve az emberek feltámadásukkor. Az egyik szaktekintély szerint mindenki a halotti leplében fog feltámadni. „Rabbi Nátán azt mondta: Az öltözék, amelyben valakit eltemettek, vele együtt fog feltámadni.” Ám rabbi (Jehudá Hánászi) szerint az emberek olyan öltözékben fognak feltámadni, amilyenhez életükben szokva voltak.

A feltámadók sorrendje

A feltámadottak feltámasztásának pontos sorrendje a következő: Először az Izraelben eltemetettek támadnak fel, őket követik az Izrael földjén kívül eltemetettek, őket pedig az Egyiptomból száműzött zsidók mózesi nemzedéke¹¹⁸⁹. Érdekes módon – a Talmudban szereplő egyik szaktekintély szerint – az ősatyák, Ábrahám, Izsák és Jákob

¹¹⁸⁴ *Smot Rábá*, 40. fej.

¹¹⁸⁵ *Brésit Rábá* 95., *Zohár* 3:91a.

¹¹⁸⁶ 1:203b.

¹¹⁸⁷ *Nödárim* 8b.

¹¹⁸⁸ *Zohár* 2:28b.

¹¹⁸⁹ Jeruzsalemi Talmud, *Kilájim* 9:3.

(vagy ahogyan az említett talmudi szakasz utal rájuk: „azok, akik Chebronban alsznak”) utolsóként fognak feltámadni, hogy az ő igaz és jámbor, a feltámadást szintén kiérdemlő gyermekeik látványára nyithassák fel szemüket¹¹⁹⁰.

Fontos kikötés, hogy a fentebb leírtakhoz, hogy az egyes nagyobb csoportokon belül mindig az igazak fognak legelőször feltámadni¹¹⁹¹. Magukon az igazakon belül azok, akik jeleskedtek a Tórában, megelőzik majd azokat, akik a micvákban jeleskedtek¹¹⁹². Az egyik Midrás szerint¹¹⁹³ az igazak feltámadása ábécérendben történik majd, ami egyedül az alázatos szívűekre nem vonatkozik, mert ők mindenkit megelőzően fognak feltámadni.

Mi fog történni azokkal, akik még mindig életben lesznek a feltámadás idején? Tovább élnek vagy meghalnak? Szöadjá Gáón azt írja¹¹⁹⁴, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban egyetlen bibliai vers vagy rabbinikus nyilatkozat sem foglalkozik.

A lubavicsi rebbe mindazonáltal rámutat, hogy a *Zohár*-ban megfogalmazott kinyilatkoztatásnak köszönhetően nekünk már világos állásfoglalás áll rendelkezésünkre a kérdésben.

Erre az időszakra vonatkozik a következő bibliai vers¹¹⁹⁵: „Lássátok be, hogy Én, még Én is Ő vagyok, és nincsen isten rajtam kívül; Én adok halált s életet”. A kettőzött „Én, Én” jelzi a messiási korban megtapasztalendő abszolút isteni jelenléte, amikor a „másik oldal” legyőzetik és eltöröltetik; és még a halált is, amely eddig a „másik oldal”-al volt kapcsolatos, ettől fogva közvetlenül az Ő kezéből tapasztalják meg azok, akiket még nem ért el a fizikai halál, és Ő azon nyomban fel is támasztja majd őket; mert a bűnnek abból a mocskából, amely a halál okozója, nem lesz jelen semmi abban a világban, mert új világ lesz ez, amelyet a Szent, áldassék Ő, fog tökéletessé formálni¹¹⁹⁶.

Vagyis nyilvánvaló, hogy mindazok, akik akkor életben lesznek, megtapasztalják ugyan a halált, de csak egy pillanatra, mert a rossz szellem, amely eladdig szennyezte a világot, az Eljövendő Világban már nyomokban sem lesz jelen. A Mindenható mindenkét azonnal fel fog támasztani.

A „végső ítélet” napja

Lesz-e Ítéletnap a halottak feltámadása után? Ezzel a kérdéssel kapcsolatban három különböző vélemény ismeretes.

I. Náchmanidész¹¹⁹⁷ és mások szerint a feltámadást követően valóban lesz egy nagyszabású Ítéletnap, amikor is minden egyes ember érdemei szerint megítéltetik.

¹¹⁹⁰ *Ávkát Rochél* 2:4.

¹¹⁹¹ *Zohár* 2:140a.

¹¹⁹² *Zohár* 2:182a.

¹¹⁹³ Lásd *Ohev Jiszráel, Likutim Párását Bráchá*.

¹¹⁹⁴ *Emunot VöDéot* 7.

¹¹⁹⁵ *5Mózes* 32:39.

¹¹⁹⁶ *Zohár* 2:108b.

¹¹⁹⁷ *A jutalom kapuja* című munkájában.

2. Minden ember közvetlenül a halálát követően ítéltetik meg, így hát nincs szükség még egy külön Ítéletnapra. Az Ítéletnapjára tett utalás, inkább egy Megtorlás és Büntetés napját jelenti.

3. Jichák Lurja rabbi írja: „És ha valaki megkérdezi: »Miután ez a lélek számos alkalommal megélte az engesztelés napját (Jom Kipur), a fizikai szenvedést és megtisztulást valamint az alapos lelki megtisztulást [a halált követően], miért kell újra kitenni őt [a feltámadás idején] egy újabb megítéltetésnek a nagy Ítéletnapon?« A válasz pedig erre az, hogy az Ítéletnapon csupán a nem-zsidó népek ítéltetnek meg.”

Lesz-e pokol a feltámadás előtt?

A zsidó hagyomány szerint, amikor egy ember meghal, lelkének először a *gyehenná*-ra [tisztító tűzre] kell szállnia, hogy ott megtisztuljon, ám ez a pokol nem a purgatórium vagy a kárhozat helye, ahol a léleknek örökké szenvednie kell bűneiért. Inkább olyan szellemi lét ez, ahol a lélek, attól függően, hogy mennyire szennyezett, legfeljebb tizenkét hónapig tartózkodhat, amely idő alatt megtisztul attól a szellemi tisztátalanságtól, ami nem más, mint a bűn. Noha állítólag fájdalmas ez a folyamat, a célja az, hogy felkészítse a lelket arra az örök üdvösségre, amely az Édenkertben vár rá, ahová nem léphet be büntől szennyezett.

De mi történik azokkal, akik még életben lesznek a feltámadás idején és csupán egy rövid pillanatra fognak meghalni? Mivel nem lesz elég idejük arra, hogy lelkileg megtisztuljanak a *gyehenná*-ban vagy valamely ehhez hasonló helyen, vajon rájuk is az Ítéletnap vár majd? Az egyik erre a kérdésre adott válasz úgy hangzik, hogy ezen lelkek egy olyan hihetetlenül felgyorsult és felfokozott intenzitású tisztulási folyamaton fognak átesni, amely ugyanazzal az eredménnyel jár majd, mintha egy nagyon hosszú tisztulási jutottak volna túl, s így ők is készek lesznek belépni az Eljövendő Világba.

Jegyzetek

Jegyzetek

Jegyzetek

Jegyzetek

A nyomtatott héber ábécé (Álefbét) – אלה-בית

ו	ה	ד	ג	ב	ב	א
Váv (v)	Hé (h) ²	Dálet (d)	Gimel (g)	Vét (v)	Bét (b)	Álef ¹
ך	כ	כ	י	ט	ח	ז
Szovégi cháf	Cháf (ch) ³	Káf (k)	Jud (j)	Tet (t)	Chet (ch) ³	Zájjin (z)
ע	ס	ן	נ	ם	מ	ל
Ájjin ¹	Számech (sz)	Szovégi nun	Nun (n)	Szovégi mem	Mem (m)	Lámed (l)
ר	ק	ץ	צ	ף	פ	פ
Rés (r)	Kuf (k)	Szovégi cádi	Cádi (c)	Szovégi fé	Fé (f)	Pé (p)
		ת	ת	ש	ש	
		Táv (t)	Táv (t)	Szin (sz)	Sin (s)	

A MAGÁNHANGZÓK – תודוקנה

וְ	וְ	וְ	וְ	וְ	וְ
Cholám (o)	Svá (ö)	Szegol (e)	Cére (é)	Pátách (á)	Kámác (á)
וְ	וְ	וְ	וְ	וְ	וְ
Chátáf szegol (e) ⁴	Chátáf pátách (á) ⁴	Chátáf kámác (o) ⁴	Suruk (u)	Kubuc (u)	Chirik (i)

¹ Néma betű. ² Szovégen néma. ³ Erős h, mint a „technika” szóban. ⁴ Röviden ejtett, ún. félhangzók.

A betűk átírása a mai héber kiejtést tükrözi. Csekély különbséggel (az utolsó más-salhangzónál: *táv*-szóval és három magánhangzónál: *kámác*-ó, *cholám*-aj és *suruk-kubuc*-ü) azonos a régebben Közép- és Kelet-Európában használatos héber kiejtéssel.

Órarend a Zsidó Tudományok Szabadegyeteme 2008. nyári szemeszterhez

Az első nap órarendje, június 29. vasárnap (Bevezetések)

Időpont	Óra címe	Előadó
12.00-13.00	Ebéd	
13.00-14.00	Bevezetés az írott és szóbeli tanba	Oberlander Báruch
14.00-15.00	Bevezetés a Kabbalába	Köves Slomó
15.00-16.00	13 hittétel a bibliai forrásokban	Oberlander Báruch
16.00-17.00	13 hittétel a klasszikus filozófiai forrásokban	Oberlander Báruch
17.00-18.00	Maimonidesz 13 hittétele	Oberlander Báruch
18.00-19.30	Kabbala: Kell-e nekünk a jutalom és a büntetés?	Köves Slomó
19.30-20.00	Mincha - Délutáni ima. Utána vacsora	
20.00-21.00	A zsidóság mindennapjai - Kérdezd a rabbit!	Köves Slomó

Pénteki órarend

Időpont	Óra címe	Előadó
15.00-16.00	13 hittétel a bibliai forrásokban	Oberlander Báruch
16.00-17.00	13 hittétel a klasszikus filozófiai forrásokban	Oberlander Báruch
Bekapcsolódik az esti tagozat		
17.00-18.00	Maimonidesz 13 hittétele	Oberlander Báruch
18.00-19.00	Kabbala: Kell-e nekünk a jutalom és a büntetés?	Köves Slomó
19.30-20.00	Szombat fogadás és ima a Vasvári Pál utcai zsinagógában	

Általános órarend

Időpont	Óra címe	Előadó
15.00-16.00	13 hittétel a bibliai forrásokban	Oberlander Báruch
16.00-17.00	13 hittétel a klasszikus filozófiai forrásokban	Oberlander Báruch
Bekapcsolódik az esti tagozat		
17.00-18.00	Maimonidesz 13 hittétele	Oberlander Báruch
18.00-19.30	Kabbala: Kell-e nekünk a jutalom és a büntetés?	Köves Slomó
19.30-20.00	Mincha - Délutáni ima. Utána vacsora	
20.00-21.00	A zsidóság mindennapjai - Kérdezd a rabbit!	Köves Slomó

Kávét, üdítőt, süteményt és gyümölcsöt egész nap.

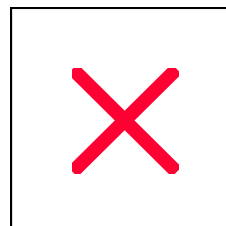
Ismeretterjesztő kiadványainkat és programjainkat
az Ön 1%-a teszi lehetővé.

Köszönjük támogatását,
kérjük, jövőre is támogassa szervezetünket.

Egyházi 1%:

EMIH technikai száma:

1287

Társadalmi szervezetek 1%:

Chabad Lubavics Alapítvány adószáma:

19663038-1-42